

VAIŽGANTAS

raštai

4

VILNIUS · PRADAI · 1996

VAIŽGANTAS

PRAGIEDRULIAI

VAIZDAI KOVOS DĖL KULTŪROS

VILNIUS · PRADAI · 1996

UDK 888.2-3
Va-133

Parengė
Ilona Čiužauskaitė

Redagavo
Vytautas Rakauskas

Dailininkas
Saulius Chlebinskas

Vyr. redaktorius
Vytautas Vanagas

ISBN 9986-405-25-4
ISBN 9986-405-30-2

GONDINGOS KRAŠTAS

Skiriu
Krikštomočiai
Severjai Grižaičiai,
Seselėms
Marjonai Nokutienei,
Onai Indrelienei,
Severjai Mieginienei
ir
kitoms gilaus tikėjimo
Svėdasų parapijos
moterims,
tikroms savo bendradarbėms,
už tai, kad jos nesiliovė Dievą prašiusios,
idant aš, darbą dirbdamas, neįkliūčiau
ir nuolat įkliūdamas bent nepražūčiau.
Aš tai jaučiau ir buvau tikras
Švenčiausios motinos
užtarimo ir neužsivyliau.
Garbė gi Dievui aukštybėse
ir įvykusi ramybė
Gerų norų žmonėms žemėje!

VAIŽGANTAS

BŪDINAMIEJI ASMENS

Lietuvių gaivintojai maskolėdros

DR. DAMININKAS GINTAUTAS, sietynietis
KUN. RIMUTIS VIZGIRDA, „Sargas"
KUMSTEVIČIUS, senkunigis

Jų talkininkai

NAPALYS ŠEŠIAVILKIS, agitatorius
DARATA VIDMANTAITĖ, kultūrtrėgerė
MARYTĖ ŠEŠIAVILKIOTĖ

Protai naujienos

BENEDIKTAS ŠEŠIAVILKIS, drąsus iniciatorius
BARBORA ŠEŠIAVILKIENĖ
PETRAS ŠEŠIAVILKIS
VERUTĖ PETRIENĖ
VILIUS VIDMANTAS, pažangus žemdirbys
ANSAS VIDMANTAS
ANSIENĖ
GIEDRIENĖ

Bajorai

LEOPOLDAS MARGEVIČIUS
FERDINANDAS ŽIBUREVIČIUS

Proletarai

JONAS TUPIKAS
PETRAS STATIKAS

Tarnautojai

BALTRUS KNISTAUTAS
ONA KNISTAUTAITĖ
JURGIS LIAUGAUDAS
KAROLIENĖ

Miestiečiai

SCHUMACHER
SELIGMANN

Šmugelninkai

MENDELIS
„KUNIGO TĖVAS"

Išsigimėliai

ALGIRDAS SVIESTAVIČIUS, aristokratas
IRENA SVIESTAVIČIENĖ
AUGUSTINAS VIRBALAS, alkoholikas

„Zapadninkai"[1]

SEMION ANDREJEVAS, antstolis
RUDYJ, žandaras

Jų talkininkai

MELCHIOR VIADORELLI, aptiekininkas
LIFON, felčeris

Antstolio raštinės tarnautojai, policistai, kratikai, jaunimai, menkininkai, šeimynos

ĮŽANGOS VAIZDAS

ILGA, SMARKI ŽIEMA IR ŪMAS PAVASARIO POLAIDIS

Užmik migu viena akele,
Užmik migu antra akele!

Šiaurės žiemos – ilgos smarkios žiemos. Tik kaip Lietuvos Žiema Rusijoje, tai tokios visoje šiaurėje nėra buvę. Rodės, nei pradžios jai nebuvo, nei bebus galo.

Ištisais mėnesiais, nejudėdamas, stovėjo vienodas tirštai pilkas dangus, neduodamas jokios žydrumo vilties. Ištisais mėnesiais po visą orą draikės dūmų rūkai, vartaliojosi drumsti šarmo kunkuliai, sverdėjo tokios snieginių debesų duknos, lyg visos žemės jūrios būtų pakilusios oran iš viršaus spaustų.

Ir spaudė orą taip, kad net ausis spiegė, šiurpas ūžčiojo per odą, drebulys kratė žmones, kaip ligonis.

Tad krito sniegas, palengvo neskubėdamas, plačiai išsikėtusiais kačiokais. Kaip krito, taip ir gulo, kur patekęs, spausdamas visu savo sunkumu.

Minkštas minkštas pačiupinėti, lengvas lengvas pakiloti, baltas tyras pažiūrėti, – džiaugies skyrium plaštakėlėmis. Tik kai tos plaštakos ima ant kita kitos gulti gulti be galo; kai pasidaro per visą uolektį stora, – tai, bra, ir pūkeliai sunku, ir rožių lapeliais galima užtrokšti. Minkšta, lengva, kol plona; virsta kieta pluta, kai stora; ir pūkelių duknos sveria pūdą.

Sniegas gula ant visko: ant tvorų, medžių ir stogų; ant žemės ir užšalusių vandenų. Tvoros krypsta, medžių šakos lūžta, stogai neišturi. Trokšta spaudžiamame vandenyje žuvys, trokšta spaudžiamame ore – žmonės.

Snigs snigs palengva, ilgai, be galo; tai įninka pustyti.

Ims švilpti šiaurys. Pučia ir pučia, vienodai, neatsidvėsdamas, nestabtelėdamas, kol visa gamta nepradeda groti, kol tam grojikui šiauriui visi daiktai nepavirsta stygomis, švilpiančiomis savotiškai. Švilpia tvora, švilpia trobų sienos ir visi jos plyšiai; švilpia pagaliau visas oras tuščiame lauke.

Švilpia ir sniegus varo nuo daiktų, nuo žemės; supusto pusnių kalnus vienur, visiškai nuplikina kitur.

Tai kyla pūga. Šiauriui į sutartinę atbėga rytys. Juodu besidarkant pamatęs, lyg trečias, du šuniu susiriejus, puls vakaris. Ir pakils tokia dargana, kad nei dangaus, nei žemės nebesimato. Žmonės panamėje klaidžioja, užpustytų durų nebeatsikasa, į trobas nebeįeina; vėputinėms siekiant šelmenų, pro langus nebesimato.

Žemė giliai įšalo. Visą šalį sukaustė toks šaltis, toks speigas, kokio niekas neatminė. Stingo kraujas gyslose, stingo smegenys kiauše. Kas tik bus oran kokiuo reikalu išėjęs, greitai greitai sprunka vėl atgal gryčion stidentų. Ne visai gelbsti nuo speigo trobos sienos; vis dėlto viduje norsgi nėra bailės už ausis ir nosies galą, kad pabalę nepagestų.

Ūtiti, šalta!
Rugeliai nemalta,
turgun nevažiuota,
ožka neparduota... –

aimanuoja Piliečiai, kad visi jų reikalai sustojo, lyg ir juos šiaurės vėjas būtų sukaustęs surakinęs.

Atgudo žmonės nuo darbų, nebemokėjo jų dirbti ir nebepadirbo. Nebeliko nei geidulių, nieko nebepageidė. Vaikščiojo lyg lokiai žiemos metu: apsiblausę, labai tai man; savo letenos, anot to, bepažįsdami.

Nevikriai, atsileidę besukiojo spaliuotas linų pabraukas, bevijo pančius ir virvagalius, patys nežinodami kam; nebent patiems iš nuobodžio pasikarti.

Tai visais kūnais ant stalų pasidribinę, nei riebių triausių nenusivoždami, nei įprakaitintų kailinių nuo nugaros nenusi-

plėšdami, lyg tik tam kartui būtų suole sėstelėję, po penkias šešias valandas ėjo – kikso. Kreida ar angliu nurašė visą stalą lazdomis, ratais, kryžiais ir vis nenorėjo baigti. Bijojo baigti, nes, pabaigus kortuoti, kils tas pats įkyrus klausimas, kaip vakar, užvakar, prieš mėnesį, prieš du, tris, penkis, šešis mėnesius:

– O dabar ką? Kas gi dabar beveikti?..

Ir rąžės Piliečiai, nuo kikso į sienas atsimesdami, abiem delnais suolo atsiremdami. Ir ilgai žiovavo Piliečiai, taip plačiai išsižiodami, jog, iš priešakio žiūrint, nieko nebesimatė, nei akių, nei kaktos, nei smakro: vietoje viso veido bežiopsojo viena juoda ola ligi abiejų ausių. Rodės, kad nesilaikytų suolų nusitvėrę, visą save į orą išžiovautų.

Po tokio nusižiovavimo pabalusios akys nė tiek minties nebereiškė, kiek pliaukšint kikso.

Ir stovinėjo Piliečiai viduaslyje, ilgai kasės pakalį ar kudlotą pakaušį; giliai siekė į vieną antį, į antrą ir kur beišmanydami – ir vis dar daug liko laiko. Žengė žingsnį slenksčio link, žengė žingsnį atgal. Mirštančio žvilgsniu sekė ilgas virtines prūsokų sienų plyšiuose ar kaip palubėje svirplys dainininkas nesilenkia iš kelio tarakonui smalininkui.

– Kad bent oran įsinorėjus, ar ką...

Ilgėjosi įvairumo: visgi būtų tikslo išeiti ir valandą sugursti. Tik yra jau buvęs. Tai ir vėl grįžta kasytųs ar atliekamų knatų suktų.

Kartais, nėr ko veikiant, ūmai pašoksta pyktis. Pilietis atsimena, kaip dar anais metais kaimyno gyvulys buvo jam žalos pridaręs – visą pūdymą išknaisiojęs. Jau daug daug kartų dėl to bartasi rietasi. Tik kodėl gi dar kartą neatsibarus? Ir eina Pilietis į Pilietį nebaigiamųjų rokundų vestų. Ag bet.

Jei Pilietės tik vakar vakarą ar net jau šįryt buvo visas žalas dėl vištų ir kitko išsidėjusios, visus ligi ketvirtos kartos nabašninkus susikėlusios, tai bėgo nors palangėje šūktelėti kaimynei:

– Ragana, ragana, ragana... Tavo ir močia tokia pat, ir bobutė tokia pat buvo, Dieve, duok jai dangaus karalystę...

Ir smuko atgal, išgirdusi kaimynę jau pradėjus barškinti žersteklį, šakes ir ližę, pasirenkant, kurs čia bus pakabesnis lojikei kupron suduoti.

Visas šalies oras darė tam tikrą ir jos Piliečių ūpą.

Vilties saulės nė būti nebuvo. Kokia piktoji Laumė ją nuo Piliečių dengė? O dengė, tyčia dengė.

Piliečiai matė, bent jautė, kaip saulė taiko žemei šyptelėti nors pro menkiausį dangos plyšelį pragiedruliu. Pradriks kur netyčiomis debesų kailiniai, prasiskies jų šarmas, – ir šiūpt saują spindulių, tokių neregėtai skaisčių, jog vienais diementais sublizga sumirga visas pasaulis. Pasakos užburtu pavirsta kiekvienas pakrypęs tvorgalis; diementais saulė atšviečia nuo tų pat tik ką bereikšmių Piliečio akių; ūmai jos tampa nebe tos, jų gelmėje atsiranda kita būtybė, pilna geidimų ir gyvybės. Ima slūgti sniegas, tirpti nuo stogų, varvėti žemėn, – ima lengvėti daiktams, orui ir pačiam Piliečiui.

Ir vėl ima rauktis rauktis debesų plyšys; mąžta mąžta pragiedrulis, kol pagaliau visai neišnyksta, kol neregima piktosios Laumės ranka vėl nepadaro pilka pilka kaip pragaruose.

Užgęsta ir Piliečių akys, palaidojusios saulės viltį. Belieka jam atminimui varvulių žvakės nuo stogo...

– Kas gi čia bus, vyrai?.. O kas gi čia bebus? – Ėmė galų gale nerimti visi Piliečiai.

– Ėg bebus galas? – ėmė toliau ir pykti.

– Citit, citit! – ramino senieji, mokydami jaunuomenę kantrybės. – Tokią žiemą iškentus, jau kad bus Pavasaris, tai bus! Pamatysit! Jau kad bus paskui metai, tai turto nežinosite kur bekrauti. Šviesos, šilimos ir lietaus bus tiek pat, kiek dabar tamsos, šalčio ir sniego. Aggi vasara seka žiema...

Ir Piliečiai kentė. Ką gi daugiau bedarys? Atimk ir tą tuščių žodžių viltį – pribaigsi žmogų. Kad ne tie Pragiedruliai, galbūt ir nebeiškentę.

·

Įsismarkavusi Žiema niekaip nebenorėjo atleisti šalies. Kitur jau nuo Graudulinių vėža krypsta, o upės jau pradžioje kovo ima lytis mesti. Čia nei balandžio mėnesyje neketino

speigai liautis. Šalo ir šalo, snigo ir snigo. Juo mažiau bebuvo šalčių tikimasi, juo jie lyg tyčia labiau smarkavo. Rodės, nebebus nė galo.

Vis dėlto visi ėmė nujėgti visa tai jau pavėluota esant. Lyg pačiame ore būtų atsiradę kokių elektros ar radijo vilnių, kuriomis gerosios neregimos Laumės telegrafavo Šalies Piliečiams:

– Pavasaris! Pavasaris gamtoje! Susilauksite, susilauksite jo visi! Nebėra tokios galybės, kuri jį besustabdytų.

Visas oras buvo jau tirštai prielektrizuotas; bebuvo laukiama, kada tik ūmai plyš, nusigriaus, nusižaibuos ir jau tikrai stos pavasaris.

Dieną, kada maža kas tesitikėjo, kada oro atamainą vos kai kuriems ramatu negaluojantiems tereiškė sąnarių gėlimas, pakilo smarkus Vasaris; toks įnirtęs, toks piktas, lyg daug metų slėpęs kruvinas nuoskaudas, kurių buvo prityręs iš Šiaurės ir Rytų Siaubūnų. Pūtė dūko jis vis iš vienos pusės, kol, pirma, vienu matu kažin kur nugrūdo visus rūkus, visus debesis, visą pragaringo oro ir dangaus pilkumą; kol paskui nudengė dangas nuo dangaus saulės.

Nušvito raudonai geltonos, melsvos, žalios vilties spalvos. Tuoj Saulė stojo talkon savo sūnui Vasariui. Ir nebebuvo visoje gamtoje galybės, kuri jiedviem atsiturėtų.

Baile pasišiaušę, pajuodavę Siaubūnai akyse tirpo nyko, vis greičiau atgal į Šiaurę traukės. Tik Vasaris vis jų nepaleido; pūtė pūtė užsispyręs nė žymės tų Siaubūnų nebepalikti visoje Šalyje ligi pat šiaurės ašigalio. Ir nusimanė tai padarysiąs.

Lengvėjo oras, lengvėjo visai Šaliai. Pirmiau iš visų pusių spaudžiama Piliečių dvasia, slogučiams ūmai nugriuvus, kuo nesusprogdino pačių Piliečių. Jukgi persprogsta žuvis, iškeliama iš didelės gilumos, iš didelio vandens spaudimo viršun, į mažą vandens spaudimą.

Sielos pūtės didėjo. Ūmai sukilo visi stabdomieji geiduliai, ir tiek jų iš karto, kad nė nebepasikelsi. Kits už kito ankštai sustojo visi atidėtieji, o daugiau nebeatidėliojamieji reikalai. Jiems patenkinti, rodės, maža bus viso amžiaus. Maža bebuvo 24 valandų per dieną. Nebebuvo laiko viduje bebūti, besirąžyti.

Skranda pati savaime nuo pečių dribo. Tik eik, tik bėk. Akys bereiškė vieną neramų rūpestį – atidirbti už visą sugaištą laiką. Saulė, žerdama žemyn šviesybių ir karščio sroves, atpalaidavo gyslas, užvirino sustingusį kraują ir kiaušo smegenis.

Ir nebetilpo Piliečiai kailyje ir ėmė vėl nerimti, tik jau nebesusivaldydami. Bėgo ir dabar į kaimynus, tik jau nebebartųsi, drauge džiaugtųsi atgijusiomis viltimis ir tartųsi, kaip čia bendromis pajėgomis sutikus Pavasaris ir apsisaugojus nuo tų žalų, kurių paprastai visur pridaro pavasaris, o šis ir šioje Šalyje žada juoba pridaryti. Jie buvo gana pamokyti polaidžių ir visados laiku iš rudens rengės jų sutikti. Lygesnėse vietose tiesė tinklą perkasų, idant taisyklingomis srovėmis vanduo tekėtų: drėgmę trauktų iš klampynių ir liūnų, o drėkintų sausavietes.

Kad vanduo, nuokalniau tekėdamas, neišgraužtų gilių ir kreivų vagų, atkalnėse skersai įkypai rausė perkasus. Kad ir jais vanduo betekėdamas nenugriautų žemutiniojo perkaso šono, grindo jį akmenimis, užbadinėjo šakaliais, kai kur užpynė karklų vytimis. Piliečiai buvo papratę gudrauti, visu atsargumu rengtis pavasarių polaidžio sutiktų: daryti visa, ko tik žmogaus išmonė išmokė ir prityrimas berodė. Ir paprastai jiems sekėsi apsaugoti savo ūkis nuo skaudžios žalos.

Šį gi pavasarį... O, Viešpatie! Švilpus švilpus Vasariui, ūmai ištiko visai kita muzika: ėmė visais pašaliais kriokti. Šilto vėjo sparčiai ėdamas sniegas virto vandeniu; sniego vanduo čia pat vietoje virto klanais; klanai prapliupo nuotakomis viena ištisa srove. Nebe tekėte tekėjo, tik griūte griuvo, nė kiek nebejausdamas, ar čia lygi atkalnė, ar čia įkypai perkasėliais, lyg vaikų žaislais, išrausinėta. Griuvo visam kam per viršų, per lygumas ir kaubrelius, per daubas ir kasimus. Virto juodai maurinas vanduo nuo moliakalnių.

Pakalnių slėniuose užliejo perkasų tinklą, visas lomų lomikes, kur per kiaurus metus buvo vanduo, tą vieną kartą atsimainydamas – per pavasario polaidį. Dabar mainėsi nebe tik jų vanduo, ir dugnas: kur tik giliau, kur tik duburėlis, ten verpetas lyg pablūdęs putodamosi sukas kriokia, dar gilesnį duburį gręžia. Vartosi kunkuliuoja, kriokia ūžia vandens, lyg

pasikartojus antram didžiajam tvanui. Visi laukai ir pievos – ištisa jūra.

Išbėgo Piliečiai kas kastuvu, kas mietais ar šakaliais nešinas, pasirengę sustiprinti rudenines savo priemones, idant juoba išlaikytų vandenų galybę. Išbėgo, apsidairė, ir visi įrankiai iš jų rankų žemėn iškrito. Lengva su gamtos gaivalais kovoti, kai ji tik žaidžia. Gi kai iš tiesų ima pykti ar šiaip jau savo galybę rodyti, tai traukis šalin, žmogau, žemės vabalėli!

Berods neilgai tetruko tasai gaivalo siutimas; tik keletą dienelių. Ūmai užėję, ūmai ir nugriuvo didieji vandens. Tik, jergutėliau, kas paliko! Nuo kalnų, kalvų, nuotakų nuskalauta visa geroji žemė; per kelis colius nuliežta visos derlių puvenos, kurioms padaryti per tūkstančius metų vargo dirbo oras, milijonai sliekų ir tūkstančiai žmonių. Paliko oro ir kitko dar nepaliestas nepapūrentas bergždžiapadis, išvertęs negražias savo mėzras. Tai tau gyvenamoji dirva penėtojėlė!

Slesniose vietose, kur dirvų riebumai ir drėgmė sutekėdami daigino tankią žolę, kur piekus ganės, ašvienis mito, už tai žmogų maitindami ir jį darbuose slaugydami, – dabar nei antvalnių, nei nuovalių; nei kalvų, nei kaubrelių, nei sausumų, nei šlapumų. Visa lygiai stora mauro pluta apklota, slegia troškina augmenų gyvybę, kaip kitą kartą tvanų atneštos žemės suslėgė ir užtroškino ištisas milžinų medžių girias. Tai tau pjaunamoji pievelė, Dievo kilimėlis, dirvos duktė ir jos derlintoja: dirva pievą tręšė, pieva dirvą mėžė. O kas dabar?

Išėjo Piliečiai, dirvų artojėliai, pievų pjovėjėliai. Ir mato – senosios jų žemės kultūros nė žymės. Buvo bekimbą pievas nuo mauro valyti ir jį atgal į dirvas mesti. Tačiau tuoj liovėsi. Ir tomis rankomis, kuriomis kitkart slėnius lygino, kalnus nurausė, dabar betesėjo sau pakaušį pasikrapštyti. Nustėrę nusiminę viena aiškiai beišmanė: nuo šio Pavasario potvynio sudiev, senasis ūkie, sudiev, ir senoji kultūra! Gamta verčia Piliečius pradėti visai kitaip ūkininkauti.

Tik kaip, kad nėra dar pavyzdžių? Kad nebežymu, kurgi dabar mano, o kur tavo? Ne. Reikia pradėti nuo dalybų. Imta

dalytis slėniais ir susipešta, kad jų kiekvieno kuo daugiausia norėta; imta dalytis tuščiomis kalvomis ir vėl susipešta, kad jų nė vieno nė kiek nenorėta. Imta tartis, kaip betgi sunaudojus, kas yra, kad bent bado nebūtų, ir vis dėlto peštasi.

Taip ir tebestovi perkeistas ūkis vienas pats, laukdamas, kada gi Piliečiai ateis į jį... ko gi daugiau, jei ne pasipeštų? Nieko gera iš jų nebelaukdamas, stovi Vasaros pasiilgęs, idant ji atitaisytų sudarkytą žemę ir parodytų Piliečiams, ko dabar iš jos pačios begalima laukti, patiems nebemokant nė pirštu pajudinti.

O Vasara dar toli... Toli tai toli, vis dėlto kada nors ateis! Tai reiškia senoji Saulė švietėjėlė, tai reiškia senasis Cyrulys ramintojėlis, tai reiškia senasis miškų Paunksnis, vandens šaltinių tėvas, ir tas pats Vanduo gaivintojėlis. O, Gamtos galybės, kad ir keičias, nenyksta! Jos dar pavergs Piliečių valią vėl imtis iš jos to, ko pati siūlo: kitokio turto, bet tos pat meilės, poezijos ir grožio. Ir lieps užmiršti laikinos netvarkos bjaurumą: revoliucija vedas ne nusiminimą, tik naują gyvybę.

Perkentėm ilgą, smarkią Žiemą. Perleidėm ūmo Pavasario polaidį. Iš Gamtos laukiame Vasaros, o iš rašytojų – visų tų atmainų vaizdų.

Pirmosioms knygoms esame sutaisę bent puskapį Žiemos Pragiedrulių. Kaip į Pavasarį ruoštasi ir jame dalyvauta, to parengsime antrosioms knygoms, o apie patį polaidį – trečiosioms. Pergyventa daug „tirštų" valandų. Dabar jų nebeišmanome: mus vargina kiti sielavartai, begyvi esame Vasaros Saulės laukimu. Nepiga jos susilaukti. Daug daug pro langelius buvo ir bus prisidairyta, ilgai iš pat vakaro štikta, ką žada mums rytojus. Baltijos pajūris vis tebėra garingas; nepralyja, tik vis toliau per save debesis siunčia. Lietuvai Saulė Pragiedruliais tebesireiškia. Niaugi mes juos, tuos vilties Pragiedrulius, užmiršime; visa tai, kas nutiesė kelią į Vasarą?

Neverta. Tuomet buvo daug ko stiprinančio. Neapsakysi Šviesos pasiilgimo ir vilčių tvirtumo, kai per pilką dangų jos tesireiškė – retais Pragiedruliais ir tai neilgai valandai. Tatai būdavo džiaugsmo, kai galvą aukštyn bekilodamas, netikėtai

pajusdavai, kaip storos debesų duknos praplyšta! Lyg tau kas iš vidaus timptelėdavo tamprią energijos plunksnelę: ji visą tave padarydavo statų, norų pilną, nebe apsiblaususį, tik pasiryžusį eiti mintynių su visomis Gamtos ir žmonių galybėmis.

Gal ir gerai, kad pasaulis toks nevienodas; skirtumais teįvertinama gerumai. Vasaros Saulės malonumą tegalime pilnai įvertinti tik atsitraukę į Pavasario miglotumą ar net į Žiemos tamsumą. Italija savo saulės skaistumo nebemato. Graikų jų jūros mėlynumas nebestebina ir nebedžiugina. Šveicarų jų kalnų aukštumas nebeslegia. Jiems dyvai būtų, kad kitaip būtų: kad saulę dengtų debesys, kad Adrijos nebūtų mėlynos, kad kalnai nebūtų aukšti.

– Ak, kaip skaistu, kaip mėlyna, kaip aukšta! – sušunka keleivis, atvykęs iš pilkųjų Pabaltijo padangių, nuo palšų jūrių, nuo lygumų.

– Taip, skaistu, mėlyna, aukšta. Tai kas? – šaltai atsiliepia vietiniai.

– Gi gražu, gera ir majestotinga, neišmanėliai!

Je, šešėliai tepareiškia šviesą. Ir mes, ano laiko žmonės, juoba mokėjome pasidžiaugti savo vos tik Pragiedruliais, neg dabar mokama džiaugtis jau jau beauštančia Saule. Ypač kai mes patys savo sumanumu prasidrėksdavome dengiančias tamsybes ir patys savo visuomenei švystelėdavome – Pragiedruliais.

Tai atmindami, ir dabar tebečepsime pasigėrėjimu. Tai ir jūs susidomėkite; duokitės nors lūpas patepami.

PIRMA DALIS

IŠ LICITACIJOS GRĮŽTANT

KAIMYNAI

189... m. kovo mėn. 24 dieną pusasmeninis pusprekinis traukinys senos žydės spartumu šlepsėjo iš Vilniaus Liepojos link. Tekiniai riedėjo tingėdami, bardamies tarp savęs, aičiodami, gi kai kada net buforų iltimis sugriežedami.

– Kad tave, kad tave, kad tave... – šlubavo vagonai, lyg sausgėlos varginami, sąnarius geliami.

– Č č čia vėl kitas, vėl kitas, vėl kitas... – barėsi už tai, kad, garvežiui nelygiai traukiant, paskutinieji grūdas ant pirmutiniųjų.

– Kur lendi, kur lendi, kur lendi... – ramino juos įtikinėdami: ar nepaspėsi?

– Kur kur kur, kur kur kur, kur kur kur... – įsibėgėjusius tekinius ramino ir pats garinis, nes bėgti Lietuvoje iš tikro nei buvo kur, nei ko: ir netoli, ir reikalų ne perviršT. Gi pajutęs ir savo vyrišką ramybę nedaug teveikiant:

– C c cit! – sušvilpė nemitęs ir sustojo stotelėje.

Traukinys dar nekėlė dulkių; vis dėlto vagonuose jau pradėjo būti trošku. Paišinas pečkurys, nenujėgdamas tvarkos ir kas darosi ore, prikūrino vagoną, lyg sumanęs keliauninkus vanoti. Mėgino jie bent vienus langus nuleisti, tik langai tebebuvo užkalti, nes gelžkelių įstatymai tebeskelbė žiemą.

– Gera tiems „įstatymams!" Važinėjasi salonvagoniais, nejaučia spūsties. O tu, paprastasai keliauninke, trokšk ir šusk

štai užkimštomis nosimis, nes pavasarį mūsų krašte „įstatymai" tepradeda nuo pusės balandžio! Jei žiūrėsim kalendoriaus, kada kas prasideda, tai ir ligi pusei gegužės mėn. ar net dar ilgiau reiks troškintis: ag ir gegužėj dar esti šalčių. Na, ištiko šaltis – pakūrink; ištiko karšta – langus pradaryk! Tai man ir bus įstatymas pačių pasažirų naudai, o ne šarkelei, – kreitėjo liesutis, širmutis ponelis priešakinėje ląstoje antros klasės vagono. Jis mėgino bent duris palikti atviras, tik traukinio tarnai ir valdininkai, nuolat šliaužiodami, žinoma, be tam tikro reikalo, kiekvienas lyg tyčia rūpinosi nepalikti atvirų durų ir vis pikčiau jomis trankė, vis rasdami jas „netvarkoje", atseit praviras. Ponelis atsidavė tarnų valiai ir liovės darinėjęs. Pagaliau nebuvo ko ir gailėtis: ore, atakaitoje, taip pat buvo pustrečios dešimties Réaumuro laipsnių šilimos.

Lietuvos dangus saulėgrąžos laiku kas metai mėgsta žmones nustebinti, pradžiuginti ir – apgauti. Bus bus šalta, drėgna iš viršaus: pus pus purvinas sniegas paunksniuose, niekaip negalėdamas pabaigti tirpti; snigs snigs kovas moterims vaisto nuo blusų, – ir vienu matu ištinka liepos mėnesių kaitra; lyg tai būtų Kryme, Italuose, Ispanuose ar kame dar arčiau saulės, ne drėgnoje pajūrio Lietuvoje. Plėšte nuplėš nuo žmonių kupros įprakaitintus kailinius; spauste išspaus po puskvortę prakaito, verste privers nusišiepti „vasarai", – ir čia pat dvelks tokiuo šiaurės žvarbumu, kad visas nosis slanktais pagadins.

– Pavasario apgavikė! – keikia lietuviai savo saulytę kosėdami ir čiaudėdami. Tik ta pamoka praeina veltui: ligi tik sulaukia kito pavasario saulės nusišiepiant, vėl mielai pasiduoda apgaunami ir kankinami.

Bene kitaip ir kituose reikaluose? Antai moteriškė, susilaukus dienų, visus šventuosius šaukiasi liudytojais:

– Gana jau, gana! Bet tik šį kartą iškentus...

O kaip reikia...

Nepakantusis ponelis tik vertė visą atsakymą ant pavasario saulės, gelžkelio įstatymų, jo tarnų ir ant ko tik beišmanydamas. Daugiau jis buvo kepinamas iš vidaus neg iš oro. Tai buvo aišku. Nuolat judėjo. Tai sėdos kažin ko dirbtų, tai stojos

kažin kur eitų ir vėl sėdos savo daiktų čiupinėtų; tai valkstėsi sunkiomis jau nuvilkėtomis meškenomis, tai tuojau jas numesdamas mėgino pabūti visiškai vienmarškinis. Gerokai sustorėjęs galas nosies, kitados dailiai, lietuviškai smailios ir baltos, dabar mėlynai raudonavo slogu, kurio buvo gavęs, peržengdamas – kad juos devynios! – „Vilniaus miesto žalius bromus"[2]. Jau kelintą kartą degės vis gęstantį papirosą, maža tepatraukdamas jo dūmo. Reikėjo gi kas veikti. Be to, tai buvo gera proga dėbtelėti iš po nuleistų ančiakių į širmutę, kaip ir jis, smulkutę ponią, skaisčiu, visai dar nesusendintu veideliu ir artistiškai dailiai išaugusiu kūneliu.

Tai buvo jo žmona draugas, jo ūpo termometras, jo sielos aidas, tuojau suvirpanti, ligi tik kas jame virpteli. Dabar visi jo žodžiai, nekantravimas, dėbsėjimai akim liko be atsako. Ponia sėdėjo tyli kaip mėmė, standi, lyg iš uolos, kietai susinėrus rankas aukštai paširdyje, lyg prilaikydama jos plakimą, ir dar kiečiau dūdele pastačiusi gražų savo snukelį. Visa tai turėjo reikšti, ir vyras tai suprato:

– Nugi dabar kad pasidarė, tai pasidarė...

Vilniaus žemininkų bankas už nebeišsimokėjimą pardavė jų didžiadvarį. Pardavė mužikams. Kas gi belaukia juodu, didžponiu? Ūmai nužengta toks baisus žingsnis, kurs vadinasi: katastrofa. Iš turto ir patogumų į visišką neturtą; aristokratai tapo elgetos ar tokie skurdžiai, kurie savo rankomis tepelno kąsnį juodos ir kietos duonos.

Nelaimė vienokiai į abudu veikė. Abudu negalėjo ar nenorėjo visiškai aiškiai įsivaizduoti dabartinį savo padėjimą ir abudu kuo aiškiausiai juto visą to padėjimo tragingumą. Tik nevienokiai visa tai abiejų reiškėsi. Ponia sustingo, lyg vieno kaulo pasidarė; ponas tapo nepaprastai judrus ir nervingai iškalbus.

Tyla, tas žmonos sustingimas jam buvo baisesnis už būsimąsias nelaimes: lygu mirtis. Jautė tikrą mirties dvelkimą. Ne savo neturtą, tik savo žmonos nabaštikę kuo aiškiausiai vaizdavosi, ir visa širdis jam spurdėjo lygu pagautas paukštelis. Be dvarų, jis jautė, galėsiąs gyventi, tik ne be žmonos – draugo.

Pirmą kartą, kaip yra susituokę, jis pajuto mylįs savo žmoną labiau, neg kaip vyras myli. Reiškėsi jis – žmogus, ne patinas; kažin kokie taip aukšti ir švelnūs sielos judėjimai, kad net jų savyje nebuvo pirma atspėjęs.

Bevelijo dabar girdėti skurdžiausius pasiskundimus, gailingiausias aimanas, aštriausius išmetinėjimus ir prikaišiojimus, – bet tik ne tą kapo tylą. Visa reiškė – pabaigą. Kitados brangūs, plonučiai, išmislingo rašto Briuselio mezginiai ant jos galvelės ir petelių atvirai rodė prakiurusias savo vietas. Karbatkoms nuo vieno peties nusmukus, matės taip pat kitados labai brangi šilkinė suknelė, dabar atgyvenusios mados, „pagalam" išsitrynusi ir baigianti kedėti. Iš viso to neturto per nemaloniai dabar žėrėjo labai gražaus darbo brangumynai papuošalai: auskarai, pakaklėje saga, ant krūtinės grandinėlė ir apyrankiai. Ir vargas buvo tos pažibos derinti ne į ryzus, tik į mažutes dailutes rankeles, į gulbės kaklelį, į jaučiamą marmurinę stačią krūtinę.

Jis pats judėdamas bliksėjo brangumynais (iš jų vienų galėjai pažinti jų dviejų giminystę), kurie lygiai nemaloniai atsišvietė nuo pigaus, nors su pretenzijomis siūto žiponėlio ir raukšlėtų, senai belaidytų kelinių ir liemenės. Pabaiga dvarams, pabaiga apdarams, pabaiga kaimynams draugams... Nejaugi dėl neturto? Visi visi kaimynai ir draugai ištirpo drauge su turtais. Visi jį užmiršo. Niekam jis nebereikalingas, niekas niekur jo nebesikvietė, niekas nebesiskelbė aplankysiąs. Tai buvo kartu, teisybė; vis dėlto pakenčiama, kol tebesidraugavo Gondingos gydytojas Damininkas Gintautas. Dabar jis štai vienas, lyg iš tvoros išlaužtas ir skiedryne pamestas baslys. Žmona štai be žado; draugas Gintautas antai nė nežvilgtelėjo iš už aukštos atkalties, atskiriančios antrą kupę ląstą.

Ten visą laiką girdėjosi nesiliaujanti, nors ne taip gyva kalba. Tai grįžo iš licitacijos kaimynai šunbajoriai Leopoldas Margevičius, Ferdinandas Žiburevičius, daktaras ir dar kažin kas ketvirtas nepažįstamas. Daug kartų ponelis, nebesitverdamas nerimu, buvo beketinąs užeiti už sienelės ir prisidėti prie bendros kalbos. Ir vis nedrįso. Tie smulkūs bajorėliai, su

kuriais jis niekados nesusidėdavo, veizdėk, dabar šyptelės, su juo susilyginę. Tas nutilęs, visą laiką tylįs daktaras baigė gadinti jam kepenas. Ir kilo didystė tyčia neišsiduoti su savo skausmu nerimu. Jam dabar matės elgetos ranką ištiesiąs nusiraminimo, kaip kiti tiesia – duonos. Virė tad pats vienas, ir nežinia, kaip būtų visa tai jį prikankinę, kad ne tasai ketvirtasai iš antrosios kupės.

Jaunas žmogėnas buvo taip vikras judrus, jog sprauste spraudės spėjimas, kas jis ir kokio amato: barzdaskutys, sankrovos pardavinėtojas ar lakiojantis pirklių agentas. Šis pastarasis spėjimas buvo tikresnis. Jis, susipažinęs su Margevičium ir Žiburevičium, senai jau domėjosi, kokie čia dar kiti ponai skyrium ir taip tylomis važiuoja atskira kupe.

– Pakulinis tai žmogus! – tarė Leopoldas, balsu ir rankos mostelėjimu pareikšdamas didelę panieką.

L. Margevičius ir F. Žiburevičius buvo šlėktelės. Nuo paprastųjų valstiečių tesiskyrė barzdelėmis, lenkų kalba, kurios tačiau tesigriebė kaip išeiginės šventadieniais, su svečiais ar viešėdami pas dvarininkus; pagaliau mokėjimu šiaip taip apsieiti dvariškai. Abiejų vienasėdžiai, po pusketvirto valako, buvo gretimai. Kiemai ir trobos vos per pusvarstį, sustatyti tiesiai prieš kits kitą, nors iššauk. Vis dėlto nei Margevičiai su Žiburevičiais, nei Žiburevičiai su Margevičiais, per tiek metų gyvendami gretimai ir nesipykdami, nesigiminiavo, net nesikūmavo. Priešingumų tarp jų pakako. Buvo dėl ko iršti. Tik iršo patylomis, svietui neišsiduodami. Pirmieji arčiau susibičiuliavo paskutiniosios Margevičių ir Žiburevičių išdavos, Leopoldas su Ferdinandu, vienatūriai, dabar jau seni, 40 metų kavalieriai.

Jiedu, kaip juos gyvus matai, niekur nesiskyrė. Bajorai juos ir jų draugavimąsi mėgo už akių gardžiai pašiepti ir kitaip nevadino, kaip tik: Lepuk ir Perduk. Tačiau akyse vadino juos dailiai: pan Leopold ir pan Ferdynand; visur juodu kvietės draugėn ir visados abudu kartu – niekam nei galvon nepareidavo juodu išskirti, kaip Dobčinskį nuo Bobčinskio[3].

Bajorėliai neapsakomai džiaugės ir gėrėjos ta tradicine bajorų santarme ir tariamąja lygybe, kurios iš tikrųjų toli

gražu nebuvo. Ir šlėktelės tai jautė, žinojo; tad kad ir lankydami dvarininkus, už akių rūpinosi stambiuosius kiek tiek pažeminti, nutraukti juos iš aukštybių į tą laipsnį, kuriame patys laikėsi. Kartais gi taip skalbė jiems kaulelius, taip tyčiojos ir pravardžiavo, kaip nebūtų drįsęs jokis chamas, kad ir už akių. Tai jautė ir žinojo dvarininkai ir vis dėlto ant jų nepyko, nei šlovės ar garbės pretenzijų nekėlė, nes ir tai žinojo, jog atsitikus koks bajorų luomo reikalas ginti, „Lepuk, Perduk ir K°" balsai buvo tikri.

Šiaip jau anuodu buvo žmonės kaip žmonės, pusinteligenčiai, nors „klasių nėję", neišpindėjusių protų, nei sukepusių širdžių. Gyvendami mokėjo pritarti visam, kas gera, ir papeikti, kas bloga, ir apsigimę buvo tikrais žemaičiais.

– Pakulinis žmogus! – palaikė Margevičių Žiburevičius. – Kas kaip nori, taip gali jį aplink savo pirštą apsivynioti; destis išnaudoti.

Tai išgirdus, per nepažįstamąjį kelionės bendrą perėjo lyg elektros srovė.

– Ar gerbiamieji kaimynai negalėtumėte mane su juo supažindinti? Juk būsime ir su juo kaimynai, kits kitam reikalingi.

Kelionės bendrai jau buvo atspėję, kas tas naujasis kaimynas, kuo ir kaip ketina jų apylinkėje užsiimti. Ūmas jo įsigeidimas tuojau čia pat dar su kai kuo susipažinti nebuvo keistas. Vis dėlto jautė tai nebūsiant tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje, neužvažiavus į kiemą pas tokius, kad ir išlicituotus ponus. Tad nepuolo padaryti taip, kaip norėta.

– Gi kam tai reikia? – atsakė. – Eik tamsta ir pats prisistatyk. Sviestavičiui tai patiks: jis nebe „kniaź Saffandułło z Saffandułłów"[4], tik jau lygus mums bajoras. Dovanos tamstai savo „puspadę", pasisakys pilną savo titulą. O jei dar pasidomėsi, tai priedo išgirsi dar bent vieną savo kilties, genealogijos, atamainą.

– Kokią „puspadę"? – nustebo nepažįstamasis.

– Tai taip apylinkės sodiečiai vadina rasdami Sviestavičiaus vizitines korteles, kurias jis visiems, reikia nereikia, kaišioja, pradedant nuo kilmingųjų savo kaimynų ir baigiant paprasčiausiu miestelio lapserdaku žydeliu ar pastumdėliu

tarnu, kuriems tik atsitinka bet koks įsakymėlis duoti. „Baigia mūsų ponas savo „puspades" išdalinėti: veikiai jau basas pradės vaikščioti", sako, bent kiek pasityčiodami, daugiau užjausdami ir pasigailėdami.

Nepažįstamasis nebelaukė daugiau žinių. Lengva eisena, lyg paliuokom, perėjo pailgai vagono vieną sykį, antrą sykį ir, ūmai sustojęs ties Sviestavičiais, nesvyruodamas, be jokių ceremonijų, ištiesė savo dešinę.

– Atsiprašau gerbiamąjį kunigaikštį, kad nėra kam mane Jo Mylistai pristatyti! O tai man labai rūpi. Aš, matote, Jo Mylista, ketinu Gondingoje įsikurti. Įsisteigti aptiekos prekių sankrovą, kad aptiekius taip nebeplėštų už vaistus, nes pats prisimanau gydyti žmones ir gyvulius, davinėju vaistų be recepto. Daugiau, ūkio reikmenės sankrovą, ypač dirbtinių trąšų ir padargų. Ko neturėsiu, apsiimsiu gerbiamiesiems kaimynams bargan atgabenti, laiku su manim susitarus. Esu lenkų įsitikinimo, nors lietuvių gimimo[5]. Bandau, kur pavirkiau būtų visu tuo užsiimti.

Aiškiai, tuo atsikvėpimu, išbėrė, matos, nebe pirmą kartą sakomus žodžius, tik savo pavardę ištarė neaiškiai: lyg Šaikūnas, lyg Szachnowski.

Sveikinamojo veide, to, kurį pirklys pavadino Jo Mylista kunigaikščiu, susigrūmė du priešingu jausmu. Vulgarus, palaidas, ūmas naujo pažįstamo apsiėjimas stumte stūmė nuo savęs dailiai išauklėtą etiketiškai elgtis papratusį bajorą. Jaučiamoji verteivos gyslelė buvo tiesiog bjauri dėl nenieknimo pragumų, kuriais ketinama pelnytis. Jei taip būtų pasielgęs koks žydelis, na, tiek to: tai paprastas jų būdas. Gi dabar – lenkas, kad ir lietuvių kilties...

Antra vertus, tai buvo vienatijis toje valandoje gyvas žmogus, kurs berado kokį reikalą į jį; vienatijis, kurs gali dabar skaudžią kapo tylą nuvaryti savo gyvybe ir prablaivyti abiejų apsiūkusį ūpą. Ir ponelis nusitvėrė pirklio. Nėmaž nebesvyruodamas paėmė ištiestą ranką ir prisistatė:

– Olgierd kniaź Świestowicz herbu Saffandułło, dziedzic na Sonteklach z przyległościami[6]. Geriausia bus, jei aš tamstai

įteiksiu vizitinę savo kortelę: nepaklysi ištardamas ar rašydamas ir drauge turėsi tamsta paminklėlį šios dienos mūsų pažinties; duok Dieve, ne vienai šiai dienai draugystėje, kaimynų santarmėje...

Kalbėjo kniazius nervingai paerzintu balsu. Gausiai, it žirnius per arpą, bėrė žodžius, atvyniodamas dideliausią piniginę ištisiems, nesulankstomiems popierių pinigams laikyti. Piniginėj buvo bent keliolika kišenėlių, mažesnių, didesnių ir didelių, iš vienos pusės ir iš antros. Visa tai dabar buvo storai prikimšta popierių, deja, nebe valstybės kasos, tik sutrintų nuo čiupinėjimo, vos besilaikančių laiškelių ir dokumentų. Lyg viso Santeklių dvaro ir Sviestavičių giminės archyvas būtų patekęs į kišenę, kur storai kūpsojo ir patį poną darė, taip bent jam rodės, jei ne piniginga, tai bent veikėją, kuriam reikalų – pilnas užantis. Ilgais laibais piršteliais gražiai, išmislingai nutašytais nagais Sviestavičius išgraibė daugelį perdalijimų, kol rado, kame būta geroko buntelio vizitinių. Vieną nubraukęs, elegantišku, apvaliu rankos pamojimu atkišo lygiai ligi pusei tarp jųdviejų, kad nepasirodžius bruktinai brukančiu ir nevertus imančio per toli siekti. Pirklys, kiek mokėdamas, tokiuo pat elegantišku perdėtos pagarbos pasilenkimu priėmė didelį storą „dramblio kaulo“ paauksintais pakraščiais popierį. Tiesiai į kairiąją kortelės kertę žiūrėjo didelė auksinė monograma, į dešinę kertę paties fotografija miniatiūra, gi viduryje tokio pat didumo auksinis kunigaikščių vainikas – mitra ir apačioje pagaliau įvairiais šriftais išvedžiotas gražus parašas, kurį Sviestavičius pirma buvo atmintinai padeklamavęs.

Pirklys prisivertė perdėti pagarbos, kuo žemiausiai pasilenkdamas, idant nepasergėtų nesuturimo nusišypsojimo, atminus, kaip viskas kiaurai pildos, ką tik buvo kaimynai pranašavę. Kortą jis tyčia labiau atsidėjęs, lyg giliai mąstydamas, skaitė, kol nurimo. Pagaliau lyg dar iš gilaus susimąstymo neprasiblaivęs, daugiau sau, ne pačiam Sviestavičiui, prašnibždėjo:

– Saffandułłų kniaziai!.. Reta giminė ir pavardė... Turbūt per ilgos senovės, kad aš, tiesa, netvirtas heraldijos dalykuose,

niekaip jos neatmenu. Bene bus tai kokia rytų ar pietų krašto svetimtautė giminė?

Sviestavičius, it Santeklius atgal dovanotas, visas nušvito, triptelėjo viena kojele, abiem rankom perbraukė pirkliui per pečius lig pat alkūnių ir pagaliau nutvėręs už jų patraukė ant sėdynės priešais save, šalip savo žmonos.

– Dūšele, tai naujas mūsų kaimynas... nebeišgirdau pavardės. Tai mano žmona kniazienė Irena, – pristatė vieną antram.

Ponia Irena „iš aukšto", nors iš pažemių, į pristatomąjį pasižiūrėjo vos tik per siaurus akių plyšelius ir palengva, nenoromis, daugiau nedarydama vyrui sarmatos, kaip pradžiugusi nauju pažįstamu, ištiesė šiam baltą rankelę pabučiuoti.

Kad ir kaip juokingas iš pradžių pasirodė Sviestavičiaus elgimasis, kniaziaus titulas pirkliui labai patiko ir jį nulenkė. Dabar jis kniazienės ranką priėmė ir nebeprisiversdamas pabučiavo tokiuo atsargumu, pasigėrėjimu ir pagarba, lyg kokią retą relikviją.

– Neapsakomai man malonu, Jūsų Skaistybe... – buvo bepradedąs suderinti kokį gražų dvarišką komplimentą tai labai dailiai, kaip jam pasirodė, pilnutei, apskritutei, nors jau širmokai didžiai poniai. „Belle et grande dame"[7], atsiminė prancūzų pasakymą, ir jau tai rengėsi prikergti prie savo kalbos, tik Sviestavičius nebeleido pabaigti.

– Tamsta įspėjai. Sviestavičių giminė tokios gilios senovės, – pradėjo paslaptingai aiškinti, – jog jos pradžios reikia ieškoti bent prieš du tūkstančiu metų. Tamsta girdėjai armėnus nebeilgai betrukus švęsiant pusantro tūkstančio metų sukaktį, kaip pradėjo vartoti dabartines savo pačių prasimanytas abėcėlės raides. Tai atsitiko viešpataujant paskutiniajam tos giminės karaliui Michelianc-Saffandułło. Kaip, kada ir kas pirmas jų pateko į Lietuvą, tai palieka uždengta gilių amžių rūkais, kurie dabar sunku beišskleisti. Čia jis, Saffandułło, turėjo pradėti naują Didžiųjų Kunigaikščių dinastiją, ir pirmas totorių kronikoje paminėtasis kunigaikštis vadinasi: Szwejst–Sapandaila. Lietuvių kalboje tai reiškia: Šviesiausis – Najjaśniejszy – Sijatelnyj; titulas, kuriuo lietuviai tevadindavo

viešpataujančius savo kunigaikščius. Jei dabar atskleisime lapus didžiojo „Historya Narodu Litewskiego" rašytojo Teodoro Narbuto knygas[8], tai atrasime jau prieš penkis šimtus metų „dziedzicami na Son-tekke-lach" buvus rytų kilties „dykūnus" Saffandułło-Sapandaila, stačiai vadinamus Daugaliais arba Šviesiausiais. Per ilga, net pačių Sapandailų pavardę užmiršę, vieną jų šaką ėmė vadinti: Dowgiałło, antrą gi: Szwiestowicz arba Świestowicz.

Sviestavičius, įtikėjęs save esant rytų krašto kilties, net lietuviškųjų savo bočių Santeklius, dviejų upelių sutekėjimą, taip ištarė, jog jie greičiau semitiškai, ne lietuviškai suskambėjo: „son" – giliai į nosį, prancūziškai, „tekkelach" – šiurkščiai, kapotai ir į gomurį.

Pirklys tepagavo vidurį žodžio: „tekkel" ir mintyje pabaigė Danieliaus pranašyste:

– Mane, tekkel, ufarsin[9], nabage aristokrate: galas tau!

Viso žodžio ištarimą tačiau palaiko bontonavimu, kaip didikai ištaria. Ag ir jis pats, kai susimislija labai svietiškai pakalbėti, ima varšuvietiškai švepliuoti ar žodžius kapoti: szwiadomoszczy, szwentoszczy, pi-sto-let, mer-kan-tu-ra, suprask: pirklyba, ar kitus tokius.

Iš pradžių vertelga labai domėjosi tuo keistu išmislu, kuriuo pasakos sekėjas taip širdingai norėjo apsimesti tikįs. Tačiau beklausydamas ir pasakos galo neatspėdamas, ėmė nuobodžiuoti, neberimti, judėti, dairytis atgal į pirmykščius kalbos bendrus, kurie dabar už sienelės tylėjo, matyt, jųdviejų šnekos klausydamies, vožinėjo savo laikrodžio vokelį, pagaliau, pasergėjęs šiokią tokią geresnę sakinio pabaigą, ūmai pakilo.

– Nusižemindamas atsiprašau, kad aš, kol išlipsime, turiu dar keletą žodžių pasisakyti aniems savo kelionės bendrams. Jo Mylista būsite malonus tą savo įdomią ir pamokančią istoriją pabaigti, kai aš, jei tiktai pavelytumėte, nukaksiu vizituodamas į pačią kunigaikščių rezidenciją – būstinę.

Sviestavičius dar nesuskubo ištarti:

– Prašom, ale labai prašom: būsite svečias... – o pirklys jau buvo užlindęs už sienelės.

– Nu, ką? Girdėjai? Toks jis armėnas, koks aš ar mano štai draugas Ferdinandas lenkas. Tai nuostabi tuščiažmogio silpnybė – girtis savo giminės senobiškumu, nuolat tai žodžiais ir kortelėmis priminėti, auksu ir papuošalais savo kiltumą reikšti. Bevelys be kąsnio duonos palikti, tik mirs ir savo pasidabinimų neužmirš. Sviestavičiai ar Šveistavičiai – kniaziai, tai teisybė. Tik visa nelaimė, jei tai nelaimė, kad tai sulietuvėję Vytauto totorių „kniaziai", kuriems toli šaukia ligi mūsų lietuvių kunigaikščių! Nūnai sodiečiai pabaigė juos lietuvinti, saviškai šaukdami: Sviesčium.

Tai iškalbėjęs patylomis, Leopoldas nusijuokė balsiai; tan pat balsan balsiai nusijuokė ir Ferdinandas; abudu, kad gavo progos papešioti didžponius.

Nesišaipė, nei kalbėjos tik trečiasis šlėktelių bendras, didelis įsiganęs raudonikis, trumpai pakirptais stačiais plaukais juodbrūvėlis. Tai buvo gražus vyras; pirklys negalėjo juo atsigėrėti, manydamas jį esant kokį kilmingą didžponį. Skaistuolis priešingai, jau senai šlykščiai žiūrėjo į vertelgą, visą laiką tylėdamas, lyg būtų jam dantis skaudėję ir burnon būtų šalavijų įsigėręs. Dabar jis ūmai pakilo ir išėjo į antrą pusę vagono, paskirtą trečiai klasei. Jis taip iš didžio pakilo, tokia panieka žengė tarp sėdinčiųjų sudurtų kelių, nė neištardamas „atsiprašau", jog ir visiems pasidarė aišku jį tai darant demonstratyviai. Margevičius su Žiburevičium nesijautė kaltais, tad nei užgautais nepasijuto. Pirklys priešingai: visą panieką atspėjo į sau derintą, visą ir susiėmė.

– O čia gi kas da dažytoji finfa riestanosis? – ištarė piktu, nepatenkintu balsu, nors rūpinosi susivaldyti ir apsimesti, jog jam – labai tai.

– Še tau, kad nori! Nejaugi, Lepuk, mudu jųdviejų nesupažindinova? Juk tai garsusis visoje Gondingos apylinkėje gydytojas, mūsų miesčiuko garbė, galingas, turtingas, įtakingas batvinis[10].

– Batvinis? Tai pavardė? – atsiliepė vertelga „lietuvių gimimo".

– O, ne! Ferdukas norėjo pasakyti, lietuvis, litvomanas. O

jo pavardė – Gintautas. Tamsta turėtumei jam rankelę pabučiuoti: taigi jis su bajoru Skirgaila, taip pat batviniu lietuviu, išėdė žydelį, kurs taip pat kaip ir tamsta mėgino žmonėms „gerai daryti“: gydė žmones ir gyvulius, davinėjo vaistų be recepto ir daug ko kita.

Lepukas su Ferduku paslaptingai susimerkė. Vertelga ne tiek tai pasergėjo susimąstęs, kiek pajuto ir suprato šlėktelės, nors savo daktarui sagsto „batvinių“ ir „litvomanų“ lopus, nors gal nemyli, tačiau už kažin ką gerbia; gal už sumaningą žmonių gelbėjimą, gal už atsidėjimą savo amatui, gal už žmonišką apsiėjimą su prasčiokais, o gal ir už penketą tūkstančių pelno, kurio jis gali turėti metams, pagarsėjęs apylinkėje. Gydytojai taip teįgyja žmonių meilės ir pagarbos.

Plepys vertelga, pirmai pažinčiai per atvirai nusisakęs, Lepukui ir Ferdukui rodės tokiuo pat gešeftininku, kaip ir jo pirmatakūnas žydelis, kad ir dėjos lenku lietuvių kilties. Tačiau lenkuojančių bajorų susiklausymas tuojau atsirūgo, ir jiedu palankiai, ne veidmainiškai paragino būsimąjį savo vienamintį:

– Patariava ponui su mūsų daktaru geruoju būti: bus sveikiau... Vertėtų aplink jį bent kiek patūpčioti, jei nori čia pasipelnyti. Nuo Gintauto kuone viskas pridera: tars žodį, ir tamstos gešeftas susitrauks kaip sraigis į kiautą.

Tai klausydamas, vertelga dabar pykčiu kramtė lūpas, kam jis, boba, paleido savo liežuvį, nežinodamas, su kuo šnekąs, kas priešais sėdįs; kam per anksti su savo planais išsišoko. Dabar buvo lyg susigėdęs, lyg jautė savo vidurius gendant. Nerimo ir jau pradėjo vargti mintimis, begu tik beverta toliau čia bandyti dirva.

– Tai kas gi jis toks, kad taip jau galingas žmogus? – apsimesdamas tuo pat šaltakrauju, paklausė bajorėlius.

– Žmogus geras ir gydytojas geras. Vienas klebonas juo nelabai patenkintas, kad bažnyčion per retai ateina, ir tai nieko nesako. Šiaip jau nelabai atspėjamas. Važiavo štai kaip ir mudu į Sviesčiaus turgus; senai jau buvo nužiūrėjęs ir pamėgęs gražiąją jo Sakalynę savo būstinei; senai jau ruošės ten

persigabenti, nes tai vietelė rinktinė: prie pat vieškelio ir nuo miestelio vos trejetas varstų, tai turi visus miestelio ir sodžiaus patogumus. Sakalynės galvon, spėjama, ir pinigų buvęs gerokai Sviesčiui įdavęs. O kaip reikia mudu štai prisirėžėva gretimų trejetą valakų, kad turėtuva lygiai po šimtą dešimtinių: sako, nebeilgai betrukus tai būsią reikalinga rinkimams. O jisai, Gintautas, per licitaciją tą pačią Sakalynę, žodžio netaręs, paleido kažin kokiam vokiečiui ne vokiečiui, prūseliu vadinamam Viliui Vidmantui. Jis su lietuviu aukštaičiu Benediktu Šešiavilkiu ir atpirko abudu pačiu gražiuoju visoje apylinkėje Ventos krantu: Vidmantas Sakalynę šiapus upės, Šešiavilkis Santeklių dvarvietę anapus, prie jos tris valakus daržo, pone, ne žemės! malūną ir keltą per upę. Mūsų daktaras – nekvailas: už atsisakymą turėjo gerai gauti ar kokių monų...

VIDMANTAI

Daktaras Gintautas, pro duris išeidamas, veltui grikštelėjo dančiu:

– Dar vienas nenaudėlis, liaudies siurbėlė. Tik šis bene bus skaudesnis už patį žydelį ir už patį aptiekių Viadorellį...

Tačiau su nauju vertelga jam nebeteko susitikti.

Negrįžtelėjęs atgal atsidarė trečiosios klasės duris ir išvydo tariamąjį vokietį, bešnekučiuojantį gryniausia žemaičių tarme su Šešiavilkiu, šnekančiu gryniausia aukštaičių tarme. Jo gi duktė Darata atokiau, kad jai šnekantys nekliudytų, buvo rimtai įkniubusi į storą vokišką knygą. Linktelėjęs seniam, Gintautas prisisėdo prie merginos ir ėmė su ja vokiškai apie kažin ką rimtai šnekėtis; gal apie skaitomąją knygą, o gal ir apie ką kita.

Vieną, antrą kartą buvo į juodu atžingsniavęs ir tėvas Vilius Vidmantas. Jam nerūpėjo „vaikų" šneka; jam daugiau rūpėjo įsprausti ir savo keletas sakinių vokiškai, idant tai išgirstų Šešiavilkis. Savo atlikęs, kai ką taręs ta bjauria, nors

taisyklinga, pasienio tarme, kuria kalba Prūsų prasčiokai, ir matydamas savo kalbą juoba sukrintant su Šešiavilkio kalba, grįžo atgal ir daugiau nebekliudė jauniem žmonėm.

Iš apsiėjimo su Vilium Vidmantu ir jo Darata matės patį Gintautą esant iš Prūsų pasienio ar bent senai juos pažįstant.

„Vokietis" Vilius Vidmantas ir Dora, Dorchen, Dorotea ar kaip ten šaukiama, buvo pasienio valstiečiai, prūsais arba prūseliais vadinami, nors Prūsų valdiniais niekados nebuvo buvę. „Prūso" vardas jam buvo prikibęs daugiausia už jo liuterių tikybą. Pagaliau, turėdamas didelį ūkį, arti 100 dešimtinių, pačioje sienoje, jau už pirmosios pasienio sargybos, buvo santykiuose lygiai su Kauno gubernijos piliečiais, lygiai su Prūsais. Ir jausdamasis tikru žemaičiu, nebesigynė, kai jį kas prūsu ar net vokiečiu pavadino, nes tikėjimas tikrai jį bent kiek lenkė į tikrųjų prūsų pusę.

Prūsai Vidmantui buvo doros ir nedoros mokytojai ir ūktveriai. Ne vienam jam, liuteriui, ir kitiems, katalikams. Visi jie žemę išgyveno – prūsiškai, ašvienius turėjo stiprus – prūsiškus, galvijus laikė – prūsiškos veislės, ūkio padargus, kinkymus taisės geležinius ir šikšninius – prūsiškus. Anieji prūsai mūsiškius „prūselius" mokė, kaip reikia pelnyti iš kitų ir nepasiduoti, kad iš jų pelnytųs kiti. Darė juos gudrius ir kietus savimylius, kuriems ir patsai Dievas yra atlaidus, „Prūsų Dievas".

Pasienio gyventojai yra tad labiau pasiturintys neg kiti jų tolimesnieji broliai, nes, be visa to, siena duodavo jiems gero pridedamojo pelno iš kontrabandų; jei ir ne nešiojimo, tai bent padėjimo juos per sieną perleisti.

Vilius Vidmantas gyveno lygiai taip pat kaip ir kiti. Tik ūkyje, šmugelninkavime jam kur kas labiau sekėsi: jo nė vieno karto nebuvo pagavę ir nuštropavę, nors jis, sako, didžius darbus dirbęs, dideles partijas šilkų, karbatkų, arbatos, spirito ir net ginklų gabenęs. Pagaliau žmonės ėmė jį skelbti ne tik tvirtu ūkininku, dar ir nemažu kapitalistu.

Jis ir pats nesislėpė, ne sykį girdamasis ūkį, sklidiną kaip akį, paliksiąs sūnui, o Dorai pinigais išmokėsiąs gerą kraitį, kai ji išeisianti mokslus Prūsuose. Sau gi išsiimsiąs iš sūnaus

gerą išimtinę ir ponu sau gyvensiąs priešininke: daug valgysiąs, nieko nebedirbsiąs, ištisomis dienomis lovoje drybsosiąs ir sūnų su sūniene pjausiąs.

Ką senis Vidmantas, alaus atsigėręs, juokais pranašavo, tai netikėtai veikiai įvyko. Viliaus žmona, katalikė, ūmai mirė. Jų sūnus Ansas ir duktė Dora buvo taip pat katalikais pakrikštyti. Ansas, niekur iš namų nėjęs, buvo pilnoje motinos įtakoje, su ja važinėjos į bažnyčią, su ja meldės, o su tėvu tikėjimo dalyke nieko bendra neturėjo. Motinai mirus, Ansas vedė taip pat katalikę, niekados su liuteriais negyvenusią, todėl jais bodėjos ir net neapkentė. Veikiai santykiai tarp tėvo ir vaikų taip pablogo, kad Vilius bevelijo ūmai visu kuo nusikratyti. Nuvažiavo į valsčių, užrašė sūnui visą žemę su visais turtais, viso ant trijų dešimtų tūkstančių. Sau gi išsiderėjo didelę išimtinę grūdais visų rūšių, melžiamomis karvėmis, linais, kanapėmis, vilnomis, žekėmis, drobėmis, kailiais, odomis, malkomis, šienu, šiaudais, trobomis ir kuo tik beišmislijo. Dukteriai neišėmė nieko. Kadangi jis teturėjo dvejetą vaikų, tai, žemaičių sumetimu, buvo aišku senį Vidmantą dukteriai turint antrą tiek gyvais pinigais, vadinas, vėl bent tris dešimtis tūkstančių.

Ir svajojamoji karšaties laimė Viliui prasidėjo. Vidmantas nieko nebedirbo. Ilgai palikdavo Prūsuose, tai šiapus sienos miestely. Turėjo pilną rūselį visokių pirktinių ir savo dirbtų saldžių ir smarkių gėrimėlių, kuriais mėgo vaišinti geruosius savo kaimynus. Ištisomis dienomis tysojo lovoje, pypką traukdamas ir užgintus lietuvių raštus skaitydamas. Rudeniop gi įnirsdavo tuojau iš pirmalakų atsiimti iš sūnaus griežtai visą išsiderėtą išimtinę, ik grūdeliui.

Iš pradžių Ansas atiduodavo tėvui visa sąžiningai, ir Vilius, nieko nebedirbdamas, ėmė apsiversti turtais. Grūdų, pavilgos ir visokios gėrybės buvo pilna klėtis. O Ansui, didžią žemę valdant, daug vargo ir rūpesnio turint, daugelį samdinių samdantis, vos vos galai suėjo. Apie vaišinimąsi namie ar miestelyje nebuvo nė kalbos. Pagaliau teko pradėti skolintis.

Ir ėmė rodytis jauniesiem Vidmantam tėvą esant kaltą, kad jiem nesiveda gyventi. Ėmė rodytis jiedu kaip tik to stingą,

ką dabar išmoka tėvui iškaršinti. Ėmė patys sau skaityti, kiek būtų pinigais, visa ką pardavus, ką dabar tėvas atsiima. Suskaitė visa iki smulkiausio dalyko, ir sudarė 300 rublių. Regi, kad tie 300 rub. kas metai liktų kišenėje, gyventi būtų kur kas lengviau. Gal nė skolintis nebereiktų...

Ir ėmė Anso ir jo žmonelės širdyse augti pavydo kirminas. Vilius, visą ką išsipranašavęs, vieno tik neatatiko: sūnų ir sūnienę krimto jis tik tol, kol rudenį neiškrimto visos išimtinės. Per ištisus gi metus ne jis vaikus, tik vaikai jį krimto. Ir taip įkyrėjo, kad nebemiela pasidarė visi namai, su turto pilna klėčia, su gėrimų pilnu rūsiu, su laisve ir perteklium. Senis Vilius vis dažniau važiuodavo į Karaliaučiaus miestą, kur Dora mokėsi, vis ilgiau ten prabūdavo, ir vis labiau su ja sugyveno. Vienas pats kaip pirštas likęs, sūnaus širdies nebetekęs, jis sviro glaudės prie jauniausiojo savo kūdikio, prie dukrelės Dorchen. Daratytė, taip pat viena pati pasaulyje jausdamosi, taip pat linko ir vis labiau mylėjo prastą savo tėvelį sodietį. Ji žinojo, kiek jai tėvas skiria dalies, nes pinigai buvo čia pat vokiečių banke padėti ir nuošimčius ji pati atsiimdavo pragyventi. Nepragyvendavo tačiau nė pusės, nors negailėjo jų mokslo įrankiams: turėjo gana turtingą knygynėlį ir net savo laboratorijėlę. Darata ėjo medicinos mokslą ir specializavosi moterų ligose.

Darata buvo kuone tikra vokietė. Iš mažens patekusi į tėvo giminaitę daržininkę, ji, nors buvo lietuvių šeimynoje, nors daržuose darbavosi drauge su lietuviais darbininkais, – į mokyklą ėjo vokišką, didžiumą metų praleido su vokiečiais. Atostogos pas tėvelius buvo trumpos ir kitokia dvasia ją pagirdyti neištesėjo. Net ir savo katalikystę Dorchen pamiršo liuterių tarpe namie ir mokyklose. Tad nė tikėjimo papročiai neskyrė Doros nuo tėvo. Ir ji mylėjo tėvą, kaip temyli geras kūdikis.

Palaidojus mamą, reikėjo dar labiau prie tėvo prisirišti. Tačiau Dorai bręstant, jos širdelėje su kūdikio meile ir pasigėrėjimu vis dažniau ėmė grumtis – kritikės jausmai. Dora žinojo visą savo tėvelio gyvenimą, visus jo santykius. Daug daug kartų visa perėjo savo atmintyje, kiekvienu kartu

pasidžiaugdama, kad nieko neranda, už ką reiktų savo širdelėje tėvelis papeikti arba ką reiktų prisiversti nematanti. Kontrabandos vežiojimo ji nelaikė nuodėme: tai buvo viso pasienio pramonė, kaip kokie rusų „otchožije promisli"[11], ir veikiau jie darė tėvą karžygiu neg nusidėjėliu. Vis dėlto subrendusi Darata jautė, kad niekam nieko bloga nepadaryti tai maža; kad jos meilė kur kas būtų stipresnė, jei prie instinktyviosios kūdikio meilės prisidėtų dar protingo asmens pagarba už nuopelnus.

Tėvas prigyveno didelio turto. Tai gerai. Vadinas, nelaikė savo gabumų pakasęs ir nebuvo veltklaidis. Tik tai ne nuopelnas. Bankininkams paminklų niekas nestato. O jai taip norėjosi, kad jos papunėliui būtų vietos šiokiam tokiam paminklėliui pastatyti nors žmonių atminime, jei ne kame rinkoje ar šventoriuje... Ji jautė, kad tai dalykas galimas, nes tėvas dar nepersenis, vos šešias dešimtis metų sukakęs; laiko dar yra. Tik kaip ir nuo ko pradėjus?

Po Kalėdom, susilaukus į Karaliaučių mylimojo savo tėvelio, pilstydama jam į blogą prūsinę arbatą gero prūsinio arako, mėgiamojo visam pasienyje, Dora buvo labiau neg visados susimąsčiusi ir rimta. Tėvui tai buvo naujiena, nes duktė, nors kažin kaip mokslų įvarginta ar iš susirinkimų grįžusi, vis buvo lygaus, šviesaus veido. Tai Vidmantą ėmė neraminti.

– Ir ko gi tu, Dorchen, šiuo sykiu tokia atsiviepusi? – paklausė.

Dora net krūptelėjo, taip ją netikėtai išvadino iš kažin kokių minties gilybių ar svajonės tolybių.

– Gavau laišką iš daktaro Gintauto, – atsakė.

– Ir ką gi? „Žanyteis ketatau"? – bent kiek rimtai, bent kiek sauvalingai pridūrė tėvas.

– Tai ne. Apie tai dar neturėjau laiko pagalvoti. Čia kitas dalykas. Aš, tėvelis žinai, šį pavasarį baigiu universitete paskutinį semestrą, pusmetį, klausyti. Baigiu ir gausiu medicinos daktaro laipsnį ir paliudymą, ir nebežinau, kas toliau bedaryti.

– Čia vėl viena atsirado! Gydyti! Tai dirbti, į ką ruošeis tiek metų.

– Suprantama. Tik kur? Čia, Vokiečiuose, ir be manęs per daug tokių. Aš lyg būčiau ir nereikalinga. Taigi Gintautas kviečia namo.

– Kur – namo? Pas Ansus? – nusigando senis.

– Lietuvon. Gintautui visa Lietuva – savo namai. Sakos Gondingoje patsai vienas nebeapsidirbąs. Moterų gydytojų kaip tik esanti pasigedusi visa Lietuva, nes tai dar naujiena.

– Ir ką gi tu Lietuvoje uždirbsi iš mužikų? – susidomėjo tėvas pašiepdamas.

– Gintautas uždirbąs po penkis tūkstančius rublių. Tai bus, palauk, suskaitysiu... Dabar rublio kursas Berlyne 2,16 markių. Tai bus – apie vienuolika tūkstančių markių.

Vidmantas nustebo ir pagarbos ženklan krestelėjo galvą dešine ausim žemyn. Tik nežinia, kam nusilenkdamas: ar Gintauto sumaningumui, ar tokiai krūvai pinigų.

– Taigi matai, tėti, kad ir iš mužikų uždirbti šiandei Lietuvoje esama galima. Tik vienas keblumas – užsienio diplomo rusų valdžia nepripažįsta; reikia visų dalykų kvotimai išlaikyti rusiškai, gi aš, pats žinai, rusiškai nė žodžio. Taigi Gintautas pataria bent trejetą metų ten šiaip jau pagyventi, kuo kitu užsiimant, ir tuo tarpu pasiruošti rusiškai. Jis net pasiūlo kuo – ūkiu.

Vidmantui net pypka iš nasrų iškrito.

– Ūkiu? Kokiu ūkiu? Daržai ravėti, karvės melžti? – papyko senis. – Atsiprašau... Ne tam tiek mokyta ir pinigų pilta! Tokių darbų ir mūsų Ansienė moka dirbti.

– Taigi, tėveli, kad nemoka. O pamokyti reiktų.

– Bene tu pamokysi? Čia vėl atsirado ūkininkė...Mokame jau žemę išgyventi ir be tokių mokytojų...

Tėvelis nepyk, tik pabaik kantriai klausyti. Galiu ir aš kai ko pamokyti. Gi aš ar veltui tiek metų prabuvau pas tetą Bertą ties Tilže? Aš galėčiau būti pavyzdinga daržovių vaisytoja. O tai visų brangiausis vaisius ir nereikia toli gabenti – suvartotojų kiekviename miestely gana, o nėsą, kas panorėtų pelno iš to imtis.

– Tai kam tau to pelno iš burokų ir kopūstų, kad tu ir be to gana aprūpinta? Teravėjie beturčiai!

– O kam man iš daktarystės pelno, jei man gana yra ir savo pinigų? O dėl to tėvelis pirmų pirmiausia pasidomėjai, ką aš galėčiau savo amatu uždirbti.

– Tai kas kita; tai didelis pelnas. Dėl jo verta pavargti.

– Kodėl gi – kas kita? Tai toks pat darbas. Dar patogesnis už mano specialybę.

Darata vis labiau raudo veidu, vis labiau karščiavo. Tėvelio priešinimasis ją erzino ir žadino atkaklumą – būtinai įtikinti tėvą.

– Ot, tėvelis vis parsidėjęs ant tų didelių pelnų. O visai ne dideli pelnai, ne dideli turtai – didis daiktas, tik perteklius. Visi daiktai turi savo ribą, visokiems dalykams yra valanda pasakyti – gana! Kas perviršaus – tuščia, nebesveika, nebenaudinga. Kaip brangi žmogui sveikata, tik ir jos perviršaus negerai: beeikvodamas, ko per daug, dažnai žmogus visa išeikvoja. Tas pat ir su turtais. Tamsta, tėveli, daug turto sudėjai. Džiaugeis ir gal laimingas buvai, kol dareis pertekęs, kol statei tvirtą ūkį. Atmink dabar, meldžiamasis, ar daug laimingesnis buvai, kai ūkis gerinti nebereikėjo ir jis ėmė gero pelno duoti; kai iš to pelno ir kitų pasisekančių pašalinių užsiėmimų teko atpilti į banką krūvą pinigų; sakysime, dešimt tūkstančių rublių?

– Žinoma, kad buvau laimingas ir patenkintas, nes pasidariau ramus dėl savo ir tavo ateities, – rūsčiai atsiviepdamas, atsakė tėvas.

– Gerai! – pašoko duktė. – Tegu sau ta dešimtis tūkstančių. Tik ar begali tėtis susaikyti savo „laimę" toliau: ar ji dvigubai padidėjo, kai tamsta į banką atpylei dar dešimtį tūkstančių?

– Nu, ne... ne dvigubai.

– Taigi. Jau patenkinimas buvo menkesnis, nes to buvo jau per daug, to nebuvo reikalinga. Toliau tėtis dėjai į banką taip pat šaltai, kaip mėtydamas pagalius nuo tako į pašiūrę. Dažnai net nebežinojai, kiek jau pridėta. Reikėjo ilgai skaityti, kol sužinojai. „O, matai jau kiek!" taip pat ištarei, sudėjęs tris dešimtis, kaip ištarei, padėjęs dvi dešimti. Tai kam gi jų bereikėjo dėti?

– Ar tu šiandei nesveika, ar ką, kad tokius niekus kliedi? Kas gi pasauly atsisako nuo padidinimo savo turto? Bene rasi bent vieną tokį pasaulyje?

– Rasiu, – jau ramiai atsakė Dora.

– Gi ką meldžiamoji? Pasakyk, tai pasidžiaugsiva...

– Mudu abudu.

Visas Vidmantas ir net jo pypka su ilgu cibuku pavirto klaustuku...

– Tėtis man, ačiū, pavedei nemaža dalies. Tiek daug, kad aš vienų palūkanų nepragyvenu, visiškai sočiai misdama, padoriai vilkėdama ir darbščiai mokydamosi. Visoms palūkanoms pragyvent reiktų pradėti pliuškauti ar po svietą važinėtis. Tik man nėra nei to noro, nei laiko. Taigi man daugiau ar mažiau pinigų – skirtumo nedaro. Man yra vienas saikas – mano reikalams gana. Jei padidėtų tų reikalų, tai kas kita. O dabar aš jokios skonies nebejausčiau, mano laimė visai nepadidėtų, jei aš iš savo amato prie nebesuvartojamų pinigų dar kas metai pridėčiau po kokią tūkstantėlę, daugiau ar mažiau, taip pat nebesuvartojamų. Asmeninė mano laimė tad ne tame, kad daug pelnyčiau, tik kažin kame glūdi. Ir man rodos, bene daugiau laimės esti, kai jau galima daugiau duoti, nei daugiau imti...

– Išdalyti mano trūsu uždirbtą turtą?!

– Kam išdalyti. Lai sau stovi, kas padėta. Gana bus atiduoti reikalingam tai, ko mes patys nebereikalingi: turto ar mokslo. Tėveli mielasis! Aš kartais imu bijoti tavo sukrauto turto... Jis – baisus! Žiūrėk, kiek palikai Ansui. Ir ar jis laimingas? Iš mažens priprato manyti, paaugęs visa ką rasiąs gatava; nebuvo toks rūpestingas kaip tamsta ir – smunka žemyn, turtai mažėja; iš šimto dašimtinių jau rodos sunku tėvas karšinti, išimtinė jam skirti. Įsivaizduok dabar, kas būtų buvę, jei ir aš iš mažens būčiau žinojusi, kiek man skirsi. Bijau, kad būčiau nesimokiusi ir pasirūpinusi sparčiai tą dalį mažinti, jei ne visa veltui išleisti, o jos nebtekus, iš baimės darbo ir vargo nebent pasikarti. Dabar tėvelis. Tėvelis turi gana. Visa ko nebepragyveni. Kas gi iš to, kad, be visa to, dar klėtis stovi pilna

grūdų, lašinių, linų, vilnų? Tamstai tai niekai, o Ansui pagunda, pavydas. Iš ko kivirčai, tėvo įžeidimas, nedoras šeimyninis gyvenimas. Ta tėvelio išimtinė tik tėvelio vaikų piktinimas ir jų į pragarą varymas. Pragaru vadinu ne tik būsimąjį, ir dabartinį mūsų gyvenimą.

– Tai kas gi, anot tavęs, daryti?

– Nebeimti išimtinės. Lai žinosi Ansas su visa savo dalimi, kaip aš žinaus su savo dalimi.

– Tada aš nebegalėsiu namie begyventi. Argi man, tiek turto uždirbus, iš vaikų žiūrėti kiekvieno kąsnio, kiekvieno pieno šlako ar sriubos šaukšto?

– Nė nebegyvenk su Ansu: gyvenk su manimi.

– Iš tavęs imti išimtinę? Tai tas pat gali būti, tau ištekėjus...

– Kam imti išimtinę, kad galima lygiai užsidirbti? Pabaik, tėti, klausyti, ką Gintautas pasiūlo. Pas juos esą pirkti labai graži vietelė, didelio kitados dvaro miškų kontora ir medininko gyvenimėlis. Prie vieškelio, ožkamiestyje, saulės pusėje atkalnėj trys dešimtinės geriausios molijos. Čia pat upė. Tėveli, koks ten sodas galima užvesti, kokių daržų pasidaryti! Eikiva ten abudu gyventi! Be tarnų, be tarnaičių. Dirbsiva patys, ką išgalėsiva; kitiems dalykams padienius samdysivos. Užtikrinu, iš to mudu daugiau turėsiva neg dabar iš išimtinės.

Vidmantas smarkiai ėmė savo pypką žįsti, nieko nesakydamas; matės, jame viskas virė – jausmai ir mintys. Traukė pypką ir piktai dėbsėjo į Dorą. Ji dabar sėdėjo prieš tėvą lyg nebe ta; duktė dar niekados nebuvo su juo taip kalbėjusi. Kas gi tai joj atsirūgo: ūkininko kraujas, išminties dalykas, ar patelės traukimas ten, kur patinas?

Šiaip ar taip buvo, sumanymas buvo geras. Vidmantui ir pačiam buvo iki gyvam kaului įgrisę ir ta didelė išimtinė, kuri reikėjo egzekucininko būdu atsiimti, ir tasai dykiniavimas. Drybsoti be darbo ir tik valgyti ūkininkui, per penkias dešimtis metų papratusiam rūpintis, sielotis, laukti ir bailintis – tikra kankynė, o ne rojus.

Vidmantui gana buvo laiko visa ką pervirinti ir įgyti tikro, atkaklaus, žemaitiško noro įgyti tinkama vietelė ir išsivaduoti

iš vaikų vergijos. Į pabaigą kovo mėnesio matome štai jį įvykinusį dukters sumanymą ar daktaro Gintauto, tai vis tiek, ir jos vardu pirkusį gražią Sakalynę.

Ramia atlaidžia mina Vidmantas pasakojo Šešiavilkiui savo santykių su sūnum istoriją, gražiai nutylėdamas kaip savo turtingumą, taip ir savo dukters mokytumą. Taip buvo sutarta tėvo su dukterim ir su Gintautu, kad nebūtų kliūčių susiartinti su vietos liaudimi, kuriai buvo norima kai kas gera padaryti.

Didelis, storas, riebus Vidmantas Šešiavilkiui rodės lyg iš molio nudrėbtas, ne labai rūpestingai, ne labai atsidėjus, o jo pypka – sviestinė, kur iš visos pusės gorčiaus grietinės buvo galima sviesto suktis. Taip visa buvo tvirta ir didžia, kad Šešiavilkiui rodės, jis kelyje kai ką radęs atspėtų tai Vidmanto esant, jei tai tikrai būtų Vidmanto.

Juodi, tankūs plaukai, lyg dirbtinė peruka, vožė jo kiaušą. Dideli ilgi ančiakiai karklais stirksojo pakaktyje. Pilkos geležinės akys dviem šaltinėliais blizgėjo tų karklų paunksnyje. Per plati, stambiais, nedažnai skutamais šeriais apaugusi lūpa buvo negraži, vis dėlto tiesus burnos plyšys ir duobelės jo galuose darė jį simpatingą, gerą, tokį, į kuriuos vaikai lipa ant kelių, pilnai pasitikėdami, kad dabar jiems jokis pavojus nebegresia. Storas milinis tvirtai dengė milžino pečius, o tokios pat plačios kelinės vos linko keliuose. Ilgaauliai batai buvo pasiūti kaip medžiokliui po pelkes braidyti. Šešiavilkis, sodiečio būdu akylai apžiūrėjęs visas naujojo savo pažįstamo smulkmenas, apie batus pagalvojo vargu bau tokius nusipirktumei už pustretinę (dvidešimt penkis), o jo paties taip pat, rodos, neprasti batai, teatsiėjo aštuonis. Ir jis atsargiai laikėsi, lyg privengdamas, kad tasai tvirtas žemaitis jo nenugultų, nenusėstų ar nenumintų kojos.

Visas Vidmantas Šešiavilkiui labai patiko, ir jis savo mintyje jau ryžos juo sekti kaip apdaru, taip ir laikymusi. Tokių pat daiktų įsitaisyti buvo lengva, tik jis nebuvo tikras, ar mokės pasekti Vidmanto regima ramybe, drąsumu, žmonių nebijojimu ir nesulaužomu pasikliovimu savimi. Aukštaitis

buvo bugštus, nedrąsus ir netikras savęs, nors buvo taip pat turtingas, nė nuo ko nepareinąs, niekam nesilenkiąs.

Šešiavilkis rado Vidmante nemaža ir tokių dalykų, kurie nuo jo stumtinai stūmė. Šešiavilkis, pats taboką šniaukšdamas, mirtinai nekentė pypkos smarvės. Tai viena. Paskui, jis labai mėgo degtinės atsigerti. Gi paketinęs Vidmantui pirmai pažinčiai pusbutelį pastatyti, pasijuto labai užgautas ir net supyko, išgirdęs Vidmantą degtinės mirtinai nekenčiant ir bevelijant, gerai pavalgius, alaus atsigerti. Tai patvirtindamas, čia pat sukirto mėsos gabalą nuo pusantro svaro ir pareikalavęs ketvertą butelių bairišio, visus juos, Šešiavilkiui nuo alaus atsisakius, vienas pats trumpu laiku lengvai įsikošė. Dabar Šešiavilkiui buvo aišku, jog jųdviejų širdys nesukris pilnai, kad ir kažin kokioje santarvėje gyventų, neišsilygins įpročiai, kad ir kažin kokioje artimoje draugystėje esant.

Dar nepatiko Šešiavilkiui, kam Vidmantas, grynai lyg prabaščius skusdamasis ūsus ir skruostus, palieka visai neskustą pakaklę. To jau nebeiškentė neprikišęs. Pasirodė, Vidmanto ir čia tikslingai daroma. Uostus jis skutąs, kad geriau būtų praustis ir nekliudytų valgant; pakaklę gi paliekąs, kad ji nieko nekliudanti, o juodus marškinius nuo žmonių akių dengianti ir gerklę sauganti nuo nušalimo. Juostų jam nė per didžiausius šalčius nereikią ryšėti.

Juosta aukštaitis juosės strėnas, ne kaklą rišės, kaip tasai „neviera"... Šešiavilkį bent kiek ėmė pavydas ir jis piktai žvilgsėjo į Vidmantą, kam jis visur ima viršų ir visam kam randa protingą pateisinimą. Tad buvo nors tiek patenkintas, kad prūsas – bent netikros vieros, neviera. Aukštaičio kataliko, kitų tikėjimų, be rusų, nemačiusio, nuomone, tai buvo nedovanotina, ir jis tvirtai paketino jį bent tame dalyke pažeminti. Ilgai nedrįso paklausti, ką Vidmantas tiki ir kaip savo tikėjimą pildo, jei nesižegnoja ir poterių nekalba? Tik taip knitėjo, kad nebeiškentęs ėmė ir pašaipos mina paklausė. Ir čia užsivylė. Vidmantui akys ūmai prigeso, šypsenos duobutės skruostuose išsilygino, ir jis šaltai, per dantis, šalin pro langą žiūrėdamas, lyg ten tolybėje savo marčią matydamas, atsakė:

– Dievas vienas. O tarnauti Jam galime visaip. Nebus mūsų bažnyčios ir kunigužio, vaikščiosiva su dukrele į jūsų bažnyčią, giedosiva jūsų giesmes, klausysiva jūsų kunigužio pamokslų...

Atsakė, tuojau pradėjo kitą kalbą, ir Šešiavilkis suprato, kad dėl tikybų su kaimynu gintis nebeteks. Liuterio pasiruošimas vaikščioti į katalikų bažnyčią Šešiavilkiui labai patiko ir žymiai jį atvėsė. Jis, katalikas, taip nebūt atsakęs ir į liuterių bažnyčią, kad ir kažin kaip toli būtų savoji, nebūt pasižadėjęs vaikščioti. Savęs tame dalyke su Vidmantu nelygino, nes jautė, kad visi kiti turi į katalikus svirti, o ne katalikai į kitus. Ir jam dabar darėsi aišku, su Vidmantais jis jau galėsiąs būti santarmėje, nors vienas taboką rūkydamas, antras uostydamas, vienas alaus gerdamas, antras degtinės, vienas šio tikėjimo, antras to. Nieko nepadarysi: genys margas, svietas dar margesnis.

Visą Vidmantą tėvą kiaurai, jam rodės, ištyręs ir permanęs dabar ir per ištisą savaitę pašnekesių Vilniuje, Šešiavilkis vis akyliau ėmė sekti Daratą Vidmantaitę, tik jos permanyti niekaip netesėjo. Kad ne skrybėlė, nors paprasta ir nebrangi, kad ne gelumbiniai rūbai, nors tik pusmiestiški, – Šešiavilkis tartų Dorą esant tokią pat mūsišką mergaitę, turtingo žmogaus, sodiečio dukterį. Gi jos gražūs, apvali lyg rašto pasakymai, gi visos kalbos autoritetingumas – vertė manyti, ją esant mažiausia sodžiaus „daraktorką", jei ne „mokyklos panelę". Vieną sykį Dora jam rodės labai graži, taip skaisti, kaip rožė, uogelė ar kaip ten lyginama; antrą sykį tokia pat kresna, lyg iš molio krėstinė kaip ir tėvas. Ir gerokai jau pavytusi. Tai jis spėjo jai 20 metų, tai visus 25, tai net daugiau. Jis nežinojo, kad žemaitės amžius tikrai sunku atspėti; sveikatingos, sočiai mitusios žemaičių moterys nuo 20 ligi 50 metų palieka kuone tokios pat, nenudėvėtos, nesusendintos, pilno lygaus veido.

Pagaliau Šešiavilkis pamojo ranka. Dievai jos neregie! Ar kapos metų seniui be galvoje mergų metai skaityti ir jų gražybės atminti? Keisčiau Šešiavilkiui buvo žvilgsint į daktarą Gintautą ir Daratą Vidmantaitę, kad jiedu abudu, jaunu būdamu, nė vieno sykio su kits kitu nepajuokauja, kits kitam nešypteli,

nesuklinka, nesusigina. Visą laiką, lyg du kortininku, šešių dešimtų šešių eidamu, vienas kai ką pasako, antras ima galvoti: mušti ar atiduoti, uždengti ar toliau atviromis kortuoti. Taip rimtai kalbantis Šešiavilkis nebuvo matęs ne tik berno su merga, nei dviejų pramoninkų, pasiruošusių kits kitą apgauti.

ŠEŠIAVILKIAI

Už dukters galvos ir tėvas žemaitis darėsi aukštaičiui nebeaiškus. O juk ir kiti bus tokie pat. Ak, tie žemaičiai su savo „juostomis" – ant kaklo! Jie gal ir nagines ant ausių, ne ant kojų aunas... Kaip čia dabar bebus, atsiradus šalia naujų žmonių, visai kitokiais papročiais, kitokia gyvenimo rėda? Kaip ir kokie susikraus santykiai su žmonėmis, kurių viskas taip priešinga?

Visu tuo nežinomu, neatspėjamu Šešiavilkis buvo prislėgtas; net pilve jam kurkė atminus, jog gera valia štai išsirauna iš tarpo tų, su kuriais gulo kėlė per šešias dešimtis metų, su kuriais vienon dūdon nuo giliausių amžių pūtė visi jo bočiai prabočiai. Išsirauna ir patenka į tokį tarpą, kur jis laikytis nemokės.

Kas jis bus žemaičiams, ponas ar mužikas? Norėtųsi pabūti lyg kokiu bajorėliu. Ag pirkos didžponio dvarvietę, trejetą valakų geros žemės aplink, malūną trejomis girnomis ir keltą. Tik kaip jis, vargo pelė, nepanašus į šlėktelę! Ir juoba jais nepaseks, jei abejoja, ar sugebės tokiu pat kaip jis sodiečiu Vidmantu visame kame pasekti. Ir grįžo iš Vilniaus nedrąsus aukštaitis, ne džiaugdamos, gavęs, ko troško, ko jam reikėjo, tik visu tuo nežinomu prislėgtas. Važiuosiąs į naują vietą nusigandęs, lyg lapė, omene jausdama einanti į spąstus, kur jei ne gyvybė, tai koja ar uodega reiks palydėti.

Vidmantui Šešiavilkis buvo ne mažiau paslaptingas. Susitiko, pasipažino, ir Vidmantas iš karto buvo nusprendęs:

– Kietas, kvailas mužikas; daugiau turi kišenėje, ne galvoje. Kiek jis pinigų už viską sumokėjo, jokios skolos nepripažindamas! Kažin kuo beatsistatys sugriuvusias trobas ir

malūną? Reiks jam padėti patarimais, kaip prūsiškai ūkininkaujama ir verčiamasi...

Vidmantas jautės visu kuo viršijąs nedrąsų, retakalbį lietuvį, net savo tarme.

– Ka-ap tei aukšta-atė-ė žuodius ve-elk! – stebėjos, pats nejusdamas savo vilkimo. Gerai sakoma: savo nesmirda.

Tačiau beįsišnekėdamas su nauju savo pažįstamu, vis labiau įsitikino Šešiavilkį, kad ir jis nedrąsus, toli gražu ne kvailą esant. Ir jei jis, žemaitis, smarkus yra užpulti, tai Šešiavilkis kietas yra atsispirti, ir, nujau, be nebus tik už jį patvaresnis ir šakotesnio proto. Susilygindamas Vidmantas jautė sunkiu volu per gyvenimą riedėjęs, o Šešiavilkis – skraidžiojęs; jis lopeta auksą kasęsis, kaimynas – saujomis rankiojęs.

Šešiavilkis buvo vienas tų žiedų, kuriais buvo pražydę turtų pakilimo laikais, aštuoniasdešimtaisiais metais, kada pirktis visa buvo piga, o ūkio vaisiai parduoti – brangu. Tada iš tarpo paprastųjų sodiečių kilo „Lietuvos amerikiečių", kurie savo apsukrumu ir sumaningumu daugiau praturtėjo neg kiti sodiečiai. Lietuviai tiems savo kaimynams aptarti teturėjo vieną žodį – „sekas". Taigi pasisekė ir Šešiavilkiui. Jis, visų pirma, buvo mieste pirkęsis aitvarą, kuris dabar jam visokio pelno prinešė. Paskui, jis daug pinigų iš po pamato išsikasė; dar tų, kuriuos senelis buvo „muštiniais doreliais" užkasęs. Daugiau, rado kely paštininko pamestą tarbelę. Pagaliau, apvogė seną ir labai taupnų kleboną. Taip bent kaimynai kalbėjo, šnekėdamies, kodėl jam taip sekas.

Lietuviai, tinginio žmonės, gyvenimo sraigiai, temokėjo šliaužioti per amžius ištrintais takais. Arė tingėdami, pjovė tingėdami. „Sekės" – tai grūdų buvo „daug"; nesisekė, tai buvo „nedaug". Visu kuo tenkinos. Gerai buvo, kai sotesni buvo; nesiskundė, ir kai skurdo. Tokia mat Dievo valia, kad jis šiemet „nedavė", atseit aitvaro neatsiuntė ar kely rasti neleidė.

Tačiau iš šimto tūkstančių išsigimdavo Šešiavilkis, kietas kaip titnagas, šykštus kaip „gumiliastika", darbštus kaip jautis juodnugaris, platesnių norų, atkaklesnio užsispyrimo, ir imdavo jam Dievas „duoti", ir imdavo jam „sektis", ir aitvarai

nešti, ir kelyje jiems pamesti. Benediktui tebuvo keliolika dešimtinių smėlyno pašvenčiuose. Kai kiti visą pelną temokėjo gauti iš linų, linų ir vėl linų, Benediktui nė tie linai neaugo. Tetarpo vieni grikai. Ir taip jam iš mažens įgriso visi tie grikieniai raguoliai, grikienės košės, kad jis labai laiku dantį sukando ir įsigeidė – kitokios košės.

Visų pirma jis – apsiskaitė. Nesitenkindamas paprastu rudens laiko saiku – „daug" ar „nedaug", ėmė saikyti ir net buože svarstyti, ką jis įsėja ir ko gauna. Patyrė griko jam sugrįžtant, atsivedant penkis draugus, rugio – du tris, avižos – tris penkis, miežio tesugrąžinama sėja, pluokštiniai visai nudžiūsta, tik vien bulbės-roputės teduodama šeši septyni. Išvada buvo aiški: tereikia sėti grikų ir bulbių.

Ir ėmė vieną pavasarį sodinti bulbes. Jų buvo kamaros duobėje nedaug belikę, kaip tik tiek, kiek paprastai buvo į jo žemę išsodinama. Skaldė, skaldė jas, kad didesnį plotą galėtų apdiegti ir vis buvo nedaug. Tada ėmė bėgioti po kaimynus, kaulydamas arba paskolinti po dveitą treitą pūrų, arba parduoti po keturis penkis auksinus. Skolinti beveik niekam nebuvo iš ko: patys teturėjo vos vos sėklai; gi parduoti pavasario laiku, kada nė iš kur nėra pinigų paimti, visiems buvo. Ir pirkos jų Benediktas kaip pablūdęs iš visos apylinkės; kiauromis dienomis maklinėdamas, nakčių nebemiegodamas, vežės, sodino, į klėtį, į daržinę ant pado pylė, ko nesuskubo išmėtyti.

Namiškiai nusigando. Buvo aišku, Benediktas iš galvos kraustos, bulbių tvanu aptvendinęs savo pašvenčius. Bardamies ašaromis laistė vagas, o vakarą visi suklaupę karunkėlę kalbėjo, kad Dievas, šv. Antanui užtariant, sugrąžintų jaunam Benediktui sveikatą. Nieko nemačijo: Benediktas tol pirko bulbių, kol nepristigo pinigų, kol neišpylė visų, kurių tik buvo iki šiol užsidirbęs – 70 rublių.

Apsodino ištisą dešimtinę žemės ir, visą energiją išeikvojęs, nuleido rankas, visiškai nustojęs vilties, kad kas iš to būtų gera. Jei nepasiseks, sugalvojo bėgti iš namų, nes vis tiek užries namiškiai ir užšidys kaimynai. Sugalvojo bėgti miestan.

Nerimo ėdamas, nuėjo pas seną kleboną. Klebonas jį pažino kaipo dorą, blaivų vaikiną, nuolat kažin ko užsisvajojusį. Priėmė maloningai; bučiuojant jam ranką, antrąja perbraukė per galvą, kas Benediktą net sugraudino, ir paklausė:

– Ką ketini dabar laidoti? Kokia nelaimė ištiko?

– Jau palaidojau, – atsakė Benediktas. – Bulbes palaidojau, septynias dešimtis rublių palaidojau, na ir savo ramybę palaidojau.

Ir persakė visą savo „kankulecija".

– Dabar matau niekus padaręs, – pabaigė. – Kas gi augs be mėšlo? O mėšlo, žinai tamsta pats, kiek tėra mūsų ūkyje. Šiaudų maža, šieno maža – gyvulių maža. Trąšos – rieškučios. Vos galelį rėžio teapvežiau. Ką gi tamsta darai, kad tokių neregėto didumo daržovių susilauki?

Klebonas labai atsidėjęs išklausė visos neramios pasakos ir rimtai, net šiurkščiai atsakė:

– Teks dar bent trys dešimtys rublių palaidoti.

– Iš ko? – nusigando Benediktas. – Aš daugiau nebeturiu. Ir niekas namiškių neturi. O skolintis... kas man duos?

– Aš, – atsakė klebonas.

Benediktas greičiau būtų patikėjęs, kad Šventoji ėmė atgal tekėti, neg kad senio pinigai gali iš maišelio atgal išbirti.

– Ne dykai, – pridūrė klebonas. – Jei pasiseks, maišą bulbių atveši. Klausyk, šakniavaisiams trąšos reikia. Ir gyvulių trąša pati geroji. Tik tavo kiauražemis praryja trąšą; jos teužtenka vieneriems metams. Be to, tavo smiltynai – šiltažemis, o gyvulių trąša dar labiau šildo. Taigi nebe laiku užtręšęs, gali dar blogiau pasidaryti. Dabar vienas bėra būdas gero vaisiaus susilaukti – aplaistyti tirpyta salietra.

– Salietra? Gi kas tai? Ir iš kur jos gaunama?

– Pas mus jos dar niekas nevartoja, o Europoje labai. Man daržovėms Mauša kasmet atveža po bačkelę. Tau teks pačiam miestan nuvažiuoti. Še pinigų ir – marš.

Benediktas užmiršo ir ranką pabučiuoti – taip jam buvo viskas navatna, tokia nauja atsirado kankulecija. Išvažiavo už 70 varstų, kur niekados nebuvo buvęs, ir vos tik už penkių dienų besugrįžo, įkaitęs pats ir jo arklys. Namiškiai vėl riejo,

verkė, karunkėlę kalbėjo, nežinia ką ąsočiuose tirpdė, ant vagų laistė, keikdami kleboną, kad tasai ne išspaviedojo, ne egzortus paskaitė kvailiui, kuriam galva užsidegė, dar kažin ko prikurstė.

Sodiečiai žinojo Benediktą iš galvos išėjus, žinojo ir paslaptines jo keliones į senį kleboną ir tolimąjį miestą. Ir to neužmiršo, nes kelionės į kleboną pasikartodavo. Sugrįždamas vis kokį naują išmislą parsinešdavo, tai ne laiku bulbes akėti, tai nuolat jas arinėti ir arinėti.

– Pone Dieve, duok Šventosios Dvasios ir mūsų pablūdėliui ir pačiam klebonui, kuriam iš senatvės taip pat nebegerai galvoje darosi! Nei to mūsų tėvai, nei bočių bočiai darė, o bulbelių, ačiū ponui Dievui, turėdavo po pūrų trisdešimt ir daugiau. Kamaros duobėn nepareidavo. Pas mus jos auga. O dabar! Kurgi jis ir bedės, kur rūsių priraus?

Atėjo ruduo. Bulbialaiškiai, drūti, tarpūs, nuvyto. Benediktas ėmė kasti bulbes. Kasė, kasė. Kalnus jų pripylė ir vis vietoje, galo nesimato. Teko iš visur trobelninkės telktis, pažadėjus tomis pačiomis bulbėmis mokėti. Nebuvo kada nė susaikyti. Teko visam sodžiui dešimtis gorčių degtinės pažadėti, kad atvažiuotų talkon ir padėtų bulbes nuvežti į pravarą už trijų mylių. Tai taip pat buvo klebono patarta ir su pravaru sulygta.

Sugrįžo talkininkai papjovų valgytų, arielkos gertų. Kol gėrė, Benediktą gyrė, kad jam šiemet taip „pasisekė"; kai pasigėrė, ėmė pavydėti; vienas šnibžtelėjo, Benediktas iš klebono vogtais pinigais apsivertęs, kitas – kad aitvaro į miestą važiavęs.

Niekas tačiau nežinojo, kad Benedikto avinmašnyje buvo trys šimtai rublių dar su keliais, atskaičius tris dešimtis rublių skolos klebonui ir už degtinę. O kamaros duobė buvo pilna lig lubų be to, ką buvo įpylęs rinkėjoms visai žiemai misti, ir ne maišą, tik tris maišus nuvežė klebonui palūkanų. Namiškiai vėl kalbėjo karunkėles, dėkodami Dievui, kad Benediktą pagydė.

O Benediktas jau rudeniop padarė dvylikai metų kontraktą, vienas pats iš tolimojo dvaro nusinuomojęs pašvenčių

lanką. Gražaus ten ėdamo šieno priaugdavo, vienų žydinčių žolynų, vijoklių ir tankių kaip ezelinės vilnos[12] pievažolių. Tą lanką dvaras, lažininkus paleisdamas, buvo tyčia sau išsirėžęs. Tik jam tai buvo neparanku, toli, tad už niekus iškaišiodavo sodiečiams galeliais. Ir dabar buvo labai patenkintas, gavęs iš kalno pusantro šimto gyvų pinigų, be jokio rūpesčio.

Ir padidėjo Benedikto ūkis. Jis prisistatė dveja tiek kūčių. Buvo karvių. Vieno arklio vietoje penketas. Kiaulių nė nebesuskaitysi: su mažais paršiukais gal lig trijų dešimtų. Šieną sušerdamas, tręšė žemę, sodino bulbes pravarui; kitais metais čia sėjo avižas; vėl sodino bulbes ir vėl pramainais avižas, kurios mūru stovėjo pašvenčių smiltynuose.

Ir nešė, nešė aitvaras Benediktui turto. O jam vis buvo maža. Žiemą pirkiojo miškų. Samdės vaikų akmenims rinkti. Degė vopną, pjovė lentas. Ir vis buvo maža.

Vieną sykį, būdamas valsčiaus raštinėje, išvydo ant sienos, išlipytos laikraščių popieriais, piešinėlį malūno. Jog tai malūnėlis, tai jis pažino. Tik nemokėjo paskaityti, kam jis čia rodoma, ir paprašė paaiškinti. Tai būta pigaus mažučio kalnų krašto malūnėlio ant dviejų laivių, tarp kurių buvo nuleistas į vandenį sukamasai ratas. Smarkus vanduo suko girnas.

Benediktas antrądien jau dirbos, pasikvietęs dailidę senatikį, laives ir malūną. Išgaišino daugybę medžiagos; dailidė per visą laiką išėmė ligi šešių šimtų rublių. Pastatė dailų namelį ant laivių ir girnas, tik... jos nesisukė; Šventoji, nors srauja upė, nepajėgė iš apačios pasukti rato.

Kietas Benediktas nakčių nemigo, pralaimėjęs visą tūkstantį rublių. Ir vėl sukė galvą, kaip čia tasai tūkstantis atgriebus. Sukė ir suprato nesant kitokio būdo, kaip tik pasistačius malūną, sukamą paprastu pas mus būdu, vandens kritimu iš viršaus. Dvejus metus vargo, kol plačią Šventąją, nors blogai, nors netvirtai, su plyšiais užtvenkė sukrauta akmenų siena. Bent kiek pakylėjęs vandenį, pasistatė medinį malūnėlį vienomis girnomis. Neilgai trukus, dvejom. O pylimą vis tvirtino, storino. Tik aukštyn vis negalėjo per labai iškelti, kad

pasidarytų vandens krioklys, smarkesnis kritimas. Jokia galybė netesėjo sulaikyti per didelio vandens ir jo smarkumo. Veltui tik sukė su galvą.

Geras laikotarpis išėjo, kol į jo ausis atsimušė garsas apie turbinas. Atsimušė ir nuvarė Šešiavilkį į kelintą guberniją jų pasižiūrėti. Sugrįžo ir, nieko nelaukęs, nuvertė visą savo malūną ligi pat pamatų. Vėl namiškiai verkė malūnėlio ir žuvusio šeimininko proto. O šeimininkas užvedė dideliausius mūrus mūryti iš akmenų, kurių čia buvo galybės. Mūrijo, mūrijo, „poną" atsikviesdamas, kol nepasistatė malūno trejomis girnomis su piklium ir milavele. Apačioje sukės „pono" įtaisytosios turbinos, kurias Šešiavilkis, rankas sudėdamas, garbino už tai, kad mažu vandeniu dideliam darbui tenkinas. Tačiau per visą amžių neišmoko jų vardo, vis jas „prazmiskaudamas" – triūbynomis.

Tad Benediktui Šešiavilkiui pašvenčiuose gyventi „sekėsi". Laimingas tačiau jis nebuvo. Ir kaimynai nelaikė jį laimingu. Nors nemokėjo įvertinti jo vargo, nors nežinojo, kaip sunkiai bemokslis jo protas dirba, kaip pamažu jis pasiekia, ko nori, – tačiau ir iš tolo matė savo kaimyną nuolat susimąsčiusį, nuolat susisielojusį ir – visados be pinigų. Visas Benedikto gyvenimas buvo – pradėjimas. Užsidirbo 70 rublių ir tuojau jų neteko, pradėdamas bulbių ūkį vesti. Užsidirbo kelis šimtus, vėl visų nebteko, pradėdamas gyvulių ūkį vesti. Užsidirbo kelis tūkstančius, vėl visų neteko, statydamas medinį malūną. Užsidirbo keliolika tūkstančių ir vėl buvo griežtai be jokio skatiko, pasistatęs gerą, stiprą malūną, vienatįjį savo turtą, vienatįjį jau gero pertekliaus šaltinį.

Trys dešimtys penkeri metai išėjo tokio sunkaus ir įvairaus trūso. Trys dešimtys metų nepaliaujamos galvos sukimo ir sielavarto, bailės ir nežinojimo – žūti ar būti. Per tris dešimtis metų Benediktas kartkarčiais, galvą susiėmęs, puolė į bedugnę ir paskui visomis savo proto, valios ir kūno pajėgomis nepailsėdamas lipo, kabinos, stiepės viršum išlįsti. Išlindo ir vėl puolė bedugnėn. Ir taip be galo. Grikienių košių, tiesa, mažiau bevalgė. Jo stale jau buvo gana pieniškų ir mėsiškų. Jo

moterys audės čerkazų, kokių tik užsigeidė ir prasimanė. Gi spulėti ant gyvojo skatiko ir dabar Benediktui tebereikėjo.

Ir surumbėjo Benediktas toje vienapusystėje. Įtilžo it kaladė pelkėje. Buvo bjaurus savo šykštumu, savo tiesiog sirgimu, kai tekdavo kokis rublis išleisti ne savo sumanymams. Per visą savo amžių jis nepavelijo sau nieko geresnio nusipirkti. Nebent tabokos pauostyti ir – arielkėlės atsigerti, – vienatinėms pramogoms.

Ne kitaip auklėjo ir savo vaikus: tris dukteris ir sūnų Petrą. Vaikai jam buvo toks pat turto padidėjimas kaip ir veršiukai: palauksi, užaugs ir ims tau dirbti. Nebuvo laiko jie nei į mokyklą leisti, nei pagaliau namo mokytojai samdyti, kad bent skaityti išmokytų. Tamsūs, be šlovės, nuo žmonių slapstydamies, augo turtingo šykštuolio vaikai juodomis rankomis, juodais veidais kaip išvargę neturčiai. Ir kad ne tėvo šimtai, mergaitės taip būt ir likusios senmergės. Dabar jos visos trys ištekėjo; gerai ar blogai, bet tik už ūkininkų, bet tik į savas vieteles.

Liko tėvui vyriausias sūnus Petras, jau nebe jaunas kavalierius, ir Napoleonas su Maryte, patys jauniausieji, visų pagrandėliai. Benedikto Šešiavilkio santykiai su visais šiais vaikais buvo toli gražu nevienoki. Mažuosius jis labai mylėjo, tik iš Marytės ničnieko nereikalavo ir nieko nesivylė, iš Napalio nieko tuo tarpu nereikalavo ir labai daug ateityje vylės. O Petro jis visiškai nemylėjo ir viso ko iš jo reikalavo, dabar ir ateityje. Petrą laikydamas paveldėtoju viso savo tokiuo vargu įgyto turto, iš pat mažens varė jį lygiai su savimi, išnaudodamas visą jo vieką, kaip išnaudodavo ašvienio pajėgą, ir ničnieko jam už tai neduodamas. Nesisamdė piemens, šeriko, maliko, - vis turėjo sulig savo amžium atlikti Petras. Netaisė jam rūbų, nei čebatų. Naginėtas, neturtis, glaustės jis už kitų nugarų, nors sulig turtu priderėjo jam pirmutinė vieta visoje apylinkėje. Petras tai žinojo ir jautė, nes tai buvo gyvas aukštaičiukas, pašvenčių dainius poetas širdyje.

Niekas už jį labiau nemėgo ir nemylėjo gimtinės vietos. Pašvenčiai jo ausyse skambėjo taip pat majestotingai, poetingai,

paslaptingai kaip nelyginant bažnyčia. Pašvenčių lankos, šienas; pašvenčių šlaitai, žabai; pašvenčių krūmai, vašokliai, aviečiai, žemuogės; visas Šventosios slėnys, platus, skaistus, lyg pilnas saulės; pati sraujoji, tyriausioji upė, – visa jį kratė džiaugsmo šiurpuliu, ligi tiktai išvydo iš vieno ar iš antro krašto skardžių. Jis abejojo, Tigro ir Eufrato slėniai ar tinkamesni buvo Rojaus vietai už Šventosios slėnius. Iš ten jam smilko žiedų kvapas. Iš ten jam ėjo dešimčių veislių paukštelių giesmininkų balsai. Iš ten sveikata ir visas džiaugsmas.

Ir ne tik jam vienam. Ateis šventadienis, valanda 3–4 popiet, ir jau girdi iš vienos ir iš kitos pusės chorų chorus mergaičių ir skyrium bernaičių. O Petras supranta, ką jaunuomenė giesme, balsu nori išreikšti – pasakyti. Jie giesmėmis mylis. Mergaičių ir bernaičių balsai ore susitinka. Neilgai trukus, ir jie susitiks. Suskambės šlaitai juokais, iš pradžių nedrąsiais, paskui be galo prietelingais. Ims žvygauti, gainiotis. Atsilieps smuikas su klernotu ir armonija. Ims šokti. Pačiu pakraščiu upės vaikštinės, aus svajonių siūlus, megs tvirtesnius prietelystės ryšius; paskui ne vienas dveitas susituoks. Važiuos į bažnyčią, virpins tau širdį skardūs varpeliai prie lanko, klykavimai ir šaudymai miestely...

Petras buvo juk taip pat jaunas, visomis jaunystės silpnybėmis ir tuštumais. Plieno plunksna jį pakeldavo nuo vietos pirmieji apylinkės sodiečių balsai. Jis bėgte bėgdavo artyn prie būrių, norėdavo, kaip ir kiti, pasišvaistyti, pasididžiuoti, pasivaidinti savo nepaprastumu mergelėms. Nueis – ir nėra jam vietos. Būti yra. Jo niekas nepajuoks, kad netikęs. Jis buvo gražus jaunikaitis ir rinktinis darbininkas. Šyptelės tik, kad jis – šykštuolio apleistas sūnus. Petras tai pajus už penkių nugarų. Pamatys akių dėbtelėjimą iš už penktojo peties. Ir gana. Jau jis nebeis rato šoktų. Jau jis į chorą tik varu varomas beprisidės.

Užtat trauktinai pritrauktas jaus tokį dėkingumą traukėjams, tokią laimę, kad plyš jam širdis iš pilnumo.

Šešiavilkių šeimyna visa buvo skardžiabalsių. Tėvas bažnyčioje vedė „Pulkim ant kelių". Gryną, balsingą giesmę darė

ir Petras. Ir kai jis, visą savo neturtą, nudėvėtą čerkazėlį, kasdienes kurpes užmiršęs, paleisdavo savo balsą į abudu bekraščiu Šventosios slėnio galu, lyg gyva pajėga patraukdavo tan balsan visus, kas tik arti buvo; visų krūtines ūmai paspausdavo atiduoti pašvenčiams visą širdies ir plaučių galybę. Choras šaukė, kiek tesėjo, nepersisylydamas ir jautė, jog jų dainai nėra ribų palei upės vandenį, jog ją išgirs ir už varsto, ir už trijų, penkių ir už mylios, – kiek tik tą vakarą bus į pašvenčius išėjusių. Išgirs, nutils, pasiklausys, pasigėrės, pasidžiaugs ir, geru už gera atsimokėdami, sušuks ir savo patisą, graudingai melancholingą dainą.

Be Šešiavilkioko ne ta buvo daina. Visų akys įsiremdavo į vedėją, visų ausys įsitempdavo į klausą. Pritarė. Vis dėlto visoje sutartinėje pirmoje tegaudė Petro balsas; jį teskyrė ir jam vienam paskutinę gaidą nutęsti leido. Petras traukė užsimerkęs, nieko aplink nematydamas, bet aiškiai visus būrius regėdamas tolybėje, kaip jie iš ten į jį žiūri, jo balsus gaudo. Užsimiršdavo. Pajutęs vienas betęsiąs gaidą, susigėsdavo ir sprukdavo iš būrio šalin, į pakraštį.

Nepatenkinta jaunuolio puikybė kankino Petrą gražiai iki kokių 27 metų. Užrietas, užstumdytas, darbais prikamuotas, Petras kantriai vilko nuobodžią savo nelemto gyvenimo naštą, dažnai šiurkščiai, nemandagiai, tiesiog su giliausia neapykanta balse tėvui atsibardamas, niekados tačiau neišdrįsdamas napaklausyti.

Apie tą laiką Petras, sekdamas tėvu, ėmė šventomis dienomis vaikščioti į karčemą ir gerti degtinės. Pinigų jam nebūdavo. Tad ėmė kokių grūdų, vežės, pardavinėjo žydams ir – gėrė. Nuo tėvų begėdiškai su visu tuo nesislėpė. Užpuolant jiemdviem su kumštimis ir išmetinėjimais, tik pečiais patraukdavo ir be galo pykinančiu šaltumu atšaudavo:

– Liaukitės. Tokie tai jūsų, kaip ir mano pelnai. Jūs dirbate ir atsigeriate, aš dirbu ir atsigeriu. Koks gi čia skirtumas? Gal sakysite – neuždirbau? Viso ko pusė – mano uždirbta!

Ir nešės puspūrę. Tėvai net alpo iš užgaulio ir šykštumo. Vis dėlto jautė, jog Petro teisybė, jog jie pertempė stygą ir

dabar nebeatitaisysi. Jautė Petrą jiems žuvus; jis ima sau gyventi ir gyvens, neatlyš, sykį pradėjęs; kaip tėvas, kuriuo buvo visame kame pasekęs.

Tėvas ėmė nusileisti. Ėmė Petrui daug bandos pasėlio sėti, paskyrė dalį už molę. Petras savo ranka nieko nebeėmė. Užtat ėmė šeimininkauti kaip brendęs vyras; nieko nebesiklausė, su nieku nebesitarė, kur norėjo, važiavo, ką matė reikalinga namams, ūkiui ar pakinktams, pirko. Visi priekaištai lyg nuo sienos šoko atgal.

Pagaliau, sukakęs 30 metų, taip pat nieko tėvams nesisakęs, nei jų pavelijimo ir palaiminimo nepaprašęs, ėmė ir užsisakė su savo tarnaite Verute, labai dailia, simpatinga ir jauna mergaite, tik be jokių turtų ir giminių. Taip pat kaip vyras, titnagas boba Šešiavilkienė kuone pasiuto iš pykčio. Plūdos kiauromis dienomis ir muštis šokinėjo. Abudu su tėvu Petrą su Verute iš namų išvaryti rengės, dalies nebeduoti žadėjo. Verutė verkė, o Petras, pabaigtinai žvėriu virtęs, Verutei sakė: – Cit! – o į tėvus tik baltomis žvilgsėjo, nieko daugiau nesakydamas, tik:

– Nu, pamėgink!.. tik pamėgink...

Ir abudu tėvu nemėgino nei muštis, nei varyti. Jiemdviem aišku buvo, Petrui užsimetus vesti moterišką, tėvai nebebuvo tėvai.

– Lyg kuilys, pone Dieve susimilk... – nusispjaudavo motina. – Į ką jis ir atsigimė? Gal jau kuo nusidyvijau...

Petras vedė ir ėmė pilnai šeimininkauti ūkyje, nieko nebesikišdamas į malūną. Dviem porom ėmė darytis ankšta vienoje gūžtoje; viena kitą ėmė stumti, visiškai lygiai taip kaip paukščiai ar gyvulėliai. Tėvam širdys sprogo, matant, kaip jų turtai pusiau skyla, o čia dar tebėra dvejetas toli gražu žmonėmis nepadarytų: Napalys ir Marytė. Į jokias knygas nebesurašytumei, kiek iš to buvo kilę barnių ir papiktinančių lermų, visai apylinkei girdint ir tyčiojantis.

Moterys, dyvų dyvai, greičiau susitaikė. Bent paviršutiniškai. Gal dėl to, kad Verutė jau per gero buvo būdo. Ko nepritytė per tą laiką, nė karto šiurkščiai neatsibarė, tėvų neužgavo.

Paverks, paverks ir tyli. Būtų senai pabėgusi, kad nebūt įsimylėjusi Petrą. Lygiai kaip ir Petras senai būtų nuo tėvų pabėgęs, kad nebūtų įsimylėjęs savo pašvenčius. Atsiradus gi labai „viežlyvam" kūdikiui Jurgiukui, bobutė ir visiškai atsimainė; supė, prausė, močią žindyti ragino. Jos dėlto turėta širdies, kad ir apkerpėjusios pelno godumu. Senė nė justi nejuto, kaip šeimininkės pareigos maža po mažu perėjo į Verutės rankas, kaip ji darosi namų vedėja naujesnės, kitokesnės mados. Verutė buvo vienatinė ir vyrų taikintoja, riejesčių stabdytoja. Kad ne ji, iš tėvo ir sūnaus, kaip anų kunigaikščio Radvilos šunų[13], vienos uodegos būtų belikę – būtų kits kitą užsikrimtę.

Tik Benediktas Šešiavilkis paliko nepermaldautas ir nenuramintas. Jam vis įkyriau darėsi gyventi su Petrais, vis siauriau viename ūkyje darbuotis. Ir štai matome jį pasiryžusį išsižadėti visų pašvenčių drauge su brangiu malūnu, kurį senai jau kalbino parduoti kažin kokie pramoninkai, paimti daug daug pinigų, vėl visiškai, ale tai vėl visiškai, jų netekti, ir vėl, stačia galva įkritus bedugnėn, pradėti kastis iš jos, duok Dieve, dar skaistesnin viršun, be Petrų, tik su Napaliu ir Maryte, Petram atskyrus naujoje vietoje dvarvietę, sau pasilikus sugriuvusį malūną ir keltuvą.

Šešiavilkis buvo grynas bemokslis: nemokėjo nei rašyti, nei skaityti. Dėl to jam taip sunkiai davėsi visokios „kankulecijos", kurias jis įveikdavo vien tik tvirtu savo „namų darbo" protu. Buvo tačiau atsitikimų, kad jis, sukęs sukęs galvą, padarydavo tik savo nenaudai. Kaip ir su tuo kalnų malūnu. Jam tuomet rodės prakišęs tokią krūvą pinigų, visą tūkstantį, bet tai nebuvo jo nuostolis, tik labai brangiai atsiėjusi naudinga pamoka. Jam ir viskas labai brangiai atsieidavo. Tuomet jis suprato, kaip vargu ir pragaištinga dirbti didelis ar retas darbas – be mokslo. Dienos darbai tačiau prarijo tą pamoką, ir jis ketverto savo vyresniųjų vaikų nieko neišmokė. Paskui atmindamas vis dažniau sau pirštus krimtos, kam Petro neleido į mokslus, kai tekdavo dar didesni, dar labiau sudėti darbai dirbti: dideli mūrai išvesti, turbinos padėti; kai „ponui", vad.,

inžinieriui, reikėjo mokėti po dvidešimt penkis rublius nuo dienos, verdant kuo gardžiausiai valgyti. Tad vis dažniau mintijo, džiaugdamasis paskutiniaisiais savo vaikais, bent tuodu reiksią pamokyti. Ir jiem jau buvo namie gera „darektorka", kuri juos gerai išmokė Dievą garbinti, atseit gražiai maldaknygę skaityti ir visą katekizmą atsakinėti.

Marytę namie mokė, kad tokia mada užėjo; daugiau prie Napalio. Gi patį Napalį mokė ne veltui, tikėdamos iš jo susilauksiąs arba puikaus padėjėjo darbuose, arba tokio didelio pono, prie kurio jis galės ramiai nukaršti, pametęs visą tą kemalą su sumanymais. Tik ir tasai vaikas jį užvylė kaip ir Petras; į tą laiką, kai prisireikė kuo išmoningiausių padėjėjų, pradedant naują, didelį gyvenimą, Benediktas Šešiavilkis gavo iš Vilniaus atsiimti cimbolą, vėjavaikį Napalį, kurį ir pats nebežinojo kur bedėti. Dabar sutiksite, kad Benediktui Šešiavilkiui ne taip jau „sekės" gyventi, kaip jo kaimynai tarė.

Napaliui ir Marytei lengva buvo gyventi už vyresniųjų brolių juodų nugarų. Jiemdviem beveik nieko nereikėjo dirbti. Ganyti tik kai kada, pavaduojant piemenį. Nakties gi išjojus ir ligi vėlyvų išvakarių prasikūlus ar ugnį prakūrinus, dieną galėjo atsimiegoti. Tik Napalys ir sava valia bėgo į laukus, kur piemenys, kur daug smėlio, velėnų, žabų, šakų, akmenėlių, kur iš visos tos gausios medžiagos galima buvo statytis ištisi sodžiai ir miestai, pilti pylimai, kalnai, tvenkti tvenkiniai.

Nė vienas berniūkštis nesugebėjo taip išvedžioti, išgembėti ir išraizgioti, tokia fantazija sukrauti, kaip Šešiavilkių Napaliukas. Jo lupioje žilvičio žievėje išmargintas lazdeles ilgai laikė pavasarį ir didieji. Visi džiaugės, ką tik Napaliukas padirbo. Ypač tėvas mechanikas. Tik patsai meistras niekados nebuvo savo darbu patenkintas, negailestingai griovė, ką padaręs, piktas, kad nebemoka nieko dar navatnesnio bepadaryti, bepramanyti. Sodžių ir visus jo dalykus jis žinojo kiaurai, viską jau buvo atidirbęs ir ėmė ilgėtis platumo.

Platuma prasidėdavo už kalno. Tai vis dažniau ėmė bėgioti ten, iš kur matės keletas didelių skindeliais dengtų namų. Tai buvo valsčiaus ir mokyklos rūmai. Valsčium Napalys

nesidomėjo. Gi mokykla buvo jam lyg kokia užkeikto gražumo ir navatnumo vieta. Šimtą kartų jis klausinėjo buvusių mokykloje, kas gi ten yra ir ko moko; ir vis dėlto niekaip negalėjo įsivaizduoti. Tirpo noru patekti į mokyklą, tirpo ir drovumu, kaip jis, Šešiavilkiukas, rasis šalia pono mokytojo, kuris nė jo kalbos nesupranta.

Jų sodžiuje niekas nemokėjo rusiškai. Ar bent tuoj miršo, ko mažieji buvo per žiemą pramokę mokykloje, ar didieji – kariuomenėje. Tad ne mažiau jį intrigavo ir ta svetima kalba. Ne dėl to, kad ja galima susikalbėti su daugiau žmonių, kad toliau galima nuvažiuoti be tokių keblumų, kokių reikdavo pritirti jo tėvui; ne kad daugiau knygų ir mokslo galima rasti, – viso to jis neišmanė, tik kad tai ne taip paprasta, kaip pilkame jų sodžiuje. Sodžiaus, ypač gi miestelio, piemens ir pusberniai naktigoniai patenkinti tam jų sielos reikalui buvo net adverniškąją kalbą prasimanę. „Ar tu jo-si šie-no pjau-tų", sakydavo: „Tuar sijo nošie tupiau". Tik išgirdusios davatkos ėmė baidyti, nebent velniai, Kristų parduodant, adverniškai kalbėję, kad žydams galvos apsisuktų ir jie nebesuprastų, ką darą. Taip ta kalba ir neprasiplėtė.

– Juzuk, ar mokytojas piktas? Ar mušas? – paklausė vieną kartą Napaliukas.

– O, piktas! Linija per delną mušas, klupdo...

– O tu jau gavai?

– Gavau ir aš.

– Už ką gi?

– Už niekus. Aš atsistojau iš savo vietos ir nuvėjau į toliau sėdintį draugą. Tai kadgi suriks ant manęs:

– Tii kūdii?

Aš jam sakau: – Peilio...

– Jis sako: – Kam tau peilio? Ar žmones pjausi?

Aš jam sakau: – Alufku pabrestyt[14].

Jis sako: – Aš tau parodysiu „pabrestyt"! Klaupkis kertėje.

Nu, ir atklūpėjau visą valandą.

Napaliuką šiurpas kratė, klausant tos baisios scenos, ir baisi buvo ta pirmoji rusų kalbos pamoka, pirmasis rusų kalba

išgirstas sakinys: „alufku pabrestyt". Napaliukas tą sakinį įsidėmėjo gerai, kad nebereikėtų mokytis. Tik jam rusų kalba ėmė rodytis nebe tokia keista ir įdomi, nes lyg panaši į lietuvių kalbą: jos nebus sunku pramokti, tik ar beverta?

Tą rudenį tėvas Šešiavilkis vežte nuvežė Napaliuką į mokyklą. Ji buvo netoli, už varsto, tik kad drauge vežė paprikų mokytojui nulenkti, kad geriau jo vaiką mokytų: gyvą, su visomis plunksnomis žąsį, dvi šviežiai dėtas dešras ir trylika gorčių rugių.

Mokytojas buvo žaliūkas, drūtas ir didelis jaunikaitis, vietinių kumelvagių senatikių sūnus, bobaburnis ir kuo bjauriausiai raupuotas kaip ir visi vietiniai rusai senatikiai, kuriems rodės nuodėmė žmonėms svetimi pūliai įčiepyti. Tačiau nė kiek nebuvo baisus, net malonaus apsiėjimo. Patyręs, ko čia su mokiniu dar atvežta, jis pasidarė Napaliukui dar lipšnesnis. Grūdus liepė savo motinai, prastai moteriškei, susaikyti ir čia pat mokykloje, Napaliuką turėdamas už rankiotės, išgarbino jį ir visą jo giminę: už gyvą, riebią, didžiulę žąsį, dvi šviežias dešras ir visą puspūrę grūdų „labai gero saiko", suprask – daugiau, ne puspūrę. Kiti vaikai, ypač kurie nieko neatvežė arba mažiau teatvežė, sėdėjo susigėdę, akis nuleidę, jausdamies kalti.

Paskui mokytojas davė Napaliukui naujausią, visai dar nevartotą abėcėlę su daugybe paveikslėlių ir, pasisodinęs pačiame pirmame suole, pervedė. Napaliukas, jau gerai paskaitydamas lietuviškai, tuoj suprato skirtumus tarp lietuviškųjų ir rusiškųjų raidžių. Tik visa tai tuoj užmiršęs, įniko žiūrėti piešinėlių.

To darbo pakako jam bent kelioms dienoms, kol neištyrė jų ligi smulkiausio bruoželio. Pervartė juos bent šimtą kartų ir tada teatlyžo, kai mokytojas ėmė jį mokyti rašyti. Tas darbas nekaip jam vyko. Lazdos buvo kreivos, ne ten, kur reikia, pakrypę, ir niekaip jis negalėjo susilaikyti visiems galeliams nepridirbęs kokio priedo – šakų ar rituolių. Mokytojas barėsi, kam „tepa", tik atmindamas žąsį, dešras ir puspūrę, o gal ir daugiau tikėdamasis, Napaliuko nemušė, neklupdė, nė kaip

kitaip nebaudė. Net ir pats kartais įsižiūrėdavo į tą vaikišką Napaliuko dailę.

Kur kas įdomiau pasirodė Napaliui, kai pradėjo raides rašyti. Ypač didžiąsias. Juo šakotesnė raidė buvo, juo labiau jam patiko, o Ж ir X pasidarė rinktinės, mylimosios raidės. Jas rašė visur, kur tik ką nutverdamas, ne tik taip, kaip reikia, tik savo papratimu, dar daugiau jas išsukiodamas. Mokytojas matė tą vaiką linkus piešti, tik nei pats mokėjo, nei tais laikais nebuvo reikalaujama to dalyko mokyti liaudies mokyklose. Napaliukas pats turėjo tenkinti savo reikalą. Tad nusikopijavo per ploną popierių visa, ką tik rado knygoje kreiva, sąžiningai išmargino visus piešinėlius, – tada tik ėmės mokslo ir plaukė kaip iš pieno, niekur neužkliūdamas. Ir per tą vieną žiemą išėjo visas gudrybes ligi pat trečiojo skyriaus. Antrą žiemą apgalėjo paskutinį skyrių, gavo pagyrimo lapą, išlaikė kvotimus; dar nuošaliai išmoko gerai lenkiškai skaityti ir nebežinojo, kas daugiau bedaryti.

Netyčia tėvas Šešiavilkis sužinojo kaip tik jo norimą įvairių amatų mokyklą ir nuvežė savo Napaliuką į Vilnių. Jam jau buvo 14 metų. Buvo tvirtas, gerai maitintas. Tad mielu noru ėmės per pirmus metus viską dirbti. Tašė, narstė, tekino iš medžio ir plieno. O kad toje mokykloje ir iš knygų gerokai mokyta, tai antrais metais Napalys, viską pasaulyje užmiršęs, įgulė į vienas knygas. Mokės, skaitė, nusirašinėjo dieną ir naktį, kiek tik leido įgimtas jo judrumas, apie mokslą tesvajojo, ir gale metų mokykla gavo jį atstatyti kaipo visai netinkantį amatams.

Atvažiavęs sūnaus parsivežtų, tėvas pirmą kartą pajuto griūvant savo svajojimus apie Napalį, kaipo gerą padėjėją darbuose, pamokytą meistrą. Pirmą kartą pajuto lyg neapykantą mylimiausio savo vaiko už apvylimą. Tik visi mokytojai, visi pažįstami ir draugai taip džiaugės Napaliu, jo širdies gerumu, jo linksmumu, greitumu visiems padėti ir išsilavinimu, jog tėvelio širdis atsileido. „Nu kur jam būti amato žmogum, kad jis – mokslo vyras? Knygų kandis, trainė?" Ir įkalbėjo senį, kad atiduotų Napalį į realę mokyklą, į grynąjį mokslą. Ir jis sutiko.

Napalys tiek jau buvo prasilavinęs, kad, patekęs į žemutines klases tik dėlei kai kurių programos nepriteklių, tiesiog neturėjo ko veikti. Ir įniko – lipdyti. Pirma gaišino tik atliekamą laiką, paskui ir mokslui paskirtąjį ir arba visai nebeateidavo pamokų klausytų, arba ir atėjęs neklausė, tik, po suolu nusilenkęs ir viską užmiršęs, minkė savo vašką ar duonos minkštimą. Visos klasės akys krypo į Napalio suolą, kur lūpas kietai sučiaupęs knarpė dailininkas, žinojo būsiant kokį nors siurprizą: bus kuris draugas nuportretuotas ar mokytojas nukarikatūruotas. Šis paskutinis dalykas taip patikdavo klasei, tokio džiaugsmo duodavo, kad tuo užsikrėtė ir patys mokytojai. Jie ilgai apsimesdavo nematą, ką Napalys veikia, ir tada tepuldavo darbo „konfiskuotų", kai draugai imdavo tiesti galvas žiūrėtų ir nebegalėdavo betverti juokais. Konfiskavęs pats gardžiai juokės su savo draugais mokytojų kambary ir nešės karikatūrą namo kaipo retą paminklą.

Daiktus ir figūras, gražias ir negražias, Napalys darė kuone akies mirksniu. Mokytojai per dveitą metų kovojo su tuo Napalio pašaliniu užsiėmimu, baudė, atkalbinėjo, leido juoba piešti, tik, matydami iš visa to nebūsiant nieko, patarė tėvui atsiimti ir juoba atiduoti į dailės mokyklą. „Nu, kur jam būti knygų žmogum, kad jis – grynas artistas dailininkas? Ag jis gali antru Antokolskiu tapti, pasimokęs tam tikro darbo!"[15]

Tėvas pajuto griūvant savo svajones apie sūnaus mokslinę ponybę. Tik ir čia visi, kas tik susidurdavo su Napaliu, tiek turėjo meilės ir karštų velijimų, ir tėvo širdis vėl atlyžo. Net ir karikatūruojamieji mokytojai negalėjo ant Napalio pykti, nes jis tai darė taip naiviai, tokia nekalta mina ir nėmaž savo darbo neslėpdamas, jog visiems buvo aišku jį tai darant kaipo dailininką, o ne pašaipininką žemintoją. Visi jį ir čia buvo pamilę. Ir tėvas sutiko atiduoti Napalį – į piešimo ir lipdymo mokyklą.

Metus ir čia Napalys dirbo, nakčių nemigęs. Tiek jis čia pripiešė ir prilipdė, kiek kitas nė per trejus metus nepadaro. Gi po metų vėl viską užmetė ir ėmė pūsti fleitą ir griežti smuiku. Napalys nieko perpus nedirbo, į kiekvieną darbą dėjo

visą savo sielą arba griežtai nieko nedėjo. Skripkavo ir vamzdį pūtė ištisomis valandomis, vaikščiojo į muzikos pamokas vėl valandomis, kol mokykla nepasakė jam rinktis juoba muzikantų mokyklą, o ne gaišti veltui čia pat, užimant kitų vietą. „Na, kur jam būti piešėju ar skulptorium, kad jis – tikriausias muzikantas? Atiduok tamsta jį juoba į muzikos mokyklą!" – patarinėjo tėvui mokytojai ir pažįstamieji.

Tėvas nieko niekam nebeatsakė. Parėjęs į butą, ilgai pažiūrėjo į gražų, linksmai šypsantį, lyg niekur nieko jaunikaitį, kuriam jau ir ūseliai dailiai sužėlė, suvirpėjo jam lūpos ir... rėžė sūnui plaštaka per skruostą. Tėvas pasidarė juodas kaip žemė, Napalys – išblyškęs kaip kreidas dešiniu skruostu ir raudonas kaip žiburys kairiuoju. Abudu buvo arti apalpimo. Tarp jų išdygo siena, kuri, abudu jautė, nebesugrius. Tėvui pasidarė baisu. Jis kietu savo delnu ūmai perbraukė per degantį Napalio skruostą, lyg dildydamas savo darbą. Ir dusliu balsu, sukepusiom lūpom pragargaliavo:

– Važiuokiva namo...

Taip Napalys pabaigė šešelių metų mokslą. Dantį sukandęs, vežės tėvas Napalį atgal į pašvenčius, visas piktas dėl sugriuvusių svajonių apie ramią karšatį sūnaus pono globoje. Širdyje jis kietai sumanė ir tai per dantis iškošė jį taip įjungsiąs į darbą kaip Petrą, nes to darbo naujakuriams bus geriem dvejiem metam, duok Dieve per tiek apsidirbti.

Napalys ūmai viską užmiršo, ėmė tėvui ranką bučiuoti, juoktis, taukšti niekus ir neapsakomai džiaugtis, jog jam bus duota naujo ir, anot jo, kur kas įdomesnio darbo neg miestų visose dirbtuvėse ir mokyklose.

Tėvas iš pradžių vaipės, alkūnę atstatinėjo. Paskui it lietus po smarkaus oro, it perkūnija po slopaus oro ėmė baisiausiai bartis ir išmetinėti. Išskaitė visus savo vargus per visą amžių, visą patogumą, suteiktą jam, Napaliui, kad išeitų į žmones. Juo barės, juo Napalys jautė minkštesnį, nebe tokį įnirtusį tėvo balsą. Buvo jaučiama tėvą išsigriausiant pabaigtinai, nes ir pats nenusimanė, kaip savo jaunį sūnų mylėjo.

ANTRĄ KARTĄ GIMĘS

BE VALIOS

Paminrodyk, oželi,
kaip bajorai šoka.

– Santekliai tiek jau metų merdėja ir vis dar negali nusibaigti, – sakydavo pavenčių žemaičiai, per ilgus metus girdėdami vis tas pačias naujienas: Santekliai paleista licituoti, Santekliai nuimta vienam rakui, Santekliai paleista. Santekliai nuimta. Galų gale visiems ėmė pakyrėti ta nuobodžio pasaka, net tiems, kuriems nei didžiadvaris, nei jo skolos nieko nekliuvo.

Laisvas gydytojas Damininkas Gintautas į Vilnių iš Gondingos važiavo jau tikru noru galų gale pabaigti tą pasaką: Sviestavičius parduoti ir apylinkėje susilaukti bent kiek naujesnės gyvybės, bent kokio įvairumo.

Gintautas buvo naujalaikio žmogus, pasiilgimų žmogus, gyvumo žmogus. Visa Rusija, ypač Lietuva, jam rodės vienas kapynas, kur įeinama be kepurės, stovima didele pagarba, tik skubinama išeiti, nes čia nebėra kas beveikia. Jis troško žiobčiojo kaip tirštame kvape, matydamas, kuo bepaversta piliečiai, kaip sustabdyta pats kraujas, kad vos vos bešliaužiotų gyslomis, o ne kunkuliuotų muštų norais. Jis kuo neverkė dėl žmonių, tų Lietuvos lazzaronų[16], kurie tenkinos žilabarščiais, bet tik nereiktų nulipti nuo krosnies ir pajudėti dėl baltesnės duonos kąsnio, dėl riebesnio uždaralo sriubai.

– Taigi eik tu dabar... Taigi važiuok tu dabar...

O žydai, latviai ir kiti kitataučiai ėjo, važiavo – ir vaikščiojo pilvoti ir gelumbėti.

Tas pat ir dvasios dalyke. Ta sritis buvo ypačiai suspausta, toje srityje ypačiai rūpintasi migdyti. Ir sektasi įmigdyti, kaip užkerėtoje sapno karalystėje. Visi miegojo knarkė. Tik vienas jis, karalaitis, blaškės po įmygio vietą, draskė miegakulius, purtino už pečių, traukinėjo už kojų, laistė į pat veidą šaltu vandeniu ir proto netekdamas šaukė:

– Kelkitės, kelkitės, lietuviai! Jau senai metas. Jau senai kaimynai išėjo savo dirvonų artų. Jau senai jiems malonina širdis dailės Vieversys. Kelkitės, kelkitės, o jeig čia jus monai!

Ir vienas kitas sėdos, dar nieko nematydamas uždribusiom nuo ilgo miego akim. Ir nežinia, ką klausė, pašones draskydamos:

– Kas, kur, kaip? Ko nori? Ar jau?

Kai kas jau ir naginėmis avės, tiesa, labai iš lėto apyvarus rišdamas, vis dėlto surišdamas, ne atleisdamas, ruošėsi išeiti ir apsidairyti. Tai jau gerai. Apsidairys ir kai ko užsigeis. Ir nebeužmigs.

Bildančių, šūkaujančių, po Lietuvos girias medžiojančių, trimitus pučiančių dar nesigirdėjo. Tai jų ir ilgu buvo.

Didžponių buveinės ypač atsidavė kapo rūsiu. Ten baigė valgyti baltus ragaišius ir riebius padažus. Tai nė dėl pilvo dar nereikėjo pajudėti. Ir čia žmonės sunkiausia buvo pritąsyti iš snūdurio. Gintautas kaip kad ir nematė pragumų jiems pažadinti. Nebent pabaigtinai nuvertus nuo pertekliaus ir atidavus badui pavaldyti.

Gintautas skaitė ir juos Lietuvos piliečiais, lygiai žadinamais į darbą. O jo veiklią sielą juo erzino, juo didesnių sunkenybių sutiko. Atsispyrimas lygus spyrimui. Tai tarp jo pilietinių įsakymų žymioje vietoje stovėjo ir Lietuvos oblomovynių išnaikinimas[17].

Atvykęs į Gondingą, savo dalyje terado vieną tokią, užtat išsiplėtusią į visą plačią apylinkę, – Santeklių ekonomiją ar šaltinį[18]. Ten dora ir protu pelėjo dar neseni paskutinieji tos

genties bevaikiai mohikanai ar Žemaičių girių užmirštieji dievukai: Algirdas Sviestavičius su savo žmona gražia Irena.

Gintautas iš pat pradžių pasijuto ne tik visa siela, visu kūnu nekenčiąs šitos bajoriškai gražios vietos su visais jos gyventojais, gauja bliūdlaižių dykaduonių dvariškių ir pačiais jų vergais, o ne šeimininkais, didžbajoriais. Iš visokių plynių sušliaužę tinginiai nevykėliai, kaip į dvėselieną sušliaužia kirmėlių ar į mėšlo krūvą vabalų, jie temokėjo šokinėti aplink apėdamuosius, jiems pataikauti kalboje, begėdiškai veidmainiuoti, visa daryti, bet tik apgraužiamieji nejudėtų ir jų nenubaidytų.

Ilgą laiką Gintautas nė pažiūrėti nenorėjo Santeklių šonan, kur tebuvo gyvenama vienomis tuštybėmis, juokingais, o jiems rodės būtinais, įpročiais, kuriems palaikyti reikėjo paskutinių skatikų, kur žmonės ne apie tai kalbėjo, ką jie yra padarę ir dar padarys, tik kas buvo jų kelintieji bočiai, dažnai tik pasapnuotieji. Ir tuos pačius rūpinos ne savim pačiais vertai atstovauti, tik gentystės diplomais, rinktinėmis vizitinėmis kortelėmis reikšti.

Antrus metus gyvendamas miestelyje, vos tik už ketverto varstų nuo Santeklių, daktaras tą vieną kartą savo valia ten tebuvo buvęs. Ir to užteko, dvaro buities pasižiūrėjus. Tiesa, šaukiamas int ligonis, daktaras užeidavo ir į rūmus, sėsdavos stalan ir prisiimdavo pavalgydinamas. Tik to nei jis, nei dvariškiai nelaikė bičiuolyste: Gintautas iš visų lygiai reikalavo, kad, neleisdami jam namie tinkamu laiku pavalgyti, patys sulig savo ištesėjimu jį pasotintų. Perkaręs darbo nedirbsi, o jam diena dienon buvo sunkaus darbo namie ir besitrankant po sodžius.

Tokius šaltus, nesakysiu, prastus santykius su Sviestavičium atmainė nauja jo šeimininkė „Vuonė Knistautatė“, tos vietos špitolninko Baltro Knistauto, bažnyčios promotoriaus ir klebono Kumstevičiaus vagorio duktė, čia gimusi, visą apylinkę kaip savo miestelį pažįstanti.

Gintautas ją aptiko gerokai pavargęs su kitomis tarnaitėmis. Nebe vėjo patauška, dvidešimties ketverių metų, nuo

mažens pratusi sunkių darbų dirbti, ir iš stuomens ir iš liemens kresnai išaugusi kaip dikčiausis ūkininko vaikis bernas, rankom nuo darbo ližėmis išplitusiom, kojom – kultuvėmis. Dirbo laukus ūkininkams, valė kambarius klebonijoje, virėjavo tam pačiam Sviestavičiui. Mokėti ūkio darbai dirbti, daržai sėti ir ravėti ir tuo pat žygiu kambariai viežlybai padoriai laikyti ir sveikai valgyti virti, – retos sodiečių tarnaičių dovanos, kurių negalima nepasergėti ir nepanaudoti.

Ona nestigo ir jeibių, tik į akis krito ta viena: jai buvo per maža noselė, tikrai ne didesnė už pupą, buka ir vis dėlto aukštyn riesta, lyg tyčia rodydama abudu nosies plyšeliu. Gintautas ilgą laiką negalėjo susiturėti nesišypsojęs, kiek kartų bus žvilgtelėjęs į noselę, kuri plačioje Onos jaučveidėje rodės da mažesnė, neg tikrai buvo.

Šiaip jau Ona buvo anaiptol ne juokinga. Lūpų buvo platokų, kiek drėgnų, sviegai raudonuojančių avietėmis, – nemažo vyrams vyliaus. Iš burnos švietė tokia daugybė gražiai baltų, tvirtų kaip kaltai dantų, lyg jiems sunku buvo ten sutilpti. Iš gelsvų jos bizų trys žydės būtų galėjusios nusipinti šašdangas. O pilkos akys spindėjo visados linksmos ir tokia tvirta valia, kokių teturi žmogus labai sveikas ir bet kokį darbą galįs padirbti.

Visa tai sumetęs, ne tik darbo gabumus, dar ir padorų pavidalą, – argi tiktų griozdas tokioje viešoje vietoje? – gydytojas Gintautas neužprašomas pasiūlė Onai tuo laiku apylinkėje negirdėtą mergos algą: 75 rublius metams, kambariuose vilkimas drapanas ir dar šventėms dovanų. Ona, visa metusi, paliuokomis atšoko į „poną daktarą" ir tuojau jį pamilo, nėmaž nebijodama ir nesidrovėdama kaip sodiečiai svetimų žmonių, kaip savo dėdę poną ar kurį kitą savišką. Iš karto susiėmė į savo rankas visą namų ruošą ir visą jų išlaikymą sulig daktaro geru ištesėjimu.

Gintautas neišmanė, kaip besidžiaugti, nusikračius smulkiaisiais kasdieniniais namų rūpesčiais. Pamilo Oną ne tik už jos darbštumą, dar ir už gyvą protą. Vakarais įmasino ją balsiai aiškiai skaityti ir skaitomą suprasti, paskui gerai rašyti ir bent tiek skaičiuoti, idant galėtų vesti namų sąskaitų knygą.

Ir Ona ištikimai ją vedė, nepraleisdama neužrašius nė vieno gaunamo ar išleidžiamo pono skatiko.

– Ona, tamsta (Gintautas nieko nešaukė: tu) vaikščioji į bažnyčią. Tai bent kartą paprašyk Dievą, kad jis nebedarytų pasauliui tokių kvailių, kaip Santeklių Sviestavičius, – tarė vieną kartą, kažin ko piktas sugrįžęs iš ligonio.

Ona į tokį pasakymą net koja triptelėjo ir karštai atžėrė:

– Neblogai būtų, kad ir ponas dažniau ateitumei į bažnyčią, ne tik per didžiąsias šventes. Bent pasiklausytumei, kokių pamokslų mums dabar beprisako naujas jaunasis kunigėlis Rimutis Vizgirda. Jau tokio pas mus tikrai dar nebuvo buvę. Visiškai ne toks, kaip kiti. O apie Sviestavičius ponas taip nekalbėk! Jie žmonės tik sau blogi. Apie amžinatilsį jo tėvo nabaštiką visaip žmonės pašneka. Ir mano tėvelis moka vieną baisią pasaką apie Linksmynės karčemą. O ką ponas bloga esi patyręs bent iš vieno žmogaus apie dabartinį Santeklių poną? Jį visi skriaudžia, jį apgaudinėja, o jis ir žmona lyg maži kūdikiai to nei nenumano, nei mato ir visa abiem rankom išdalija kitiems. Gana, gana...

Čia Ona prikaiščiu nusibraukė taip gražias stambias ašaras, nenoromis jai iš akių trykštelėjusias, jog Gintautas susigėdo ir stovėjo nusikaltęs, kaip belaukdamas, kad jį pastatytų kerčion pasmūksoti.

– Aš, ponas, ir be tamstos pamokymo kartais atsidūksėju, kad Dievulis duotų jam nors amžiaus gale sąžiningą globėją, karšintoją, ne tą prakeiktą aptiekininką Merkelį Vėdarėlį, kad jis kur tuoj prasmegtų, tasai saldžiakalbis gobšius plėšikas!.. – pabaigė Ona, visa nuraudus, taip supykusi, jog nė nepasijuto, kaip trinktelėjo ponui durimis, iškripsėdama iš jo kambario.

Gintautas buvo ne tik gerai mokytas, dar ir šiaip jau rimtas žmogus, pratęs visa ką gerai pasvarstyti. Tad likęs vienas, kaip įsisėdo į supamąjį krėslą, taip ir prasisupė iki pat einant gultų. Kaip įkibo jam į smegenis kažin kur ir kažin kada išgirsti aukštaičių sutartinės žodžiai:

– Ažuminė martelė mošelei mįslę, – taip kartojos kartojos vis tie patys ir niekaip jis nebegalėjo jais benusikratyti.

Sviestavičius Gintautui ėmė rodytis lyg ne paprastu ištižėliu didžponiu, nusimananačiu taip jam paties Dievo likta tinginiuoti ir visu kuo gardžiuotis, o kitiems savo prakaitu praustis ir jam priteseti.

– Ne, jis ne visiškai toks. Pirmiausia, jis ne savimylis ir kitų ne niekintojas. Nors lenkų kultūros, toli gražu ne lenkų būdo. Ir bajoriškoji jo tuštybė vis atsirūgsta senovine lietuvybe, ir lėtas jo būdas – mūsiškas, mums ne svetimas. Bene bus tai man išspręsti grynai lietuviškos psichologijos uždavinys? Senai jau palioviau domėjęsis tikruoju savo amato pašaukimu – psichiatrija... Antai sienoje kabo jo Pulavų ūkio instituto diplomas[19].

Gintautas, tai atminęs, net nustėro. Taigi Sviestavičius yra išėjęs aukštąjį mokslą, tiek ir tiek metų rengęsis. Taigi jis ne taip jau kvailas ir tuščias, jei jo proto pakako mokyklom išeiti, tų žinių gauti, kurių bent mokyklos reikauja.

Daugiau. Santeklių rūmai, tai nedidelis dailės muziejėlis. Sienose bent dešimt originalių paveikslų, gerų ir gero skonies dailininkų. Kambariuose visi mažmožiai tokioje tvarkoje ir tokie, kurie reiškia įgimtą dailės pamėgimą ir jos išmanymą. Tų vienų Sviestavičius niekam nedalinėjo ir nesidavė iškaulijamas, kai dėl kitų daug brangesnių dalykų visai nesispyrė.

Ǫ kaip jis paduoda honorarą! Net gera paimti: atvirai, paprastai, ne įkišdamas į delną paprikiškai ar atsilošdamas kaip koks geradaris, tik atsiteisdamas, kaip skolą už darbą ar pirktą daiktą.

– Daktarui pridera iš dvaro kasos paprastai skiriamo honoraro tiek ir tiek.

Ir baigta.

Gintautas visados jautė tą „kvailio" gerąjį būdą – mokėjimą vertinti žmogų jo amate, profesijoje, tik tai dėjo galvon įgimto jo aristokratiškumo, didžbajorystės ir gero išauklėjimo. Dabar ėmė tai įgyti daug subteliškesnės prasmės.

Žmonės tikrai visi Sviestavičių gailėjo ir net nuogąstavo, kas bus, kai jiedu išeis ubagais? Gintautas, perminėdamas viso laiko pašnekesius su liaudimi, neatsiminė nė mažiausios dėmelės

negarbės, skriaudos ar tik paprasto nežmoniškumo apsiėjime su kitais. Kaimynai tą vieną blogumą tebuvo pasergėję:

– Et, keptas ir nepasūdytas lepšis, kaip ir amžinatilsį jo tėvalio nebaštikas; sako, ir bočius toks pat buvęs. Tik aniesiems mužikai duonos pelnė, o šiam pačiam reikia užsidirbti ir apsirūpinti. O kad nemoka ar nepaslenka, tai ir žūva...

– Bočius – lepšis, tėvas – lepšis, sūnus dar „lepšesnis". Vis aukščiau laipsniais. Paveldėta valios atrofija. Taigi mano konkursinio rašto tema, kur mėginau atsakyti į klausimą: kada žmogaus valia tiek nusilpsta, jog jau nebetesi bepasigauti iniciatyvos? Tuomet atsakiau: nėra ir negali būti tokio momento per kiek sau nori kartų. Valia lygu plieno plunksna; riesk ją, kiek nori: jei nenuluš, vis ji atsities. Aure, laikrodžio mechanizmas: prisukiojame, kuo tampriausiai pritraukinėjame plunksną per metų metus, ir vis ji lygiai varo kaip šiemet, taip ir per šimtą metų, destis vis tebesistengia atgauti savitumą, iniciatyvą. Na, kad tai dabar patikrinus gyvu Sviestavičiaus pavyzdžiu?

Ona, įėjusi ponui lovos klotų, išvydo Gintautą vis tame pat krėsle tebekėpsantį, tik dabar visą žydintį, rausvą. Nusigando ir pasiūlė:

– Ponas bene karščiuoji? Gal žolelių gulant pavirinti?

Gintautas mėgo, sugrįžęs iš kelio rudens darganomis ar žiemos šalčiais, į lovą gerai atsigerti karštų aviečių su raudonuoju vynu ar kita ko sušilti. Tuo gi kartu tik padėkojo Onai už rūpestingumą, pasisakęs esąs visai sveikas.

Daktaras Gintautas gerai gydė visus kūno pagedimus, juo geriau, juo ilgiau praktikavo, tą darbą dirbo. Visa apylinkė buvo prisityrusi ir plaukte į jį plaukė. Nė vienas kitas apylinkės gydytojas neturėjo tiek pacientų, kentančių ligonių, kiek jis. Imdamas kuo pigiausiai, tik po du auksiniu, dažnai ir nieko, Gintautas per dieną vis dėlto prisilasydavo arti dešimties rublių. O pridėjus brangiau užmokamus išvažiavimus, per metus susidarydavo viršiau keturių tūkstančių pelno. Sodžiuje gyventi buvo piga; duonos, jautienos, paukštienos skatikais perkama. Tai Gintautas, rodės, privalėjo tenkintis savo likimu.

Tačiau toli gražu nebuvo patenkintas, jausdamasis neatitikęs tikrojo savo pašaukimo, bent tikrosios jo šakos – gydyti sielos ligas. Jautėsi tam dalykui daugiausia turįs intuicijos, daugiausia to nusimanąs. Ir žinių nebemaža turįs. Dar studentaudamas apie tą vieną tesvajojo, daugiausia tos mokslo šakos knygų skaitė. Ir tiek jau buvo apsišvietęs, jog įstengė laimėti aukso medalį už konkursinį raštą apie valios susilpnėjimą, atrofiją.

Kviečiamas palikti prie universiteto lektorium, buvo palikęs. Tik kilo naujų vėjų. Jame atsiliepė, per jį ėmė reikštis bundančios Lietuvos dvasia. Ta neramintoja, nors nelaukta, nekviesta, prarijo visą jo esmę. Mylėjo ir mėgo jis savo knygas, savo katedrą sakyklą, savo auditoriją – klausytojus. Atiduodavo jiems visą savo protą. O širdis vis buvo kitur. Lietuvoje, toje įmigdytoje karalystėje, kur piliečiai baigia pragulėti šonus. Gal pradėjo Lietuvai skaudėti, kad ji ėmė iš savęs duoti neramių, nerimstančių sielų, kad ėmė jiems sprausti į rankas ilgus, balsius trimitus, kėlė juos prie lūpų ir liepė pūsti iš visos galios, einant nuo krašto į kraštą. Šitie tautos rinktiniai savo valios neturi, kaip ne sava valia iš stiebo išplaukia ir viršūnėje skaisčiai ir kvapniai išsikečia žiedas.

Kitas pašaukimas pasiėmė Gintautą savo galybėn. Jis nė neatmena, kaip persiskyrė su universitetu. Rodos, nė nesiskyrė. Ėmė ir išnyko iš sostinės, visa palikęs nesutvarkyta: kitam savo vietos neužleidęs, visų jam prideramų pelnų neatsiėmęs. Nelabai tenujėgė, kokie vėjai jį atpūtė ir kokie sustabdė pačiame viduryje Žemaičių, iš kur pasiekiama, nors ne arti, Prūsai. Gal „Sietynas", gal likimas. Bent jis, susibaudėlių lietuvių būrio narys būdamas, niekados tikimai nežinojo jo įstatymų punktų ir, ką darė, darė iš savo vidaus verčiamas, o ne iš oro, kažkokio „katekizmo". Buvo laisvo pačios lietuvių prigimties pašaukimo laisvas vykintojas. Apsigimęs Tautos Gynėju gaivintoju, kaip kiti apsigema vagimis ir žmogžudžiais, Gintautas ne už savo darbus jautės atsakomas, tik už jų nenudirbimą. Ir ėmė kantriai vilkti ant jo pečių užgriuvusią, ne kieno uždėtą naštą. Psichiatrija paliko šalyje.

Štai ji dabar prisiminė, pati pakišdama daktarui pacientą ar mediumą išbandyti. Ir nusitvėrė Gintautas jo visa savo nedalijama siela. Kaip pirma viskas stūmė jį nuo Sviestavičiaus, taip dabar viskas traukė int jį. Nu, kas jam buvo tasai Lietuvos didžponis, jei ne tautos krauju, tai bent visa savo siela svetimas? Aristokratas – jam, demokratui; veltėdis – liaudies sotintojui? Didžponis, didžlaukis, veltėdis, tuščiaširdis, – o dėlto Gintautui jo pagailo. Gyvulinė ominė vedė jį į tą pusę, lyg parodydama, kaip tik čia jį būsiant reikalingą ir laimėsiant Lietuvai. Ir pasidavė tai ominei, ne partijos ar draugijos parodymams. Negi visados skalikas gena zuikį ir nori pagauti, kad alkanas: tokia jau jo įgimtis.

Rytdieną į pavakarį Gintautas pasiėmė savo kuoką ir pėsčias nukaukšėjo į Santeklius. Abudu Sviestavičiu rado didžiausiuose kambariuose nykstančiu ir sopančiai nusinuobodžiavusiu. Įėjęs, niekuo kitu nesidėdamas, atvirai prisipažino:

– Ar galiu aš šį vakarą su tamstomis pabūti? Kažkas man tai padaryti parūpo ir štai atėjau, namie nebepabūdamas.

Sviestavičiai visados lyg drovėjosi Gintauto dėl šalto apsiėjimo su jais. Ome jautė jam nepatinką. Tai dabar lyg nudegę šoko netikėto svečio sveikintų; taip pradžiugę, lyg didžiausio geradario sulaukę. Čia parodė tiek atviros, neveidmainiškos širdies, jog Gintautui pasirodė ne tik nebe bjauru jų draugėje, bet dar ramu, jauku.

Sviestavičius, visą savo bočių kiltį Gintautui nusipasakojęs, šį kartą nebenervino jo savo genealogija. Tik pasergėjęs, kaip svečias smailiai dairosi aplink visus daiktus, suprato jį domintis dailės dalykais. Taip pat vikriai judėdamas, kaip matėme jį vagone, pasileido pasakoti apie savo įgytuosius paveikslus: kokio jie krypsnio ir pobūdžio, kurioje dailės parodoje pirkta, kas artistai, kur jų tėvynė. Nuo to perėjo į Europos gražybes ir stebėtinumus.

Gintautas dailės dalykais nebuvo interesavęsis, nebuvo visiems galams nė laiko užtektinai. Tad dabar klausė Sviestavičiaus šnekos kaip kokios įdomios paskaitos, dideliu pasigėrėjimu, neatitraukdamas akių nuo kalbėtojo, net savo

smakrą ranka parėmęs. Kalbėtojas, tai matydamas, leido gražios savo iškalbos upelį kaip specialistas, mokydamas plačią auditoriją. Ir nebuvo kalbos galo, nors jau pasidarė vėlu ir svečiui metas buvo namo grįžti.

Sviestavičius ūmai nusigando. Kaip tai, daktaras šį vydų žingsniuos pėsčias, tamsią naktį ir vienas pats, šlaitais, paupiais! Ir šūktelėjo vežėją, kad paduotų dvikinkus. Daktaras meiliai nusijuokė ir ėmė kaip mažus vaikus raminti:

– Žemaičiuose nėra nei juodų čigonų, kurie dedasi į maišą, nei mafijos plėšikų, kurie gaudo keleivius ir siūlo giminėms juos išpirkti.

Tai gražiai padėkojęs, atsisakė važiuotas važiuoti, tik pėsčias išėjo eiti, pamasinęs ir patį Sviestavičių taip pat padaryti, kaip tik pasidarys jam namie dėl ko nors neberamu, nebejauku, nes ir kalbos galo dar nesimato.

VENTOS GYDYKLA

Ašei viena linelius nuroviau,
Liūlia, bernužėli, liūlia!
Liūlia, tinginėli, liūlia!

Sviestavičiui tai patiko. Tarpe savo dvariškių jis neturėjo nė vieno ne tik dailę išmanančio, nei ja besidominčio. Su kuo pasikalbėti? Tik drauge ir nusigando. Kaipgi jis, Santeklių Sviestavičius, mieste, suprask: Žemaičių Gondingoje, pasirodys kitaip, ne ketvertu arklių, ne liberijomis apvilktais palydovais: vežėju ir tarnu?

Per visą savo amžių nei jis, nei jo žmona nebuvo įžengusiu į bet kurią savo miestelio sankrovą. Visa ko didesnia jie pirkosi dideliuose miestuose, iš kiekvienos kelionės parsiveždami kuplius lagaminus. O mažmožių papirkti juk būvo kas iš namų pasiųsti. Taigi sodiečiai ir paprato į didžiadvario gyventojus žiūrėti kaip į kokius saulės brolius ar savo

amžių atgyvenančius Žemaičių deivukus, nuo Gintauto betariant.

Kokią savaitę pavargęs pasvyravęs, Sviestavičius išsirengė vieną kartą taip sau – nė nemanykite, kad į miestelį! – keltuvų pervažiuoti upę ir palypėti į vieškelį aname skardžiuje. Pakilo. Vieškelis aukštai aukštai anuo skardžiu, paupiu eidamas, tiesėsi lyg viršūnėmis šlaito. Dešinėje matėsi miestas, o kairėje upės vagos slėnys bent per mylią. Ten pasisukdamas atidengia antrą didžiulį vieškelį ir prie jo dvaro dykynę, didžiulę Varliuvkos karčemą.

Visa tai Sviestavičiui pasirodė labai gražu. Kelias buvo dabar sausas, toks tyras, šviesus, lyg tyčia smėleliu jam, keleiviui, pabarstytas. Upė tokia sidabrinė. Pirma jis visa to lyg nė nematė. Jam rodės jau visa jaunystėje esąs matęs ir į atminimus įsidėjęs; daugiau kas gi begalėjo būti nauja? O tačiau būta, nes tasai naujumas ar senumas pridera ne nuo paties daikto, objekto, į kurį žiūri, tik nuo paties žiūrėtojo, subjekto, kaip, kokiuo jausmu stebisi.

Važiuotas važiuodamas, Sviestavičius pats save vežė, jausdamas didelę savęs vertybę, dairytis nei noro, nei laiko nebuvo. Dabar, pėsčias eidamas, save visai užmiršo, tik dailininko akim vertino gimtinės reginį. Jis taip patiko ir įsispaudė keleiviui, jog pelnė iš jo didžiausį pagyrimą: Sviestavičius pavadino jį vokiškai: „Landschaft“; lenkiškojo „widok“ jam matės per maža tokiai malonybei pavadinti.

Nei nepasijuto, kaip ėjęs ėjęs išvydo pirmąjį miestelio kiemą, kiek atokiau nuo kitų, senu sodu užpakalyje. Nieko aplinkui nebuvo. Ne taip senai jo paties statytieji namai buvo aukšti, dideli, šviesiai nudažyti, iškilu sprysku priešakyje ir taip jaukūs meilūs, jog Sviestavičius ėmė ir pabeldė į savo įnamį daktarą Gintautą.

Daktaras jau baigė rašyti paskutinį receptą ligūstai vargšei bobutei ir kalbėjo jai, kas reiks daryti, vaistų nusipirkus. Vargšė, lyg to visai neklausydama, ilgai ilgai, lyg nusibostant, kedeno sučiurusią skepetaitę, niekaip neužtikdama, kur čia jos klotinėse įsivyniojo du auksiniuku daktarui, kol šis

skepetgalio atgal nesugniaužė. Tai matydamas, Sviestavičius paėmė receptą ir padėjo savo pavardę, kad aptiekoje dykai gautų vaistų, ir, iškilmingai leidęsis sau ranką pabučiuoti, atsisėdo su šeimininku gonkuose.

Ona netrukus išnešė gražų rinkinėlį krikštolinių indelių, tam tikrą lėkštę su uzbonėliu ir du nemažu stiklu ilgom kojelėm. Užgavusi juos saulė rašė visus septynis vaivorykštės dažus, kuriems viešpatavo skaisčiai rausvas, tyras tyras skystimėlis perregimame uzbonėlyje.

– Mėginkite! – tarė šeimininkas, pripylęs abi tauri ir atsargiai savosios taurelės briauna palytėjęs antrąjį. Meiliai švelnus balselis sutartinai sutilindžiavo iš dviejų nevienodai pilnų taurelių signalą gerti, ir Sviestavičius balta savo rankele didžponiškai apvaliu jos pakylėjimu gražiai nusitvėrė stiklo kojelės.

– Gražus gėrimėlis... – pasidžiaugė, pažiūrėjęs kiaurai per jį saulės link ir atsargiai prisidėjęs prie lūpų, taip sau, „dėl politikos", kad neįžeistų šeimininko, kurs vaišina jį... kažkokia uogų girele, nudažyta karminu. Pačiulpęs tačiau, pajuto tokį švelnų skanumą, tokį pikantinį rūgštelės kirpimą į liežuvį, tokį vėsinantį rūsio šaltį, jog palengvo, raselėmis, nebeatitraukdamas nuo lūpų, iščiulpė lig dugno, paskui pačepsėjo lūpomis ir susimąstęs, vis dar nestatydamas, lyg patį jį pagirdamas už suteiktą malonumą, pridūrė:

– Ir gardus. Kas tai?

– Tai naminis vašoklių vynas, mano paties dirbtas, tamstos sodo uogų, – pasigyrė Gintautas.

– Niaugi ko panašu galima pasidaryti – Gondingoje? Juk skoniu ir jo delikatnumu tai kuone prilygsta rinktinės markės šampanui!

– Ir Santekliuose galima, ne tik Gondingoje; ir fabrikacija negudri. Tik reikia netingėti. Aš pamokysiu. Šampaniečiai ne kokie stebukladariai, tik tokie pat ūkininkai, kaip ir mes. Tai kodėl gi ir mes negalėtume pasidirbti ko gera?

Vašoklinis ne tik atvėsino svečią, dar jam skruostus nudažė, nežinia, ar savo stiprumu ar gardumu, ir liežuvį atrakino. Sviestavičius ėmė kažko džiaugsmingai kalbėti, o Gintautas

andykščiu pamėgimu klausyti ir vis giliau giliau įžvelgti į jo sielą lig pat jos dugno.

Tokios vaikiškos tyrybės Gintautas tikrai dar nebuvo užėjęs. Sviestavičiaus siela rodės jam dabar graži dailės ir gėrybių salė be šeimininko: be krislelio valios ką nors pradėti, iniciatyvos ir energijos tai padaryti. Kaipgi čia dabar visa tai iš kažin kokių gilybių išvadinus, iš paslėptų tamsių užkabarių?

Sviestavičius, kaip pradėjo nebetesėti turto užsieniuose gaišoti, turėjo visas ilgas dienas ir naktis laisvas nuo bet kokio užsiėmimo. Tad pradėjo Gintautą vis tankiau lankyti, vis ilgiau pas jį gonke lindėti. Sūkį apsukęs vis čia pat beesąs; visų jo pasivaikščiojimų galas savaime pasidarė Gondingoje.

Daktarui jis nekliudė ir Gintautas juo nesibodėjo, bandydamas jį nejučiomis įmasinti, kad užsigeistų ką nors veikti. Tačiau viskas buvo veltui.

Ateis, atsisės atvirame, be stiklų gonke, švariai švariai baltame, nenudažytame liepiniame suole, atsirems brangios savo lazdelės sidabrine artistine rankena, reiškiančia neapsakomoje goslybėje atsilošusią nuogą moteriškę, ir paleidžia savo žvilgsnį ir mintį palei visą ilgą, ilgą, gražiai iš čia matomą Ventos slėnį.

Jam čia buvo gera, jauku. Nežinojo ir netyrė, kodėl tasai Ventos slėnys, nuūriotais staigiais skardžiais, miškų šlaitais, žaliais, dar ne visai nuskintais miškais krantuose ir tokiu sidabriniu upės kaspinu gilumoje, darosi jam vis brangesnis ir kur kas meilesnis, net gražesnis už pačias gražiąsias visos vasarių ir šiaurės Europos vietas. Jautė pradedąs su ta vieta suaugti visu kūnu ir siela, visomis savo pajautomis į viena, nebeperskiriama.

Nieko per visą savo amžių, nė šito savo jausmo Sviestavičius nemėgino pakiloti, kokios tai svaros ir vertybės, pakrapštinėti, iš kur jis, kas jis ir koks? Jis temokėjo jausti, ir jautė, ką jautė, giliai, švelniai kaip tikras dailininkas.

Oro įspūdžiai atsišvietė jo vyzdyje ne taip, kaip saulės spindulys nuo veidrodžio, atkrisdamas supainiotu šviesos mazgu kiškeliu, tik kaip Ventos dugne, kiaurai perdurdamas

vandens plokštį, nugrimzdamas ir veikdamas ten, jau gilumoje.

Gera darosi Ventos dugne, saulei ten pašvietus. Dugno plūdrelės į šviesą savo viršūnėlę lenkia. Žuvelytės judrume nustėra, žiopčioja vietoje, vos vos bepajudindamos pelekais, kad tik, kad tik neišbėgtų iš šviesios srities. Kur paunksnis, ten dabar joms rodės šalta, baisu ir klastinga, lyg kaip tik ten jų tykotų siaubūnas lydys, išsižiojęs jų praryti. Net švariai nuskalauti dugno akmeniukai, lyg brolyčiai dailiai susiglaudę, savo raibumu šypteli aukštyn saulutei, atsimokėdami jai už pamaloninimą. Gražu, ramu, marga gilioje Ventos sietuvoje, Lietuvos saulei jon pašvietus; juo ramiau ir gražiau, juo rečiau ji pragiedruliais ištinka iš ūkanoto pajūrio dangaus.

Taip pat ir Sviestavičiaus sieloje. Apsiniauks dangus, ir ten tamsu ir liūdna; skaistu iš oro, ir ten skaistu ir linksma. O visados ramu, nes oro vėtros nepasiekia savo sparnų galais sudrumsti gilumą. Ypač gi nebjauru. Jokio ten nebuvo sližio, ne tik siurbėlės kumeldėlės; nei varlės, nei maurų gyvatveislės žuvies, kuri ne pelekais drąsiai, laisvai ir vikriai irstosi, tik visu kūnu vingur vingur vinguriuodama stengiasi pamažu kur įšliaužti.

Lietuvos, jos liaudies, jos vargų rūpesčių, vilčių pastangų, net paties jos vardo Sviestavičius nejautė, lyg negirdėjo; jei ir girdėjo, tai šitie žodžiai per vieną ausį įėjo, per antrą išėjo, nieko sielon neįspausdami.

Jei kada mintis sustojo vietoje, besėdint Gintauto gonke, tai vis vienodai ten pat atsibesdama – į regimą tolybėje Varliuvką. Tada Sviestavičius ilgai mąstė, kaip gerai būtų, kad vietoje didelio, tik žemo ir medinio smuklės rūmo stovėtų dideli balti palociaus mūrai aukštais stulpais priešakyje kaip graikų panteonas. Taigi šviestų ir akį vertų iš tolo! O kad ne, kad bent riogsotų ten krūvos suirusių plytų, stirksotų aptrupėję, sustyrę mūro griuvėsiai kaip Reino upės pakraščių kalnuose. Būtų poetinga!

Ir Varliuvkos vardas būtų gerai pakeitus kokiuo kitu. Nu, kas taip kvailai sulenkino lietuvių varlynę, ar kaip ten? Tai

vientara. Antra, iš kur ten varlių, kad drėgnosios vietos toli ąžuolynuose ir jų vanduo upeliu teatbėga per tvenkinį ir kriokliu krenta nuo skardies į upę?

Mažas upeliūkštis, o tokiuo dideliu vardu – Siaubūnas! Taip pat krikštytojų nuoseklumas! O ką pagaliau žinosi? Gal buvusiuose mano ąžuolynuose ir yra buvę kokių senovės baidyklių ir rijikų? Įdomu būtų, kad kas mokėtų nupasakoti!

Tvenkinys gal baigia užslinkti. O kad taip jis iškuopus, krantai dáiliai nuleidžius kaip Rygos miesto kanale, krūmeliais ir gazonais jie išmarginus, kaip Petrapilio Vasariškojo sodo kūdroje ar kame aš čia sviete esu matęs... palauk... nu, vis tasia! Tiktų ir platūs platūs marmuriniai laiptai nuleisti nuo pat rūmo į pat upę. Apačioje graži prieplauka dviem deivėm, aukštai iškėlusiom žibintuvus, idant naktį tikrai liepsnotųs ir šviestų iš daktaro atpukšančiai ir atšvilpiančiai savai jachtai...

Taip ir virė Sviestavičius Ventos gydykloje, Gondingoje, saulės kaitroje ir savo paties svajonėse. Virė pusvalandį, valandą, kartais dar ilgiau. Ir vis nežinia buvo, ar kas iš to jo širdyje lieka, ar nieko nelieka, nei pamėgimų ir gailėjimo, nei troškimų ir ketinimų.

Neišėjo daktaras nuo savo ligonių, svečias atsistojęs partursino atgal keturis varstus, kaip buvo čia atšvytravęs. Išėjo paskutinį pacientą atleidęs ar šiaip jau pertraukęs darbą bertainį atsipūsti, tai abudu, kits kitam galvom telinktelėję, nei rankų nepasiduodami, kaip namiškiai pasėdėjo, patylėjo retkarčiais teburbtelėdami žodį apie šios dienos orą. Jei Gintautas, turėdamas daugiau laiko, dar paliepdavo Onai išnešti vašoklinio, tai Sviestavičius apsakydavo kokį Europos peizažą, kokį įstabų trobesį, muziejų, gliptoteką ir t.t.

Gintautas pagaliau ėmė sekti šias jo pasakas, nes Sviestavičius palyginimams ėmė imti vis tą pačią Ventą, jos skardžius, miškus, Varliuvką, Siaubūną, jachtą. Sulig tuo aiškiai buvo numanu Sviestavičių dažnai apie tai svajojant. Ir Gintautas džiaugės, matydamas veikiant Ventos gydyklą.

Palyginimai visados būdavo labai tinkami ir paties Gintauto širdžiai artimi. Jis visus Žemaičius buvo išvažinėjęs ir

išvaikščiojęs palei gražiąsias Dubysos, Babrungo, Minijos, Mituvos, Bartavos, Erlos upes, aplink didžiausius Girininkų, Kurtuvėnų, Šatrijos, Kražių Medžiolės kalnus, Žarėnų „Šveicariją". Visu kuo gėrėjęsis, už visa ką gražų ir kilną laiminęs Lietuvą, savo mielą tėvynę. Tai kaipgi dabar nesidžiaugti, pradėjus rasti žmonių panašiais jausmais, alter ego?[20]

Nei apie ūkį, jo šių metų kampaniją ir laimėjimus, nei apie banko įkyrumus Sviestavičius nė minti neužsimindavo, lyg visa tai nei jo, nei Santeklių nekliudė. Veltui Gintautas paklausdavo, kas dabar dvaruose veikiama, kas rudenį ar pavasarį ketinama veikti. Sviestavičius tai praleisdavo negirdomis, be atsako, lyg jo buvo klausiama apie Marso kanalizaciją, apie kurią jis girdėti girdėjo, tik nuo savęs nieko pridėti nemokėjo[21]. Tai Gintautas tais dalykais nė nebekamavo savo kaimyno, išsirinkęs dantisto gydymo metodę – gydyti kantrybe, kad ir ilgai.

Kartais Sviestavičius taip sau, nenoromis tarstelėdavo:

– Bene turi kur netoliese šimtapalaikio antro gyvųjų?

Daug niekados neprašė, manydamas daktarą iš tų jo, kad ir daugingų, užtat pigių „dviauksinių" pacientų nelabai galint pralobti. Gintautas priėmė tai lyg negirdomis, šnekėjos toliau ir tik gerai palūkėjęs, nė žodeliu nepasipriešinęs, eidavo vidun ir išnešdavo kezulą suglamžytų, nešvarių smulkių popierinių pinigų. Sviestavičius elegantiškai juos pasiimdavo, chemišku pieštuku auksiniame kotelyje skubotai rašydavo ant „dramblio kaulo" vizitinės keletą žodžių „veverselio", kaip žemaičiai ištaria reverselį, ir, paspaudęs šeimininkui ranką, nieko daugiau nebelaukdamas, sparčiai paržingsniuodavo namo, idant galėtų tuojau išleisti pinigus. Pinigai lyg ydas pakaušio duobystėlėje jam krutėjo kišenėje ir nedavė ramumo, kol neiškrapštė.

Taip per keletą metų Gintautas įdavinėjo savo kaimynui į tris tūkstančius, niekados neužsimindamas, ar ir kada atiduos, ar ir kada duos palūkanų. Patsai skolininkas, nuostabu, per tiek metų nebuvo nė kokio atlyginimo, nė kokių dovanų pasiūlijęs savo draugui ir geradariui, tuo tarpu kad savo

dvariškiams, pats ir jų pakaulijamas, nuolat tai šio, tai to davinėjo. Gintautui tat neapsakomai patiko, kad jį nuo anų svieto parėjūnų skiria. Kaip tik iš to nieko nesiūlymo jis numanė, kiek draugas Sviestavičius vertina gerą jo širdį ir greitą pagalbą smulkiuose reikaluose, kurie dažnai esti įkyresni už stambius reikalus. Ir tai reiškė švelnią didžbajorio ir jautrią budrią šiaip jau žmogaus jausmą.

Niekam kitam Gintautas neskolino, niekas iš jo ir neprašinėjo nedrįsdami. Tačiau jei būtų iš šalies patyrę, būtų pasakę:

– Et, turi pinigų kaip pavasarį purvo, tai ir nesižino, į kokią pelkę bekemšąs. Ar beištrauksi iš to pasibaigėlio?

Gintautas jei nežinojo, tai bent sveikai numanė savo pinigus nežūsiant; didžponio trupinių dar galint būti į gerą turtą. O kad ir žūtų? Juk tai jo mokslo bandymai, ieškojimai, tyrinėjimai, kurie visiems ir visur brangiai atsieina. Nelyginant knaisiojimas ir gręžimas žemės, beieškant metalo rūdžių ar žibalo skystimo, naftos. Ras – šimteriopai atsiims; neras – šimtus prakiš.

Ventos gydykla vilčių davinėjo gana, tik vaisių jokių. Visi nuolatiniai Gintauto bandymai įjudinti dvarininko valią ką nors veikti, šitą dvasios tinginį, šitą aristokratų išsigimėlį atkiusti pasibaigė tikriausiu šnipštu, niekais. Pagaliau daktaras susidarė nuomonę, kuria tvirtai įtikėjo, tokią iš šaknų pervartą tegalint padaryti kokią didelę katastrofą, labai didelį priepuolį, kaip nebeveiklų nervą teatgaivina Galvano srovė[22]. Tokią katastrofą manė būsiant pavarymą iš didžponiškosios buities, iš turto, pataikaujančio neveikliai inercijai, į skurdą, verčiantį bent savo pilvu rūpintis.

Turtų, kad ir praskolintų, vis dėlto laikinai leidžiančių plačiai mažu rūpesčiu gyventi, atėmimą daktaras lygino gangrenuojančios kojos nupjovimui. Gaili ligonio ir skubies jam tą operaciją padaryti, idant visas ligonis nepražūtų. Ir nors gailėjo savo draugo, juo stropiau rengės jo parduotų.

Tai jis per tiek laiko kaišiojo apylinkės sodiečiams mintį, kad laiku susitaupytų ar susiskolintų pinigų žemėms iš Sviestavičiaus prisipirkti. Vis tiek, girdi, ne šiemet, tai kitąmet, ne

kitąmet, tai už trejų ketverių metų, Santeklių dvarai sugrius ir bus išlicituoti. Sodiečiai, kaip paprastai sodiečiai, nerangūs buvo nė savo buities pagerinti, tebebuvo įmigę. Tik nuolat sapno karalaičio, Gintauto, žadinami, už kojų, už rankų tąsomi, suskubo laiku nubusti, katras sau apsižiūrėti ir pasiskirti po ganėtiną ir ištesimą gabalą lauko, pievos ar ganyklos. Suskubo net tas dalis laiku savomis laikyti, nors niekur nieko nebuvo, ir nuo kaimynų pasikėsinimo ant jų ginti. Ir taip laikės katras savo, jog niekam pagaliau nebeparėjo galvon mintis nei širdin noras pasikišti savo kaimynui ir paveržti jo dalį, jam, ne kitam parankiausią. Pagaliau ir tos parduodamosios žemės buvo sočiai visai apylinkei pridėti.

Tai jis, Gintautas, per kelerius metus nuolat susirašinėjo su žemės banku, sekė ir žinojo visus, kasmet po du licitavimo terminus, sekė ir žinojo, ar šį kartą tesės Sviestavičius nuimti dvarus nuo pardavimo, ir neleido kaimynams veltui po kelis kartus į Vilnių maklinėti, pinigus veltui išleisti ir kantrybės pagaliau nebtekti.

Taigi jis, Gintautas, pagaliau sužinojęs tikrąjį terminą, surinko uždą, kurio laiku turi padėti visi stojantys į licitaciją, į derybas. Jis visą apylinkę nusivežė į Vilnių, ten su jais apsigyveno ir kiekvieną dabojo, iš akių neišleido, kad kur nenuklystų ir nepasivėluotų, kur reikia. Jis buvo vertėjas ir aiškintojas, kas darosi ir ko norima. Dėl to gi ir licitacija perėjo kaip sviestu patepta.

Kad ruskiai varė, tai varė. Žemaičiams, matant tokį jų įnikimą bet už kokią kainą nusipirkti Santeklius, būtų nebetekę pasitikėjimo savim, kad išlaikys rungtynes. Tik jų užpakalyje stovėjo Gintautas ir gundė:

– Kelkite! Kelkite atsivėdėdami, nes jei svetimieji tiek duoda, tai saviesiems, artimiesiems juoba verta. Ruskiai ne sau perkas, tik jums patiems perparduoti, atskirais gabalais ir kur kas brangiau!

Ir žemaičiai dar atkakliau kėlė, bevelydami dabar pabranginti neg paskui ruskiams. Visgi kas viršaus bus, saviškiam, geram žmogui Sviestavičiui bus, o ne nežinomiems kiaulia-

pirkiams. Juk vis tiek nenurims, neprisipirkę žemės, kurią jau buvo pamėgę.

Tai ir kliuvo kiekvienam tiek, kiek geidė, kiek buvo laiku pasiskyrę. Pirkos ir džiaugės, nes žemės kaina nuolat kilo ir veikiai peraugo įmokėtąją. Ir Sviestavičiaus apkuopė visų visas, per teismo garsinimus surankiotas skolas, grynų gryniausią palikdami Varliuvkos dykynę ir Gondingos trobas. Savo judintojui ir tarpininkui kaimynui ne tik nepamėgino atsimokėti, dar ir žodžiais pamiršo padėkoti. Kitas dar mirkčiojo, daktaras dėl to nebevaręs Sakalynės, kaip buvo ketinęs pats pirktis, kad gerai gavęs į kišenę. Rūpindamasis plataus savo krašto gerove, gindamas visą savo tautą, Gintautas neatminė atskirų žmonių, nei pats savęs, ir negarbės žmonės jo nepajėgė įgelti.

Taip jis ir paliko nežymus šioje istorijoje veikėjas, kaip paprastai ar žandarmiškai akiai nebuvo jis žymus ir kituose veiksmuose per ištisus šešelius metus įvairaus darbo Gondingoje. Reikėjo, kad apie jį niekas į būgną nemuštų ir jam „garbės" nedarytų, nes už tą tuštybę Rusų valdžia buvo papratusi pastūmėti veikėją nuo savęs tol tol į šiaurę kaipo savo akižadą.

Visa tad taip įvyko, kaip Gintautas taisė. 1. Sviestavičiui pagaliau buvo nupjautas gangrenuojantis narys; beliko pabaigti gyti. 2. Didžiadvarį nupirko malūnininkas Benediktas Šešiavilkis su savo vaikais, lietuvis. 3. Apylinkes nupirko žemaičiai. 4. Gretimą jiems palivarką nupirko bajorų okolica, vadinamoji „Lepuk, Petruk i K°", dar ne kokie susipratėliai, ale visgi saviškiai žemaičiai šunbajoriai: Leopoldas Margevičius, Ferdinandas Žiburevičius ir kiti. 5. Pavieškelio Sakalynės Gintautas, tiesa, nenusipirko, kaip labai to buvo sau troškęs dėl jos gražumo, užtat įvyko dar geriau: pirko tokios rūšies žemaičiai, kokių jis ilgą laiką kaip tik dairės, kol surado savo planams vykinti, savo kraštui žadinti. Tai Vilius Vidmantas, prūselis, su savo dukteria inteligente Darata. Viena tai atminus, jam širdis džiaugsmu šokinėjo.

Kodėl gi Gintautas vis dėlto sėdi štai lyg pats, o ne Sviestavičius, žemes pardavęs? Kodėl juodos mintys, nelinksmos mintys neskaniai nuodija jo smegenis? Kodėl nesidžiaugia nė

vieno burlioko neįleidęs į visą plačią Gondingos apylinkę? Gi todėl, kad visas tas darbas paliko neapkepurėtas: katastrofa nepadarė laukiamo įspūdžio Algirdui Sviestavičiui. Ar operacija pavėluota ir ligonis daugiau buvo sugangrenavęs neg jo koja – turtai, ar patsai psichiatras paklydo, apsigavo, tokį diagnozą nustatydamas. Savo užsivylimo mokslo dalyke Gintautas drebėdamas bijojo, nes jei apsiriko, tai savo draugą tik nuskaudė ar bent mintimis jį per kelerius metus skaudė.

Tai ir graužės vienas pats. Tai ir nerimo, nesidžiaugė, pabaigtinai savo draugą sunaikinęs. Savo laukiamojo rezultato niekur nematė. Visu grįžimo laiku Gintautas nebuvo pasergėjęs, nors akylai sekė, nė mažiausios Sviestavičiaus atamainos. Taip pat jis daug kalbėjo, tik vis savąją, vis niekus apie savo bočius ir kitką, tik ne apie tai, kas reikėjo, ne apie įvykusią katastrofą ir kas iš to eina.

Tai rodės tepajutusi viena ponia Irena, kuri grįžo lyg stabu ištikta, ji viena težinojo visus licitacijos rezultatus, nors licitacijos salėje tą pačią dieną, nė paskui nei vieno, nei antro nebuvo. O ir paskui niekas jųdviejų nesiteiravo, niekas nesidomėjo, kas ką nupirko, kiek mokėjo, kas jiemdviem bepaliko. Ponia dvasioje buvo jau mirusi, likdama „z dziedziczki na Son-tek-ke-lach z przyległościami – przy obrzydliwej Warlówce“[23]. Jos įvertinti nei vienas, nei antras nemokėjo.

PIRMASAI LIGOS PERSILAUŽIMAS

Žvirblelis nabagėlis
Visas negalėjo –
Širdelę skaudėjo.

Į kelintą dieną, kaip sugrįžo daktaras Gintautas iš Vilniaus licitacijos, kuo skaisčiausis 24° R kovo mėnesio pragiedrulis ūmai virto šalčiu ir žvarba. Vėl papūtė šiaurys vėjas, dulkė

lietutis ir purvas buvo vargiai beišbrendamas. Vėjas taip nemeiliai, įkyriai švilpė pro langus, veržđamasis vidun pro visus plyšius, jog Gintautas liepė net langines uždarinėti, laiku užsidegęs šviesą. Ore niekas nesirodė, nei šuva nelojo: ir tam buvo kur nuo žvarbos pasislėpti.

Jau visai temstant, kažin kas pasibeldė į duris. Gintautas pats išėjo skląsčio atsklensti ir net žingsnį žingtelėjo atgal. Prieš jį stovėjo juoda šmėkla, Slavutos guba[24] burka apsigaubusi ir jos kapišonu galvą apsimovusi. Bešvietė auksiniai kutai ir sagtys pakaklėje ir dvi kibirkšti, akys kaktoje, degdamos karščio liepsnele. Lūpos buvo juodai sukepusios ir skruostai juodai mėlyni nuo šalto vėjo ar nuo vidaus karščio. Uostai išdrikę, žemyn nulėpę, šlapi, nors vis dar gražūs, seniau lepinami tepami. Kojos buvo visos purvinos, molinos kuone ligi kelių. Tai buvo „pan z panów Šviestowicz herbu Saffandułło"[25].

Įėjęs, nei kaliošų nenusiaudamas, nei varvančios gubos nenumesdamas, išsitraukė iš ančio padrėgusį lakštą popieriaus ir atkišo Gintautui. Šis godžiai brukštelėjo jį iš sustingusių svečio rankų ir pultinai pripuolė prie šviesos skaityti.

„Man mirus, daktarą Damininką Gintautą įgalioju pabaigti likviduoti mano turtą ir iš visos širdies jį prašau gautais likučiais aprūpinti sergančią mano žmoną Ireną".

Tylus kaip žemė Sviestavičius smūksojo šalia ir stebėjosi daktaro veidu; jis buvo ne tragiškumo šešėliu apsiniaukęs, tik džiaugsmo, didžiausio, neapsakomo, žaibu nušvitęs. Nieko nesakydamas, tik plačiai savo šnerves išpūsdamas, Gintautas nuėmė nuo vėlyvo keleivio gubą, liepė nusikratyti kaliošus ir, šūktelėjęs Oną, pavedė jai visa tai nuvalyti ir padžiauti, o jiemdviem tučtuojau duoti arbatos ir konjako.

Medinis Sviestavičius visa darė liepiamas, vis tebesmurksodamas viduaslyje. Pagaliau giliu basu kaip iš kapo rūsies prabilo:

– Ar sutinki, tas vienas mano drauge?

– Sutinku, sutinku... – kratė Gintautas, pagriebęs svečio ranką, dabar tik susipratęs jį pasveikinti, ir traukė sodino į minkštą, šiltą mašastinę kėdę.

– Tai ką gi ketini tamsta daryti? – paklausė, svečiui lyg nedrąsiai įtūpus kėdėn.

Sviestavičius pabaigė pagesti, nusiminė ir nebežinojo, kas toliau bedaryti: taip pasijuto užsivylęs ir šiuo „tuo vienu savo draugu", kaip ir kitais, kurių draugais nė nelaikė. Ne, dar skaudžiau! Laukė rasiąs užuojautos, rankų laužymo, padėjimo nugramzdėti į nusiminimą, o čia... Nebepažino Gintauto. Visados rimtas, šaltas, dabar, tokioje valandoje, šviečia džiaugsmu, laksto po kambarį, rankas trinas ir taip meiliai žvilgsi į Sviestavičių, lyg jam negalėtų atsigerinti už sutaisytą mirties šešėlį.

– Tai ką gi manai bedaryti? – pakartojo, net pereidamas ant „tu".

– Aš atsisveikinau su Santekliais ir daugiau ten nebegrįšiu, – atsakė Sviestavičius, vis toks pat juodas kaip debesis. – Trečia diena, kaip visi mano dvariškiai apnikę kremta graužia man galvą. „Mums, sako, Jo Mylista, pirmiems it toms žiurkėms iš skęstančio laivo bėgti kitur duonos ir malonės ieškotis. Vis tiek ryt poryt atgirgždės naujas Santeklių „dziedzic" – chamas Šešiavilkis ir su šluota išvys visus laukan. Atiduok algas, kiek dar mums pridera, ir sudiev, skenduonie!" Pinigų kaip tik nieko... Tai vienas beketinąs arklių išsivesti, antras karvių, trečias... Nu, ir tesižinai! Aš nė nemaniau, jog tiek daug jiems tebesu skalnas... Žmona iš Vilniaus sugrįžo mirtinai sopama galva, migrenė ar šiaip nervai... O per tas visas scenas ir visiškai pasliuka atgulė nerviniu karščiavimu. Visa virpa, nieko negalima beįsiūlyti, kad pavalgytų... Gi ko ir bepavalgys, kad nei provizijos, nei kambarinės nebeliko? Visi atsisveikino, tai šio, tai to išprašydami arba ir patys pasiimdami „atminimui". Buvau nuknapsėjęs į Varliuvką... O, Dieve! To belikta mano buveinei! Stogas kaip sietas, nei lubų, nei grindų, nei langų, nei durų. Ir staktos išlupinėtos. Vienos sienos bėra apygerės. Viena stadalė kaip laukas arkliams nusikinkyti, antra – kuone toks pat laukas kitkart mužikams pasigerti. Ir iš oro per tiek dešimtų metų tebežymus, nors nublukęs, rudas parašas: „Linksminia"! Senai jau

senai ten nieko nebestovima ir nebesustojama. Dyka viduje, kaip dyka ir aplink... Seni ąžuolų kelmai beįvairina...

– Tai ką gi dabar beketini daryti? – nesiliovė Gintautas.

Sviestavičius išsitraukė iš kišenės dailų revolverį ir parodė daktarui. Šis paėmė iš rankų, pavartė, pasigrožėjo. Sviestavičius manė, nebeduos, ir rengės atimti; Gintautas neprieštaraudamas atkišo jį atgal, tik paklausdamas:

– Tikrai?

Sviestavičius supyko, net lūpos jam ėmė virpėti.

– Koks čia be klausimas? Kas gi belieka daryti?

– Ir negaili žmonos?

– Taigi, kad gaili, o padėti jai niekuo negaliu.

Ir Sviestavičiaus balsas virptelėjo ašaromis.

– Ir negaili Ventos sidabrinės, jos šlaitų ir skardžių žaliųjų, vieškelio per jų nugarą?

– Taigi, kad gaili... Aš dabar tepajutau, kaip visa to man miela būta, kokios esama brangios – gimtinės!.. O kad nebe mano!

Jo balsas skambėjo giliausia desperacija.

– Ir negaili manęs? – jau visai juokdamasis, tyčia erzino Gintautas nabagą nusižudėlį.

Sviestavičius susigėdo, sukrutėjo, pasitaisė kėdėje. Matės, kaip jam tapo nebepadoru. Lyg užkimusiu balsu tarė:

– Geriau sakyk: mano įduotų tau pinigų... Doktor, daryk, ką nori: aš neturiu tau pinigų atiduoti! Ir tai mane visų labiausiai vargina...

– Ir negaili Varliuvkos?

To jau buvo per daug. Sviestavičius pašoko nebežinodamas, ar pačiam nusišauti, ar pirma nušauti šis beširdis inkvizitorius kankintojas.

– Doktor, valia tamstai sutikti, valia nesutikti, tik tyčiotis aš nepavelysiu, ne tik dėl to, kad aš esu bajoras ir savo garbę vertinu, dar kad tai nebežmoniška... Tamsta baigi mane mindžioti! Tai per didelė ir per trumpa valanda, kad taip ją mudu baigtuva... Sudiev! Jau metas... Dar vienas apsivylimas...

– Tsss... – sustabdė Gintautas, išvydęs beįeinančią Oną su kunkuliuojančiu ir stačiai jai į akis garinančiu virtuvu. Pilnas

ašarų akis ji grįžo šalin, neva nuo šnypštančio garo. Gintautas, tai pasergėjęs, suprato ją kalbos pasiklausius.

Sviestavičius klastelėjo atgal, susigėdęs moteriškosios, kad ir buvusios savo tarnaitės. Ona vikriai prileido stiklines, atkimšo plūšomis apipintą butelį trimis žvaigždutėmis ir išnyko. Gintautas savo rankom gerokai pasaldė, gerokai įkliukeno „ožio pieno" ar „velnio grietinės", patsai visa tai išmaišė kaip vaistų taisydamas ir padavė draugui išgerti.

Drebančiom rankom ir visas nervingai virpėdamas priėmė stiklą nė nežiūrėdamas. Siurbtelėjo, nudegė lūpas, vipteléjo ir pastatė stiklinę atgal. Daktaras tačiau vėl ją pakėlė ragindamas:

– Mėgink, mėgink, kad ir karšta.

Svečias ėmė atsargiau siurbčioti vis didesniu pamėgimu ir greitumu.Tarytum jis ne gėrė, tik pats sušalęs suvytęs kūnas kaip pentis vandenį čiulpė šilimos ir neva paraginančio nervus alkoholio. Išgėrė staigiai ir dar paprašė. Gavęs jau pats atsiskiedė konjaku daugiau, neg gardu. Taip norėjo užtroškinti savo vidų.

Gintautas tuo tarpu užsidegė papirosą, visai atgriebęs pirmykščią savo ramybę ir atsilošęs savo krėsle, lygiai lygiai, nei patylomis, nei per balsiai, ėmė kalbėti, lyg jis visai nebūtų užgavęs buvęs savo draugo.

– Ką sumanei – sumanei: nebe mano dalykas įsikišti. Tik iš visa ko aš matau tave nenorint mirti. Myli savo žmoną, myli šį gražų kraštą, esi su juo nuo mažens susigyvenęs ir susirišęs ir dabar nori tą ryšį tyčia, per nevalią pertraukti. Mano, mediko, kalboje tai vadinasi: nusigvaltavojimas. Ir kam?

– Vis dar manęs nesupranti: nebėra kas bedarą.

– Kas nori gyventi, visados ras, kas darą.

– Per vėlai. Gyventi aš tikrai noriu, tik Vilniaus žydų tramvajaus konduktoriu aš netesėsiu būti dėl juodos duonos gabalo[26]. Per vėlai tesupratau manęs dar tebesama pilno gyvybės, ne lavono... – pabaigė, rankas laužydamas.

– Ne per vėlu, tik kaip tik pačiu laiku. Ar nori daug daug turtingesnis būti, neg buvai, daug daug gražiau gyventi, neg

gyvenai, tą patį ketvertą staininių laikyti, jei tai taip reikalinga?

– Nesityčiok, sakau...

– Stačiai sakyk, ar nori?

– Tai jau šimtą kartų atsakyta: noriu visomis savo kūno pajautomis, visa sielos galybe. Ne turtų, tik duonos ir putros, bet tik čia, prie gimtosios žemės, paventyje ir niekur kitur! Pats arčiau akėčiau...

– Tai gerai. Dabar jau esi turtingas, garbingas ir visoje apylinkėje šlovinamas Lietuvos pilietis. Tik klausyk. Niekur nesikišai, atsidėjęs ant savo Vėdarėlių ir visokių šelmių, tilžai savo tingėjime it rąsto galas pelkėje, – tai nepaslinkai savo turto trupinių surankioti, bent sumesti. Ag esi mokytas agronomas?

– Buvau... tik visas žinias jau praradau.

– Tai nieko. Nesunku jos atsiminti. Tai vienas kapitolas. Rodos, teesi keturių dešimtų aštuonerių metų ir sveikas visu kūnu. Tai antras kapitolas. Rodos, sveiksti ir dvasia. Tai ir trečias. O jei ir to per maža, tai atsimink savo patarlę: „pańskie ostatki – dostatki“ [27]. Didžiadvario nebėra, palivarkų nebėra. Tai ir tuščia jų! Nėra ko gailėti. Jie dabar daug geresnėse rankose. Tau iš to nieko naudos nebuvo, o dabar padarys patenkintais, žiūrėk, kiek žmonių! Ir kiek visam kraštui turto iš gerai panaudojamų, apgalimų tavo visados bergždžių plotų! Džiaukis, pilieti, nusikratęs atsakymu už gaišinamus talentus! Užtat tebėra jų inventoriai, jei dar neišvaginėjo tavo iš visų svetimų papelkių susirankioti pašlemėkai. Bent didžiumos nesuskubo. Nebeduok, ginkis! Pusę atpirks naujieji gyventojai, bus pinigų ūkiui tverti kitur.

– Kur? – nustebo Sviestavičius, ėmęs atsidėjęs klausyti draugo.

– Linksmynėje. Žinai, ką tai reiškia?

– Žinau: džiaugsmo, linksminimos vietą. Tai pasityčiojimas iš Varliuvkos. Geras „sans soucie“[28], nėra ko!

– Tas vardas sunku teisingai išversti; jis netaisyklingai tavo tėvo pramanytas. Tikrai turėtų būti taip, kaip sakai.

– Ir kuo gi ten džiaugtis?

– Gi štai kuo. Ten penkios dešimtys dešimtinių geriausios žemės. Už ją vieną, nieko neveikdamas, gali metams tūkstantį nuomos paimti. Tai ir nebereiktų žydams konduktoriauti. Tik neverta atiduoti, galima gauti trigubai. Antra tiek tokios pat žemės – naujienos kitąmet turėsi trake, džiūguose, nurankiojęs pakritas, išlupinėjęs kelmus ir kerus. Nei tų, nei tų ne per daug. Šimtas dešimtinių nebejauno ąžuolinio krūmo, kur ąžuolėliai jau nuo 5–7 colių. Žinai, po kiek jiems katram? Po 25. Tik neverta: neilgai trukus, trigubai gausi. Tai krūva gyvo aukso, miškams nykstant, medžiagos, ypač kietosios, imant trūkti. Tarp jų ganykla, žolės iki kelių. Aikštėse geriausio šieno. Palei vieną Siaubūną dvidešimčiai arklių ir penkioms dešimtims galvijų. Jūrės pieno be pirktinio pašaro, be sėlynų, be kita ko. Sviesto kaip molio. Varškės, sūrio, kazeino, visa ko, centrifugą pastačius, pats aitvaras privems.

– Penkiais pirštais pastačius... – jau šviesesniu veidu ir jau lyg silpnai šypsančiom vis dar išbalusiom lūpom mėgino prieštarauti Sviestavičius.

– Penkiais tūkstančiais.

– Vėl patarsi užsimauti banko kilpą? Vėl baudžiava jai eiti? Tik nebeduos...

– Duotų ir penkias dešimtis tūkstančių. Linksmynėje, kitaip tos vietos nė nebevadinkime, su viršum du šimtu dešimtinių. Miestelyje pleciai. Visa tai dabar be skatiko skolos, teduos gryno pelno.

– 49 rublius amžinojo činšo.

– 500, nes terminas jau leidžia pakelti kainą, jei ne žemės pūrviečių nuomojimo, tai bent trobų, kurios dvaro. Ūkiui nebloga parama.

– O kol tai įvyks, suskubsiu pasikarti...

– Man esi kaltas 2935 rub. Reversai rodo. Parduok man šituos štai namus, kuriuos dabar tik nuomoju, visiškai, ne pigiai, sulig šitos sąskaitos. Plecius 2400 ketvirtainių sieksnių, po pusę rublio, bus 1200 rub.

– Tai ne miestas. Kas tiek moka?

– Aš moku, kad verta. Gyvenamoji troba ir kitas trobesis sodininkui, viralinei ir perenei – 5000 r.

– Teatsiėjo, atsimenu, 3600. Pats stačiau.

– Dabar pabrango. Sode 67 vaisių medžiai. Jie kainojama, kad ir seni, po 10 r. Taigi 670 r. Sudėk dabar visa į krūvą: siūlau 6780 r. tai vietai. Aš neišnaudoju. Atmokėjus man skolą, imk tuojau 3935 r. ir duok man paprastą savo parašą, kad vietos nebeatsiimsi arba atsiimdamas įmokėtus sugrąžinsi. Aš nepyksiu ir nesispirsiu. Su tais pinigais grįžk namo, užmokėk dvariškiams, nors jie padidina neprimokėjimą. O visų pirma – nebeįsileisk to siurbėlės aptiekininko Viadorelli, kurs, žiūrėk, ko beprisistatė, ko beprisivežė iš Santeklių, juos „beadministruodamas". Gana bus. Dvare dar yra gana visokios užmirštos medžiagos. Vežkis tai surankiojęs į Linksmynę, samdykis pulką dailidžių, aš jų padėsiu gauti, idant per vieną vasarą ištaisytų buveinę, Sviestavičių vertą!

Ir atmindamas Sviestavičiaus vartojamus palyginimus, ėmė toliau patarinėti, taikydamasis į jo mintį.

– Prisistatyk gonkus ant stulpų, nuleisk laiptus į upę man laivele privažiuoti, apsitverk gražiais stodainiais. Rudenį kuopk tvenkinį, krėsk maurą, kur diegsime sodą, vaismedžius ir uogienojus. Neilgai trukus, imsime darytis vyno ir taip sprogti, jog iš tos Linksmynės klyksmas ir juokai skambės palei visą Ventą iki pat Gondingai. Amen. Matai, koks ir aš galiu būti ūkininkas. Ne tik Viadorelli!

Gintautas sunkiai atsipūtė ir net prakaitą nubraukė nuo kaktos. Jis nebuvo agronomas, tam tinkamų žinių neturėjo. Bet buvo ūkininko vaikas, visa širdimi linko prie žemės ir patsai dažnai nežinojo, apie ką labiau svajoti: grįžti tam tikru laiku prie savo psichiatrijos ar įkibti į ūkį, nusipirkus penketas valakų. Dabar jis tikrai gardžiavosi permatoma galimybe mylėti žemę, kelti jos kultūrą ir drauge pačiam kilti gerovėje ir laimėje. Laimingi žemės knisikai! Laimingas, kas pats ją dirba, pats jai vergauja! Laimingas bus didžponis, prie žemelės prikibęs.

Gintautas savo svajones kalbėjo kaip poterius. Jų per daugelį metų mokęsis, jis dabar kalbėjo tokiu karščiu, tokiu

įsitikinimu, tokią daugybę rodė galimybių, jog Sviestavičius, nors pats ūkininkas, pats visa tai persvajojęs, vis dėlto klausė daktaro lyg paskaitos apie naujus dalykus, kaip kitados patsai daktaras klausė jo kalbų apie dailę.

– Žiemą statysimės naujas dvariškas gyvulių auginimo ūkiui derinamas kūtes, nes esamųjų maža, – traukė toliau daktaras. – Kolgi kas galvijai pabus ir senojoje vietoje. Šešiavilkiui visų kūčių nebereiks. Pražys Linksmynė visoje apylinkėje! Bus jai kultūros pavyzdys: esi agronomas. Eis plauks žmonės tyčia pasižiūrėtų ir mokysis pasekti. Džiaugsis savo kaimynu, garbins jį nebe už herbą ir probočius: tegu sau jie ilsis – kam jie neraminti? – tik už nuopelnus, kad būsi kultūrtrėgeris, vertybės žmogus, „tutejszy"![29] Padėsi žmonių teises užstoti, jiems šviesoje ir gerovėje kilti...

Gintautui pačiam nebebuvo kalbos galo. Sakė, bėrė, vienu tuo pradėjimu norėjo išreikšti visas savo su žeme ir su visa Lietuva surizgusias svajones. O Sviestavičius stebėjosi į jį išverstom akim lyg nieko nesuprasdamas, tačiau jausdamas, kaip jame pačiame kažin kas verčiasi, kaip jam atsisklendžia kažin koks naujas, labai platus ir skaistus regratis, kol kas dar neaiškus. Rodos, visa tai ne naujiena, visa girdėta, matyta, išmanyta. Tik kodėl dabar tesugrįžo bene nuo pat Pulavų laikų?

Prieš Sviestavičių atsirado krūva pinigų – popierių ir Gintauto greituoju parašytas naminis suderėjimas su išvardyta mokesčio suma. Sviestavičius padėjo savo parašą ir ištiesė savo draugui ranką, nieko žodžiais nesakydamas. Šisai prisitraukė jį, pabučiavo ir, maldingai žiūrėdamas į nurimusias bajoro akis, pabaigė:

– Broluželi tu mano, kokia graži mūsų misija! Dirbkime gi – gaila laiko! Ne dykiniai laimėja pasaulį. Šalin apatiją, neveiklumą, oblomovščiną! Darykimės Lietuvos gyvenimą ne sustojusio ir susmirdusio vandens tvenkiniu, kur patys piliečiai virsta nerangiais unguriais, maurais aptekusiais ir maurų duknas bemėgstančiais, tik iškuoptu, kaip tavo tvenkinys, per kurį bėga Siaubūnas, vis šviežydamas, idant linksma būtų

pliaukšėti vikrioms lašišoms ir raudėms! Lietuva bunda. Ji turi pabusti. Mūsų gi dalykas jai padėti akis prasikrapštyti, miegas nusipurtinti. Manai, mūsų liaudyje nėra gyvybės? Prisižiūrėk – pamatysi! Gal nė nenumanai, kaip įdomu gyventi naujoje gadynėje! Ar žadi padirbėti Lietuvai?

– Tu mano draugas ir tėvas, nors jaunas. Aš antrą kartą gemu. Išskrendu feniksu iš mano didžbajorystės gaisro. Tegu ją devynios! Aš jaučiu būsimojo darbo laimę, kurią veltui kitur gainiojau, po užsienius bedykiniuodamas, viena daile tegyvendamas. Pasiieškosime dabar, bene rasime ir kitur dailės trupinių. Aš jaučiu dar esant tokių sričių, kur dailininko akis nenugrimzdo: lietuvių gyvenimo sričių. Dabar aš noriu eiti į tą man naujos tautos gyvenimą. Tik, drauge, padėk, kad eičiau eičiau, galvą apsukęs, nebeatsijokėdamas savo tinginio, kad nestabtelčiau – bijau vėl apsileisiąs...

Ir nė nepradėjęs antrosios stiklinės, skubinai išėjo. Gintautas norėjo palydėti jį tokią bjaurią naktį. Tik susilaikė.

– Tegu sau lieka vienas pats su savo mintimis tamsoje kaip maiše. Kada žmogus pats savęs nematai, lengviau su savimi kalbėtis, žegnotis, svietą glėbin imtis ar net – nusižudyti. To nebijau – tiek pakilo jame gyvybės instinktas. O-na-a-a! – subliovė Gintautas Jerichono trimita[30].

Onai virtuvėje dubenėlis iš rankų žlebt sudužo, ir ji be kvapo įpuolė pas poną.

– Dėl Dievo meilės, o kas čia bepasidarė? Ar Santeklių ponas ką bloga sau ištaisė?

– Viena, p. Sviestavičius – nebe Santeklių, tik Linksmynės ponas. Žinai? Kitaip nei jo, nei jo vietos nebevadink ir kitiems tą pat įsakyk. Kokia čia „Varliuvka"? Tai pasityčiojimas. O antra, tu pasiklausei mudviejų kalbos. Kaip tai negražu, Ona! Aš nesitikėjau, kad tu galėtumei tai padaryti.

– Atsiprašau labai žemai! Šį kartą atleiskite. Pats ponas žinai, kaip man tasai ponų ubagas rūpi. Juk aš niekam nieko, nė pusės žodelio... – teisinosi Ona tikrai susigėdusi.

– Gerai jau, gerai! Jei taip myli Sviestavičių, tai parūpink jam šeimininką ir šeimininkę. Gal ten koks yra tinkamas tarp

tavųjų. Reikia padėti jam, kad tvirtai įsikabintų Linksmynės. Pamatysi, koks jis bus garbingas žmogus! Jis geras, tik buvo nesveikas. Dabar jis pradeda sveikti. O tokiu „ubagu" duok Pone Dieve kiekvienam būti! Dabar pasikaišyk sijoną, apsiauk ilgaisiais mano batais, imk mano ceratinę gubą, į keselį ko tik benutverdama pavalgyti, ir marš į sergančią ponią. Aš ir be tavęs rytoj apsieisiu. Gali kad ir pietums negrįžti: pavalgysiu vakarienės.

Onai tokių žodžių nereikėjo dukart sakyti, iškurnėjo kaip galvon daužta.

Tamsu, žvarbu, lynoja. Kad nebūtų taip mylėjusi savo ponų, nė už ką nebūtų Ona sutikusi purvą klampoti tokią naktį. Ji pati su neprisipažino ir bijanti. Ne eite ėjo, skriste skrido, kad tik greičiau nulėkus, bent pro baisiąsias vietas.

Kaip tik artindamosi prie kryžiaus gale miestelio lauko, išvydo – kažin kas juodas, didelis kruta. Onai visos blusos numirė. Mažiausia – tai meška, jei ne pojuokas. Persižegnojo ir jau buvo besileidžianti ištaškyti visas valkas, berūkstant namo, kaip po kryžium išsitiesė žmogystė, ne meška. Tai aiškiai per rūką dūlėjo. Pastovėjo, vėl susileido, vėl atsistojo ir pasileido eiti ton pusėn, kaip ir Ona. Ona įspėjo tai būsiant poną Sviestavičių, apsigaubusį guba ir linksmai jį pavijo.

– Ak, pons, kad nusigandau! Tariaus pojuoką išvydusi.

– Tai ne! – atsakė jis žymiai nurimusiu balsu. – Tai aš padėkojau Dievuliui, kad jo Apvaizda pagloboja nelaimingus iškrypėlius, neleidžia nepataisomų dalykų padaryti, duoda gerų žmonių, kaip tavo ponas...

Ir abudu visai demokratingai, lygiai nusipurvinėjusiu ir sulytu, lygiai pėsčiu, pabaigė eiti į Santeklius.

Jau už durų išgirdo aštriai liepiantį ponios Irenos balsą, anaiptol nepanašų į sergančios balsą. Pravėrę duris, išvydo ją iškilmingai didžią it sodo statulą, pirštu rodančią Viadorelliui išeiti.

– Darei tamsta, ką norėjai mano vyro ūkyje, ir ėmeis, ko norėjai. Su tuo žinokis. Tik mylimųjų vyro daiktų, paveikslų ar kitko tamsta nedrįsk man sava valia imtis!

Viadorelli nusikvatojo begėdžio juoku:

– Nebebus ponas jų reikalingas, nei jie pono...

– Išeik tamsta pro duris nekalbėdamas!

Į tuos žodžius ir atsistojo patsai Sviestavičius tarp jųdviejų. Koks jis tą valandą buvo gražus ir majestotingas! Ona nė akių negalėjo atitraukti. Dideliu savo vertybės nusimanymu jis taip pat ištiesė savo ranką durų link tardamas:

– Prašom: mes su tamsta nebepasižįstame!

Viadorelli lyg šuva, pamazgomis perlietas, viks viks pasirangė, vept vept kažin ką apie teismą, 5000 rub. atlyginimo, daktarą ir išsinešino it žalos sode daręs pusbernis.

Ponia Irena pati nustebo, išvydusi savo vyrą lyg nebe tą patį, pati prašvito jo šviesiu veidu, pati nusidžiaugė jo džiaugsmu dėlei ramybės, kurios iš Gintauto pasisėmė ir neapsakomai gražiai padėkojo Onelei už jos ir jos pono gerą širdį.

Jau gerai buvo po dvylikos, o Gintautas nė nemanė eiti gulti. Buvo susijudinęs ne mažiau už santekliškį. Vartė iliustruotus žurnalus, o tematė savo mintis ir visa širdimi džiaugėsi neapsivylęs. Tik štai vėl kažin kas pasibeldė. Net šaltis perėjo per kūną. Pusiaunaktis bailina ar nujautimas ko bloga?

– Dabar tai jau tikarai nebegerai... apsiskaičiau... reikėjo palydėti.

Ir skubinai atidarė duris. Duryse stovėjo šlapia Ona, raudona kaip žiburys, linksmai nuo ausies ligi ausies išsišiepusi.

– Gi kas čia darosi? Ar nebuvai?

– Kur būsi nebuvus! Buvau ir visokių gerumų atnešiau ponui, ponios prisakytų. Šeimininkė jau pačios ponios gauta. Tai ta doroji senutė Karolienė, našlė davatkėlė, vienstypė, visų vadinama Dėdiene. Ponams ji neįtiks – per prasta. O namų ruošai, šeimynai, smulkiesiems gyvuliams – vienatinė visoje parapijoje. O rami, o darbšti, o teisinga, o pamaldi! Gi šeimininku įtaisysiu Jurgį Liaugaudą, Spurgiu vadinamą. Tai vėl teisingas, darbštus ir šviesus vyriškis, geriausis mūsų skaitytojas.

Ir Ona nusakė visa, ką mačiusi ir girdėjusi.

– O aš, šlapia, ką gi ten bedarysiu. Ėmiau ir parbėgau persivilkti ir sausai atgulti.

Nuo to laiko Sviestavičius Gondingoje retai besimatė. Kam jo reikėjo, gavo ieškoti Linksmynėje.

Žmonės nežinojo, kas jį atgaivino ir žmogum padarė. Vis dėlto nuvokė Sviestavičių būsiant „daktaro gimine".

SIETYNIETIS

DAKTARO PIRTIS

Man vainikas ir patinka,
O bernelis dar labiau.

Jau baigės bent šešeli metai, kai daktaras Gintautas smarkiai ir vaisingai darbavosi Gondingoje, o jis vis dar tebebuvo vienišas, nei vedęs, nei šiaip jau draugų susidaręs, kurie pas jį, pas kuriuos jis būtų buvojęs.

Ona, nėra ko nė abejoti, mylėjo Gintautą, kaip myli kiekviena jauna moteriška, kaip negali nemylėti jauno vyriško, su kuriuo nuolat esti, kuriuo nuolat rūpinas ir sielojas, – na, kurio, noromis nenoromis, dieną naktį pilna galva, pilna širdis. Ji visa savo prigimtimi sviro į tą sveiką, diktą ir gerą jauniklį, vos tebaigiantį „Kristaus metus". Tik tasai omeniškas svirimas niekados nebaigės šaltu jos sumetimu, kad ji gali palikti „ponia daktariene". Kvailumo gal jai būtų ir pakakę tai pasvajoti, tik dorumas neleido. Ir visi kaimynai kuo tikriausiai uodė, o jie tai moka užuosti neapsirikdami tarp jaunikio Gintauto ir nuotakos Knistautaitės nieko nėsą „tokio", kas įdrąsina tarnaitę būti ponia, nors ir nemokant tos rolės. Sodiečiai todėl jos nesilenkė ir nelenkė, kaip paprastai lenkiama šeimininkė, dėl šio ar dėl kita ko turinti namuose, kur gyvena, galybės bent turtus eikvoti ir kam nors „gerai" daryti. Nejausdami ko nors per Oną gausią, žemaičiai nepaliovė ją laikę savo eilės ir padėjimo žmogumi; be to, Ona buvo neįtariamai dora ir išmintinga. Tai ir santykiai su Ona, ypač miestelėnų, buvo kuo

gražiausi, kuo natūraliausi. Jiems miela buvo Ona kviestis į vestuves ar krikštynas, ir ji pati mielai ėjo, atsinešdama ne mažiau „pyrago ir varškės" (žemaitiško sūrio) kaip kitos moteriškos. Miela ir priimti tai iš jos, žinant ją ne paslapčiomis iš savo pono tai imanti ir ne vagiškai tai atsinešanti kam tinkama pabrukti, tik patsai daktaras ją įgalioja taip jį atstovauti. Ir buvo iš ko: laikė karvę, iš kurios primilždavo tokią milžtuvę, kurioje kūdikis galėtų nuskęsti.

Geri, dori buvo Onos santykiai su kaimynais ir ne vienas pasidžiaugė jos tėvui, klebono lyg vagoriui špitolninkui ir drauge rožančiaus promotoriui Baltrui Knistautui, tabokos atsigerti jam pakišdamas:

– Taigi Dievas davė kūmui senatvei patiekėlę! Ir jai gera gyventi ir su ja gera kitiems.

Baltras tylomis uostė tabokos ir šypsojos pritardamas.

Ak, kaip ir jis džiaugės vienatūre savo dukteria! Palikęs našlys neturtis, jis turėjo savo vaiką leisti į žmones, tik leido gerai jų parinkdamas ir budriai sekdamas, ar jo Onelei pas juos gera, ar nėra skaudžiama ir piktinama, ar bus jai ko ten pramokti. Džiaugės savo dukterytei davęs bent pavydėtinos sveikatos ir proto išminties.

Daktarui pakalbinus leisti int jį Oną šeimininkautų, Knistautas stačiai ir atvirai jam pasakė:

– Dėku ponui: tai per gera jai vieta ir man būtų arti. Ką ir pasakyti. Tik ji yra dar jauna ir tvirta, o tamsta ne tik jaunas ir tvirtas, dar gražus. Du jaunu vienoje pastogėje retai kada rožančių gieda. Imkis ponas mano Onelę, tik atmink: jei man ją sudarkysi, tai nuskausi ne tik ją, ir mane patį, nes aš tą vieną visame pasaulyje teturiu. Aš negražoju, tik nusiminęs nežinau, ką bepadaryčiau...

Gintautas Baltro akyse jau dabar matė tokį gilų nusiminimo šešėlį, jog visus tuos žodžius giliai įsimėklijo ir niekados nebeužmiršo. Baltrui gi ištiesė ranką tikrai patenkintas, radęs tiek gražaus žmoniškumo.

– Pasižadu ir valdysiuos kiek tik galėdamas.

– Tai gerai, – pabaigė Baltras, mėgindamas pasiekti jauno pono rankos lūpomis, tik Gintautas susigėdęs nesidavė ir

paprašė niekados to nebedaryti jam, o ir iš viso tą netikusį ir vienų lenkų vergų belaikomą paprotį.

Baltras ir Onai tą patį pakartojo, jokiu popierėliu neapvyniodamas savo žodžių.

– Ona, tu jau augusi mergina, tai tau visi tie dalykai nebe naujiena. Tu pati nusimanai. Aš tau tiek pridursiu: mudu esava prasčioku ir pilniausiu neturčiu. Štai aš tau nė kraičio per visą amžių nesukroviau, nors negėriau. Taigi neduok, Pone Dieve, tau patapti „ponia"! Aš, tave per labai mylėdamas, antrą kartą nebevedžiau, nors aš dar ir dabar nepersenęs, tai ir tu, jei mane myli, laikykis. Duok Dieve tau kantrybės! Laimės nekantrybė neduoda...

Ona nuraudusi it žiburys pabučiavo tėvui ranką ir tvirtai ištarė:

– Pasižadu.

Ir jai tikrai buvo dabar tvirta, tėvui parėmus jos pačios svyravimą.

Baltras Knistautas, juodbruvys milžinas, pečiais nuo pusantro masto ir „nebent trimis lankais pilvu, kad taip pagali", teturėjo 50 metų; kartais galėjo padirbti sulig arkliu, o kartais, kokiuo oru, gaudavo ir visai pagulėti: taip jam kyla gėlė vidurius. Taigi apsiimti kam nuolatiniu darbininku ir dukteriai krauti kraitį jis netesėjo. Dirbo atsitiktinai, daugiausia eidamas į budynes giedotų, nes balsą turėjo tokį gražų ir didelį kaip Gondingos varpas.

Gintautas visa tai žinojo. Ir kai jau gana ištyrė Onos vertybę ir jam nuopelną, vieną sykį tarė:

– Ar tamstos tėvelis nuo šv. Jurgio beapsiims klebonui vagoriauti?

– Vargu, – atsakė Ona. – Sensta, vis dažniau jam ta ruptūra atsiliepia.

– Tai kviesk jį pas mus. Įgyvendink jį priepirtyje, kur tyčia sargui padarytas šiltas, sausas ir šviesus kambarėlis, ir tegu jis atjaunina seną sodą. Aš jį pamokysiu medžius apkasinėti ir genėti, uogas auginti, o daržoves abudu sodinsita.

– Bene sodas mūsų... – buvo beišsitarianti Ona. Tik pono pasiūlymas buvo jai taip mielas, jog, visa ką užmiršusi,

nebesusivaldydama puolo daktarui į rankas ir abidvi pabučiavo. Gintautas nesuskubo nė pajusti ir apsibarė:

– Vis dar neatpranti nuo vergavimo. Bene dykai gyvens? Bus darbo, dirbs ir savo algą uždirbs; nebus darbo – galės sau kaip dabar bažnyčioje ir budynėse promotoriauti. Turėsime obuolių, kriaušių, uogų, dirbsimės vyno, tyrės. Kitką parduosime. Valgydinsi jį drauge virtuvėje.

– Na, pons: dabar tai jau tėvelis bus net turtingas! – džiaugėsi Ona.

Gintautas jautėsi bent kiek kaltas esąs. Numanė Oną jo pasiūlymą suprantant – jai gerai padarymą, tuo tarpu kai jis tevykdė – savo planus.

Gintautas buvo Lietuvos liaudies vaikas, gražiausis jos žiedas. Savo kamieną, savo kelmą, iš kur buvo išdygęs, jis mylėjo ir mėgo. Tik visa tai parodyti anomis sunkiomis aplinkybėmis neturėjo teisės. Carai buvo mus savo tėvynėje padarę surakintais nelaisviais. Taigi, širdį suspaudęs, jis turėjo šalintis nuo miestelėnų ir sodiečių, rodytis, jog jam jie nei šalta, nei balta. Ir žemaičiai nesiglaudė į savo daktarą. Vieniems rodės, taip ir reikia: ką gi čia toks ponas su prasčiokais susidės ir ką su jais veiks? Kiti pavydėjo, už akių įgeldami: „daktaro giminėmis" tevadindami – žydus.

Gintautas visoje apylinkėje tenekentė Santeklių dvariškių, veltėdžių ir begėdžių pataikūnų, ypač gi visų jų viršininko, o savo kaimyno ir kolegos gydymo amate – aptiekininko Viadorellio. To jis ir neslėpė. Šiaip jau su visais sugyveno taikiai, visus gražiai sveikino, draugiškai, visai ne kaip „ponas" kalbino, su kiekvienu mokėjo mandagiai apsikeisti netuščiais, visados tikslingais žodžiais.

Ir jo sodiečiai nesibodėjo ir nesišalino. Neužeidavo tiesiai į patį daktarą per priešakines duris kaip santekliškis ir „daktaro giminės", užtat užeidavo iš užpakalio, į virtuvę ir už jos į didelę gryčią, kur viešpatavo viena pati Ona. Ten jie ilgai pasisėdėdavo, tarp savęs ar su Ona pasišnekučiuodavo apie visokius lietuvių dalykus, kurių ji žinojo, nes buvo „skaitanti", arba patylomis pavartydavo popierius. Tai buvo tie,

kuriuos Gintautas vadino „tavieji", kreipdamasis į Oną. Tik įdrįsusių su Ona vis dar nedaug tebuvo. Reikėjo daugiau. Ir Baltrą Gintautas įspėjo kaip tik tinkamą tam dalykui būsiant.

Baltras bepromotoriaudamas buvo išmokęs labai aiškiai skaityti. Iš jo ir duktė Ona. Ir mėgo skaityti, ypač ilgomis valandomis, kada nesveikata įversdavo jį į lovą. Didysis „Šaltinis", „Broma" ir „Juozapinės" jau buvo jam nusibodę[31]; ten visa jau žinojo, tai mielu noru gaudydavo kur nutverdamas šiaip jau „popiergalius". Taip jis vadino lietuvių laikraščius.

Gintautas tai žinojo ir nujėgė, įleisdamas Baltrą į priepirtį, visą pirtį paversiąs skaitykla, tokia pat, kaip buvo Baltro kambarys špitolėje.

Baltras apsigyveno Gintauto sode už gyvenamojo rūmo, ir visa taip įvyko, kaip daktaras norėjo ir nuspėjo. Naujas sodininkas kiaurą dieną kasė, varpė takelius, skutinėjo, genėjo medžius. O vakarais ir pokaičių laikais skaitė, iš Onos pasiimdamas, laikraščius. Veikiai miestelio jaunuomenė pasivijo savo dėdę iš špitolės ir toliau jo klausė skaitant arba patys jam skaitė. Ir tas būrelis vis didėjo sodiečiais. Kitas jaunikliš pradėjo nė į karčemą po visam nebeeiti, tik kuo greičiausiai į daktaro sodą. Tad viskas buvo gerai.

Viena Gintautą smarkiai vargino, tai Baltro santykiai su juo pačiu. Susitikęs poną sode, Baltras ėmės kepurę, sveikino, pasakojo, kas jau padaryta ir kas tebėra darytina. Kalbėjos apie laikraščius ir knygeles; iš Baltro supratimo ir jo nuomonės Gintautas sprendė apie rašto tinkamumą. Daug dalykų vertėjo užrašyti. Tik Baltras toliau Onos kambarių nebuvo įėjęs nė žingsnio, kaip jo Gintautas nekvietė.

Iš pradžių tasai Baltro atsiniekinimas Gintautą nervino ir pykino. Mėgino net pagavęs trauktinai įsitraukti, vis veltui: stipruolis nė iš vietos.

– Ne, tatai atkaklus žemaitis! – pyko Gintautas. Ilgainiui prisityręs, suprato Baltrą jį lyg nekenčiant. Už ką? Už visą tą gera, ką buvo jam padaręs?

O, ne! Baltras Gintautu ir savo Ona nepasitikėjo, nors buvo gavęs tokių gražių pasižadėjimų nieko „tokio" nedaryti.

Dukters meilė vertė jį, kaip tikrą žemaitį, įtarinėti kiekviename mažmožyje. Juo Ona prisirišo prie savo pono, juo labiau stelgėsi jam, juo labiau tėvui gyrė: tai jis bus šį pasakęs, tai jis bus tą padaręs, – juo Baltras traukė visas savo simpatijas į gilumą. Čiaupės visas kietai, niaukės tamsiai ir – nė žodžiu niekados nepritarė dukteriai. Tiesa, nė neprieštaravo.

Iš šalies pasižiūrėjus, galėjo rodytis jį savo dukterį mylint tiesiog ne tėviška meile ir pavydint jos visam pasauliui. Baltras regimai kankinosi. Negulė, kol žiburys neužgeso Onos kambaryje. O užgesus vėl kankinosi, begu ji jau guli lovoje. Mėgino net sekti. Ir vėl kankinosi, kai per ilgai negrįžo iš pono kambarių. Kurgi berasis pasitikėjimas šaltiniu savo neramybės – Gintautu?

O Gintautas buvo tikrai nieko nekaltas. Jei toks ir paliko, tai tik dėl to, kad buvo su tėvu gražiai apsimąsčiusiu, nors tai jam labai nepigiai apsieidavo. Ag jis, nors proto žmogus, Molio Motiejus, varlės kraujo nebuvo. Ag jį gi guldė kėlė Ona. Ir matė ją mylint. Matė, o nežiūrėdamas dar aiškiau jautė, kaip smailiai, kaip švelniai žvilgsi į jį, jauną vyriškį, jauna moteriška. Suprato, ką tai reiškia: būtent, kad Onai nebūtų didesnio dangaus žemėje, kaip iš jo prityrus meilės, norsgi menko pamaloninimo; kad ji tam dalykui neturėtų atsigynimo pajėgos, kaip paprasta silpnosios lyties atstovė. Visas oras buvo lyg ko pilnas erzinančio ir neraminančio. Ir Gintautas kankinosi, kaip kankinamasi, nušalus odą ir jai nebe tiek begaruojant; nemigo, blaškės, net keikės, tai prausės ir purkštės. Šiaip taip ir mokėjo pasižaboti ir nusimaldyti.

Doras žmogus jautė kitaip negalint būti. Gintautas išėjo savęs atiduotų už liaudies laimę, o ne iš jos aukų imtų. Ne nuodėmės bijojo: religijos statomą skaistybės reikalavimą gerokai apdildo fiziologijos dėsniai, kuriais juoba tikima, kad jie žmogui pataikauja. Ne! Jis paprato atminti lotynų patarlę: ką darydamas, daryk gerai ir vis atmink, koks bus galas. Savo nerimo jis matyte matė galą: tegu tik pavelytų sau susipinti su moteriška nors kiek kreivu būdu, sudiev būtų visiems kitiems jo sumanymams! Lyties galybę jis jautė kaip kokią

elektros srovę didelio įtempimo. Nepaliesi – nieko; pridėk nors ranką, trenks perkūnu, užnejautrins sielą, viską atimdama kūnui. Net prakaitas jį išpildavo pamanius, jog visi jo padarytieji ir darytinieji darbai vieną dieną gali pavirsti smulkiai sutrupėjusiais griuvėsiais. Tai viena; taip sakant, gyvulinis apsisaugojimas darė Gintautą nusiturinčiu.

Gailėjo ir moteriškos – Onos asmenyje. Meilė moterišką ne tik griuvėsiais apkrauna, dar ją visą sugriauna ir atstato jau visai kitą asmenį, skiriamą šeimynoje gyventi. Neatstatoma, pati iš po tų griuvėsių nebeatsistoja, ji tampa tikro užgaido „auka"; pavadinkime tai nors „meile": bus gražiau, bet dalyko neatmainys. Sveikos doros tėvas tai per gerai jautė, nors išreikšti nemokėjo. Ir Gintautas tikrai greičiau būtų kulipką sau smilkinin paleidęs, neg jį, aukštos doros žmogų, ir ją, neatsakomą už save mergelę, užvylęs.

Gintautas tad pilnai ištesėjo duotąjį apsiėmimą. O vienok kažin ar ne tikrą pavojumą jautė jo, tėvo Baltro širdis, kad ji taip nerimo? Tęviršt pamatysime.

Šiaip ar taip, Gintautui darbas sekės, nė Onai, net Baltrui neatspėjant, kokiais aukštais tikslais ir jiedu tapo įkinkytu į bendrą darbą. Nenumanė net ir to, jog jiedu kinkiamu. Maža ko Gintautas davinėja skaityti! Kas gi tais laikais pyrago iš užsienio nelaukė ir sulaukęs su kitais nepasidalijo? Prūsų raštai lietuviams buvo lyg gyvenimo garsvyčios; erzino kartais lig ašarų. Tai buvo vienatinis verginamųjų žmonių narkotikas, net nebeprideramas džiaugsmas, sadizmo rūšis. Negalėjo lietuviai atvirai keršyti savo spaudėjams, tai bent seilę rijo piktu džiaugsmu skaitydami, kaip kiti tuos spaudėjus, tą maskolių valdžią už kiekvieną menkniekį neigia ir kuoneveikia. Juo drąsiau ir šiurkščiau kuris raštas barės, juo buvo geistinesnis pasiskaityti, kad ir už tai reikėtų tamsiojoje patupėti.

Juoba nejautės Gondingos žemaičiai šen juo tyčia suviliojami, idant prisiskaitytų prūsinių nuodų, pagadinančių nelemtą sodžiaus ramybę ir nejautrumą. Ėjo neva patys į Baltrą ar į Oną, kuriedu patys nenusimanė, kaip jiems popierių iš kažin kur iškrenta. Iš daktaro, tai žinia, tik iš kur jam, kad nė vienas

žinomas apylinkės šmugelninkas pas jį neužeina ir su juo jokių reikalų neturi?

Iš tikro, kaipgi Gintautas taip gudriai gaudavo lietuvių spaudinių iš Prūsų ir iš Amerikos?

KUNIGO TĖVAS

Saulė motutė,
Mėnuo tetušis.
Žvaigždė sesiulė,
Sietyns brolelis.

Kas jis buvo, nei Gintautas, nei kas kitas krikščionių, o vargu bau kas ir žydų težinojo. Nei vardo, nei pavardės; nei giminių, nei kilimo vietos. Per dešimtį, per keliolika mylių aplink Gondingą visi šviesesnieji žmonės ir dvarininkai jį težinojo ir tevadino, nieko daugiau nesidomėdami, Kunigo Tėvo pravarde.

Gerai prakutęs seniokas, kokių šešių dešimtų metų; riebus, apvalus, išsišėręs, tik nepilvotas; buka, neilga barzda, be peisų, be šlikės, be cicelių; apsitaisęs, tiesa, ne brangiais, užtat visados švariais ir nenudėvėtais drabužiais; rankovės niekados nebuvo atbrizgusios, skvernai niekados neatskarę, pažastys niekados nepraplyšusios. Nu, visai ne toks, kaip kiti važiuotieji pirkliai karabelninkai ar kiti nevalyvieji, kad ir turtingi, Lietuvos žydai vertelgos.

Nežinant nelengva buvo net įspėti jį žydą esant. Kunigo Tėvą žydą esant teišdavė tamsios akys ir labai juodi dideli antakiai, kurie taip ir paliko juodi, nors visa barzda ir galva smarkiai apšerkšnėjo žilumu, tik apšerkšnėjo, ne baltai apsnigta tapo. Net ir nosis buvo graži, nei kumpa, nei mėsingu galu. Ir lūpos nebuvo mėsingos ir verstos, kaip paprastai riebaus žydo. Greičiau jis panėšėjo į pasiturintį aukštaičių šlėktelę ar nedidelio palivarko nuomininką, nes ir lenkiškai kalbėjo taisyklingai, kaip vien reikiant, mažu mažu pagargaliavimu

ant „r". Ar į pirkliaujantį Lietuvoje slovaką, atvykstantį iš Vengrijos ir todėl neteisingai vengriu vadinamą.

Kunigo Tėvas savo ratuose turėjo bent tris didelius maišus medinių skrynelių, kiekvieną maišą nuo 5–6 pūdų, ir lengvai juos tebekilojo iš ratų ir atgal į ratus. Brikas buvo taip pat nepanašus į paprastą žydo sugriuvusį tarškalą barškalą; gilus, talpus, maišai skendo jame, maža beišsikišdami aukštyn, ir vis dėlto palikdami vietos pirkliui išsitiesti. Briką traukė juodbėris, tiesa, senokas, kaip ir jo šeimininkas, vis dėlto dar riebus kaip molis ir nemažas.

Pirklys, arklys ir brikas taip buvo susiderinę tarp savęs, jog kiekvienas už save, kad ir skyrium, sakė kaip ir Gogolio Sobakevičiaus daiktai[32]: ir aš esmi – Kunigo Tėvo.

Be kuplumo ir tvirtumo, labiausiai visi sutiko – tingėjime. Jie niekur nesiskubino nei išvažiuoti, nei parvažiuoti, kad niekur neturėjo nuolatinės buveinės. Brike buvo visas Kunigo Tėvo turtas: bankas, danga ir pirkiniai; brike arklio pašaras: šieno, avižų ir atsargoje pasagų; brike ratų tepalas, šniūrų ir kaiščių. Laisvas pasaulis tai jų namučiai, saulė – močiutė, speigas – patėvis, žvarba – mošelė, naktis – globėja ir migdytoja.

Nesiskubino karabelninkas įvažiuoti į kiemą, įvažiavęs – išlipti, išlipęs – į vidų pirkinių siūlytų. Nesiklausdamas nusikinkydavo arklį, statydavo jį pavėnioje ir užvėjoje, pasigirdydavo; nesiklausdamas pasiieškodavo daržinėje šieno, dobilų ar guboje pėdo avižų, pasišerdavo ir gerai prisistebėjęs, kaip juodbėris gardžiai kramsi, lyg tik dabar susiprasdamas atlikęs didįjį, svarbųjį reikalą, eidavo į vidų; et, taip sau, aplankyti senų savo pažįstamų, gerų sėbrų, su kuriais senai buvo nebesimatęs, su jais pasišnekėtų, iš jų vaišių priimtų, na, gera proga pasinaudojus, ir paklaustų, bene pristigo kokios namų reikmenės...

Pasiteiravęs laiku žinojo pasisakysiant:

– Pristigom, kur nepristigsi tokioje namų apyvokoje! Prašome įsinešti kromą, bent pavartysime, ko čia nauja būsi beturįs...

Nepasižiūrėti Kunigo Tėvo kromo ir nepaimti iš jo bent kokio mažmožio buvo neleistinas nemandagumas ir tiesiog nežmoniškumas. Kaipgi neimsi – iš Kunigo Tėvo?

Paprašius įsinešti maišą, Kunigo Tėvas dar gerai lūkuriavo, kol ryžos eiti, pagaliau ėjo, tik tokiuo nenoru, taip vaipydamasis, taip apsunkęs ir pakaušį krapštydamas, lyg tai buvo jam didžiausias nemalonumas, lyg reikėjo atlikinėti verčiamasis darbas, iš kurio jam pačiam vienas tik vargas. Kiek tai jau tūkstančių kartų jis vienodai išsikelia, įsikelia didžiausius maišus. Ir kas jam naudos iš to? Jis to ir nedarytų, kad nenorėtų padaryti malonumo tokiems geriems ir delikatniems savo bičiuoliams.

Užsakytojai visa tai matė ir be žodžių aiškiai suprato kiekvieną pirklio pajudėjimą, kiekvieną jo veido viptelėjimą ir nepadorėjos, tiesiog gėdėjos privertę Kunigo Tėvą – maišą nešti. Kurgi čia nebepirksi!

Parodžius kokį daiktą, imdavo ypatingai derėtis. Pirkėjas drovėjosi duoti mažiau, neg pareikalauta – Kunigo Tėvo; pardavėjas drovėjosi neatiduoti už tiek, kiek iš šalies buvo pasiūlyta.

Taip visur, visados, su visais. Kur tik buvo su Kunigo Tėvu papirkliauta, persiskirta didžiausiais prieteliais, pilniausiai pasitenkinusiais kits kitu; po daug kartų lenktasi kits kitam sudiev ir kviesta, kad Kunigo Tėvas niekados nepravažiuotų pro šalį, kiek tik kartų pasitaikys jam čia būti.

Į sodžius Kunigo Tėvas ir kviečiamas nevažiavo. Mužikas, fi! ką gi jis gali išmanyti pirkinių vertumą? Jis telankė dvarininkus, turtinguosius miestelėnus, kad ir jiems čia pat buvo visokių sankrovų, klebonijas ir rusus valdininkus, jau be jokio išskyrimo: lygiai teisėjus, tardytojus, oficierius, sprauninkus ir asesorius, lygiai paoficierius: žandarus, sargybinius; urėdninkus, raštininkus, lygiai popus. Nė menkiausio jų, gink Dieve, nelygino su mužikais, visus lygiai vadino ponais, su visais buvo taip švelniai mandagus, kaip su pačiomis grapaitėmis. Tiesą pasakius, šitie smulkieji rusai daugiausia iš jo pirkdavo, reikalingi būdami, o ne vien tik mandagumo žiūrėdami ir dėl mados, prisileisdami smulkų sodžiaus pirklį – Kunigo Tėvą.

Kviečiamas ir vėl užvažiuoti, Kunigo Tėvas branginos ir niekados tiesiai nepasižadėjo, talmudiškai vaizdžiai pasiteisindamas:

– Dievas, padarydamas pasaulį, Mėnesiui paliepė per dvidešimtį aštuonias dienas apibėgti aplink Žemę. Lengva

tam dangubėgiui, turint vis tą patį gerą, lygų kelią, kur niekas jo neužkliūva ir nieko jis. Ir tai sugaišta bent šešetą valandų. O man ne vienas kelias, šimtas kelių, negrįstų, duobėtų, kur arkliai kojas sukiojas ir tekiniai subyra. Tai kaipgi aš galiu aplink tamstą, mano „Žemele", akurat kas mėnuo apsisukti? Gal būsiu už mėnesio, už pusės metų, o gal ir visiškai nebeatvažiuosiu... Na, tai neminėkite gi bloguoju – Kunigo Tėvo!

Kalbėjo retai, gražiai, kiek meiliai šypsodamos; neskubėdamas rišos maišą, atgal krovės sunioktas skryneles, nešės laukan, dėjos vežiman, šukavos arklį, vėl jį girdės ir susiėmęs, kas liko pašaro į vežimą, negreit, žingsniu iškeliaudavo. Pirkėjai, mandagiai išlydėję pirklį iš trobos, daugiau juo nebesidomėjo ir nebesekė, kada jis bus iškeliavęs.

Ir vilkosi Kunigo Tėvas be botago, be vadelių, vienu balsu pavaldydamas arklį; destis pastabdydamas jį: raginti jo niekados nesuragino. Juodbėris ėjo, kaip norėjo, kokio ūpo buvo: tai vos krutėjo kaitros metu, tai sparčiau žengė, bimbalų kandžiojamas ar speigo svilinamas. Ėjo, galvą kraipydamas, rodos, rankas užpakalyje susinėręs, akurat žydas šabe dykiniuodamas, retkarčiais gardžiai, sočiai abiem galais paprunkšdamas didžiausiam šeimininko patenkinimui.

– O, zdrów, zdrów![33] – tuojau atsiliepdavo jam Kunigo Tėvas iš gilumos briko.

Brike Kunigo Tėvas niekados neturėjo nei sėdynės, nei pasėdų. Sėdos kur nors iš šalies ant karties ir ilgai maskatavo nuleistom kojom, kol įvirto giliau, visados pakabiai atsišliedamas skrynelių. Šitaip galėjo prakėpsoti ištisas valandas, visokiais orais, ir nė vienas veido raumenėlis nekrustelėdavo nei nuobodžiu, nei nuovargiu. Net su savo arkliu daugiau nebepasikalbėdamas, kaip paprastai: Zdrów, zdrów.

Švarus, ramus seniukas – vieniems; vargšas nabagas – kitiems, – iš tikrųjų gi Kunigo Tėvas buvo tinginių tinginys, tinkamą savo būdui amatą pasidaręs iš veidmainiavimo ir čia tapęs tikru artistu.

Kiekvienam pirmą kartą, o kaip kuriems ir po keletą kartų – nepakenks liekį kartą priminus save ne paprastą žydelį kromelninkėlį esant, tik nelaimingą likimo auką, kuone

mistiškai paslaptingą asmenį – Kunigo Tėvas šitaip nusipasakodavo:

– Senai senai tai buvo. Gal vakar, o gal jau bent trys dešimtys metų. Ar aš žinau? Aš ne žvaigždininkas astronomas, savo gyvenimo planetų neskaitau. Augo man tas vienas sūnus Erckis (Herz). Jau buvo šešiolikos metelių, ir aš jam rengiaus jau atiduoti visą savo kromą, o pačiam būti jo pardavėju. Tik ėmė jis man ir pražuvo kaip akmuo į vandenį. Aš paleidžiau kromą, įsitaisiau vežimą, susikroviau, kas liko, ir pasileidžiau į svietą, savo maželio ieškodamas, savo krupainį (rupūžiuką) šaukdamas. Per keliolika metų išlandžiojau aš kuone visą guberniją, visur teiraudamos, niekur jokio pėdsakėlio nebeužtikdamas. Ir kada aš visai buvau nustojęs vilties berasti, štai iš kažin kokios gilumos Afrikos gaunu gražiai žargoniškai rašytą laišką[34].

„Tėveli, atleisk! Aš nebegalėjau bebūti žydas. Aš turėjau virsti krikščioniu. Tu būtumei mane prakeikęs. Taigi aš, vengdamas tokio smūgio Tau ir sau, bevelijau tam laikui numirti. Išbėgęs į Belgiją, patekau į Misionorių seminariją. Pramokau daug kalbų, įsišvenčiau kunigu ir dabar vedu „misiją" tarp juodukų. Savų pinigų man nėr, tik Tu ir be manęs turtingas"... Taip ir toliau, taip ir toliau.

– O tamstai gi nejau nepataria juo pasekti ir taip pat krikščioniu tapti? – teiravos klausytojai, tikrai domėdamies nepaprastu prietykiu.

– Anei žodelio. Aš ir be jo tai žinau... – atsakydavo Kunigo Tėvas taip paslaptingai, lyg pasikrikštyti jau buvo senai nutaręs ir tik belaukia geros progos. Ir klausytojai su pagarba nutildavo, nebent pridurdami:

– Tamsta jo nekeiki?

– O kam? – iš visos tikros širdies atsakydavo Tėvas. – Kiekvienas taip elgiasi, kaip jam rodos geriau. Antai jūsų Nochumas negalėtų gyventi ne savo rūmuose, o aš ne savo[35]; jis mano vietoje vargu numirtų, o aš be savo saulės, be oro, be erdvės mūruose užtrokščiau.

Ir jo balsas buvo toks malonus, toks atlaidus, ir šypsojos jis, kaip tesišypso laimingas tėvas, kurio sūnui kaip Juozapui Aigipte teko taip aukštai palypėti[36].

– Šiandieną jis – kunigas, aš jo, kunigo, tėvas. O ką žinosi? Gal jis liks vyskupu; tada ir aš būsiu – Vyskupo Tėvas, – baigdavo dideliu nusimanymu savo vertybės.

Taip visi, pradedant nuo to krašto grapų ir kunigaikščių ir baigiant miestelių liubrikais akcizninkais, žandarais ir urėdninkais, griežtai visi žinojo jį esant aukšto padėjimo – Kunigo Tėvą, už tai jį gerbė ir mylėjo. O jis...

Jis nepraleido tuojau neaplankęs nė vieno kur atsiradusio bent kiek šviesesnio žmogaus, nei gydytojo, nei valdininko, nei nuomininko, pirma gerai ištyręs, kas jis, kokio nuomonės krypsnio, kokio pasiturėjimo, kurios tautos, kokio būdo, lėtas ar ūmas, ir kokio pagyvenimo savo šeimynoje. Tada keliavo į jį jau kaip į savišką, gerą savo pažįstamą; jau mokėjo vienam tai pasakyti, kas kitam priderėjo užtylėti; vienam linksmai ir sauvalingai, kitam liūdnai ir melancholingai. Nelaimėje radęs, mokėjo pats juodu debesiu virsti, lyg ir jį gyvenimas vienu degutu tepeni. Kunigo Tėvas niekam nebuvo rakštis kliūvanti, greičiau visiems balzamo tepalas.

Viename dalyke Kunigo Tėvas teneveidmainiavo: atvirai prisipažindamas nebegalįs begyventi be Lietuvos šviesuolių. Kai kurių pagailimas, jog jis, jau tiek pagyvenęs, vis dar tebevargsta dėl kąsnio duonos, vis tebekenčia oro atamainas, jis atsakydavo:

– Ag galėčiau ir nebevažinėti, pakaktų senatvei, visa pardavus, ko dar turiu. Tik pripratau. Nu, ką aš beveikčiau su tais skurdžiais miestelio žydeliais, papratus su tokiais mandagiais, gražiais ir švariais ponais kas dieną gražias kalbas kalbėti?

Pas daktarą Gintautą į Gondingą pirmą kartą užsukęs, Kunigo Tėvas pats prabilo lietuviškai, ne lenkiškai, nors daktaras jam, kaip ir kitiems, dėl kalbos nebuvo nė mirktelėjęs: niekam kalbos neprimetė, nieko už kalbą nepapeikė. Kunigo Tėvas ir lietuviškai taip pat gerai kalbėjo, kaip lenkiškai ir rusiškai; tai jam buvo likę dar iš anų laikų, kada jis krome su žmonėmis riejosi.

Aprodęs, ką reikia, ir šį tą Gintautui pardavęs, Kunigo Tėvas pataikė, kada šeimyniškiai išėjo, ir iš tarpu skrynelių ištraukė paketą su dviejų mėnesių Tilžės lietuvių leidiniais:

visais laikraščiais, kalendoriais ir knygelėmis. Žydas aiškiai pamatė, kaip Gintautas nudžiugo, stverdamasis leidinių abiem rankom, kaip visas nušvito; tai tiesiai ir pasiūlijo:

– Už šitas kiek duosi, tiek bus gerai. Už kitus kartus – po 25 rub. už kiekvieną siuntinį, vis tiek kokio būtų didumo. Nors pūdo. Manęs niekas per 30 metų nėra sustabdęs ir pakratęs. Visi žino, jog aš – Kunigo Tėvas! O mano juodbėris stipras – paveža pūdą ir daugiau.

Gintautas dėl mokesčio sutiko, tik adresų tepažadėjo duoti nebent kitą kartą...

– Bijai tamsta, kad nebūčiau provokatorius? Pirma pasiteirausi Šūmakerio ir Zelikmano? Nieko kita ir jie nepasakys. Aš ir jiems kai ko atvežu.

Gintautui nieko kita nebeliko bedaryti, kaip tik pasisakyti, iš kur jis norėtų paskirtais rakais gauti siuntinių ir kur toliau nuo savęs jų pasiųsti. Kunigo Tėvas pasirodė visus įvardytus žmones jau pažįstąs ir mielu noru apsiėmė visiems jiems patarpininkauti... už 25 rub. iš kiekvieno.

Susilaukęs savo „giminių", anų dviejų paminėtųjų žydų, Gintautas ėmė ir paklausė, ar jiedu pažįstą Kunigo Tėvą, ar jis nebūsiąs pavojingas ir ar tikrai jis esąs – kunigo tėvas.

– Kur ne! – atsakė Zelikmanas. – Tai mūsų „geradaris". O pavojingas kaip jis gali būti, pats į kontrabandą įsipynęs? Paspaus jis mus, paspausime ir mes jį. Dar geriau. O „kunigo tėvas"...

Čia Zelikmanas gardžiai nusijuokė, o Šūmakeris ūmai šoko prie Gintauto, mušdamasis į krūtinę.

– Toks jis kunigo tėvas, koks aš Mozės anūkas, kad ir ne tiesiąja linija! Tiesa, jis turėjęs kažin kur sankrovą; tiesa, jog ir tas vienas sūnus jam, našliui, žuvęs: miręs ar pabėgęs; ir jis, tėvas, iš gailesčio ėmęs dūkti, iš galvos eiti, po svietą vazotis, neva sūnaus ieškodamas. Prilermavęs, priaimanavęs ausis visiems krikščionims, neva įtardamas juos, būk tai jie Ercką pasivogę pakrikštiję ir dabar nuo jo slepią nerodydami, kad neatsiimtų ir neužmuštų. Beklaidinėdamas aprimęs, tik vazotis papratęs, nebesiliovęs, darydamas gražų gešeftą iš žmonių užjautimo. Tam užjautimui palaikyti ir sūnų padaręs ne tik krikščioniu, dar ir kunigu. Graži pasaka padarė jį

turtingą kaip Rotšildą. Jis godus kaip pentis vandens. Nesiduok melžiamas ir išnaudojamas!

Gintautas savo „giminėmis" tikėjo, žinodamas juos ir turint su užsieniu reikalų. Tai ir Kunigo Tėvą prisiėmė „gimine" ir štai jau kelinti metai girdo jį arbata, klausydamas vis tos pat istorijos, kaip jis bene jau paskutinį kartą atvažiuojąs, kaip dabar tiesiog nebegalima esą kontrabandais verstis; visur smakas prie smako, drakonas prie drakono stovįs, o visi reikią nulenkti... Gintautas vis „nesuprato" reikiant Kunigo Tėvui daugiau mokėti ir vis teatsiteisdavo jam tais pačiais 25 rubliais.

„DAKTARO GIMINĖS"

Šarkele varnele,
Keli tavo vaikai?

„Daktaro giminėmis" Gondingos žemaičiai tevadino du pačiu turtinguoju savo miestelio žydu: galanterninką ir mėsininką. Su jiemdviem Gintutas atvirai „tesigiminiavo". Mūsų ar žydų šventavakariais, kada Sviestavičiaus nebuvo, miestelėnai vis matydavo juodu daktaro gonke besėdint ar girdėdavo pro langą valgomajame kambaryje prie virtuvo belermuojant.

Galanterninkas Seligman, lietuviškai išvertus būtų palaimintasis, laimingasis, žmonių trumpai šaukiamas Zelika, buvo dar jaunas žmogus: jam, nuo žydų „metrikos" betariant, dar tebuvo trejetas vaikų. Mažutis, smulkutis, trumpai nusikirpęs, ne tik plaukus, ir barzdelę, trumpais siaurais drabužėliais, – jis rodės greičiau miestiškai, ne sodietiškai; arba visados pasirengęs su kuo bėgti lenktynių ar su bradiniu bristi. Be barzdos, kuri buvo taip juoda, kad žmonės dar šaukė jį Švaksabarzdžiu, atseit švaksuota barzda, niekas kitas nereiškė jokio jo rimtumo. Tuo gi tarpu visai kitaip buvo. Zelikmanas buvo ilgai mieste pagyvenęs, gerokai apsišvietęs, gražaus apsiėjimo pramokęs ir toks lemtūta flegmatikas,

kokiuo didesniu bebūti žydiškas būdas temperamentas nė nebeleidžia.

Mėsininkas buvo jau senas. Apie jo vaikus niekas nebekalbėjo, nes jau paskutinę dukterį buvo ištekinęs, o iš pirmųjų jau turėjo visą krūvą anūkų, kurių jis nei bepažino, nei jų vardų beatminė, tik bežinojo jų skaičių ir tuo tesidžiaugė, regėdamas savo vaisiuje įvykusį senovinį palaiminimą: kaip jūrmalos smiltelių[37]. Jis vadinosi visai netinkama jo amatui pavarde – Schumacher, lietuviškai išvertus, būtų – kurpius, nors niekas neatminė, kad bent kuris jo bočius būtų buvęs batų siuvėjas.

Ta pavardė žemaičiams buvo vargingiausia ištarti. Tad visaip ją kraipė: Šmokeris, Šumokeris; kas gi labiau buvo įsiklausęs, šaukė Šumakariu, o kiti, iš jų prisiklausę, lietuvino Šunakariu, sukeisdami „m" su „n", kaip sukeičiama žodžiuose Amerika ir Anerika, šimtas ir šintas. Savo „lietuviškumu" šis pastarasis pravardžiavimas labiausiai žemaičiams patiko ir jie per ilga niekaip daugiau mėsininko nebevadino, kaip Šunakariu, anaiptol ne dėl užgauliojimo, tik arba visai rimtai įsitikinus taip ir derant, arba gerai gerai, jei dėl nekalto pasityčiojimo, priminant, jog jis, mėsininkas, savo pirkėjus neva aprūpinąs šuniena, ne aviena, veršiena ar kita kokia mėsa.

Šūmakeris buvo didelis didelis, labai įsiganęs storapilvis stipruolis, baltutelaite ligi juostai, gražia, tankia, plačia barzda, storais, sraigiais susisukusiais peisais prie tyčiomis trumpai kerpamų plaukų, idant peisai dar ilgesni matytųs. Dėvėjo ilgiausiais, kuone ligi žemei balakonais, visados atsagstytais; mūvėjo nusmukusiomis, niekados neužsagstomu čvikliu kelinėmis, nors visa eilė geltonų sagų ten švietė be veiksmo. Tad būtų rodęsis gryniausias tipas jau nykstančių senažydžių, kad būtų dar avėjęs čeverykomis su sagtimis, dėvėjęs išleistus cicelius ir šlikę, arba šašdangą, nuo žmonių betariant, ir jūsėjęs šniūreliu. Galicijoje tokių dar kiek tik nori. Tik Šūmakeris visa to nebevartojo, nors buvo ištikimas talmudininkas. Gal jį buvo pagadinę šių dienų kultūros veiksniai.

Be Talmudo ir Biblijos[38], kitokių mokslų Šūmakeris buvo kaip ir nėjęs, tačiau išsilavinęs buvo kaip tikras inteligentas

ar, tikriau sakant, miestelėnas. Ir ką žinojo, tai žinojo tvirtai ir pamatingai, Talmudo ir Biblijos ištisus skyrius atmintinai. Kad būtų reikėję kokiam artistui, piešėjui ar skaptuotojui modelio Mozei ar kuriam Senosios Sandoros Pranašui padaryti, būtų tetikęs Gondingos patriarchas Šūmakeris. Viena rimtybė pasižiūrėti.

Tuo tarpu visai kitaip buvo, kaip ir Zelikai. Neklystanti gamta, padarydama tuodu žydu, rodės, bene būsianti suklydusi savo nuoseklume, duodama jiemdviem pavidalus, visiškai neatatinkamus vidui: biznio strukuodegio lėtam flegmatikui, ilgabarzdžio, ilgašvarkio pusantražydžio – gyviausiam, karščiausiam, grynai žydiško vasarių žmonių būdo Šūmakeriui. O gal taip ir reikia. Mūsų a. a. Petrui Kriaučiūnui, karštam daugakalbiui, taip pat lyg nepriderėjo milžiniška jo barzda[39].

Abudu žydu buvo saviškai labai doru: destis tiek jau turtingu, jog nebereikėjo sukti ir apgaudinėti dėl laimėjimo keleto skatikų.

Didesnių priešingybių, rodės, nė pramanyti nebegalima, kaip tarp Seligmano ir Schumacherio. Tuo gi tarpu didesnių draugų ir sėbrų, kaip jiedu buvo, taip pat neradai. Jiedu tesiskyrė darbo valandomis. Ligi tik uždarė savo įstaigas, jau buvo drauge ir taip riejos, lyg visam miesteliui skandalą keldami. Rodės, štai štai subėgs visi naujienos ištroškę žyduičiai. Tačiau niekas nebėgo; niekam tai nebebuvo naujiena, kaip Šūmakeris „prietelingai" šnekas.

Milžinas Šūmakeris neužaugą Zelikmaną vedžiojosi tikrai kaip karvė veršiuką ir užpuldinėjo jį kaip tikras mėsinėtojas, kimbąs su peiliu tučtuojau patraukti jam per kaklą ir išdaryti. Šūmakeris žengė skersomis, vieną savo skvernų kišdamas pirmyn, antru lyg savo pėdsakus šluodamas paskui; pats visu kūnu kvempės ant žemo Zelikmano, idant visa savo barzda, ne viena tik burna, galėtų kalbėti savo draugui stačiai į veidą. Zelikmanas visai skendo Šūmakerio balakono skvernuose ir ėjo taip pat skersomis, kiek tik begalėdamas, grįždamas jam nugarą, idant turėtų alsuoti oro.

Kai sėdomis abudu šnekėjosi, Zelikai nebuvo lengviau: Šūmakeris šaukė dar balsiau, net seilės jam tiško, ir tokiuo įnirtimu savo barzdą kratė, kad net akys jam raudo nuo kraujo užplūdimo į galvą, ir kas minutė šokinėjo į Zeliką jam prie pat nosies prisikišti. Zelika tada rodės nebetekęs paskutinio vieko, vos vos bepakeliąs savo ranką ir silpnučiu balseliu betesiąs geruoju prašyti:

– Setze'ch, setze'ch! Sėskis, sėskis.

Senis sėdas, gausiai nusispjauna, pasidairo į šalį, daugiau savo minčių neg vaizdų žiūrėdamas ir ligi tik pagavęs kokią naują savo ar išgirdęs iš Zelikos, vėl šoka kaip padūkęs jam į akis. Ir vėl tasai rankele ramina:

– Setze'ch, setze'ch!

Abiem atėjus į daktarą Gintautą, Zelikmanui buvo dar sunkiau.

Abudu miestelio žydbajoriu draugu, jausdamiesi tikrai pirmaisiais jo piliečiais, su savo daktaru sveikinosi už rankų, pirmieji atkišdami savąsias ir trumpai, vėžiškai kinktelėdami jam galvom:

– Guten Morgen, guten Abend, Herr Doktor![40]

– Guten Morgen, Herr Schumacher, Herr Seligmann! – atsisveikindavo Gintautas.

Paskui dideliu pamėgimu asmeninės savo vertybės Zelika delikatniai papešiodavo strukutę savo barzdelę, o Šunakaris tokiuo pačiu užsimojimu ir taip atsilošdamas atgal persibraukdavo išilgai savo barzdos, lyg jis siekė pradėti nuo lubų ir pabaigti pačiame pažemyje. Tai buvo, taip sakant, ritualinė dalis pasisveikinimo.

Paskui kalbą pradėdavo visados pirmas Zelika mandagiu pasiteiravimu:

– Niu, wie geht's, Herr Doktor? Was neues?[41]

Ir sulaukęs iš jo vis tą patį:

– Danke schön, ganz gut![42] – varė jau gražia rusų kalba visos savaitės Gondingos ir jos apylinkių žydų kroniką, kas penki dešimt žodžių taisomas ar papildomas Šunakario blogai sudėstoma ir blogai ištariama lenkų kalba, nes rusiškai jis kalbėjo dar blogiau.

Pabaigus kroniką, pereidavo į plačiąją politiką, kurią visą nusitverdavo jau pats Šunakaris, Zeliko vos retkarčiais bepataisomas ir bepapildomas. Veikiai abudu užmiršdavo visus savo vokiškus fanaberumus ir taisyklinga, nors nekaip teištariama, vietos žemaičių tarme jau vien tik lietuviškai tekalbėjo, nors Gintautas to ir nereikalavo iš jų.

Įžangą į plačiąją politiką Šūmakeris padarydavo, griežčiausiai iš pat pamatų iškeikdamas Rusų valdžią, kam jos policija taip skriaudžia visų pirma skerdėjus šliakterius: kabinėjasi prie išvežamos mėsos, pjovyklą verčia iškelti iš miestelio, baras, kad kiemelyje kraujai garuoja, taip ir toliau.

– Nu, kas tai matė dėl penkių karvių ir penkių dešimtų papjaunamų avių statytis atskirą namą? Kas to nežino? Visi tai žino, tik ne rusų policija. Ligi tik pristinga pinigų, tuojau bestijos atsimena Šūmakerį Gondingoje gyvulius pjaunant savo kieme ir savo kūtelėje. Ir duok visą pustretinę. Lengva pasakyti – pustretinę! O kad visa karvė, kaip čia laikoma, teverta ir temokama dveja tiek. Kad jie paspringtų tais mano pinigais! Aš jais būčia kraitį sukrovęs dar vienai dukteriai, jei būčiau dar turėjęs... Arba vėl...

Dabar „auf das grosse Wasser"[43] politikos išplaukdavo tai, kur ir kaip Rusų valdžia dar smaugia žmones. Tada Šūmakeris pradėdavo visiškai užsimiršti ir taip į daktarą šokinėti, taip jam į pat akis lįsti, kaip šokinėjo ir kišės į Zelikmaną. Mandagų ir gražaus apsiėjimo mokantį Zeliką net prakaitas išpildavo, besiklausant tos pasiutiškos kalbos ir beraminant:

– Setze'ch doch, setze'ch! Niu, setze'ch, setze'ch.

Šūnakaris sėdos, kiek klausė kitų ir vėl šoko it gyvatės įgeltas, visus pasaulio mandagumus ir kitokius laisvo žmogaus varžymus užmiršęs ir didelėm, plaukais apžėlusiom savo kumštim taip aplink daktaro nosį sukdamas, lyg pasirengęs jam tvykstelėti. Tačiau, kad tarp Šunakario ir Zelikos ir abiejų su daktaru niekados nebuvo jokių nesusipratimų ir asmens dalykų, tai to nė iš tolo nebuvo atsitikę, ir Gintautui pagaliau ilgai „besigiminiuojant", nebedarė jokio blogo įspūdžio.

Gintautas ramiai sau sėdėjo, kojas sukeitęs ar koją per koją permetęs ir, abiem rankom kelį apsikabinęs, čiulpė sau

papirosą, katiškai pamirkčiodamas nuo dūmų. Kai Šunakaris jau per ilgai kalbėjo prisikišęs ir ėmė pakyrėti, Gintautas kišo jam dėžutę cigarėlių. Kol Šunakaris pasiimdavo nežiūromis vieną, kol keletui degtukų pirštuose sudegus pagaliau užsidegdavo cigarėlį, buvo gana atlaido. Jei tačiau įsikarščiavęs Šunakaris cigarėlį pasiimdavo nejučiomis ir toliau varė savo kalbą, visai nemanydamas degtis, Gintautas kvietė atsistodamas „gimines" stalan sėstųs ir arbatos atsigertų. Ten Šūmakeriui nebebuvo kas bedarą.

Iš tų dviejų piliečių Gintautas žinojo ištisos savaitės pasaulio kroniką su visomis smulkmenomis ir žydų sumetimais, kurie, jis buvo prityręs, kuone visados pildės.

Abudu „giminės" neapsakomai nekentė Rusų ir Rumunų monarchizmo už žydų gyvenamosios vietos siaurinimą, už pogromams pataikavimą ir daug už ką[44]. Ypač gi už Lietuvos valdytojų sauvaliavimą. Keikė esamąją tvarką, geidė jai, kad, nebeilgai betrukus, ji visai suirtų, vertė ant jos ištisus kalnus visokių visokiausių blogybių. Nu, dėjosi žmonėmis, revoliucionizuotais iki pat kaulų. Gintautas nė puse žodžio neprasitardavo nei prieš monarchizmą, nei prieš Lietuvos valdžią. Tačiau „giminės" ir be žodžių matė jį visiems jųdviejų aimanavimams ir keikimams pritariant ir pilnai pasitikėjo juo, kaip ir daktaras buvo pasitikėjęs jais. Tai kits kitą apsidalydavo tokia „literatūra", kuri knygynų languose nebuvo išstatoma pirkėjams pavilioti.

Už tai, kad Šūmakeris leido minėtąją dukterį už pirklio, šimts žino, iš kurio tolimo krašto atbildėjusio mergos ir gero kraičio, daktaras Gintautas sėdėjo pirmoje vietoje už stalo ir jį pirmą rabinas iššlovino. Už tai daktaras paritino jam didįjį auksinį pinigą[45], visus nustebindamas savo dosnumu ir palikdamas nebeišdildomą gerą atminimą: kiti, net ir patys turtingieji, teritino sidabrinius ir tai ne didžiuosius. Nuo to laiko rabinas nebeturėjo žodžių Gintautui gana išgirti, ir daktaro populiarumas augo didėjo tarp visos apylinkės žydų. Didėjo jis, be to, ir nuo vis sumaningesnio gydymo, tai savo baudu.

MENKININKAI

„MENKĖS"

Aš tau duosiu bičių kelmą.
Mano bitės darbininkės –
Neša medų daržinėn,
Siuva korius rezginės.

Lietuvių „Sietynas" ir žydai lygiai buvo susimezgę kaip su užsieniu, taip ir su viduriu krašto, tai į abu galu abiem buvo pakeliui. Mėnulis, arba Kunigo Tėvas, niekaip nebetesėjo kas mėnuo apsisukti aplink Gondingą, nes tokių „Žemių" kaip ji radosi vis daugiau. „Mėnulis" rodės lyg vis didesnis tinginys, nors važinėjo vis taip pat kaip ir pirma. Reikėjo tad pasiieškoti dar kai ko padėjėjais, ir „susigiminiuota" su Mendeliu.

Pavardė keista, lyg žydiška, tačiau nežydiška: ji reiškė – pėdą, vadinamą lenkiškai. Žemaičiai kažin kodėl tą žodį pasisavino, turėdami savo. Keistas buvo ir patsai jaunas, ta pavarde, ne pravarde pažymėtasis. Jam priderėjo gražus ūkis, tik jį valdė smarkus patėvis, taip susitvirtinęs visokiais raštais, jog posūnis jo niekaip negalėjo iškrapštyti. O noro tai padaryti Mendeliui buvo gana.

Gražus, gudrus ir drąsus jaunikaitis, anksti kaip ir visi žemaičiai jis įsimylėjo taip pat jauną, labai gražią ūkininkaitę. Mylėjo ir ji. Ir tėvai mielu noru būtų atidavę jam savo dukterį, kad jis būtų buvęs „riktingas" ūkininkaitis, tasgatės, kad pats būtų valdęs gražų savo ūkį. Dabar lauk, kada patėvis numirs! O jis į tą garbingą kelionę dar nė nemanė rengtis.

Mendelis (jo vardo niekas nežinojo, to ir nereikė, visoje apylinkėje jis vienas tebuvo tos pavardės, be jokių brolių, be

seserų) siuto, kaip tegali siusti dvidešimties metų įsimylėjęs žemaitukas. Buvo net beketinąs užmušti savo patėvį. Tik nukrypo kitur. Jis tikrai pamišo dėlei pinigų. Dieną naktį svajojo, kaip čia kuo veikiausiai uždirbus 3–4 tūkstančius, atkišus patėviui ir kuo greičiausiai vedus geidžiamąją Gendrutą. Taip žemaičiai ištaria – Gertrūdą. Važiuoti į Ameriką netiko: ir ten taip veikiai neuždirbsi visos reikiamos krūvos pinigų. Tad įsisvajojo apie kažin kokią mašinėlę pinigams dirbti, kokių žmonės tarės teesą galima gauti Prūsuose. Skrynutė kaip skrynutė, o pasuki – ji ir privaro tau visokių pinigų. Tik mokėk dabar rasti kvailių, kurie nepažintų, jog tai dirbtini, netikri pinigai.

Mendelis, meile apakęs, į patį liuciperą būtų ėjęs pinigų prašytis. Tai galų gale ėmė ir pražuvo iš namų. Būtų visa labai įdomi istorija, kaip jis Prūsų pasienyje pateko į žydų rankas, kurie už pervedimą per sieną atėmė iš jo visa ligi paskutinio skatikėlio, kaip anapus sienos atsirado „krūge"[46] nemažame būryje vienų tik šmugelninkų; kaip, neturėdamas nė tam kartui ko pavalgyti, pasidavė šmugelninkui nešiku nešmenės nuo trijų pūdų.

Jis nežinojo, ką benešąs. Jam gana buvo, kad už tai gaus 20 rub. Gavo ir vėl atgal sugrįžo į Prūsus, jau nebe žydų padedamas. Čia jis gavo patirti – tokios stebuklingos mašinėlės nė prūsai dar nepasidirbę ir pinigams padirbti reikią labai didelio, sumanaus meisterio. Pagaliau tuo nė nebesidomėjo radęs kitą, nors nebe taip stebuklingą „mašinėlę" pralobti – kontrabandą. To ne taip jau sunku buvo pramokti, ir, neilgai trukus, Mendelis atsirado priešakyje kompanijėlės, aprūpinančios visus apylinkės žydelius prūsine arbata, prūsiniu spiritu, šilkais, skustuvais; „jei nori, tai ir tekėlėmis", pasijuokdavo patsai.

Mendeliui ėmė rastis pinigų. Gal būtų ir patėvį jau atmokėjęs, tik tie sugaištieji dveji treji metai išdulkino jam iš širdies ir iš atminties gražią mergelę Gendrutą ir jos vieton pakišo labai negražų senį – Godą. Dabr Mendelis jau svajojo apie dešimtį ir daugiau tūkstančių. Ir pati duba nebebuvo jam tokia miela maloni, kaip pirma kad buvo. Ji nebetraukė Mendelio tik dėl to, kad tai buvo jo tėvų palikimas; iš dubos

Mendelis dabar tiek jau reikalavo, kiek ji netesėjo duoti. Tai ir paliko Mendelis be dubos, kaip tasai be „šventos Kalvarijos": tu be manęs, aš be tavęs.

Mendelis nebeteko to paskutinio minkštinančio širdį veiksnio – prisirišimo prie savo užpečkio. Tapo kietas kaip titnagas. Lietuvių raštus jis skaitė, veizdėk, kuone visus, žinojo, kas ten parašyta, kuone visa, – vis dėlto į juos žiūrėjo tiktai kaip į prekę. Gerai mokėjo – gabeno; menkai mokėjo – neapsiėmė. Nė vieno karto nesujudėjo Mendeliui širdis nuo visų tų šauksmų, kuriais skambėjo to laiko visi laikraščiai. Ar besukrutės ir kas tą kietą širdį pajudins? Pagyvensime, pamatysime, jei ne pirmosiose knygose, tai antrose.

Gintautas labai gerai žinojo, kas toks Mendelis, ir, „susigiminiavęs" su juo, laikėsi šalto ir aiškaus gešefto. Vis dėlto kai tekdavo koks labai atsakomas darbas padirbti, kokios tarybos su užsieniu išvesti, kokie svarbūs raštai į Tilžę ne paštu nusiųsti, – Gintautas nenumanė žmogaus, tinkamesnio už Mendelį. Ir Mendelis nė karto neužvylė, nė karto nesugrįžo be nieko. Kur Mendelis bus buvęs, antro nebereikės siųsti. Jam netiko patarlė: dėl kvailos galvos tik kojom nuovargis. Tai Gintautas neapsakomai brangino Mendelį ir mokėjo jam dovanoti tą nelaimingą godumą. Kartais net teisino, atmindamas, kaip gamta viską tiksliai daro: jei nebūtų godo, nebūtų nė Mendelių, tų būtinųjų anais laikais Lietuvos veikėjų.

Suėjo su Mendeliu ir kun. Rimutis Vizgirda, ligi tik atvažiavęs, o pabuvęs jau ėmė su juo ilgai ir paslaptingai šnibždėtis. Šnibždėjos tarės, kol vienu sykiu abudu nedingo kažin kur iš Gondingos.

Vieną tamsią naktį, daugiau ne savaitę praleidus, kada jau Gintautas rengės gulti, ne į duris, tik į langą kažin kas minkštai pirštų galais pabarškino. Tokio bildesio ore, gatvėje už stodainių negirdėti, o viduje per stiklą – kuo geriausiai. Gintautas pasitiko milžiną Šūmakerį, abiem rankom prilaikantį savo balakono skvernus. Visados mačius Gondingos patriarchą palaidais sparnais, tikru Mefistofelio apsiaustu, kurs jį darė panašų į keliaujantį Amžinąjį Žydą, Gintautui buvo per

nepaprasta šitas Šūmakerio susiglaudimas. Tuo reikšta nepaprastas jo vidaus susispaudimas. Spausdamas savo sielą, Šūmakeris, pats nenusimanydamas, spaudė savo skvernus rankom, spaudė savo išgąsdintą krūtinę pečiais, spaudė lūpomis žodžius. Mažiausiai teklausė jo – lūpos; jos vis viepės, kontrabanda praleisdamos kažin kokius žydiškus šnibždesius; rodos, bene bjaurius keiksmus.

– Nu, Herr Schumacher, kas atsitiko? Susimušėt susipešėt? Susiskaldėt susipjaustėt? Ar šiaip kas sava valia pasikorė? Geruoju pas gydytoją niekas tokiu laiku nevaikšto.

Mėgino Gintautas pajuokuoti ir nesisekė. Šūmakeris nė nešyptelėjo. Tik pašnibždomis ėmė pasakoti įspūdžius, kurių tik ką buvo prityręs, ir ilgą istoriją, kurią tik ką buvo iš Mendelio išgirdęs. Ne tiek ta istorija, tas prietykis, kiek Šūmakerio visu tuo persiėmimas užkrėtė Gintautą. Jis visas išblyško veidu, akys ėmė lakstyti neramiai. Tik lūpų, kaip ir Šūmakeris, nemokėjo suvaldyti, kad jos kontrabanda nesišypsotų matant, kaip tasai balsiakalbis ir karštakalbis rėksnys mėgina kalbėti patylomis ir ramiai paslaptingai.

Nabagui Šūmakeriui tasai sumanymas visai nesisekė, ir jis neapsakomai vargo. Kai mėgino šnibždėti, žandai visiškai nesirakinėjo, žodžiai košės per dantis, ir nieko nebebuvo galima suprasti. Ligi tik bent kiek prasižiojo, pūkštelėjo visa kaskada smarkių žodžių, ir jis griebėsi savo delnu užsivožti tą nesuturimą, karštą žodžių verdenę. Vėl nieko nebesuprasdamas, Gintautas pats stūmė jo ranką žemyn nuo burnos.

– Tik ką pasibaigė kova... Kova! Supranti tamsta?.. Kova N. miške, už keliolikos varstų nuo Gondingos... – nervingomis ekspliozijomis raportavo daktarui Gintautui.

– Kokia „kova"? „Barzdoti vyrai iš už jūros"[47] – Švedai karu ant mūsų eina ar kas? – stebėjos Gintautas, bent kiek pykdamas, kad negali tuojau patenkinti vis didėjantį savo nerimą.

– Taip, taip, tikrai! Iš Palangos jūros išlindo vyrų, tik bebarzdžių, ir ėjo prieš barzdylas, žemaičiai prieš rusus ir per nesusipratimą saviškiai pastojo jiems kelią. Ach, mein Gott[48],

vis tai dėl menkių! Tamsta esi valgęs menkių? Kur nebūsi valgęs, kilęs iš pasienio!..

– Pasienyje nebuvau ragavęs. Čiagi Ona dažnai pavaišina, kada tik gauna rinkoje. Žinai, nėra ko girtis: žemaičiai minta per prasta žuvimi. Trumpa, stora, mėsinga, tik pašvinkus varveliu. Nei virtos, nei keptos nepavalgysi, jei nesukaposi ir antra tiek prie jos ko gera nepridėsi.

– Tai man visai nerūpi, tinka ji ar netinka, – nekantravo Šūmakeris per ilgą Gintauto išdėstymą, kaip menkės valgyti taisoma. – Kad ji visa kurią dieną jūroje išdvėstų: tiek nuo jos, sako, atsirandą lepros raupų! Gana, kad visas Žemaičių pajūris ja minta: ir palangiškiai, ir kretingiškiai, ir darbėniškiai...

– Ir lenkimiškiai, ir skuodiškiai, ir mosėdiškiai, na, ir mes, gondingiškiai!.. Kas gi toliau? – pabaigė Gintautas jau supykęs.

– Mes, kas? Atvežė vežimą kitą, gerai; neatvežė per visą mėnesį nė vieno, ir be to apsiėjome. O ten, pajūryje, neapsieina, ir visa minia laukia parplaukiant žvejų, išvažiavusių žūklauti į jūrą. Nu, iš laivų stačiai į maišelius ir nešasi katras sau po keletą ar po keliolika svarų. O jau ko patys nebeišperka, tą bepraleidžia toliau, mums atvežti. Žvejai pyksta, riejasi, neduoda, nes toliau nuo krašto jie dvigubai gauna. O palangiškiai su darbėniškiais turi nustatę savo kainą ir neišleidžia žūklijų, kol patys neapsirūpina. Ta kova tęsiasi senai tarp pramoninkų žvejų ir vartotojų pirkėjų. Tik šiemet pajūriečiai pavirto, ar tikėsi tamsta, tikrai organizuotais revoliucionieriais! Jie laiko pajūryje sargybą ir suima visą žuvį. Paskui patys lydi vežimus į Kretingą ir Darbėnus ir čia sustabdo juos rinkoje ir tol nepaleidžia toliau, kol nebelieka pirkėjų toje vietoje.

Gintautui net akys džiaugsmu ir nustebimu nušvito, ir jis paklausė:

– Nejaugi būtų jau tiek savo reikalus supratę ir... pradrįsę?

– Aš tamstai daugiau pasakysiu! – riktelėjo užsimiršęs Šūmakeris, senoviškai pašokėjęs į klausytoją. – Žemaičiai susibaudė ir su grūdais taip daryti. Pastatė savo pačių sargybas

miesteliuose ir nebeišleidžia važmos nei į Liepoją, nei į Klaipėdą anksčiau antros valandos popiet. Tasgatės, kol neapsiperka, kas tą dieną buvo reikalingas duonos! Girdėjai ką nors tokio? Tai pradžia liaudies ar proletariato valdžios, diktatūros! Blogai, kad tuojau pradėjo ir perdėti. Ėmė į rinką atvažiuoti ir piniguočių. Jie pigia kaina „prisikonfiskuoja" po visą vežimą, o parsivežę brangiai lupa iš tikrųjų beduonių, dalimis jiems perparduodami. Tai išnaudotojai, tai erkės, siurbėlės! Mušti tokie reikia! – vėl suriko karštuolis. Gintautas gavo jį vėl sustabdyti ir atvaryti į pasakos vagą, iš kurios Šūmakeris buvo džiaugsmingai iškrypęs.

– Labai miela girdėti tokių retenybių. Tai reikštų, kad ir Lietuvoje galimos yra drąsios svajonės. Vis dėlto, meldžiamasis, kas gi toliau?

O kas toliau buvo, tikriau atpasakosime patys.

Mendelis su Vizgirda iš Gondingos išnyko drauge, tik nukeliavo ne tais pat keliais: Mendelis išdūmė į Prūsus, Vizgirda atsidūrė darbėniškiuose Akmenės slėnyje. Mendelis Tilžėje pradirbo visą savaitę, kol surinko dideliausį transportą lietuvių spaudinių, tokį, kokio dar niekas prieš jį nebuvo vienu kartu pasiėmęs. Surišti ryšiais neėmė daug laiko. Kebliau buvo gauti tiek daug brezentinės, vandens neperleidžiamos ceratos ir iš jos prisisiūti maišų. Nebūtų jis Mendelis buvęs, kad nebūtų ir to padaręs. Brezento jis pašokėjo į patį Karaliaučių, nes nei Tilžėje, nei Įsrutyje tiek daug jo negavo. Parsigabeno ir, Otto von Mauderodei padedant, pavertė jo spaustuvės sankrovą – siuvykla[49]. Extra prekių vagonas nuvaryta į Klaipėdą, benzinu varomas kateris (laivelis) pasamdyta į jūrą, ir – pirmą kartą savo amžiuje Mendelis išvydo – „sviesto pabongą" (Palonga – sviesto pabonga, suprask: pabaiga): iš akių išnyko žemės kraštas.

Tą visą savaitę Mendelis buvo lyg karščio perimtas, neatminė, ar buvo valgęs, – tiek daug buvo rūpesčio ir darbo. Dabar, atsiradęs besėdįs ant savo maišų nedideliame laivelyje, vienu du tik su motorininku, pabūgo. Pašoko, lyg norėdamas sušukti: stopp, tik žemės kraštas vos bedūlėjo tolybėje ir pikta jūra svaidė jų katerį kaip lapelį. Nebeišlipsi. Tad nusitvėrė

laivelio krašto abiem rankom ir ėmė mėginti atsverti jį savo sunkumu, kai pakrypsta į vieną pusę. Ir nepataikė: laivelis greičiau ir ūmiau svarstės, neg Mendelis galėjo suskubti atsisverti. Tad veikiai priilsęs liovėsi to sumanymo.

– Tesižinai! Kas bus, tai bus! Žūt būt! Vis viena. Ale jei neprilaksiu kaip šuo, būsiu visus pralenkęs kontrabandavime.

Apsidairė aplink: tuščia, vienos vilnys tešokinėja. Ir nuliūdo. Jis savo uždavinį atliko. Na, jei Vizgirda bus savo neatlikęs? Perniek visas vargas ir pinigų krūva...

Atplaukę ligi Prūsų valstybės sienai, jei siena pavadinsi tik įsivaizduojamą liniją jūroje tiesiai nuo Prūsų žemės sienos, sustojo, apsiskaitė ir ėmė pamažu plaukioti palei tą sieną, kad nepraleidus per ją kitų plaukėjų.

Juo laukė, juo laikas ilgėjo. Tas trejetas valandų Mendeliui pavirto trimis dienomis, jei ne daugiau. Ir poterius kalbėjo į šventąjį Antaną, žuvusių daiktų atradėją, ir ubagus apsižadėjo sugrįžęs pamaldinti, pagaliau ir keikti pradėjo Vizgirdą.

O Vizgirda buvo visai nekaltas, taip pat savo atlikęs. Surado parodytus kontrabandininkus, susekė žvejus Vizgirdai reikiamą dieną kaip tik neplauksiant į jūrą; „menkiškai" susitaisė šešis žemaitiškus vežimus – gardes ir ištratėjo į pajūrį.

Pajūriškių sargyba labai nustebo, išvydusi ne tuo laiku nutratėjusius į jūrą menkininkus. Gudrūs – jų neapgausi: tuoj suprato žvejus ketinant šį kartą pabėgti su visomis menkėmis nuo tos vietos pirkėjų, ligi tik rytoj rytą apie pusryčius sugrįš su vilkšna. Tad puolė į savo apylinkę, visur skelbdami dar negirdėtą dalyką: šeši vežimai ketiną išsisukti iš nustatytos kainos! Sodiečiai klausės, griežė dantį, tvėrės pagalius ir:

– Palaukite, rupūžės, mes jums parodysime!

Per visą naktį baudės visa apylinkė: tokiuo būriu nueiti, kad galėtų atsiimti visus vežimus, nė menkelės nebepaliekant visuomenės balso neklaužadoms... Visą naktį nemigo, apmaudą griežsaid ir tardamies jau apyaušryje būti jūrmaloje, nors menkininkai vos vėlyvais pusryčiais teparplaukia.

O kontrabandininkai, teturėdami savo tarpe tą vieną tikrą žvejį, nusimanantį jūros kelio ir jos būdo, įsimetė tinklą į

didįjį valtį ir išplaukė, tyčia pro tą vietą už trejeto varstų, kur „sekrete" stovėjo pasienio sargai kareiviai. Pakėtojo iš tolo savo tinklą, kad ir nieko krante nesimatė: vis tiek žinojo, juos sekant iš paslapčių.

„Kapitonas" žvejys nusimanė, kur jūroje Prūsų siena, ir drąsiai leidosi jūra be kompaso. Negi be vieną kartą jis čia buvo buvęs. Naktis graži. Mėnulis šviečia. Kaip tik „gaudyti". Besidžiaugdami, besipasakodami visokius savo pritikimus, nei nepasijuto, kame atsidūrę.

– Čia jau ir turi būti siena, – tarė „kapitonas". – Bereikia rasti ta vieta, iš kur pradeda matytis žemė tolybėje.

Ėmė plaukti į krantą. Plaukė, plaukė, o to vis kaip nėr, taip nėr.

– Nu, ar velnias mus taip tol nunešė į gilumą jūros? – keikės žvejys.

– Velnias ne velnias. Tik tu, bračeli, ar nusimanai, kuriuo beplaukiąs? Gal vieton į Prūsus nuplukdysi mus į Švediją? – nerimo šmugelninkai.

Kapitonas ir pats nebebuvo tikras, ar jam galva neapsisukė. Visi buvo bepradedą nusiminti, irtis nepratusiems nusibodo ir rankas jau ėmė gelti. Pavojinga valanda tokioje kelionėje: nusiminus nebetoli ir nuo vaidų, o susivaidijus ir šlapuma ne per žemai...

Laimei, išgirdo, lyg kas švilptelėjo, ir, akis ištempę, įžiūrėjo kažin ką visu greitumu atataškant į juos. Vargu bau Kolumbo jūrininkai taip linksmai ir džiaugsmingai sveikinosi, kaip sveikinosi Mendelis su darbėniškiais savo sėbrais.

Prasidėjo tikrasai „žvejavimas". Prie ilgos lynos raišiojo Mendelio atsivežtus brezentinius maišus ir mėtė juos į jūrą. Tvirtai suklostyti popieriai gana gerai skendo; kur daugiau buvo knygų, ne laikraščių, skendo kaip akmuo. Prisirišę lynas iš abiejų šonų ir persilipinę į sau Mendelį, atsisveikino su motorninku. Jis lengvai sau nupukšėjo į jūrą, į nakties tamsą; mūsiškiai – sunkiai vilkino atgal savo „menkes".

Tris valandas buvo sugaišus žvejų valtis, beklaidžiodama jūroje, ir ėmė bailė, kad į laiką nebesuskubs atgal.

Sunkiai praslinko ir pro „sekretą", kur visados sėdėjo po du kareiviu.

Vienas sekretininkų, žiūrėjęs žiūrėjęs į jūrą, kumštelėjo giliai įmigusį savo draugą ir tarstelėjo:

– Mitroška, žiūrėk: nuvažiavo, rodos, penki, o grįžta šeši. Kame jie tą pasigavo? Bene reiktų paėjėti į menkininkus?

– Liaukis, Vanka! – burbtelėjo tasai per sapną. – Ką velnią jie bus pagavę jūroje? Eik sau, kad nori, tris varstus ir leisk man miegoti...

Mitroška vėl užmigo, ir Vanka pamojo ranka. Galgi jam naktį tik pasivaidino?

Susiprato ir kontrabandininkai užmiršę vieną pasiguldyti į dugną. Ir daug ko bloga iš to sau lėmė. Pilni baimės pabaigė plaukti, kur arkliai stovėjo ir pats Vizgirda, mirdamas nekantrybe, visą naktį nemigęs, pravaikščiojo, besišerdamas tiek arklių.

Kalboms laiko nebuvo. Tik vilk iš vandens maišus, tik drėbk juos į vežimus. Jei ne „sekretininkai" kareiviai, tai sargybiniai žemaičiai štai štai atpleškės ir suriks: stopp! Bailė padidino pajėgų, ir vežimai kaip tik laiku nutratėjo Kretingos link, nes nuo Darbėnų jau ėjo visa kariuomenė, bent du šimtu žmonių, daugiausia vyriškių, su lazdomis ir maišeliais rankose.

Atėjo ir sustojo iš tolo. Visa jūrmala aiškiai jau matėsi, dienai išaušus. Smėlyje ilsėjosi ištrauktos žvejų valtys; ant susmeigtų mietų tebekabėjo sausi tinklai. Nei žvejų, nei vežimų. Monai ar sargyba pasapnavo? Ir ėmė rengtis apkulti savo sargybą. Ta žegnojosi, Dievo vardo šaukėsi nemelavusi, tikrai šešis vežimus nuvažiuojant mačiusi ir visai pabaigė įtikinti savuosius, kai parodė šviežius pėdsakus šešiose vietose stovėtų arklių ir gardžių.

Taip. Nebebuvo abejonės. Menkininkai jiems paspruko, nepalikę nė vienos žuvelės, kaip sodiečiai rengės jiems patiems nieko nepalikti. Nebuvo laiko sumesti, kodėl valtys viduje ne menkėtos, kodėl nė vienas tinklas nešlapias. Visus pagavo tikrai žemaitiškas įnirtimas – nedovanoti.

– Namo, į ganyklą, kas kokį kuiną nutvėręs, apžerkime ir vykimės, kad ir dešimtį mylių! – kažin kas sušuko, ir arti dešimties

vyrų pasispyrė į ganyklą. Kiti pikti parlermavo namo musę kandę.

Pasileido vytis. Ir koks tų žemaičių įnirtimas! Atjos į vieną miestelį – menkininkų pravažiuota nesustojus: vejas ligi antro; atjos į antrą – vėl pravažiuota: vejas ligi trečio. Taip ligi to miško, kur menkininkai pagaliau sutarė sustoti ganytųsi ir nakvotų. Visi buvo amžinai nuvargę, patys peralkę ir jų arkliai nebenorėjo beeiti. Pasukė į šalį ir ramiai nusikinkė. Tokioje tolybėje nuo sienos ir jūros, pravažiavus visus kordonus ir visus liubrikus, kas gi belaukė ko netikėto?

Vos tik atsirišo maišelius su duona, sūriu ir dešra, vos atsikišo butelį degtinės ir jos pagurguliavo, štai raitarija lazdotų vyrų.

– Stopp! Jūs darbėniškių menkininkai? Sukite vežimus atgal: mes jums parodysime neklausyti kuopos nutarimo! Veltui gausite menkes atiduoti, jei nenorėjote pinigų! – šaukė vienas taip kvailos minos vyrukas, kad net niežtėjo delnai duoti jam per snukį.

– Eik po velnių! Kokių jums menkių? Mes joki menkininkai, – atšovė Mendelis, sustatydamas saviškius prieš užpuolikus.

– Kinkykitės! ne, tai – persime kailius štai šitais vėzdais, kad net kaulai jums tratės, – vėl suriko kvailiaminis.

– Atstokite ir nemėginkite užkabavoti ramius keleivius, nes – šausime! – atsikirto Mendelis.

– A, tai šitai!

Grikštelėjo dančiu kvailys ir pylė lazda Mendeliui per galvą, kad net akys jam pažaliavo. Nieko nebegalvodamas, Mendelis brukštelėjo revolverį iš kišenės ir kuone prikišęs pokštelėjo užpuolikui į kaktą. Užpuolikas kebėkšt aukštynelkas, apsipildamas kraujais.

Nusigando užpuolikai ir pabėgo atgal bent dešimtį žingsnių. Ne mažiau nusigando ir kontrabandininkai. Jie nebuvo pratę kraują lieti. Nė vienas jų netrynė sau šlaunies sunkiu šautuvu. Nesinešiojo jo nė Mendelis. Nė šauti dorai nemokėjo. Ale matai gi: kai reikia nelaimės, tai neparduotas „buldogas“[50] atsirado kišenėje: jo senai kažkas prašė atvežti.

Neilgai tetvėrė sumišimas. Kraujų klanas ir negyvėlis įsiutino jo draugus, ir jie žvigtelėję puolė ant beginklių keleivių. Imtynės neilgai truko: visi šeši šmugelninkai buvo apversti, suraišioti ir gerokai apdaužyti. Laimė, kad nors Vizgirdos nebuvo. Jis, nebetesėdamas nemigęs, išlipo pirmajame miestelyje į kleboniją. Buvo nuvargęs, bijojo ir prietykių su kratikais: kunigui tai nederėjo.

Kibo užpuolikai į vežimus. Gi ten, broliuk tu mano, jokių menkių – tik vien lietuvių spaudiniai! Ak, kad tave vilkai! Juk tai tikrai ne žūklijų, kontrabandininkų būta! Pažino net saviškius, kurių vakaro tamsoje nebuvo įspitrėję. Kvaili įnirtėliai gaudešiai amžinai susigėdo, paleido surištuosius ir ėmė atsiprašinėti.

– Prani, ar tai tu?

– Juzi, ar tai tu?

Stebėjosi be galo, nežinodami, kas bedaryti. Mendelis, visus „apšumijęs", pirma kibo į savo auką. Pasmaukė žalių ąžuolo lapų ir, aptvėręs galvą, nusinešė ligonį į vežimą.

– Matai, ką jūs, pikčiai, padarėte! Kur aš dabar dėsiu tą sužeistąjį? Negi nešitės atgal raitą! Artimiausis – tai mūsų miestelis: ten felčerio punktas ir gydytojas. Nori nenori, reiks ten vežtis ir savo kailiu papirkliauti. Jei neįkliūsime šiąnakt, tai įkliūsime rytoj: pavargusiais arkliais toli nebenubėgsi; jie vos kojas bepavelka. Vis dėlto reikia bėgti. Kas skirta Gondingai, aš imuos. Į kitus vežimus duokitš savo arklius! Namo parsivilksite ir mūsiškiais... – komandavo Mendelis, išsirinkdamas arklius keturiems vežimams. Penktajam nebebuvo.

– Penktasis keliaus į medsargį Zūbę, kontrabandninką ir degtindarį. Jam gana kabulnyčių vienam vežimui iškaišioti. O kiti visokiais keliais – „vorwaerts"![51]

Šūmakeris, atpasakojęs, ką bežinodamas (daugelio negi žinojo, daugelyje tiek perdėjo, kad viskas rodės pasakos dalyku, o susirėmimas miške tikra dviejų kariuomenių batalija), – atsipūtė visas nušilęs, nusibraukė nuo kaktos prakaitą ir dabar tik be vieko klastelėjo į krėslą.

– Šeši vežimai! Nejaugi visi pražuvo? – viauktelėjo Gintautas, lyg tai jam būtų susopę.

– Kol kas dar nė vieno. Neturi nė paskui žūti: tai pinigų ir vargo mokėta. Kebliausia su tuo, kurs atkurnėjo į patį miestelį! „Znočijas"[52] – pačiam velniui į žiotis! Juk pas mus visas rinkinys policistų: antstolis, urėdninkas, liubrikas, žandaras, sargybinis! Gal dar negana? Ir čia iškrovęs knygas ir ligonį, išnyko.

– Kam iškrovęs? – nustebo Gintautas.

– Gi naujajam kunigėliui Rimučiui Vizgirdai: jo tai būta susitaisyta tokia dar nematyta kontrabandos kompanija!

– Fiū fiū! Koks mūsų turima konkurentas ar bendradarbis, nebežinau, kaip ir bepasakyti. Ale gaila tokio žmogaus, kad pat pradžioje nežūtų. Tokių iš kelmo neišspiriama. Reiktų jam padėti. Kurgi jis paslėpė visą vežimą?

– Jo turima kur: rūsyje antai anos už kelio sugriuvusios altarijos. Tik kas tai? Ryt poryt kils lermas. Pamatysi, koks čia pasidarys pradaras, kiek čia atbėgs rusų „vaisko"![53] Visą miestelį apvers dugnu aukštyn. O Vizgirdos nė namie nesama. Kai prapuolęs andai, tai nė klebonas nežinąs kur. Policija ims teirautis, suseks. Maišus susinešęs jo tarnas, tas pusbačkis Nikodemas.

– O, kad jį, tą kvailį! Juk pirmiausia kratikai suvirs į rūsis! Schumacher, kas daryti? – užlaužė rankas Gintautas tokiuo sielavartu, lyg tai jo paties būtų buvusi nelaimė.

– Jau padaryta. Ligi tik Nikodemas namo, aš tuos pakius su savo šeimyna išvogiau ir nugabenau ten, kame rasti sunkoka. Dabar visa nelaimė, kad tą sužeistąjį šmugelninkas padėjo tam šelmiui aptiekininkui. Nu, kol ligonis žado neatgavo, nieko. O kai atgaus... Aš jam pristačiau felčerį Lifoną. Žaizda, sako, ne marinamoji. Dabar, daktaras, gulk, nieko nežinodamas; kai reiks, patsai Lifonas ateis kviestųsi. Aš išeisiu per virtuvę. Reikia gi gelbėti ir tie, kurie tik tam kartui yra pabėgę...

Gondinga senai buvo lietuvių spaudinių tranzitas, o vis nė lapė nelojo, kol ėjo mažomis dalimis, po puspūdę ir pūdą. Dabar jau rusų akys tikrai atkryps į tą visų užmirštą nuošalį.

ŽYDKAPIŲ PANIEKINIMAS

Kipšas žydo nenujojo,
Žydas jaučio nepapjovė,
Jaučias klano neišgėrė,
Klanas ugnies neužliejo.

Tokių audringų neramybės dienų, kokios buvo prasidėjusios nuo ketvirtadienio vakaro, Gintautas buvo ne tik dar nepritytyręs, nė neatspėjęs. Jis buvo susibaudėlis, veikė paslapčioms, veikė priešingai toms galybėms, kurioms dykas galas yra sutreškinti tokie asmens kaip jis, nieko nereiškiąs sodžiaus gydytojas. Jis daug buvo skaitęs apie rusų liaudininkų veikimą, kaip juos gaudo, tremia ir ką jie jaučia. Tai jam dabar rodės gražus prasimanymas, gražus nupasakojimas, beletristika, sulyginant su tuo neskanumu, kurį jis dabar jautė. Toli šaukia buvo nuo bet kokio heroizmo ar poezijos.

Šunakario patariamas, Gintautas užgesė savo žiburį ir atgulė į lovą. Tik dabar patyrė, jo nenusiauta avalynių, nei nusimauta kelinių. Vis dėlto taip ir paliko tysoti, atminęs felčerį Lifoną vis tiek ateisiant ir jį pažadinsiant. Taigi jo laukė, nekantravo ir nemigo. Minutės plaukė taip aptingusios, kad rodės ištisais bertainiais. Gintautui ėmė rodytis nuo to pasiskubinimo ar pavėlavimo ateiti kažin ką be galo svarbaus pareisiant. Nemokėjo pasakyti, ką. Žmogaus gyvybę? Apie tai jis kuo mažiausiai teatminė, lyg tai buvo antrinis ir tretinis šios dienos atsitikimų priepuolis.

Nemigo. Buvo taip blaivus, lyg miego ir jo galybės iš viso nebuvo pasaulyje ir jo visai nereikėjo. Paprastai gražus pilnaveidis raudonikis, dabar Gintautas buvo išblyškęs, lyg drobė: burnelės padribo kaip kapos metų senio, neramios akys nervingai blizgėjo. Pagulės pagulės lovoje, nuspiria antklodę ir šoka žingsniuoti po tamsų kambarį. Žingsniuos žingsniuos po gulimąjį ar svečių kambarį, tai kakta prisiglaudžia prie šalto lango stiklo ir per langinę mėgina atspėti, ar jau ateina Lifonas. Tik jo vis nebuvo.

Gintautas buvo visas nusigandęs, visas persiėmęs ir pats nežinojo ko. Bene tai jis įkliuvo? Juk tai – Vizgirda, kurio jis nė žint dar nebuvo kaip reikiant pažinęs; be to – vienas kunigų, su kuriais jautėsi ir nusimanė ničnieko bendra neturįs.

Dabar tik atsiminė, jog jau tiek ir tiek savaičių praėjo, kaip tasai jaunavaikis, vargu bau bent 26 metų teesąs, atbėgo int jį aplankyti ir prisistatyti kaipo naujas kaimynas. Jau kiek savaičių, o jis vis dar Vizgirdos neatlankė, nerevizitavo. Dabar Gintautas net skaudžiai nuraudo, pamiršęs tą paprastąjį, reikalingą svietišką padorumą. Nu, kam jis paniekino kunigą, atsisakydamas jį revizituoti? Tegu sau ir kunigas: drauge su tuo jis dar žmogus. Gintautas teisinosi pats sau nė nemanęs niekinti, buvęs tai paprastas nedovanotinas lietuviškas nerangumas, apsileidimas, ištižimas, vadinkite, kaip sau norite.

Tiesą pasakius, tasai lėlytė pasirodė jam toks traitkis vėjavaikis, verpstė sukavielas, tiek neramus ir nerimtas, jog neleido nė įtarti jį sugebėsiant visuomeniškai veikti; ką visuomeniauti: nei kunigauti jam netiko. Ak, tu psichologai kabutėse! Susigriebė gautą pavidalą dažnai esant apgaulingą. Ir taip dabar buvo Gintauto širdžiai artimas tasai „kunigėlis" Vizgirda, lyg jis būtų iš to paties „Sietyno" buvęs, tą pačią priesaiką padaręs, kaip ir jis pats. Taip dabar dėl jo bijojo, kaip dėl savęs paties.

Gintautas jauste jautė, kaip tarp jo namų ir namų antrajame gale miestelio, klebonijos, ėmė driektis gyvulinio magnetizmo vilnys[54], lyg tarp kokio Markonio įtaisytų dviejų stočių bevielis telegrafas[55].

Pagaliau visai ne Vizgirda pavirto centrale visų tų atsitikimų figūra: jis tebuvo vienas atskiras epizodas. Už jo Gintautas dabar jautė jau jau atūžiantį visą tvaną, kurį seniau laukimu tegalėjo atspėti. Atūžia atplaukia! Jau gaubia Lietuvą nuo Prūsų... Jam kaktos nebeatstatysi, tik turėkis, nes nežinai, kurį nuplaus ir paskandins, kurį viršun išmes kitaip gyventų.

Koks vaikiškas valdžios sumanymas šitam tvanui atstatyti – policiją! Tegu sau jos būrių būriai, nesuskaitomi asmenimis nei jų rūšimis, – vis dėlto jis neišsems to tvano, nesutilps

jis į jokius kalėjimus, neišvedžiosi jo po Sibirijos platybes: vis tiek jis bus perėjęs Lietuvą, senovę apgriovęs, naujus pylimus supylęs naujiems žmonėms ten sargyboje stovėti. Dar kažin, ar tasai tvanas, prasidėjęs nuo Baltijos, ar tik nenuplaus senovės pelėsių nuo visos Rusijos? Laimingas, kas ir tai pagreitins...

Čia Gintautas susizgribo pats save begiriąs, nes visados jautė matė tame didžiuliame tvane ir savo srovelę. Susizgribo dar ne laikas esąs katučių ploti iš džiaugsmo, kai tėra pradžia milžiniško darbo.

Pagaliau atėjo ir Lifonas, rusas felčeris. Tikriau, gudas, nes buvo iš čionykščių senatikių. Lifonas buvo ketvirtainiško stogo, „tiek stats, tiek versts", vidutinio ūgio ir neproporcionalės platybės pečiuose ir juosmenyje, nors nepilvotas. Nelygi mužikiška barzda buvo varsos, kurią lenkai vadina: dzika maść[56], kaip esti varsa išsišėrusi, esant kartų kartoms saulės kaitroje. Plati jaučveidė buvo visa raupuota, kaip ir kitų jo tautiečių senovės prietarininkų, nepripažįstančių raupų čiepijimo. Kad nebūtų velnias ant to veido žirnių kūlęs, kaip sako patys rusai, šisai veidas būtų buvęs gana padorus. Ypač kad jį dabino labai maloni, vaikiška, naivi šypsena.

Keisti tie rusai ir tikrieji, ne iš lietuvių virtę, gudai. Švelniausios širdies, žmoniškiausio būdo būdami, jie gali tuo pat žygiu būti vagys ir galvažudžiai; ir savo gyvybę už artimą padėti, ir čia pat to pat artimo gyvybę policijai atiduoti, kad pražudytų.

Lifonas, čia pat Lietuvoje gimęs ir augęs, mokėjo lietuviškai kaip tikras lietuvis, prieteliavosi su lietuviais ir juos labai mylėjo už jų lėtą, minkštą apsiėjimą su kitataučiais. Ir vis dėlto juos įdavinėjo policijai, urėdninkui ir žandarui (nuovados antstolio slenkstis kol kas jam buvo per aukštas). Tai buvo tipas caro valdžios pagadinto doro žmogaus. Tyčia jis nieko neuodė, nešnipinėjo ir provokatoriškai jokių prisipažinimų netraukinėjo: tai buvo policistų specialistų dalykas; užtat laikė tikriausia gero ruso patrioto pareiga nieko neslėpti nuo tų, kurie „kramolų"[57] visur ieškojo. Taigi Lifonas gėrė vaišinosi su

lietuviais per pokylius, girdėjo visas jų kalbas, liejamas nesislepiant nuo ištikimo kaimyno; gėrė ir vaišinosi savo viengenčių valdininkų būryje, visa tai jiems pakartodamas. Ir visai nenusimanė, tai darydamas, įduodąs ir judošišką darbą dirbąs.

Gintautą jis ne tik gerbė dėl jo nepaprasto sumanumo savo amato dalyke, net mylėjo kaipo savo viršininką. Gintautas, iš pradžių nesitikėdamas turėsiąs gana praktikos ir uždarbio, buvo pasigviešęs „kazionojo"[58] pelno, 1200 rublių metams už ėjimą valsč. gydytojo pareigų. Valsčiaus gydytoju jo, lietuvio ir kataliko, ruskintojai nepatvirtino, laikinai gi eiti tas pareigas, kol susiras tinkamas gydytojas rusifikatorius, pavelijo. O kad tokio, matyt, neatsirado, tai Gintautas ir buvo per visą laiką „pareigas einąs" ir Lifoną su jo felčerio punktu turįs savo vergijoje, kaip jis pajuokuodavo, vadindamas savo globą.

Lifonas nemažai nustebo, sutikęs daktarą čebatuotą ir kelnėtą, o patamsyje esant ir, jam atėjus, žiburio nedegant. Dar labiau nustebo, kai Gintautas lyg be nuovokos, lyg sau sakydamas buvo bepradedąs jam išmėtinėti:

– Kurgi tamsta, po velnių, taip ilgai buvai?..

Daktaras susizgribo nieko dar nežinąs, susigėdo ir visiškai užsimiršo reikiant gi pašviesti ir taisėsi tamsoje. Tamsoje gi ir Lifonas, tebestovėdamas ties durimis, raportavo, aiškiai nujėgdamas Gintautą jo neklausant, lyg visa ką jau žinant.

– Schumacher mane pažadino eiti int sužeistą žmogų, kurį apsirikę paguldę ne mano gelbėjimo kambaryje, tik aptiekoje. Kol aš radau žmonių, kol sutaisiau kestis, kol parsinešėm ligonį, kol aš jį nuprausiau ir visą išžiūrinėjau, tai ir išėjo laikas. Štai kur aš gaišau, pone daktare. Dabar jau visa gatava išimti iš kaktos kulipką, kurios aš savo sumanumu niekaip negalėjau iškrapštyti. Pramušusi kiaušą, ji supliuško, ištižo ir išsišakojo tučtuojau, giliau nebeįlįsdama ir maža ką smegenis tepagadindama. Gali būti, kad smegenys nė neužsidegs ir ligonis veikiai žadą atgaus, padarius kiaušo trepanaciją. Tai tamstos dalykas. Viskas.

Kol felčeris raportavo, Gintautas apsitaisė. Dabar tik susigriebė beesąs patamsyje ir svečio nepaprašęs sėstųs. Tad

susigėdo, skubotai atsiprašė, uždegė lempą, ir vėl tuojau užpūtė, nes jau reikėjo eiti. Lifonas vis labiau stebėjos, ko čia tas lygus daktaras šiandieną taip iširęs?

Kelyje Lifonas toliau raportavo; dabar jau savo kombinacijas, kaip tai galėję atsitikti.

– Kulipkėlė kaip pusė pupos. Tai iš kvailiojo „buldogo" revolverio. Aš stebiuos dėl dviejų dalykų: vientara, kaip iš tos špygos pataikyta; antra, kaip ji pramušė kietą kaulą. Nebent velnias nešė tą musę stačiai kakton. Aš deru iš šimto rublių ir drąsiai statau savo paties pasturgalį, nieką iš už septynių žingsnių neįšausiant. Andai prieš dvejetą metų kontrabandininkas Mendelis man įsiūlė tokį revolverį už pusketvirto rublio ir dar pridėjo pusę šimto šovinių. Aš už tuos pinigus nė dėžutės šoviniams, ne tik jiems gilzų, užtaisymo ir revolverinės mašinėlės nedirbčiau. Nebent Prūsai Žemaičius sumanė apginkluoti. Tik vėl: kam gi tokiais niekais, kuriuos visi Prūsai jau išbrokijo – buldogais? Nusipirkti nusipirkau. Išėjau į medę, pakabinau popieriaus lakštą ir ėmiau mėginti. Iššaudžiau pusę dėžutės iš tol ir iš artie, kuone prikišdamas, o popierius, užkerėtas ar kurių velnių, nė nekrust.

Visa tai sumesdamas, Lifonas įspėjąs užmušėją kontrabandininką buvus tokį kaip Mendelį, tik ne patį Mendelį, nes jį „policija buvo išsiuntusi kuriam laikui į Kalugą, kam man tokį blogą ginklą pardavė ir suvedžiojo. Nebent sugrįžo, atbuvęs raką? Ag, kad nebūčiau išbandęs, būčiau juo pasikliaudamas prieš užpuolikus su juo ėjęs, na, ir prakišęs. Lengva pasakyti"...

– Bet kas tasai pats sužeistasis? Bene taip pat kontrabandininkas ir jie tarpu savęs vaidijosi? Aptiekininkas sakos išėjęs jau neberadęs tų, kas ligonį buvo suole paguldę. Na, vis tiek, tai suseks urėdninkas. Jis bukaprotis kaip kirvio pentis. Tik aš jam nusakysiu savo sumetimus. Dabar kad tik ta velniūkštė, velnuva duktė kulipka iškrapščius ir sužeistasis atgaivinus...

Felčeris neklydo – kulipkėlė teko pjautinai iš kaulo išpjauti. Negudęs operatorius Gintautas ištisas tris valandas pravertė, kol išvalė žaizdą ir subintavo galvą.

Pagaliau, visas nuvargęs, rengės namo, tik dabar pajutęs, kaip jis nori miego, apyaušriui švintant; apsiaustą vos tik viena rankove teįsivilkęs, knapsėdamas pasiskubino tiesiai į lovą. Tik ties antstolio raštine išgirdo tokį skandalą, kokio dar nebuvo Gondingoje girdėjęs. Išvydo gatvėje visą rinkinį, komplektą vietos policistų, gatavai susisagsčiusių kažin kur bėgti, ir su jais milžiną Šunakarį, iš visų dumplių bepučiantį kažin kokią pasiutišką raudą. Jis ne tiek sakė, kiek greičiau giedojo visam jau sukylančiam iš miego miesteliui.

Išvydęs daktarą praeinant, puolė int jį ir nebežinau kelintą kartą iš pradžios ėmė šaukti apie žydų nuskaudimą.

– Klausyk, pone daktare! Tamsta esi žmogus mokytas, išmintingas, doras ir kitus pakenčiąs, nu, tolerantas. Ar buvai kada nors matęs ar bent girdėjęs, kad katalikai būtų pradėję žydų negyvėlius atsikasinėti? Gewalt! Karaul! Ratujcie![59] Žmonės, gelbėkite! – šaukė rėkė Šunakaris visomis blogai mokamomis kalbomis.

– Ir kam to prisireikė? Žvakių iš žydų lajaus nenusiliedinsi, nes kokių gi čia riebukšlių toje nuskurdusioje Gondingoje? Aukso iš burnos su dantimis neprisilaužysi: Gondingoje tokių dar niekas nemoka įsistatinėti. Tai kam, aš tamstą klausiu, pone daktare, kam?

Ir taip kibo į Gintautą, lyg tai jis būtų pradėjęs žydus atsikasinėti. Daktaras akis išpūtė, nieko nesuprasdamas. Čia pat bestovįs būtinasis Šunakario asistentas palydovas Zelika tik kytriai mykė, pritardamas ir galvą kraipydamas.

– Daktaras nesupranti? Šiąnakt mes laidojom negyvėlį. Jūs patys, gerbiamieji ponai, žinote mus, žydus, savo nebegyvėlius laidojant naktimis. Kuo čia besigirsi svietui, su kuo čia jam besirodysi, su tais nebe košer nuodais supuvėliais? Nu, aš paėmiau iš kažin ko lazdą, atmieravau penkias pėdas, o mūsų pėda tai du gniužtu; nu, ištyriau su ja duobę, ar tiek, kiek reikia. Tiek. Gerai. Nu, įdėjome nabaštiko lavoną, nu, uždėliojome iš šonų ir iš viršaus lentomis ir pagaliais, tai toksai mūsų karstas grabas; nu, užkasėm... Nu, tik dabar aš tepajutau tvaiką, ale tokį, kad visas miestelis gali nuo jo išdvėsti.

O, lieber Gott![60] iš kur tai, kas tai? Maitą kas čia atvilko į pakapę ir neužkasė? Supuvusį šunį tyčia kas mums, žydams, pametė, pasityčiodamas iš mūsų tikėjimo, kurs gal daug geresnis už pačių krikščionių, nes jis gi iš mūsiškio yra išdygęs...

– Nu, šitą tai jau palik tamsta šaly! – rimtai pertraukė įsižeidęs antstolis. Kiti policistai ėmė nekantrauti dėl Šunakario per ilgo traukimo pasakos. Ir ėmė raginti, kad artintųsi prie paties dalyko.

– Kokio čia dalyko? Visas dalykas tame, kad, nieko niekur aplink neradę, ėmėm su žiburiais vaikščioti po kapus ir... tegu juos visi perkūnai kur nušauna, kas tai yra padaręs! Tas kapelis, kur pernaimet buvome palaidoję du našlės Zrolkienės kūdikiu, sykiu numirusiu bjauria skarlatina ar difteričiu, dabar atraustas! Ar jūs tai suprantate: atraustas taip mūsų branginamasis kapas; mūsų religijos ir tautos šventenybė profanuota išniekinta! Visi kapai niekais paversti. Jie reiks mums nebent naujoje vietoje taisytis, žemės pirktis, mūru tvertis. Bet kur, iš ko, kokiomis lėšomis? Tai ne skatikais padaroma. Mes, skurdžiai nabagai, štai nė tų senųjų kaip reikiant nebaigiame apsitverti: dar pusė tebėra tik akmenų krosnimis apkrauta...

– Dalyką, dalyką! – ragino pasirengusieji kelionėn.

– Nu, ar dabar neaiškus dalykas? Reikia tuojau atrasti profanatoriai niekintojai ir nubausti sulig § apie kapo išdraskymą. Jūs patys geriau žinote tokį paragrafą esant. O dabar aš prašau (čia Šunakaris, nusiėmęs kepurę, mandagiai ir žemai visiems pasikloniojo) tuojau surašyti į protokolą visus mūsų štai su Seligmannu parodymus, patikrinus visą tą teisybę vietoje. Mes to negalime taip palikti. Mes, atsirėmę to protokolo, varysime bylą iki pačiam Auguščiausiajam Monarchui Gosudariui Imperatoriui, tegyvuoja Jisai kuo ilgiausius metus! Mes prašome dabar poną antstolį ir poną urėdninką, ir p. žandarą, ir p. daktarą, sveikatos dabotoją, eiti su mumis į kapus ir ten pasižiūrėti, kokių jeibių, kokių jeibių yra mums pridarę šitie katalikai!!! Čia ne Gondingos žydeliai išniekinta: čia pamatiniai Imperijos įstatymai apie tikėjimų pakentimą sugriauta. Štai kas svarbiausia, ir jūs, piliečių teisių ir valstybės

įstatymų sąžiningieji dabotojai, negalite visa to veltui praleisti.

– Nu, kurgi dabar, vos saulei tekant! Mes turime dar kitą bylą – antai žmogų galvažudžiai nušovė. Kapus mes ir popiet atrasime, – mėgino spirtis žandaras.

Šunakaris net aukštyn pašokėjo.

– Kitą bylą! Gewalt! Tai kodėl gi ne mūsų byla – kita byla? Mūsų, viso pasaulio skaudžiamų, pogromais kankinamų, ujamų ir persekiojamų žydpalaikių? Žinoma, cha! kad mes vis paskutiniai! Mes tik pirmieji uždo mokėtų, pirmieji į kariuomenę kraujo lietų, o kai reikia mūsų teisės apginti, tai mes – paskutinieji! Ne! Jūs esate per geri mūsų kaimynai, per teisingi ir per sąžiningi Gosudariaus tarnai, to mūsų visų tėvo, kad būtumėte tų pataikūnai, kur mus kruvinai įžeidžia į pat mūsų širdį – į šventą mūsų Religiją, kad paliktumėte nenubaudę tų, kurie neduoda mums ne tik ramiai gyventi, bet ir numirus ramiai ilsėtis. Eikime, ponai, tuojau! Nenueisime tuojau, gal tie patys piktadariai, išgirdę, kokį mes čia gvaltą keliame akivaizdoje visų štai tvarkos dabotojų dėlei savo teisių, atbėgs ir savo velniškojo darbo žymes sunaikins. Ką tada tardytojas pasakys policijai už tai, kad neišsaugojo to, ko pirmiausia jis nusitveria – nusidėjimo žymių?

Šunakario užsigavimas ir įsižeidimas buvo tikrai gilus, desperavimas tikrai baisus. Jo barzda išdriko į visas puses, marškiniai buvo be sagtelės, balakonas visas žemėtas. Kalbėjo iš tokios gilybės širdies, iš tokio jos suskrudimo, kad net Gintautui pasidarė gėda už krikščionis. Ir jis visai nuoširdžiai sutiko, tikrai reikią būtinai nueiti ir nusidėjimo žymės konstatuoti. Tai išgirdęs, Šunakaris jau buvo įkibęs jam į palaidąją rankovę ir bevelkąs jį per miestelį kapų link. Kitiems nebebuvo kas bedarą, ir jie visi dūlino paskui, iš tolo.

Gondingos žydkapiai buvo už 1 $^{1}/_{2}$ varsto nuo miestelio; pirma visą varstą einant keliu paupiu, paskui visą ketvirtadalį be jokio mažiausio kelelio ganyklomis į alksnyną. Paupiais vietos buvo gražios, malonios, ir krikščionys būtinai čia būtų išsirinkę amžinosios ramybės vietą. Žydai, gal kad buvo pigiau, įgijo savo kapams vietos žvirgždynuose kūlynuose.

Nejaukesnės, nemielesnės vietos nė pramanyti nebebuvo galima. Ir kapines čia tegalėjo taisytis tie, kurie jų nemėgsta lankyti. Nieko iš čia aplinkui nesimatė, visa užstojo prasti alksnynai, ganykla, dėl to ganykla, kad nebeįariama dėl daugybės akmenų. Jų čia buvo visa karalija, privirtusių it avių per vidudienio kaitrą. Tais pat akmenimis žemai apdėliotas zomatas, visas iširęs, nuo jokių gyvulių neužstojąs. Į kapus, tikrai sakant, be tvoros, pastatyta plytinė broma, su durimis iš oro pusės, be durų iš vidaus pusės, kur buvo statoma kuriam laikui negyvėlis, kur buvo laikomas bendrasis grabas skrynia negyvėliams atvežti ir duobkasių padargai. Durys stipros ir tvirtos, bet, anot to, kirvio padaras, negražios, nepavirkia štanga užrakinamos; kažin kam, kad iš antrosios pusės nebuvo jokio uždaro. Tų durų, matyt, joks šaulys, grįždamas prisikiškiavęs, nepraleido neįšovęs, nes visos buvo skylėtos, lyg trainių sugraižytos.

Nesimatė, kad kas šią vietą būtų gerbęs, ne tik svetimi, net ir saviškiai. Ir jokios žymelės poezijos, kaip nebuvo jos ir visoje žydų namų buityje. Čia nei bandos ganytojai nerimo, nei piemenėliai nežaidė. Liūdnai smūksojo prasti, pigūs, apirę ar šalin pakrypę antkapių stulpai paminklai, lyg nustebę ir vieną akį primerkę, ko čia atbildėjo ir atlermavo toks būrys ponijos skaisčiomis sagomis ir įvairiomis siūlėmis.

Visai nepaprastu tokiam dideliam ir senam žmogui vikrumu Šunakaris pirmas peršoko suirusį mūrą – akmenų volą, paskui jį ir kiti, nepakabiai, nuslysdami, nusibraižydami ir nelygia, duobėta vieta knapsėdami. Toli nuo gyvenamųjų vietų, kapai buvo baisūs net dabar, būriu lankant tvarkos ir sveikatos inspekcijai. Viename patvoryje dūlėjo atkasta duobė, kurioje matės pagalių grindinys. Gintautui buvo pasirodę juos naujus esant, žemėje negalėjusius per ištisus metus. Ir smarvės jis, nors kažin kaip uodė, vis tik negalėjo užuosti. Ale nepasitikėjo savimi, šiąnakt iširėliu nemigėliu: gal nebeprimato ir nebeužuodžia.

– Ponai! – paslaptingai tarė Šunakaris. – Čia po tais pagaliais guli du našlės Zrolkienės kūdikiu, difteričiu sirgusiu ir

skarlatina sykiu numirusiu. Ar jūs norite, kad iš šito kapo antkrytis persikeltų į pat miestelį? Ar jūs norite, kad ta baisi liga išsmaugytų ir jūsų pačių gražius ir meilius vaikelius, kuriais tiek džiaugiatės? Ar jūs atspėjate, kas būtų, kad pati motina dabar žinotų jos kūdikius, taip nelaimingai mirusius, dėl kurių ji kuo tik iš proto nebuvo išėjusi, dabar profanuotus esant? Jos laimė, kad ji dabar serganti, ir mes dabojame, kad šita naujiena ligi jos nenueitų. Kas gi dabar bedaryti?

– Nagi kuo greičiausiai atgal užkasti. Kas gi daugiau, – atsiliepė daktaras.

– Užkasti! – karčiai pridūrė Zelika.

Antstoliui liepiant, urėdninkas su žandaru atsinešė iš bromos kastuvus, užmėtė duobę ir supylė gražų kaupą.

Dabar Šunakaris, jau nebe tiek belermuodamas, vedės visus atgal į antstolio raštinę protokolo statytų ir pasirašytų. Buvo jau pati dešimta, ir Gintautas buvo besukąs namų link, tik peštelėtas nuėjo tylomis drauge.

Nuovados antstolis, iš pėstininkų kariuomenės pavarytasis paprapartininkas, į oficierius kitąkart iš junkerių išėjęs, o į junkerius patekęs, kada buvo iš realinės mokyklos trečios klasės pavarytas[61], visiems buvo žinomas kaipo negabus vyras. Jis ir nesislėpė, pats sakės „išvažiuodamas savo galvą paliekąs raštinėje", suprask – sekretorių. Ir dabar tos „galvos" nebuvo. Teko protokolas pačiam rašyti, ir jis tepasisekė iš antro karto. Kol visą komisiją paskui išvardijo ir visi susirašė, atėjo ir patys priešpiečiai.

Dabar beliko išklausinėti visi piemens, kurie vakar ten apylinkėje ganė, nes ant jų krito visas apkaltinimas. Juos visus Šunakaris laiku buvo areštavęs ir ganyti nebeišleidęs. Piemens, amžinai nusigandę žydo riksmo ir tokios daugybės tardytojų, drebėjo, verkė ir visaip įtikinėjo, nieko žydkapiams nedarę. Tiesa, Jurgiukas su Joniuku vaikščioję akmeniniu volu ir buvę net į vidų įšokę, bet tuojau ir vėl išlipę, nieko neliesdami. Taip ir neišgavo policija iš jų jokio parodymo.

Dabar tik policija iškurnėjo galvažudžių ieškoti. Rado miške daugybę vėžų ir prasūkų, kraujo klaną. Aišku, muštasi

čia. Aišku, kad ir į miestelį iš čia atvežta. Kitos vėžos vedė kitur. Sekė jomis, kiek buvo žymu, tik pačių vežimų nebebuvo niekur: jie turėjo laiko bent po septynias mylias tolyn nubėgti. Beliko laukti, kai atgaus žadą ligonis, kurs dabar tekliedėjo vienomis menkėmis. Tačiau ir paskui jis ne ką daugiau tepasakė, kaip tik kad gaudę – menkių pardavėjus.

Nepailsęs Šunakaris dar vaikų nepaleido, visus nusivarė pas kunigus, ten antra tiek prilermavo ant katalikų. Vizgirda degte degė iš gėdos, kad gali rastis tokių katalikų. Klebonas, nors žydų nekentė, negi galėjo taip pat vaikams pataikauti; kirkino virkdino juos visą valandą, versdamas prisipažinti, o nieko nelaimėjęs, bent visus prisiekdino, jog nė iš tolo nebeis prie žydkapių. O rytoj dieną Vizgirda griaudė tokį pamokslą apie tikėjimų pakentimą, jų gerbimą ir nuodėmingumą tų, kurie svetimus kapus ar kryžius griauna (čia jis per abi pusi šėrė: ir katalikams už žydus, ir rusams už katalikus), kad visa bažnyčia kuone kniūpsčia prisiekė lenktis žydkapių.

Šunakaris tik į pavakarį nurimo ir parėjo namo, per visą miestelį grūmodamas katalikams, o pirma, dar visai policijai girdint, pasisakė tyčia kas dieną vaikščiosiąs į kapus, kol nepagausiąs profanatorių.

Taip visi, žmonės ir policija, aiškiai žinojo, ko žilabarzdis taip dažnai eina į žydkapius. Miestelį Šūmakeris buvo taip gražiai apgraibęs ir, ką tik rasdamas, į savo kišenes susikišęs, jog raštų, nors tuojau mirk, nebebuvo nė lapelio. Ir gerai buvo padaręs.

VISUOTINĖ KRATA

Atbėga ožėlis, atastrabaldžioja,
Dangų ragu rėždamas,
Žemę barzda plėšdamas.

Nieko nelaimėję patys, Gondingos policistai sutarė palengvo visa ką susekti. O tuo tarpu telegrama viską smulkiai

raportavo sprauninkui. Šiam visa ta istorija pasirodė be galo įtartina ir dar nematyto didumo. Tad pasiuntė visą būrį tyrėjų kratytojų. O vietoje darbas darbu ėjo.

Šitam kelią buvo nustatęs Lifonas, kurs tą patį vakarą, begerdamas arbatą su urėdninku ir žandaru, apsakė jiems ne tik kas buvo, bet ir kokias pats jis sudarė kombinacijas. Apie neriklumą jo sumetimų apie kulipką – buldogą – prūsų kontrabandninką mes jau žinome. Toliau sekė dar šitie. 1) Į sužeistąjį pakvietė jį Šunakaris; tai jis turėjo matyti, šnekėtis ir pažinti patį atvežusį. 2) Su juo nuolat draugauja Zelika, tai visa tai ir jis turi žinoti ar net turėjo istorijoje dalyvauti. 3) Daktaras Gintautas apie ligonį žinojo pirma, neg jam buvo raportuota, ir buvo visiškai iširęs, nebe savo būdu. Taigi ir jis yra dalyvis. 4) Prieš tą istoriją kun. Vizgirda visą savaitę nebuvo namie ir atsirado per pačią istoriją.

Planas tokiuo būdu buvo gatavas. Bereikėjo laukti sprauninko atsako. Jo neilgai telaukė. Sekmadienio vakarą jau buvo pilnas miestelis policistų iš apskrities, kurie visų pirma sustojo sargyba ties klebonija, daktaru Seligmannu ir Schumacheriu. Ir prasidėjo kratos.

Daktaras Gintautas jau buvo visa atidavęs Šunakariui, visa atėmęs iš Onos ir iš Baltro. Žinojos „čystai nieko“ nebeturįs, ko policija ieškojo. Tačiau gavęs žinių, jog jau pilnas miestelis raudonsiūlių, vėl pajuto kuo didžiausį neramumą. Kaip prieš mažą operaciją: nors žinai tai neskaudėsiant, nors tai kokainuota, vis dėlto virpi, nervinies, kartais net alpsti. Čia ir operacijos negalėjo būti – čia erzinosi ir sėtrijo užgautas išlavinto asmeniškumo jausmas.

Madoje esti visokeriopos laisvės. Tik stos už jas, galvą dės už jas tas, kurs buvo jų netekęs. Kitaip nejaus jų skonies, kaip Mickevičius tėvynės meilės, kol nebuvo ištremtas[62]. Rodos, kas čia kišenių, laiškų, gyvenamosios trobos nepaliečiamybė. O tegu tave pagauna už rankų, ima kišenes išversti ar, nuplėšę drapaną, iš tavęs tyčiotis! Gintautui rodės dabar, nelyginant lyg jis gulėtų lovoje, naktiškai nusirėdęs, o čia ateina visa kompanija ištvirkėlių naktybraižų ir mėgina nuo jo antklodę

nuplėšti. Ir jis laiko įsitvėręs, įsikandęs, jis turi nesiduoti: taip daryti jį verčia padorumo jausmas.

Visi grobai Gintauto viduje vartaliojasi. Manė gintis ir apginti savo butą. Tik jis vienas, o jų bus gauja. Be to, juo ginsies, juo šitie carizmo atbukinti laukiniai valdininkai manys tikrai čia esant kokių pragarinių mašinų[63]. Reikia išmokti veidmainiavimo: žiūrėkite, štai kaip aš jūsiškai nekaltas! O kaip patikrins nekaltybę, tuoj vėl kuo smarkiausiai nuodėmiauti.

Gintautas, tiesus, brendęs žmogus, juoba jautė, kaip ta carizmo, visuomenės verginimo gangrena plečiama, kaip jos, visuomenės, garbės nusimanymas, šlovingumo pajautimas mąžta. Ir gėlė jam širdį tame dalyke negalint pagelbėti, reikiant dar ir pačiam pasiduoti gangrenavimui. Širdis jam plakė, kraujas į smilkinius mušė, akys buvo paraudusios, o kaklas, kakta ir veidas taip skaisčiai raudonas, jog rodės, štai štai trykštelės per odą šviesaus karmino srovelės arba trenks jį apopleksija.

Nieko tokio neatsitiko. Jis buvo jaunas ir sveikas, gyslos minkštos, tebesitampė, kad ir smarkaus kraujo pripildomos. Kai atsistojo ties abejom durim sargybiniai, Gintautui pasirodė jie budeliai, belaukią ateinant inkvizitorių. Kol jie atėjo, Gintautas turėjo laiko atsigauti. Pirmykštis raudonumas atslūgo, nusitraukdamas gilyn ir paprastąją kraujo kiekybę. Dabar jis tapo nepaprastai išblyškęs, net mėlynai baltas, nes pirmykštis pasiutimas pasikeitė karčiu įnirtimu, noru atsityčioti iš kankintojų. Kaip šv. Laurynas, gyvas deginamas, versk, sakė, antrą pusę: ta jau iškepė![64]

Pirmą kartą per savo amžių atsiminė turįs mokslo cenzą ir jau tapęs tiek privilegijuotas, kad caro budeliai nebegalėjo jo rykštėmis plakti. Labai malonu, nors tiek naudos iš universiteto. A, gi ir kratų, revizijų daryti tokiems ne bet kas gali. Gerai, žiūrėsime.

Atbildėjo ir du valdininku, kokios dikasterijos[65], sunku buvo ir atspėti. Veikiausiai slaptosios policijos tamsiosios dvasios, tam sykiui aprėdytos guzikuotais mundurais. Nosys

mėlynos, veidai išpurtę, akys begėdiškai akiplėšiškos. Gintautui pasidarė abuoja, net lūpos iškrypo, kaip kokių gleivių palytėjus.

– Tai patikrintojai politinio mano dorumo!.. O kad rytoj už girtavimą pavarytus aš juos išvysiu iš po tilto išlendant, tai nebus politinis nedorumas. Carui bėra politikos, nebėra visuomenės.

Po daug kartų kinkuodami, didžiausį mandagumą rodydami, tačiau sveikintis neišdrįsdami, nes numanė daktarą jiems rankos nepaduosiant, policistai žemai atsiprašinėjo, kad yra priversti jį neraminti, t.y. peržiūrėti jo užimamas trobas.

– Kas jūs? – sausai ir iš didžio paklausė Gintautas.

– Apskrities policijos „činai"...

– Savo valia?

– Ne, apskrities viršininko įsakymu.

– Kame gi!

– Antstoliui „predjavleno"[66].

– Aš turiu pats paskaityti.

Antstolis degė nepadorumu. Jis buvo toks pats rinktinis niekšas, kaip ir kiti tyčia parenkamieji rusų visuomenės išmatos niekšai „zapadniki", ir daktaras su juo visai nesusidėdavo. Vis dėlto greta gyvena ir gyvens, žinojo Gintauto šlovingumą ir dabar taip sukės, kad tik pas daktarą nereiktų būti per reviziją. Tačiau štai teko. Valdininkai pasiuntė jo, kad ateitų ir atsineštų orderį.

Gintautas, nepaprašęs nekviestųjų svečių totorių nė sėstis, pasišalino į kitus kambarius, palikęs juos smūksoti. Valdininkai kiekvienu daktaro krustelėjimu, kiekviena balso atamaina, intonacija jautės tyčia kankinami, užgauliojami ir siuto.

Atėjo antstolis tokia mina, lyg katė miltus pribjauriojusi. Ilgai krapštėsi po savo šikšninę, kol rado orderį. Bet jis buvo įsiūtas į kitus popierius, slaptas informacijas, kurių rodyti nebuvo galima. Tad dairėsi, kaip čia dabar beišplėšus. Gintautas tai suprato ir atsiliepė:

– Kam gi? Aš neskaitysiu, ko nereikia.

Ir ėmė iš lengvo skaityti orderį, ne tiek sekdamas turinį, kiek įsidėmėdamas pavardes atsiųstųjų į Gondingą kratų daryti, kad galėtų paskui juos paskelbti visuomenės žiniai. Čia pat bestovį jautė dar vieną skausmą – išdavimą, kas jie tokie.

– Tamsta, pone antstoli, liudiji tuos ponus esant: vieną paprokurorį, antrą žandarų oficierį? – paklausė Gintautas, vis akis įsmeigęs į pavardes, kurias rūpinosi įsidėmėti, lyg nematė jų ne tas esant.

– Ne, pone daktare, tai paprasti policijos „činai" su pakviestais iš čionykščių žmonių liudytojais.

– Tamsta, pone antstoli, turi teisės mane kratyti su šitais ponais?

– Ne, pone daktare; jei pasipriešinsi, turės dalyvauti paprokuroris ir žandarų oficierius.

– Pasipriešinsiu, – trumpai atsakė Gintautas, atiduodamas popierių sąsiuvinį atgal.

– Tai reiks palaukt: jiedu krato kleboniją.

Gintautas vėl išėjo į kitus kambarius, nieko „svečiams" nepasakęs. O „svečiai" grikštelėjo dantimis ir vienas pagrasė kumščia daktaro durų link.

– Kokiu mielu noru aš jam dabar pakiščia kokį mažą paketėlį ir kokiuo triumfu paskui jį rasčia!.. – pašnibždėjo vienas savo draugui į ausį.

– Nebijok, ir be to rasime. Jis ne dykai taip daro. Vilkina reviziją, gal tuo laiku popierius degindamas. Ne, kaip jis mums, taip ir mes jam! – tarė ir pasismaginęs ir nepabeldęs atidarė duris į daktarą, pašaukdamas jį:

– Ponas Gintautas bus malonus pabūti salėje su mumis. Sukvieskite čia pat ir kitus namų gyventojus, kad ten jie negalėtų ko paslėpti.

Gintautas jautės bent kiek pertempęs giją, tik jau nebebuvo kas darą. Suėjo ir visi „namų gyventojai": Ona su Baltru. Jiemdviem Gintautas pastūmėjo krėslus sėstis, ir Baltras, pirmą kartą teatsiradęs savo pono kambariuose, priėmė tą jo malonę. Ona paliko stačia, rankom po priekaiščiu ir tokia

akiplėšiška mina, lyg štai štai šoks į akis maskoliams ir išdės juos paskutiniais žodžiais.

Sukviestieji liudytojai miestiečiai žemaičiai jautės dar blogiau. Jiems rodės, tai jie pradrįsę savo gerbiamąjį daktarą išniekinti ir pažeminti. Kokie jie buvo prasčiokai storžieviai, tokie, vis dėlto Vakarų Europos civilizuotu viduriu. Tad nujėgė tą operaciją esant gero žmogaus pažeminimą. Gintautas matė susigėdusias ir kaltas jų minas. Bet tyčia nepalengvino. Tegu sau, manė, pakenčia, tai geriau prasilavins prieštarauti. Gerai būtų, kad kuo daugiausia būtų susikvietę: platesnė būtų buvusi agitacija – prieš juos pačius, prieš rusų valdžią. Ir nesakė jiems nė vieno gero žodžio, kaip paprastai darydavo, nei prašė jų atsisėsti.

– Daktaras piktas... – kuždėjosi „poniatyje"[67].

– Yra ir ko! – čia pat atsisakydami.

– Žinai, mane jau velnias renka... Kad galėčiau, tai kad duočiau aš šituos kiauliapirkius iš trobos, kad net savo kojomis užsiklotų...

– Palauk, dar ne metas... Gal kada ir duosime...

Visiems prailgo, belaukiant didžiųjų galybių, kurie per ilgai užtruko klebonijoje, kur taip pat privilegiuoti. Trobų ten daug, popierių daug. Ištisas keturias valandas ten pravertė ir džiaugės baigę jie čia, kiti kitur, kaip štai gauna žinoti jų ten nė nepradėta, sustabdžius daktarui.

– Turėjo teisės! – giliai atsiduso prokuroras; kaipo teisių dabotojas, jis turėjo atsileisti, rezignuoti ir nuėjo į Gintautą.

Gintautas paprokuroriui ranką padavė, žandarų oficieriui ne. Tasai užkaito ir apsimetė griebęsis į kišenę rašymo.

– Tamstos ko pas mane ieškosite? – paklausė Gintautas.

– Kontrabandos bet kokios, popierių ypačiai, – jam atsakė.

– Aš tamstas užtikrinu – nėra man jų ir jūs nieko nerasite.

– Parodykite mums savo korespondenciją! – reikalavo prokuroras.

– Aš jus užtikrinu nieko jus nelaimėsiant ir ten.

– Formalybė. Be to negalima, – švelniai aiškino prokuroras.

– Aš protestuoju prieš negerbimą mano asmens ir buto ir pasiduodu tik priverčiamas. Būsite malonūs dėl visa ko taip užrašyti į savo protokolą.

Ir ėmė atidarinėti visas savo uždaras vietas. Valdininkai čežėjo po popierius, po Onos škurlius, po Baltro pirtį ir viralinę. Viskas buvo veltui, viena sugaištis, daugiau nieko. Valdininkai numanė be tokių pat rezultatų būsiant ir kitas kratas. Vis dėlto kratė. Formalybė.

Klebonijoje nieko neradę, buvo susimanę eiti į bažnyčią. Klebonas buvo beįeinąs į tikrą azartą. Įsitikinęs, jog nieko ginamo jo trobose nesama, pats vilktinai valkiojo kratikus net ten, kur jie nebūtų ėję: po išeinamąsias vietas, po kiaulių kūtes ir kitur. Buvo mielu džiaugsmu beduodąs ir bažnyčios raktus, tik Vizgirda briaukšt ir atėmė.

– Ponai, prieš kratydami šventavietę, būsite malonūs parodyti ypatingą paties gubernijos viršininko įsakymą tai padaryti.

– Tamsta čia ne šeimininkas, tai prašom netrikdyti: šeimininkas gi pavelija, – subarė jį žandarų viršininkas.

Tik klebonas nebeišdrįso paniekinti savo pavaduotąjį ir neaiškiai vogrėjo:

– Jei tokios teisės... aš nė nežinojau... tai žinoma, kas kita...

Bažnyčia paliko neiškrėsta, nors žydų šventyklai nebuvo dovanoję.

Kai maskoliai, išjodę visus rūsius ir visas palėpes, pagaliau nugužėjo į senąją altariją, Mikodemui ir Vizgirdai numirė visos blusos. Mikodemas nusekė. Vizgirda nebeturėjo tiek valios, paliko. Driūktelėjo per galvą savo kailio dalykai, kaip jam dabar teks kalėjimo blakės penėti, kvočiamam kankintis, be švarios lovos pabūti. Veikiai tačiau susigėdo, atminęs visai nekaltus žmones įvėlęs – kleboną. Jau buvo bešokąs paskui prisipažintų visa tai jo esą ir padėta buvę be šeimininko, klebono, žinios, kaip nosim susidūrė su beįskersuojančiu pusbačkiu Mikodemu.

Mikodemo mina buvo taip kvaila, kad nors paveikslą iš jo rašyk. Ne tik mina, visa žmogystė iškeltom rankom ir

išsikėtusiom kojom buvo netikusi. Tai pabaigė Vizgirdą įtikinti atėjus jo pražūties valandai. Jis visą laiką jautėsi su kilpa ant kaklo, dabar ta kilpa veržėsi tempėsi ir jau pakars jį. Na, buvę nebuvę! Negi imsi verkti ir kojom spardytis, kaip sučiuptas svetimame sode uogautojas piemuo. Koks gi būtų konspirantas? Tas pats tarnas pasityčiotų:

– Kelkime, vyrai, maištą! O kai pamatė: lįskime už pušelės. Je!

Taip pasidrąsinęs, subarė tarną:

– Ko gi čia ištižai kaip sena vyža? Nu, rado, tai rado: jų laimė. Nebūtų radę, mūsų būtų laimė buvusi. Didelio čia daikto...

– Kad, ponali, stebuklai: rūsyje nė šapelio. Be angelo ar velnio čia neapsiėjo: niekas daugiau nežinojo...

Vizgirda jautės ne gudresnį gavęs pavidalą už Mikodemo. Tik veikiai atsijokėjo čia jį nebe vieną tokį esant, nudžiugo ir nejučiomis sudėjęs rankas tarė:

– Deo gratias! Garbė Dievui!

Kaip paprokuroris manė, taip ir nutiko: krata nuo daikto viso miestelio, visų sankrovininkų ir duobių čia pat ir apylinkėje nedavė jokių įrodymų šią apylinkę užsiimant knygų ar šiaip jau pirkinių kontrabanda, esant ar buvus bet kokį susibaudimą prieš Rusų valstybės valdžią ir jos tvarką. Ir valdininkai lengvesne, nors nepatenkinta, širdimi tarė:

– Nu, i slava Bogu[68]: mažiau bylų, mažiau darbo.

Ketvirtadienio ligonis, penktadienio žydkapiai, šeštadienio generalinis valymasis, sekmadienio kratos kuo nepalaužė tvirtos Gintauto sveikatos. Jis buvo pratęs daug dirbti kūnu, daug trankytis blogais keliais, blogais orais ir menkais vežimais, maudytis žvarboje ir purvyne išvirstant, bet siela kankintis dar nebuvo pratęs. Tad nuo kūno vargų, kaip anasai pačios nekenčiamasai vyras bedantis nuo kietų duonos plutelių, tik žydėjo raudonavo. Dabar gi jautėsi visas sudaužytas ir, įtemptiems kiaurai per tris paras nervams atsileidžius, visai ištižęs. Tad Onai įsakė pataisyti karštą ir sūrią tynę (vonią), ketino gerai išmirkti, pašusti, paskui gerai prigerti karšto vandens

su priedais ir bent penkiolika valandų patysoti lovoje, neišeinant į jokį ligonį. Tegu ir jie bent kartą palaukia!

Kaip tyčia nesirodė nei Šunakaris. Ag buvo šventavakaris – „giminių" abonamentas. Kaip tik į tuos žodžius ir tupu tupu spryske: iškilmingai, iš lengva, lyg ką ant galvų nešdamies, įėjo abudu Senojo Sandaro, bet naujojo gyvenimo atstovu: Herr Schumacher, Herr Seligmann. Abudu švietė saule. Zelika buvo apsitaisęs naujintelaičia dabitos drabužių eile, per visą pilvelį nutiesęs auksinę grandinėlę, per visą galvą lig pat pakaušio perskyręs skyrimą, kurs dabar tarp juodų plaukų švietė baltavo lyg tarp javų takelis. Šunakaris buvo tik ką išsiprausęs išsitrinkęs, baltais marškiniais persivilkęs ir išeiginiu pačiu brangiuoju, šilkiniu, savo balakonu užsivilkęs.

Jiedu šventė šventę, didelę pirmąją triumfo šventę, nugalėję savo smaugikus. Tęviršt buvo ir daugiau nugalėjimų, tik jie buvo jau pavirtę paprastu dalyku: taip ir turi būti, džiaugsmo nebedarė ir pasigirti jais nebevertė.

– Nu, Herr Doktor, wie geht's?

Ir ėmė lietis vienų ir kitų įspūdžių pasaka. Gyrės ir guodės vieni kitiems kaip vaikai, kurių nesugavo kytruoliai klastininkai.

– Ar daktaras jau jauties beesąs visai kitoje, daug laisvesnėje valstybėje? Jau senai ant mūsų niaukės dangus, jau senai mus šiaip ir taip įtarinėjo. Tamsta pasisaugok savo felčerio – jis be atogodos žmogus. Senai darėsi sunku nuo daugybės elektros prieš audrą. Dabar duok Dieve sveikatos tam Vizgirdai, audra netikėtai daug greičiau pratrūko, išsigriaudė ir priozonavo mums orą, tik gerk jį kaip pienelį. Dabar mes esame gryni kaip tik ką gimę kūdikiai. Visi ir visur tai patikrino šitą užkampėlį esant kuo negyviausį, nei krust, nei šnipšt: tikrą perlą Rusų caro vainike. Kas miega, nenuodėmiauja – tai Rusų valdžios obalsis, nes budėti yra kam: žandarams, policijai, „zapadnikams" ir kitokiems „okraincams"[69]. Dabar gali sau Vizgirda į savo rūsį kad ir visus šešis vežimus „menkių" susivežti: jų nebeužuos, taip veikiai antros tokios visuotinės revizijos nebepadarys. Myliu aš tą Vizgirdą, kad pagreitino

krizį, nors ir pats kuone pražuvo, – šnekėjo Šunakaris, Zelikos pritariamas.

– O žydkapių profanatoriai taip ir nebuvo kada pagauti? – pasiteiravo Gintautas.

– Jau pagavome štai Schumacherį! – atsakė juokdamasis Zelika.

– Tai kapas atraustas buvo...

– Vizgirdo ir visų mūsų literatūrai sudėti. Jie ten ir bus „skarlatinos ir difteričio" globoje. Mūsų kapai tapo užkeikti, jokis vaikpalaikis be reikalo ten nesivalkios ir nekrapštinės. Galime nors bombas ten liedinti. O aš vis vaikščiosiu – „profanatorius gaudydamas" ir jums ko reikiant nešiodamas.

– Tai visas tas lermas...

– Policijai nuvilioti, kad nebepavytų kitų kontrabandninkų.

– Nugi, ir artisto tamstos esama! Ir sakyk tu man dabar, kad senas! – beištarė Gintautas, stebėdamasis tikrai žydišku Šunakario vikrumu.

Dabar prasidėjo daug laisvesnis, daug atviresnis ir, žinoma, daug vaisingesnis darbas – platinimas lietuvių literatūros kūrinių, kurie taip ir paliko visuose Žemaičiuose „menkėmis" pakrikštyti: atvežiau „menkių", važiuoju „menkių".

MASKOLĖDROS

KUMSTEVIČIUS

Tulia tulia, tu vilkeli,
Avių, ožkų nepriteli!

Prieš tą priepuolį su „menkėmis" daktaras Gintautas su kunigais nė tiek nesusidėdavo, kiek su žemaičiais. Nei žmonės kunigų nelaikė „daktaro giminėmis", nei patys kunigai nenusimanė, jog tarp jų ir daktaro gali būti tvirtų bendro darbo ryšių.

Su kunigais Gintautas nesivaidijo, prieš juos nieko nekurstė, keletą kartų per metus dėl politikos ateidavo bažnyčion, nors ne išpažinties, susitikdamas gražiai sveikindavos ir šnekučiavo. Tik vaikščioti į kleboniją šiaip jau pavakaruoti, pasišnekučiuoti netraukė širdis.

Jaunieji kunigai, vikarai, mainėsi dažnai. Kita bus pabuvęs metus, kitas dvejus. Visi jie rodės pilni jaunystės idealizmo, tačiau jis neišeidavo iš religijos srities. Tiek tebuvo tarp jų skirtumo, kad vienas daugiau poteriavo ir išpažinčių klausė, kitas mažiau; vienas labiau mėgo sodžiuose svečiuotis, o namie pakortuoti, kitas mažiau. Užtat visi vienodai rodėsi žmonėmis nenusistovėjusiais, dar nepavaldančiais jauno savo temperamento ir todėl įsišokstančiais, kiekvienas saviškai.

Gintautas sekė juos atsidėjęs, kaip ir kiekvieną jauną Lietuvos inteligentą, kažin ko iš jų laukdamas ir nesulaukdamas.

Vis jam šmėklojos anasai didisai dvasios tvanas. Kažin kur jūroje vėtros susuka vilnis ir jos kalnais ritinas užlieti slesną pakraštį. Bet kol užlies, savo galybe pastumia aukštyn senąjį vandenį. Jis pradeda neramiai pliaukšėti į krantą, vis toliau toliau jį drėkindamas, vis daugiau daugiau krante palikdamas iš dugno išgriebtų turtų: gintarų, azotu turtingų plūdrų ir kitko. Nesigirdamas ir nesididžiuodamas Gintautas nusimanė į tą tvaną įleidęs ir savo srovę ir pagreitinąs jį. Be to, ir pats esąs išmestas iš tamsaus dugno, ir jei ne skaistus gintaras, tai bent azotnešis Lietuvos žemei, trąša jos kultūrai. Jo draugai taip pat. O dvasiškoji jaunuomenė vis dar tebebuvo lyg to tvano putos: tam sykiui čeža purkštauja ir vėl veikiai ištirpsta gyvenimo okeane.

Kleboną Kumstevičių jis laikė diplodoku ar kitu kuriuo tos pat rūšies gyvūnu gadynės prieš tvaną. Jų galima pasižiūrėti muziejuose, kokias jie buvę turėję ilgas kojas, ilgas uodegas, ilgus kaklus, storus pilvus, baisias žiaunas. Kaip tu su jais dabar bepagyvensi ir bepaveiksi, kad dabar turima kitoki organai, jei ne kūno, tai dvasios, kitaip jau mintama ir gyvenama?

Bet juo ilgiau gyveno, juo daugiau dirbo visuomenės darbą, juo kritiškiau į visa ką žiūrėjo, visa ką svarstė, – juo labiau ėmė nusimanyti visuomenėje nesant „diplodokų", kurie temoka prisotinti milžiniškus savo pilvus, nieko už tai nepalikdami gera. Aure garsusis Mečnikovas tame pat kūne numano esant dvejopų gyvūnėlių[70]. Vieni dirba kūnui reikalingą darbą – bacilos, kiti naikina kūnui kenksmingas dalis ar net kenksminguosius gyvūnėlius – bacilofagai.

Gintautas mėgo patsai vienas pafilosofuoti. Ir filosofavo, žinoma, amatininkiškai – mediciniškai, kaip kalvis filosofuoja kalviškai, stiklius – stikliškai, rūbius, kurpius – vis saviškai. Taigi ir Mečnikovo teoriją jis ėmė taikinti visuomenės kūnui, kiekvienam jos nariui paririnkdamas tam tikrą gyvenimo funkciją. Štai, kunigai. Jie nusimano esą tais, kurie išdirbinėja

reikalingų dvasios gyvybei elementų – doros, nusimanymo amžinybės, atsveriančios materialybę. Galbūt, gal ne. Tikėjimo dalykų jis nebuvo tyręs, tad nė nedrįso ištarti galutinį savo nusprendimą už ar prieš tikėjimą ir jos skelbėjus.

Užtat tie patys religijos specialistai dar buvo paprasti žmonės, pildą ir kitokias funkcijas, kaipo to krašto piliečiai. Niaugi tame jie be jokios vertybės, net neigiamos: yra tik ir neigiamumų teigiamų. Antai Špyganevičius, klebonas, kol pastatė naują varpinę, t.y. padirbo teigiamo darbo, pirma sugriovė senąją ir jos trupinius suklojo į purvyną. Griovimas neva neigiamas darbas, o drauge ir teigiamas – leido toj vietoj pastatyti kitą ir davė medžiagos keliui pataisyti. Antai storaliemenis Skirgaila susilaukė dvyliktojo ir tryliktojo kūdikio, būsimųjų darbininkų, o policistas dvyliktąjį tryliktąjį darbininką iš čia pat atėmė ir į šiaurę išsiuntė, kad kitiems savo nedorumu nekliudytų. Ir jo darbo neigiamumas – teigiamas.

Begudragalvodamas rimtai ir pajuokomis, Gintautas klebonams priskyrė rolę teigiamojo neigiamumo, visuomenės bacilofagų rolę, antropofagų ar tiesiog masgoliafagų. Ir labai nudžiugo, kad jis toks „mandragalvis". Jis su draugais konspirantais susibaudėliais statys lietuvybę, kunigai tegu išėda visa tai, kas jai priešinga. Iš dviejų galų susieinama į vieną bendrą punktą, kai turima bendras objektas. Man, daktarui Gintautui ir K°, svetimų kolonistų elementas negeistinas, kad kenkia lietuvybei ir krašto gerovei; religijos atstovams jie, kolonistai, negeistini, kad kliudo katalikybei. Taigi visai gerai bus atsistojus Lietuvos sargyboje dviejose vietose. Bus tikriau. „Ne, po šimts pypkių: Kumstevičiai taip pat naudingi, ir aš be reikalo maniau nieko bendra su jais neturįs. Reikia ir jie kinkyti darban". Ir nuėjo į kleboniją, bene pirmą kartą sava valia.

– Kažin ko čia daktaras beateinąs... – nustebo klebonas, išvydęs svečią nebuvėlį besikeliant vartus.

– Kurie gi laimingieji vėjai atpūtė mums mielą poną daktarą? – sukliko klebonas, pasiskubinęs išeiti jo sutiktų net už namų sprysko ir jau iš tolo ištiesęs jam abi ranki.

Daktaras pirmą kartą pasergėjo Kumstevičių esant ir dailiai nusiskutusį ir švariai dėvintį, ne kaip kiti sodžiaus apsileidėliai kunigai. O miną turint gana malonią, prietelingą ir, aiškiai matės, neveidmainiškai svetingą.

Kumstevičius rodės, prastai sakant, kaip ant girnų pakeltas. Jis daktarą, kaipo medicinos mokslo vyrą, netingų žmonių sveikatos gelbėtoją ir moralų, ne girtuoklį, ne mergininką žmogų, iš tolo labai gerbė ir visomis keturiomis stojo už jį prieš Špyganevičių. Atvažiuos, būdavo, jis ko nors iširęs ir visų pirma ima savo draugą ir kaimyną badyti netvarkomis jo parapijoje.

– O tavo garbinamasis daktarėlis šiemet vėl išpažinties nebuvo. Kurgi tokiai galvai ir tokiam ponui susidėti su Ponu Dievu!

– Būti nebuvo, – atsakydavo Kumstevičius susigraudamas. – Ale jis važinėjas į didelius miestus, tai gal ten atlieka savo pareigą. Konfesarijus pasirinkti – nuodėmninko teisė...

– Su žinia vietos klebono, katekizmas sako, drįstu priminti gerbiamajam kolegai vaikų katekizmą...

Kumstevičius pasijusdavo asmeniškai įžeistas, karščiuodavosi ir taip imdavo laisvamaniuoti daktaro vardu, kad Špyganevičius gaudavo medžiagos į vieną rūšį su daktaru priskirti ir patį parapijos tėvą.

– Jakie drzewo, taka kora; jaka matka, taka cora[71]. O tu vis dėlto viliok daktarą, kad neišsisukiotų nuo atlikimo tos pareigos, nes tai papiktinimas visai apylinkei.

Kumstevičius neturėjo nei progos, nei drąsos nei stačiai, nei iš šalies daktarą vilioti. Ypač kad nieko nedora jame nematė.

– Kažin kieno čia kalė padvėsė, kad ponas daktaras apsivėžei klebonijos slenkstį peržengti. Begu tik gerovei? – nerimo

pagaliau šeimininkas, sodindamas svetį svečių kambaryje ir pats čia pat gretimai atsisėsdamas.

– Galbūt, kad kam ir padvėsė ar Šunakaris pakorė. Tai jau jo reiktų paklausti. Gi atėjau aš taip sau, be niekur nieko, pasiteirauti, kas girdis parapijoje, kaip patys laikotės, t. ir t., t. ir t. – rečiavo daktaras, kalendamas papirosą į sidabrinę dėžutę auksiniu Lietuvos Vyčiu vokelyje. Klebonas tai pasergėjo ir jam labai patiko darbas. Tik nedrįso imti iš rankų pasižiūrėti. Be to, jį pabaigtinai užgulė pasigėrėjimo jausmas. Vikriai tad pašokęs, stypčiodamas galais pirštų, negirdomis išnyko už durų; iš už jų pasigirdo garsus čečenimos su akmistrine, kuri taip pat domėdamos jau, turi būti, čia pat stovėjo už durų ko nors išgirsti iš tokio reto svečio. Girdėjos: „vakarienę... živo![72] vyno, to senojo, kur maurinas, drūtame butelyje, neilgu gurkleliu, kurs iš smėlio kyšo", t. ir t.

Neilgai trukus stora moteriškė pastatė jiems gero seno vyno butelį, tokį, kokį Kumstevičius laikė, nebent vyskupo ar gubernatoriaus laukdamas. Išsiurbčiojus ir išskambinus po geroką taurelę, liežuviai savaime atsirišo, ir net daktaras pavirto plepiu.

Iš karto pasidarė „šilta kompanija".

– Ak, doktor, kokie laikai, kokie laikai! Ką ta Rusų valdžia beištaiso Lietuvoje Katalikų Bažnyčiai...

Ir pasipylė klebono ilga, paprasta pergeltos širdies aimana dėlei kunigų varžymo, jų pasportų, baudimų, paniekinimų, dėlei sunkenybių gauti leidimas bažnyčioms ir trobesiams taisyti. Be galo, be krašto. Daktaras visa tai žinojo. Tik į patį, taip sakant, to klausimo tirštimą kaip į kokią putrą dabar tebuvo įsistojęs. Atėjęs sukurstyti klebono, dabar jautėsi pats jo sukurstomas. Kunigai, bažnyčios – jam tai nebuvo per artimi, per brangūs dalykai. Vis dėlto jis, kaipo laisvos valios ir laisvų geidimų žmogus, jautėsi dabar lygiai užgautas tais Rusų valdžios persekiojimais, praktikuojamais

bendroje Tėvynėje Lietuvoje, ant kailio, šiaip ar taip, visgi bendrapiliečių. Pančiai, nagaikos visur nemieli, ar ant savo, ar ant kitų rankų ar nugarų. Taigi visai neveidmainiškai karštai palaikė klebono kalbą tokiame pat jos pakilume. Tikru širdies skausmu pats išdėstė naują Valstiečių banko organizaciją, kiek jai valstybė skiria pinigų Lietuvai kolonizuoti, jai ruskinti ir pravoslavinti; kur sumanyta cerkvės statyti, kur ūkio mokyklos kolonistams, kokių nė šnipšt netaisė patiems lietuviams; kokie dvarai nužiūrėta supirkti, duodant 23% brangiau, vad., su tiek pat nuostolio valstybei, kad tik nurungus nuo kitų pirkėjų, kad ir ruskių, nes Lietuvos bajorams ir valstiečiams ir be to buvo kaip ir užginta savo tėvynėje žemės pirktis, bent ne tiek ir ne ten, kur norėjo. Dabar iš eilės klebonui ėmė plaukai šiauštis iš baimės ir susigraužimo.

– Jėzau! – laužė klebonas rankas. – Tai kas gi belieka daryti? Niaugi gyviems į žemę lįsti ar visiems į Ameriką ar į kokią salą išsikelti iš savo tėvynės, tos gražios, turtingos Lietuvos, kuri tačiau „nebeišmaitina" savo vaikų?..

– Kam gi lįsti ir bėgti? Reikia gintis.

– Kuo?

– Pinigais, teisėmis, visu, ką laikas pavelija. Revoliucija dar toli. Gi žemės pirktis antai paskutiniu dekretu judošiai pavelijo vos 60 dešimtinių. Tai labai daug galų gale. Tegu sau mūsų ūkininkai apsirūpintų nors trimis dešimtimis, ir tai jau galima būtų labai aukštai kultūra kelti. Ypač gi nepaleisti kaimynų bajorų žemės svetimiems ateiviams. Bajorai jos nebrangina, o mums tai gyvybės šaltinis. Žemės kaina vis kyla ir kils. Tai tie 23% brangiau sumokėti visai nėra permokėjimas, tik nelyginant kuriam laikui paskolinimas, neabejotinai ir tikrai grįšiąs. Tik reikia, kad valstiečiai tai žinotų, nenusigąstų ir laiku ruoštųsi apginti savo apylinkę nuo burliokynių.

– Gerai sakai! Tamsta dažnai pasimatąs su santekliškiu. Kaipgi jo reikalai? - teiravosi klebonas.

– Kuo blogiausi. Neišvengs nepardavęs. O tai keli tūkstančiai dešimtinių. Visa apylinkė apsirūpintų. O neapsirūpins, visa Gondinga paskęs burliokuose, šalia bažnyčios atsiras cerkvė, šalia klebonijos – popai, ir dar sunkiau bus gyventi.

Klebonui visa pasaulyje pasidarė nebemiela. Nebemėgino vyno. Puiki vakarienė su daugybe gardžių miešimų ir antpilų praėjo nuobodžiai, nors vaišus šeimininkas daktarą nuolat ragino: pats šio to dėliojo į lėkštę, šio to pilstė į taures. Vyno pakeltas ūpas buvo atslūgęs.

Gintautas grįžo iš klebonijos labai patenkintas. Viena, kad kleboną rado bent viename dalyke dikčiai susipratusį, antra, kad jis padarė iš viso gana simpatingą įspūdį, gi trečia, kad savaime pasitaikė proga užgauti pati jautrioji kunigų gyslelė– baimė, kad nebe·viena katalikybė žada pradėti viešpatauti Lietuvoje. Klebonas rodės tiek įbailintas ateisiančia į parapiją pravoslavija, jog tikrai ims agituoti tarp valstiečių, kad neįsileistų ir patys Sviestavičiaus žemes supirktų. Bus – moskaliofagas, maskolėdra, mano talkininkas.

Ir neapsiriko. Kunigams progos susidurti su parapija kiek tik nori. Ir Kumstevičius nė vienos nepraleido, neparaginęs žemės pirktis, neatvėręs žmonėms akių į esamuosius dalykus. Daktaras tai žinojo ir kleboną ėmė laikyti savo darbo „gimine", nors ir vėl jo nebelankė.

Būtų gal ėmęs ir lankyti, kad nebūtų buvusi per sunki klebonijos lenkystė ir ne vargas kalbėti ne per labai priprasta svetima kalba. Atsiėmė klebono atsilankymą, ir buvo baigtas dalykas.

Tai buvo seniau.

Dabar dalykai kitaip virto. Gintautas jau nebekantraudamas laukė, kad čia pasibaigs jo šios dienos darbo valandos ir bus jis laisvas atlankyti Vizgirdą. Gi ir atlankė, karštai atsiprašė, kad taip pavėlavo atlikti tą žmoniškumo pareigą.

Juo lengviau būsią tai atleisti, kad jis, Vizgirda, daug iš jo laimėjęs: dabar jis atėjęs ne dėl formalybės, tik širdies vedamas ir prašąs būti jo draugu.

Laikas tad ir mums arčiau pažinti Vizgirdą*.

---

* N. B. „Vizgirda – rimties trikdytojas", du jaunosios kunigijos vaizdu, yra žuvusiu Voroneže.

IŠ GIMTOJO LIZDELIO

NAPALYS DARBUS DIRBA

Ko, gervinas, daututo?
Kur skraidžioji, daututo?

Nepavykus sūnus Napoleonas padaryti nei amatninku, nei mokslo vyru arba ponu (lietuviams tasia), tėvas Benediktas Šešiavilkis vežės jį iš Vilniaus atgal namo į pašvenčius. Prisipykęs, prisibaręs kelyje, į pabaigą kelionės senis jau gerokai atvėso. Tačiau paliko kietai užsispyręs taip Napalį įjungti į darbą, kad jisai atidirbtų už visus sugaišintus šešelius metus. Ir smarkiai užsivylė, tikėdamos pasigėrėsiąs „ponaičio" kankinimu.

Būdamas pačiame gražume amžiaus ir sveikatos, Napalys Šešiavilkiukas tapo į sodžiaus buitį sugrąžintas lyg žuvis į tyrą vandenį, o ne palaidūnas sūnus į nedoro pono kiaulininką. Tiesa, ir jo „ponas" – tėvas buvo tiek pat uvėrus, kiek ir ano palaidūno, vis dėlto čia dirbti buvo patogiau, ne kiaulidėje, tik tikroje, pilnoje poezijos gamtos šventykloje. O Napaliui Dievas buvo davęs daug jausmingumo ir liepęs juo tegyventi. Tad gyveno vienais gamtos įspūdžiais, jais buvo turtingas ir kurį ne kurį laiką visiškai laimingas.

Būdamas pačiame gražume amžiaus ir sveikatos, sodžiaus ūkio darbų Napalys taipo pat karštai griebės, kaip karštai griebdavos kiekvieno naujo darbo. Jo sugebėjimas visa tinkamai padaryti buvo nuostabus. Iš mažens į mokslus skiriamas, nors darbus jis tedirbo prišoktinai, atostogų laikais,

daugiau svavalydamas nekaip mėgdamas, vis dėlto neberei-kėjo jų mokytis: neilgai trukus visus ūkio darbus dirbo tokiuo pakabumu, tokia lengvybe, lyg tai jam buvo tikra „ulionė", o ne vargas.

Švilpaudamas, dainuodamas ar šiaip jau visokius sąmojingus daiktus burbuliuodamas, Napalys arė dirvą, pjovė šieną, kūlė kūlę, mėžė mėšlą nė kiek ne prasčiau už tikruosius darbininkus samdinius. Da geriau, nes kantriau, didesniu patvarumu. Nei namiškiai, nei kaimynai nebuvo iš jo bent kada išgirdę:

– Sunku, kad jį devynios... Ak, kad privargau... Ak, kaip gerai būtų pasilsėjus...

Užtat ir Šešiavilkių samdiniai niekur nebenorėjo beiti vieni patys, be Napalio. Drauge išėjus, žiūrint į tą dailų pieno ir kraujo jaunikaitį, besiklausant svavalingų jo burbuliavimų, ir patiems darbai ėjo lyg nejučiomis, neatsibosdami, nepakyrėdami.

Nė anksti rytą nereikėjo jis kelti. Visai ne dėl to, kad nebūtų buvę kam dirbti, tik kad pavasario ar vasaros rytas per labai vylingas. Šoks iš lovos Napalys mieguistas. Jaunam daugiau reikia miego, per saulėtekį gi jis saldžiausis: rytmečio miego valanda atstoja dvi, tris valandas vidunakčių. Sverdakuliuoja nabagėlis, štai štai apvirs atgal į įšildytą patalą. Bet ne, persiveikia, lenda su visa baltaplauke galva į praustuvę tik pasemto šalto vandens.

Brrr... ūžčioja, vis dėlto prausias, o jaunas kraujas muša į veidą; veidas degte dega, ausys liepsnote liepsnoja patrintos maudyklėje. Napalys jaučia, kaip paraudo visa prausiama burnos ir sprando oda. Ryto vėsumas suvirpino visą kūną. Nusipurtė. Ir tuojau sujudo, atbėgo neaptingęs kraujas į visą odą. Nelyginant bitės, pajutusios pavojumą iš oro. Pasižiūrėjo pro landas. Kas čia? Nieko nėra? Tai ir ačiū Dievui, būkite viduje visos ramios... Ir nebešalta.

Ima iš arklidės sotų arklelį. Jis rytą taip pat nerangus. Eina atsispirdamas, pasirąžydamas, paskutinę koją ištiesdamas.

– Na, ne! Ne vagis veda, ką čia eini, koją kišdamas? Ar persergsti mane, kad tave vogs? Tai galimas daiktas – tu geras

darbininkas. Tik aš tavęs nepaleisiu, nebijok! Krašte pasaulio pavysiu ir vagį pasmaugsiu... Eikš gi, eikš!

Žirgelis eina, gardžiai atsigeria tyro šalto vandenėlio, pasipurto, iš pradžių vienais karčiais, paskui ir visu kūnu; pajutęs ant savo nugaros jauną vieką, pilną gyvybės, visiškai atsipeikėja ir jau sparčiu, nebetingiu žingsniu žengia ten, kur vakar paliko plūgą ir nebaigtą varsną.

Aplinkui viskas atbunda ir ima Napalį džiuginti pakeliui.

Štai žvirblis purptelėjo iš palėpės ir taip pat nusikratė, kaip Napalys ir jo žirgelis. Napalys jį prakalbino:

– Ką? gera buvo su patele pūkų paduknyje?

Žvirblis neatsakė. Tik paleistuvingai žvilgterėjęs į Napalį, spurstelėjo į tvorą savo papurusio apdaro plunksnelių pasitaisytų.

Štai juoda, sučiurusi ir pikta kaip ragana kaimynų senutė. Ji krest krest į vieną šalį. Kažin ką atsiminus, dribt dribt į priešingą šalį. Sustojo, mostelėjo ranka, lyg ir čia paklydusi; burbtelėjo kažin ką kažin kam ir sugrįžo atgal namelin. Iš ten girdisi piktas viedrų dunksėjimas ir nervingas katilėlio lanko džanksėjimas.

Napalys norėtų ir jai šūktelėti:

– Senel, senel! Bene padėti?

Tik bijo, kad neapibartų. Iš jos tai, neilgai laukęs, gausi.

Štai mergaitė iš patalo, lyg bernelio glamonėta, išsprunka. Nusigandus, bailinga, bet linksma. Tik visi gausūs plaukai pušine padrikę ir drapanų per maža. Matyt, manė vienai akimirkai teiššoksianti pašalėn ir sugrįšianti apsigerbtų.

Napalys ir tai pamatė: jis visa matė ar atspėjo ir šūktelėjo, pabaidydamas ranka:

– Štiš, miego perekšle!

Ir mergelė lyg šūviu šauta išnyko atgal į svirnelį.

Štai vištelė per anksti išsiruošė lesinėtų. Norėtų kapt kapt, tik mieguista dar nieko nemato ir dvakinėja it anoji senelė.

Ir ima Napalį juokas, kad jis, arkliukas, žvirblelis, mergaitė, senutė ir vištytė, visi tokie panašūs miegukliai, lyg vardais tesiskirtų, o ne veislėmis, lyg tik reiktų jų kalba prakalbinti,

ir jie visi vienodai atsakytų, taip pat jaučią, tuo pat esą susisieloję, tuo pat džiaugiąsi.

Ak, kaip gamtos mokama visa pinti į vieną vienumą!

Dirvoje Napalys užkabino už brankto valkčius. Na! Arklelis stipriai patraukė, galingai veža pečiais, noragas riekia tokią lygią, vienodai storą, vienodai plačią velėną. Ji lygiai lygiai gula ant kitos, pirmiau atverstos velėnos. Ne gula, tik šliejas. Napaliui rodos, ir ji pajuntanti rytmetį, nugaruojanti nakties miegą ir jau linksma imanti gerti šilimą, kol nepradžius kiaurai ir neims trupėti išpurenta.

O paskui jį, artoją, špuokiukas gakt gakt, vabalėlius rinkdamas. Šunelis Pilkis paliuokomis, svavalingai šoko ant mėlynai spindinčio paukščio. Paukštelis plast plast plast tol tol, bet tąja pat vaga.

– Pilki, ar pasiutai? Na, ką tau bloga darė mūsų sodelio švilpikas? Ar tau ne gėda! Juk tų vabalėlių tu vis tiek neėsi. Jų nė nerasi. Kas kita mėšlavabalių ar karklavabalių vikšrai. Tie, bra, geri: trumpi, stori kaip slyvos, kieti ir riebūs. Yra ko pakramtyti ir už dantų lieka. Tik jų pasirankiosi rudenį, kai imsime pūdymą ar bulves arti. O dabar jų nėra. Supranti, Pilki?

Napalys burbuliuoja, Pilkis supranta. Ima aplink šokinėti, taikydamas pirmutinėm įsikabinti į turėkles. Bet gauna atkala ranka per ausį.

– Eik šalin, dykini! Man ne laikas su tavimi prasidėti. Ot, palauk, paleisiu pasiganytų, tai pažaisiva...

Pilkis ir tai supranta, pakrato galvelę ir šaute nušauna paežiu, ten pasergėjęs kiškelį liuoksint ir striksint.

Žlia žlia žlia žlia šykščiai plyšta velėna, verčiama nuo susigulėjusios, sutryptos žemelės. Rodos, koks vienodai nuobodus darbas. O ne! Žiūrėk, koks gamtos įvairumas.

Ir Napaliui negaili, kad nutraukė dalį miego.

Eina į šv. Joną. Pats malonusis laikas. Šilta. Napalys, kaip ir kiti žmonės darbininkai, baltuoja vienais marškiniais. Dirvos stovi javų mūru. Pievelės, paantvalniai, ežios, – visa, kas tik buvo plūgu nepaliesta, storai užsinešė tarpia žole. Napaliui rodos, tai vienas pačių angelų sudarytas bukietas.

Pačiais pažemiais duknomis paklota storai, tirštai sužėlusi pievažolė lyg tankia eželine vilna avikailis. Tai kur gražiau, neg kai žmonės susidaro krežėlį puikių puikiausių žiedų, o pakloja jiems – rudų samanų. Nevaizdi ta pievažolė, bet ji tikroji gyvulėlių sotis. Lyg artojų darbo vaisiai – visai valstybei.

Aukščiau iš tankyno linksmai kiša raudonas ar baltas savo galveles sveikatingi dobilai ir atsidėję klauso, kaip pašnibždomis šneka gretimieji jų kaimynai – skeltaširdžiai žvaginiai, anksti pražystantys, greit ir vystantys. Padžiūvusių, visą laiką nenukrentančių širdelių kankalėlių kekės žvanga bet vėjeliui papūtus.

Napalys stebisi, kaip tai visų kraštų lietuviai galėjo pajusti žolę – „žvangant": aukštaičių – žvangučiai, žemaičių – žvaginiai. Juk žvanga tik metaliniai daiktai. Napalys tiria kiekvieną augmenėlį skyrium – nė vienas nežvanga, o brendi per juos, vilkdamas kojas, žvanga sausu ir balsiu balsu. Jis prikrenta prie žemės, vėjeliui pučiant, ir aiškių aiškiausiai girdi visą pievą – skambant. Taip, lietuvių esama muzikalių: žolė turi savo metalinį balsą.

Į pačią viršūnę pasistiepė pilnagrūdžiai kmynai, šluotabarzdžiai šiukštai, smilgos, drebančios ašarėlės. Čia pat ir karčiasultės neėdamos geltonosios. Jų smulkūs, retai ant kėstų šakelių išmėtyti žiedeliai, nors geltonuoja skaisčiai, tačiau nėra akim malonūs. Pikta ant jų už gyvulėlius, kam jiems skanių skanesnį pašarėlį apkartina.

Geltonosios – lyg atkaklus nenaudėlis. Visi jo nekenčia. Visi į jį neprietelingai žvilgsi. Gi jis išsižergs negražiai, įsispręs plačiai ir stovi lyg tyčiodamos:

– Ir ką gi man padarysite? Aš noriu nusispjauti ant visos gražios jūsų sutartinės! Stovėsiu, veisiuos ir dar jus nukalėsiu...

Nukalėti nenukalės: per reta šakelių, per skysta lapelių. Bet savo žiedu iš tolo žiūrintiems tikrai uždengia visų kitų varsų įvairybę. Ir sakoma: pieva geltonuoja, ne marguliuoja. Napalys šiemet rengias anksti nukirsti pašvenčius, kol geltonosios neišbėrė savo sėklių. Sako, bene bus jų kitą vasarą mažiau.

Rengias naikinti. Gi kol yra, laimina ir jas, džiaugias ir jomis. Niaugi Dievas be reikalo būtų jas padaręs? Gal ir jų reikia gamai varsų, sudarant vieną ištisą Dievo bukietą – pievą.

Gi kuo geresnės už geltonąsias taip pat geltonos jaučio burbuolės? Nebent kad jų žiedai didesni ir ne tokie skysti. Arba stabariai arkliadančiai. Jų, kad ir negardžiai, nesuėsi – tokie mediniai. O šaknį dėlto leidžia storą, stačiai gilyn, – tikra ąžuolo karikatūra. O sausų pelažiedžių – ištisos šluotos. Daug jų čia reikia! Ar nematėt!

Kas kita vikiai, žirnikai, įvairiažiedžiai vijoklių varpeliai ir tūkstančiai kitokių žiedų ir sausažiedžių. Jie ir pasižiūrėti gražūs ir įdomūs, ir suėsti gardūs, ar jie būtų žali, ar džiovinti. Be jų ir pats Dievo bukietas būtų panašus į prastos sodietės sudarytąjį: prisiskins iš darželio vienų žiedų, tų pačių didžiųjų, pačių skaisčiųjų, kietai sudarys iš jų vieną avingalvį, ir nebegražu. Per daug. Lyg kad sukrelio perdėtumei į miešimą. O perdėliosi juos lapais ir šakelėmis – nors Švenčiausiajai Panelei ant aukuro statyk.

Napalys gyrė teosofus bent už tai, kad jie akyli ir ausyli, kad mato, kad jaučia gamtoje dievybės apsireiškimą. Pievai žydint, Dievo kilimu marguliuojant, einant parėja, Napalį taip pat ėmė noras nusiimti kepurė ir keliauti neapdengta galva; tiek čia dailės turto, tiek grožio, kad net akys iš kaktos sprunka, kad net nebesižinai, ko geriau beprisižiūrėti.

Pavasarį Napalys rūpestingai taikino vaikščioti vien tik išmindžiotomis vietomis, kad be reikalo nenuskaudus želmens. Dabar tyčiomis drąsiai, nemandagiai brenda; brenda, kur tik tankiau ir aukščiau. Jis dabar nori apsibristi grožiu, kaip girtuoklis apsigeria alkoholiu. Atsistos – žolė jam siekia kuone ligi juostai. Ir jam rodos pats esąs viena dalelė to Dievo bukieto: tulipanas, narcizas, skiauterė, karaliaus lazda ar kitas kuris ilgastiebis žolynas. Jam rodos, tasai bukietas be jo nebūtų gražus, kad ir turtingas, kaip neesti gražus bukietas be šiukštų barzdų ir kitokių smilgų.

Atsiguls ir tyčia vartos ritinėjas, norėdamas visais pajautimais justi pievos gauruotumą, ne tik akim žiūrint, kojom

braidant, dar šonais, nugara gulint ir ausim klausant. Tai kas, kad liks šliuožė arba guolis? Juk visą tą gražybės platybę apvaizdas patiesė jam, žmogui, idant regimuose daiktuose pažintų jų Sutvėrėją, kurs neregimas yra. Tai kas, kad palaužta žolelė gali nebeatsikelti? Jis dabar toks turtingas, tiek visa ko pilnas, ypač vilčių, kad drąsiai gali tame dalyke perdėti.

Sakykite, koks žemės karalius guli ant tokio kilimo? Koks audėjas, artistas dailininkas išaus jam tokį kilimą? Napalys junta, kaip skaudžiai plečiasi džiaugsmu jo širdis ir pučiasi šnervės. Junta, kaip pats auga, auga, didėja, perauga pačius karalius, ir nevadina savęs megalomanu: bene jis ne tikras gamtos karalius?

Prisidžiaugęs akim, Napalys dabar nebe svajoja, nebe teosofuoja, tik klausos. Iš niekur nesiskverbia jokis balsas, nei gyvulių, nei žmonių, nei kelio tekinių. Ką girdi, girdi iš pat gamtos augmenyno. Girdi, kaip palenktas stiebas stojas, iš tankyno veržias; lyg žmogus, bažnyčios spūstyje prieš Dievo Majestotą priklaupęs ir vėl mėginąs atsistoti, išsitiesti. Girdi augmenų šneką maldą: š š š š š š... be galo. Tai poterėlių kalba.

O štai ir giesme liaupsina. Ima čirkšti tūkstančiai žiogelių. Napaliui rodos – milijonai. Tačiau ėmęs sekti, kurgi jie sustoję sparnelius trina ir tokį didelį balsą padaro, nieko nepamato. Ir ima jam rodytis, jog tai visai ne gyvūnėliai čirškia, tik pati žemė skamba: gamta ne tik Dievo kilimas, bet ir Dievo koncertas.

Balsus balsus žiogelių smuikavimas. Vis dėlto Napalio ausys sugaudo ir kitokias gaidas. Jų daug. Tik klausyk. Čia tau plekš, čia dunks; čia atsiduso, čia suvaitojo. Tai nedrumsčia nei žolės smilgų poterėlių, nei žvangučių tilindžiavimo, nei žiogelių čirškimo, kaip nedrumsčia smuikų sutartinės, kai vienos stygas imi tyčia pirštais, stakato užgauti. Ką tie mažabalsiai! Gamtos koncerto nė griežėlė nesudarko, nors stebiesi, kaip jai gerklę neima perštėti nuo to nuolatinio nepaliaujamo plėrr plėrr, plėrr plėrr, plėrr plėrr. Aggi nedarko kapelijos būgnai, litaurai, torielės, trikampiai, net varpai, kuriais tariama smuikų, fleitų ir kitokių švelnių muzikos padargų harmonijai.

Ne tik visokie garsai, ir saulė dalyvauja tame gamtos koncerte: ji savo spindulių beria garsams į taktą. Juo kaitriau saulė svilina, juo daugiau žemė čirškia ir žvanga. Napalys tai mato. Tik jam rodos antraip: juo čirškiama ir žvangama, juo linksmiau saulė savo džiaugsmo šokį virdama mirgėdama šoka.

Jis neįsivaizduoja saulės spindulių, kad už lango nebūtų juose didžiosios mėlynosios musės: musė savo binn... taria šviesai ir kaitrai. Jis supranta varsą galint su garsu susidėti ir harmoniją padaryti. Supranta, koks vienumas, koks sukibimas visoje gamtoje.

Ai, kaip graži Lietuvos pieva apie šv. Joną!

Ir visa tai reikia nukirsti... Reikia žolės jaunumas suvartoti. Visam kam esti galas; galas augti, galas žydėti, – reikia vysti. O pavysi pasensi, kam gi bebūsi naudingas, kas tavęs bepasigvieš? Na, reikia, tai reikia; nieko nepadarysi. Daiktų keitimosi nesuturėsi, kaip ir savo jaunystės nepririši, kad nepabėgtų.

Rinkos pradeda būti laiku pilnos vežimų dalgių, Austrijos dalgių, tų gerųjų, mėlynųjų, kietųjų.

Napaliui visai nereikia dalgio: jų gana namie iš pernykščių metų. O į dalgių turgų vaikščioja.

Vežimų vežimai, ir aplink kiekvieną po kelias dešimtis rinkėjų pirkėjų. Tie žaliūkai gamtos pavergėjai visi prie tos progos rimtais, ne šypsančiais veidais. Šiuo žygiu niekas nejuokauja, neklykauja kaip paprastai dideliame būryje, nes atsidėję klausos plieno kietumo: pjovėjai tai pažįsta iš balso.

Paimdami dalgius už pat buožakio, daužo į tekinius, į metalines šinas, į ratų skersaplautę, į rungą: į ką pakliuvo, prie ko priėjo. Džann, džann, džann... nuo krašto ligi krašto visame miestelyje. Džann vieną. Ne! Per minkšta. Džann antrą, trečią, ketvirtą iš vieno vežimo, džann iš antro, iš trečio. Ir taip visi. Ar to būtinai reikia? Ko nepaėmė vienas, paims kitas, – vis tiek visas išpirks. Vis dėlto džann, džann, nes taip jau reikia. Tai būtinasis vasaros priedas; tai – Dalgių koncertas.

– Ot, kad gaučiau tokį dalgį, kaip kad turėjau... džann. Ateina studentėlis, plieno lazdele pasiramsčiuodamas... džann, džann. Duok, sako, ir man papjauti... džann. Gerai,

sakau, tik numesk šalin savo apsiaustėlį: nepratęs tuoj sušilsi... džann, džann. Jis velkas, aš negaišuodamas tik pjaunu, tik pjaunu, iš viso peties vieko kertu... džann, džann. Kadgi kirsiu paskutinį kartą... džirr, lyg mendrę būčiau nukirtęs, net dantį sugėlė... džann, džann. Gi kas čia?.. džann. Gi ponaičio būta per neapsižiūrėjimą į mano pradalgį lazdelė įsmeigta... džann. Tai, žinai, medinės nebūčiau taip dailiai nukirtęs... džann. O dalgyje – nei žymelės, kad tu sukeptumei... džann. Paskui pjoviau, pjoviau kiek metų, kol visiškai susipustė, sudilo. Pagaliau da atidaviau boboms lapams pjaustyti. Tai buvo dalgis!.. Šitą imu, pirkly. Imkis muštinį.

Ūkininkas kalba. Nei pats savo žodžių neseka, nei kiti jo neklauso: visi tik džann ir džann. Tačiau supranta ir širdžia pritaria, kaip kalbėtojui, taip ir rinktiniam jo dalgiui. Jis kalba. Ir gerai, kad kalba – reikia, kad ūkininkas kalbėtų: tai jo melodeklamacija, kalba su akompanimentu. Džann, džann, džann – kalba, kalba, kalba: kalbos reikia tam kalbos koncertui kaip smuikams violončelės.

Napalys dalyvauja tame koncerte kaipo vienas muzikantų. Daužo, skambina per ištisą valandą, kol nusiperka vieną, drauge ir pustyklę – sunkų, storą gipsinį akmenėlį. Įsideda jį į kišenę, dalgį ima į ranką. Dalgis kliūva, pustyklė sveria, ė jam neštis gera! Lyg medžiokliui paties nušautas kiškis: sunku, o neįkyru, kad ir tol.

Namie jis pats tverias dalgiakotį. Aštriu lenktiniu savo peiliuku ilgai drožia jauną eglaitę, ilgai trina stikliniu popieriumi, kol nebekliūva jokia šakelė. Neduok Dieve, kad per darbymetį susiveltų pūslės papautai!

Apskritino daugiakočio galelį. Koks jis juokingas! Kaip jis svavalingai kyšos aukštyn! Napalys neišturi ir padirba iš jo gražią špygelę. Ir laiku džiaugias, kaip jo „einu laukan – namo žiūri; einu namo – laukan žiūri“ visoms sodžiaus gražuolėms rodys špygą, nė vienos tačiau neužgaudamas, nemandagus nebūdamas.

Įsitvėrė. Pasirišo špygelę. Ėmė tinti. Tinn, tinn, tin skamba trumpas balsas, taškos kūjelis plaktukas paseilėtas, kad

neslystų. Jau ašmens ploni, aštrūs kaip skustuvas. „Eisime pievų skusti... Duok tik, Dieve, giedros sausai suvežti ir pačiam sveikatos! Kiek bus gražių saulės patekėjimų, skaisčių pusryčių! O kiek pradalgių vartymo, džiovinimo, vežimų krovimo! Kiekvienas darbų darbelis sudarys ypatingą vasaros poemą. Niaugi nematote, kiek vasaros darbuose poezijos?"

Ir mėšlavežtyje?

Net ir mėšlavežtyje! Jis visai nėra toksai abuojas, kaip miestelėnui rodos, nė jo amoniako kvapas ne toks įkyrus. Sunkus tai darbas, ką ir besakyti! Kelk ir kelk ant keturiapirščių šakių lyg ant savo plaštakos po kokią pusę pūdo, jei ne po visą pūdą. Ne tik pakelk, da pirma atplėšk, pertrauk plačią gabaną dar nesutręšusių šiaudų.

Užtat koks pasigėrėjimas matyti, kaip sluoksnis po sluoksnio imasi, kaip tu apgali visus sunkumus. Pirma žemutytės kūtės lubos dabar kyla vis aukštyn, kol tu neatsirandi pačiame dugne lyg giliame šulinyje. Prisikilojus mėšlo, kokie niekai švilptelėti visas galas šūdleterių, idant tinkamoje vietoje atsistotų! Kokie niekai visas arklys atgal atgrūsti! Rodos, imtumei jį ir taip pat šalin švilptelėtumei kaip kačioką.

O arkliukai drūti, stiprūs, šiuo laiku grūdais šeriami. Gražu žiūrėti, kaip galingai ir noriai traukia tokias sunkenybes ir zovada grįžta atgal, lyg pritardami linksmam mažvaikių varinėtojų klykavimui.

Mėšlą mėždamas Napalys tepajuto, kiek jo turima vieko strėnose, rankose ir šlaunyse. Su darbu jis lyg minės, ritos, nuolat gaudamas džiaugsmo ir pasididžiavimo, kad priveikia.

Ar kūlę kūlė, ar mynę mynė, ar molę malė, – visa Napalys dirbo netingėdamas, nesirąžydamas, po pusvalandį pakalio nekasydamas, nenuobodžiuodamas. Tad ir tėvas Šešiavilkis buvo bepradedąs manyti, veltui buvęs Napalį atitraukęs nuo žemės, bene tikrojo jo pašaukimo. Gerai da, kad ponu nepadaręs, darbininko nepagadino. Nors už akių tėvas Benediktas dar dažnai savo Napalį pavadindavo paniekinančiu vardu: „mūsų ponaitis" ir „burbeklis", tačiau vis labiau juto su tuo sūnum būsiant jam lengviau vargas vargti, neg buvo su Petru.

Buvo net pradėjęs svajoti, tiesa, sau vienas, „močiai" da nepasisakydamas, Petrui paduoti valia sau gyventi kame nors nupirktoje žemėje. Napaliui paduoti visa valia pašvenčiuose likti. Pačiam gi, liovusis visa ko, pradėti prie Napalio karšti.

Brolis Petras su broliene Verute liptinai prilipo prie Napalio. Niekados jam neprikišo jo Vilniaus nepasisekimų. Kur buvę, kur nebuvę, žvilgsėjo sekdami, ką čia linksmusis jų broliukas vėl beprasimanys, kokį šposą vėl beiškirs ar ką nauja bepaskaitys. Petrai tiesiog pamilo savo jaunėlį, kaip paprastai brolis nemylima. Džiaugės juo ir net didžiavosi. Ir paslapčiomis, kits kitam da neprisipažindamu, abudu Petru svajojo bendrai, su Napaliu susidėję, lengviau priveiksią uvėrų tėvą. Kaip tėvai, taip ir Petrai gerokai apsivylė: dalykai nuriedėjo visai kitais takais, patraukdami kiekvieną kitur.

Ir iš viso visiems namiškiams, kaip saviesiems, taip ir samdiniams, Napaliui sugrįžus, pasidarė taip ramu ir lengva, lyg kas į sunkaus būdo žmonių, tėvo Benedikto ir sūnaus Petro, pritroškintą būstą plačiai būtų atidaręs langą ir daug daug įleidęs tyro oro ir linksmos švieselės.

NAPALYS RAŠTUS SKAITO. MOLĖ

Kaip skaisti saulelė Napalys pasirodė Šešiavilkių kieme savo netingėjimu ir mokėjimu skaityti. Tiesa, taip pat netingėjo ir mokėjo Marytė. Abudu broliuku Šešiavilkiuku, kaip ir visa jų šeimyna, tėvai ir vaikai, turėjo grynus, skambamus it varpeliai ar dūdelės balsus. Kai Marytė skaitė vaikišku savo balseliu, klausytojai sekė ne tiek skaitymo turinį, kiek skaitymo būdą, ne tiek klausės, kiek žiūrėjo į mergiūkštę.

Marytė iš ilgakojės ir ilgarankės it voras karamora[73] mergytės sparčiai virto skaisčia mergaite. Nelyginant iš negražaus vikšro graži peteliškėlė. Geltonplaukė mėlynakėlė jau nuo pat

14 metų pradėjo į save žmonių akis traukti. Ir dabar, kai skaitė, visi namiškiai sustodavo ir tokiais meiliais veidais šypsodamies į ją įsižiūrėdavo, kaip žiūrima į jaunų kačiukų ar kūdikių lošimą po aslą. Iš pradžių Marytei tai patiko. Ji dar karščiau, dar balsiau skaitė manydama, kad skaitymu įtinka. Per ilga tačiau ėmė suprasti, kad klausytojai ja pačia džiaugias, ir jai ėmė darytis neberamu ir nebemalonu. Ji tiesiog ėmė pykti, dar nežinodama, kad tai paprasti moterišką žeminą dviejų lyčių santykiai. Pagaliau Marytės nė varu nebegalima buvo beprivaryti, kad ką nors paskaitytų vyresniesiems nemokėliams.

Kas kita Napalys. Šitas „savizdralas“[74], kaip kažin kas dvare buvęs ir lenkiškai girdėjęs praminė, sveikas it buliukas, linksmas, pilnas gyvybės, nors buvo taip pat gražus kaip ir seselė, tačiau to niekas nematė dėl to, kad jis nei paeiti, nei pakalbėti nemokėjo tiesiai, žmoniškai. Kraipydamasis, burbuliuodamas „raitas įjodavo“ gryčion: kitaip negalima buvo pavadinti jo eigasties, verpste sukės po aslą, maišu pasidribindavo krikštasuolėje po langu, iškeldamas dešinę koją ant suolelio, o kairę ant suolo užustalėje. Ir tada tepradėdavo skaityti.

Na, kas žiūrės į tokį kerėblą? Namiškiai kartais net pyko už tokį išsižergimą.

– Ir davė gi Dievas tokias ilgas kiškas: viena Kamajuos, antra Svėdasuos! – sakydavo motutė, neva piktai numesdama nuo suolelio koją, nubėgusią nuo antrosios 17 kilometrų.

Napalys neva išsigąsdavo to nelauktinumo, neva nosimi sukniubdavo į stalą ir taip gražiai svavalingai palei stalo lentą pasižiūrėdavo į motutę, kad ta tuoj apsaldavo ir imdavo glostyti geltonus, bent kiek garbanotus sūnaus plaukelius.

– Nu, nu, skaityk jau, skaityk. Tik neišdykauk.

Ir Napalys imdavo skaityti nusistatęs balsą kaip kamertono. Atseit, kokią knygelę buvo išsiėmęs iš „desincioro“[75]: jei Olechnavičiaus „Pasakas ir pritikimus“[76] – kitaip, jei Olšausko „Bromą, vedančią į dangų“[77] – kitaip. Ir tą turiniui tinkamą balsą mokėjo išlaikyti per visą skaitymą.

Mažutė spintelė, sykelio meto, prikalta krikštasuolės kerčioje moterų lopamajai reikmenei sudėti: siūlų kamuolėliui, vaškui, pirštukui, adatoms, sagutėms ir kitiems mažmožiams, per ilga ėmė eiti pilnyn senovinių knygų. Pirma rado sau čia prideramos vietos, kad nesivalkiotų, nečiurtų ir neplyštų, apkaustytos abiejų jaunių Šešiavilkiukų maldaknygės, kurioms tėvas buvo mokėjęs prūsų šmugelninkui kuone po keturis rublius. Tokią krūvą pinigų „Dievo garbei" išpylęs, šykštus tėvas Šešiavilkis kumščiu įgrasė abiem, kad knygas laikytų paliūdžioje, ir pats savo rankom atatuštino spintoje vieną lentynėlę.

Pradžia buvo visli. Neilgai trukus ant tų didžiųjų knygų, kurias į bažnyčią reikdavo neštis „kaip žąsį po pažasčia", atsirado keletas mažesnių, bjauriai sučiurusių, nežmoniškai nuvalkiotais viršumis, bet visiškai švariu, beveik nepalytėtu vidum. Jas Šešiavilkiukai parsinešdavo iš kaimynų, kur jų niekas neskaitė, nors ir į krosnį niekas nemetė. At, buvo troboje lygiomis teisėmis su mūkele kaip „Dievo garbė", nors tai buvo Aleknos balabaikos ar Valančiaus pamėgdžiojimai[78].

Be keliolikos tikybinių knygelių, dažniausiai nuobodžiais „klausimais ir atsakymais", Šešiavilkiukų spintelėje atsirado ir įdomesnių knygelių: Ivinskio „Genovaitė", dveitas jo „Kalendorių" su melagių pasakomis, Merkinės klebono Olechnavičiaus „Pasakos, pritikimai ir sakmės", Juzumo „Dzidaras Artojas"[79], Valančiaus „Palangos Juzė", „Antanas Tretininkas", Olšausko „Didžioji Broma" ir dar kai kas. O visų tarpe viešpatavo trumpa, siaura, užtat nežmoniškai stora „Kantička", kuri, kad „pati negiedotų", atseit, kad nesižiotų per savo storumą, buvo surišama ilgais kaip Ickaus peisai dirželiais.

Tai buvo „ponia Paulauskienė", praminta garbei ir šlovei šundaktario žmonos miestelyje, kuri taip pat buvo tiek stačia, tiek gulsčia. Ponas Paulauskis, keliolika metų pranešiojęs ligonių puodus Vilniaus Savičiaus ligoninėje[80], pradėjo ir pats „apie visokias ligas išmanyti" ir atvažiavo į pašvenčius ligonių gelbėtų. Ar bent kam padėjo išgyti, tai geriausis Dievas težino, bet kad sau padėjo, tą visi žinojo ant riebios jo pačios.

Kaimynų retas kas tas knygas skaitė, tad mielu noru Šešiavilkiukam skolino ir paskui, nors neužmiršo, vis kažin kaip nebeprisirengė pareikalauti, kad pagaliau sugrąžintų laikę laikę. Taip jos ir buvo metų metais Šešiavilkių knygyne.

Paskui ėmė rastis Prūsų kontrafakcijos knygos: neva senovinės, bet ne senovinės, tik senėlesniais metais pažymėtos rusų policijos akims apdumti ir drąsiai troboje laikyti. Po truputį, po truputį jų prisipirkiojant, jos pabaigė iš spintelės išstumti visus lopinius, vašką ir kamuolėlį į stalčių, į kuparą ar į kaniką. Dabar jau visa spintelė buvo sausakimšai pristatyta storesnių ir plonesnių, ilgesnių ir trumpesnių knygų ir tapo jaunųjų ir net senųjų Šešiavilkių garbinamąja, branginamąja vieta. „Mūsų desincioras" – saviškai praminė jį Napaliukas, nusižiūrėjęs į žydus.

Kur buvęs, kur nebuvęs, kapt už knygos. Taip tai įėjo į paprotį, kad Napalys be knygelės rankose, kaip liuikius be papiroso tarpupirščiuose, gryčioje tiesiog nežinojo, kur rankos padėti. Ligi tik iš oro „įjojo" ir, ką tik pasergėjęs ar pagalvojęs, paburbuliavo, tuoj siekė į savo desinciorą bet kurio spaudinio ir ėmė „barakatinuoti". Taip lietuviai susilietuvino žydiškąjį Dievo garbinimo būdą: „Adinoi, Barach-Adinoi"[81].

– Šis nesuklumpa ir trupiniais aplipdytų žodžių neranda... – girdavo Napalį namiškiai, tuo pat žygiu pašiepdami mylimąjį savo pagrabų kantorių – promotorių Tamulionį, kurs, turėdamas gražų balsą, ne per gerai teprisimanė žiūrėti į knygą. Nedaug jam ir tereikėjo, visą giesmyną atmintinai mokant. Giesmę „Giesmyne" ir posmą giesmėje jis daugiau apčiuopomis rasdavo neg akim, pabalnotom riebiai užteptais akiniais. Tada imdavo didele, purvina nagos „liemavone" krapšyti puslapį, kreitėdamas, kad, begiedant prie stalo, apkrauto valgymais, visos knygos trupiniais aplimpą. Bet kam iš šalies priminus posmą, tuoj tų „trupinių" nebelikdavo, ir giesmė vėl graudingai plaukė iš drebančios, gražios senelio kakarinės.

Napalys skaitė tikrai žydišku temperamentu, kad net jam seilės tiško, nieko nepaisydamas, ar jo kas klauso, ar ne; ar klausytojas pradžią girdi, ar galą, – lygiai taip pat, kaip

kalbėtojas Londono Hyde Parke. Ir Šešiavilkių šeimyna tenkinos tuo, ko gauna, juoba tenkinos girdimu dalyku, neg savo paties skaitomu. Skaityti vienas nemokėjo, kitas ne taip gerai paskaitė, trečias, ir gerai paskaitydamas, nepratęs nepaslinko arba bjaurėjos bloga, sukta, dar neišdirbta lietuvių kalba, – taip Napalys skaitytojas ir buvo visiems reikalingas; jis paslenkė ir jau mokėjo persiversti per bjauriai surašytą ir dar bjauriau, be korektūros išspausdintą senovinį raštą lyg per suartą didelėmis velėnomis ir dar nenuakėtą dirvą.

Taip visi, kurie tik per Šešiavilkius pereidavo (o jų per metus pereidavo nemaža), daug daug dalykų žinojo iš jų desincioro. Žinojo bent, kas kurioje knygoje parašyta, žinojo, pačiam įsigeidus, ko iš škoplerninkų ar keliaujančiių pirklių reikalauti. Taip Napalys, vien būdamas „burbeklis" dėl to, kad prigimimas jį vertė savo gyvumą eikvoti gyva ir rašyta kalba, nejučiomis tapo tikru švietėju lavintoju, lietuvių kultūrtrėgeriu ir tautinio jų susipratimo kėlėju.

Ačiū jam už tai niekas nesakė, bet naudos dėl to nebuvo mažiau: lietuviai yra gimę tinginiai ir jie į bet ką reikia tiesiog „įpratinti", nelyginant teliukai putrą gerti – iš pradžių per pirštą, kol pradės patys. Užtat paskui pasakys tokiam pratintojui tokį ačiū, kurs bus lygus su – meile ir atminimu per visą amžių.

Lietuviai balsiakalbiai, tai jų atviros, neveidmainės širdies ženklas. Savo namuose būdami, nesigaili sveikų savo plaučių ir taip šaukia šnekėdamies, lyg būtų kurtiniai. Bet Napaliui siekiant į savo desinciorą, visi nuleisdavo balsus ir visiškai nutildavo. Pirmoji liaudavosi indais barškinusi pati Šešiavilkienė, piktai sutrinkindama ir kitus, kurie dar nebuvo apsidairę ir pamatę, kad Napalys jau rengias barakatinuoti.

Sugrįžęs iš Vilniaus, Naplys rados bent kiek kitokesnis. Į desinciorą rečiau besiekė. Ir kai siekė, nė nežiūrėdamas atgal kaip pirma, tik ilgai, atsidėjęs rinkos. Kartais taip ir nebeišsirinko. Ar dėl to, kad visa jau per gerai žinojo, ko tik ten buvo prirašyta, ar kad jau nebesitenkino „klausimais ir atsakymais" ir „balabaikomis". Skaitė jis dabar nemaža, tik bent kiek kitaip.

Sugrįžus iš Vilniaus, jam atsirado dar du savotišku desincioru, knygų rinkinėliu. Vienas buvo saklyčioje skrynelėje. Tai buvo knygos storos, rusų ir lenkų kalbomis surašytos. Kai kuriais iš pažįstamų ir draugų buvo gavęs išsivežti į „meškų kinį", toli nuo miesto, kur knygų reta rasti.

– Skaityk sau sveikas, kad nepasikartumei iš nuobodžio. O gausi progos, sugrąžinsi, – lydėjo mylimą savo Napalį į sodžių.

Nei nuobodžiuoti, nei kartis, matėme, Napalį, darbus dirbant, neėmė noras. Tik ir skaityti jis vis dėlto neatprato, turėdamas bent keliolika rinktinių, gražių ir naudingų tomų.

Šventadieniais priešpietuvėmis, kada Napalys nepavykdavo ar dėl oro nebuvo galima išvaryti į bažnyčią, tuoj po pusryčių virsdavo jis saklyčioje į savo gana gerai paklotą lovą ir sustingdavo.

Naktį gerai pramiegojus, rytą riebiai pavalgius, vėl paimdavo drabnumas, noras virsti atgal į patalą ir tysoti. Ne miegoti, tik – tysoti. Kai per visą savaitę įvargintas kūnas ilsis, sustingęs atsileidžia, smarkiai varytas kraujas silpnėja, – taip darosi gera ir malonu, toks lepnumas pereina per kūną, kad lūpos pačios susitaiso šypsotis lyg mirštančiam, kada kraujas pradeda krešėti.

Po valandėlės imdavo tada dūkti jo dvasia siela, visi jausmai ir svajonės. Sekmą dieną darbavosi jo siela ir taip pat smarkiai, kaip per šešias dienas darbavosi kūnas. Ko jis tuomet neprisvajodavo apie save ir apie savo artimuosius ir tolimuosius! Tomis valandomis jis virškinos ir į savo dvasios gyvybę traukės visa, ko tik buvo kitkart prisiskaitęs, prisiklausęs ar prisižiūrėjęs. Ką pirmiau ėmės į savo vidų vien tik kaipo daiktų matytojas, dabar tai savinosi kaipo jiems pritarėjas, jų mylėtojas.

Gyvenimas sodžiuje, sąžiningas ėjimas sunkių darbo pareigų, artimiausis sugyvenimas su liaudžia, – visa tai Napalį sparčiai brendino. Dabar jam rodės, kad Vilniuje jis tebuvo molis, iš kurio kiekvienas gyvas ir negyvas daiktas lipdė šį ar tą; dabar jis darosi kieta plyta, degama gyvo gyvenimo krosnyje ir jau tinkama dėti į sieną. Kokia tai bus siena, koks mūras, jis dar aiškiai neperregėjo, jautė tačiau, kad tame mūre

jam skirta žymi ir sunki vieta. Bijojo ir drauge geidė ir domėjosi kuo veikiausiai atrasti sau Apvaizdos skiriamą vietą.

Prisisvajojęs atsivoždavo knygą iš to antrojo desincioro ir taip gulsčias nebeatitraukdavo nuo jos akių ištisas keturias valandas. Tai buvo vienatinės valandos, kada Napalys nebuvo – burbeklis. Ir taip kitokis neg visados – vėjo patauška, striksintis nenuorama, kad motutė Šešiavilkienė būtų išsigandus sūnaus, jei būtų mokėjus sekti svetimą sielą. Bet ji buvo neišlavinta kietagalvė; galvoti ir bet kokius išvedimus daryti netesėjo. Jei tasai ilgas Napalio tysojimas patale jai netikdavo, tai tik dėl kitų, visiškai kūniškų priežasčių.

– Tai kad atsidribo kaip šakės mėšlo: nė nepajudės... Šonus pragulėsi, akis pasigadinsi, beskaitydamas visokius niekus. Iš didelio rašto neišeik bent iš krašto! Kad bent tai būtų Dievo garbė. O dabar, žinai, visokias balabaikas, kaip to Merkinės Aleknos. Klebonas, o netingėjo tokiais niekais užsiimti. Nė mišių maldų nepaskaitei...

Napalys į tuos žodžius nė uodega nepavizgindavo, nė nenusišypsodavo į savo motutę paprastu būdu, lyg ne jam tai buvo tarta. Gal ir negirdėjo jos žodžių, drauge su knygos vaizdais iškeliavęs į kitus pasaulius.

Šie šventadieniai Napaliui buvo laimingiausios valandos. Jis taip nurimdavo, kaip šventadienį nurimsta visa gamta ir visi namai. Ir draugėj su ta gamta užsivaisydavo kažin kuo tokiu, kas duoda teisės vadintis – žmogus, ne gyvulys.

Dar Vilniuje būdamas, Napalys Šešiavilkis ėmė susipažinti su kitos rūšies raštais, kurie reikėdavo giliai už ančio nešiotis ir laikyti, visai netinkamoje jiems vietoje užkišus. Tai buvo lietuvių politikos literatūra, iš Prūsų ir Amerikos uždaruose vokuose kam ne kam ateiną menki laikraštukai. Nei kas juos leidžia, nei kam, Napalys nesidomėjo. Pakišo kas, paskaitė, nes skaityti buvo pratęs: nusistebėjo, kaip tai drąsiai koneveikiama visokios vyriausybės, kaip karčiai ir piktai išdedama visokios pritiriamos nuoskaudos, – ir galas. Tebekunkuliuoją jo jausmai, nerimstąs, kad ir geras, jo būdas niekaip neleido nusistovėti. Viskas jame tebesidrumstė ir kaip neleido pagalvoti,

gerai ar negerai, tinkamai ar netinkamai, tiksliai ar netiksliai jis pats daro, taip neleido analizuoti nė kitų darbų. Jogei vyriausybė yra, tai jis matė ir jautė, nes tai faktas. Bet kokie tikrieji savumai „geros" ar „negeros" vyriausybės, visai jam nebuvo galvoje. Gal taip ir reikia, kaip yra.

Ir tie dalykai, kaip ir kiti, griežtai atsimainė, kai Napalys ėmė gyventi surinktiniu savo liaudies gyvenimu, jausti surinktiniais, bendrais lietuvių jausmais, kai nusiskundimus ėmė girdėti ne iš popieriaus, tik iš gyvų lūpų. Minkšta, jautri gimusio dailininko Napalio siela dabar tik suvirpėjo užuojauta skaudžiamųjų ir protestu prieš skaudėjus.

Napalys vis dažniau ėmė antyje ar kišenėje atsinešioti naujintelių knygelių ar palaidų lapų. Jas teišsiimdavo, kai namie tebuvo visi saviškiai ar bent savo kaimo žmonės, o ne atsitiktinai užėję perėjūnai. Dirstelėdavo pro vieną langą, pro antrą, reiškiai paslaptingai žvilgterėdavo į esamuosius, – tada tik pamažu išsiimdavo kokį pluoštelį popierių.

Matės tuomet, kad jam virpteli ranka ir lūpa, nors rūpinasi susivaldyti. Negi iš baimės: namie nebuvo ko bijoti, tik susijudinęs dvasia. Lyg jaunikis, gavęs iš savo mylimosios mergelės meilų raštelį, bene daugiau džiaugias, dar neatplėšęs vokelio, neišvyniojęs lapelio; turinys – kaip Dievas davė: kita vieta sujudins, kita ir jokio įspūdžio nepadarys. Jei ir nerado ko laukiamo viduje, vis dėlto skaitė visa kiaurai, atsidėjęs.

Iš desincioro knygas skaitė atsilošęs, kojas kažin kur padėjęs, iš skrynelės – atsidribęs į lovą, iš ančio gi skaitė užgulęs, užkniubęs ant stalo. Anuos skaitė visu balsu, šituos pusbalsiai. Anuos šaltai, taip sau, šituos neapsakomai karštai, kad net jam skruostai imdavo žydėti ir akys blizgėti. Prie šio darbo burbeklis ir vėjo patauška Napalys darėsi vėl kitokis. Šiomis valandomis matės ir buvo balse jaučiama, kaip beskaitant visas jo vidus vartaliojasi, visa ten kunkuliuoja verda didžiausiu papeikimu tų, kurie, nieko nežiūrėdami, daro neteisybių, vargina nekaltus, spaudžia beviekius.

Visa savo jauna, karšta siela protestavo prieš sauvaliavimą Lietuvos valdininkų, prieš siaurinimą lietuvių teisių

bažnyčioje, mokykloje, valsčiuje, teisme, visur – Tėvynėje. Jis nekomentavo skaitomųjų žodžių, neaiškino ir kitiems; gal jam ir pačiam daug buvo dar neaišku; jis tik jausmais gėrė ir jausmais atidavė kitiems tą protesto dvasią, kuri iš kažin kur, iš kažin kokio tik svajojamojo laisvės krašto, kažin kokiais slaptais keliais ateina ir it nuodijančios dujos ima pro visus plyšius spaustis vidun visuose Lietuvos pakraščiuose.

Kitaip Napalys skaitė tus raštus, kitaip jų ir klausytojai klausė. Griežtai visi liaudavos dirbę ir šnekėję, visi susirinkdavo aplink stalą, susistatydavo lyg puodynes juodai nusidirbusias savo rankas. Abiem kumštim smakrus pasirėmę, gėrė gal ne tiek raštų kalbą, kuri dažnai būdavo paini ir neaiški, kiek jų dvasią, arba dar tikriau – raštų dvasią, perėjusią per karštą Napalio jausmą ir jau taip įkaitintą, kad net degino. Klausė, kol ir jų akys neimdavo aštriai, smailiai blizgėti, kol ir jų lūpos neimdavo piktumu virpėti.

Po tokio skaitymo visi atsilošdavo ir nuo stalo keldavos, sunkiu atsidusimu išpūsdami ilgai sulaikomą suspaustą dvasią.

– Teisybė... Tik daryk gi tu ką padaręs! Kieno galia, to ir valia... – sakydavo nusiminę, nežinodami, kas gi daryti, kad taip nebūtų, kad padėjimas pasitaisytų.

Skaitytojui gi atsigerindami, palinguodavo galvomis, vėl apsidairydavo pro langus ir persergėdavo:

– Nu, žiūrėk! Kad nutvertų tave urėdninkas, nepaglostytų. Antai Kimeklį sugavę tik su vienu kalendorium, ir tai kažin kur išsivežę; nei žymės nebeliko, nei žinių beateina... Geriau kišk visa tai į krosnį, kad nebūtų bėdos...

Į krosnį Napalys raštų nemetė, tik ir namie jų nesimatė: jie arba laikinai gulėjo jam vienam težinomame trečiame desinciore, arba ėjo per lietuvių rankų rankas, keldami žmonių nepatenkinimo ūpą ir norą, kad visa atsimainytų arba bent pagerėtų.

Dar ne per senai ne vienur lietuviai malinį malės namie. Viralinėje stovėjo tam tikras stalas vienomis ar dvejom girnom. Ties jomis palubėje buvo klapatės vienam ilgo milinio

galui įkišti. Antru galu suki girnapusę, o laisvąja ranka vikriai pilstais maliavos taikydamas, kad nesuskubtumei miliniu suduoti sau per riešą. Jei grūdai krosnyje gerai išdžiūvę, tai, gaidžiagystėje atsikėlęs ir netingėdamas, ligi pusryčių gali susimalti bent puspūrę.

Gyvulinį bėralą, atseit ne grynus grūdus, tik su atavėtomis, dar karštesnėje krosnyje sudžiovintus, grūdosi grūstuvuose. Namelio kerčioje ant lingės karėjo keturiaspenis grūstuvas užkaltomis ant galelių grandimis. Čia pat krušos miežius kruopoms, grucei ir avižas šustiniams. Nukrušę, tam tikromis geldomis niekočiomis nuniekoję, paskui malė, jei reikėjo tam tikrų miltų.

Pirmapradinis darbas, nespartus, trigubas. Ale kad ir bėgti nebuvo kur. Žmonių buvo daug (kai dar nebuvo įdygę išeiviauti), gi darbo maža. Tai ir gaišo, metelius prasistumdydami.

Poetingas tai buvo darbas – molė. Pagirnis, kaip ir jaujas per kūlę ir linamynę, mėgiamosios pojuokų vietos. Velnias, pagirnyje tupėdamas, vis gadina bernui girnas, kad nepamaltų ir keikdamos nuodėmiautų. Byra miltai bernui maišan. Byra nuodėmės velniui maišan. Jei girnos gerai eina, negenda, tai velnias bent jas pakelia, kad bernui būtų lengviau ir sparčiau, užtat malinys būtų rupiai leistas. Duona tuomet kepama skirsis ir visi valgytojai keiksis, kieno gi, jei ne pagirnio, naudai?

Vyrus prie girnų šeimininkai statė tik tinginius, mergas – tik neišmaningas verpti ir austi. Suka girneles senmergė per visą ilgą amželį, nematydama atamainos. Ir ką gi pelnė? Vieną rainelę ant pasturgalio užsikarti. Nei draugų, nei dėdžių, nei bičiuolių. Pagaliau ji ištekės (tai ji tikrai jaučia). Duos Dievas sūnelį Jonelį. Tik kas ir iš to gera, kai nėra laisvės? Kaipgi jį auklės, kad reikia nuolat bėgti darbų dirbtų? Išsineš savo Jonelį į kamarą, pasisodins ant girnų, klapatė lėks ir užmuš... Ir krenta graudžios ašaros, kad neturčiui našlaičiui ir taip bloga, ir šiaip ne geriau.

Nėra geriau miegoti, kaip rytmetį apyaušryje arti kamaros. Miegas ir taip saldus tuolaik, o čia dar ū ū ū ū girnelės, klebekš

klebekš klebekš klapatė, dūsauja bobutė ir į girnų ūkimą taiko begalinius savo poterius; keikias bernas ar mergą erzina, jei tokie malėjai. Rodos, visą amžių taip, nepakirdęs, išgulėtumei; nežiūrėdamas, visa matydamas, neklausydamas, o visą girdėdamas... kad pilvas neimtų prašyti sviestinių skrylių.

Molė, kaip ir kiti senoviniai ūkio darbai, turi daug poezijos, pasakų, prilyginimų, patarlių ir dainų. Pakėlė kaip šunį ant girnų. Liežuvis kaip milinys. Gaila, kad jie su visomis savo apystovomis gauna pasitraukti prieš mašinas. Joks bernas, jokia merga dabar nebesisamdys ūkininkui grūsti, krušti, niekoti, malti, spragilais kulti. Tai, suprask, jau per sunku. Jau prisireikė kuliamųjų, arkliais ar net garu sukamų; reikia ir malūnų, vėjo ar vandens sukamų.

Vėjinių, arba olendrų, pašvenčiais nebuvo, nes upė, ežerai ir iš jų teką upeliai davė gana pajėgos girnoms sukti. Pavažiavęs trejetą penketą trumpų mylelių, drąsiai gali susimalti atsivežtą vežimą ar du.

Gera, poetinga į malūną važiuoti; be galo įdomu.

Moterys, dulkėtos kaip iš miltų išlindusios žiurkės, klėtyje visą dieną siaučia grūdus, kad neliktų jokios dulkelės, jokio šapelio. Rugius siaučia duonai, kviečius ragaišiui ir pyragams, miltinei ir kunkulinei, miežius ir žirnius – raguoliams ir kitiems galams, ko tik iš grūdų ir miltų galima beprasimanyti. Nesiaučiama tik gyvuliniai.

Vyrai įsirę̨ždami į ratus velka tokius maišus, lyg tai būtų ne maišai, tik duknų įpilalai, nes mokėjo nuo maišo, vis tiek, ar jis didelis, ar mažas. Dabar ir čia malūnininkai išgudrėjo: ima nuo pūdo, nebe nuo maišo. Sutaiso vežimus. Šeimininkas viršun užmeta dideliausią maišę kvepiančio šieno. Šeimininkė apvirina gerą gabalą kumpio, į medinį užvožiamą indą įkrečia geros varškės, ir visa tai drauge su puskepaliu rupios, bet sveikos, salsterinčios duonos krauna į žičkinį ančvilkalą.

Važiuoji. Kelias geras ar negeras, bet sausas. Arklio valdyti nereikia – jis ir pats kinksi, pirmutinį vežimą pridūręs. Žvalgais į nebežinomas vietas, džiaugies kiekvienu daiktu ir taip įsidėmėji, lyg kad per visą amžių nebeužmirštumei. Platu ir

įvairu, kaip tik Lietuvoje teįvairu. Norisi balsingą giesmę Dievo didybei šaukti ar svajonės dainelę niūniuoti. Štai ir malūnas pakraštyje ežero ar gražaus kaip dubuo tvenkinio. Pagavęs visa, kas tik aplink jį stačias stovi, jis susidaro antrą, apatinį reginį. Vanduo, iš viršaus spaudžiamas, apačia švirkščia, po ratu šniokščia putojas, toliau verpetais sukas. Tai apatinis vanduo.

Jei malūnas eina viršutiniu vandeniu, dar įdomiau žiūrėti, kaip ir kiek daug jo krenta, savo sunkumu ir smarkumu sukdamas dideliausį ratą. Tokia vandens gyvybė ir darbštumas, kad gali ištisomis valandomis į jį vėpsoti ir nenusibos. Saulė šviečia į taškomą vandenį, iš lašų daro diementus ar ištisą laumės juostą. Žuvelės ir žuvys taškos tvenkiny, vėžiukai rėplinėja tarp akmenų už pylimo. Krykščia ir sparnais plevena vandens paukščiai. Pakraščiais tarpsta riebiais stambais ir lapais plūdrai, šnera meldai ir nendrės.

Suvažiavę vyrai plukdos tvenkiny; juo drąsiau, juo žino, kad ne per gilu; juo balsiau šaukdami, juo rečiau vandenį yra matę. Sauvaliuoja, rėkauja, taškos, lenktynių plaukia, savo prie vandens pripratimą rodo.

Kiti tyčia atsivežė meškerių pameškerioti, prisiėjus ilgai savo eilios laukti. Kitas šautuvą, kas ką mėgsta, dyku laiku apeiti pakraščiais, bene pagaus kokios laukinės. Dreba laukimu ir nebešauna išgąsdintas ūmu ančių pakilimu iš po kojų. Paskui graudžias ir sugrįžęs visiems skundžias ar meluoja.

Čia berniūkščiai, aukštai kelinaites atsiraitę, per pusę dienos graibo aplink akmenis, kol nutveria keletą vėžiukų. Ne tiek gardu valgyti, kiek gera vėžiauti.

Prie durų dar įdomiau. Nuolat važiuoja vis nauji žmonės, vis iš kitų kraštų. Visi reikia išklausinėti, su visais susipažinti, apie šių metų laimėjimus patirti. Kits kitam girias, jei ne kuo kitu, tai bent savo pagalėjimu. Eina lažybų, kurs didesnį maišą užneš stačiais laiptais į kašę.

Kurių gi darbas jau dirbamas, tie nebeturi laiko kermošiauti. Maišus, grandine apjuosdami, ratu suka viršun, pila į kašę, bėga žemyn pasižiūrėtų, beg ne pilnas jau maišas ir ar

gerai miltai byra. Kol prisegė kitą maišą, jau kašė tuščia, ir malikas jau baras, kam dykos girnos trinas.

Kelerios girnos lyg tolimas griaustinis visais pašaliais griaudžia, ūžia, ūkia, dunduluoja. O tasai piklepalaikis lyg tauškalės liežuvis klebet klebet klebet, rodos, vis greičiau, greičiau mataruoja, kad tik įraginus pačius tinginius greitai suktis, sulig pačiu piklium. Ir nesimato malūne tinginiuojančių žmonių. Mašinos ir vandens gyvybė atgaivina labiausiai apmirusius.

Čia tau milavelė iš reto žnekt... žnekt... žnekt bukais rąstais į garuojantį karštu vandeniu vilnonį audeklą.

Atgal vežimus vežas visi nusimiltinę, ne tik drapanas, batus ir kepures, veidus ir net akių blakstienas. Niekas to nė nepadorėjas, kad susitiks pažįstamų, nei labai dulkinas miltus. Ar tai kas bloga? Negi kūlės ar kelio dulkės.

Parveža. Jau iš tolo išvydusios moterys raitos rankoves. Apnikusios vežimą, dideliu pamėgimu kaišioja lig alkūnės plikas savo rankas mėgindamos, ar labai įkaitę. Persiima didžiausia baime, šoka bėga miltams taisyti plačios vietos ant grindų ar ant lubų, kad neužsidegtų.

Ir gražu, kai žmonės mielai ir mokėdami dirba savo darbą, jo vaisius brangina ir gerai suvartoja.

Gerame malūne tokia gyvybė verda kuone per ištisus metus. Kas diena aplink malūną aplotas ar jormarkas.

NAPALYS VAŽIUOJA

Atvažiuoja Lucė
Per Kupiškio tiltą –
Du kubilu miltų.

Senis Šešiavilkis per tuos 35 metus taip priprato prie tų nuolat atvažiuojančių ir išvažiuojančių svečių, prie to ūkimo ir nuolatinio smulkių pinigų į didelę it paties pikliaus rankovę

byrėjimo, kad, pašvenčius pardavęs ir į pavenčius ruošdamasis, buvo piktas kaip pats velnias. Tai jis vaikščiojo nei gyvas, nei numiręs, tai baisiai keikės. Nei prie jo beprieiti, nei bepaklausti. Taip dabar griaudės, naujintėlį savo malūną kitam atidavęs, kad net pirštus kramtės ir verkti norėjo. Išėjęs pro duris, nebegalėjo nei žvilgterėti į tą šoną, kur lyg didžiausio dvaro rūmai bolavo jo pustrečio aukšto mūrai raudonu skardiniu stogu, kur naujos turbinos sukės, kur ūžė klebetavo gyvi žmonių ir mediniai mašinų liežuviai.

Napalys buvo bemėginąs juokais tėvą nuraminti.

– Ko čia, tėveli, taip sielotis ir graužtis, kad „pašvenčiai" nuo „pavenčių" tesiskiria vienu garsu „š"...

Tėvas net supyko už tokį palyginimą ir piktu įnirtusiu žvilgsniu dūrė sūnui.

– O tu žinai, kas dar garsu „š" prasideda? – paklausė.

– Žinau... – atsakė Napalys.

– Taigi! – pamojo ranka tėvas ir nuėjo sau dar sykį išsibarti su naujaisiais malūno ir ūkio ponais, kad jam už visus paliekamus šakalius teduoda du šimtu rublių.

Visa Bened. Šešiavilkiui matės pusvelčiui atiduota. Ką tik benutverdamas, šakalį, lentgalį ar virvagalį, nešė vilko ir krovė į vežimus ir vėl piktai mėtė šalin, kad ir geresni daiktai nebepareina: skrynios, pintinės, vytelinės, ryšiai drapanų ir patalų, sėklės ir paukščiai, teliukai ir paršiukai. Jau keliolika vežimų talkos stovėjo kieme pilni prikrauti ir vis dar matės, kad visa ko nepaims, kad daug kas reiks parduoti arba antrą kartą jų atvažiuoti.

Pardolioti daiktų senis nė už ką nesutiko. Parduoti, girdi, tai dykai atiduoti; parduoti lengva, o kai reiks, nusigabenus naujon vieton, į nepažįstamus žmones, kokio mažmožio, tai savaitę pabėgiosi.

Gal tai ir tiesa. Vis dėlto Šešiavilkis nenorėjo parduoti savo griozdų daugiau dėl to, kad buvo prie jų prisirišęs pripratęs, o ne dėl to, kad jie tikrai buvo brangintini.

Antrą sykį sugrįžti jų pasiimtų vėl buvo nepiga, nes daugiau neg pusantro šimto varstų.

Ir pyko senis, pats iš savo paties painių nebeišbrisdamas.

Atsisės, susiims galvą abiem rankom, ir mainos vaizdai drauge su kraujo plakimu. Per galvą, pro akis šliaužia visas jo 35 metų vargas ir rūpestis, visi laimėjimai. Vaidinas, kiek jis čia yra „dulkių" prisišluostęs po kiekvieno malusio, kiek jomis karvių ir kiaulių nupenėjęs, po kiek daug už jas gavęs.

– Žiūrėk, utaruose nepalik, gražiai iššluok! – nori savo papratimu sušukti samdiniui malikui ar savo Petrui. Ir susigriebia nebeturįs nei peniukšlių, nei maliko, ir nebeatgauna kvapo, tik mostaguoja rankom po orą, lyg pašautas paukštis sparnais.

Žvilgterės į naują, lyg tyčia tik pastatytą pastogę 25 svečių arkliams stovėti. Rašytiniai išmislingi, kapotiniai ir kirptiniai; lentos visoms trims sienoms ir stogui geros, storos. Dar buvo šonus vopna apibaldęs, o stogą rudai nudažęs, kad taip pat atrodytų, kaip ir pats malūnas. Stovės bent tris dešimtis metų.

O parankumų! Šulinys čia pat. Kiekvienam arkliui skyrium užtveria, kad, svetimi būdami, nesispardytų; kiekvienam skyrium prakartė ir apverčiamas lovelis miltams įplakti. Nuo visų šonų ažuvėja. Krūvos mėšlo pavasario bulbėms iš vienos tos pašiūrės.

Ir visa tai palikti... ir nieko ten nerasti... Palikti bočių bočių lizdą, kur kiekvienas akmenėlis nuspardytas, kiekviena pėda Šešiavilkių prakaitu permirkusi, kur kiekvienas trobokšlis savo rankom sukilotas... Ne, kad būtų pagalvojęs, kaip bus sunku gimtinė senavietė palikti, nebūtų jos kitam užleidęs už jokias ramybes. Būtų bevelijęs pragarą su Petrais kęsti, bet tik pašvenčiuose, neg rojų be Petrų, bet svetur.

Ir ėmė jį vis didesnis pyktis ant Petrų ir net ant Napalio, kad jų paliuosavimas taip brangiai jam atsieina. Pyko, kam Petras toks neperlaužiamas kietabūdis, kaip ir jis pats, kam užsispyrė vesti ir savarankiu būti. Negana jam buvo tėvo duonos... Pagaliau visą pyką ėmė versti ant Petro, matyti jį kaip kruviną ir krimsti jį negyvai, kur tik besusitikdamas, prie ko tik beprikibdamas.

Dar labiau pykino tėvą, kad Petras visa to lyg nebeimąs į širdį. Petras Santeklių nebuvo savo akim matęs. Įsivaizdavo juos tik iš tėvo pasakojimų, kai jis tik ką buvo pasigviešęs juos pirkti. Įsivaizdavo ir taip pat jau dabar juos įsimylėjo, kaip mylėjo savo pašvenčius. Įsimylėjo ir mielu džiaugsmu ėmė ruoštis į naujavietę, visai nenusigąsdamas, kad reiks būti naujakuriais ir gerokai pavargti, kol praturtės. Pagaliau smala jų neregie, tų turtų: bet tik laisvai pačiam pagyventi, be tokio mielo tėvelio! Štai dėl ko Petras, nors niekur tėvui nenusileido, atsiriedamas balsu balsan nebeneapkentė jo: vis tiek nebeilgam; be to, matė, kad abu tėvu, nors ant jo pila visą savo tulžį, tačiau čia pat kiekvienu mažmožiu rūpinas, kad naujoje vietoje ne tiktai jiem, tėvam, nieko netrūktų, bet ir Petrui.

Ir Napalys per paskutinę žiemą tėvo nebedžiugino. Savo papratimu dirbęs dirbęs visomis galėmis, kai metė namų darbus, tai visiškai į nieką nebesikišė ir pavirto tikru nevykėliu „ponaičiu"; nesisekus Napalys išmokyti ir tikru ponu padaryti, tinginio „ponaičio" tėvas ypač bijojo.

Napaliui jau buvo pradėję būti baisu, kaip jis naują vasarą bepradės, griežtai visų darbų jau mokėdamas, griežtai visus įspūdžius jų, jam rodės, jau išgaudęs. Vis dažniau dabar namie skaitė tuos užsienių raštus, vis dažniau ėmė su jais prapulti, pirma į savo kaimą, paskui į artimuosius kaimus pėsčias, galop ir toliau važiuotas.

Senis Šešiavilkis, atmindamas, kiek gera, kiek lengvybės iš Napalio buvo prityręs, nesakė jam nieko. Bet vienas sau vis labiau ėmė nerimti ir jausti, jog iš visa to nei jam, tėvui, nei visai giminei, nei pačiam Napaliui nebus daug gera ir džiaugsmo.

Štai ir dabar visa susikraustyti be Napalio prisieina. Jis vis kažin kur bėgioja, neva atsisveikintų su kaimynais, o tokiu rūpestingu veidu, kaip kad sunkų ir painų darbą dirbtų. Atgal atlydi jį būreliai sėbrų, tokių pat jaunų „skripcionų"[82], kaip ir jis pats, ir ilgai šnibždas ar pusbalsiai tariasi.

Kad būtų senis turėjęs laiko pasiklausyti, ką jie kalba, būtų dar labiau susirūpinęs užmenama mįsle.

– Sako, ten nebetoli beesą, ne daugiau kaip dešimt mylių...

– Tai lengviau bus susiuostyti.

– Tik mūsų neužmiršk! Lauksime išsižioję, dienas skaitysime, langelius pražiūrėsime, vartelius nurymosime...

– Kaip tat! Aš neužvilsiu, tik jūs jų neperėkite, tuoj leiskite skristi toliau.

– Gerai, gerai! Jau pasirūpinsime.

Vieną ankstyvą rytą iš pašvenčių išvažiavo ilga virtinė vežimų, kai kurie karvėmis vedini. Visi Šešiavilkiai – verkdami: seniai – vietos, į kurią buvo įaugę visomis šaknimis, senė dar paliekamų ištekėjusių dukterų, su kuriomis vargu bau bepasimatys, Petras, ūmai pagailęs savo šventyklos – Šventosios slėnio, Petrienė kapų, kur jos tėveliai gulės jos nebelankomi, Marytė – pati nežinodama ko: kad visi verkia ar kad ją taip sau mergiškas verksmas ima.

Vienas Napalys neverkė, nei liūdo. Jis kažin kokio šišo ar karščio buvo pagautas ir taip elgės, lyg tai būtų ne išsigabenimas iš tos vietos, tik išvažiavimas kitur nauju reikalu. Atlikęs jį, sugrįš atgal. Arba čia atvyks reikalu ir vėl sugrįš į Santeklius. Persidanginimas jam rodės tik praplėtimas buveinės. Ir čia jo, ir ten jo; visa Lietuva rodės – jo namai, visi lietuviai – jo kaimynai. Tai ar ne vis viena, kur eiti ar važiuoti ilgesniam ar trumpesniam laikui?

Taigi Napalys, patekdamas į naujas gyvenimo sąlygas, buvo visiškai laimingas, kad išsiveržia iš tų paprastųjų aplinkybių, kuriomis jam, visur teišbuvusiam ne daugiau kaip po dvejetą metų, ėmė darytis ankšta ir nuobodu.

Važiavo įsisėdęs priešaky dideliausio visokių rakandų vežimo, kojom atsispyręs ienų; į nugarą, į sprandą, į pakaušį jam dūrė skrynios briauna, kažin kokie šakaliai, ratelio kalelė žąsiataukiais tepė. Visa to Napalys lyg nė nejautė, giliausiai susimąstęs, kaip čia jis beatliks naujas savo pareigas tėvo namuose, jo gešefte ir – „visuomenėje".

Šitą vardą jis paskaitė laikraštyje, ir jam daugiau jis pasakė, neg ilgi išvedžiojimai straipsnyje. Kaip kūnu jis jautės esąs neatskiriama gamtos dalelė, taip ir siela kažin ko tokia pat

dalelė. Dabar jis žinojo, tai visuomenės, ir įsimylėjo ją, kaip buvo įsimylėjęs gamtą kaip tikrą savo gimdytoją.

Kažin kur, ten, Mažoji Lietuva – mokytoja Didžiosios Lietuvos, Aukštaičių – per Žemaičius ir – per jį. Jis dabar vėl augo dvasia kaip pašvenčiuose pievoje. Tik dabar pats sau rodės nebe tulipanu ar narcizu, tik ilgu aukštu telegrafo stulpu, per kurį turės eiti žinios iš vieno tolimo krašto į kitą tolimą.

Nerimo, dėl to toks buvo susirūpinęs. Ir savo, dailininko, būdu ėmė tai sau vaizdais iliustruoti. Svajojo, tai apsnūsdamas, tai vėl pakirsdamas.

Sykį jam matės beeinąs pamiške ir kažin ko beturįs pilnus ančius ir pilnas kišenes ir dar pilną terbelę, kurioje į pabarę nešdavos priešpiečių. Skuba kruta greičiau praeiti pro mišką. Tik juo skuba, juo kojos atsibeda lyg paralitiko. Štai šalip jo – dideliausis juodas niufaundlendiškis šuo sulig geru kumelioku, tik daug storesnis. Atsirado prie šono ir lyg jam tako per siaura, trina Napalį šalin iš tako. Napalys nepasiduoda, ir taip abudu eina. Mato milžinas šuo, kad Napalio iš kelio neišvarys, ėmė ir atsistojo skersai kelią. Baimė apėmė Napalį, žvilgterėjus į protingas to milžino akis. Na, jei kibs? Juk vienu am jam galas. Tik kodėl jis ne – am? Jau buvo gana laiko. Tai gal ir paskui nebus am. Tiria, ką šuva mano. Gi jo akys viena tereiškia – geležinę valią. Tik nežinia, ar tau padėti, ar kaip tik – kliudyti. Napalys užsigeidžia, kad tasai šuo jam padėtų. Glosto per galvą – nekanda, ima už snukio iš apačios – nekanda, pakelia tad jo galvą aukštyn ir savo akim jo akim sako:

– Nekliudyk, padėk, padėk, padėk... Ar nežinai, kaip aš gyvulėlius myliu?

Hipnotizuoja baidyklę, paskui, į kaklą įsirėmęs, atstumia sulig savim nuo kelio ir liepia drauge eiti. Šuo palinksmėjo, šyptelėjo, linktelėjo jam galva, nusičiaudėjo ir linksmas ėmė rusenti šalia. Ir pasidarė Napaliui visai nebebaisu. Net taip drąsu, kad rodos, kažin kur eitų ir sveikas sugrįžtų, turėdamas tokį palydovą.

Pakirdęs Napalys nusipurtė paskutinę nakties baimę, nusispjovė, net persižegnojo. Tik tuoj ir vėl ima svaitėti.

Pradeda imti jį nerimas, kur ir kaip čia radus – Teisybė. Ir jaučia savyje lyg apreiškimą – ten! Ir jis eina ten. Apsidairė savo palydovo, o šuo čia pat beesąs, eina lygiai, nei pritardamas, nei kliudydamas. Štai Labirinto rūmai. Koridorių koridoriai, visi labai šviesūs. Durų durys. Į kurias gi? Nežino. Klausia akim savo palydovą. Tas šaltas, nė nežiūri: daryk kaip išmanydamas. Napalys nebežino. Ilgesys didėja. Atkaklumas taip pat. Negi begrįžti, radus – rūmą! Visa tad savo galybe kimba į pirmąsias duris – tiesiai, daužia jaunu petimi, ir durys sprogsta per pusę. Virstinai įvirsta į vidų, nors plaukai šiaušias baime, ką čia ras: slibiną, patį Liuciferį? Salėje tuščia. Nežinia, ar kas čia gyvena ar ne; gi durų vėl dvejetas į dešinę ir į kairę. Puola į kairę it įnirtęs jautis ragais. Sprogsta ir tos. Vėl tuščia. Tik asloje pamesta naujas, visai nesurūdijęs kalavijas. Griebia jį, manydamas tuo gelžgaliu juoba išlaušiąs duris. Tik daugiau durų nebėra. Puola tad atgal į salę ir į duris dešinėje. Nelaužia jų, tik kerta. Durys palengva prasiveria. Vėl tuščia. Tik asloje guli stora knyga. Godžiai griebia ją skaityti. Raidės nepažįstamos, rangytos. Vis dėlto skaito ir supranta: Teisybė – ten užrakinta! Dabar jis žino, kur – ten. Puola pro duris, toliau, koridoriuje – sargyba, du ginkluotu. Napalys pakelia kalaviją kautis, nors žino, kad temoka vienaip kirsti: iš viso peties. Čia šuo taip suurščia, kad abudu sargu lyg perkūno atblokštu atkrenta į šalis, ir Napalio kirtis pataiko stačiai į duris. Jos prasiveria. Didelė skaistybė švysteli iš salės. Iš pradžių jis nieko nemato. Veikiai įsižiūrėjęs išvysta – Karalaitę, visą baltą, baltais šydais apsileidžiusią, kuone perregimą. Tokią, kaip paskui kad matė dailininko Stabrausko paveiksle „Krištalo Karalienė"[83].

– Radau, radau! – suklinka visu balsu ir ricierių būdu pripuola prie Karalaitės kelių, priklaupdamas vienu keliu ant pasitiesto kalavijo.

Pradžiugo mergaitė, apkabino jo galvą, nutvėrė už rankos ir tekina vedas per salių sales vis gilyn, gilyn, per vis gražesnes

gražesnes, tik tuščių tuščias sales. Pagaliau – paskutinės durys. Įbėga: gi lietuvių pirkia, neturtinga, lova išdrikusi, pilna šiaudų ir prastų drabužių.

– Tu mano sužadėtinis – čia mūsų patalas... – sako Karalaitė. Napaliui plaka širdis vyrišku džiaugsmu. Tik nusimena, kad tokiai skaistybei pernedera tokiame pilkume, jos šydui – su miliniais.

– Ne! – sako jis karštai. – Tu mano sužadėtinė Teisybė, ir ne čia mudviejų buveinė! Aš tau patieksiu tinkamesnį guolį – klotą ne šiaudais: diementais, rubinais, safyrais, topazais ir kitokiomis brangenybėmis, kurių tik Lietuvos gamta turi.

– Štai tavo rūmai! – rodo savo Teisybei Karalaitei, abi ranki ištiesdamas pro jos pirkios langą. Ir pats nustebo, pamatęs tai, ko nė sapne nebuvo pasapnavęs.

Napalys pasijuto ištiestom rankom, plačiai išskėstom akim, visai ne sapny. Važiavo tretį rytą. Dieną – šilta, palyja; naktį – šalta, net gruodas. Vežimai su karvėmis paliko, nebepaeina. Tik gerai kaustyti arkliai žengia skuba pirmieji į Santeklius vietos kitiems paruošti. Privargo ir Napalys ir nebenujėgia, kas sapnas, kas tikrybė. Štai iš kairės pusės pačiu pažemiu skaisčiai skaisčiai saulė leidžia savo spindulius. Jie užgauna rasotus, sušalusiais lašais verkiančius, paprastus žemuosius alksnių krūmokšlius, ir jie spindi tviska diementais, rubinais, safyrais, topazais ir kitomis brangenybėmis, kokių tik mieste Napalys buvo matęs ar knygose skaitęs. Kas šakelės galas, tai visomis spalvomis šviečianti brangenybė – akmuo, ir taip visas visas laukas. Stebisi Napalys nebežinodamas, ar jis iš proto eina, ar tikrai vedas čia savo sapno Karalaitę. Net apsidairė, begu tik jos nėra šalia jo.

Karalaitės nebuvo. Sapno būta sapno. O kas dabar yra, tai tikrybė: gamtos mokama taip pasipuošti, kaip tikra Karalaitė; tesima žmogus taip pat apie ją įsvajodinti, kaip ir sapne kad svajojama. Dabar Napaliui buvo aišku, jog visos mitologinės pasakų gražybės ne išmislai, tik gamtos tikrenybės. Arba visa gamta – ištisa pasaka.

Senovės mažamokslių žmonių nebūta daiktų tyrinėtojų, tik matytojų. Tad visas pasaulis, visi jo daiktai jiems matės tesusidedą iš keturių aiškiai matomų dalių: žemės, vandens, ugnies ir oro. Manyta skeltuvu dėl to išskeliama ugnies iš titnago, kad ir akmenyje yra ugnies dalies.

Dabar Napalys turėjo tikresnių žinių, iš ko kas susideda. Vis dėlto senovinis pasaulio aiškinimas jam dabar rodės tinkamesnis, nes paslaptingesnis, labiau atsiduoda pasaka.

Argi ne pasaka, kad iš kiekvieno negražaus ir kieto daikto galime išvadinti jame užkerėtą titę – skaisčią ir karštą ugnelę, tą gražų ir naudingą dalyką, kuris pirmiau pačių vienų dievų tebuvo savastis ir juos vienus tedabino? Argi dyvai, kad dievai jo pavydėjo ir amžinais kankinimais keršija Prometėjui, kam ją, tą titę, iš dangaus pavogė ir žemės padarams, žmonėms, atidavė džiaugtis ir naudoti?

Tokių tičių kaip štai ugnis gana paslėpta daugelyje ir kitų dalykų. Ir jos galima išvadinti, reikia tik atitikti užkerėjimo paslaptis ir atkerėjimo žodis.

Koks paprastas ir visai negražus daiktas – anglis. Bet kai jį įkaitini, jis šviečia, šildo ir net diementų duoda.

Ir diementas visiškai negražus ir paprastas anglio kietimas. Gi kai jį nušlifuoji visaip sudurstytais trikerčiais, jis mėto visokias švieseles, kokių tik randi deivės laumės juostoje.

Kam čia tad šnipinėti, kaip ir kodėl viskas pasidaro? Ar ne vis tasia? Bet būtų gražu ir paslaptinga! Ar ne vis tasia, kaip akmuo pentį užkuria ir kaip diementas blizga: ar jie iš savęs tuos pasakų dalykus trieškia, ar orą ir saulę savotiškai suvartoja?

Tuo žvilgsniu mėšlyne gulinti butelio šukelė, kai ji atmuša saulės spindulius ir iš tolo šviečia antra saule, tiek pat yra verta ir įdomi, kaip ir patsai diementas.

Vandens klanelis po paprasčiausiu mūsų alksniu taip pat gražus, kai dailininkas saulės šviesą ir krūmelio ūksmę jame pagauna, kaip ir Palestinos ežeras su nusvirusiu į jį kedru.

– Tad valio Lietuva – mano pasaka, mano Gamta – Karalaitė, mano Visuomenės Žmonės – Karaliai: aš jūsų ricieris! – sušuko egzaltantas Napoleonas Šešiavilkis, įžengdamas į naują savo gyvenimo etapą.

PAGINA PIRMOS DALIES

ANTRA DALIS

VIDMANTAI GABENASI

KAS BUVO IR KAS YRA

Šią nedėlią, per nedėlią
Gryčelė nešluota.
Ratadaila ratus dirba
Šiukšlelėms vežioti.

Santeklių Sviestavičiai seniau, sako, buvę tokie galingi viešpačiai, jog retas kunigaikštis galėjęs su jais susilyginti. Tiek ir tiek dvarų, tiek ir tiek miestų. Buvę iš ko paūžti, plačiai pagyventi ir pusės pavieto veltėdžiai prisprogdinti. Kiekvieną dykiniavimo dieną turėjusi kitokia pramoga paįvairinti. Tik kokių ten pramogų – sodžiuje? Kai nelyja – arkliai joti ir važiuoti, kai lyja – nebent „godzinkos" ir „koronkos" giedoti.

Pradžia ir pabaiga visų pramogų buvusi – Sakalynė. Čia turėdavę susirinkti minios svečių prieš išjodami ar išvažiuodami prasiblaivytų; iš čia turėdavę skirstytis, palydėdami katras savo ponią. Čia todėl stovėję gerieji jojamieji ir važiuojamieji arkliai, čia gyvenęs būrys arklininkų, antras būrys šunininkų, auklėtojų ir augintojų bent kelių dešimtų medžiojamųjų šunų: zuikinių skalikų ir paukštinių uodikų. Gi dar seniau, prieš dveitą šimtų metų, buvę čia ir sakalininkai, padėjėjai paukščius medžioti su sakalais. Nuo to ir vieta gavusi vardą.

Mūsų tėvai beatmina Sviestavičius vienų Santeklių didžiadvario, ekonomijos arba šaltinio, viešpačius. Visoje Žemaičių kunigaikštijoje jie trukšmo nebedarė, bet patys sau dar buvo galingi[84]. Kai maža beliko pelno iš dirbamosios žemės, ėmė skinti miškus, ir tų užteko dviem ilgom kartom. Keli tūkstančiai dešimtinių puikiausių medžių reikalavo ypatingo „Miško

pono", arba kučmeisterio. Jam tai buvo paskirtas sakalininkų, šunininkų ir arklininkų kiemas. Kūčių ir šeimyninės vietoje buvo pastatytas gražus aukštas namas, tatai vyriausiajam girininkui gyventi: jam penki kambariai su virtuve viename gale; antras gi visas galas, viena didžiulė gryčia – kontorai.

Trukšminga nuo arklių žvengimo, šunų lojimo ir medžiotojų triūbavimo Sakalynė pavirto darbo ir prekybos vieta. Kas diena. Kas diena, ypač per visą rudenį ir visą žiemą, buvo čia tikros mugės. Plačiausi apylinkė važiavo čia kuro ir medžiagos pirktis. Ir būtų to miško neapgalėję, būtų amžių amžiams jų užtekę, kad ne „medžių trainės", spekuliantai žydai, kurių apetitai niekados neprisotinami. Kai miškai dešimtimis kelių plaukė, nė žymės nebuvo; kai ėmė upe sielius plukdyti, kaip tirpti sutirpo, ubagais palikdami dvaro ponus, iš Sakalynės iškratydami ir miško ponus.

Gražiausių Sakalynės valandų būta kaip tik tų, kada vyriausieji girininkai čia gyveno. Graži jiems skiriama alga, dar gražesni nuošimčiai nuo parduodamosios miško prekės leido jiems gyventi ne menkiau, kaip gyveno patys dvarininkai. Leido ir buveinę pasipuošti. Trys dešimtys dešimtinių dirbamo lauko, skiriamo girininkui priedo prie algos, darė Sakalynę ferma, kuri privalėjo ir tam tikros sėdybos. Iš to laiko paliko dvi dešimtini puikiausios molynės daržo šiapus kelio, įvažiuojamojo į fermą, jis iš vieškelio stačiai metės į kalną, viena dešimtinė sodui anapus to paties kelio, tarp gyvenamojo rūmo kalne ir vieškelio pakalnėje, ir viena dešimtinė apluoko pačiame kalne. Visa tai tapo apsodinta gražiausiais Lietuvos medžiais: liepomis, medžliepiais, ąžuolais, skroblais, vinkšnomis, šermukšniais, beržais, neskaitant smulkiųjų putinų, alyvų, krategų, spirėjų, ievų ir kitų kitokių. Girininkų buveinėje galėjai mokytis visos mūsų miškų augmenijos, tai ir derėjo specialistams, ir vargo jiems dėl to buvo maža, o išlaidžių jokių: minios darbininkų būtų ištisą mišką perdiegę į kitą vietą, tik reikėjo įsakyti.

Suaugo medžių siena, tikru mūru užstodama Sakalynės sėdybą nuo žvarbių, kenksmingų šiaurės ir rytų vėjų, nuo lietaus ir krušos kirtimo iš vakarų. Atvira paliko tik visa atkalnė

stačiai į pietus prieš pačią saulę. Ji čia anksčiausia pavasarį įšildo žemę ir kaitriausiai šildo per vasarą, nors vasarių daržoves ir uogas sodinkis.

Per ištisą mylią toje vietoje dešinysis, aukštasis Ventos krantas turėjo du pečininku, dvi terasi. Nuo viršaus lengviau linkos atkalnė lig vieškelio, nuo vieškelio ūmiau krito šlaitas lig pat upės vandeniui. Šis šlaitas buvo lyg antras sodas, tik ne vaismedžių: lyg parkas didžponiams pamaloninti. Iš to vieno Ventos šlaito galėjai, toli nesiekdamas, sudaryti visą kolekciją augmenų. O tarpo jie molynėje, pakalnės drėgmėje ir atkaitoje, lyg „iš proto eidami"; taip sodiečiai vadino šlaito augimą, jo lapų didumą ir storumą. Suplyštalapiai ąžuolai ir medžliepiai tiek varė sulos į viršūnes, jog tai ji, rodės, kečia ir plėšia lapų pirštus arba raukšlę ant raukšlės varo, kaip skroblų ir vinkšnų. Gal ir lazdynai niekur kitur nebrendino tokių derlių riešutų kekių, kaip Ventos pašlaičiuose.

Tokio žydų nepaliesto šlaito Sakalynei priderėjo dvi dešimtini. Jis skyrėsi į dvi nelygi dali: didžioji dalis buvo prieš daržą, lig tos vieškelio vietos, kur jis ūmai atsimeta į pietus, stačiai į Ventą, tikriau, į didelį keltuvą per upę. Kaip tik priešais tą šaką kelio, kalne stovėjo Sakalynės rūmas ir iš jo langų gražiai matės per sodo medelius visas plaustas ir dalis vandens. Už to kelio aukštai aukštai, staigiame, nuo keturių sieksnių skardyje buvo senakapiai, visiškai pasislėpę lapyne. Retas kas toje tankynėje besilaidojo: lietuviai kapams mėgsta atviras vietas, vis dėlto dviem giliausios senovės kryželiam konusiniais dangteliais neleido nugriūti: ligi tik puvo vieni, jų vieton statė tokius pat kitus. Tai buvo nėkieno nelankoma vieta, nes nuo upės ir nuo vieškelio nebuvo galima užlipti, o iš Sakalynės kas ten per tvorų tvoras eis? Į kapus, kur klaiku? Upės pasižiūrėtų? Kam, kad ir iš kitur ji lygiai gražiai matės?

Gilus šlaito protarpis į plaustą ir liepų alėja į antrą pečininką, iš vieškelio į Sakalynės kiemą, buvo tiesiog majestotiškai iškilmingi medžių tarpsieniai, tik kelias tarp jų buvo kuo blogiausias: kelias į kiemą – vandens išraustas, kelias į plaustą – visados padrėkęs nuo vandens žliaukimo iš kalno.

Reta senovinė bajorvietė tegalėjo susilyginti su Sakalyne padėjimo gražumu ir sėdybos įtaisymu. Viešpatavo čia kažkokia palaiminta ramybė, ne kapų tačiau tyla, nes kartkarčiais dundėjo vežimai į plaustą. Senovines įštaigas ir medžiotojų trukšmą bepriminė milžiniški briedžio ragai iš galų rūmo ir verandos čiukure, kurs stačiai į vieškelį.

Tuo pačiu gražiu, skaisčiu rytu, kada Napoleonas Šešiavilkiukas žingine varėsi iš pašvenčių į pavenčius, svajodamas apie savo „karaliūnaičią", į tuos pat pavenčius, tik iš kito šono, iš paprūsės, varėsi antra virtinė vežimų. Trys vežimai.

Kad ne pirmasis, būtumei pasakęs – tai paprasti žemaičiai, susilaukę pavasario, laiku danginas į naują vietą nuomauti ar kumečiauti. Ilgiausios, nuo dviejų sieksnių žemaitiškos gardės sunkiai braškėjo prikrautos maišų grūdų ir skrynių drapanų. Prie vežimų sekė pririšti galvijai.

Užtat pirmasis vežimas visai nepanėšėjo į sekančiu du. Jis buvo toks kitoks, jog visiems krito į akį ir liko visu keliu gilaus įspūdžio. Žemaičiai net išsižiodavo susitikdami ir tol tol nulydėdavo jį nustebusiom, pavydžiom akim. Taigi jis nuo pat Prūsų buvo galima atsekti, ne pridurmai, tik vis pasiteiraujant, begu čia nepravažiavo keistas vežimas?

– Kur ne! – būtų atsakę visu keliu. – Visuose Žemaičiuose antro tokio nerasi! Čigonai ne čigonai, žydai ne žydai, greičiausia bus prūsai. Tik ko jie čia taip toli velkasi?

Ir tikrai. Vežimą traukė, plačiai žingsniuodamas, neregėto drūtumo Belgijos peršeronas, šaltakraujis drigantas. Ne tiek riebus, kiek raumeningas. Prie storiausio sprando trumputis kaklas ir sulyginti maža, daili galvelė. Plačiame, giliu ravu kryžiuje galėjai be baimės naktį pramiegoti ir nenukristi. Pakalys bukas, galingom jo pladėm, visai be diržo, kurs lyg nusikėlė virš uodegos, tarp dviejų antrų pladžių aukštyn. Ramios nepiktos akelės linksma jaunyste žvalgės aplink, ieškodamos progos pažvengti, o dailios, nedidelės ausys, stačiai pirmyn lyg rageliais baidė susitinkamus. Tai veislininkas Meškinas.

Kinkymai: pakinktai, pavalkai, šlajai; pakanktės, kamanos, atvarslai – visa nauja, plačių, storų šikšnų, juodai nudažytų ir

minkštai išteptų, skaisčiai spindinčiomis nikelinėmis grandimis ir žąslais. Visa, matos, daryta gražiai pritaikinant nepaprastam Meškino kūnui taip, kad jam, matės, ramu ir patogu dėvėti pavalkai. Ilga ąžuolinė voga, arba branktas, plačiai kėtė pakanktes ir neleido joms brūžuoti šonų, nors joms teko traukti; riestos ienelės, kad įtilptų storapilvis, tebuvo ratams pavaldyti. Kumpo (lanko) visai nebuvo. Jo vietoje aukštyn styrėjo išsišakoję pakinktai, bliksinčia, krutančia metaline žvaigždele tarpšakyje.

Naujintėlis, švarus tebesąs brikas, visas tamsiai raudonai į juodbėrio plauką nudažytas, buvo ant aukštų, net per aukštų tekinių, užstatytas aukštomis, iš visų keturių šonų redelėmis, iš vidaus jos buvo pamuštos žaliomis meldų pynėmis. Gelžinės ašys patentuotos, gerai užsivožiančios, kad purvai į stebulę nelįstų. Visi medžio sunėrimai tvirtais, nors nedidžiais, gabalais gelžies sukaustyti. Visa darė įspūdį nesunkių ratų, kuriais tačiau drąsiai galėjai šimtą pūdų vežtis į tolimą rinką arba šimtą metų lengviau čia pat trankytis.

Lingių, arba resorų, nebuvo, kaip tai dirbama miestų vežimai sunkiesiems daiktams vežioti, užtat į pirmagalį, palikdamos visą briką kroviniams, ant diržų kabėjo plačios iš tokios pat tvirtos odos pasiūtos minkštos pasėdos, „podiška", kuriose buvo nekratu, ramu ir patogu sėdėti kaip kėdėje, tiek lygiai nuleidžiant kojas, kad atsispirtų dugno ir betgi nesiriestų keliuose.

Sėdynėje sėdėjo abudu mūsų jau pažįstamu Vidmantu: senis Vilius ir jo duktė Darata, kelius užsiklojusiu plačiu šiltai pamuštu kailiu. Šalia gi vežimo, iš dešinės pusės, kur sėdėjo Darata, žingsniavo ar ruseno, vis jai į akis aukštyn žvilgsėdamas, storas, bukasnukis, dvinosis anglų buldogas Šuipis, taip pramintas bene už tai, kad nesusičiaupė, visados rodė dantis, lyg pykdamas. Ne pykdamas tačiau, tik rodydamas „grynos savo veislės metriką", sakydavo jo ponia ir mylėtoja. Galingas tai ir baisus buvo britonas, nors šiaip jau, prie rankų, buvo meiliaveidis sargelis.

Talpiame, nors neilgame, kaip žemaičių brike, be kita ko, buvo trys tyčia sukaltos skrynios. Vienoje tai gulinėjo, tai

stovinėjo kuilys Kniustas, antroje – jaunamartė, jo tautietė jorkšyrė Kniustė. Abudu, nors atbulu vežamu, smarkiai seilėjosi ir kartais lyg vėmė nuo nepaprasto keliavimo, kurs, regimai, gadino jiemdviem ūpą kaip tik tuo laiku, kada jiedu, susituokusiu iš dviejų atskirų, negiminiškų kinių, išsiruošė į pirmąją kelionę po vestuvių. Abiejų veislės grynumą rodė kitoki „metrika": trumpučiai, retučiai šereliai, net nebederamai ilgas stuomuo ant per trumpų, latukių kojelių, ypač gi lyg perdėto riestumo snukiai. Švariai ištrenkti, apvalainiai, jie jukino savo meiliai kvailiom minom, gražiai primerktom migdolinėm akim, kurios taip mergoms patinka, jie mėgino į lankytojus taip pasižiūrėti, kaip žiūri bajorai, didžiu nešdamies ir dėl fanaberijos apatinę lūpą riesdami kaušu.

Trečioje skrynioje trys vištos, latukės papūrėlės, storai šarvuotos, reiškia, apželusiom kojom ir patemptomis pagurklėmis, trys grynos kochinchinų veislės vištos[85] ir gaidys Mandarinas, toks rimtas ir iškilmingas, lyg ir jis žinojos esąs aukštos kiniečių bajorų kilmės. Jis, nors taip pat ne iš giminiškos gūžtos patekęs į savo tautietes, vis dėlto jautės patapęs joms nebesvetimas, net Dievo malone valdžią ant jų turįs. Visos vištos galėjo atsverti po gerą kalakutą.

Meškinas, Šuipis, Mandarinas su savo žmonomis, Kniustas su Kniustiene ir brikas su visu pakinkymu, vien tik akim dėbtelėjus, buvo verti ketverto tūkstančių.

Abiem galvijam, kuriuodu sekė paskui kitus vežimus, jaunam tekiui buliui Murzai ir jo prietelkai Murzytei, buvo mokėta 600: du šimtu karvei ir keturi veislininkui. Tuo laiku – kainos didelės. Abudu buvo taip pat tautiečiu, nors taip pat ne giminės: grynos danų fiunų veislės[86], sako, giminės lietuvių veislei, raudoni, dvyli galvijėliai.

Drauge su tuo, kas buvo kituose vežimuose, turto Vidmantai vežės ant penkių tūkstančių, ir žemaičiai, susitikdami juos, tikrai nežinojo, kurie čia prajovai: dvarininkui to būtų per maža, ūkininkui visa tai – per brangu.

Gondingos rinka, Vidmantams įvažiuojant, buvo jau pilnintėlė: buvo mugės diena, viena dviejų per savaitę. Stovėjo

vežimų vežimai, pilni pavilgos ir sėklų. Žydeliai kaip sudegę švilpsėjo savo skvernais aplink visus vežimus, karštai apderėdami kiekvieną daiktą, tik dar nieko nepirkdami, kol visi iš vieno nustatys kuo žemiausią kainą. Pavilgos ir sėjamųjų reikalingieji žmonės, ilgai negaišdami, ėmės, ko reikia, ir nešės namo ar į savo vežimus. Su jais žydai vertelgos nė nesirungė: kam reikia, tas kainos nežiūri, o sėjos metas artinosi, buvo nebe už kalnų.

Visa rinka sužiuro, pasirodžius dar nematytiems čia pirkliams ar pardavėjams, kas juos žino? Ir apstojo juos tokia minia, jog Daratai ėmė darytis nebepadoru, patapus jos regykla, judėjo savo sėdynėje, krapštės be tikslo, kol nenurimo ir nepriprato priimti akylius apstojusiųjų žvilgsnius. Užtat senis Vidmantas visiškai buvo patenkintas kaip tik dėl to, kad tapo žioplių regykla.

Kam gi netinka kitiems bent kiek pasivaidinti? Už tai tepapeikiama moters, tik toli gražu ne jos vienos tėra tos tuštybės kaltos. Ir seniui Vidmantui visados matės jis esąs už kitus geresnis, atseit gudresnis, nes daugiau už kitus pinigų laimėjęs. Ir tie „kiti" jam tai už akių mielai pripažino, tik akyse nenorėjo tai išreikšti, nes tai būtų buvę per didelis nusižeminimas prieš savo draugą, kurs kitkart buvo jiems visu kuo lygus. Ir pataikaut jam nebuvo reikalo, nes vis tiek iš jo nieko nebūtų laimėję.

Minia taip pat ir dėl to pat į Vidmantus stebėjosi, kaip ir kiti žemaičiai, pakeliui juos sutikdami.

Reikėjo gi, nelaimei ar laimei: senis Vidmantas, užsimanęs dar labiau pavergti žmones, apsimetė svetimtaučiu ir balsiai kreipės į savo dukrą vokiškai. Miniai tuoj tapo aišku – tai prūsus būsiant. Ir vienas nedidelis, inteligentiškos išvaizdos juodas barzdyla, nosimi ir veidu gyvas girtuoklis, prišoko į tuos žodžius ir ciniškai begėdiškai riktelėjo, abiem rankom skerėčiodamosi:

– Ei, tu, Prūsų beždžione, duok auksinuką pragerti! Jei duosi, tai ir kitą kartą paprašysiu, o neduosi, tai papūst man į jūsų uodegą... Aš esu Gustis, Gondingos tinginys ir girtuoklis.

Senis Vidmantas nelaukė, kad kas taip būtų galėjęs įvertinti jo nežemaitiškumą.

– „Beždžionė"! Ne, tatai drąsumas žydbernio! Kad ne rinka, aš jam parodyčiau – beždžionę! – taip senis iršo, tačiau turėdamas gana kantrybės nesivaidyti tik ką įvažiavus į svetimą šalį.

Daratai priešingai: visa ta scena neapsakomai patiko. Ji suprato tėvo intenciją, kam jis, visą kelią su ja kalbėjęsis žemaitiškai, dabar žmonių akivaizdoje ūmai pajuto reikalinga esant prabilti svetimtautiškai. Ji pati būtų nedrįsusi perspėti savo gimdytoją. Gi kai tai padarė driskius valkata, tai niekam nėra atsakymo, o rezultatas toks pat bus geras, kaip ir iš išmintingo persergėjimo. Tai ji visai ramiai, net patenkinimo balsu atsiliepė, atsakydama daugiau gondingiškių minčiai, neg driskiaus žodžiams:

– Neesava nei prūsai, nors tikrai mus prūseliais vadina, nei žydai, nei čigonai, tik tokie pat žemaičiai, kaip ir jūs. Mes – nauji Sakalynės gyventojai. Pirkomės tris dešimtines žemės (su visu – šešias) daržais verstis ir veisliniais patinais. Kitą mugės dieną atvešime jums rinktinių daržovių sėklų, kurių mes gabenamės iš pat Prūsų. O ten žmonės moka ir iš niekų kai ką padaryti. Tai atsivežkite pinigų pirktis. Taip pat už pinigus galėsite Sakalynėje gauti eržilą, bulį, kuilį, ilgainiui ir šių vištų kiaušinių. Visiems jiems brangiai mokėta, nes tyčia pirkta – veislei: eržilui 3000, buliui 400, kuiliui 100, gaidžiui 25. O ponui Gusčiui už jo gražų pirmąjį šiame krašte išgirstą pasveikinimą pridera pinigas.

Ir padavė jam sidabrinuką.

Tai girdėdami, „gerieji ūkininkai", ypač kai kurios „gerosios ūkininkės" tikrai susigėdo ir atsiliepė:

– Eik, eik, meldžiamoji ponytėle! Ko čia veizdi to begėdžio Gusčio! Pabūsite, pažinsite, kas jis. O mes pasipažinę ir geresnių žodžių kits kitam rasime.

Ir pačiam Gusčiui pasidarė nei šiaip, nei taip. Jis laukė būsiąs kaip visados apibartas ir iškoneveiktas. Tada jis būtų galėjęs dar ciniškiau paleisti savo liežuvį. Dabar gi ta skaisti

ir protingom akim žemaitė visai išmušė iš jo rankų paprastą užsipuolimo ginklą. Tai jau dirbtina begėdžio mina, tik drauge ir labai mandagiai nusiimdamas kiaurą kepurę, pašokėjo aukštyn ir riktelėjo:

– Ura, valio! Nejaugi dar esama pasaulyje tokių kvailių kaip tu? Pas mus jau tiek visi išgudrėjo, jog Gusčiui nė supuvusio skatikpalaikio nebeduoda. Tenka vandens ar malkų parnešti...

Gusčio šneka, visa, kaip jis kepurę nusiėmė ir kits kas, reiškė jį esant ne tokį kaip visi. Ypač kai jis atsisveikindamas tarė gryna vokiečių kalba ir gerai ištardamas žodžius:

– Danke schön, gnädige Frau oder Fräulein, das weiss ich nicht!..[87]

Gustis buvo taip sudriskęs ir apsileidęs, kaip daugiau ir nebegalima bebūti. Kojos buvo apvyturiotos škarmalais, privyniotais virvelėmis. Kai kur kraštai išsitraukė ir maskatavo, o visi vienodai buvo permirkę gal dar vakarykščiu purvu. Kokios bent avalynės nė žymės. Buvo be marškinių. Viena vienatinė šlėbelė vos vos besilaikė ant lieso, neapsakomai purvino kūno, kuris jį nuolat neramino, ir jis nuolat zuzinos ar bent pečiais traukė. Visiems buvo aišku jį esant ydo apniktą.

– Gana, gana, ponytėle! Nė nežiūrėk to supuvėlio! – tarė ta pati gyva, jaunutė kaimietė, kuri ir pirma iš gėdos teisinos. – Kad jis būtų gryno proto, argi jis galėtų iškęsti tokį šaltį tokiuo apdaru? Vakar jis girtas pavirto į purvyną ir pragulėjo gerą valandą, kaip kiaulė maure. O pakirdęs iš girto miego, pasileido stačiai per patvinusį upelį ir išsimaudė iki juostos. O šiandei, matai, kad bent slogų būtų gavęs tokiuo šaltu ankstyvu pavasariu! Tokius dyvus išvydę, pasileido jį vyti du klebonijos britonu. Tarėmės sudraskys. O jis tik rankom it gavėnas kemėruoja ir dar šunes gaudo. Nė vienas jo neįkando, nei jo skarmalų nepabaigė plėšyti.

– Tai kas gi jis toks? – neiškentė Darata nepaklausus.

– At, iš kažin kur žemaitis. Pirma ūkininkų vaikis esąs buvęs, paskui ponų pasekėjas, valsčiaus raštininko padėjėjas, pagaliau štai driskius – valkata.

Įdomus, ką ir besakyti, pagalvojo Darata. Tik jos mintį pertraukė liubrikas su pasienio sargybos kareiviu, lydimas urėdniko ir šimtininko.

– Būsite malonūs atvožti mums savo skrynias ir kitką; važiuojate nuo sienos, tai gal ką uždrausta vežatės.

Vidmantam tai nebuvo netikėtas dalykas. Pasienyje gyvendami, jie buvo papratę nuolat kratomi. Juoba tikėjosi to pat susilauksią per ilgesnę kelionę. Laukė ir nieko tokio nesivežė, bijodami rizikos pirmaisiais žingsniais susitepti maskolių akyse ir pasigadinti visus ateities planus.

Ir šiaip jau Vidmantai nebuvo kaip Gintautas ir kiti visa širdimi atsidėję lietuvių kontrafakcijai ir politikos literatūrai[88]. Senis pelnėsi, kontrabandindamas brangesnius daiktus, rečiau knygas, nebent storas maldaknyges, pigiai ir skaisčiai aptaisomas, kurioms mielai mokėta po 3–4 rublius. Vidmantas, kaip ir kiti jo kaimynai žemaičiai, buvo ne svajotojas idealistas, tam jam ir šviesos trūko, tik praktikas realistas, žiūrįs ir tematąs vieną apčiuopinėjamą naudą.

Darata vokiečių buvo auklėjama taip pat praktikingai: daboti, kad visa, ką darai, tuoj tau duotų regimos naudos. Ir daktaro Gintauto kurstymams jaunas pajėgas ir aukštą mokslą paskirti liaudies kultūrai kelti pasidavė ne kitaip tą „kultūrą" suprasdama, kaip tik medžiaginę kultūrą, kaip supranta patys vokiečiai, kurie ir savo mokslą vis kreipia tos ūkio kultūros link. Tad ir visi jos išsvajotieji darbavimosi planai tereiškė tą patį: darbu parodyti, kiek gera galima gauti, gyvulius ir daržus prižiūrint. Laukų ūkis buvo jai per didelis ir visai nežinomas dalykas. Tęviršt visa to jai Žemaičiuose nepakako, nes čia kultūros nešėjams teko septyneriopi darbai dirbti. Tik tai ateities bus pasaka.

– Nieko, ponaliai, nesivežame, – tikrai atsakė Darata. – O jei netikite, tai prašome pasižiūrėti, kurios norite.

Liubrikai pasižiūrėjo visų ir net išvartė, apgraibė vežimus, minkštąsias kėdes, vis dėlto neužčiupdami kiekvienoje dėl visa ko įtaisytų, dabar tuščių paslėptųjų skrynučių. Net pašaro maišes pervėrė tam tikru ilgu iešmu. Niekur nieko neradę,

vis dėlto už sutrukdymą nė neatsiprašę, nudūlino kitur pasižiūrėti, kas ko vežasi.

Seniui Vidmantui, pratusiam, visos tos policistų, kareivių, liubrikų, žandarmų kratos taip buvo nebeįdomios, jog jis taręs: „Žinokitės sau! Krapštykitės sau!" nuliurbavo tuo laiku į antstolio raštinę savo ir dukters pasportų įrašytų; žinojo vis tiek reiksiant atlikti tą ceremoniją pačiam ar susilaukus antstolio į savo butą. Tai jau geriau pačiam.

Raštinėje su pačiu antstoliu jis nieko nesusikalbėjo, nei bė, nei mė nemokėdamas maskoliškai. Užtat su dviem jo raštininkais, žemaičiais ar šimtas žino, kas jie tokie, išsišneko labiau, neg priderėjo, patvirtinant pasportą. Atkartojo jiems visa tai, ką duktė buvo rinkoje paskelbus, pridėdamas dar smulkmenų: už eržilą imsiąs net po 12 rub., ir bulio ar kuilio neduosiąs veltui: už pirmąjį imsiąs muštinį, už antrąjį pusę tiek. Ir paprašęs visa tai, gavus progos, pasakyti reikalingiems, paliko jiemdviem, raštininkėliam, neva už ta būsimąjį gerai padarymą penkinę, o tarnui pasiuntiniui rublinę.

Išėjus seniokui, antstolio raštinėje tirštais dūmais pakilo pagyrų garai. „Tai žmogus, tai sumanus gešeftininkas! Kaip jis moka visu kuo pasinaudoti! Ir jo veidas, regėjai, koks malonus? Turbūt ir vaišingas. Nueisiva kada nors vakarop pasivaikščiodamu". Gyrė, girdint antstoliui, kurs aiškiai suprato juos gavus paprikų, nors neišmanė, už ką, vis dėlto ir pats persiėmė pagarba žmogaus, kurs „duoda neprašomas". Tokia buvo mistikinė rusų įvestų paprikų galybė.

Nauji Sakalynės šeimininkai pabaigė važiuoti gryni, politinei savo nekaltybei policijos plombą gavę.

Senis Vidmantas buvo tikrai daug prityręs, ne tik daug matęs, kaip prūsai gyvena ir ūkininkauja, bet ir visam kam atidžiai prisistebėjęs, kiekvienam mažmožėliui. Jo akyse ir dabar tebestovėjo kaip gyvi: kaip dirva ten smulkiai purenama, ariama, akėjama, grumtai daužoma, kaip krūmai „šviesinama", kad daugiau būtų valios geriesiems medžiams augti ir žolei, kaip ir kur grioviai kasama ar trūbomis dirvos sausinama, kaip keliai iš akmens mušama ir išlaikoma, kaip tvirtos ir gražios

tvoros tveriama ir t.t. Tiesa, namie, savo ūkyje, jis toli gražu ne visame kame buvo prūsus pasekęs; tam buvo bent dvejos priežastys. Pirma, kol jaunas buvo, ūkis, kad ir nemažas, buvo jam tik antrinis dalykas: jis vertėsi kitu kuo, dažniausiai namie nebūdamas. Paskui, kai viso to paliovė, sotus pelno ir prietykių, tai reikėjo ūkis atiduoti vyresniajam sūnui, išlupti iš jo kuo didžiausi išimtinė ir paskui būti su juo nuolatinėje netaikoje. Tiesa, matydamas, kaip naujam ūktveriui nesiseka, dažnai jam akis badė prūsais: „Žiūrėk, girdi, argi taip svietas daro ir gyvena, ar tiek iš žemės tegauna?" Tačiau pravesti sūnui nepravedė nieko. Ir nebegalėjo, visai atsitraukdamas nuo darbo. Žemelė gi kaip gyvulėlis, mėgsta paties šeimininko glostoma.

Iki gyvam kaului pakyrėjus „ant šalies", „priešininke" begyvenant, tvirtas ir pajėgų dar pilnas kapos metų vyras dabar ėmė jausti savyje dar antrą vidaus pajėgą, kuri spyrėsi oran – neišeikvotų žinių ir prityrimų pajėgą. Daratai nereikėjo tad ilgai su tėvu remtis, kol sutiko dar pasidarbuoti, kol numirs. Jei iš pradžių dėl vienų akių neva nepasitikėjo nei savim, nei dukterimi, skeptiškai į viską sumanytąjį žiūrėjo, tai tik dėl nusiraminimo: norėjo praktikingai patikrinti ir patvirtinti savo paties linkimus.

Darata turėjo jam ne vieną kartą kaip ant delno aiškiai, šaltai, iš lengvo, kaip tikrą dalyką, seno ūkininko, tikriau, daržininko, prityrimu išdėstyti ir įrodyti, kas bus daroma, kiek atsieis įtaisymas ir kiek visa tai galės paskui duoti nuošimčių nuo įdedamojo kapitalo ir atmokėjimo už vargą ir rūpesnį.

Darata buvo savotiškai, žemaitiškai iškalbinga; ne aukštaičių būdo, kurių sumanymai, dažnai labai talentingi, kaskadomis purkščia aukštai aukštai, o kol nukrenta papraston, prozainėn „žemėn", išdulka smulkiais lašeliais, maža kiek bedrėkindami. Žemaičiai, kaip ir latviai, kai gyvenimą gyvena, vargą vargsta, seka kurmius ir sliekus – vaikštinėja žemai.

Pagaliau viskas pasidarė tėvui aišku, į ką per ilgą laiką, daktaro Gintauto dažnai pakurstoma, buvo duktė įsisvajojusi, tad lyg nejučiomis, ne proto galvojimais, tik visais savo nervais, visu kūno reikalavimu, kaip išdžiūvusi pentis į drėgmę,

palinko į dukteries planus. Tuo tik skirtumu, kad mokyta duktė vadino tai tėvynės kultūrinimu, o nemokytas senis paprastai: taip paūkininkauti darže ir sode, kol jie neprilygs geriausiems tos rūšies Prūsų ūkiams, net dar daugiau – kol nepralenks jų, kad visi kaimynai vientaučiai vėl pradėtų stebėtis jo darbais, vėl pamatytų, koks jis sumanus. O dėl ko sumanus? Kad svieto matęs, svetimose karalystėse buvęs; ne jie, verpelėje augę, pro svikį penėti! Ir jau dabar gėrėjosi ir didžiavosi būsimuoju savo garsu apylinkėje.

Kiek tai jau metų jis nebebuvo begarsėjęs, paliovęs kontrabandos. Tegu bent dabar grįžta laikai, su jais – lyg „gabalas" jaunystės...

Kažin kokia grįžtanti jos vilnelė pradeda jį užgauti. Ag seniems pažaisti taip pat tinka, kaip ir mažiems. Mano paties tėvelio nabaštikas, taip pat atsidėdamas kaip ir aš, jaunas studentas, padėjo man, atamenu, įsitaisyti medyje lentą, idant kaitros laiku būtų gražios pavėnios medžio lapyne. Aš ten knygas skaitydavau, su tėveliu šnekučiuodavau, nes ir jis mielai palipdavo kopėčiomis į tą mano „Helikoną"[89].

Dukters sumanymai, be jų pelningo praktikingumo, traukė senį Vidmantą kaip tik savo žaislumu. Kodėl gi nepažaisti, jei tai nebus mokama; dar tau mokės? Kodėl bent nepadėti pažaisti mažajam ir mylimajam savo kūdikiui, kurs to užsigeidė? O kad ir be pelno? Juk vis tiek, ką turi sau pasilikęs ir ką dar turės, visa reiks jai, ne kam kitam palikti. Sustiprinti sūnaus ūkis jam nė galvon neparėjo: turi ūkį, tai jam bus gana; pinigus lai turi tas, kam nėra ūkio. Tai paprastas žemaitiškas galvojimas. Visgi tai bus graži atamaina nebemieloje dar nepaliegusio karšinčiaus buityje.

Pats jis nebūtų tokių dalykų beprasimanęs, nebebūt tekę energijos ir drąsumo; reikėjo, kad kas drąsesnis gyventi patrauktų savo statumu ir neabejojimu. Be to, jis buvo šykštus saunora ir juo seno, juo šykštesnis darėsi. Kaip kiekvienas. Tai kaipgi, paklaustume, jis beatrišo savo kolytą tokiai krūvai pinigų išpilti: vietai juk mokėta po 500 dešimtinei, viso 3000, o inventoriui dveja tiek? O, to jis nebūtų padaręs. Tai Darata

iš banko išėmė ir į pramonę perdėjo savo pinigus – kraitį. Ji tai Prūsuose visa supirko, visa ant tikslo susitaisė ir pasidirbdino sulig geriausių pavyzdžių. Tėvui beliko tik visa tai perdanginti į Žemaičius, ir jis visa tai atliko didžiausiu pamėgimu, visu kuo pasidžiaugdamas, apgraibydamas, gyvulėlius apglostydamas, šikšnas patampydamas. Retkarčiais bedulksėjo maža abejonėlė: Bene bus „į klaną išpilta" jo dukterėlei sudėliotas kraitis? Bene geriau būtų buvę, kad ji būtų ištekėjus ir visa tai išmintingam vyrui įnešus? Bet tik retkarčiais: Darata, nors jau augusi, tebebuvo dar jauna kad ir tekėti.

Tad senis Vidmantas visai nesena širdžia štai tekinas skubinasi pabaigti važiuoti į naujo gyvenimo ir naujo darbo, naujos laimės vietą. Tik ką jis rado Sakalynėje, taip jam nulėpino rankas, jog ko tik, ko tik visai neatmušė noro darbuotis, ko tik, ko tik nepriverté pabėgti atgal į paprūsę, į savo priešininkę, į laisvą, be jokių rūpesnių gyvenimą, paįvairinamą pigiu pasivaišinimu miestelyje šventomis dienomis. Ne juokai pasirodė ir Daratai: Sakalynė buvo taip užleista dvarvietė, lyg tikrieji jos ponai būtų prieš daug metų maru išmirę ir paskui visi kiti būtų jos lenkęsi.

Pirmai pradžiai – niekas čia akies nepatraukė. Gražumais tepasigėri, kai sotus esi ir ilsies. O čia reikėjo iš pirmų pradžių sumesti, kaipgi reiks gyventi?

Gražus, visu pavenčiu geras kelias per Sakalynės dalį, pro šlaitą, užstojantį sausinančią saulę, buvo toks išbliuręs, kad nė apsakyti nebegalima. Kur ne kur į prasūką įmetamas akmuo dabar stovėjo viršun išverstas. Purvo buvo taip stora, jog pavažiuoti, kai buvo pašalę, tebuvo galima giliai ištrintomis vėžomis. Griovių vandeniui nutekėti – nė žymės.

Kelias į kiemą buvo dar blogesnis. Matės tuo keliu senai senai nieko nebevažiuota, ne tik nieko nevežta. Išsisukę iš vieškelio, Vidmantai kuo tik neišvirto, vienu tekiniu pataikę tiesiai į griovį, giliai išgriaužtą nuo kalno bėgančio vandens. Kiek tolėliau buvo antras toks pat išgriaužimas įkypai kelią, pagavęs į savo žiotis antrą tekinį ir kuo tik neapvertęs vežimo į antrą pusę. Senis sukeikė, Darata išsigando, net tėvui už kaklo

buvo besitverianti, Kniustas piktai sukriuksėjo, vištos sparnais spurstelėjo, kol vežimas atgal atsisvėrė. Paskui sekantiem vežimam nei kalbos nebuvo, kad įvažiuotų į kalną. Teko pirma išlipti iš vežimų, prisilupinėti akmenų ir užmesti grioviai.

Nėkados nepagenėta liepų alėja po du sieksniu nutįsusiomis šakomis sviro gražiai ligi pat žemei iš abiejų pusių. Keliu reikėjo lįstinai pralįsti, prilaikant kepurę, kad nenutrauktų. Tas pat matės aplink visą sėdybą. Pakelė gi buvo tiesiog aptekusi visokiais šunmedžiais, visokiomis piktžolėmis, pradedant nuo daugybės dagilių, ištisais krūmais čia tebestovinčių iš rudens, ir baigiant apvyniais, kurie kažin kieno ne vietoje padiegti, dabar apipynė visus medelius. Karpomieji krūmai buvo išaugę gerais medžiais.

Kitą kartą iš akmenų gana aukštai sudėliota tvora dabar buvo išvirtusi ir užkrėtusi po gerą sieksnį žemės. Taigi daržo orė buvo kaip girto eisena kreiva ir gabalais tarp akmenų ir tankių apušės krūmų, kurie išsibėrė, šaknimis iš šlaito atėję apačia vieškelio. Sodo medžiai taip pat negenėti, nuvytusiomis šakomis, apsamanoję, šunslyviais aptekę. Uogienojai peraugę, matyt, galūnėse nelapuoją ir uogų beveik nebeduodą. Avietynas panašus į kanapių dirvą. Apluokas visas duobėtas, vienos knisyklės. Nors verk, į visa ką pasižiūrėjęs.

Įvažiavus į kiemą be jokios žymės tvorų, taigi tikriau – užvažiavus už gyvenamosios trobos į atvirą lauką, Vidmantai, kaip išlipė iš ratų, taip ir stovėjo nustėrę, lyg netekę pajėgų toliau žengti. Seniui pykčiu drebėjo lūpos, sūnus pasityčiodamas šaipės: piktai džiaugės, jog įkyriam tėvui bus čia, oi, kiek blogiau gyventi, neg visa ko pertekusiam buvo namie būti!.. Tegu pasimokina... Bene pasiilgs tada ir sūnaus, ne vienos Daratos...

Rūmas tebuvo iš oro gražus, net labai gražus, kiek tik galima gražus padaryti medinis. Iš kiemo buvo dveji gonkai. Vieni turtingai stikluoti, erdvūs, trimis durimis: iš priešakio ir iš šalių įeiti į darželius, dabar užžėlusius vienomis spirėjomis. Antri gonkai buvo atviri, aukštais stulpais su suolais prie krotų užtaisymo. Tai įėjimas į buvusiąją miškų kontorą – salę, kur galėjo lengvai sutilpti bent pustrečio šimto žmonių, jei juos į

suolus susodintumei. Langai taip dideli, lyg būta taisyta pro juos kaip į daržinę vežimams vežti. Dabar, aiman, jie savo didumu tik didino nusiminimą: visi ik vienam buvo išdaužyti. O kuri rutis, kuris stiklas ir tebebuvo, tai taip apgarmėjęs visokiomis zliaukomis, taip nusidažęs įvairiomis saulės varsomis, jog ir tie reikėjo išmesti. Krosnys apirusios. Grindys, lubos, durys – viskas buvo taisytina, norint padoriai gyventi.

Visa buvo lyg tyčia taip susidarę, kad nauji gyventojai prie kiekvieno daikto turėtų pridėti savo ranką, visa savaip pasidirbti, idant pradėtų rodytis „savo", ne kitų patiekta, ir taptų juoba miela. Mažiausia savaitės reikėjo, pastačius stiklių, krosnininką, dailidę, kad galėtumei nors vienoje troboje apsistoti.

Na, nėra, kas darą. Nuo to ir reikia pradėti. Iškrovė krovinius į klėtį, suleido gyvulius į kūtę, paliko vaikį, o patys visais trejais sugrįžo į miestelį meistrų ieškotų, medžiagos pasipirktų ir, kol kas pasidarys, sustoti pas daktarą Gintautą.

Vyrai į miestelį, Darata į Gintautą. Pasisveikino kaip pikčiausi neprieteliai. Gintautas buvo bepradžiungąs, senai laukiamą viešnią kaimynę išvydęs, tik tuojau nudegė: taip šaltai ištiesė jam Darata savo ranką.

– Kas yr? Ar kas atsitiko kelionėje? – paklausė nusigandęs.

– Gi tas atsitiko, kad tamstos išpirštoje Sakalynėje nesama galima nė tam kartui kur įeiti: visas vidus išgriuvęs...

Gintautas susigėdo ir neapsakomai susikrimto. Gi ar nereikėjo jam užvažiuoti buto pasižiūrėtų ir šis tas pataisyti belaukiant moteriškos? Ak, varna, varna!.. Nu, kaipgi nereikia mušti? Ir tikro kaltininko būdu jis, visas nuraudęs, žemai pasilenkė Daratai prie vienos rankelės ir prie antros. Ta nesigynė, iš didžio atsilošusi, vis štyva tebesanti.

– Atleisk, meldžiamoji! Tai aš esu kaltas, kad to nesumečiau ir nepasirodžiau tikrai jūsų laukęs... Užtat dabar pasižadu visomis galėmis padėti įsitaisyti...

Kaip tik į tą sceną pataikė įeiti Ona ir taip pat suštyvėjo. Peršliaužė akim nuo galvos iki kojų tą didžią, nors sodietiškai pasirėdžiusią svetimą moteriška, tiek galingą, jai rodės, jog patsai didus daktaras, va, kaip prieš ją nusilenkęs, visas

paraudęs, rankeles laižo... Ir tuo pradėjimu pajuto širdyje didžiausią neapykantą tos nepažįstamos moteriškos.

– Kas ji ir ko čia? Tai ne ligonis... A, bene bus tai ta, kurią mena esant pono sužadėtinė ar kas iš ano, jų gimtinio, krašto? Žmonės tai kalbėjo, sugrįžę iš licitacijos...

Ir visa išbalo lyg drobė. Žybtelėjo akys. Bereikėjo laukti, kad pradės ursti ir kibs pjauti kaip kalė svetimą, užklydusią kalę. Darata moterišku savo jautrumu, dar nė nežvilgterėjusi į tą pusę, pajuto Onos neapykantos srovę, gyvulinį magnetizmą ar kita ką. O kai pasižiūrėjo į akis, aiškiai suprato Oną mylint savo poną, bijant bet kokių rungtynių ir neapkenčiant kiekvienos moteriškos, su kuria tektų jai pono meile dalytis.

Ir atsirado tarpe tų trijų žmonių, ligi šiol niekuo tarp savęs nesusirišusių, neregima, vis dėlto jaučiama šmėkla – kliūtis: kits kito įtarimas. Ona įtarė poną, būk jis turėjęs ir turėsiąs santykius su ta „tautiete"; Darata tame pat įtarė daktarą ir Oną, žemaitiškai mediciniškai apspręsdama: ką gi, toks jautuks... Pačiam daktarui nereikėjo nė psichologu būti, kad matytųs, kas darosi tų dviejų moteriškų širdyse, drovėjosi ir nežinojo, kaip čia dalykas išaiškinus. Ir tuo savo drovėjimusi tik patvirtino abiejų įtarimus.

Kol išvirė pietus, iš miestelio sugrįžo ir vyrai. Dvejos gardės buvo pilnos. Pirko cemento bačką, negavus kalkių, plytų vežimą, stiklų dvi skrynias; kuone per nevalią atitraukė nuo kitų darbų, žemai atsiprašinėdami darbo davėjus, stiklių, krosnininką ir dailidę. Gintautas jiems pridėjo dar Baltrą ir visus išsiuntė į Sakalynę, kad negaištų nė minutės. Vyrai su Meškinu paliko papietauti ir pasiguosti senajam prieteliui.

Ką išgirdo iš Gintauto, žymiai visus nuramino.

– Pamatysite, kaip viskas kitaip virs, gerokai čia padirbėjus. Rytoj gi nusiųsiu jums ravakasius, diktus kaip arkliai ruskius, kad apkastų vieškelį, kitus kelius ir visą žemę – sėdybą. Pasiimsime tuojau Oną ir visi važiuosime mazgotųs. T. ir t.

Tik tas paskutinis sumanymas jam nepasisekė. Įėjęs į virtuvę ir radęs vėl Oną štyvą, trumpai paliepė jai taisytis ir drauge važiuoti Sakalynės valytų. Ir kaipgi jis nežmoniškai nustebo,

kai Ona, ta jo vergė greituolė, tik pirštu krustelėjus, puolanti jo valios pildytų, – dabar nei nė krust, nei nė žvilgt į jo šoną. Stovi ir kažin ką kedena. Ilgėliau patylėjus, ji tyliai, bet, matės, neperlaužiama atkaklybe, kaip esti įsiožiavus, atšovė:

– Aš, pons, nevažiuosiu. Aš geriau pasiprašysiu kitą kurią moterišką savo vieton. Aš pono teesu tarnaitė, o ne šitos...

– Ona?.. – net rankom pliaukštelėjo Gintautas. Bet nieko nebesakė, nesitikėdamas perlaušiąs moterišką atkaklybę. – Tegu sau ir taip. Tada sudaryk visą talką. Pakviesk bent penkias. Ir tuojau, kad tekinos bėgtų. Aš paskui važiuoju. O vakarienės visiems. Jie čia kurį laiką pagyvens.

Ona, lyg vieno kaulo būdama ar kaip negyva, pajudėjo pildyti. Gintautas dabar tik pasergėjo Oną esant pasitaisiusią šilkine skarele ir gražiąja liemene, kuria tesivalkstė šventadieniais, eidama į bažnyčią. Bet nei valkstės, nei raišiojos, virdama pietus ir juos duodama stalan.

– Rungtynės... ewig weibliches[90]... – burbtelėjo sau, išeidamas iš virtuvės.

Per visą savaitę Darata su tėvu, sūkį apsukę, buvo pas Gintautą. Čia valgė, čia nakvojo, tai ąpėsti atbėgdami, tai važiuoti atvažiuodami ir vėl grįždami dar ko nusipirkę, dar ką pasisamdę.

KAS BUS

Man čiučiulis, man miegelis
Nekraus kraičio, nekraus kraičio.

Sakalynėje visokeriopi darbai virte virė. Ruskiai palei visą Sakalynės dalį, aukštai ir į pakalnę, išdūmė plačiausius ravus, aukštai sumesdami juodų purvo žemių į vieškelį ir pabaigdami jį gadinti. Tie, kurių buvo tos dalys, kaip skelbė žemi, negražūs, neaptašyti akmens dar negražesniais klaidingai maskoliškais parašais, nėkados tos vietos netaisę, vis pasiteisindami – tokie miško jaurai ir molynės pakalnės reikią

bendrai visam valsčiui taisyti, dabar sukėlė klegesį už kelio pagadinimą. Vidmantai ir be to lermo neketino jų kviestis, nes vis tai buvo smulkūs dešimtininkai, tiesa, teturį po dvejetą, trejetą sieksnių kelio, bet ir po vieną ar nė po vieną kuiną. Žodžio nesakęs, jis pasamdė miestelio bedarbius vežikus žvyrui iš paupio vežioti, o pats ėmė skinti daržo atžalų virbus ir jais storai kloti sumestą iš ravų žemę, storai pilti žvyro. Per savaitę, nors tai atsiėjo arti šimto rublių, Santeklių daliai nebebūt galėjęs ką nors prikišti nė pats sprauninkas.

Kad būtų žinojęs senis Vidmantas, kiek garbės sau pelnės tuo vienu ne jam priklausomos dalies kelio pataisymu, būtų ūmai pabaigęs lyginti rūpesnio surauktą savo kaktą. Dabar ji tesilygino palengvo, sulig to, kaip jam sekės darbai dirbti, kiek jau matės padirbta.

Tie patys ravakasiai ruskiai, pabaigę apkasti sėdybą, dabar perkrovinėjo tvoras. Krovė, pamesdami į tiesiai nuvaromą griovelį pėdą pamato ir aukštyn išvesdami per pusę sieksnio, nes tiek reikėjo, norint visus išgriuvusius senovės zomato akmenis tvarkingai atgal sudėstyti ir visą jų užimtąją žemę orei atleisti. Krovė, prikrėsdami minkyto molio. Be kalkių tai netvirta, visgi tvirčiau, neg kad vienus akmenis ant kits kito sudėstytumei. O gražiai ir rūpestingai tarpus privarius mažesnių akmenų ir užpleišijus akmens skeveldromis, tvora galėjo vadintis kuone tikru mūru ir dešimtimis metų stovėti.

Senis su darbininkais, pats visas maurinas, taip trūsės su tvoromis, jog žmonės net legendą prasimanė. Ėmė pasakoti – kažkuris Sviestavičius dar tais laikais, kada jie savo turtų skaičiaus nežinoję, atvežęs aukso vežimą ir pakasęs kažkame pakalnėje, kur dabar Sakalynė. Ir Vidmantas dabar užsispyręs tai atrasti: kasąs dabar visą žemę, vartaliojąs kiekvieną akmenį. Sako, jau radęs, tik dar negalįs paimti, kad buvę tai atkasta klaidatikių ruskių rankom. Kad būt buvę ravakasiai katalikai, būtų tikrai išėmę.

Bent tame plepikai neklydo. Vidmantas dar toli gražu „neišsikasė“ turto iš žemės. Dar kas dieną reikėjo po daug muštinių „užkasti“ į žemę... Zomatą sumūriję, ruskiai gavo ravėti visus

augmenis nuo pavieškelio, nes iš pietų pusės jų nereikia, kad nekalėtų daržovių ir sodo medelių. Rovė, kas rodės nereikalinga, ir kitais pasieniais. Patsai Vidmantas medžius genėjo, senųjų krūmų tik šaknis bediegė, idant už akmens mūro išaugtų dar tanki gyvoji tvora iš krategų, spirėjų ir kitokių. Alyvas persodinėjo vėl į tam tinkamas vietas jau sulig Daratos sumanymų, arčiau gyvenimo, kieme palei sieną ir gonkus, nes žolynėliai čia ir taip šiaurės pusėje neaugtų: jiems lovos buvo taisomos panamiu saulės pusėje.

Sakalynė kas dieną ėjo gražyn ir šviesyn. Šūstys virbų ir medžių, išrautų su kelmais, stovėjo ir džiūvo šakalynėje – bent dvejiem metam kuro. Pačiu laiku visi medeliai tapo apgenėti, apkasinėti, uogos sudiegtos tvarkingai į lysves, nes štai štai pradės sprogti.

Dabar daržą arė. Meškinas traukė kažkokį neregėtą plūgą; į jo padaromą vagą pridurmai leidos paprastasis plūgas, išversdamas antrą vagą ir taip sudarydamas kuo giliausią orę.

„Prisityrę" ūkininkai tyčia iš tolo ėjo žiūrėti, ką čia tas „riebusis prūsas" bekvailiuojąs. Ir peikė. Argi gerai esą bergždžioji žemė viršum išversti, argi gerai pavasarį taip žemė dulkinti? Vidmantas kantriai sutiko – negerai, tik ką darysi šiemet? Kitiems metams daržą paruošiąs iš rudens. O dabar – lopysiąs: ko trūksią mėšlo, dėsiąs pirktinių, ypač salietros, o drėgmės duosiąs iš kasamojo šulinio. Ir dirbo, kratė žemę, nors suprasdamas vienais metais negalint gero daržo įtaisyti.

Miela malonu tapo ir patiems Sakalynės gyventojams apsidairyti aplink, kaip visi pašalėliai ėmė šviesti lyg iššluoti, kaip visur ėmė matytis pridėta ranka; ne bet kaip, tik pridėjus ir padirbėta ligi tinkamo galo. O pačiame santvare ties vieškeliu, kur kelias išsimeta į kiemą, dabar stovėjo raudona ir žalia varsa dryžai nudažytas puikus stulpas su lenta, taisyklingu lietuvišku parašu:

Sakalynė
Vidmantai
Daržininkai

Žmonės, eidami pro šalį ar į Sakalynę, skaitė ir gerai nemokėjo išsiaiškinti, kas tie „Vidmantai". Ėmė manyti tai būsiant naujoviškai pramintą Sakalynę ir ėmė ją tuo vardu bevadinti. Taip ir mes ją bevadinsime – Vidmantais.

Stulpas su parašu jau kokią savaitę buvo bestovįs, kaip kažin kas davė žinią antstoliui apie neregėtą ir negirdėtą tame krašte parašą, kurs bene tik kokį revoliucinį dalyką reiškia, nes nieko negalima esą suprasti. Išsigando antstolis nežinojęs, kas jo nuovadoje nauja atsitiko; išsigando jo raštininkai, kad ir senai buvo jį patyrę, kas dieną liuosomis valandomis bevaikščiodami Sakalyne pasigrožėtų, su jos šeimininkais ir darbininkais pasikalbėtų: pulkas žmonių vis traukia. Nusigando ir sargas, kurs buvo gavęs iš Vidmanto rublį, ir tą pat vakarą davė žinią Vidmantams nuimti lietuvišką parašą, nes rytoj dieną atbildėsią visi policistai to stulpo griautų. Senis, gražiai padėkojęs pasiuntiniui, jau buvo beeinąs lentos nudaužtų, tik Darata sulaikė.

– Tegu, tegu! – sakė. – Ir kas čia bloga?

– Ogi tas bloga, kad reiks duoti. Žinai, maskolių valdininkai to tik ir ieško, prie ko prikibti. – Tačiau susilaikė.

Apie dvyliktą dienos atbildėjo, atitilindžiavo du vežimu „činų" su vertikais, pasiskaitė vietos vardo ir daržininkų pavardės ir vėl visi nusigando.

– Kaipgi tai? Juk tai – lietuviškai? Nelzia, nelzia![91]

Susivertė visi į vidų. Švaru, poniška. Viskas tvarkoje sustatinėta, ne šiaip jau pablokšta, tik kiekvienam daikteliui savo vieta paskirta, suoliukai apdangstyti, langai užleisti, tik vazonų betrūksta. Pasidžiaugė ponai, kad mužikai pradeda už juos švariau gyventi. Bet... jei taip gražiai gyvena, tai ir jų kišenėje turi būti gražu... Ak, ak, koks tai griekas tokiems žmonėms nusidėti valdžiai!

– Kas parašė ant stulpo lietuviškai?

– Aš! – liepė Darata vertikui, kad pasakytų.

– Nelzia, nelzia!

– Kodėl gi? Juk tai, kad žmonės žinotų čia daržininkus gyvenant.

– Nelzia, nelzia! Reikia rusiškai.

– Niekas mūsų nemoka rusiškai parašyti! Ir kam gi būtų tasai parašas, kad nė paskaityti beveik niekas apylinkėje nepaskaito?

– Nelzia, nelzia! Užginta. Lenta tuojau reikia numušti.

– O kai užaugs daržovių, tai ir ponui antstoliui bus gerai... – nebeiškentė senis, neburbtelėjęs antstoliui, jam pro šalį prašliaužiant. Darata jau laikė kumštyje sugniaužusi raudonąjį popierėlį, tik vis nepadorėjosi inteligentui, suprask, aukštesniam valdininkui paslapčiomis pakišti. Dar supyks ir skandalą padarys... Pagaliau tasai atkaklus „nelzia" ją įtikino nedavus neapsieisiant, jei policija tyčia atvažiavo. Ir pakratė antstoliui ranką lyg atsisveikindama.

Antstolis meiliai žvilgterėjo jai į akis, lyg niekur nieko, ir tol minkštesniu balsu bepakartojo sakramentaliąją rusų policijos formulą:

– Nelzia, nelzia...

Niekas nieko nematė. Dėlto sekretoriai mirktelėjo vienas antram supratę, jog jų viršininkas jau „gavo" ir veikti čia nebėra ko. Ir visi išbildėjo, labai griežtai įsakę bent viršuje lentos padėti rusišką iškabos vertimą ir būtinai tokio pat dydžio, kaip ir lietuviškas, jei negalima didesnio, stulpą gi pervarsoti baltai juodomis dryžėmis, kaip „kazionieji"[92] varstai ir būdelės.

Bet kad lentoje daugiau nebuvo vietos, tai lenta ir stulpas taip ir paliko, kokie buvę, visiems pasidžiaugti bene tuo vienu visuose Žemaičiuose žemaitišku parašu.

Gintautas išklausęs, kaip jau buvo priprasta, tos dienos raporto, dėl kyšio buvo susiraukęs, bet parašo palikimą vienu tekstu pagyrė.

– Čia mūsų tėvynė, čia mūsų namai, mes čia šeimininkai, – kalbėjo. – O pinigų policijai per visą savo amžių neesu nė skatiko davęs, ir nereikia. Tai pilietinė nuodėmė.

Kaimynai Vidmantus nuo pat pirmos dienos ėmė lankyti. Tik apie mokėjimą už eržilą 12 rub., o už jautį ir kuilį nors bent po griviną nenorėjo nei klausyti. Kas tai matė? Dar niekur nieko, bus ar nebus kas, o jau išpilk pinigų! Palengva tačiau,

besikalbėdami su seniu apie veislių gerinimą, ėmė vis daugiau atjoti kumelių. Ir senis matė atsiimsiąs metinį nuošimtį nuo užmokėtų 3000 drigantui. Tas pat atsitiko ir su kitais veisliniais: vis daugiau jų reikalavo, taip, pabandyti, kas gi gera iš to bus.

Dabar jau kuone visa parapija buvo pažinusi Daratą. Ji bent kelissyk jau buvo atvažiavusi į rinką mugių dienomis daržovių sėklų parduoti. Ant karties prie vežimo iš tolo švietė papiešti milžinai burokai ir kopūstų galvos. Žmonės ėjo bent „abrozo" pasižiūrėti, tik bežiūrėdami gaudavo ir paaiškinimą, kas reikia padaryti, kad tokie dideli apkaupiamieji išaugtų.

Darata, brike atsitūpusi, sodietiškai pasitaisiusi, taip mokėjo sodietiškai „rokuotis", taip smakrą paremti besiklausydama ir taip pirštu sukti beįtikinėdama, jog niekam nė į galvą neparėjo pamanyti ją ne visai sodietę esant. Moters tuojau susikūmavo, sveikinosi kaip su pažįstama, teiravos ir net savo ligas ėmė nusipasakoti.

Darata ir to klausėsi ir davinėjo tokių patarimų, jog stebino moteris, nė nemaniusias klaustis patarimų. Pasisako, nes toks moterų būdas: ligų puodelis, skundų vargonai. Dėlto, gaudamos patarimų, džiaugėsi:

– Veizdėk, beesanti ir tai išmananti.

Darata, turėdama per daug ir kitokio darbo, pasiketino gydymu kol kas neužsiimti ir savo nusimanymo plačiai neskelbti. Nebent kaip atsitiktų.

PAŽINTYS

Svirtis svyrė ant vartelių,
Užsisvyrė ant rūtelių.
Prašau tėvą svirties keltų!
Man tėvelis nepaklausė,
Prašau brolį svirties keltų.

Gerų santykių pranašystė, kurią buvo Darata išgirdusi, pirmą kartą sustojusi rinkoje, neilgai trukus, ėmė pildytis. Artimosios kaimynės, pajutusios Vidmantus jau persidanginus

iš Gintauto savo naman, tuoj ėmė ateiti aplankytų, atnešdamos naujikams „pyrago": viena dešrą, antra lašinių bryzą, trečia „varškę", destis minkštą sūrį, siūlų kamuolį ar ko beprasimanydamos. Darata džiaugėsi kaip mažas vaikas ir kaimynėmis, ir jų dovanomis. Atsigerindama davinėjo joms visokių sėklų ir daug daugiau patarimų. Kalbos būdavo kaip krekeno. Sodietėms jos taip pakeldavo ūpą, tiek daug duodavo medžiagos kitoms sugrįžus perpasakoti, o garbės – pasigirti, – kad susyk tapdavo didžiausios Vidmantų šalininkės.

Pirmoji, kaip ir buvo pasižadėjusi, atsiprašinėdama už Gusčio nemandagumą, atėjo jaunutė jaunamartė Tavadara Giedrienė iš Šerelių. Ji buvo taip jauna, tiek gyvybės pilna, jog tai tryško iš skaistaus kaip žiburys, raudono, pilno veidelio ir iš visos jos kalbos. Jau tokia buvo didžiakalbė, žodžiai upeliu tryško, nesuskubdami drauge išeiti, užkliūdavo už kits kito. Tai, kad ji, nusimanydama esanti nebe patauška, tik rimto stono, jau apšvęsta galva, atseit nebe mergaitė, tik moteriškė, visomis galėmis stengėsi rimta būti, tik didino jos meilumą. Daratai ji taip patiko, kad nė atsižiūrėti negalėjo. Paklausys, paklausys, ima ir pabučiuoja.

Giedrienė turėjo gražius namus. Vis dėlto ne tokius, kaip Vidmantų, ir ji čia visu kuo nesivaržydama, neapsimesdama, jog tai jai ne naujiena, džiaugės ir grožėjos. O dovanų Daratai ji atnešė ne tokių, kaip paskui kitos moters nešė. Prisišnekėjusi, prisidžiaugusi visu kuo, ji išsitraukė iš kišenės keletą numerių tilžiškių lietuvių laikraščių ir paklausė:

– Ar jau, ponytėle, būsi skaičiusi šituos numerius?

Daratai iš pradžių pasidarė labai nepadoru. Ji, inteligentė, lietuvių laikraščių beveik neskaitė studentaudama arba tik perbėgdavo akim turinį, kai gaudavo iš Gintauto. Nebuvo įsiskonėjusi. O čia, veizdėk, sodietė sako: „ar jau", lyg suprasdama lietuvį inteligentą galintį „dar ne gauti" naujųjų numerių, tik negalintį visai neskaityti.

Tad kuone kaltu balsu pasiteisino dar neturėjusi laiko už namų netvarkos galvos ir mielai pasiliko paskaityti. Paskaityti ji rado laiko – nemigo, kol kiaurai neperskaitė, nors

klupčiodama ant nelygios ir jai nepriprastos kalbos. Paskaitė, nieko ypatingai įdomaus ir nauja nerado, vis dėlto giliai susimąstė, lyg norėdama perregėti tą jaunuomenės bendrovę, kuri laiką ir turtą deda spausdiniams, o savo laisvę už jų platinimą. Buvo užintriguota.

Ne mažiau Daratai patiko ir Gusčio aplankymas. Tai atsitiko Vidmantams ne tik stiklus susistačius, pečius pasitaisius, duris ir grindis apsilopius, dar ir visą sėdybą gerokai apvalius. Bent pasidarius aišku, kas reiks padaryti, kad Sakalynėje taptų miela malonu, ne tik pelninga gyventi.

Darata Gusčio lyg buvo laukusi – taip apsidžiaugė, išvydus jį ateinant. Žemiau puolusio piliečio ji dar nebuvo mačiusi. Jo cinizmas, neturtas, nešvarumas ir per juos trykštantis protas ir lyg aptinkuotas gražus apsiėjimas intrigavo gyventi tepradedančią, nors iš knygų daug žinančią jauną moterišką. Ji moteriškai, jei ne vaikiškai, visa kuo domėjosi ir visu kuo džiaugės.

Gustis jai dažnai driūktelėdavo per galvą kaipo visos Sakalynės simbolis. Juo arčiau ir atidžiau tyrė visus Sakalynės pašalius, šiukšlynus, purvynus, piktžolėmis aptekusius, atažalomis apaugusius, juo panašiau visa tai darėsi į Gustį. Juo tvarkiau ir švariau ėmė darytis vienasėdžio sėdyboje, juo būtiniau rodės drauge apvalyti ir užleistas miestelio padugnių vaikas. Pilnai Sakalynės tvarkos visybei trūko kažin ko. Lyg kas sakyte jai sakė: negalėsianti pasitenkinti negyvąja agrikultūra, kai visa aplinkui gyva dar daugiau reikalauja švarinimo ir gerinimo. Žmogum padaryti, kas nebebuvo žmogus, Gustis, tiek pat reikia, kiek daržu paversti nenaudis laukas. Tik ar begalima?

Gustis, susidūręs su Darata Gondingos mugėje, pajuto dar nepritirto neramumo. Jis buvo alkolikas. Maža ir blogai valgydamas, dažnai be niekur nieko apsieidamas, jis daugiau rūpinosi, kaip čia gavus šlaką, kurs ir pastiprinąs ir alkį užmarinąs. Tikrai apetitą jis beturėjo visiškai menką, bet troškulį neapsakomą. Degtinės tiek gėrė, kiek pinigų turėjo, o paskui pliumpė vandenio po kelias skardines. Matyt, viduriai buvo perdegę, ir jie pataisyti vargu bau bebuvo galima.

Per ilga visai nustojo nuovokos, jog esama ir kitokių žmogaus reikalų, ne vien tik apgarinti save alkolio nuodais ir pajutus, kaip visas kūnas ima tirpti, laikinai nuodų paraližuojamas, virsti kur, mėšlas ne mėšlas, purvynas ne purvynas, vis viena, ir nieko aplink nebejausti. Tai vienatinė buvo jo laimė ir vienatinis belikęs troškimas. Nei valgyti, nei mylėti, nei pasišnekėti jam neberūpėjo, kaip niekas kitas pasaulyje, ar kas gims ar mirs, džiaugsis ar verks.

Dabar ar gėrė, o gėrė vis kaip ir pirma, ar virto „nebegyvas", vis negalėjo atsikodyti tų gerų mergaitės akių, jos švelnios, mandagios ir išmintingos kalbos, jos sveikatingai pilnos burnos. Neturėdamas berlinkos „šimtinukei", jis kiaurą dieną trypė tarp žmonių ar drybsojo ties karčemos durimis, sąmojingomis savo pliovonėmis stengdamos iškaulyti keletą skatikų. Karčemą vadino savo bažnyčia, save velnio apleistu tarnu – elgeta, velnio vardu elgetaujančiu.

Dabar jis taikė atsisėsti ar pasiristi ten, iš kur matės Darata ateinant į Gintautą ar išeinant namo. Žiūrėjo, džiaugės, bet rodytis, ypač gi vėl paprašyti „auksinuko tinginiui Gusčiui pragerti", kaip buvo pasižadėjęs, dyvų dyvai, niekaip nebeišdrįso. Buvo tokių dienų, kad jis nebuvo gavęs nė lašelio. Alkolinis karštis ėste ėdė jam vidurius. Jis neramiai dairės ir po šimtą kartų galvojo, kur čia nulindus ir gavus berlinką. Vis dėlto į Daratą kreiptis jam taip pat nebuvo į galvą parėję, kaip, sakysime, vogti. Visa parapija žinojo: Gustis šioks, Gustis toks, tik niekas nebuvo pasakęs, kad jis būtų ištvirkėlis paleistuvas ar bent kokį mažmožį pasiėmęs nesiklausdamas. Barė jį visi ir niekino, bet ir gailėjosi; galėjo – pašėrė, galėjo – pagirdė, ir niekas nebijojo duoti jam nakvynės ar vieną patį kame nors palikti.

Visur ligi šiol lindęs pikčiau kiaulės, visiems sakęs, kas tik su seile užeina, nėkados niekuo nesivaržęs, priešingai, dar aržiau veržęsis įlįsti ten, kur kuo daugiausia gerų žmonių, ypač didžponių moterų, ir ten rodytis visu savo nuogumu ir purvinumu, dabar – nebedrįso. Ko gi – negalvojo. Tik jautė, kad tokiais pasmirdusiais perrūgusiais škarmalais apvyturtom kojom, tokiom kiaurynėm kelinėse jis nebegali bepasirodyti Daratai.

O rūpėjo tačiau pasirodyti; kasdien rengės ir nėjo, kol pradėjo visai nebematyti beatvykstant į daktarą. Tada išsirengė tvaskančia širdimi. Būtų bevelijęs prisidengti nors menkų menkiausiu lakatu, kurs kiekvienas dabar jam rodės lyg šilko, sulyginus su jo purvinais ryzais. Bet nieko, ničnieko jis neturėjo pasidėjęs, kaip neturėjo ir nereikalavo nei vietos pasidėti. Būtų kur nors pakaklėje, pajuostyje, prie krūtinės ar pečio prisisegęs nors šikšnagalį su grandimi, bet tik jam būtų paįvairinę jo ubagiškumą.

Ilgai jis tauškė visokius niekus ruskiams darbininkams, kurie lėpo juoku nuo visų tų sąmojų. Ir juo džiaugės ruskiai, juo Gustis lojo vis daugiau niekesnių ir juokingesnių dalykų ir drauge pyko nežinia ant ko ir už ką. Savo kalbos upeliu Gustis lyg norėjo užsitrenkti, kaip sušalus trenkiamasi, savo rankom daužantis. Tik nesisekė. Liežuvis makalojo, o širdis tankiau plakė ir akys vis dažniau žvilgsėjo į gyvenimą, kur turėjo dabar ruoštis Darata.

Nedrįso. Amžinai nebedrįso – cinikas Gustis. Pagaliau nebeiškentė. Nukratė savo šlapius ryzus nuo kojų į ravą ir visaip kraipydamasis kojom ir liemeniu, daugiau neg paprastai kad darydavo, verpste nusisuko kontoros link. Ir tuojau išvydo gonkuose pačią šeimininkę.

– Auksinuką, auksinuką Guščiui pragerti, tinginiui Guščiui, girtuokliui Guščiui... – buvo bepradedąs savo baudu, tik nutraukė ir užsiglaudė už gonkų stulpelio, apsikabindamas jį rankom ir iš už jo kaltu žvilgsniu žiūrėdamas į Daratą, kuri nė nešyptelėjo.

Daratos rimtumas visai išmušė iš Guščio norą juokus daryti. O Darata vėl, žvilgterėjusi Guščiui į akis, spyksančias iš už stulpelio, pamatė jose kentėtojo, ne juokdario sielą. Ir sielą gilią, kokia tesusidaro ilgai ilgai ką rimta galvojus arba labai labai kentus.

– A, ponas Gustis! Sveikas gyvas! Gaila, kad nežinau tikrosios pavardės, tai nevadinčiau taip familiariškai, – tarė Darata, ištiesdama Guščiui ranką.

Gustis, įsižiūrėjęs į Daratos veidą, stulpelį, tiesa, paleido ir iš už jo pasitraukė, savo rankos tačiau neištiesė, lyg ištiestos

jam rankos nepasergėjęs. Gal ir tikrai nieko nematė žemiau Daratos akių.

– Vir... vir... Virbalas, – pramikčiojo, užsirydamas savo seile.

– Taigi sveikas gyvas, pone Virbalai! – pakartojo Darata vis rimtai ir savo rankos neatitraukdama.

Dabar Gusčio ranka savaime, lyg be jo valios, nubraukė per savo krūtinę, nusišluostydama prakaitą, kurs ūmai kažin kodėl delnuose ištryško, virptelėjusi ne pagavo sveikinamąją ranką, tik iš apačios parėmė, kaip pakišama yra paduškėlė šventajai relikvijai, ir tokiu pat dievotumu kaip relikviją pasilenkęs pabučiavo. Vis tai buvo taip atsargiai padaryta, ir pakišta, ir lūpomis prisitikta, jog nė Gusčio purvinumas tą valandą nebuvo abuojas.

– Prašom sėstis, pone Virbalai, štai ant suolelio, – parodė Darata ir pati atsisėdo.

Virbalas raitės kaip kepamas. Norėjo šalia atsisėsti, net trokšte troško tos garbės ir vis nedrįso. Dabar ir nosį jam prakaitas aprasojo. Gal būt ir visai pabėgęs nebepersigalėdamas, kad Darata nebūtų jo nutvėrusi už rankovės ir netimptelėjusi.

– Pone Virbalai! Mugėje ar kur kitur kalbėk sau sveikas kaip tik tinkamas. Tai tamstos valios darbas ar amato. Mano gi būste, kurį aš prašau dažniau lankyti, aš norėčiau, kad būtumei sau žmogus, kaip esi niekam nematant. Apsimetėlio, drivytojo man nereikia. Kam tai? Auksinukų aš tamstai nedavinėsiu. Tai niekai: yr jis, nėr jo. Bet kitaip aš tamstai kiek tik begalėdama padėsiu: pavalgyti visados duosiu, ir tamsta nesidrovėk: mūsų nenuskriausi; ir pernakvindinsiu. Būsi kada alkanas, norėsi pailsėt, ir atkaršk. Ir dabar štai... O, Dieve, kokiomis tamsta bevilkįs drapanomis! – sušuko Darata, dabar tik žvilgterėjusi į visą jų kiaurumą ir purvinumą: pynė, dedama po slenksčio purvams, įeinant į vidų, nusitrinti, nebuvo tiek pripurvinta. – Pone Virbalai, taip žmogus negali gyventi! – tarė balsu, kuriam, rodės, nebuvo galybės paprieštarauti. – Aš tamstai bene nutversiu ko tėvo, – ir šmūkštelėjo vidun.

Likęs Virbalas tik šnirpštė nosimi. Jis dabar nieko nebegalvojo, lyg pakliuvęs ir nešamas Ventos srovės. Nepraėjo nei

dveito minučių, kaip Darata vėl pasirodė, ant rankos pasisvėrusi baltitelaičius drobinius marškinius ir kelines.. Paėmė jas mesti Gusčiui ant rankos, kad persivilktų, tik jų baltumas, švarumas savo atšvaita dar veiksliau atmušė Guscio kūno juodumą, nešvarumą. Tad nieko nesakius, vėl išnyko į vidų, iš kur begirdėjos jos liepimas, kad mergaitė pašildytų kamine didįjį katilą vandens ir pastatytų kubilioką voniai. Sugrįžo rankoje nešina kerpamąja mašinėle.

– Pone Virbalai, kol persivilksi švariais skalbiniais, gausi nusimaudyti. O tuo tarpu duokis nukerpamas visai trumpai, – kalbėjo, pakedenus Gusčio kaltūną, kelmą juodų juodžiausių, smarkiai garbanotų plaukų.

– Plaukai gražūs. Tik tokius ir laikyti pridera gražiai, ne taip susivėlusius ir nešukuojamus kaip dabar. Kai pradėsi šukuotis, žinokis, o dabar sėskis kėdėn, štai! – paliepė paprastu stačiu balsu ir užsimojimu, kaip liepiama ir dirbama neabejotinieji namų darbai. Virbalas tik pamirkčiojo, nė nemanydamas prieštarauti. Jis dabar viena tejautė, kaip mergelė pakedeno jo plaukus, ir nebepriveikiamai traukė, kad ji ir vėl pakedentų.

Darata prisityrusio operatoriaus pakabumu sukės aplink Gustį, ir jo čiupra veltiniais dribo žemėn su visa fauna, kurios ten tiek būta, kiek Beloviežos pūščioje. Virbalui taip gera buvo galvą kerpant, kaip kitkart būdavo ieškant ir paskutinėjant; jis net užsimerkęs gėrėjosi, kaip jam lengvėja nuo švelnių Daratos rankų. Nieko tad neatsakė, lyg nė negirdėjo paklausimo, ar leisiąs ir barzdą pakarpyti. Taigi paglostydama veidą, Darata ir barzdą Gusčiui taip pat nuleido kaip ir plaukus.

– Reiktų sulig įstatymų apie insektus ir uostų nepalikti, – kalbėjo. – Tik tegu sau: tai vyro grazna. O, koks dabar jaunas! – pasidžiaugė pagaliau, kiek atsitraukdama ir iš tolo apžiūrėdama savo darbą.

Virbalas visiškai kvailai šypsojos, lyg vis gėrėdamasis, kad jis dabar – jaunas, atseit gražus, lyg dar kažin ką tolybėje matydamas.

Į tą ceremoniją štai ir beateinąs tėvas.

– Gi čia dabar ką beprasimanei? – paklausė dukrą.

– Nuravėjau dar vieną nereikalingą krūmą, – ji atsakė rūpestingai. – O dabar, tėveli, tamsta pabaik mano pradėtąjį darbą apkuopti vargšą. Tai ir tamstai bus palaikyta geru darbu. Atameni, kaip kitkart vargšą nusivesdavai į pirtį? Štai muilo, kietojo ir žaliojo, ir veskis poną Virbalą į kaminą. Tai tokia jo pavardė esanti, – atsakė, supratusi tėvą pirmą kartą tą žodį girdint.

Senis Vidmantas buvo geras žmogus, nors ir apytuštis. „Gerai padaryti" vargšui jis mėgo ir nebe vieną per savo gyvenimą buvo savo rankom apgerbęs, žinoma, plačiai apsakydamas apie tą nepaprastą savo krikščionišką gailestingumą: „utėlėmis aptekusį – išutėlėk". Taip jis vadino aštuntąjį gerapadarymą kūnui[93].

– Na, brač, žerk į kubilioką, mirk, prauskis ir trinkis. Kur nepasieksi, aš padėsiu, – kalbėjo, vesdamasis Gustį į kaminą, kur jau stovėjo pataisyta vonia. – Ir koks gi tamsta liesas! – stebėjosi, Virbalui nusivelkant. Ligi tik Gusčio skarmalai nukrito žemėn, Vidmantas tuoj suėmė juos ir sukišo į degančią krosnį, nemokėdamas paslėpti, kaip jam tai bjauru. Gustis pasijuto ūmai užgautas, ėmė burgėti vėl tas pačias „Prūsų beždžiones", tik ką bepadarys, visai nuogas likęs? Tad įlipo į šiltą vandenį kamino šiltoje atakaitoje ir dideliu pamėgimu, visa ką pergyventa pamiršęs, ėmė šlakstytis ir praustis. Ėmė net juokuoti.

– Dabar tai suprantu, kam visa tai daroma: ponaitė Darata kvies mane stalan drauge su ponais Sviestavičiais...

Į pabaigą Vidmantas pakišo dar žaliojo muilo, idant gerai ištrintų „visą kailį", kalbėjo: „ypač gireles, kur avys gali stoti".

– Perfumai, perfumai! – tyčiojosi Virbalas, užuosdamas sėmenų aliejaus kvapą. Pagaliau apsitaisė baltai, plonai ir rodės tikrai kaip nukirpta avelė: buvo papurusi, plati, o dabar juokingai liesa, laiba. Darata net paglostė Gustį, toks jis dabar buvo padorus ir kaunus jaunikaitis, ir pakvietė vakarienės.

– Nu, dabar valgyti drauge!

Padėjo košės su spirginiais, bulbių, rūgšto pieno. Spirginių riebalai net nosį glostė. Gustis godžiai griebėsi valgio, kaip

išalkęs vilkas, tačiau menkai tesuvalgė, atpratęs sočiai privalgyti. Vis dėlto jautės patenkintas.

Pavalgius Darata išnešė į kontorą šieno maišą, pagalvį ir vailokinę antklodę ir paliko Virbalą vieną tarusi:

– Jau vėlu. Prašom pas mus pernakvoti.

Virbalas tuoj susivyniojo vailoku. Buvo minkšta pašonėje, minkšta pagalvėje, glaudu visam. Visas kūnas lyg alsavo, plasnojo, lyg žiopčiojo visomis dabar atviromis, purvu ir prakaitu nebeužlipdytomis odos kiaurynėlėmis. Taip jam gera buvo, jog niekaip negalėjo sulaikyti šypsenos, kuri kartkarčiais plito palei visą nurimusį veidą, nuo ausies ligi ausies. Dabar jam matės esąs keliolika metų jaunesnis, vėl sugrįžęs į tą laiką, kada labai graži ir labai jauna jo motutė savo rankom jį išvilkdavo iš marškinėlių, taip pat lipindavo į kubiliuką ir švelniai savom rankom jį muilijo ir prausė, kalbėdama daug jukinančių ir maloninančių žodžių ir džiaugdamosi jo baltumu. Jis krykštavo, taškės ir nė rankelės jai nepabučiuodavo už tą gerą, kaip ir dabar nepadėkojo savo geradariams.

Motutė... Ji jauna mirė, palikdama Gusčiuką mažutį, penkelgį, ant svetimų rankų. Užmiršo jis savo gražią ir meilią motutę, kaip gavo užmiršti ir meiliąsias kūdikystės dienas. Kodėl jos nebemini? Gal kad jos paveikslas taip labai nepritiko skurdžioms jo gyvenimo aplinkybėms. Visi jį uja, bara, stumdo. Jis protestuoja neklausydamas, tyčia prieštaraudamas. Su juo niekas „nebesugyvena", ir jis pavirsta piliečiu be savo vietos, svieto perėjūnu, tinginiu, alkolio apgadintu, nebepastoviu jaunu žmogum, galėjusiu susidaryti patogesnį gyvenimą ir netesėjusiu, nes nebuvo, kas būtų jam dorą žodį taręs ir valią sutvirtinęs... Dabar, vėl atsiradus švarybėje ir ramybėje, Gusčiui nesinorėjo tikėti būta keliolikos metų mėšlyno ir purvyno, visų tų baisenybių karčemų stadalose. Nejaugi to būta ir vėl reiks grįžti? Sapnavo tebesėdįs kubiliuke, kaip paskutinį kartą jį įsodino motutė, ir gera jam, gera, nors nebelipk iš jo.

Ir Virbalas bepakirdo vėlai pusryčiuose. Kontora buvo tuščia. Tik kamine girdėjosi tarškant katilėlių lankus ir

moteriškųjų ruošos šneką. Apsidairė, apsigraibė. Šoko nuo suolo eiti, vėl sugrįžo, atsisėdo. Svyravo, kas gi dabar bedaryti? Niaugi tokiam baltam begrįžti į stadalas, į patvorius ir karčemų pamūrius? Brr...

Ir niekam nematant, paspruko į daržą į ruskius darbininkus padėtų jiems apušių ravėti.

Ruskiai nepažino Gusčio, kol pats, sugrįžęs į vakarykščią rolę, neėmė kraipytis, vaipytis, šokinėti ir niekus loti.

– Nebepažįstate Gusčio? Žinote, kodėl? Gi todėl, kad jūsų akys užmėšlintos ir mėšliną tetesi matyti. O mane motutė nuo mėšlų apvalė, tai ir uždėjo „šapką nevidimką"[94], kad jūs nebematytumėte... Motutė iš ano svieto atėjo. O jūs neturėjote jos, nes jūs esate kalės vaikai. Taip bent nuolat kits kitą rekomenduojatės.

Ruskiai gal būtų jį ir apmušę už tokias kalbas, kad nebūtų senai pripratę prie Gusčio cinizmo. Gustis taip darbščiai dirbo, kad net ruskius užkrėtė smagumu, ir jie galingai, greitai kasė šaknis, vertė kamienus, traukė juos, šaukdami urra! Ligi pat pietų Virbalas buvo viso darbo dvasia.

Darata visa tai matė ir negalėjo susilaikyti džiaugsmu. Tėvui ji sakė:

– Žiūrėk, kas dedas! Tai, kad pasisektų Virbalas žmogum padaryti!..

– Lauk! – mostelėjo ranka tėvas. – Per vėlu.

Pietų Gustis atėjo visas nuvargęs, labai alkanas, nes nieko šiandie burnon dar nedėjęs. Kibo kaip ir vakar į savo dubenėlį godžiai, tepavalgė maža ir ėmė dairytis kažin ko. Išvydęs Daratą bevelkant kažin ką, pašokėjo jai padėtų ir lyg netyčia paklausė:

– Gal ir degtinės „svečiams" duodi...

– Ne, degtinės mes negeriame ir kitiems neduodame. Nebegerk ir tamsta, Virbalai... – atsakė.

Virbalas lyg tai geruoju palaikė, linksmai pasisukiojo kamine aplink tarnaitę, gražių niekų taukšdamas ir juokindamas ir... išnyko.

– Nabagas! – liūdnai tarė Darata. – Tai paprotys! Tai liga! Tik jis sugrįš, aš neabejoju.

Ir neapsiriko. Visą savaitę nebuvęs, sugrįžo, tiesa, vėl ne stačiai į butą, tik prie darbininkų, kur visą pusę dienos pradarbęs, teatėjo į vidų pavalgyti. Nei marškinių, nei kelinių, kurius buvo gavęs, nebebuvo. Dengės kažkokia moteriška palaidine. Darata apsimetė to nepaserginti, tik valgyti jam padėjo gale stalo, atokiau nuo kitų.

Taip ir pradėjo Virbalas vis dažniau rodytis Vidmantuose, vis ilgiau pradarbti su darbininkais. Kartais prabūdavo po kelias dienas ir išnykdavo visai savaitei. Tarpais kas dieną išnykdavo. Gavo jis iš Daratos antrą eilią skalbinių ir jų nebepragėrė. Pagaliau tiek jau buvo prisidarbęs Vidmantuose, jog senis pasijuto kaltas jam esąs visai naujus batus. Ir nupirko. Ir batų Virbalas nebepragėrė.

Ir tapo jis trejopas: visai kitoks žmogus su Vidmantais, kitoks darže su jų darbininkais ir pirmykštis – gėrimo laiku miestelyje. Ne, nebe pirmykštis: jis nebeprigerdavo apvirstinai ir nebekaulydavo auksinukų. Jis jau užsidirbdavo ir tą savo „sunkią procę" pragerdavo taupiai, pamažu, kaip įsišvirkšdamas į paskūrį alkolio vieton morfinos. Pirmykščiu jis bebuvo lietuvių girtuoklių tarpe, su kuriais lindėjo „sirgdamas" dvi savaiti, o persirgęs lindėjo jau visą laiką Vidmantuose, pasidaręs ten visiškai savo žmogum, lyg jų inventorius.

Padūsavusi, šio to pamėginusi, Darata gavo sutikti, jog Virbalas – nebepagydomas alkolikas. Džiaugės bent, kad ir „serga" jis dabar žmoniškai. Ir parapija paprato buvusįjį „Gustį, tinginį ir girtuoklį" bevadinti gražiai: Vidmantų Virbalu.

Augustinas Virbalas Vidmantuose rado sau namus ir prisirišo prie jų visomis sielos galiomis. Sunku bebuvo įsivaizduoti žmogus, ištikimesnis namams, tikresnis draugas ir darbštesnis padėjėjas, kaip jisai. Kas diena vis labiau Virbalas džiaugės tebesąs ir galįs būti arti Daratos, šalia jos tėvo. Jis – mylėjo, pats to nesuprasdamas, nepasisakydamas, nieko nepretenduodamas. Ta meilė tai ir buvo galybė, kuri net jo ligą tesėjo suvaldyti, o tęviršt pastūmėjo jį ligi heroizmo.

Virabalas patapo dabar ir Gintauto draugu. Į jį turėdavo dažnai vaikščioti visokiais Daratos paliepimais. Ateidamas

ėmė nebeaplenkti nei daktaro pirties. Baltras pasidarė vienatijis žmogus, su kuriuo Virbalas ilgas laisvas nuo darbo valandas praniūkdavo atvirai, žmoniškai, prieteliškai. Ir visa skaitė, ko tik pirtyje rasdavo. Skaitė ir pratinos mylėti visa ką uždrausta, lietuviška.

Daktaro namai ir Vidmantai patapo viena. Lyg visi reikalai būtų susilieję į vieną ir visi rūpesčiai būtų pradėję kilti iš vieno šaltinio. Jungė juos bendras darbštumas, kiekvieną skyrium savo srityje, ir idėjiniai aukštesnieji pasiketinimai, kurie visą jų trūsą į vieną galą taikino. Laimingi buvo ir prietelingi visi. Darata užmiršo savo įtarinėjimus Gintauto ir Onos. Užmiršo, nes jai buvo vis tiek pat: į Gintautą ji, kaipo moteriška, nelinko, kaip nelinko dar nė prie ko kito vyriško.

Gintautas Daratą vadino ir laikė draugu, sakydavo ją esant „normaliu šių laikų žmogum", gerbė neapsakomai, buvo prisirišęs, kas dieną ilgėjosi nesimatęs. Bet ar mylėjo? Greičiau ne, buvo tik supratęs su Darata. Ir nebuvo progos pasiklausti paties savęs: kas gi toliau? Gal pakeisti padėjimas kitu? Jei būtų ir atsiradę tokios progos, būtų griežtai atsakęs: kam, kad visa taip gražiai klojasi? Kam visa tai ardyti?

Ne taip tą draugiškumą tesuprato viena Ona. Ji ne tik neatmainė savo nuomonės, susidėjusios iš pirmo pamatymo Daratos, bet vis labiau tvirtinosi įsitikinime – poną su Darata galų gale susituoksiant. Kiekvieną jų susitikimą: daktaro išėjimą į Vidmantus ir Vidmantų atėjimą į daktarą, ji manė jau jau būsiant tą pabaigtiną momentą ir visa tirpte tirpo.

Daratos ji vis giliau nebekentė, matė ją lyg kruviną, abuoją, nuožmią savęs skriaudikę. Už ką? Ką jai bloga padarė? Nekentė taip, kad viena pati palikusi, ką nors ėmusi knarpti ramiais tyliais vakarais, kada namie nieko nebuvo, nes ir ponas būdavo išėjęs į Vidmantus, Ona apie nieką daugiau negalvojo, kaip tik apie nurungėją Daratą. Minėjo ir virpėjo nebesuvaldomu pykčiu, neapykanta, gieždama keršto ir apmaudą.

Ir nėkados jai neparėjo galvon, kad ji, Ona, galėtų atstoti ponui Daratą, tapusi jo žmona. Nėkados neįsivaizdavo savęs „ponia", kaip bijojo tėvas. Iš daktaro ji telaukė viena: kad jis

nebūtų su Darata. O ar bus su Ona, tiek to. Jai rodės, ir visa ramybė jai sugrįžtų, kad būtų galima Darata kur toliau nuo Gondingos nudėti. Taip rodės.

Tikrai gi Ona patelės instinktu stengės meilintis Gintautui. Jos eisena, po kambarius vaikščiojimas pasidarė tylus, pačiuožtinas, lyg stengiąsis paslaptingai įšliaužti kažin kur, lyg į ginamąjį buto kambarį, lyg į sielos kertelę. Taip pat ir kiti darbai: paėmimai nuo stalo ir padėjimai per atsargūs, vis žvilgsnį mėtant į poną. Ir tie žvilgsniai reiškė maldavimą, nuolankumą, pilniausį pasidavimą, pilniausią kūno ir sielos vergystę. Už kokį gera? Ji to „gero" nesivaizdavo ir jo nemokėjo siekti. Ji tejautė tai turint ateiti ir ne iš ko kita, tik iš jos pono.

Ji dabinosi lyg tuojau ruošdamosi į šliūbą. Kaip Gintautas ją pasergėjo išeiginiais rūbais, taip nuo to laiko kitais jau nė nebepasirodė. Iš pradžių Gintautui buvo tai niekai. Bet paskui, nematydamas atamainų, ėmė pykti ir nervintis: jam gražiai matės Onos noras jam patikti ir visa darėsi abuoja. Abuojos tos šilkinės skarelės ne tuo laiku rišamos; abuojas tyčia per rūpestingai muilu nutrinamas, kad net blizga, lyg nulekeriuotas, veidas; abuoji ta juokingai maža ir vis dėlto riesta nosis pupa. Onos meilės atmosfera ėmė Gintautą kankinti namie, ir jis vis dažniau iš namų šalinosi į Vidmantus, pagaliau ir pripratęs visą laisvą laiką ten pravakaruoti.

O Ona kankinosi ir – lyso. Pasidarė nebegraži, pajuodėlė, pavasarį smarkiai lašuota strazdinuota. Žuvo visas sveikas jos skaistumas.

Tėvas Baltras visa tai labai gerai matė. Iš pradžių jis visai buvo tikras Gintautą neišlaikius duotojo žodžio ir erzinant merginą. Šimtą kartų rengėsi pasislėpti kambariuose, sugauti besimeilinant ir užmušti. Nebekentė „gerojo pono" visa savo siela, negalėjo nė pažiūrėti į jo pusę, šaipėsi ir vaipėsi dėl pritirto „gerumo". Žinau, girdi, dėl ko tai padaryta... Šimtą kartų rengėsi eiti į kambarius, nusispjauti ponui po kojų ir pasiėmus savo mergytę Onelę už rankiotės (kuri buvo ne mažesnė už ližę), išsivesti kitur, kad nė akys tos vietos nebematytų. Bandė net.

Tik niekas jam nesisekė, niekur „nepagavo". Ir bijojo bijojo ką nors pasergėti: manė čia pat ir numirsiąs. Ir drovėjosi drovėjosi pamatyti savo mergytę netinkamai... Pagaliau, atvykus Vidmantams ir Gintautui aiškiai kaip diena nukrypus į jų pusę, Onai gi juoba pradėjus siusti ir net sargalioti iš to, Baltras aiškiai permanė dalyką.

– Je, čia ne Gintautas bus kaltas beesąs, tik kad merga suaugo ir atėjo laikas „žanytis"... Tad ir paslysti nesunku. Gintautas ne Gintautas...

Pats augęs žmogus, vaikų tėvas, visa pats pergyvenęs, per gerai žinojo savo tautiečių žemaičių būdą lyties dalykuose. Esti, kol esti. Tik kaip užsimes žemaitė, tai turtingiausios ūkininkaitės nebeatplėši nuo kokio ubagpalaikio. Bet tik vyriškas. Baltras dabar širdyje graudžiai atsiprašinėjo nekaltai įtarinėtąjį Gintautą ir visai susirūpino viena tik Onele, kas čia dabar jai prisukus jaunikiu.

Pažino jų daug. Ateidavo į jį pasiskaityti tokių skaisčių ir tvirtų ūkininkaičių, kad nors pirštus sau laižykis. Tik jie ir kraičių ieškos. O iš bežemių vienas nekvailas ir doras tėra Jurgis Spurgis. Tik visai liurba, į moteris nė žiūrėti nežiūri. Vis dėlto Baltras ant jo sustabdė savo rinkimą, teisingai sumetęs – tokiai smarkiai moteriškai kaip jo Ona visados tenką vyrai liurbiai.

SVIESTAVIČIAI GABENASI

ANTRASAI LIGOS PERSILAUŽIMAS

Kas putiną nudaužė?
Žentas, jodams unt uošvį,
Putinėlį medelį.

Pavasaris sparčiai vykino, kas jam buvo Aukštėjo paskirta padaryti[95]. Tirpdė paskutinį pašalą, tekino vandenis, sausino kalvas. Ūkininkai vis dažniau ir rūpestingiau ėmė dairytis į laukus, vis maloniau kiloti galvas aukštyn, kur, ligi tik ištiks pragiedruliukas, tuoj ima trinti negudrią savo giesmelę cyrulys – vyturys – vieversėlis.

Vieversio muzika labai panaši į svirplio užkrosnyje ar šiaip jau žiogelio pievoje: „čyrrr"... ar „čir čir čir". O dėlto, žiūrėk, kaip nuo tos giesmelės pradeda artojui kraujas vaikščioti, kaip pradeda jis be lauko neberimti. Cyrulys – tai žemdirbio laikrodis žadintojas, prikėlėjas, tik veikia jis į širdį, ne į ausį, stačiai, stačiai į širdį. Vyturys – pavasario pajėgų barometras. Juo labiau bunda gamta iš žiemos miego, juo smarkiau jis plavena sparneliais, juo aržesnė liejasi žemyn iš padangių jo dainelė. Net tą pačią dieną kitaip vieversys gieda, saulei smarkiai šviečiant, kitaip, jai slapstantis už debesų. Kitaip ir artojui jis kraują varinėja.

Santeklių Sviestavičius, nors svieto pabalda, kelionių maišė, vis dėlto buvo tikras sodžiaus žmogus. Jis atsiliepė gamtos balsams. Jautė ir vyturio pavasarinę reikšmę. Tik seniau, visas sukylančių pavasario pajėgų perimtas, savo rūmuose ramumo nebtekęs, jis šoko savęs išgaišintų tuščiose kelionėse;

kas daugiau veikia, nežinojo. Tik dabar jis tikrai suprato, kur vyturys žemės ponus šaukia. Jautė reikią ir jam eiti artų, o vis dar nėjo.

Sviestavičiaus tinginio liga, ištižimas, apatija, kaip sau norite, vadinkite, dar nebuvo visiškai persilaužusi, sugrįžus jam iš daktaro Gintauto ir pradrįsus atsikratyti savo dvariškių, ypač aptiekininko. Tiesa, jis mokinėjo likusias smulkiąsias skolas gyvais pinigais, nebeleisdamas išnešioti ar išvedžioti inventorių. Tačiau paskutinis žingsnis žengti iš didžiadvario į paskučiausią, skurdžiausią jo dykynę taip pat jam buvo baisu, kaip žemėn nušokti iš ketvirtojo aukšto. Numanė, net jau buvo tai supratęs, reiksiant tas žingsnis žengti, nors užsimušk, vis dėlto pats nežengė laukdamas, kad kas jį nustumtų. Bet tik ne pačiam...

Pusė Gintauto svajonių apie Linksmynę, tikrai sakant, buvo jo paties svajonės, kaip ir kitos tokios, pirmiau betikslės; kas, kad gražios, jei ne vykintinos? Jų ir nereikėjo vykinti. Dabar jau reiktų, ne kad jos gražios, tik kad be to nebeapsieisi. Ir vis dėlto nepradrįso iš dvaro išeiti, laukdamas, kad Šešiavilkis jį „išvarytų".

Šito savo krizio – išvarymo, „ligos" persilaužimo Sviestavičius sopamai laukė. Nieko namie neveikė, nei savo dailės dalykais nebežaidė, nei su žmona nebesišnekėjo, tik po dešimtį kartų vis ėjo ir ėjo vieškeliu į tą kraštą, priešingą nuo Gondingos, iš kur Šešiavilkiai turėjo atsigabenti. O jų lyg tyčia vis dar nebuvo.

Dieną kaip dieną. Sulauks vakaro prieblindos, o vakarai jau darėsi vėlyvi, reiktų gultų eiti. O Sviestavičius lyg sugautas žvėrelis užtvare trypia ir trypia palei visą tą rūmų sieną, kurios langai į aną kraštą. Kol matos, vis žvilgsi, pro kiekvieną praeidamas; kai nebesimato, bent prie kiekvieno ausį pridėjęs, pasiklauso, ar nesužvengs svetimas arklys, ar nesubraškės vežimai, nepasigirs žmonių kalba. Taip besinervindamas, imdavo karščiuoti. Skruostai parausdavo, akys imdavo blizgėti. Tada tik nueidavo gulti, teisindamasis žmonai užpuolusiu pavasariniu slanktu.

Kas dieną ėjo ir į antrą pusę upės, kur jau visą savaitę darbavosi Vidmantai. Žiūrėjo iš tolo, nesirodydamas, džiaugės ir grožėjos. Tik kai ėmė Vidmantai, išpylę savo dalį kelio, pilti į pakalnę, į plaustą, nebegalėjo bepakelti ir parėjęs daugiau nebegrįžo, kol ten buvo žmonių.

– Eilių eilios Sviestavičių pragyveno ir nesusiprato pasitaisyti kelio savo pašonėje, kur kuone kas dieną reikėjo tai vienam, tai kitam trankytis. Kiek metų praėjo, ir valstiečiams besibaudžiant visu valsčium sukibti tos pakalnės taisytų. O čia atvažiavo koks „prūselis", kadgi bent tikras prūsas! ir tą pačią dieną tarė: nepakęsiu purvyno savo panamėje! Taiso ir pataisys. Žiūrėk, vis dėlto neišeis ubagais...

Matė santekliškis visus Sakalynės darbus, visa jam patiko: ir tasai noras dirbti, ir greitumas sumanius, suplanavus vykinti, ir kuone geometrinis numieravimas visų linijų. Taip, patiko, tik drova neleido jam prisidėti talkininku prie švaraus, gražaus ir sumaningo darbo. Augo ir brendo ir jo paties neišgaišinama energija. Lyg brinko nuo jos, ir jis vis labiau nerimo, nieko nebedarydamas. Rodės, kad kas pastūmėtų, imtų kalnus versti, ragais žemę arti kaip jautis.

Pagaliau vieną šaltą rytą pirmaisiais vežimais atbraškėjo, per gruodą atadrioksėjo ir purvu atžneksėjo Napoleonas Šešiavilkis.

Sviestavičius, pamatęs tai iš vieno galinio lango, atšoko atgal visas išbalęs, lyg mirtį išvydęs; be proto atšoko prie antrojo galinio, kur žmona knarpė. Prišoko prie jos, virste pavirto po jos kojų ir veidu įkniubo į jos keliūs.

– Atvažiavo... jau... jau...

Sviestavičienė taip pat išblyško lyg drobė. Vis dėlto susivaldė ir kiek tik begalėdama tvirtu, nors be galo liūdnu, balsu tarė, glostydama jam galvą:

– Aš tave vis tiek myliu, mylėsiu ir tau nepaprasto vargelio vargti padėsiu. Nenuliūsk. Gyvena gi žmonių ir ne dvaro rūmuose. Ir gryčelėse laimingai gyvena. Antai gyvens Sakalynėje. Jie ten taisosi. Taisykimės ir mes – Linksmynėje. Nenuliūsk...

Ir pakėlus galvą, ilgai, tvirtai į pat lūpas pabučiavo.

Sviestavičius dabar keliaklupsčias prieš žmoną, nustebęs žiūrėjo jai į akis, lyg pirmą kartą ją išvydęs, senai senai jau nebesimačius. Taip ji buvo pabučiavusi tik tą vieną kartą – atsakydama į pasiūlymą susituokti. Tada ji lyg pranašingai tarė:

– Su tavim į laimę ir į nelaimę, į turtą ir į neturtą, nes – myliu.

Sviestavičius karštai išbučiavo jai lepintas rankeles, beištardamas vieną, užtat daug daug reiškiantį, nepaprastą, jai nė karto dar nepasakytą žodį:

– Drauge!

Ir jis jautė žmoną tikrai būsiant jo draugu, kaip buvo Gintautas. O, jau trijose! Tai ko čia bebijoti? Ir tvirtai atsistojo, drąsiai papūsdamas krūtinę.

Kaip tik į galą tos scenos prasivėrė durys ir pasirodė sušalęs veidas gražaus jaunikaičio, gražiai pradėjęs apželti minkštais plaukeliais. Kad ne sodiečio apdaras ir ne įdirbtos rankos, būtum pamanęs tai esant kokį dvarišką.

– Niech będzie pochwalony![96] – tarė gražia lenkų kalba. – Ieškau ir nerandu jokio šeimininko, jokio tarno. Atsiprašau tad, kad stačiai einu į ponų kambarius. Būkite malonūs kai ką man pasakyti ir parodyti. Aš – Napoleonas Šešiavilkiukas. Tėvas ir kiti gal tik rytoj atsivarys su galvijais.

Abudu ponu, nors lūpos jiemdviem dar virpėjo nuo pirmykščio susijaudinimo ir dabar nerimo, nors širdys alpo, vis dėlto labai mandagiai padavė rankas naujam „dvarininkui" – chamui. Paskui apvedžiojo jį palei visus kambarius ir išrodė kiekvieną namų kertelę.

– Pone Dieve švenčiausis! O ką gi mes čia veiksime tuose „laukuose" kambariuose? Ar vilkus tėvas gaudys ar kokį naują malūną ant stogo taisysis? – nustebo Napalys.

– Taigi ir mums rodės, pone Napoleonai, kad pusę namų bent šiai vasarai jūs galėsite mums išnuomoti. Mes, buvę šių namų šeimininkai – ponai, gausime čia jūsų įnamiais pagyventi, kol nepasitaisysime atskiro gyvenimo Linksmynėje.

Paskui abudu vyrišku nuėjo į ūkio trobesius. Susirado ir šėrikų, kuriems pavedęs Napoleoną, Sviestavičius jau tiesiai nužingsniavo į Linksmynę ir prabuvo ten visą ilgą pusę dienos. Net žmona ėmė nerimti ir ieškodama taip pat atėjo į Linksmynę.

Ponas Algirdas jos nepasergėjo, o ponia Irena jį matė per gerai ir suprasti negalėjo, pamišo jis ar ką. Vaikščiojo aplink stadalų sienas, jas skabinėdamas, lakstė šen ir ten, kažką rašinėdamas. Ir taip buvo įsitraukęs į savo užsiėmimą, jog nepasergėjo, kaip žmona čia pat už jo atsistojo ir per petį įsižiūrėjo į jo užrašus. Net krūptelėjo pajutęs.

– Ir tu čia, drauge? Kaipgi tu čia taip tol atėjai? Bene sušalai? Jei ne, tai klausyk, ką aš čia sumaniau. Pasitarkiva. Štai namas mums gyventi. Jo nė nežiūrėk. Buvau manęs pataisyti, tik nieko nebegalima: vienų sienų belikta. O tų sienų tiek iš abiejų stadalų, jog kaip tik išteks labai padoriam palivarko butui. Tik reiks visas suardyti ir saviškai perkrauti. Visų pirma, kiemas. Jis turės būti nuo skardies, kur dabar kelias. Kelią nusukime antai aplink tvenkinį ir būsimąjį sodą. Gyvenimas priešakiu reiks atsukti į upę ir miestą. Galu jis atsidurs į perkasą, arba pagilintą Siaubūną, kuriuo pirma nutekinsime tvenkinį, o paskui pavasariais čia bus krioklys: vanduo kris per akmenų krosnis. Ir tu iš lango ar verandos galėsi jo klausytis... jei turėsi laiko nuo kiaulių liuobos...

Taip pajuokavęs pabučiavo žmoną į kaktą.

– Iš verandos tilteliu nueisi į mažą salą tvenkinyje. Ten pasistatysime dailią palapinę ir tu galėsi iš ten karpius maitinti. Nu, gerai? O iš kiemo stačiai laiptais į upę, kur bus maudyklė ir „uostas" daktaro laivynui privažiuoti. Taip jis reikalavo. Paskui medžiai medeliai, medžiai medeliai, žolynų lovos, sulig tavo pačios braižinių. Taip ir toliau. O kad su viena meile ir antra daile gyventi nepatogu, tai aš pridėsiu trečią – orę, kad būtų mudviem ir duonelės, ir kvepiančių kumpių, ir uogų kompotui, be kurio tau pietūs ne pietūs.

Ilgai ilgai abudu, už rankų susitvėrusiu, trypė aplink buvusiąją Linksmynės karčemą. Ir vis labiau jiems ta vieta patiko.

– Žinai, – tarė žmonelė: – tu dabar Robinzonas, o aš tavo Penktulis (Robinzono nemokėta pravardžiuotis), padėjėjas[97]. Gražesnės ir patogesnės vietos sunku berasti visoje apylinkėje. Ir Sviestavičių bočiai apsiriko, ne čia dvarvietę pasirinkę.

Apgalvojo, sumetė kiekvieną kąsnelį žemės. Jos buvo nedaug, taip jiems rodės, tad reikėjo suvartoti kiekvienas pėdas. Jiem akyse dabar stovėjo iš pradžių mielas malonus vasarnamis, o po dveito dešimtų metų, jei Dievas dar sveikus laikys, tai ir majestotingas dvarelis. Tik kam gi visa tai palikti, nei vaikų, nei artimų giminių nebeturint?

– Aš apie tai pagalvojau, – atsakė vyras. – Mes turime Linksmynėje padaryti pavyzdinę ūkio mokyklą. Pirma tad visa pritaikinti, ką tik geresnia ūkio knygos rašo, idant visa ko mokytųs: žemės ūkio ir miškų ūkio, sodininkystės ir daržininkystės, pienininkystės ir žuvininkystės. Na, ar aš bežinau, kas dar į galvą mudviem ateis? Gal dar kokia našlaičių prieglauda ar vienuolynas. Ar aš žinau, kiek mudu, nebebėgiodamu po visokias „Europas", galėsime uždirbti. Tokiam sumanymui įvykinti reikia nemaža metų ir daug daugiau tūkstančių. Metų aš skaitau dar galėsiąs padirbėti 12, atseit iki 60. Paskui turbūt bemokėsiu komanduoti ir kreitėti, kad „dabar žmonės nebe tokie, kokie mūsų laikais buvo". O apie tūkstančius, kaip Dievas laimins.

Vakarą su visais tais planais dar kartą atsidūrė pas Gintautą, prašydamas padėti žmonių surasti, nes kas gi daugiau jų žino, jei ne jis. Gintautas mielai tai apsiėmė padaryti ir tik žvairavosi į savo pacientą, kaip jis iš vieno kraštutinumo ūmai metasi į antrą, kaip iš tinginio darosi darbininkas. Vis dar nebuvo tikras, ar tai nebus tik dirbtinas nervų įtempimas, kuriems atsileidus, nebelieka nė pirmykščios energijos.

Napalys tą pačią dieną tapo visų Santeklių „z przyległościami", kaip jis pavadino Sakalynę ir Linksmynę, gyvybės dvasia. Kol ponai buvo ne namie, jis išjodė visas palėpes. Rado ten daug keistų, nežinomų daiktų, ypač gi daug visokių skrynių ir užvožiamų lovių, pilnų knygų ir pergamininių dokumentų. Sviestavičius buvo ir užmiršęs, jog jo bočiai buvo kitkart

apskrities teisėjai, bajorų maršalkai, vaidino žymią rolę krašto administracijoje, tad ir archyvas turėjo likti įdomus. Dabar jis pajuto būsiąs nusidėjęs mokslui, nesutvarkęs tų krašto istorijos dokumentų ir knygyno. Ir abudu su Napaliu kaip lygūs draugai susitarė, kurin kambarin visa tai sunešioti, kad Šešiavilkiams suvažiavus, neimtų jie duonos kepti ant pergaminų.

– Žinai, mūsiškius! – pabaidė Napalys.

Jis gi suskirstė kambarius Petrui su Petriene ir vaikais, šeimynai: bernams ir mergoms, tėvui, sau, dar liko salia dirbtuvei, antra kontorai, be visa to, ką samdosi Sviestavičiai „vasarnamiui". Sau jis pasiskyrė didžiulį kambarį atskiru įėjimu iš bendrosios priemėnės su Sviestavičiais, kitados kamerdinerio būstą, šalia pono kabineto.

Tėvas Šešiavilkis jau pašvenčiuose buvo apsakęs savo pažintį su Vidmantais, labai nupeikė senį klaidatikį ir nieko nemokėjo pasakyti apie Daratą, kuri turbūt nė lietuviškai nemoka, kad su daktaru vis vokiškai šnekėjosi. Taigi dabar Napalys, ligi tik pasišėrė, vežimus iškrovė ir namus ištyrė, tuoj aitvaru nusisuko į Vidmantus.

Ką jis ten pamatė, ką jis ten išgirdo, dar didesnį jam įspūdį padarė, neg darė kaimynams. Tai bent darbštumas ir įsitempimas! O, kad tave devynios! Šitaip dirbant, ir pašvenčiuose galima buvo aukso prisidirbti, ne tik Žemaičiuose. Senis pasirodė, tiesa, stačiūkas, vis dėlto sukalbamas ir, kaip senas, daugakalbis, net mielas paklausyti.

Tik Darata jam nepatiko. Viena, jis niekaip negalėjo įspėti, kiek jai yra metų. Galėjo būti dvidešimties ir lygiai dvidešimt šešelių, jei ne dar daugiau. Antra, jis dar nebuvo matęs sodiečių mergų, tokių drąsių ir autoritetingų. Darata taip kalbėjo, kaip viską išmanydama ir padaryti galėdama. Ir dyvai, rodės tai galimas daiktas. Tai vergė jo, vyriško, dvasią ir valią, kaipo „bobų karaliaus": taip jis apsprendęs buvo vyriško rolę namie ir ūkyje. Sakalynėje, visiems buvo aišku, karaliavo Darata, ne senis Vidmantas.

Tikti Vidmantaitė Šešiavilkiukui nepatiko, o jo širdelę vis dėlto patraukė. Napalys jautės dar ne vieną kartą čia ateisiąs

neva į senį pasišnekėtų, tikrai gi į Daratą pasišaipytų. Daratos praeities ir mokslo nežinodamas, Napalys su ja apsiėjo sodietiškai ir matė tai jai patinkant. Darata visų naujo kaimynėlio žodžių klausė labiau atsidėjus neg kitų, smarkią, linksmą jo šneką sekė, anot to, jam ant lūpų pasikorusi, atseit nejučiomis įsistebėjusi, kaip jos kruta, juoku ar rimtumu kraiposi.

Napaliui, žinoma, tai patiko, kur nepatiks! Tad uždaralu košės nepagadindamas, jis bent kiek tyčia vaidinosi, idant dar labiau patiktų. Gražus jis buvo jaunikaitis ne tik savo jaunyste, sveikata ir veideliu, dar ir dvasios pilnom akim. Svajotojo Napalio akys visados buvo pilnos lyg keistų nakties matymų. Jis žinojos – kur nesižinos! – gražus esąs. Tai jam nebe viena mergiotė yra prasitarusi. Suks suks meilytė, kuo labiausiai supindama savo kalbą, idant nesuprastų, ką ji nori pasakyti, o teisybė pati savaime galų gale ištrūksta: „Koks tu gražus"... Tik nežinojo laipsnio savo gražumo ir ką jis tuo veiksniu gali nuveikti.

Napaliui išeinant, Darata prietelingiau neg kitiems spūstelėjo jam didelę ranką savo mažute rankele ir išreiškė viltį dažnai susilauksianti tokio malonaus svečio. Napalys pasižadėjo.

Vakarą Sviestavičiai pasikvietė Napalį sausos arbatos atsigertų, nes jie nieko nebeturį tam kartui. Tačiau taip jį prišėrė, jog visas pasaulis jam ūmai pasidarė geras. Poniai gi Irenai atsisėdus fortepijono paskambintų, Napalys neiškentė nepasisakęs taip pat mokąs kai ką smuiku griežti ir švilpą pūsti. Ponia Irena tuojau išvarė jį gaidų, idant pasirodytų, ko gi jis bemokąs. Ponas Algirdas taip pat neblogai smuikavo. Pavartę gaidas, visi trys rado keletą dalykų visiems gerai žinomų ir tučtuojau sudarė trio iš smuiko, fleitos ir fortepijono. Pabaigus vieną dalyką, Napalys atsidėjęs paplojo katučių iš džiaugsmo ir nusprendė: jei kas panorėtų pasiklausyti tokios muzikos, tai už pirmos eilės krėslą pareikalautų ne mažiau kaip po berlinką. Savo muzikalumu Napalys pabaigė įlįsti Sviestavičiam į širdis.

Vienu du likusiu, santekliškiai, dabar jau linksmyniškiai, ėmė kalbėtis apie visa tai, ko buvo pastaraisiais laikais matę ir prityrę.

– Žinai, drauge, – kalbėjo ponas Algirdas: – aš tik dabar pasijutau iš eilės išėjęs, destis tiek jau senas tapęs, jog nė nebesuseku tos tolybės, kur mane jaunoji karta yra pralenkusi. Žmonele, muškimės į krūtines. Mes, Lietuvos šviesuoliai, Lietuvos visuomenės neva grietinė, visą savo amžių pramaklinėjome nematydami, kas šalia mūsų auga. Gi priaugta visai naujo, kitokio nei mes gaivalo. Mes tepažinome bajoraičius; vienus auksinius, kitus tombakinius[98], o visus temokančius kaip ir mes – gyventi, atseit tėvų tėvų paliktąjį turtą prašvilpti. Gi šalia jų išdygsta šviesuolių, kurie bemoką ir darbo dirbti. Antai mūsų draugas Gintautas, antai Vidmanto duktė, štai dabar Šešiavilkiukas, – kuo jie blogesni už mūsų bajoraičius? Kad paprastą darbą dirba? O kažin, kurių darbas prastesnis: ūkininko ar valdininko, sodžiaus ar miesto! Sodžius, kad žinotum, visais žvilgsniais švaresnis už miestą.

TALKA

Oi, katinai, katinėli,
Ko dirvonų nekėlei,
Ko linelių nesėjai?

Antrą dieną atsivarė ir visos kitos kurmankos, viso 17. Turto nemaža. To Sviestavičius nesititkėjo. Ir kai senis Benediktas Šešiavilkis, miline čiuika apsivilkęs, jo pati Barbora, jo sūnus Petras ir sūnienė Verutė tikrų aukštaičių būdu sveikindamies mėgino jam rankon pabučiuoti, tai jis net nusigando.

– Pone Die! Tai man dabar reikia jums rankon bučiuoti, jei tebebučiuojama „ponams“: jūs dabar didesni už mane ponai.

Tai ir visas kitas Sviestavičių nedidus, lygus, žmoniškas apsiėjimas Šešiavilkiams, „didelių“ žmonių nedrįstantiems, labai patiko.

– Geri ponai. Sugyvensime.

Nutarė ir iš savo pusės ėmė kiek beištesėdami stelgtis, kad tik kuo nors savo kaimynams įtikus. Iš tikrai geros širdies darant, daug nereikėjo.

Napalys žinojo Sviestavičių į Gondingą ėjus darbininkų ir meistrų samdytųs Linksmynės rūmui perkrauti. Tad ryto metu ėmė savo kaimynus kurstyti, kad jie, ilsindamies arklius, pašokėtų buvusiajam dvarininkui į talką: nuvežtų iš dvaro į Linksmynę po dveitą vežimų madžiagos ir ten sugriautų senąją trobą. Kuone visi palydovai buvo žmonės jauni, Napalio sėbrai, tai kaipgi būtų jo nepaklausę? Napalio žodis buvo jiems lygu įsakymas.

– Tik kad būtų už tai po butelį alaus! – įgrasė Napaliui.

Tėvas Šešiavilkis mielu noru pritarė, gal bent kiek džiaugdamos, kad jam ne vienam pigiau atseis pokylis, išleidžiant palydovus – nereiks pirkti gėrimų. Seniokas buvo pokietis. Ir nuėjo į Sviestavičių, kad parodytų, ką jis nori pirmiausia į Linksmynę nusigabenti.

Sviestavičius iš pradžios nė klausyti nenorėjo. Nė nesuprato, kas tai yra – telktis talką. Kaipgi taip – dykai?

– Ne dykai, pavaišinsi ponas. O darbo padirbs tiek, kiek samdytieji per visą mėnesį nepadirbtų.

Sukinkyta visi tuo laiku buvę dvare arkliai: savieji, Šešiavilkių, palydovų; krauta kupinai, ne kaip už pinigus vežant: kelias čia buvo kietas, kad ir pavasarį, ir visų viso – trys kilometrai. Tad du kartu sukorę, talkininkai visą Linksmynę užvertė lentomis ir visokia kitokia reikiama ir nereikiama medžiaga. O kai sušoko galų gale su kirviais ir gelžinėmis dūromis buvusiosios karčemos griautų, tai iki vėlyvesnių popietuvių ir nebeliko.

– „Nė vietos, kur kitkart Troja yra buvus"[99], – padeklamavo Napalys, paskutinį pamatinį nukeliant šalin.

Visa tai matydamas, Sviestavičius galvos neteko, kaip čia beatsigerinsiąs tiems širdies vaikinams. Savo akim nenorėjo tikėti matydamas, kiek visa ko padaryta. Tad blaškėsi iš vieno galo antran. Tai namo važiavo, įšokdamas į bet kurias tuščiomis grįžtančias vežėčias, visai užmiršęs, jog Sviestavičiams

dvejetu–ketvertu tederą važiuoti; namie vis naujas įsakymus davinėjo savo žmonai, vos duris praverdamas, tai skubinai sekė prikrautus vežimus į Linksmynę. Jis zujo rūpinosi nežinia ko, ir jam buvo neapsakomai gera širdyje būti draugėje tų paprastų nesuktadūšių berniukų.

Paskutinį kartą ponas Algirdas sugrįžo kaip tik į Napalio deklamaciją, kaip graikai griovė Trojos miestą, ir taip gražiai nusišiepė, jog Napalys, jei būtų tai pamatęs, tikrai būtų šokęs jam rankelės pabučiuotų: toks tai buvo patenkintas, tėviškai geras ir laiminantis nusišypsojimas. Ko širdis per pilna, tai veidu ir žodžiais išsireiškia, akim blizga; graži šypsena pareiškė, kiek jo viduje buvo susidarę gražių jausmų.

– Ak, kaip mano ligi šiol nežinota, kur tikros širdies ieškoti! Per tiek metų, tiekoje visos Europos vietų mane laimino, mano prieteliais dėjos daug žmonių; tai pataikavo mano savimylei, tik vis tai buvo – už pinigus, už auksą. Gerai davei, tavim džiaugės; padavei mažiau, žiūrėk, kaip tie patys viepės ir ūmai šaltais tau darės. Čiagi neturčiai sodiečiai savo poilsio laiką jam paskyrė, išsilygdami – po butelį alaus! Nebent dėl pasityčiojimo... – galvojo Sviestavičius sau vienas.

Jis nėkados nebuvo nei godus, nei šykštus, toks ir dabar ūmai negalėjo tapti. Jis mielai būtų atskaitęs visą krūvą pinigų, kiek tik būtų reikėję užmokėti už važmą ir darbą samdytiems žmonėms. Ne liekančiu pelnu jis džiaugės, o, ne! tik tuo, kad rado to, kuo negalima nesidžiaugti: žmonių – žmonėse.

– Vis labiau kalbama apie klasių kovą, apie priešingybes ekonominių reikalų. Gal kame ir yra to. O jei yra, tai ne iš piršto išlūžta, gal taip ir verta, ir reikia. Kame gi to nėra, štai kokių gali būti santykių tarp Sviestavičių ir pašventiškių. Duok Dieve, kad nėkados jiems netapčia pagunda – kovoti su manim! – galvojo sau vienas bajoras ir melste meldės į sodiečius.

O Napalys jau stumdė į krūvą visus žinomus balsinguosius draugus. Kiti neva muistės, niekinėjos; tikrai gi matės visus norint giesme išreikšti savo pajėgas, savo jaunystės perteklių.

Slopus pavasario laikas, reta skaistybe blizganti saulė, pavasaringai sujudęs jaunas kraujas, – liepė kažin ko geisti, kažin ko ilgėtis, kažin ką ir kažin už ką mylėti. Tokiame padėjime be dainos neapsieisi.

Sviestavičiui dar sunkoka buvo lietuviškai, ypač aukštaitiškai kalbėti, tačiau prasti jis kuo geriausiai suprato, kaip kiekvienas Žemaičių dvarininkas, nesistengęs visus aplink save sulenkinti. Tad nemėgino, tikriau, nepadorėjosi kalbinti savo talkininkus, tylomis padėdamas jiems nešioti rąstus ir medžiagą iš vežimų iškraunant. Ligi tik pasirodė šalia darbininkų, nė sekundos nesustojo šalimais dykas, pilvą išvertęs bestovėdamas tuo laiku, kada kiti „jam" dirba. Buvo tad lygiai su kitais nusidirbęs pavargęs ir dideliu pasigėrėjimu pagaliau atsisėdo ant krūvos medžių. Be savo armijos, patsai vienas jis nenorėjo grįžti. Laukė. Ir gerai padarė. Ką pergyveno tą valandą, liko jam visam amžiui, galutinai palenkė jį – liaudies pusėn.

Keliolika jaunikaičių susimetė pačiame skardyje Ventos. Visi įsmeigė savo akis kažin kur į tolybę, palei upės slėnį. Į kits kitą nesidairė, lyg rinkos jausmus, lyg susirinktuosius vartė ir vertino. Visu savo ilgesiu šie gamtos vaikai sveikino atgimstančią gamtą ir jos atgaivintoją – Saulę. Sveikino širdimis ir tai prapliupo gamtos himno balsais.

Aukštaičių vyrų choras sutartinai rezgė dainą trimis balsais. Muzikos pasimokinęs Napalys sumaningai pynėsi tarp jų ketvirtuoju, visaip iškreivuliuodamas savo balsą ir patepdamas tas vietas, kurios kaip tik to reikalavo. Galingai balsiai iš sveikų gerklių ir krūtinių išsiveržė daina, idant pasiektų tolimąją Saulę.

Šiltumas, gražumas pavasarėlio!
Iš beržų tek sula kaip krikštalėlis.
Ankstyva ieva žaliuoja, pieva,
Lankoj purienos geltonai žydi, –
Rodos jau mėnuo pavasarėlio![100]

Viauktelėjo balsų galybe pavirpinti Ventos kriaušiai skardys, sudejavo jauni miškai, pasiųsdami vis toliau, vis toliau

pagautą ir pagaunamą aidą, – suskambėjo visi pašaliai. Upė pagavo nesuktą, o tokią teisingai suprantamą, savo paprastumu tokią veikslią pavasario dainą ir nunešė nudundėjo slėniu į abudu galu. Kairėje paskandino ją tolybėje, dešinėje suvirpino visus Gondingos langus. Ąžuolyno giružė siaudė lyg metalinė. Pats oras dainos ritmu virpėjo, patisai, palengvo, bet gi galingai ir atkakliai siųsdamas savo vilnis ten, į kur buvo paleistos – į pačią saulę.

Daina siaudė. Posmas sekė posmą. Daug daug posmų, vienodai skambančių, vis dėlto nei dainuotojai nenorėjo sustoti, nei klausytojai ausis nukreipti. Ilga daina tenkino ilgą pavasario gyvybės ilgesį. Norėjos lieti ją, lieti be galo, klausyti jos, klausyti taip pat be galo. Matės iš tolo, kaip Gondingos žmonės sujudo sukruto; ėmė rinktis į upės skardį nustebę, nes tokio choro ne tik nebuvo turėję, nei negirdėję. Matės Gintautą su savo „giminėmis" išėjus į gonką. Matės visa antstolio raštinė.

Sviestavičius nejučiomis atsistojo, užmiršęs visą savo pavargimą, nejučiomis nusiėmė kepurę lyg gamtos šventykloje atsiradęs ir, plačiai iškėtęs akis, net kaklą ištiesęs, sekė gaidą lyg ne vienom ausim, tik visais savo organais jos klausydamas. Ir jam tikrai rodės – ne tik girdįs, ir matąs, kaip garsas kamuoliais kamuoliais ritinas oro vilnimis, lygu iš fabriko kamino išpučiami dūmai. Ne tik patys bėga ritinas savo vilnimis, dar nešasi pasigaudami ir žmonių jausmų vilnis.

Sviestavičius buvo girdėjęs griežtai visas gerąsias pasaulio operas, gerųjų operininkų ir chorų giedamas. Girdėjo ir liaudies chorų Italijoje, Tiroliuje. Girdėjo jaunų anglų dainas, dainuojamas nesivaržant nei laiku, nei vieta: vidunakčiais gelžkelių stotyse ar kaip kitaip. Visur buvo savotiškai gražu, tik ne taip, kaip čia dabar. Italijoje jis jautė ir žinojo – girdimą gražią dainelę sumanęs karčemos driskius, ir tai dainelei amžius – kol neatsiras antra bulvaro ar gatvės pramanyta. Nė viena nepergyvena savo sudėtojo. Anglai dainavo, ko buvo savo mokykloje pamokyti. Tyroliečiai dainavo savo kalnams, trumpai striukai, idant daugiau būtų tarpukalniuose aidų,

kaip mūsų dzūkai kad dainuoja vinguriuotuose Grūdos upės slėniuose.

Dabar štai lietuviai dainuoja savo lygumoms, savo bekraščiams kitąkart miškams, galingai priversdami juos aidą nešti nešti tol tol, į pat kraštą, iš tolo nebeatspėjamą.

Kitur klausydamas giedojimų, Sviestavičius rūpestingai sekė, ar išpildoma visi muzikos sudėstytojo reikalavimai, ar pavartotoji moduliacija, paįvairinimas atitiko autoriaus intenciją, ar savo kolorito duoda.

Čia dabar nebebuvo vietos muzikos išmanymui, nebuvo tam nė laiko: reikėjo jausti, o ne galvoti. Viena tebuvo aiškiai numanu: taip reiškiasi pati pavasario gamta, savo pačios organu, ne svetimu, gaivališkai, o ne dirbtinai. Taip dainuoja vyturys, taip muroja išsiilgęs jautis, taip ir aukščiausis gamtos padaras – žmogus. O, kaip gaili man nabagų operininkų, kad jie sumanūs, o nemoka nutverti gamtos galybės! Kokie jie menki su visais savo suktumais ir čyruliavimais, sulyginus su audros forte, saulės spindulių allegro ar scherzo, – su visos vasaros himnu!

Tai buvo, anot Napalio, tik gerklių prakrapštymas. Tikras gi koncertas būsiąs iš Tautos Himno ar Lietuvių Marselietės[101], per keturias dešimtis metų žadinančios Lietuvą nepasiduoti fizinei pajėgai, nes sielos pajėgą įveikti ji beviekė, netesi. Jos autorius, žodžių ir gaidos sudėtojas Kunigų akademijos studentas Antanas Baranauskas, pats nesižinojo, kiek dvasios stiprybės bus lietuviams įpylęs ta viena savo giesme:

Tu Lietuva, tu mieloji mūsų motinėle,
Tu Dauguva, tu plačioji Lietuvos upele!

Daina istorija ir himnas, daina skunda ir pasipriešinimas.

Iš prislėgtų Lietuvos jaunuomenės krūtinių sugaudė sušnerėjo duslus, liūdnas, patisas nusiskundimas:

Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda.
Sako, tegu bus Lietuva ir tamsi, ir juoda.

Akimirkai nutilus, lyg pasvyravus, it griausmas sugriaudė pasipriešinimas nedorybei:

Kad tu, gudai, nesulauktum, nebus, kaip tu nori:
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo įsakai nedori!

Ir vėl eina skunda istorija:

Jau kryžiuočiai kalavijom mums krūtines vėrė,
Ir nors prūsai jau išvirto, Lietuva ištvėrė.

Tad vėl įsidrąsinęs prieštaravimas:

Neįveiksi, sūnau šiaurės: mūsų širdys tvirtos!
Senai buvo išmėgintos, senai keptos virtos!

Tokios žodžių galybės, tokio gaidos pritikimo, tokio įsismarkavimo protestuoti, Sviestavičiui rodės, dar nėkados nebuvęs girdėjęs. Dabar jam tesidarė aišku, kaip revoliucijos marselietė vedė minių minias į kovą ir liepė drąsiai mirti. Kas gi ta lietuvių politikos giesmė, jei ne pasikartojusi marselietė, jei ne išreiškimas, kaip trūksta gaivalinė kantrybė, prilipus liepto galą? Kas gi tai, jei ne pirmieji dundėjimai atūžtančios revoliucijos griausmų, audros, turėsiančios nugriauti visus kankintojus su visais jų pabūklais: pjaunančiais peiliais ir šaldančiais ledais?

Lyg į tą Sviestavičiaus mintį, lietuviai, paleidę Gondingai du posmu jos gudų pašaukimo į kovą: „Kad tu, gudai, nesulauktum", maršo žingsniu, koją į koją ir į giesmės žingsnius, visas būrys siena pasistūmėjo namų link. Sekė piktas atspėjimas, kaip ir dabartinieji Lietuvos smaugėjai nori pasekti senuosius.

Nori savo aštriu peiliu mums širdis supjaustyt.
Nori savo ledu šaltu krūtines apkaustyt.

Ir vėl dar griausmingesnis, dar gilesnis – išgriaužk:

Nesulauksi, sūnau šiaurės – trupės tavo peiliai!
Sutirps ledai ant krūtinės, tu pats liksi eilėj.

Taip ir toliau tęsės galinga giesmė Napalio, kurs lyg oficieris ėjo pirma, mojuodamas taktą. Visų giesmininkų veidai nuo stengimosi jausmus lieti kuo garsiausiais balsais, kuo

karščiausia intonacija darėsi vis labiau raudoni, vis labiau stingo rimtumu, akys vis labiau žėrė fanatizmu, – pilnu pritarimu giesmei. Ir Sviestavičius buvo jau tikras tą jaunuomenę nuversiant netikusią esamąją valstybės tvarką, bent Lietuvoje. Jis sutapo su jaunuomene troškimu to pat tikslo; jam aišku buvo, jog jis nebesiskirs nuo liaudies, nors apsenęs, kokių pragumų ji nė pavartotų.

Maršo žingsnis ir gaida įtraukė Sviestavičių į glitą. Vis vienaplaukis, kepure kairėje nešinas, jis pasileido žingsniuoti atjaunėjęs, lyg keliolika metų nuo pečių nusimetęs, ir nejučiomis atsirado priešakyje jaunos gvardijos, greta Napalio. Visas tiesus kaip kareiviškai išmuštrintas oficieris, aukštyn pakelta galva, sielos akimis įsižiūrėjęs į nebetolimą ateitį, Sviestavičius tampriai žingsniavo priešakyje, visas susijudinimu išblyškęs ir apsiprakaitavęs. Gal ne kitaip eina į kovą priešakyje savo regimento jo vadas, į kovą, turinčią nulemti visą jo tėvynės likimą, eina kaip audra, „ūždama muzika, naikindama pakeliui priešininką".

– Ve, kame esama galybių galybės! Ve, kas reikėta sunaudoti anais metais, pradedant sukilti už Lietuvos nepriklausomybę, o ne su vienais bajoraičiais. Cha! Kovotojams už laisvę buvo žadama – užmokėti! Kuo? Paliuosavimu iš vergijos... Net sarmata atminti... Kaipgi paliuosuosi dvasios vergus? Ir kaip vergais bepalaikysi, kas dvasioje jau laisvas? Kovotojams už laisvę nėra tinkamo užmokesnio, niekas kitokio ir nelaukia, kaip tik pačios laisvės. Kokie niekai prieš ją visi žemės turtai ir prižadai! Kurgi ta galybė, kuri sustabdytų tautą, pradėjusią ką mylėti ir ko trokšti? Lietuva, pamirštoji mano Tėvyne! Leisk man tau nors gale amžiaus patarnauti! Aš visą save nuo šiol pavedu Tavo liaudžiai – galybei, tam tikrajam Tavo vadui! – maldingai meditavo Sviestavičius, vis Bonapartų tebežingsniuodamas pirma, nors giesmė maršas jau nutilo pasibaigusi. Tebėjo kareivių žingsniais ir nutilęs būrys. Kažin kas rimta skrido viršum einančių – lyg mirtis einantiems į ataką, lyg genijus laurų vainiku nešinas nugalėtojams įteikti. Visi tai jautė. Niekas nešyptelėjo, nesuklego, kaip paprastai

jaunuomenė, jausmais pasidalydama. Taip ligi pat dvarui. Čia tik Sviestavičius pasijuto vis tebeinąs be kepurės. Prieš užsidėdamas vis tylomis, savo papratimu, kai per giliai jaučia, nei ačiū neprataręs giliai giliai nusilenkė darbininkų miniai. Ta taip pat dideliu rimtumu, lyg ir be žodžių suprasdama bajoro jausmus, vienu sykiu pakylėjo savo kepures, ir katrie sau pasiskyrė nusivalytų prieš valgant.

Visa Gondinga virte virė ir siaudė vienu balsu.

– Linksmynė... Linksmynė... Iš Linksmynės „gudai" siaudžia! O jei, gražumėlio.

Gudais žemaičiai pravardžiuoja visus ne žemaičius lietuvius, kaip aukštaičiai tais pat gudais pravardžiuoja visus nelietuviškai kalbančius.

– Ale gi ten esama Pietro Karuzo![102] – stebėjosi rusas tardytojas, išskirdamas iš viso būrio Napalio balsą.

– Vyrai, tai maištas! Tokiuo jausmu dykai nedainuojama, – atspėjo, nors ir kvailas, antstolis.

– Velniai žino, kas čia dabar ėmė darytis! Aš čia gyvenu jau 15 metų ir niekur nieko tokio nebūdavo. Oras darosi kažin ko persisunkęs ar pritvinkęs: elektros ne elektros, parako dūmų ne parako. Nieko panašu į pirmykštį apsiblausimą ir tylų tylų snūduriavimą, – kalbėjo felčeriui Lifonui ukrainietis žandaras Rudyj.

Daktaras Gintautas pasiklausė pasiklausė gerai Aukštaičiuose žinomų dainų dainelių ir, nieko nesakęs, ligi tik vyrai pakilo namo iš Linksmynės, pats pasileido tekinas į Santeklius.

„Daktaro giminės", vienu du likusiu, kumštelėjo viens antram į petį, trumpai tarstelėję:

– Guckst du?

– Jej! A brocken powstania[103]. Aš atmenu 1863 metus: jie taip pat prasidėjo nuo karštų giedojimų.

Nubėgęs į Santeklius vienu metu su ateinančiais kitu keliu talkininkais, Gintautas kamuoliu įvirto stačiai į Sviestavičius ir pirmu žodžiu įniko klausti:

– Kas čia, kas čia pas jus darosi?

– Linksmynė... Linksmynė garsėja. Ak, drauge, reikėjo ten būti...

Ir Sviestavičius apskabino Gintautą, prisiglaudė kaip vaikas ar mergelė, nebepakeldamas savo jausmų.

Didžiojoje dvaro salėje, kurią Napalys buvo paskyręs dirbtuvei, dabar stovėjo ilgiausis stalas, sudurstytas iš keleto mažesnių. Aplink stovėjo paprasti, nedažyti suoleliai.

– Matai, kaip gerai, kad užsimečiau jų pasiimti! – gyrėsi senis Šešiavilkis. – Kur dabar būtume besusodinę šitiek svieto?

O „svieto" buvo tikrai nemaža, arti trijų dešimtų vienų vyriškių, skaitant ir namiškius. Dabar jie gražiai su muilais prausės, visais pašaliais taškydamies, ir vilkos kas kuo geresniu buvo atvažiavęs. Pašventiškiai negi žinojos pateksią draugėn su ponais. Tačiau buvo išsirengę, kaip paprastai ilgesnėn kelionėn, išeiginiais rūbeliais: geraisiais čerkaziniais žiponėliais, baltais marškiniais, o kaip kurie net užsidėję krakmolines krūtines. Nusiprausę, susišukavę rodės gana padoriai. O ko trūko, tai padengė sveiki, jaunyste žydintys veidai.

– Ponas su mumis lygiai dirbai, tai prašytume lygiai su mumis ir papietauti... – kiek juokais, kiek rimtai kvietė Napalys Sviestavičių visiems girdint.

– Žinoma, žinoma! Prašom, mums bus linksmiau ir šlovingiau... – sudundėjo visa salia.

Sviestavičių, kurs nedrąsiai braukė sienas, nemanydamas drauge valgyti, tas neveidmainus pakvietimas perėjo kaip šilta vilnelė per visą kūną.

– Aš ir pats norėjau įsiprašyti jūsų draugėn, jei ne valgytų, tai nors su jumis pabūtų visą laiką, kol čia visi krūvoje esate. Ir labai ačiū, kad manęs iš savo tarpo neskiriate! Tai prašom ir pabaigti nebeskirti: vadinkite ir mane taip gražiai, kaip jūs kits kitą vadinatės: „Sveikas drauge dirbai", nes man nebepadoru jūsų tarpe ponu šauktis, – atsakė Sviestavičius, nė kiek nesikraipydamas, visiškai įdrįsęs. Tai ne prasimanymas. Didžponis, savo amžiuje su visais didikais, grapais ir kunigaikščiais trynęsis, tarp mužikų buvo tikrai nedrąsus, kol jautėsi jiems svetimas.

Tad Napalys tuojau išnešė iš Sviestavičių buto dvi plati kėdi: pačiam Sviestavičiui ir Gintautui ir sustatė jas pačiame gale stalo. Tik jiedu kaip susitariusiu sukeitė savo kėdes su gretimosiomis iš šalių, pasikviesdami į jas vyresniuosius svečius palydovus, o patys atsisėdo ant suolelių.

Sodiečiai, atsiradę ponų kambariuose ir su pačiais ponais, iš pradžių drovėjosi ir patys nežinodami, kaip čia besusisėdus, kumšėjosi kits kitą, paragindami pirma sėstis. Matydami ponus visai nesitampant ir nosies nėmaž neriečiant, ir šiaip jau jokių ceremonijų nedarant, veikiai visiškai apsiprato.

Šešiavilkių atsivežta visa ko. Tad kopūstuose tirštai buvo gražios raudonos kiaulienos ir skanių vieno raumens dešrų. Talka ėmė valgyti tokiuo apetitu, kokiuo tepavalgo jauni, išalkę, nusidirbę žmonės. Kopūstų dubuo dubenį sekė. Mėsa tirpte tirpo. Sviestavičius buvo pasisakęs namie turįs pietų, o daktaras – jau esąs papietavęs. Tačiau kai pakvipo lietuviškais karštais, tirštais ir riebiais kopūstais, abudu neišlaikė ir srėbė ne blogiau už darbininkus.

– Dabar, ką esate išsiderėję iš būsimojo Linksmynės šeimininko! – iškilmingai tarė Napalys, rodydamas ne po butelį alaus, tik geroku du pusbačkiu, kurių niekas ligi šiol nesisavino. Ir ėmė leisti alaus į uzbonus, statinėti jų ant stalo ir raginti, kad patys pilstytųs, nes visų aptarnauti nesuskubsiąs. Tuoj atsirado kalbos kaip krekeno. Suūžė, sudundėjo visa didžiulė salė. Kiekvienas, visai nesistengdamas, mokėjo kai ką pasakyti linksmaus, nieko netarė tiesiai, be kokio pridėčko, aukštaičių būdu.

Rimtiems žemaičiams tai buvo nepaprasta naujiena, o Sviestavičiui, kaip ir viskas iš naujos jam srities, tiesiog pasistebėtina. Taip jam buvo gera šitame tirštame kopūstų ir kiaulienos kvape, kurį dar labiau tirštino normalus, nedirbtinis ūpas, taip skirtinas šisai susisėdimas stalan nuo ano pirmykščio, apsitempus fraku ir krūtinę sukausčius kieta maniška, – jog to netekęs, dabar nejautė jokio susigraužimo. Maža to, jautė, jog jam sugrįžti atgal į tuščių ceremonijų žmones būtų dabar tiesiog kankynės. Jautė taip pat į tai nebegrįšiąs, kaip nebegrįžtama į

pasapnuotą sunkų sapną: rinktiniais vadinamieji piliečiai, per darbo stiklą žiūrint, buvo toli gražu nerinktiniai.

– Po kapuście piwo w guście![104] – gėrėjosi Napalys.

– O po kiaulienai, po dešrų pats į gerklę sunkias, – pridėjo kitas.

Visiems alaus buvo ik sočiai. Buvo pagėrę ir pavalgę. Rodės, kur čia ir belįs. Tačiau tai tebuvo vaišių pradžia. Dar sekė piene virta košė su spirgučiais, kuri netepama šliaužė; dar mėsos, tik jau nebesūriai rūkytos, jaunos paršienos; dar varškėčių, tokių, kad nepaspėsi ant liežuvio padėti, o jis jau šliūkšt ir nuslinko per stemplę.

Pagaliau ponios Sviestavičienės priedas prie pietų – kompotas iš juodųjų slyvų labai įsaldytame pieno miešime. Vaisiai pavasario metu sodiečiams naujiena, tad pliūšino ir kompotą, lyg nieko kita nebūtų valgę. Be to, šnirpštė ir kunkuliavo visi ponios Sviestavičienės virtuvai arbatos; ant stalo atsirado kalnai baltų pyragėlių, baronkų, piernikėlių, tiesa, visa tai žydžių darbo; riešučių, cigarų, papirosų, sukrainių; didžiausiais kaupais lėkščių sukraus.

Iš širdies vaišino savo palydovus Šešiavilkiai. Kuo tik begalėdami, rūpinosi atsigerinti savo talkininkams Sviestavičiai. Tad ir visų ūpas buvo pavydėtinai geras.

Ponia Sviestavičienė, paprastai apsitaisiusi, nedaug kuo tesiskyrė nuo Šešiavilkienės ir Petrienės. Drauge su jomis nesisėsdama tarnavo savo talkininkams, nešė, ragino mėginti, klausinėjo kiekvieno – gal dar, kaip mokėdama šnekėjo lietuviškai. Nuo visų tų jos pastangų sodiečiams darėsi dar geriau ir maloniau, kaip, valgius valgius, dar slyvų su pienu užsisrėbti.

Prastus ankstyvo pavasario kelius naktis bepataiso. Tad palydovai laukė pašąlant, tad padėkoję už česnį, išvaikštinėjo arklių gerai prisišertų ir patys pokaičio kiek tiek apvirstų. Tiek prisidarbavus, prisiklykus ir prisivalgius, snaudulys pats vertė ant šono. Kai vėl susirinko atgal paskutinio karto pavalgytų vakarienės, Napalys juos nusivedė į aną galą. Nė nežinodami, kur beeiną, jauni žmonės atsidūrė pačių ponų kambariuose, tokiuose gražiuose, kokių dar nė vienas jų nebuvo matęs.

Kokių ten paveikslų, kokių rakandų, kokių stiklų, tičių ant stalų ir lentynėlių! Kiekvieną norėjosi pakiloti, pačiupinėti, visais jausmais pasidžiaugti, ne vienu matymu. Net nedrąsu, kaip bažnyčion įėjus.

Įsižiopsoję į visokius poniškumus, iš pradžių nė nepasergėjo pasienyje bent dešimties mergaičių žemaičių, nedrąsiai įdomaujančių, kokie tie beesą „gudeliai", kurie tokias „maliodijas" išvadžioja. Gal iš to nedrąsumo per daug krizeno ir tarp savęs kumščiojos. Jaunikiai visai susigėdo. Tačiau tik tai akimirkai. Tuoj pakilo ūpas, atsirado drąsos, išvydus savo eilės merginas, savo kompaniją, ėmė sveikintis, susipažinti ir juokuoti.

Kur buvęs, kur nebuvęs, štai Napalys su savo smuiku. Ir kadgi užtrauks suktinį, tai pašventiškiai nė nepajuto, kaip visi nusitvėrę po mergaitę ir pasileido po salią, nei nepaįdomavę, ką gi šeimininkai pasakys. Jų tam kartui tyčia nebuvo. Tik dabar ponia nejučiomis atsirado prie fortepijono ir pagavo dar smarkiau pritarti. Čia nebeiškentė ir atsiradęs Sviestavičius: atėmė smuiką iš Napalio, pakišdamas jam fleitą. Ir susidarė tokia kapelija, kuri šimtamečius senius būtų įjudinusi. Ką gi besakyti apie talkininkus: nuo jų kaktų prakaitas čiurkšle varvėjo, nuo kojų, rodės, puspadžiai atkris, nuo lentynų visos titės nušokinės.

Gal būtų ir visai užmiršę savo išvažiavimą, kad galų gale nebūtų Šešiavilkiai atėję kviesti stalan vakarienės. Na, nėr kas darą! Karštai išbučiavo poniai rankeles už muziką, prietelingai paspaudė rankas pačiam Sviestavičiui, iš tikros širdies linkėdami jam, kad gerai įsitaisytų naujojoje vietoje, ir į abelną atsisveikinimą prie pat durų dar padainavo jiemdviem:

Sudiev, Lietuva, man linksma buvo
Gyvent tavo šalelėj![105]

Ir nebeilgai betrukus už stalo, visai išbildėjo iš dvaro, parsiveždami į Aukštaičius kuo meiliausių atminimų apie Žemaičių bajorą, kokių ten, pas save, nebuvo matę, ir patys visu savo apsiėjimu ir dvasia palikdami Sviestavičiam neišdylamą įspūdį.

Liko Santekliai ir nauji jų valdytojai paprasto dienos vargo vargti.

– Žmon, a žmon, ar dar nemiegi? – kumštelėjo pačią Sviestavičius, ilgai negalėdamas užmigti po visų tos dienos įspūdžių ir pritirtų jausmų. – Juk ir sodžiuje žmonių esama. Nė nežinojova. Tik koks tai kitoks pasaulis neg mūsų luomo. Žinai, gyvenimo šaknys kabinasi šitų žmonių, o ne mūsų. Nemint, kodėl mes išsigemame, o jie viršun plaukia: nori nenori, turime užleisti vietas Šešiavilkiams ir Vidmantams. Ir, žinai, aš vis labiau džiaugiuos, kad Lietuvoje yra kam užleisti savo vietos. Man ramu sekti jais.

Gintautas, lyg niekur nedalyvaudamas, sočiai prisišnekėjo su kito krašto lietuviais ir patyrė juos žinant, kas darosi pasaulyje ir Tilžėje. Neklausė nė vieno, tai nesekė daryti, kas juos švietė, raštais aprūpino: ir be to buvo aišku jų vadu buvus Napalį. Tad nusivedęs jį į šalį, stačiai paklausė, ar ne gerai būtų grįžtantiems įdavus kiškio pyrago parsivežti?

Napalys neapsakomai nudžiugo ir tuo, kad tuojau galės į pašvenčius pirmą vilkšną nuvilkti, ir tuo, kad taip greit nutveria siūlą, kaip ir toliau bus galima gauti tų „pyragų".

– Kur ne, daktarai! Tuoj nuperkame visą nešmenę.

– Šį kartą tegu bus tai mano pyragas už tą dainą, kuri ir negyvėlius mūsų miestelyje prikėlė. Gaila, kad ir žodžių negavo girdėti! – atsakė Gintautas ir išnykęs atsiuntė Napaliui geroką lagaminėlį visokių raštų, kuriais dideliu džiaugsmu apsikamšė visi palydovai.

Taip pašventiškiai, Napaliui tarpininkaujant, susimezgė su Gondingos tranzitu.

SVIESČIAUS DARBŠTUMAS

Darbas Linksmynėje dabar ėjo taip pat sparčiai, kaip ir Sakalynėje. Ir ten buvo daugybė svetimų žmonių ir daug trukšmo. Sviestavičius nuo ryto ligi vakaro ten buvo ir drauge dirbo

visa, ką tik nutverdamas. Vakarais gi, neatsilošdamas nuo stalo, nė į pačią nežvilgterėdamas, braižė visokių visokiausius trobų, darželių, sodo, tvenkinio, ganyklų, auklėjamųjų krūmelių planus.

Dieną lakstė palei savo dalį. Iš pradžių pėsčias, paskui pamatė, jog dviejų šimtų dešimtinių tai esama nemažo gabalo. Jo krūmai ir pievos tęsėsi palei Siaubūno upelį kuo ne per pusantro varsto. O pločio buvo geras pusvarstis. Tad dabar Sviestavičių dažniausiai bematei raitą gražia stora, bet jau sena kumele, kuri paleidžiama niekur nėjo, liepiama gi nė nevedama sekė ponu. Ponas landžiojo po aikštes su rankiniu linijos išvedėju, žirgelis tuo tarpu gnaibė pernykščią žolę, ir abudu nesibodėjo ilgų pavasario dienų, visos dienos matės per trumpos, kad būtų galima visas dienos darbas padirbti.

Aplink visą Linksmynės žemę ravakasiai pylė pylimą. Tai yra, kasė du ravu, supildami žemes į vidurį ir iškeldami jį per visą mastą. Ravus nuo savo dalies ir nuo svetimosios dalies nugriežė nuolaidžiai, kad jie trauktų vandenį. – Tegu, girdi, mano fantazija, užsimetimas apsikasti, bus į naudą ir kaimynams; atidaro, ne užtvenkia nutekėjimą iš jų laukų. O paskui aš jiems nustatysiu, iš kur jie gali ir iš toliau atvesti vandenį į mano Siaubūną.

Po visas ganyklas ir trakus čežėjo žmonių varguolių, kuriems Sviestavičius atidavė kerus išsilupinėti. Sunkus tai darbas – ąžuolo keras išlupti, tik ir naudos iš jo daug, – kaitros – kaip nė iš vieno kito medžio – net daugiau, kaip iš sakingųjų. Lupinėjo smarkiai ir krovės dideles šūstis džiūti džiaugdamies, nes malkos buvo nebepiga ir toloka. O čia žiemos metu dykas galas bus į Gondingą ar į apylinkę parsigabenti. Sviestavičius vėl džiaugės, kad jam ariamoji, pjaunamoji ir ganomoji žemė veikiau atsileis, neg manė iš pradžių. Tad net arklius žadėjo duoti kurui žiemą parsivežti. Būtų gal ir mokėjęs, kad to būtų reikalavę. Tik skaudos, rodos, ir taip nebuvo žmonėms, kurie vis labiau linko jo pusėn, vis labiau jį laikė sukalbamu ponu ir kaimynu.

Ypač jiems patiko, kad Sviesčius, kaip jį dabar vis dažniau bevadindavo trumpai ištariant, iš pat pradžių panaikino rankos bučiavimo paprotį, išaiškinęs jo vergystės pradžią ir tenkindamasis, kai jį pasveikina kepurės kilstelėjimu ar net vienu geru žodžiu: gerą rytą, gerądien ponui. Labai mėgo ir „pagarbintus", nes buvo gilių kaip visi aristokratai katalikiškųjų tradicijų, ir mielai atsakinėdavo visa ilga formula: „ant amžių amžinųjų, amen".

Žmonėms ir tai daug svėrė, nes vis artimesnis jis darėsi jų pačių tradicijoms, jų įpročiams.

Daktaras Gintautas ėmė nebepažinti savo paciento ligonio. Retai besusitikdavo savo Sviesčių, užtat gal vis daugiau matė jame atamainų, suprastėjimų. Kas savaitė sunkaus darbo darė Sviesčių panašesniu, jei ne į žemaitį sodietį, tai bent į Žemaičių bajorėlį „Lepuk, Perduk ir K°". Aukso žiedai ir grandinėliai nukrito patys nuo rankų ir krūtinės, kad užsikabindami kliudė darbui. Mankietus ir maniškas pakeitė minkšti, gerai susagstomi marškiniai, o visokius smokingus, marinarkas, tužurkas – vienas, kasdien tas pats, ligi kaklo užsegamas ir sujuosiamas storas tvirtas žiponėlis, be jokio apsiausto. Jis taip pat gerai kentė lietų kaip ir dulkes, ir kietos ąžuolėlių šakelės jo neįdrėskė. Ančių ir pajuosčio kišenės žiopsojo atkragusios nuo daugybės kas diena nešiojamų užrašomųjų knygelių, popierių ir instrumentų. Visa matininko ir buhalterio raštinė tilpo jo kišenėse.

Ir kalbėjo Sviesčius bent kelissyk mažiau. Pirmiau matės atminties įtempimas, kas čia dar pasakius tokio įdomaus; dabar tesimatė proto įtempimas ir vargas, kaip čia dar ir dar apgalvojus nauji dalykai, kurių kas diena virto ir virto jam ant galvos. Kur čia bekalbėsi, kad nebėr laiko!

Gražios, ilgais aristokratiškais pirštais rankos, nebematydamos pirštinaičių nė glicerino prieš einant gulti, kad rytą būtų minkštesnės, dabar sukietėjo ir, trinamos viena į kitą, čiužėjo kaip sausi ušmalai. Jos nudegė pavasario saule, tapo rudos, nevienodai plovėtos: pasidarė lyg riebesnės ar pabrinkusios ir lyg trumpesniais pirštais, o platesne plaštaka.

Žvilgstantys plaukai, sulipdami nuo prakaito, dažnai buvo tik penkiais pirštais besubraukiami. O ant kojų vieton išmislingai susagstomų, plonutės odelės štibletų – storos juchtos, gerai varveliu įmirkytos odos ilgi batai, kad pavasario drėgmė nesisunktų parejos ir nešlapintų žekių, kurių be vakaro nebuvo laiko padžiauti.

Tų vienų batų, tikriau to kazarminio varvelinio batų kvapo nepakentė ponia ir prašė juos nusiauti virtuvėje ir ten jau išsyk ir padžiauti, nesinešant į kambarius. Visa kita buvo ir jai paprasta. Ji mokėjo jau pati virtuvą pasistatyti ir indus suplauti ir vis dažniau ir sumaningiau neg samdytosios mergaitės pietų išvirti. Dabar nė vienos atliekamos moteriškos nebesimaišė jų bute. Kurios buvo, buvo dienadaržyje pas tvartus ar daržuose.

Ir kokie mieli malonūs buvo dabar tie sekmadieniai! Šešias dienas veido prakaite dirbsi tu ir tavo tarnai, ir tavo ašvienis, sekma diena – Viešpaties atilsis: ilsėsies tu ir tavo tarnai, ir tavo ašvienis. Ir ilsėjos. Gulėjo ligi pusryčių. Gražiau prausės ir skutės. Rietės išeiginius drabužius. Vaikis valė ratus ir kinkymus, šukavo arklius, kad visa blizgėtų iki mažiausiam daiktui. To vieno Sviesčius dar neišsižadėjo: mėgo gražų važiavimą ir dabar į bažnyčią važiavo jei ne visu ketvertu gražių arklių, tai bent dvejetu tikrai poniškų žirgų, tikrai ponišku vežimu.

Išvažiavimais džiaugės kaip jaunas žmogus. Gėrėjos matydamas, kaip ir mužikai gėrisi jo pakinkymu. Tik viena jam vis labiau kartino širdį – tai, kad apylinkės žmonės, užmiršdami po truputį Santeklius ir priprasdami prie Linksmynės, Sviestavičių po truputį pakeisdami Sviesčium ir visai draugiškai pradėdami su juo šnekučiuoti ir tartis, – ligi tik pamatydavo bevažiuojant dideliu fajetonu, iš tolo metės šalin, didžiausia pagarba ir net lyg baime plėštinai nusiplėšdami kepures ir taip be kepurių praleisdami pro šalį. Neabejotinos vergijos palaikai, kurių kad nebematytų, pasirengęs buvo nė gerųjų kinkymų nebeimti. Ėmės tačiau, beveiydamas į šalis nesidairyti, neg gražaus važiavimo atsižadėti. Ką gi padarysi: pasaulyje kiekvienas savaip kuprotas ar savaip dūksta.

Ar dabar Sviestavičiai laimingesni buvo neg pirma, kaip Gintautas pranašavo? Tikrai sakant, patys nežinojo, nes nebuvo kada apie tai pagalvoti ir skersai pailgai visa ką išmatuoti. Tai dykaduonių amatas – filosofuoti tada, kada reikalas dirbti. Buvo ramūs, sveiki ir pavalgę, miegojo stiprai, į užsienius nebesiveržė. Tai gal ir laimingi buvo, jei tuo laimė matuojama.

Onos pripirštąjį ūkininką Jurgį šventadieniais visur rasdavo tai su knyga, tai su laikraščiu ir pasisiūlė parsiųsdinsiąs jam lenkų „Zorzą"[106]. Ar norįs? Jurgis pasisakė lenkiškai nemokąs, vis dėlto pamėginsiąs skaityti, nes lietuviškų esą per maža. Ir tikrai, mėginęs mėginęs, ėmė gana gerai suprasti, nepramokęs tačiau nei kalbėti, nei žmoniškai ištarti. Iš savo pusės vis dažniau ir ponui pabrukdavo lietuvišką laikraštį. Ilgai Sviesčius gynėsi:

– Et, kad aš nė skaityti nemoku. O kalbu, kaip Gondingos Šunakaris: žodžių tai ir už jį mažiau težinau. O kaip tų naujųjų, tos „gudiškosios" raštų kalbos tai ir visiškai nebemoku.

Jurgis nesiliovė.

– Kas gi, kad kai ko nesupranti? Pradėsi skaityti, pradėsi ir suprasti. Kai ką ir aš pasakysiu. Ag man dar sunkiau buvo įgusti į „Zorzą".

Ir Sviesčius ėmė žiūrinėti į lietuvių laikraščius. Žiūrinėjo, žiūrinėjo ir ėmė skaityti. Nei taip jau keblu pasimatė, nei ko. Paskui įprato ir jau pasiilgęs laukė sekančio numerio. Ir vis arčiau slinko į tą žmonių tarpą, su kuriais jis dabar diena dienon dirbo, šnekėjos, kurius ėmė kiaurai perregėti, kurių gyvenimo filosofija pats nejučiomis pradėjo persiimti.

PROTAI – NAUJIENOS

KAS AUGA BE ŠAKNELIŲ

Kas aš do pana būčiau,
Kad nežinočiau,
Kas skrenda be sparnelių,
Kas bėga be kojelių,
Kas auga be šaknelių.

Nedaug mums yra didvyrių, nors ir vadinamės pasididžiuodami didvyrių žeme. Užtat kurie mums buvo, tų neužmiršome, gal ir nėkados neužmiršime. Kad ir vyskupą Motiejų. Kiekvienam savo ganytosios avijos krašteliui jis yra palikęs šiokį ar tokį paminklėlį: vienam savo buvimo, antram blaivybės įsteigimo; kitam yra adresavęs ypatingą pamokinantį raštą, kito praeitį įdėjęs į savo surašytąją istoriją. Jei ne tai, tai bent trumpai apibūdino kiekvieną menkų menkiausią vietelę; visa jis žinojo ir išreikšti mokėjo.

Mosėdiškiams ypačiai prilipo ir ligi šiol tebėra pakartojama vyskupo Valančiaus patarlė:

– Mosėdiškiuose ir rankomis mojuodamas gali duonelę valgyti.

Destis tokia ten esanti lengva dirbti ir vis dėlto naši žemelė.

Patys gi mosėdiškiai prideda:

– Užtat derlinga, kad akmeninga.

Akmens, girdi, betrupėdami pritrupiną, ko reikia javų derliui.

Galbūt. Nesiginsime. Geriau pasiklausime tų, kurie iš kieto moka padaryti minkšta, o iš minkšta – kieta, – agronomų, chemikų. Aš tik nepritariu savo dirmavotojui vyskupui, jei jis

manė mosėdiškius pasiturinčiais palikus vien tik rankomis bemojuojant. Aš žinau, kiek jų prisitampyta ir prisilingačiuota, kol buvo tiek nurinkta akmenų, kad jau buvo galima su plūgu į dirvą įeiti. Galite ir patys suprasti pamatę, kaip visi laukų laukeliai, kiekviena dirvelė ir pievokšlis stovi apmūryti aukšta ir stora akmenų tvora. Visa tai padarius, buvo galima ir rankomis pamojuoti.

Kam gi tad dėkoti? Ar ledų tvanui, kurs, šliauždamas iš šiaurės per Skandaujos[107] akmenų kalnus, prisirinko jų ir ar ritinte atritino, ar nešte atnešė jų į mūsų kraštą, kur jie „neaugo" ir nė būt jų nėra buvę; atnešė ir nelygiai pabarstė: lygumose kuone visai nieko nepaliko, o kalnuotąsias vietas ir upių vagas, ypač Akmenės, Vadaksties, Ventos, sėte nusėjo ar ištisus kalnus privertė. Ar dėkoti tiems, kurie paskui nusirankiojo? Man rodos, šitiems. Yra gi pakuršėje žemių, kur akmens nei šunį mesti negausi, kur nėra ko į pamatus pamesti, kur akmenis vagią iš kits kito kaip brangenybes, – o dėlto jos, tos žemės, dar našesnės už akmeningąsias.

Na, tebūnie gerai taip, kaip yra... jei dar geriau negali būti. Tik jei gali būti geriau, reikia tai padaryti; suomiai ant savo akmenynų žemės prisiveža ir sėja; lietuviai akmenis nuo žemės nusirankioja ir sėja. Kiek trupėjo – pritrupėjo, ką bėrė – jau pabėrė, ir šelauk! Negi leisi jiems antra tiek tūkstančių metų laikyti užgulus gerą žemelę, kuri tik laukia progos žmoneliams gerai padaryti. O tie nenaudėliai akmens patys savaime vargu bau kada sutrupės. Bent kartų kartos yra pasergėjusios juos nenykstant, jų nemąžtant, kad ir kai kuriems subyrant. Tai nebent jie auga, ar ką? Ir tai įsidėjo į dainą.

Sakyk, panele,
Sakyk, jaunoji:
Kas auga ne šaknelių?
Lygiojoj lankoj
Pilki akmenys, –
Tie auga be šaknelių, –

dainavo Napalys Šešiavilkiukas, pirmą kartą iš namų išsisukęs pavenčiais pamaklinėti.

– Gi ar ne velnio maišui prakiurus, tiek jų čia vienoje vietoje pribyrėjo? – stebėjosi Napalys, pirmą kartą savo amžiuje išvydęs tokią daugybę stambių akmenų. Tiesa, tokių kaip Anykščių Puntukas nebuvo: nei vienu Santeklių akmeniu velnias nebūtų galėjęs nė mažiausios bažnytėlės durų užritinti, vis dėlto jie buvo nenurenkami, neatkeliami, neperskėlus bent per pusę. Per visą lygią lanką nuo gerų trijų dešimtinių, rudenį ir pavasarį vandens užliejamų, galima buvo pereiti vienais akmenimis, šokinėjant nuo vieno ant kito. O kur ir pasitaikė tarpekšliai dyki, ir tai aplink galėjai akmenimis apeiti. Iš pernykščių metų likusioji žolė, tarpi, stambi ir aukšta, reiškė čia esant geros žemės. Kad ne tie akmens, dėl kurių negalima buvo nė apsisukti su dalge, tai šitai vienai Ventos kertelei paklok tris tūkstančius.

– Tai, kad čia dabar atskristų koks pasakos senis žavėtojas ar kitas koks velnio brolis, nors lietuvis Aitivaras! Imčiau ir sukraučiau jam į maišą visą tą „turtą": lai nusineštų paberti tam, kurį jis ypačiai myli ir jam atsidėjęs tarnauja...

Gerai būt buvę, ką ir besakyti, kad taip būt atsitikę. Tik apsiėjo Napalys ir be Aitivaro pagalbos: žmonių, ypač jaunų, taip pat pagalima. Vėlgi ir akmenų esama tokios medžiagos, kuri nelabai verta velniui siūlyti.

Įsidėmėtina buvo Šešiavilkių giminė, kaip tėvas taip ir jo vaikai. Ligi tiktai kas dulktelėjo per galvą, jau tai nebeiškrito, kiaurai neperėjo, tik įkibo ir augo, derėjo, kol nedavė vaisiaus. Jų protai, jų valia buvo tokios naujienos, kur ko neįbersi, iš visa ko šimteriopo vaisiaus susilauksi; lyg laukė pasiruošę, kad tik kuo užsivaisinus, bergždi nė dienos nepabuvo.

Štai Napalys. Juo šokinėjo bedainuodamas palei akmenis, juo jų nekentė, juo giliau smego galvon neprotiškas pasiketinimas visą tą gražų plotą nukuopti. Ne protiškas, tik grynai beprotiškas sumanymas dalyko, kuriam įvykinti reiktų ištisos kariuomenės ir daugybės mašinų. Napalys ir pats nesiekė savo protu paties galo. Jam tik rūpėjo pradėti darbas, pradėjus

rūpės toliau varyti. O kiek jis nuvarys, priderės nuo to, kiek pagyvens. Nepabaigs jis, tai pabaigs kitas. Negi susyk viskas padaroma?

– Taip. Sutarta ir pasirašyta. Pievelė reikia nuvalyti, kad duotų gardžios ir sočios žolelės žirgeliams: nuo tokios lankų žolės jie ir be miltų esti riebūs. Atmeni pašvenčius? – pliaukšterėjo delnu delnan Napalys, lyg baigdamas derybas pats su savimi.

Matėme, kokia širdgėla senis Šešiavilkis paleido savo malūną, pabaigtą, sutvarkytą, tik dirbk ir pinigus imkis; kokiuo abuojumu rengės į naują vietą, kur jo laukė darbas vėl iš pat pradžios. Argi bebus galas? Ag jau ir šešios dešimtys metų. Kiti jo vienamečiai jau kuone „lazdomis pasirėmę, grabui vietas renkas“, anot Vienužio dainos, o jis štai bent trečiąją jaunystę turi pradėti.

Visos kūno pajėgos tam priešinos ir sakė: per vėlu, per vėlu, geriau silsėkis! O kažin kokia sielos pajėga, didesnė už visas kūno galybes, sakyte sakė: nepasiduosi, krutėsi, kol gyvas būsi, o numirusį ir kiti į grabą įvers ir užkas, idant nesmirdėtumei, nebebūdamas reikalingas.

Na, je! Tik kam jis ir dabar bereikalingas? Savo pareigas jis išėjo kuone ligi galui. Vedė, vaikų prigimdė, sveikus išaugino, dukteris už ūkininkų ištekino, už gerų ūkininkų, nes po tūkstantį pridėjo. Petras, visų vyriausias, daugiausia jam padėjo vargą vargti. Tik ir pakyrėjo už visus daugiau. Jo atkaklumas, valios kietumas! Gyvas jis pats. Žiūrėk tu man – ėmė ir susiėmė visą ūkį lyg savo, ne mano! ėmė ir vedė, ką norėjo, kas patiko, nieko nesiklausdamas, lyg mes, tėvai, jam svetimi...

Apie Petrą senis negalėjo nė atminti ramiai. Ag tai už jo galvos ir dabar štai klimpsta į naują vargą: su juo vis vargiau buvo bendrai gyventi. Visas jo kūno pasipriešinimas dabar rėmės vienu Petru, jį vieną darė atsakomu už tai, kad senis nepabaigė ramiai karšti mylimuosiuose gimtiniuose pašvenčiuose.

– Na, tegu jam Dievas viso to neatmena! Tegu jis iš savo vaikų to nesusilaukia, ko aš iš jo. Tesižinai. Nors labiausiai nemeilų, tačiau aprūpinau daug daug kartų geriau neg meiliąsias

dukteris nabages. Žiūrėk tu man jo: dabar bus „ponas bajoras", gavęs 60 dešimtinių dvarvietės, patį Santeklių brandulą, tikrą aukso obuolį... – baigė tėvas paskutinį savo pasiskundimą žmonai ir nuo tos valandos nenorėjo nieko žinoti apie „Petro" žemę. Tiesa, kad už palydovų galvos nebuvo dar nė laiko apsidairyti, ką gi čia jie beyra gavę savo laimei ar nelaimei?

Kai atsirado laiko, kai pasižiūrėjo tikrojo savo amato – malininkystės, sugrįžo jam visas pirmykštis blogas ūpas. Ak, ką jis rado, ką jis rado malūne! Visa gerai, atsidėjęs apžiūrėjęs, visus utarėlius apgraibęs, senis dar kartą nusikeikė: malūną rado – tik senelių palikimą, ne tik ne gerintą, nė netaisytą. Buvo dvejos girnos ir piklius, ketvirta milvelė. Tik girnos jau nusitrynusios, senovinės, paprasto akmens, piklius visas lopytas; visa kreiva, sukrypę, lyg tik belaukė gailestingos rankos, kad pabaigtų griauti, nes savaime virsti vis dėlto nemanė.

Malti malė ir gana gerai užmalė: malinio ir vandens per ištisus metus buvo. Pirkus nebuvo ko gailėtis. Šešiavilkis kiek atlyžo, matydamas neprakišęs. Užtat prisityrusio malėjo akim pamatė dar didesnio pykčio vertą dalyką: jog tokia gamtos pajėga, kuri, gerai pritaikius, pasuktų visų Žemaičių malūnus, gaišta čia dėl tokių niekų! Tfu, kad tu surūgtumei! Pakelk vandenį nors per vieną pėdą, paaukštinęs pylimą, paleisk vandenį prakastu ir gerai išmūrytu lataku bėgti, pastatyk triūbynas (taip jis vadino turbinas, kurių veikimą jau buvo išmėginęs), – ir lengvai pamalsi bent septynetu akmenų, neskaitant įtaisų kitiems galams, net rato kūlei, ką Petro arkliai bevargs. Klojimas iš lentų sukalti nedidelis daiktas... Reiktų malūnui dideliausio mūro ir tiltas sumūryti per lataką, kurs antai perkirstų vieškelį.

Nė nepajuto senis Šešiavilkis, kaip, gavęs kur pritaikinti savo išmislumą, jau pynė planavo tokius projektus, kokių būtų nusigandęs „šimto tūkstančių vertas", anot amerikontų, kapitalininkas, o jo kišenėje labai nebedaug sulyginti bebuvo. Planavo ir pyko, nujėgdamas darbo ilgiausiems metams; pyko ir tvirtėjo atkaklybėje tuojau pradėti juos, nesidairant į ištesėjimą.

Susisėdus vakarienės valgyti, senis, kiek kandęs, kiek nekandęs, lyg ne savo nasrais kąsnį votulodamas, ėmė Petrą krimsti, būk jis, visą dvarą susiimdamas, nieko nebemanąs jam, tėvui, bepadėti. O čia viskas sugriuvę. Reikia gi kas nors pataisyti ir likusiem vaikam, Napaliui ir Marytei, o ne žiūrėti, kad tik man, Petrui, vienam būtų gerai...

– Nei mano dvaras, nei aš jo savinuos. Jį pirkai tėvelis savo vardu ir gerai padarysi, jei laiku parėdysi, kas kam ir kiek. Tada gal nei pykos, nei kreitėjimų nebebūtų. Tėvelis manai, kad ir man lengva buvo taip gyventi, kaip gyvenome? At, reikėjo kovoti už buitį. O čia taip platu, jog, matos, lengvai išsiteksime visi, visi būsime sotūs ir net pertekę. Tėvelis pasiskirk, kame nori, daržams dirvos, apgalvok, kiek pasiimti išimtinės, kaip žemaičiai daro, javais ir pašarais, arba dar geriau, kiek malūno galvijų ir arklių turiu išmaitinti, – ir užrašyk, kaip ketinai, žemę man, malūną Marytei, o Napaliui plaustą, kurs duodąs apie 700 pelno.

Petras, matyt, jau buvo galvojęs apie būsimąją tvarką, kad ir Santekliuose nepasikartotų netaikus pašvenčių gyvenimas. Tad pakalbėjo kaip iš rašto ir net tėvui ranką pabučiavo vietoje amen. Tėvui tai patiko. Jis lyg ėmė suprasti ir sūnų Petrą esant ne blogą žmogų, tik kietabūdį kaip ir jis.

– Ag kam gi aš visą amžių dirbu, jei ne jums? Ar aš visa tai nusinešiu mirdamas? Jums gi liks. Ir užrašyti užrašysiu, nors rytoj, kad paskui nesivaidytumėte. Tik neišmanau, kaip čia padarius lygiau. Tau gana, Marytei gana; plausto gi likimas netikras, viešas. Sumanys čia per Ventą pertiesti tiltą, ir sudiev! Per Šventąją, žiūrėk, kiek jau pertiesė. Ateis eilia ir Ventai. Taigi malūną abiem per pusę. O kol jauni, tegu padeda man tą jų, nebe mano, turtą įtaisyti.

Marytė paklausius paklausius apsisuko verpste viduryje aslos ir tariusi:

– Nei aš jums padėsiu, nei man ko reikia!.. – pykštelėjo durimis.

Tėvas palydėjo ją tokiom mylinčiom akim, kokiom težiūrima į paskutinįjį kūdikį, senatvės džiaugsmą, ir mostelėjo ranka:

– Neūžauga. Daug ji išmano!..

– O mane, tėveli, kol aš patapsiu vyriausiu tamstos malėju ir kancleriu, leisk man liežuviu papikliuoti. Aš su žmonėmis mėgstu, tai padaryk mane Charonu, kurs vėles iš šio pasaulio per Stikso upę pervežinėja į aną pasaulį, – tarė savo žodį ir Napalys, taip pat ranką tėvui bučiuodamas, kaip tai paprasta per dalybas.

Tėvas net išsižiojo.

– Ar kliedi, ar visai pablūdai? Ką gi tu čia dabar mali?

– Gi atsiminiau senovės graikų pasaką. O nepasaka tokia. Petrui aš nebebernausiu: nors mudu nesiriedavova, vis dėlto teks skirtais reikalais gyventi. Antra vertus, man gi reiks tėveliui bernauti. Taigi ištikimam savo tarnui paklok, „ponas Jo Mylistėle", nuo čionykščių betariant, pusę pelno iš kilojimo plaustu, ir aš tikrai tapsiu plaustininkas, kaip Petras pataria. Tai viena. O kad aš esu, kaip nė versk, vis dėlto Šešiavilkio sūnus, ne bet kas, tai man reiks paplaustėje trobelės iš dviejų nedidelių salonų ir naujo plausto ant laivų, kaip per patį Nemuną, kad patsai vaikščiotų, nestumamas ir žmonių neskandintų. Tai aš pats pasidirbsiu, tik duok medžiagos. Ir galų gale prie malūno tegu lieka visa atlaja, visas slesnasis Ventos kraštas padvarėje su visais smiltynais šiapus kelio ir akmenynų anapus. Aš pabaigiau ir laukiu alpdamas jūsų ištarmės, o, teisingieji teisėjai, ar aš išmintingai pakalbėjau, ar kvailai per visą dar neverstą savo pilvą.

Petras su Petriene širdingai nusikvatojo dėl tų Napalio rimtų ir iškilmingų žodžių. Jie mylėjo brolį. Tik ir tėvas tuo laiku priprato prie Napalio gyvumo, doros, visados linksmos kalbos. Širdyje džiaugės, kad mokslas jo nepagadino, nepadarė nei paleistuvu, nei girtuokliu, nei tinginiu, kad buvo ko vėl nusitverti, nustojus Petro. Ir Napalys tapo jo dešinė ranka visame kame, nors žodžiais senis nepaliovė jo badęs „mokyta galva". Tai visi pritarė Napaliui. Ypač Petras nematė, ko čia pavydėti dykaviečių.

Kaip buvo sutarta, tai neilgai trukus buvo ir pas notarą surašyta tėvo valia, įgyjanti galybės už dvejų metų. Tuo gi

tarpu bendrai pasidarbuoti, kol nebus Santekliai visai sutvarkyti.

– Klausyk tu, mokyta galva ir kancleriau! – kalbėjo Napaliui tėvas paprastu šiurkštumu. – Visokių niekų tai tu daug žinai, ir apie Kuronus, ir apie Stikus. Tai gal ir tai žinai, kaip iš... niekų virvės vejama. Man pinigų nebe kas beliko, reiks daugiau verstis dienos pelnais iš molės, plausto ir tais pastatyti bent tokius, jei ne dvigubai didesnius, kaip pašvenčiuose palikome, mūrus, kad daug akmenų maltų ir Santeklius paverstume vienu didžiausiu visoje gubernijoje malūnu. Grūdų čia gana, žemė turtinga, gelžkelis ne per tol miltams išvežti, susitarus su miestais...

Senis nejučiomis vėl toliau audė nesiliaujančių savo svajonių sumanymų tinklą.

Napalys tam sykiui neturėjo atsako.

DAINA – ŠIRDŽIŲ RAKTAS

Gražus balsas, daina, sako, esanti raktas nuo pirmųjų durų į bet kieno širdį; kartais gal ir nuo paskutiniųjų durų.

Nedainuojantis Napalys taip pat sunku buvo įsivaizduoti, kaip advento metu nestaugiantis alkanas vilkas. Darbo nusitvėręs, niūniavo, o važiuodamas, jodamas ar eidamas ir kaip reikiant staugė. Gondingos Pietro Karuzo, sakė jį miestelio rusai šviesuoliai. Gudžiukas giesmininkėlis, sakė jį miestelėnai žemaičiai. Ventos dainius, iškilmingai sakė jį ponia Sviestavičienė ir taip visa katiškai išsitiesdavo, taip palengvo prisimerkdavo ir šypsena nušvisdavo, lyg ją kas, Napalio vardą ištarus, švelniai per nugarą perbraukdavo. O miesto mergaitės senai jau spirinėjo ir virė nekantrybe pasipažinti ir dainų pasimokyti.

Ir vaikinai senai jau rengėsi kviestis Napalį į savo nibrus, tik vis nedrįso, pilni abejojimų, begu tik eis, begu tik norės

susidėti su jais, dvaro ponaitis su mužikėliais... Pagaliau nebuvo pirmojo, kurs susipažintų ir, viską ištyręs, pasakytų.

– Didelio čia daikto! – tarė atsiradęs Jonas Tupikas, už jo žemą stogą paprastai vadinamas Mažajoniu. – Nueisiva štai su Petreliu Statiku ir pakviesiva. Eis neis.

– Gerai sako! – pritarė kiti. – Eikiva, o mes tuo tarpu duosime žinią mūsų baubikams ir kirksėtojoms, destis vaikiams ir mergėms, kurie kai kada mėgina išsižioti: Joniui, Kazei, Mikei, Baliui, Pranei, Vonei, Uršei, Katrei. Dar kai kam...

Tupikas su Statiku, arba Mažajonis su Didžpetriu, nes Statikas buvo labai aukštas ir liesas kaip šakalys, buvo draugai kontunginiinkai. Draugavo, kaip paprastai esti, gal dėl to, kad visai nebuvo į kits kitą panašūs. Tupikas visados sočiai pavalgęs, raudonikis, kresnas buliukas. Statikas nėkados sočiai neprivalgęs, o dažniausiai nė nepavalgęs, kaip pagirnio daigas ištįsęs pajuodėlis. Jaunas jo veidelis buvo panašus savo varsa į kanapių pieną.

Abudu buvo tikriausiu mažo miestelio proletaru: žemės neturėjo nei tupyklai pasistatyti, tad nei būsto, kadgi nors sulig žąsies ląstos. Abudu buvo įnamiu.

Tik Tupikai samdėsi didelį gerų namų galą, šviesų, švarų ir šiltą. Visa jų šeimyna buvo jauna, visi geri, ne tinginiai darbininkai, nugarų prie krosnies nešildė, patys darbo ieškojos nelaukdami, kol kas juos pasikvies, – tai visados buvo gerai pavalgę ir gerai, miestiškai apsitaisę. Net turtingesnieji ūkininkaičiai jiems pavydėjo. Visi buvo ramūs, džiaugsmingi, šviesiai žiūrėjo į savo gyvenimą, niekam nieko nepavydėdami.

Statikas gi buvo vienatinis senų žmonių, ubagų amatninkų vaikas, lindėjo su jais mažų mažiausioje tamsioje, drėgnoje, visados šaltoje urkšteléje, mito kuone viena duona ir nieko nedirbo namie, nei samdės kitiems. Tad visados rodės rūstus, apsiniaukęs, lyg visą pasaulį niekinąs ar širdyje jam pavydžiąs. Jo tėvas, kad ir elgeta, kažin kodėl didžiu nešės. Skutės „šlėktiškai", v. palikdamas neskustus skruostus, kurie ir išdavinėjo jį kitkart buvus kokio šlėktelės vežėju ar pasekėju

ir dabar šlėktiškumu atsirūgstant. Vėlai vedęs ir to vieno vaiko tesusilaukęs, jį dar mažutį pradėjo leisti į mokyklą ir tebeleido kuone ligi paskutinių laikų, neva dėl to niekur neleisdamas nei tarnautų, nei padieniais dirbtų. Ir mokykloje užrašė jį Statikevičium.

Vasaros metu, kada nė tos mokyklos nebuvo ir tėvai ilgam išeidavo kur į kraštą svieto, Didžpetris iš nuobodžio ir iš alkio mėgindavo imtis kokio darbo. Tada eidavo į Mažajonį ir prašydavos priimti bendradarbiu bent kuriam laikui. Jonas sutikdavo, daugiau užjausdamas jo alkanumą, neg tikėdamasis daugiau dviese uždirbsiąs. Su Statiku jiedu tik gaišo. Petras buvo darbininkas visiškai niekai. Puls kibs kaip sudegęs ir stovi visą bertainį, lyg mietas įsibedęs. Negi dirbsi žmogus už du. Tai ir Jonas tuo laiku sustodavo laukdamas, kol bendras vėl pradės dirbti.

Mažjonis buvo darbų jenerolas ir jautė savo nepasiekiamą viršenybę. Užtat jis nemokėjo rašto ir tame dalyke žemai lenkės ir širdyje neapsakomai gerbė Didžpetrį, kurs gerai mokėjo rusiškai kalbėti ir taisyklingai rašyti visokius prašymus, sankalbas, palaikų raštus ir žadėjos per ilga virsti tikru karčeminiu tamsių sodiečių patarėju. Tuo gi tarpu žiemą griebėsi paslapčiomis nuo rusų policistų vaikelius mokyti. Taip ir stūmėsi netikrais ir visokeriopais savo uždarbiais.

Pašokėti į Santeklius Mažjoniui su Didžpetriu buvo dykas galas. Tik kai Didžpetris žingsniavo gervės žingsniais ir galvą nešė, lyg nosį aukščiau stogų riesdamas, Mažjonis ruseno kiauliariscčiu, vis neva bardamos, kam draugas toks ilgašakis.

– Ar įplyšęs esi, ar kurių velnių, kad taip plačiai išžergi?

– O tu pasižiūrėk, beg ne tebesi supančiotas, kaip tėvas žada, kad vakarais nebėgiotumei kamarninkauti... – atsikirto Statikas.

Riedamies, po truputį ir pykdamies, draugai atsidūrė pačiame dvare ir sustojo, nebedrįsdami toliau pažengti. Taip daro ne tik sodietis žmogus, net ir sodietis arklys. Kiek tai turėdavau nemalonumo, kol savo kuinu prisistumdavau prie

dvaro sprysko, kur jau laukė dvariškių kompanija. Norėjosi pasivaidinti, aitivaru prilėkti prie gonkų, o čia išvys kuinas nebe kiemo buitį ir kraipos, vaipos, lyg pasirengęs apsigrįžti ir atgal į paprastąją savo buitį pasprukti.

Draugai matė dideliausią ponvietę. Nežinia, nė pro kur įeiti, kur to Napalio ieškoti. Dar įrioglinsi, kur nereikia. Ir nebežinojo, kas bedarą.

Kaip tik į tą jų sumišimą iš durų nelyginant stirna šokte iššoko Marytė, vienaplaukė, ilgakasė. Nors jai buvo jau aštuoniolika, dabar trumpu stikluotu sijonėliu rodės visiškai pusmergėlė. Ir buvo tokia visu savo apsiėjimu be mažiausio susirūpinimo. Gražiai užsinešusį moterišką savo stogą ji buvo aptempusi tautine striuke, išsiuvinėta blizgučiais, ir dabar švystelėjo it driežliukas. Jaunikaičiai visiškai susisarmatijo.

– Atsiprašova panelę... – buvo bepradedąs Didžpetris, kiek tik bemokėdamas gražiai pakeldamas kepurę, kaip matė darant patį poną Sviestavičių, ir užsirijo.

– Aš – ne panelė. Aš – Šešiavilkiotė, – perkirto svečio kalbą Marytė.

– Taigi. Mudu reikalu į poną Napalį... – toliau mikčiojo Statikas.

– Ir Napalys – ne ponaitis. Ponystę senai jam tėvelis iškratė, ligi tik parsivežė iš Vilniaus. Visi mes juodi darbininkai. Panelių ir ponaičių visame dvare nebėra nė vieno. Pamatytumėta, kaip ir pats Sviesčius dirba! Da daugiau už mus.

Tauškė Marytė taip paprastai, nieko nesivaržydama, niekuo neapsimesdama, jog ir keleiviams pasidarė drąsu, jauku ir net linksma.

– Mudu iš miestelio. Štai draugas Tupikas, o aš – Statikevičius, – prisistatė Didžpetris, vėl kepurę pakeldamas ir nerangiai mėgindamas pasilenkti.

– Ve, kodėl gi aš ne Tupikevičius, jei tu – Statikevičius? – apsimetė supykęs Mažjonis.

Marytė nusijuokė, tik taip, kad nieko neužgavo. Šyptelėjo ir Statikas.

– Tai toks jau pas mus, žemaičius, paprotys įvyko kits kitą ponuoti ir pavardes kraipyti, – sutiko ir Statikas.

– Nu, mūsų pavardė lenkiškai perdirbti būtų sunkoka. Bent aš dar neesmi girdėjusi, kad kas būtų mėginęs ištarti: Šešiavilkevičius. Gal bijo, kad nepaspringtų. Mes ir ne lenkai, tik „gudai", kaip jūs negražiai mus pravardžiuojate, nes gudas, tai svetimtautis, kurie dar toliau į rytus nuo mūsų, pašventiškių, gyvena. O Napalys tebevalgo iš kažin kur sugrįžęs. Prašom svečius į jį!

Ir įsivedė vaikinus į didelę salę, kur lietuvių papročiu kerčioje stovėjo stalas ir tuščioje platybėje kuone visiškai žuvo drauge su savo valgytoju.

– Štai turime svečių į tave: draugai Statikas ir Tupikas iš miestelio. Prašom svečius sėstis drauge stalan, tai geriau bus šnekėtis. O aš pažiūrėsiu, bene rasiu ko nors ir jums dėl kompanijos.

Vaikinai nedrąsiai raivėsi, stalan nesisėdo, sakės esą pavalgę. Napaliui visos tos ceremonijos buvo ne naujiena, tai tik sodiečių „geras tonas". Tad pašokęs ir už rankų su abiem pasisveikinęs, tuo pat žygiu traukte patraukė abudu sėstųs.

– Dykoja! – kalbėjo. – Aš galėčiau bent dešimtį kartų per dieną valgyti, bet kuo prasimesdamas: vis esu pusalkanis.

O tuo tarpu Marytė atbraškino viralo, paraikė duonos storomis riekėmis, kaip artojams. Dar padėjo puodynę rūgusio pieno. Priminusi broliui, kad svečius ragintų, išnyko, kur buvo pirmiau beeinanti.

Napalys srėbė ir kando, lyg patvirtindamas savo prisipažinimą apie nepaliaujantį alkį, ir savo pavyzdžiu traukė svečius taip pat daryti. Ir svečiai pradėjo valgyti ir srėbti, vis didesniu apetitu, lyg rangčiodamies su šeimininku.

– Tatai gerai papietavome... – dideliu pamėgimu ištarė Statikas, kurio nei pažinti nebebuvo galima: toks jis pavalgęs tapo šviesus, net veideliai įkaito.

– Pavakarieniavova... – pataisė Tupikas, susigriebęs, kad čia bus prieštaravimo anam pasisakymui, jog jau pavalgę atėję.

– Kaip kas. O aš nebuvau pietavęs, – atvirai prisipažino Statikas. – Be to, čia ir duona gardesnė, saldi, ir šilima ne tokia, kaip pas mus verda.

– Gal neprisimerkia batvinių iš rudens... – suminkštino Napalys svečių nupeikimą saviškių moterų. Ir išėjo visi oran apsidairytų.

Čia svečiai nusisakė, kas jie esą.

– Esava darbininkai. Aš ne tinginys, griebiuosi griežtai visų darbų, bet tik uždirbus pragyventi. Ag ir pragyvename. Tik atsidėti – nieko. Reiks vesti, tai nei pleciaus su trobele nebus kuo nusipirkti. Ar į Ameriką reiks keliauti, ar kur kitur, kur brangiau moka. Ir to paties pigiojo darbo ne kasdien. Kartais po savaitę – nieko negauni. Jei reiks jums kada padėti, šaukite: mes visados laisvi. O dabar vykiname savo pasiuntinystę. Miestelio mergelės ir berneliai labai įsiprašė juos aplankyti ir pamokyti tų dainų, kurias girdi tamstą bedainuojant ir grožėjas. Neatsisakyk, labai patiksi už tai.

Napalys visas nušvito. Kam gi nemalonu pagyrimas? Dar mergaičių. Tai nė nesvyruodamas iš karto tarė:

– Tai palaukita, tik pasiimsiu griežinę čirpynę ir sąsiuvinį dainų, kurių aš esu kiek tiek iš žmonių ir „ne žmonių", atseit iš spausdinių, prisirašęs.

Įbėgo į savo kambarį ir tuojau visi movė į miesčiuką.

Tupikų būste jau buvo susispietusi geroka jaunuomenės krūvelė: be trijų Jono seserikių, dar bent penkiolika svetimųjų. Visi nekantriai laukė, pro langus žiūrinėdami, ar ir kaip ateis dvariškis.

– Veizdėk, veizdėk! Jau ateina visi trys... Napalys dar smuiku nešinas... – sukliko viena mergaitė ir tą pat akimirką Napalys iš oro išvydo kiekviename lange po keletą gyvų vazonų – jaunų mergelių galvų. Napalys jautės esąs vyriausis šio atsitikimo asmuo, centro figūra, „nežmoniškai" sakant. Buvo žmogus, jaunas žmogus. Nedyvai, jei širdis jam plakė jausdama, kaip godžiai jo laukiama–žiūrima jaunučių mergelių.

– Sveiki gyvi, draugai, draugės!

Prietelingai, laisvai kaišiojo kiekvienam ranką. Jam nedrąsiai, lyg nenorom, sustingusiu judėjimu davinėjo savo rankas išvargę jaunikliai. Jų veidai buvo dabar šalti, bereikšmiai, lyg neprietelingi. Nežinovas būtų gal užsigavęs ir išėjęs iš tokios draugės. Tik Napaliui ir tai buvo ne naujiena, kaip nedrąsūs mūsų sodiečiai slepia giliausius savo jausmus.

„Draugai, draugės". Gondingiškiai pirmą kartą teišgirdo šituos žodžius nepaprastoje reikšmėje: sėbras, prietelis. Napalys dar nebuvo nė su kuo susidraugavęs, destis sutikęs ir nebesiskiriąs. „Jie sutinka" reiškė: jie draugai, visur drauge eina. Taigi ome jautė jaunuomenė kitokią tų žodžių prasmę.

– Jei neišplieksite iš miestelio pavėlavusio sodiečio, kaip pas mus daro, tai bus ačiū! Aš didelis mėgėjas pažaisti, ypač padainuoti. Tokių gražių dainų kaip mūsų, lietuvių ir žemaičių, sako, sunku esą kitur rasti. Aukštaičių, rodos, aš moku gana. Žemaičių gi – nė vienos. Tai man bus miela malonu pirmą kartą jų paklausyti.

– Ką žemaičių! Mūsų dainos prastos, – atsiliepė mergaitės. – Būk geras, padainuok mums savo dainų, atsivežtinių. Jos gražesnės.

Ir susigynė visi. Kiekvienas peikė savąsias dainas ir gyrė svetimąsias. Ir tai buvo keista, net priešinga žmoniškam būdui: juk kiekvienas linkęs yra savo girti, ne peikti; juk dainos, be ko kita, dalykai, kuriais tikrai yra kuo pasigirti. Visa tai reiškė anaiptol ne niekinimą savo dalykų (pamėgintų gi kas svetimas tai padaryti: tuoj taptų didžiausiu nedraugu!), tik per didelį lietuvių pasigobėjimą dainų; kad vis daugiau, vis naujesnių.

Napalys pagaliau išsiėmė iš inmautės smuiką ir ėmė griežti tai vieną, tai kitą dainelę, kai kurioms pritardamas gyvu balsu. O mergaitės tik rankelėm pliaukšėjo:

– Oi, kaip gražu!.. Dar gražiau... T. ir t.

– Na, tai kurios gi šiandie pasimokysime? Štai sąsiuvinis. Čia yra bent šimtas. Prašom išsirinkti.

Napalys blinktelėjo ant stalo sąsiuvinį. Niekas jo neėmė į rankas.

– Geriau dainuokime visi. Atmintinai bus geriau. Mes nemokame rašliavą paskaityti, – pasiteisino.

– Na, gerai.

Ir Napalys ėmė kantriai čirpinti smuiku, po dešimtį kartų tą patį. Jaunuomenė nedrąsiai mėgino taikyti savo balsus prie gaidos, tik tai nesisekė nemokant žodžių.

– Ne! Pirma reikia žodžiai žinoti, – sutiko visi, dideliu vargu per visą laiką tepramokę vieno posmo vienos dainelės tan vienan balsan. Jau ir iš to buvo neapsakomo džiaugsmo. Tiek pat ir nuliūdimo, kad ne daugiau.

– Tai kas gi bus? Spausdintų mes neturime, o mokinantis kiekvienas turi nusitverti į rankas tekstą, vadinas, žodžius. Taigi kiekvienas turi turėti sąsiuvinėlį persirašęs kur tinkamesniųjų, – kalbėjo Napalys.

– Taigi, kad vienatijis visame mieste „pišorėlis" tai štai Didžpetris...

Vis labiau liūdo jaunimas.

Statikas pasiėmė Napalio sąsiuvinį, pavartė ir, visas nuraudęs, prisižino ir jis nepaskaitąs lietuvių raidėmis rašyto, temokąs rusų raidėm lietuviškus žodžius sustatinėti.

– Na, tai negalimas daiktas! Kaipgi taip: negalėti nė dainelės sau užsirašyti? Bene čia taip sunku? Tik ne taip, kaip Statikas moka. Rusų raidėm lietuvių žodžius rašyti tiek pat tinka, kiek čigonui poteriai kalbėti ar visiems atžagareiviškai vaikščioti. Ne, to tai jau ne! Geriau visiškai nemokėti, neg priimti verčiamąsias raides! – karščiavosi Napalys.

– Aš jus išmokysiu kaip reikiant. Ar gerai?

– Gerai, gerai! – suplojo katučių mergelės, kitos, kad tikrai norėjo pramokti rašto, kitos, kad dažniau susieis su tokiuo gražiu ir linksmu berneliu.

– Aš kaip tik turiu lietuvišką abc ant atskirų lapelių. Žiūrėk ir rašyk. Reikia tik, kas pirmą pradžią praveda. Statikas bus mano padėjėju: jis susyk persilauš. Kurgi rinksimės šventadieniais?

– Kurgi daugiau, jei ne čia? Pas Statiką tamsu.

– O kaipgi visi sutilpsime prie to vieno stalo? – atsakė Napalys.

– Dar galima būtų pas Baltrą ir jo Onelę, daktaro šeimininkę. Ten daug vietos, – atsiliepė vienas vaikinas, matos, buvęs daktaro pirtyje ir virtuvėje.

– Vietos rasis ir pas vargonininką, – kalbėjo kitas. Ir visi buvo suinteresuoti žadamaisiais „lapeliais", kurie, jiems rodės, reiks tik pasidėti, ir jau pavedžiosi plunksna.

Būta didelio jaunuomenės noro mokytis, tik nebuvo, kas praveda. Napalys neapvylė. Jau pirmadienį dar prieš pusryčius atbėgęs Tupiko ir Statiko samdytųsi ar į bendrovę su jais eitų, atsinešė keliolika rašymo pavyzdžio lapelių ir čia pat liepė Statikui persirašyti. Statikas gražia pratusia ranka nesvyruodamas nusirašė.

– Taigi, bene čia sunkenybės! – pats džiaugės, užsidegdamas noru ir kitiems pasigirti nauju savo mokslu.

Nuo ateinančio šventadienio, tuoj po pietų, bent keliose vietose Gondingoje užstalėse po keletą jaunėlių vargo kreivuliavo negražias raides, ne tiek sukdami plunksna, kiek liežuviais ir galvomis. „Lapeliai" pasirodė nestebuklingi, reikalavo atsidėjus padirbėti gal visą vasarą. Pusė pamėginusių ir rankas nukratė. Vis dėlto bent pusė rašė įnirtę ir prie jų vis daugiau dėjos jaunesnių, ypač tų, kurie jau mokėjo plunksna vedžioti, įgudinti į tai rusų mokykloje, kuriems bereikėjo pereiti „ant lietuviško rašto". Tie lengvai laužėsi ir džiaugės, lyg ką nauja užtikę. Pamėginę lietuvių raidžių, rusų graždankos nei žiūrėti nebenorėjo.

Napalys ėjo tai į vieną, tai į kitą vietą, visur savo veido ir ūpo saule pašviesdamas, rašto ir dainelių mokindamas, o nusibodus rašyti, šokį pagrodamas. Niekas tų žaislų nevadino mokyklomis, dėlto jos buvo mokyklos ir davė gražių vaisių.

Gintautas ir toliau „nežinojo", kas pas jį darosi pirtyje ir pas Onelę. Jis ten nesirodė. Tačiau džiaugės neapsakomai. Jam vis aiškesnės darėsi laukiamojo tvano vilnys, vis tikresnis buvo, kad jiems, sietyniečiams, senstant ir tingstant, nežus jų pravestasis darbas, nes vis daugiau daugiau bus pasekusių jų pėdais. Daugiau – Napalių.

Su Napaliu Gintautas nuo pat palydovų išleistuvių buvo tikri konspirantai susibaudėliai. Dažnai pasikuštėdavo paslapčiomis, kai kuo pasidalydavo, dėl kai ko pasigindavo. Napalys vedė savo liniją skyrium nuo Gintauto, mažiau idėjiškai, užtat daugiau gaivališkai natūraliu reikalu. Ergeliodamasis po miestelį, Napalys maža tesijautė apaštalu: jam pačiam buvo miela būti jauniklių tarpe, siausti ir blaivytis, savaitę pravargus namie.

KŪLGRAUŽOS

– Ažuminė mortelė mošelei mįslę... – dainavo Napalys vis tą pačią aukštaičių senovinę sutartinę, grįždamas iš Gondingos, pasipažinęs su miestiečiais. Ir vėl tą patį posmą pakartojo tėvui, susitikęs jį kieme, stačiai jam į veidą.

– Tai ką gi čia įsikandai vis tą pačią... – burbtelėjo senis kreita paprastu savo šiurkštumu.

Napalys nieko, lyg tai ne jam pasakyta.

– Gi jei Jo Mylistėlė ponas visos gubernijos „melnininkas", kaip čia sako, teiktumeis užeiti į menką mano būklą, „tą bakūžę samanotą"[108]... – neiškentė nesustaugęs, dar labiau tėvą įerzindamas.

– Liaukis bent kartą... – sutrinkino jį, tačiau visai nesugėdindamas.

– Benkartą baistruką... tai aš pasakyčiau, kodėl.

Nors Napalys dainavo, pliauškė, į kalbą įdėliodamas visai nereikalingų sakinių, tačiau tėvas perejos jautė sūnaus rimtumą ir susirūpinimą. Tad neprieštaraudamas ėmė ir įėjo į Napalio kambarį.

Pirmą kartą tėvas įėjo į tą „bakūžę samanotą", ir kambarys jam pasirodė lyg ne to dvaro. Šešiavilkiai sodiečiai, gavę kad ir gerų, erčių ir poniškų kambarių, tuoj pavertė juos katras savo „gryčia": prisikalinėjo vinių ir gembių, prisidėliojo visokių

padargų asloje pasieniais. Čiagi pamatė gražiai paklotą lovą nesuniurkyta antklode, gražią knygų spintą stiklinėmis durelėmis, kamodėlę, gražų stalą ir šešias lenktines kėdes. Ant kamodos gulėjo smuikas ir švilpa, uždaryti skrynutėse; sienose trys Lietuvos kunigaikščių paveikslai ir kaip Gediminui Kijevo miesto vyrai raktus atiduoda.

– Iš kur gi visa tai? – paklausė nustebęs.

– Tai ponai Sviesčiai paskolino man nebereikiamų jiems baldų, kurius turėjo iškraustyti iš užleidžiamųjų mums kambarių. Aš juos ir visai iš jų atpirksiu, užsidirbęs pinigų iš tamstos ir iš Ventos. Gaudysiu žuvį ir taip misiu, kol plaustas neims duoti pelno. Tik visa to mano reikalams per maža; tai, taip sakant, tik titūnio nusipirkti. O aš turiu ūmai pradėti lobti. Andai užminei man mįslę: kaip iš... niekų virvių nusivyti. Dabar aš tą mįslę atminiau. Malūnas reiks pastatyti naujas. Tai aišku. Ir jis gali patapti pirmuoju gubernijoje, pralenkti net garinius, kurie brangiau dirba už vandeninį. Ar tėvelis jau sumetei, kiek reiktų medžiagos tokiai trobai pamūryti?

– Už kokius dvidešimti tūkstančių rublių plytų.

– O tų tūkstančių nėr?

– Nėr.

– O arklių plytoms suvežti yr?

– Nėr. Tai kas?

– Gi tas, kad tų plytų nedaug ir tereikia... Malūnas panamėje turi gana medžiagos viso miestelio troboms išstatyti, ne tik sau. Tai akmenynas. Tėvelis pasergėjai pakeliui, koks dailus vėjo malūnėlis kalnę po kairei? Aš net pasiteiravau, kiek tai atsiėjo. Šeši tūkstančiai visų viso. Dabar sulyginus jį su mūsuoju sumanytuoju, regis, mus galėsiant visą malūną sutaisyti už dvidešimtį tūkstančių, nes medžiaga mums teapsieis keturius tūkstančius. Už tai aš apsiimu į pačią vietą pristatyti apie du šimtu kubikų skaldytų akmenų, kurių bus gana ir pylimui pakelti. Pavelyk man pasisamdyti du vaikiu, apsiimk juos sočiai šerti, prisireikus dveitą arklių duoti ir man mokėti po 21 rublį už kiekvieną gatavai ties malūnu

parodytoje vietoje sukrautą kryžiavinį sieksnį, ašį. Mokėt man ištesėsi iš dienos pelno, nė nepasijusi. O kai palengvo susitaisysime visų visą medžiagą, susivešime visas girnas ir turbinas, – pavasario potvyniui nuslūgus, ūmai nuversime senąjį sukrypėlį ir iki rudeniui turėsime gatavą mūrą.

– Ką gi, tai nebrangu. Aš sutinku.

Napalys sankalbą patvirtino savo antspaudu – pabučiavo tėvui ranką.

– Tai ko čia betrukti? Vaikių aš jau turiu ir rytoj rytą bėgu jų atsikviestų.

– Dabar, Jonai, kitas reikalas, – kalbėjo Napalys Tupikui, pabaigęs apie rašymo lapelius ir Statikui kažin kur su jais iškurnėjus. Didžpetris tik rodės apsiblaususiu, tikrai gi tai buvo užsidegėlis, ir rašymo šišas jį susyk pagavo.

– Aš judum radau čia pat Amerikos. Aš laiduoju judum per dvejus metus judu nusipirksiant plecius ir pasistatysiant ne tik po tupyklą, po gerą gyvenimėlį; susisuksiant po tokią gūžtelę, jog tuojau įsinorės patelės. Neilgai trukus, Mažjonis bus nebe proletaras, tik paputžandis – tėtė.

Tupikas smulkiai nusijuokė guosliu, nervingu juoku, kaip dailiai paerzintas. Tik vis dar nesuprato.

– Tėvui reikia bent dviejų šimtų kubikų akmenų. Jie kuone vietoje, už šimto sieksnių. Bereikia jų priskaldyti ir įsigulėjusius iš gulyklų išvartalioti. Aš apsiėmiau tai padaryti ir kviečiu judu į bendrovę. Mano kaltai ir kūjeliai, mano jų taisymas; mano sproginamoji medžiaga, mano akmens, mano vežimai. Tėvas gi apsiima sočiai mus šerti ir po 21 rub. ašiai mokėti. Judviejų darbas, ir pelnas – per tris dalis. Manau judu be jokio rūpesčio ir be jokių išlaidžių turėsiant grynų gryniausio pelno mažiausia po pusantro rublio dienai. Greičiau daugiau, ne mažiau. Pabandykime. Neišeis, mesime. Ar čia kontraktą darome, ar ką? O užsimokės, darbo bus dvejiem, trejiems metams. Skaityk dabar tik 250 darbo dienų: gauname po 400–500 rb metams; nedirbamomis dienomis pravalgom po 100. Kita lieka – trobai. Ar negalimas daiktas?

Mažjonis visa tai suprato. Darbo nebijojo, tad nė negalvojęs sutiko.

– Tik ne su Didžpetriu... Jis per ilgas akmenims iš duobių lupinėti. Bepiga – aš: strukas bukas vokietukas. O jis – tinginys, nerangėlis; jam tik su plunksna sėdėti...

– Ir alkti, – perkirto Napalys.

– Kur nealks. Ką su juo pelnysi? Padirbės, padirbės ir stovi. Net pyktis ima...

– Aš netikiu, kad tokiam jaunam vyrui pats kraujas leistų tinginiauti, kai jis yra gerai prišertas. O mes išsiderėsime pavalgyti sočiai, košės, lašinių, pieno...

Visa tai buvo pakartota ir sugrįžusiam Statikui, kurs paprastu savo greitumu visa ko tuojau griebės, tik neištesėjo.

Statikui su Tupiku atsivėrė tikras darbininkų rojus. Taip pavalgę jiedu, net ir Jonas, dar nėkados nebūdavo. Kūliai, t.y. akmens, graužti, t.y. kiaurinti, nebuvo sunku. Sėdi sau ir taukši kūjeliu, pasukinėdamas kaltą, o čia į kalamąją vietą lašt, lašt vanduo iš skardinėlės laša ir miltus išplaudžia. Aštuoni, dešimts, dvylika colių skylei. Kaip kokio didumo akmuo.

Gražus paupys. Šlaitai. Venta. Lakštingalės. Vieversiai. Pempės. Ir saulės, saulės! Tiek saulės, jog, rodės, ji pasirengusi ne tiktai pavasario sniegus, ir pačią žemę sutirpyti. Vienmarškiniai, plačiais bryliais nuo spindulių skaistumo, jaunikaičiai kala, o į kuprą jiemdviem saulė iešmais badyte bado, mėgimo virpuliu visą kūną nukrato, kraujas virte verda, kibirkštys iš akių trykšta, mylėtis norisi. „U a!" – šaukia Mažjonis, atsitiesdamas nuo darbo, aukštyn ištempdamas abi ranki ir pervirsdamas kūliu per savo galvą. Virto ir Didžpetris. Tai vadinosi: atstatyti išnirusius narius.

Jauni nariai „atstatyti", destis pralamdyti, piga: vienas, du atletikos pajudėjimu, kurių pati gamta mokė, ir vėl imkis darbo.

– Žiūrėk, bene įspyrei debesio? – rūpestingai teiravosi Trumpajonis Ilgapetrio, aukštai iškėlusio savo balžienas.

Petras trumpai nusižvengė, dabar nukišdamas savo pavažas ligi trečiojo akmens, ir vėl kalo.

Napalys atspėjo: Statiko būta ne tinginio, tik nepagalinčio. Gerame pavasario ore, gerai pavalgius, padirbėjus Petras jauste jautė, kaip jam auga pajėgų, raumenų, pilnėja ir net dažosi skruostai. Pirmykštis apkartimas kažin kur dingo. Jis pasidarė šnekus, nuolat pasakojo Tupikui, kas yra parašyta lietuvių laikraščiuose ir knygelėse, kurių jis, pradėjęs lankyti daktaro pirtį, iš Baltro pradėjo imti. Ir taip abudu jaunikliu brendo kūnu ir protu.

Napalys buvo nuolatinis jų svečias. Sūkį apsukęs, vis čia pat. Tai pasmailintų kaltų atneša, tai atbukusius ima į kalvę nešti. Tai pila parako į pataisytas skyles, deda degamojo šniūro ir užkala aklinai. Užtaisius bent dvidešimt, trisdešimt akmenų, pradeda „Plevną atakuoti"[109]. Padegs keletą ir galvatrūkčiais smunka tolyn.

Pykš, pykš, pykš! Skamba šlaitai, skamba skardys, virpa Santeklių ir Sakalynės langai, ir Šuipis didžiausiu įnirtimu puola iš vidaus oran, loja didžiu balsu kažin kur aukštyn, genas supratęs, kame trenkia, už pat upės, grobsto nubėgančius už pasturgalių, tik nekąsdamas ir didžiausia baile, uodegą paspaudęs, šauna atgal, pradėjus čia papykšėti. Juoko vaikinams buvo kaip krekeno. Tad tyčia atsišaukdavo Šuipį jo apšaudyti. Šuipis nepyko dėl to ir su visais trimis vis labiau prieteliavosi.

Gaudami pavalgyti, vyrukai pinigų nė neškuravojo. Šaudė ir šaudė bent dveitą savaičių. Pagaliau Napalys paragino paįvairinti darbą ir pradėti iš gulyklų akmenis kelti. Atsirado katorgos darbo. Pavasario laiku žemė tebebuvo primirkusi. Gelžies dūromis pražiodysi suskilusį akmenį, o čia vanduo pliumpsi. Pasversi iš šonų, nėr kaip paimti, purvina, slysta. Visa reikia daryti dūromis, dalbomis, kartimis, lentomis; vienus pakišant šiaip, kitus kitaip, dažnai ištisą kryžiavonę pastatant, kol galėsi akmenio skeveldrą nuo dešimties–dvidešimties pūdų „už lūpos" užkabinti, aukštyn pasverti ir visai išversti.

Išsidirbo vaikinų toks sumanumas prisitaisyti, kokio joks mokytas mechanikas nebūtų atsigodojęs.

– Savo galia čia nieko nepadarysi, – kalbėdavo Trumpajonis. – Čia reikia, kad uola pati išliptų, pasistodama mūsų pastolių ir ištraukdama savo uodegą iš purvo ar vandens.

Pradžiūvus mažiau bereikėjo dalbų. Lipė vaikinai patys į duobę ir savim, savo kūnu, savo nugarom kaip Atlantai žemę, vertė gabalus, vos dveitu tepavežamus.

Napalys darbščiai jiemdviem padėjo, visas maurinas ir rankas susidraskęs aštriais skeveldrų pakraščiais. Dirbo, vis dėlto nesmagumo vėjas ūžčiojo jam per kailį, išvydus du gyvu kurmiu po akmeniu, įtemptom gyslom, mėlynais veidais verčiant uolas, nuo kurių senai reikėjo patrūkti viduriams. Tad nebeiškentęs bėgo namo, prašė motutę varškės, sūrio ar ko nors ir nešė užkąsti, nelaukiant paprasto valgymo laiko.

Vaikinai džiaugės krizendami, maitodamies, ėdė, kas atnešama, vilko apetitu, lyg niekur nieko. Napaliui buvo aišku, tik jaunystę liaunais savo nariais, pasitempiančiomis arterijomis tegalint tokias sunkybes kiloti ir nesprogti.

Tad ėmė vežti. Napalys atvarė porą, įkinkytą į žemutes, ant rąstagalių vietoje tekinių, karčių kestis. Ant jų akmens užritinti nesunku, nutraukia arkliai, išversti dar pigiau tik į teisingai numieruotą kubą sukrauti sunkiau. Visgi nebe taip, kaip iš duobės versti.

Ir augo paupyje kubas, nuo pusės sieksnio aukštumo, ilgyn ir platyn. Ir kai ištisas mėnuo praslinko ir Napalys sumanė pasižiūrėti, kas gi iš jų darbo bus pelno, tai pasirodė juos ne po pusantro, tik po pustrečio rublio uždirbus, skaitant tik darbo dienas, arba po du rubliu su trupučiu, skaitant apskritai mėnesį.

60 rublių mėnesiui! Tokio pelno vaikinai nėkados nebuvo regėję. Džiaugės, prie Šešiavilkių prisirišo tiesiog šūniškai. Matės iš akių, kai kalbėjosi, kaip jie myli savo darbo davėjus ir skatintojus, kaip jiemdviem gera jų tarpe. Dirbo tad lyg nė nejausdami, koks tai pragariškai sunkus darbas.

– Jei taip seksis padirbėti bent porą metų, tai arti to, kad ir po plecių su troba galėsiva nusipirkti ir be Amerikos, – džiaugės Tupikas Statikui.

Statikas turėjo savo kombinacijas. O už pirmuosius gautus pinigus nusigriovė tokią šlėktiškų drabužių eilią, tokia stačia maniškos apykakle, tokiuo raudonu kaklaraiščiu, – nors iš proto eik pasižiūrėjęs. Ir galvą dabar aukščiau šelmenų nešė, riesdamas nosį ne panieka visų tų menkniekių, kas aplink, tik pasididžiavimu, kad už gražius, didžius daiktus jisai dar gražesnis, dar didesnis. Ir šventadieniais savuosius mokino visai jau profesorišku rimtumu. Dažnai ir „pone Statikevičiau" jau susigriebdavo iš kai ko.

Darbas tad buvo ne juokais dirbamas, savo vaisiais džiugindamas senį Šešiavilkį, kurs dar platesnių sumanymų ėmė griebtis, matydamas pigiai patiekiamos medžiagos.

Džiugino ir Napalį. Viena, visus išlaidžius gelžims ir sproginimams atskaičius, jam vis dėlto liko po rublį – pusantro, nes paraką jis dirbos pats, tepirkdamos kalichloricum.

Ypač gi jam miela buvo, kad jo dabar visa širdžia pamylėta pievelė dykinos gana sparčiai. Jis tad rodė, kurie akmens reikia pirma nuimti, kad plačiau būtų dykumos, mielai vežiojo karukais žemes, užlyginėjo paliekamas duobes ir apibarstinėjo pirktinėmis žolėmis. Jau kuone visas paupys buvo išlygintas ir gaus jam priželti.

Petrai Šešiavilkiai tuo tarpu arė žemę, bendrai su Sviestavičium parsisiųsdindami iš visokių pasviečių naujos veislės sėklių griežtai visų javų, nes tos vietos ir pašventiškių sėklos esančios, anot Sviesčiaus, išsigimusios ir suskurdusios.

– Gintautas Gondingoje, Darata Sakalynėje, Napalys paventyje, Petras Santekliuose, Sviestavičius Linksmynėje. Ogi da Giedrienė. Ogi tie, kurie šiaip ar taip yra palaižę visų tų vietelių ir susidūrę su jų veikėjais?

Gintautas, kai visa tai sumesdavo, eidamas gultų, tai jam norėdavos, apvirtus į lovą, pirma aukštai aukštai kojos kilstelėt iš džiaugsmo. O jei tai nepadarydavo, tai tik dėl to, kad jau turėjo gerai virš trijų dešimtų ir jam paties savęs buvo gėda.

Apie lietuvių laikraščius ir kas ten yra rašoma ėmė kalbėti visoje parapijoje, kaip apie paprasčiausius dalykus, nieko nebesivaržydami. Priprato skaityti. Jaunuomenė užsikrėtė

noru mokytis rašyti ir skaitliuoti. Spietės būrių būreliais; vaikams į sodžius ūkininkai samdėsi direktorius, ir miestelio visi pašaliai knibždėti knibždėjo mažvaikių, neva poterių besimokinančių prie pirmosios Komunijos, iš tikrųjų gi mokydamies visa ko, skaityti ir rašyti, kaip tikrosiose rusų sumanytose, tik neįvykintose „školy gramoty“[110], tik kun. Vizgirdos, nebe ruskių globoje.

MEILĖS AUDROS

SIETUVA

Aš padėjau broluželiui
Žirgelius pagirdyt.
Gan ilgai stovėjau,
Daug aš čia kalbėjau,
Ir pražydo vainikėlis
Ant mano galvelės.

Gintautas džiaugės, kad jam po tiekos metų ėmė rastis daugiau „giminių" neg vieni pirmieji miestelio piliečiai žydai: Seligmann su Schumacheriu. Jiedu kaip ir pirma laikėsi sau paskirtos eilės: vieną kartą per savaitę sėdėjo pas daktarą gonke ar valgomajame. Tik nebe sekmadienių vakarais; tais vakarais jau kiti „giminės" rinkosi pas daktarą: Sviesčiai, dabar abudu, Vidmantaitė Darata, Šešiavilkių Napalys su sesele Maryte ir kun. Vizgirda. Tai vieną sekmadienį.

Antrą sekmadienį visi jie rinkosi Sakalynėn į senį Vidmantą, tretį į Sviesčius, ketvirtą į Šešiavilkių Petrus, nes visi jau žinojo juos esant dvarvietės savininkus. Seniai Šešiavilkiai vis labiau traukės iš eilės į karšinčius, nors į svečius dar tebėjo, stalan drauge tebesisėdo ir per visą vakarą mielai klausės linksmų ir šviesių jų kalbų. Tik nei į Sviesčius, nei į Gintautą, nei į Vidmantus abudu seniu nėjo: ten jiems matės per poniška, o Vidmantuose net nekrikščioniška – kam jie ne katalikai.

Užtat Sviesčiai „gatavai sumužikėjo". Mieliausis, kasdienis draugas Sviesčiui pasidarė Petras Šešiavilkis; su juo kas rytas, kas vakaras tarės, kas bus šiandei darytina ir kas jau yra nudaryta. Gi poniai Sviesčiuvienei tiek pat buvo Darata. Ji neklydo, įkalbinėdama savo vyrui patogų gyvenimą esant

pasidaryti ir nedidžiuliuose dvaro rūmuose. Vidmantuose jai, lygiai ir vyrui, viskas rodės miela malonu, kaip rojuje, daug mieliau, neg būdavo Santekliuose.

Iš pradžių Sakalynės gyventojai buvo labai tai jiem. Kažkokių „prūsokų" priviso, svetimtaučių, nekatalikų... Tik tai neilgai truko. Vidmantas nė nesvajojo taip ūmai patapsiąs „viso svieto" garsenybė. Dar jis nesuskubo parodyti, kiek ir ko ūkyje išmano ir tesi padaryti, o jau Sakalynės išvalymas, kur vienos lapės ir opšrūs, anot to, olas besirausė, ypač gi vieškelio su pakalne ir Gusčio pataisymas jau buvo sudavę į didįjį kalbų būgną. Visa tai negalėjo nepasiekti ir Sviestavičių ausių.

Jie žinojo visa, kas tik buvo kalbama, kaip „prūsas" anapus upės drivija, bene per daug dyko laiko turėdamas. Girdėjo ir ėmė iš tolo sekti visą prūsišką Vidmantuose naujai įvedamą tvarkingumą. Sekė, grožėjos ir ėmė vertinti tuos žmones, kurie tiek daug triūso deda, idant visa būtų ne tik naudinga, dar patogu ir gražu.

Sviestavičiai dirbosi daržus Linksmynėje ir vieną sekmadienio popietuvę susitarė abudu su žmona ir nuėjo pasivaikščiodamu į Vidmantus sėklų pirktis.

Buvo dar toli lig saulei sėdant. Gintautui ir Vizgirdai bekrizenant su Vidmantais, štai Šuipis sulojo ir, prietelingai čiaudėdamas, uodega vizgindamas, lyg saviškius sutikęs, įvedė į trobą Sviestavičius.

Jiedu nesitikėjo svečių rasią. Atsiprašė ir ėmė reikalą išdėstinėti. Tik Darata užčiaupė jiem burnas. Atėjota, sakė, tai ir pabūkita svečiais, miela nemiela.

Sviestavičiam iš pradžių nebuvo malonu. Ypač varžė kalbų nevienodumas. Vidmantai nemokėjo nei lenkiškai, nei rusiškai, tik lietuviškai ir vokiškai. Taigi su jais Sviestavičiam teko kalbėtis vokiškai. Vizgirda nemokėjo vokiškai, tad su šeimininkais ir Gintautu labai sklandžiai šnekėjosi lietuviškai, o į Sviestavičius, lyg kokią malonę darydamas, nenoromis kreipėsi lenkiškai.

Trys kalbos už vieno stalo. Lyg būtų per daug, tai visi jautė. Be to, bepiga buvo su Darata kalbėtis vokiškai: jai tai buvo

kuone prigimta. Senis gi, nors taip pat mielai griebės nežmoniškos kalbos, užmiršęs gavęs už tai iš Gusčio „beždžionę", vis dėlto vėlė ją it miliniu liežuviu. Sviestavičių estetika, dailės skonis, nepakentė blogos, darkytos, kad ir svetimos kalbos, tad ėmė labai atsargiai, rūpindamiesi pasakyti kaip reikiant, kalbinti senį lietuviškai.

Ir ne taip jau blogai jiem ėjo. Sviestavičius ėmė atminti vaikystės metus, kada dažniau susidurdavo su dvaro darbininkais ir jų vaikais; ponia dabar buvo nuolat lavinusis toje kalboje, su Šešiavilkiais bebūdama ar su darbininkais Linksmynėje besitaisydama.

Taip pamažu ir įsivyravo toje gražioje šviesuolių lietuvių kompanijėlėje viena tik – lietuvių kalba. Ir visiems pasidarė kur kas jaukiau. Lyg visi pajuto artimą savo giminystę, ne vien šaltą, nors mandagų, kaimyniškumą.

Štai kaip ponai Sviestavičiai, visą amžių lenkais dėdamies ir aristokratinius savo bočius beskaitydami, pateko į naują demokratinę draugiją. Ir vis labiau darėsi ja patenkinti, daug labiau neg draugėje pirmykščių pataikūnų dvariškių, kurie vienus niekus temokėjo pliaukšti.

– Visą amžių buvova su žmona gyvu nabašninku. Tai kiek čia dabar mums šviežienos, jūsų draugėje atsiradus! – džiaugėsi Sviesčius, vieną sekmadienį sėdėdamas su kitais pas Petrus ir klausydamas gyvos, gudrios kaip sveiko ūkininko kalbos Petro ir linksmos, atviros, meilutės Petrienės. Mariutė varpeliu skambėjo iš visų pusių, susyk visiems tai į vieną, tai į antrą ausį kaip uodas, kurio neatsiginsi. Numosi iš vienur, jis beesąs kitur. Tik Mariutė tai ne kuisis; jis temoka įkyrėti, prikibdamas, kaip sakai, su savo ta pačia giesmele: „Nesigailėėk"... žinoma, savo kraujo; ko gi daugiau? Visi svečiai, ir seniai, ir jaunieji, meilingom, įsimylėjusiom akim sekė Mariutę, kiekvieną jos pajudėjimą, stiprų jos stogą, drąsų žengimą ir tokį audringą bėgimą, lyg tuojau tvykstelės galvą į staktą, nepataikiusi pro duris, ir kris čia pat. Taikė tačiau kuo geriausiai ir per kiemą leidos tokiais šuoliais, lyg rengdamasi per statinę tvorą peršokti.

Druckė, kiek žemoka, mėlynakė, geltonkasė – gryniausis aukštaitės tipas. Sveikata jai trykšte tryško, kūno visur buvo per pilna, jis veržėsi per susegamas rankoves riešuose, per apykaklę, lyg veržės net per sijono juosmenį. Tai jau buvo pilnai subrendusi mergelė, nors Dievo valios dar nejautė kaip reikiant, tačiau žadėjo daug galimybių, velniui pradėjus jauną kakalį kūrenti.

Mylėjo ją ponas Sviestavičius tikrai kaip savo vaiką. Pasilgdavo jos, kuriądien tėviškai jos nepabučiavęs į galvelę ir nepaglostęs. Ir jo meilė buvo nekalta kaip angelo, nieko nesvajojanti iš to nekalto „kūdikio", kuriam tačiau jau buvo devyniolikti metai. Net ponia tos meilės savo ištikimam, išbandytam, galop jau apsenusiam vyreliui nepavydėjo.

Mylėjo Marytę ir Gondingos daktaras Gintautas. Iš pradžių taip pat kaip Sviesčius. Eidamas į Santeklius, nėkados nepamiršo nusipirkti skrynutę saldainių – „Marytei, tai mano maželėlei"... Marytė ėdė saldainius per abu žandu, maža tepadėkojus gerajam „dėdei", ir laukė jo, kad ir vėl atneštų saldainių. Ir su tuo nesislėpė, nes saldumynų buvo smalsi kaip vapsva.

Visados rimtas daktaro veidas šiepės, lyg sapne matydamas tą žebenkštį žvėrelį, mielą pamatyti, dar mielesnį turbūt paglostyti per švelnų kailelį. Ir pats savęs tada Gintautas nebepažino: jis, Kristaus metus peržengęs flegmatikas žemaitis, kelte kėlės bėgioti su Maryte, vaikyti ją ir gaudyti. Dažnai taip ir darė, pliaukšėdamas rankom. Grįžo draugėn, visas nušilęs, uždusęs, bet tokiu kvailai išsišiepusiu srėbtuvu, lyg kas medum būtų jam per lūpas patepęs.

Marytė nieko nesivaržė, nei ponų, nei senių. Nesivaržė ir dėdės daktaro. Ne tik nesivaržė jo, dar ir mylėjo. Gintautas jai rodės už visus geresnis: jai saldainių atneša, su ja siaučia ir tauškia. Tad vis dažniau vien tik į jį ir žiūrėjo. Nenumanė dėlto, kad jis visoje kompanijoje buvo visų jauniausis, nors nebe taip jaunas, kaip Napalys ir jo draugai, ir... visų gražiausis.

Gintautas buvo gražus ne tik savo vyriškumu, galingai sukirptas ir susiūtas, storiausių kaulų ir jau pradėjęs pilnėti;

gražus ir veidu tikro dievaičio Apolono: gražia nosimi, gražiom, lyg tik bučiuoti lūpom, raudonom, gražiai išriestom, minkštom, gražiu smakru su duobele kaip Buonapartės[111], gražiais pilnais ir skaisčiais skruostais.

Daktaro amatas ilgam buvo nuo jo atstūmęs moteriškos paveikslą idealą. Jis nei negalėjo įsivaizduoti, kaip vyrai svajoja lyg sapne apie moteris, kad turi jų tegeisti kaip sveiki patinai. Tačiau dabar, ar jis buvo namie, ar Vidmantuose, ar kame kitur, kada visus ir viską užmiršdavo nusimaldęs, – vienos Marytės neužmiršo, ji viena kaip gyva tebuvo jam akyse, atmintyje.

Ir nesiskundė. Nesakė: tai, kad prisižiūrėjau – net atsikodyti nebegaliu! Tik juoba veikslino sau visą jos figūrėlę, jausdamasis tuosyk taip, kaip turbūt jaučiasi žmogus, narkotikais pasierzindamas. Dažnai net jam galva sukės, smilkiniuose tvinksėjo, atminus Marytės tekintąjį stogą; pačios rankos tiesės ir grobstė, orą nutverdamos. Tik sapne, kokių jų nė būtų buvę keistų keisčiausių, Marytės nėkados nebuvo išvydęs. Gal ir gerai – ne ten jai vieta...

Pagaliau Gintautas ėmė vis dažniau praeiti pro šalį Vidmantų ir pabaigti savo kelionę neva Sviesčiuose, tikriau gi, kad gautų bent pamatyti, bent keletą žodelių pasisakyti su Maryte. Ir kažin kaip taip atsitikdavo, jog ir pamatydavo. Vis Marytė netyčiomis pasirodydavo kaip tik tuo laiku, kada pasimatė gondingiškis svečias.

Gerų tai buvo valandų. Ak, kaip gerų! Tik tiek ir kentėta! Rodės, ko čia daugiau: norėjo Marytės pamatyti, ėjo ir pamatė. Betgi namo grįžo ne laimindamas tą pavykusią dienelę, tik visas suniuręs, neramus ir visu kuo pasaulyje nebepatenkintas. Ir tučtuojau pradėdavo sumesti, kada vėl eis ir pasimatys.

Visos idėjos, visi siekimai nuėjo šalin: visame pasaulyje ir už jo – bebuvo vienas centras, jo jausmų pilnybės vidurys – Marytė. Daugiau nieko. Unum est tibi necessarium. Tavieno tau tereikia... Seniau jam dažnai pasipindavo mintis: bene vesti Darata? Argi begausi tinkamesnę inteligentui inteligentę,

tautininkui tautietę, idealistui idėjos moterį? Tik ligi tai bus pagalvojęs, tuojau priešais išeidavo jo pasišventimas liaudžiai, jo nedalijimas jai ir būsimajai revoliucijai tarnavimas. „Ne! – šaukė kažkas viduje. – Neturi teisės visa ko išsižadėti! Ir dėl ko? Dėl sijono! Cha cha cha..."

Stebėtina, kad dabar to balso niekur nebesusilaukia. Tyčia stengiasi jį išvadinti iš kažin kokių sielos patamsių ar užkampių ir niekaip nebeatsikviečia. Neanalizavos nabagas, nors ir psichologas, andai veidmainiavęs, ir visi tie pasišventimai tebuvę kaukė pridengti tuščiai širdžiai; jis – nemylėjo, tai ir didvyriauti buvo patogu. Dabar myli, gaivališkai myli, ir nebesistelgia priešais atsistoti su bet kokiais persikalbinėjimais. Būtų tai tiek pat svėrę, kiek, gaisrui užsiliepsnojus, išbėgti jo gesytų su skardinėle vandens. Nei į galvą dabar Gintautui nebepareidavo Marytės nelygumas jam: jis toks storas ir aukštas, ji tokia kresna, bet žemutė; jis toks mokytas, universitetninkas, ji tik tik sulig valsčiaus mokyklos; ji mužikė, jis iš valstiečių išbrėžtas; jis jau miestiečių papratimų, ji gryniausi sodietė, nuo valgymo ir poterių kalbėjimo, ligi pat svetimųjų priėmimo svečiais.

Nieko, nieko! Vienas tebuvo balsas ir argumentas – geidžiu! Geidžiu visomis sveikomis, neišeikvotomis pajėgomis. Geidžiu ne lygybės, tik papildymo. Kokios čia vyrų ir moterų lygybės, kad tai du visiškai skirtingu, vienu mastu nematuojamu dalyku; dvi sriti, tegalinti drauge padaryti trečią, vėl kitokią neg abidvi. Pagaliau – po šimto ir keliolikos velnių: man tai patinka, aš to noriu, – tai ir gana įrodymų! Kas gi? Mes, šviesuoliai, verždamies į asmeninę laisvę, tyčia, savaime darysimės pačių prasimanytųjų galybių vergais? Tfu, kad tu nesulauktumei!

Sumanė Gintautas Marytę būtinai šį rudenį vesti. Ir viskas kitaip virto. Marytė – kūdikis, mergelė ūmai jo galvoje pavirto moteriška, rimta lyg rymietė. Kaipgi su tokia bežaisi? Reikia rimtai pradėt kalbėtis, kol pagaliau nesusikalbėsi, nesusiprasi ir nenuspręsi, – jiemdviem, ne kitoje poroje amželis pragyventi. Ir darėsi Gintautas nebedrąsus, nei bežinojo, ką gi jis

dabar pasakys savo Marytei; nei bepirko saldainių: ar be vaikas? Nuolat mintijo apie Santeklius ir nebedrįso beeiti. Pats savo rankomis pasistatė spąstus ir įsispaudė. Pyko, draskės, bet nieko...

Gintautas pradėjo daug rečiau beateiti.

Tai tuojau visi pasergėjo ir net ėmė ateinančio teirautis: kas atsitiko, kur buvo? Ir Gintautas – o, kad jūs visi kur tuoj prasmegtumėt! – ėmė meluoti, kaip pirmos klasės mokinėlis: tai laiko nebuvę, tai nesveikas buvęs ir visokių neįtikėtinų kvailybių.

Daugiausia tai pajuto pati Marytė. Ji dar neišmanė, kas tai meilė, kiek ji duoda džiaugsmo, tik kiek ir prikankina. Ji Gintauto laukė. Nesulaukdama nerimo, nerimdama bėgiojo net į vieškelį sutikti, nesutikdama pyko, o išėjus gulti be niekur nieko verkė į pagalvį, kramtydama jo ragelius.

– Kas tau yr, Maryt? – klausė tėvai, sutikdami savo mylimąją nebelinksmą ir lyg neišmiegojusią kaip pirma.

Marytė muistės, ožiavos, nėjo valgyti, ilgai šnirpštė kur kerčioje, apsileidusi plaukais, ilgai nėjo praustis ir šukuotis.

– At! Mergiški pasiilgimai. Praeis, – tardavo motina, teisingai suprasdama mergišką padėjimą. Ir tėvas nurimdavo. Tik nei vienas, nei antras nepasistengė įspėti, ko tie pasiilgimai? Daktaras nei galvon neatėjo įtarti kokiuose ketinimuose. Toks ponas suksis apie sodietę mergelę! Čiupk!

Ir kai ateidavo Gintautas, Marytė nebežiūrėjo, ar kūpso kišenė nuo sukrainių dėžutės, ir laukė jo, nebeatmindama tų saldainių, ir sulaukusi nebežaidė. Tik norėjo su juo šnekėti, šnekėti, šnekėti be galo, kur nuošaliai pasisodinus, kad jis nieko kito nebesidomėtų, tik jos, su niekuo nebesikalbėtų, tik su ja viena, viena, viena...

Dar geriau paimti jis už gražios, minkštos, nenusidirbusios rankos ir prispausti ją prie ugnia degančio skruosto. Taigi būt gerumėlio! Bet taip tebūdavo sapne. Sapne ją kažkas maloniai tekankino, Gintautas ne Gintautas. Ji gynėsi abiem rankom, mušėsi ir – dėlto traukė int sau. Ir pakirdo nuvargus ir pikta, visais nepatenkinta.

Tai paprasta tikrenybė. Ją visi žino ir savo laiku yra pergyvenę, prityrę. Tuo niekas paskui nepasigiria. Ir visai būtų proziška, kad tos tikrenybės, realybės neišpintų siela savo dvasios blizgučiais, neišpintų aukso svajonių juosta, neišaustų sidabro minčių stiklais. Būk gi, kaip ir esi, per amžius palaiminta, Svajone! Tu, skaistybės Saule, kuri ir sutrų pelkelę moki paversti margo stiklo atšvaita! Tu, kuri sukrypusią bakūžėlę darai kuriam laikui karališkais rūmais! Tu, kuri vakarų saulės spindulius auksu ir diementais paverti! Tu, kuri vargų negales leidi kuriam laikui užmiršti!

Ne! Žmogaus meilė – ne gryna materialybė, tad kas ir iš tos meilės randas – ne grynas kūnas, tik su tokia pat dvasiškumo kibirkšte, kuri ir jam savo laiku padabins purvabridžio buitį ir duos skonies ir ilgesio skaisčios dvasių būtybės.

Marytė nemokėjo giedoti svajonei himnų. Tačiau pačias svajones auste audė lyg voras tinklą, o į vidurį vis turėjo pagavusi – Gintautą. Jei dabar dainavo, nors pati viena, tai jam dainavo; mėgino kuo gražiausią gaidą ištiesti, kad – jam. O balselį turėjo kaip ir visi Šešiavilkiai, kaip ir Napalys. Jei įsirašė į savo sąsiuvinį kokią dainą, tai tik tokią, kurią šiaip ar taip galėjo priderinti Gintautui. Ir poterius kalbėdama, net bažnyčioje būdama, didžiajame altoriuje jautė, jei ne matė, gražų, gražų, jauną, stiprą vyrišką.

Ji visai dabar nebežiūrėjo esamųjų dalykų. Perejos matė ką kita. Tai tebuvo jos rūpestis ir brangenybė. Marytė irgi mylėjo Gintautą stiprai, gaivališkai, kaip ir jis ją. Dar stipriau, nes to savo gaisro užlietų nemanė eit nė su skardinėle. Nieko ji negalvojo, nieko nemokėjo pagalvoti. Ji – jautė ir gana. Taip jai buvo gamtos žadėta, ne savo pasiskirta, ne už tai ir atsakė.

Ji nemokėjo net savo pasiilgimų tikrenybe paversti. Realizuoti susituokimu visai neišmanė. Nenumanė geriau būsiant artimesnėje artimybėje neg dabar, kad susitikę susisėda tolimesnėje artimybėje ir tik meilės žvilgsniais viens kitą malonina. Visa meilės laikilgio grožė ir palaima tai kaip tik šitie dvasiškumo momentai, kits kitą vertinant ne savimylybe, nieko dar iš kits kito nereikalaujant, nieko nesiūlijant. Gryna,

gryna. Iš to daina kyla. Iš to karžygiai milžinų darbus nuveikia. Už tokį „damos" žvilgterėjimą senovės raiteliai svajotojai jos vardą savo širdyje ir skyde rašės, jį šventenybe skaitė. Ir tiek tėra tikros laimės kits kitą įsimylėjusiems, kol šisai dvasiškumo elementas atsveria. Užsidegs akys kitu geiduliu, paraus jos galvon mušančiu krauju, – paims savo meilę globon kita, grynai medžiaginė galybė, – ir ji nebebus įdomi, kaip neįdomus nei bet kuris kūno veiksmas. Už materialę meilę dar nė vienas pasaulio raitelis nėjo su priešininkais muštis ir savo galvos guldyti. Nė šiaip nėra bet kas nusižudęs, kas yra kūno meilės prityręs. Kol dvasia tebeviešpatauja, tol kūną laiko perniek ir jo gyvybę – niekais.

Gintautui ir Marytei prasidėjo gražiausių, nes dar švarių ir gilių, ramių kaip sietuva pasiilgimų ir į kits kitą linkimų laikas, kuris likta buvo jiemdviem ilgiau pratęsti, neg paprastai esti tokiuose priepuoliuose. Įsimylėjusieji mano, būk tai jiedu savo brangią paslaptį težiną, niekas daugiau nei matąs, nei suprantąs. Tuo tarpu kad susimylėjusius tą pačią valandą pajunta kiekvienas žvirblis palėpėje. Nei Gintautas, nei Marytė niekam nebuvo pasisakę mylį, nei vienas antram dar neprisipažinę – o jau visiems buvo aišku, jog visi jie atsirado meilės šventykloje, visus Mildė apaudė savo aušros pirštais.

Rodės, kas kitiems? Ko čia sirgti pagiriomis, kai ne tu, tik kits kas geria? O dėlto visiems buvo gera, kad kažin kas mylis. Taip gera, kad į paprastą, smulkų gyvenimą su jo sielavartais dėl duonelės ar nuodėmingo aukso, kuriuo klastingai nuperkama pati sąžinė, kažin kokios dievybės, Laumės ne Laumės, įbėrė monų, apvilko visiems akis ir paprasčiausi dalykai virto – pasaka.

Susimylėjusi porelė buvo kamertonas visų ūpo. Jų aržūs žvelgimai, jų pagavimo pučiamos šnervės uždegdavo ir kitiems žvilgsnius, pakeldavo ir kitų ūpą. Matėte, kas darosi per vestuves? Du tuokias, o kelios dešimtys siunta. Šoka, trypia taip kaip nėkados. Net arkliai piesto stojas ir dūksta. Meilės atmosfera visus pagauna. Tad visa pavenčių draugija ne mažiau mylėjo susimylėjusius už tai, kad susimylėjo, neg jie

viens antrą pagalėjo mylėti. Tik vis tai tylomis, apsimetus nieko nežinant. Matė jau ir tėvai, kaip Gintautas su Maryte sutinka, tik nieko iš to nelėmė kaip ir pirma.

Daratai iš pradžių loc ir smilktelėjo grynai moteriškas pavydas; matė, kaip seniausis ir tikriausis jų prietelis, labiausiai iki šiol jiems atsidėjęs, dabar šąla šąla ir visai ima lenktis. Tai skauda. To gaili. Tik kas daryti? Darata visą kaltybę susiėmė sau, suprasdama nedavusi draugui to per tiek laiko, ko davė jam Marytė trumpesniu laiku. Taip turi būti. Tam yra lyčių susiskyrimas... Veidmainiavo pati sau. Nes... nes jos paširdyje taip pat kažkas kuteno ir krutėjo, vis aiškiau aiškiau įspausdamas jai gražučio jaunučio aukštaičiuko paveikslą. Napalys Šešiavilkiukas jos širdžiai pamažu ėmė virsti tikruoju karžygiu – Napoleonu Buonaparte.

Na, kurgi aš nuklydau? Aš visai ne romaną rašyti buvau sumanęs. Ir ne pilną istorijos tikrenybę. Ma ją šimts, tokia ji esti nuobodi! Aš tebuvau pasiryžęs to duoti, ko tesiu iš savo pusės specialybės – atskirų, ne ankštai susirišančių vaizdų–miniatiūrų. Kam romano, kad ir taip įdomu? Kam lytinės meilės, kad Tėvynės meilė gaubė ano laiko veikėjus, be jokio politikos krypsnių skirtumo tautininkus, lietuvių atgijimo tėvus.

Taip tai taip. Tik ką padarysi? Prieš vėją negi papūsi. Buvo Tėvynės meilė. Ir tokia ji buvo galybė, kad kalnus nuvertė. Tik ją žingsnis žingsnin sekė ir asmeninė jaunų kovotojų meilė, kurios nė vienas nepajėgia palikti šalyje kaip savo šešėlio, uždaryti į kokią slaptą dėžutę, kad nekliudytų kitiems darbams. Ne, to negalima padaryti. Ji seka kiekvieno jaunystę, nė vieno luomo neišskirdama, visiems į jo ideališkiausius ar reališkiausius pasiketinimus ir pasistengimus įsipindama, vienam sparnus pririšdama, kitam girnapuse prie kojos pasisverdama. Jei kas ištirtų visus paslapčiausius akstinus, paraginusius mūsų didvyrius šį bei tą nuveikti, tai kiekviename atrastų paprastą meilės, lytinės meilės pajėgą ir jos akstiną. Jei to pat ieškotų Tėvynei žuvusių vaikų veiksme, tą pat atrastų.

Tai kaipgi jaunuomenės gyvenimo ir veiksmo vaizduotojas gali atskirti ją, tą jaunuomenę, nuo to, ką ji su savim

nešiojasi paskui save, lyg aukso ar katorgos pančius valkioja? Ne, negali. Ir, moka nemoka, turi užgriebti ir tos srities. Vaizdininkui vieno tegaili – kad jam tenka tai vaizduoti, lyg nuo aukšto kalno matant, kas darėsi praeities slėnyje.

Mylėtasi tad ir kovos metu. Tik tas laikas, kurį aš užgriebiu, buvo ne paprastos meilės laikas, tik meilių audros laikotarpis, kaip esti magnetinių audrų. Ypačiai jos minėtinos dėl to, kad supuolė su kita galinga audra – didžiausiu Rusų valstybės sukilimu prieš veikėjus, kūno galybe – menkučius, gi dvasia milžinus, lietuvius susibaudėlius, šmekerių šmugelninkus. Vardai, kurius mūsų kontrabandninkai iš vokiečių parsinešė drauge su lietuviškaisiais raštais*.

Ar tai visavaldančios Apvaizdos sutaisyta tiesiai, ar per saulės dėmių įsigalėjimą, kaip galvotas žvaigždininkas vienuolis Morė pasauliui skelbia?[112] Sulig jo kas vienuolika metų susidarąs didysis saulės dėmių būrys ir tuolaik susidarą didžiausios gaivalinės audros: oro, magneto, jausmų ir karų. Nykstant dėmėms, silpstą ir tos audros, kol vėl neimą įsigalėti.

Jei taip yra, tai mano aprašomąjį laiką valdė – pačios didžiosios teisybės ir žmoniškumo saulės dėmės: Rusų monarchizmo sauvalia. Tada ji buvo pirmą kartą pakirsta, kol per antrą 11 metų „dėmių" įsigalėjimą nebuvo visiškai pribaigta[113].

LINO DARBŲ PASAKA

Jok, brolyti, į sodžiaus mergelę.
Sodžiaus mergelės mažakalbėlės,
didžiadarbėlės –
Išaudė drobelę kaip beržo tošelę,
Išrašė raštelį kaip bitės korelį.

Susirinko vieną sekmadienį visa mūsų kompanija pas Petrus. Marytė kažin kodėl – bene tik dėl savo Gintauto – sumanė visą butą išpuošti savo rankų audiniais, siuviniais ir

* Der Schmöker – sena knygpalaikė. Der Schmuggel – kontrabandavimas.

mezginiais. Kitos tokios nagingos ir darbščios mergelės, kaip Marytė Šešiavilkiotė, visa pašvenčių apylinkė neturėjo. Nuo pat piemenų metų ko ji nebuvo prisimezgusi ir prisiaudžiusi! Kelios trobelninkės pribuišės visą žiemą jai verpdavo verpalus, o ji tik audė, tik audė. Žinoma, kad norėjosi tuo ir pasirodyti. Pasirodoma kraitis tik per vestuves. Bet kada tai, kur tai ir ar tai bus? O čia tiek žinovų.

Susirinko svečiai, vėdinasi palengvėl arbata. Pirmas Sviestavičius pasergėjo stalo ir sėdynių padabinimą. Žiūrėjo, žiūrėjo, kraipė kraipė galvą. Pagaliau, pliaukšterėjęs liežuviu, prabilo.

– Aš esu matęs arabų dabinimosi stilių, sudaromą iš kombinacijos vienų tiesių linijų. Rodos, paprasčiausi, pirmapradinė figūra – linija. O sunku nemačius ir įsivaizduoti, kokia galima padaryti iš jų įvairybė! Ji ne tik akis veria savo gražumu, savo margumu: pritraukusi dar ilgai sulaiko atidžią, versdama ieškoti ir rasti vis naujų kombinacijų. Tai man atėjo į galvą, besidžiaugiant šios štai staltiesės raštu. Kaip iš tiesių linijų, taip ir iš tiesių stiklelių, kvadratų ir visokeriopų keturkampių negalėjau įsivaizduoti, kas galima padaryti. Žiūrėkite į tą lietuvaitės servetą. Ilgai reiks jums žiūrėti, kol suskaitysite, kiek čia įvairių stiklų kombinacijų: didesnių su didesniais, mažesnių su mažesniais ir mišrai, kvadratų su pailgotinais keturkampiais, po keturis krūvoje į kvadratą ir po kelis į eilią. Stebėtino būta audėjos nagingumo. Kas tai audė? – pabaigė Sviestavičius.

Visi įniko žiūrėti ir raštus skaityti; pirma rodomos staltiesės, paskui rankšluosčių, kilimų ir juostų. Tai buvo maža namų darbo parodėlė. Džiaugsmo ir pasistebėjimo nebuvo nei galo, nei krašto. Nuo pagyrų dūmų galėjo sveikiausi galva apsisukti. Todėl ir Šešiavilkienė stovėjo gale stalo, parėmusi smakrą ranka, o jos alkūnę įstačiusi į antros rankos delną, ir rodės štai štai bus dangun paimta. Marytė gi stovėjo raudona kaip putinas ir tik seilę rijo. Gintautas jau buvo akim jai pasakęs, įspėjąs, kieno tai tokie nagai. Ir ji šyptelėjimu, kurį jis vienas tesugavo, nes jam vienam tebuvo siunčiamas, prisipažino – ji ta audėja esanti.

– Tai močia štai ir Marytė, – atsiliepė senis Šešiavilkis, – linų gaišintojos. Ne vienas šimtas būtų banke likęs, kad ne jų įsiutimas kas mielą žiemą austis ir austis, lyg pabrike kokiame, pasigailėk Viešpatie! O nei jų kas perka, nei kas mato. Retas svečias tik kai ką gauna išvysti. Pamatytumėte, ko nėra jų skryniose ir po kiek visa to. Dviem kartom su visa šeimyna dengtis pakaks.

Ir nukrypo kalba į naminę lietuvių pramonę, pirmapradinę, be jokių mašinų ir pagerinimų, pasiekusią tokio aukšto sumaningumo laipsnio ir vis dėlto neįgijusio prideramo jai aukšto vertinimo, kaip, sakysime, Briuselio mezginiai, persų kilimai ir kiti mažiau už mūsų servetas praktikingi dalykai.

– O kaip tai lengva būtų daryti jų pardavimui! Reiktų tik rinkų surasti, – tarė Gintautas.

Kun. Vizgirda visą laiką tylėjo. Jis buvo aukštaitis, taip pat pašvenčių srities, nors ir tol nuo Šešiavilkių gimtinės. Jo nuomonė čia būtų buvusi svarbiausi.

– Ką gi mąstai ir savo nuomonės nepasakai? – kumštelėjo jį Gintautas.

– Jums, gatavą daiktą turint, tikrai rodos lengva iš lietuvių namų darbo padaryti – pinigas ir verta jis padaryti. O aš jums pasakysiu: toli gražu – ne! Tai taip sunkūs ir keblūs darbai, kad jo vaisiai tepritinka vartoti patiems, kaipo tautos kuone šventenybės. Aš tam esu prisistebėjęs. Tad klausykite, žemaičiai: aš jums pasakysiu aukštaičių linų darbo ar lino darbų pasaką.

Yra pasakų, kurios virsta nuobodžio pasakomis ne dėl to, kad apsukomis sakoma, tik kad per ilgos. Yra ir darbų, tikrų nuobodžio darbų dėl jų ilgumo. Ant tų darbų lietuviai yra prasimanę ir tolygių pasakų, dainų ir talalaikų. Štai viena:

Ir pasėjau žalią liną, žalią liną, ram...
Ir išdygo žalias linas, žalias linas, ram...

Kol „žalias linas" pavirs gražių gražiausiais nagingų lietuvaičių rinktais raštais, tos giesmės pakaks tau visai valandai, kaip tų darbų kad pakanka – ištisai pusei metų.

Būkite kantrūs – aš jums paseksiu tą lino darbų pasaką.

Bepiga su javais: išsikūlei grūdų ir malkis duonos. Kai linų prisirovei, plikas rankas susipjaustydamas, žalius kaip mėšlas namo parsivežei ir galvenas gelžinėmis šukomis nušukavai, – tai tik pradėjai lino darbą nuobodį.

Dabar vežies juos atgal laukan. Prisikasi linamarkų, kur rudens potvynyje nesti užpalo: užlies marką kitas vanduo, ir visas pluoštas braukiant išpakulos. Pamerkęs storai apkloji lapuotais žabais, kad saulės nematytų; pakaitins ji, ir ta vieta pakulosis. Prislėgi akmenimis, kad neužplūstų – vis dėl to pat. Supuvo spalis, išmėginai jį per kelis kartus, kad jau lūžta, velki kaip tik tinkamu laiku: prailginsi mirkyti, vėl visas pluoštas pakulos. Trečią kartą kraunies į vežėčias, dabar tą gyvą vandenį. Vežies kur į pievą ar į rugieną, plonai iškloji nesudrikusiomis eilutėmis – teišsistovie. Neprailgink laikyti, kaip ir mirkyti: persistovės – vėl pakulos. Išsistovėjo, spalis trupa, tai sukeli, sustatai gubelėmis, kad neprisiplaktų prie žemės: paskui nebeatplėši, reiks su riestais pjautuvais kabinti. Vežies atgal namo, susikrauni į pašales ar paviečius, kad lietus nedrėkintų: sušlaps, nebeišdžiovinsi. Gavęs laiko, gabenies į savo jaują klojime ar, sulaukęs savo eilės, į tam tikrą jaują prie linaminės mašinos su maniežu. Sustatęs į ardus ir ardakilus, užbraukęs braukais, stambiomis pliauskėmis kūreni krosnį duobėje ir džiovini kaip pragare. Jei nesupleškėjo su visu klojimu ar mašinos maniežu, mini linus mintuvais ar mašinos velenais. Vėl vežies namo į laidarą. Brauki spalius ant priebraukų brauktuvėmis į mėšlą, tik koks ten mėšlas iš spalio medelio: jis nė nepūva! Šukuoji šeriniais šepečiais grįžtes, kedeni iš jų plaštaką, vynioji kuodelį, verpi verpstėmis, prisirišęs prie verpsto ar rateliais į špūles, nulenki jas lenktuvais ar nusuki krijeliais; nuo jų veji kamuolius ar dar pirma susuki po kelis: destis kokiam tikslui; ataudams trini šeivas trintuvais, metmenims arba apmatams meti mestuvais. Ir... telkis Lietuvos Laumes!

Jos geros. Laumė Pradė pamoko riestuvu geinį įsiriesti, gijas posmais į nytis suverti, skietan įverti. Laumė Vidė pamoko patvaros kantriai vidų nuvidauti, visą keliolikos sienų audeklą

išausti. Tiesa, baigiant austi, subėga kitos jų seselės, Kirpėjos, gatavo audeklo Laumėms nusirėžtų. Tačiau jos retai kada belaimėja: kas mokėjo pradėti ir tesėjo išausti, tas sau ir nusirėžia.

Tai lietuvių klėtys ir pilnos gražių gražiausių storų rietimų plonučių, baltų balčiausiai gailioje rytmečių rasoje išbaldytų audeklų: plonesnių drobių marškiniams, storesnių paklodėms ir marškoms, servetinių – ančvilkalams, stalams, rankšluosčiams ir nuometams, pakulinių – maišams ir pašluostėms.

Tik jūs patys dabar pasakysite, argi be kurių „laumių" galima turėti tiek kantros ir išmonės? Taip, didžių yra Lietuvos Laumių nuopelnų, kad jos įmasina mūsų moteris austi!

Į tą darbą Laumės pradeda traukti dar mažas mergytes piemenėles. Lietuvaitė nuo mažens nestoja dyka, kaip dažnai daro lietuviukai: ji ar mokos knygas paskaityti, ar audžia juostas iš lininių gijų, iš vilnonių, o kai kada tai net iš šilkinių. Jos pačios juosmuo ir kojos pirštai tai pirmapradės jos staklės ir mestuvai; nagai – skietis ir šaudyklė; antis – visokiažiedžių siūlų sankrova.

Kiaurą dieną lietuvė piemenaitė knarpia, klestelėjusi kur nuovalyje, raštus renka: pynę pina, gembėmis gembėja, danteliais dantija, grėbliukais, pušelėmis ar tulpėmis margina. Reikia užeiti žalingasai galvijas, strikt audėja ant kojų, o visas jos audeklas bekabąs pajuostyje, užėjo gyvulį, klast ir vėl audžia, raštus renka.

– Per vidurį padarysiu platų baltą taką, – balsiai galvoja. – Įrašysiu geltoną grėbliuką ir žalią pušelę... Čia grėbliukas, čia pušelė; čia grėbliukas, čia pušelė... O kad dar pridėjus ko mėlyna – tulpę? Tik kažin, ar bederės? Ar nebūtų geriau jai pačiai vienai? Iš šalių po dvi gembi, po juodą ir... Palauk, kokių gi čia aš dar turiu gijų? O gal bus jau per marga? Dargi iš pakraščių danteliai. O kad išgembėjus neišilgos vienodai? Gal kopetėlėmis tų pat žiedų? Čia raudonas spyris, čia geltonas, čia žalias; čia raudonas, čia geltonas, čia žalias... O dančiukai mėlyni.

Per ilgą vasaros dieną privargsta piemenėlė, tik ir miegan krisdama, sapnuoja teberenkanti raštus, tebederinanti žiedus: čia raudona, čia geltona, čia žalia, – ar derės?

Išgirsta kur nors trečiame ketvirtame kaime naują raštą renkant, bėga pasižiūrėtų ir išmoktų. Rado ką navatna, džiaugias pusę dienos kaip dailininkas vykusiu paveikslu. Ir namo parėjusi, viena tesvajoja: kaip čia toksai pat raštas ir jai surinkus?

Paūgtelėjus, ligi tik kojom pasiekia paminų, sėdas į stakles.

Lyg vištai perėti, lietuvei kas metai ateina rakas austi. Rudenį sudoroja turtus, prisiverpia tokių plonų tolikų, kad per žiedą jas pervertumei; nusidaro gijų, – ir ima basom kojom barškinti dvidešimti keturias pakojas, lyg fortepijoną groti; stuksi muštuvais, laido šaudyklę, plačiai kėtojas rankom. Visa audėja juda, ir kojom, ir galva. Taip kas metai, visą dykąjį žiemos laiką, kada vyriškieji daugiau pradykiniuoja, neg miškan važiuoja.

Įsopsta nugarą nuo lingačiavimo, rankos nuo kemėravimo, kojas nuo pakojų rinkimo. Tik kas tai prieš džiaugsmą, kai matai, kaip sidabrinė šimtaraštė serveta plaukia į tave, kaip tos brangenybės vis daugiau vyniojas ant veleno ties keliais ir daros jiems ankšta.

– Tai kad užtiesiu skobnias staltiese, tai kad prikabinėsiu rankšluosčių, tai kad apsivalkstysiu priegalvius, – visos kaimynės pavydės!

Didžių Lietuvos Laumės nuopelnų, kad įmasina lietuves raštus rinkti!

Tik kaip ir galima laukti ar reikalauti, kad jos, po tūkstantį kartų iščiupinėjusios savo audeklėlius, lengva širdimi atiduotų svetimam pirkliui už keletą muštinių? Ne! Tiek išvargusi savo audimėlį, jį turi pati sunešioti arba tie, kurius ji myli.

Štai vėl vaizdas, kaip marti atvažiuoja.

Gražu. Apie Sekmines.

Visas sodžius laukia jaunamarčios iš anos šalies parvažiuojant. Atžvangėjo, atatilindžiavo jau vakarą, temstant. Neilgai tepašokę, taip sau, tik užsitrinkti, vestuvninkai susisėdo vakarienės. Tik gerai pavalgę ir išgėrę, ėmės jau kaip vien reikiant šokti: ilgai tą patį šokį ir ilgai lig po pusiaunakčių.

Tik jaunamarčios nematyti. Ji su naujaisiais namiškiais šnekas neatsišneka, net savo meilužį tam kartui pamiršusi, ne tiktai vestuvninkus. Paerzinta panervinta pila beria šnekos kalbos žodžių kaip iš rankovės. Klausytojams belieka tik kada ne kada kiek bumtelėti. Pagaliau jaunavedžius išlydėjo klėtin gultų.

Moteris – slapčių puodelis. Ir jos sodžiuje atsiradimas slaptingas, ir su vyru sugyvenimas ir vaikų vaisymas slaptingas. Tad vestuvės visus dalyvaujančius vienodai palenkia, vienodai paerzina jų domumą.

Visame sodžiuje tą vakarą niekas apie nieką daugiau nekalba, kaip tik apie naują savo kaimynę. Nuostabu: ničniekas neužsimena, ar graži, visiems terūpi, ar gera: ar sutiks su šešiuru ir anyta (vyro tėvais), su dieveriu ir moša (vyro broliais), ar neriesis dėl menko daugio su kaimynėmis.

Dar daugiau rūpi visiems, griežtai visiems, ar sunkios buvo kraičio skrynios. Palydovų ir vedlių buvo gana. Vis dėlto kraičio keltų, tikriau, jo patirtų buvo subėgę ir kiti jaunikaičiai.

– Sunkios, bra, – kalbėjo paskui. – Lyg akmenų prikrautos. Jei ne akmenų, tai daug rietimų: popierius ir drobė tėra taip sunkios. Net vieną skrynios koją nulaužėm, bekeldami ją prieklėtin ir per slenkstį – klėtin.

Visi nekantrauja, laukdami rytojaus. Nuo pusryčių pradėjo rodytis kraičių kėlėjai, tai baltais rankšluosčiais per petį, tai storais vilnoniais kaklaraiščiais per pečius, nors vasara, tai naujomis juostomis su kutais. Išvydę kurį tų pažymėtųjų, kiti tuoj jį apstoja, ima vartyti dovanas ir džiaugtis jų raštais.

– Tai kad dovanota Jonui rankšluostis! Bent dvylikanytis, sesele, – kalba viena mergaitė.

– Dvylika? Čia, bra, šešiolikanytis. Jau manęs nebepamokysi; pati perniai tokių pat išsiaudžiau penkiolika sienų*. Bus bent du tuzinu padoriai ilgų rankšluosčių, – gina antra.

---

* Siena = 4 stulpeliams = 5 maždaug mastams (uolektims), uolektis = 14 verškams.

– Tai nagai! Žiūrėk, kaklaraištis iš tolo tviska rauda ir žalėsais... – stebisi trečia.

– O juostų, juostų! Kas juosta, tai kitas raštas. Sako, turinti juostų nuo viso šimto metų. Dar pratėvių palikimo, – džiaugias jaunikaitis.

Kas vyresniųjų grįžo, jau papusryčiavęs vestuvėse, džiaugės priegalvių aptaisymu:

– Raštų raštai. Nebent dvidešimt keturiomis austa, ne kaip kitaip. Nė galva nebesumeta. Kaip čia buvo ir kojom beišspardyti!..

Jaunamartė, jau prieš pusryčius apsiruošusi, visus savo klėties ir svečių galo priegalvius apvalkstė savais ančvilkalais, visus stalus nutiesė savomis staltiesėmis, visur prikabinėjo savo rankšluosčių. Visas skrynias tam kartui iškraustė: rietimus sudėjo lentynose, kėdeles apdangstė kilimėliais. Pati apsitaisiusi kuo gražiausiai, tais pačiais, kuriais šliūban važiavo, tik dabar jau be mergystės ženklų – be šydo ir be vainiko (moteries ženklas – karbatka po skarele per momenį), ateinančius svečius priiminėja pirma savo svirnelyje. Kiekvienas turi pamatyti jos turtą, ne tik pamatyti, ir pačiupinėti, ne tik pačiupinėti, ir pačepsėti ir tiek atsigirti, kiek jau gana, nes pagyrimų klausyti niekam neatsibosta. Ypač gera jaunamartei, kai ima girti moterys, kai jaučia jas giriant ne tiek iš džiaugsmo, kiek iš pavydo.

Tik visiems visa apsirodžiusi, marti ima viešnias su svečiais vedžioti į saklyčią, į stalą su grietine šildyto alaus atsigertų, putnių ragaišių pakąstų. Svečiai alaus čiulpia ir pyragų kanda lyg nenoromis, lyg ne savais nasrais. Tačiau storų storiausių riekių abišalių ties kiekvienu padėlioti – dažnokai reikia. Ragaišis girti neatsieina – būtų lyg pasisakymas: pati tokio pasikepti nemokanti. O juk reiks nauja marti kaimynė atmylėti; kuo gi, jei ne pyragu su sviestu ir sūriu prie buteliuko – vyrams.

Ne mažiau įdomauja jaunamartės ir mažvaikiai, tie, kurie kelinaitėmis, tiesa, jau mūvi, vis dėlto ta dalis kostiumo jiems dar nėra privaloma. Išgirdę:

– Jau dalija, dalija – juostas! – kaip akis išdegę puola į aną galą sodžiaus. Visi bekelniai ar ir kelinėtieji viršun išleistais marškiniais, visi bejuosčiai. Tokių mažesnių ir didesnių avinų susirinko keliolika. Ankštu būreliu ties prieklėčiu sustoję, pasiilgusiomis akimis žiūri į atvirą klėtį, kur ir iš kur linksmai bėginėja visoki svečiai ir artimieji, balsiai belsdami čebatais.

– Išeina, išeina... – sučeža aviniokų būrelis, kumštelėdamies kits kitą į pašones.

Išeina prieklėtin jaunamartė, lydima viso būrio moterų. Anyta ir močia čia pat šalia jos laiko visą saują neplačių juostelių. Jos visos – vienodos vertybės, tik ne vienodu raštu austos. Kiekvieną sodžiaus mažvaikį čiabuvės moterys marčiai pristato skyrium.

– Čia Juzukas.

Pavardžių nemini: jiems dar nereikia dokumentų.

– Susijuosk, Juzuk, kad nebūtum palaidas, – sako marti, priimdama iš anytos ar iš mošos rankų juostelę ir paduodama vaikui.

– Čia Napaliukas.

– Susijuosk, Napaliuk, kad nebūtum palaidas.

Taip visiems dalija ne nuo sprysko, tik stačiai nusilenkdama per prieklėčio tvorelę. Kiekvienas dovanojamas stiepias greitai, godžiai tveria juostelę drauge su jaunamarčios rankele ir paukši ją (bučiuoja) kaip dėdienei, nors dar jauna. Dėdienė (būta gi „dėdienės"!) iš pradžių lyg drovisi. Kaip gyva dar jai niekas nebuvo rankon pabučiavęs, nė meilužis: tai per didelė garbė. Matės tad jai patinkant ir dėdienės rolę ir tą asmens pagerbimą kaip jau pilno žmogaus.

Tai juo daugiau dalija, juo meiliau šypsos, juo gražiau ir saldžiau lyg paukštytės balseliu malonina.

– Susijuosk, Gabriuk...

– Susijuosk, Aleksiuk...

Vaikai juosias, tiesa, nedaug tepasigėrėję savo juostelių raštu, vis dėlto neapsakomai patenkinti. Nėra nė kada: akių negali atitraukti nuo tos sodžiaus karalienės tarp kitų moterų.

Ta dovana, juostele, marti prisirišė vaikų širdeles ne tik prie savęs, prie viso savo kiemo. Pirma jis buvo kiemas kaip kiemas. Dabar gi rodysis lyg šviesesnis ir jaukesnis. Tas kiemas bus būklas jaunos moteriškės, gal labai šventos, gal nepakenčiamos raganos, – vis viena slaptingos. Vaikai tai jaučia gyvuline savo ome. Dabar jie tyčiomis bėgios pro šalį, kad juos martytė pamatytų, prakalbintų, vardu pašauktų. Tai bus gerumėlio!

Anyta su moša gavo sijonams po galą vilnono, tokio stikluoto, kokio šioje parapijoje dar nė matyti nebuvo. Kur buvę, kur nebuvę, vis griebias juo džiaugtis. Pasižiūri vienos kloties, patraukia antrą, labiau ištiesdama, ir vėl žiūri tokiu pat įdomumu, lyg tai būtų jau kito, ne to paties audimo. Pasižiūri net apatinės pusės.

Ir jų širdys pilnos palankumo sūnienei brolienei, svetimai atėjusiai į jų pirkią gyventi ir joms vadovauti. Kitam savo vietą užleisti – nepiga. Bus dar kivirčų ir susigynimų. Kolgi kas, gera marti, ką ir besakyti! Tik duok Dieve jai sveikatos ir ilgo amžiaus...

Šešiuras ir dieveris gavo čerkazo žiponėliams. Samdiniai gavo po plonus stuomenis su dar plonesnėm rankovėm; paskui pasiūs pamieravus. Visi džiaugias ir taip žvilgsi į jaunavedžių klėtį, lyg pasirengę tuojau primušti tą, kas tik drįstų paliesti taip gerą naują šeimininkę. Visus surišo nagingos lietuvės – audimėliai.

Dar ir dar sykį palaimintos Lietuvos Laumės, kad jos dukteris įmasina austi ir taip jas pačias padaro, lyg geras namų laumes – taikintojas!

Plonos drobės marškiniai, nuometai, stikluoti rankšluosčiai, staltiesės, ančvilkalai, milai, mileliai, rainės, andarokai, sijonai, liemenės, kiklikai, – griežtai visa visados atmina kiekvienam lietuvio namiškiui, jog tai padaryta tų namų šeimininkės moteriškės rankomis ir pelno jai pagarbos, garbingos gyvenime vietos. Tautadailė, lietuvaičių skonis ir nagingumas, ne be daugelio kitų veiksnių, žinoma, pataisė joms lietuvių šeimynoje tokią rinktinę vietą.

Tad lietuvaitėms nėra ko pavydėti persėms jų brangių kilimų, kuriais pagarsėjo pasaulyje, jei, savo rankų darbais dengdama šeimyną, savo raštais dabindama visus namus, daro namiškiams įtakos, kuriai mielai pasiduoda visi, neišskiriant nė tikrojo valdovo – vyro!

Per juostą – į širdį. Per dailę į Namų Ugnelę!

O jūs, materialistai, norite, kad Lietuvaitė per savo dailę patektų į žydo kromelį? Tepadarai tai negyvieji mechanizmai!.. – pabaigė Vizgirda savo lino darbų pasaką.

– Darbai, teisinga, nuobodūs, – pritarė senis Šešiavilkis. – Tik tamstos, kunigėl, jų nupasakojimas visai ne nuobodžio pasaka.

– Kiek aš visame tame matau aukštos kultūros! Ne tos, kuri skaisčiai blizga, tik tos, kuri stengia tokių švelnių jausmų žmones padaryti. Ak, žmonel, kiek kartų mūsų klysta, iš tolo sprendžiant apie Lietuvos žmones! – kalbėjo Sviestavičius savo žmonai, spausdamas Vizgirdai ranką.

– Aš atsiimu savo žodžius, – rimtai pritarė ir daktaras Gintautas.

VIESULAS

Gal pažint ir žinot,
Katras neženotas:
Skaistus baltas bernužėlis,
Kaip piene mazgotas.

Murziuką buvo įsimylėję visi vidmantiškiai. Buvo gi ir už ką.

Gerai šeriamas, sveikas, kaip rubuilis, jis augo dužėjo kūnu ir jo pajėgomis. Turėjo pagaliau jų tiek, kad nebetilpo savo kailyje. Kapstės, muistės, trynės į užtvarą ir sieną, garde uždarytas. O paleistas į apluoką, tiesiog nebesižinojo, ką bedaryti.

Iš pat pradžių tuoj striksėjo, kaip esu kitkart matęs, juodukų šokį šokant į rusų dainelės gaidą: „Ach, ty berioza, ty maja

berioza"[114], vienoje vietoje, tai pirmagaliu aukštyn, tai paskuigaliu.

Paskui ūmai, lyg tik to jam ir tereikėjo, kibo ragais duobę kasti ir įnikęs kasė tokiuo įnirtimu, taip šnirpšdamas, lyg būtų jam pasakę ten katilą pinigų rasiąs.

Pakasėjęs ir neradęs įnikdavo išraustąsias žemes per save drabstyti. Užkabins kojos nagom ir sviedžia užpakalin, jos tačiau pakyla aukštyn ir, apsukusios ratą, krenta priešakin. Taip ir suka žemių ratą lyg žongleris.

Gana ir to. Tad pagalvojęs, pagalvojęs, kas čia daugiau beištaisyti, leidžiasi laigyti tokiais šuoliais, lyg jis būtų miškinis stumbriukas, ne naminis, rimtų taurų ainis, dar neatpratęs šokinėti per duobes ir šiekštas neįeinamos Beloviežos girios. Šokinėjo stirnos lengvumu, net nebederėjo milžiniškam jo kūnui.

Prisidūkęs prisidošijęs grįžo atgal taip patenkintas, lyg jis būtų padirbęs kokį nenykstančios vertybės darbą; pirma į senį Vidmantą, kurs, girdamas jį, kasė jam parages ir šepečiu šukavo sprandą ir visą kailį, kad nereiktų zuzintis, paskui į virtuvės, tas pat ir kontoros, spryską, kur iš Daratos gaudavo pagyrimų duonos pluta ar kitu kuriuo gardumynu, ne vienais tuščiais žodžiais ar pakasymu.

Geras buvo Murziukas ir meilintis mėgo. Tik jis darėsi per didelis, per galingas, nebepakabus žaisti: pajudės ir nenorėdamas užgaus. Nekalbant apie tai, kad ir supykti gali. Tai ėmė senis ir įvėrė jam nosin nemažą grandį.

Rodės, kaip čia toks veršis ir duosis! Tik kam gi būtų sumanumas? Senis pririšo jam prie ragų vieną galą virvės. Paskui ta pat virve perjuosė jį per krūtinę, tuoj už pirmutinių kojų, padarydamas kilpą nugaroje, ir antrą kartą per paslėpsnes, per kryžių padarydamas antrą kilpą, kaip raizgoma ilgas ryšulys: per dusyk skersai, kol pertrauksi pailgai. Dabar patraukė virvę už galo, ir milžinas ramiai, lyg savaime, atgulė ir nejudėjo.

– Še, laikyk, kad vis jaustųsi nebelaisvas. Tik neveržk per labai, kad kai ko neperveržtumei, – kalbėjo senis, eidamas su replėmis prie snukio. Iškirpo pernosėje prieš kremzlę kiaurynę,

įsegė prakečiamą grandį ir užpleišijo ją varine vinimi amžiniesiems amžiams, kol neteks kailis nubielyti.

– Tokių dyvų dar nesame matę! – nustebo darbininkai išvydę, ką vienas pats senis daro tam milžinui buliui.

– Jė, reikia žinojimo, kaip su tokiais elgtis. Kitaip jis tavęs nepagerbs, kad ir jo ponas būtumei, – atsakė Vidmantas.

Tokiuo ordinu pažymėtas, Murziukas virto kur kas rimtesniu Murza, ypač kad ir šeimyninis jo gyvenimas, parapijai pajutus jo savumus, žymiai atsimainė. Vis dėlto namiškiai dabar labiau jo lenkės, neg kada jis išdykavo. Jau vieno ir nebeleido, pirma neįsivėrę virvės į grandį. Pirma jis galėjo netyčiomis užgauti, dabar jau pyko. Gerai, kad nebuvo ganomas: vis būt buvę neramu šeimininkams, ar ko nepadarė.

Napalys buvo greitas ir judrus kaip tikras „skripcionas", nors jau buvo konskripciją perleidęs. Jis buvo jau susirinkęs visas Apvaizdos jam skiriamas gamtos pajėgas, tik dar jų nesutvarkęs, nesusistatęs į tinkamas vietas ir neįkinkęs jų tam tikrų darbų dirbti.

Kai buvo pašvenčiuose, visą savo energiją gaudavo išgaišinti darbuose, ir už jį nebuvo darbininko, spartesnio išeiti ir ūmesnio dirbti. Dabar jis nebebernavo Petrui, tad jo buvo visur pilna, pas savo Stiksą, kūlgraužas ir Sakalynėje. Taip ir susidarė dalykai, jog be Napalio nebuvo nei pradedama, nei baigiama; nei tariamasi, nei dirbama. Visa ko jis buvo būtinasis narys, paventiškių kompanijos tarpininkas telefonas, o labai dažnai pats pradėtojas, pats vykintojas.

Tuo jis buvo panašus į Gintautą ir tuo drauge skyrėsi nuo jo.

Gintautas sietynietis vienas vedė visą dvasios gaivinimo darbą, pats tačiau stovėdamas nuošaly, kaip vyriausias vadas Ojama Mandžiūrijos karą kariavo iš Japonijos salų. Napalys pats visą darbą dirbo ir buvo tad panašus į atskirų armijų vadus, Nogi ar Nodzu[115]. Gintautas buvo lietuvių atgimimo inžinierius, Napalys – atgimimo mechanikas.

Napalį pavenčiais visur pamatei, kur jo laukei ir kur visai nesitikėjai. Taip pat nežinojai, kada jis iš tavo akių išnyks. Rodės ir nyko, kaip debesio šešėlis.

Ar visados Napalys buvo laukabėgis reikalu? Reikalų jam buvo daug, tai tiesa. Vis dėlto ne tiek, kad kas diena jį šen ten jie gainiotų. Jį gainiojo vidaus pajėga.

Sočiai, sveikai išaugintas, darbais išgimnastikuotas, Napalys buvo stipras kaip plienas. Jam rodės nėsą pasaulyje žmogaus, kurio jis neparmintų, nėsą daikto, kurio jis nepakeltų ir nepaneštų. Antai susilaižinęs su malėjais, ėmė ir užnešė dvylika pūdų staigiais laiptais aukštyn. Žmonės net nusigando. Tėvas net su pagaliu šoko už tokias „štukas", nuo kurių ir trūkis gauti piga. O jis sau tik juokias, tik pečiais trauko, lyg ruošdamos antrą tokią pat naštą užnešti.

Jaunos gyslos buvo tamprios, kaip iš gumielastikos. Jaunas kraujas jomis kunkuliavo dūko tikromis audromis.

Eina kur į kelią, tai taip įnirtusiai žengdamas, lyg jis per tankius krūmus plėštinai būtų plėšęsis, ne skystą orą skrodęs. Ir to maža. Eis, eis ir pajunta, lyg kas jį būtų prileidęs dujų, kaip aukštyn leidžiamąjį baloną, ir jis įgyja galybės paskristi. Pasileidžia tad bėgti, ne tekinas rusenti, tik tokiais retais šuoliais, lyg įsiavęs į septyniamylius pasakos klumpius, išžergdamas po septynias pėdas arba taip pašokėdamas aukštyn, jog pats būtų nustebęs, jei save tuo akimirksniu iš šalies būtų matęs. Tokių šuolių ir pašokėjimų tematei cirke. Ir vis dėlto jam buvo pikta, kad negali paskristi kaip reikiant: drąsiai, audringai, kad net švilptų skrodžiamas oras. Tad vėl žengė pirmykščiu viesulu, dantį sukandęs, plėšdamasis per oro kliūtis.

Kam gi ir mylėti, jei ne tokiam? Tik jis, sportsmeniškai augęs, nesinervinęs, be blogųjų įpročių, nepametęs jokių raktų, buvo doras; juo mylėti gabesnis, juo gėdingesnis. Pats savęs gėdėjosi. Mergelei bent rankos goslingai prisitikti jam taip pat buvo baisu, kaip ir ugnimi nudegti.

O dėlto jų ilgėjos, mielai draugėn su mergelėmis bėgo, su jomis žaidė ir šoko. Gamta jį vertė bent iššokti, išdainuoti, išgroti ar iššnekėti visą tą perteklių, kurio kitaip neišeikvojo. Tad jis ir buvo viso susirinkimo neramintojas, judinamoji dvasia; ne anuo apaštalavimu, tik jaunuolio dūkimu, kada ir jam pačiam nuo to galva sukės ir nuo jo visiems kitiems. Kultūros

ir laisvės apaštalavimas tik gaivališkai, savaime sekė jauno dūkimą, kaip vienas jo būdų. Gal dėl to ir sekės taip, kad buvo nedirbtinis, nenuobodus, audringas kaip ir visi jo darbai.

Ak, kiek jis buvo jaunų sielų suneraminęs, pradedant nuo miestiečių pusmergėlių ir baigiant stamantria, ištikima rymiete ponia Sviestavičiene! Tik jis dar nieko nesiekė, dar neturėjo aiškaus meilės objekto. Bet tik siausti, bet tik dainuoti, bet tik su mergaitėmis, tai ir gana. Toks jau tas gyvenimo tarpas, apie 20 metų, kol nepereis į savimylį, pradedantį iš būrio skirtis ir nuošalio dairytis; džiaugias, kad „mergelių daug, o visos jaunutės ir gražių gražiausios", kol neims džiaugtis laimėjęs vieną, „visu gražiausią, visu maloniausią".

Vis dėlto toksai pirmosios meilės objektas pamažu darėsi, nors ne visai taip kreivai, kaip paprastai esti: pirmąją meilę laimėja visados daug vyresnieji dėdės ir tetulės ar šiaip jau kokie nepasiekiamieji karaliai ir karalienės. Pirmoji meilė – geroji meilė, jos nereikia pralaimėti, nes tokia galybė nebesugrįžta. Gaili, kad ji tėra tikrenybės rūkas ir migla: sudaro pavidalus ir paveikslus, tik juos retai kada tepagauni.

Pirmąją Napalio meilę uždegė Darata. Ji per dideliu savo visų dalykų išmanymu, per geru visa ko mokėjimu, per dideliu autoritetingumu ir nemergiška nedrova kalbėti apie tokius dalykus, kurių paprasta mergelė fiziškai nepakelia, rausta kaip žiburys ir sprunka pro duris, matėme, Napaliui nepatikusi ir savo moteriškumu maža tepatraukusi. Kad Napalys būtų žinojęs Daratos medicinos amatą ir kaip jis realiai jaunus žmones auklėja, būtų visa tai supratęs. Tad Darata labai tiko į „tetules", laimėjančias pirmąsias jaunų žmonių simpatijas.

Napalį įdrąsino pati Darata. Jai tasai jaunikliis buvo kitoks vyriškio idealas neg ji jam, neg Gintautas Onai ar Marytei. Tiesus kaip stipis, garbanotas auksaplaukis, mėlynakis kaip ir Marytė, plieninių muskulų, vyriškai galingu rankos paspaudimu, mažais uosteliais ir taip dailiai, taip nepaprastai sudygusia barzdele, kad ja viena negalėjai atsidžiaugti, – griežtai visu savimi ir kiekvienu dalyku skyrium Napalys iš karto patraukė goslią kaip ir visos žemaitės Daratą.

Ji, ir pati to nejausdama, negalėjo savo akių atplėšti nuo jaunikaičio, stebėjos į pat veidą, savo akim godžiai gaudydama jo akių žvilgsnius. Pati nejusdama, ieškojo jo rankos ir ilgai ją laikė savoje, ne tik pasisveikindama ir atsisveikindama, dar ir vedžiodamasi po savo darbo vietas.

Visa tai Napaliui ne mažiau virpino kūną kaip Galvano srovė. Po keleto tokių bandymų eksperimentų jau Napalį krėtė drugys; jis darėsi neberamus, liūdo, lyg pyko, Daratai tiesiai į akis nebežiūrėjo ir, šiurkščiai atsisveikinęs, skubėjo namo, nors nebuvo pasirengęs taip ūmai išeiti.

Pareit pareidavo namo. Tik užmiršt nebeužmiršdavo Daratos bandymų. Lyg šmėkla stovėjo jam akyse Daratos stogas ligi juosmens, kaip koks dirbtinis biustas jo mokyklos salėje, net ir dieną. O sutemus tiesiog sirgo haliucinacijomis: ją tikrai matė rūke kaip fosforinę. Matė savo vidaus akim guldamas, matė keldamas ir nervingai virpėjo lyg paliesta violončelės styga.

Dabar Napalys nebedainavo, kur eidamas, kur būdamas, kaip ta mergelė, kuodelį verpdama, rūteles ravėdama. Ir kai jau imdavo dainuoti, tai visiems buvo aišku, jog nebe taip. Dainavo kažin kas iš jo, nebe jis pats. Smuiku patraukus per stygą, ji virpa skamba ir – gražu; kai tą pat virpančią stygą dar spaudžiamuoju pirštu padrebini, ji pradeda liesti pačią širdį, ne tik ausį.

Ir Napalio balsas, glostęs glostęs ausis, ėmė virpinti ir širdis. Pirmoji tan balsan atsiliepė Marytė. Kai ji broliui pritarė ar pati viena dainavo, tai ir jos balsą kažkokia ranka ne tai virpino, ne tai kažkuo tepė, kad jis būtų jaučiamas, ne tik girdimas.

Jautė tai ir jų tėvai.

– Mūsiškiai muroja kaip briedžiai pavasarį, – tarė vieną kartą senis Šešiavilkis savo žmonai.

– Tai kad pasakė: kaip kirviu kirto!.. – piktai atsiliepė žmona, širdyje tačiau patvirtindama vyro pasakymą. Gamta jos jaunuolius neramino, tai jai buvo aišku; reiškėsi norai. Kad bent Dievas duotų jiemdviem kantrybės, proto ir išminties visa kaip reikiant žmoniškai, padoriai... Jai vis dažniau pareidavo noras paprašyti Dievulis, kad jis ir tą paskutinį jos kūdikį - ben-

jaminėlį[116], paskutinį senatvės džiaugsmą – nors, ak, kaip nesinori nuo savęs paleisti! – prie gyvos galvos pavelytų išrėdyti į žmones, taip gražiai ir doriai, kaip ir anas pirmąsias. Jautri ir senovinė lietuvė sirgte sirgo kiekvienu savo vaikų žingsniu ir užmigti negalėjo, jiemdviem šventavakariais išsisukant kur į Gintautą ar į Vidmantus.

Močiai dėl Napalio kažin kodėl nebuvo tiek baisu, nors jis apvesdinti bus daug kebliau, neg Petras buvo. Iš Napalio buvo galima susilaukti didesnių netikėtinumų, neg buvo jiems sutaisęs Petras. Petras – derva, verdanti užvožtame katile; Napalys – derva, atvirai kunkuliuojanti. Petras darė ir padarė, lygiai, vyrišku užsispyrimu sudraskęs kliūtis. Napalys bedrėksdamas gali sau ir galvą nusirauti. Vis dėlto baisiau buvo dėl Marytės, nors ji nieko panašu nežadėjo. Gal kaip tik dėl to. Silpnalytė, iš savo vidaus gali užsimušti.

Santeklių „briedžių murojimą" girdėjo apylinkė ir kaip seniau džiaugės. Rusas šviesuolis sakė: krasivo i strastno; ponia Sviestavičienė: ładnie i namiętnie[117]. Tik viena Darata suprato, ji buvo tiek brendusi, iš kur ta nauja balso intonacija pasidarius ir kam daina skiriama Ir nei džiaugės, nei liūdo, kai girdėjo, tik viduje išsilaikyti niekaip negalėjo, ėjo į verandą, stojo tarp jos stulpelių, godžiai, kaip erzinančio nuodo, gaudė tos goslios gaidos ir skrido ten, už upės, visa savo būtybe, visa savo esme. Skrido tiesiai ant krūtinės tam Ventos dainiui už tai, kad jis moka taip padainuoti.

O dainius dainavo ne be tikslo. Napalys žinojo, jog jo daina – gražu; dabar jautė, jog kai kam ir meilu. Tyčia tad bėrė savo dainon, savo balsan tų imbierų, kurie kutina. Norėjo naują save išrėkti, save pasisakyti balsu; visa tai, kas nevyksta teisingai išdėstyti žodžiais. Meilės pilnybė juk ir tereiškiama gyvais ir muzikos balsais ar pabučiavimais. Žodžiai tam tikslui maža tedera. Bjauru kalbėti jaučiant, jog ne taip ir ne taip; arba daugiau pasakai, neg jauti: tai veidmainiuoji; arba mažiau: tai nusiskriaudi. Jei kalba padaryta mintims maskuoti, tai jausmams taip pat. Tyla – gera byla ne tik išminties dalyke; kalba ir jausmus vėsina, ne gaivina; nori daug ir stipriai jausti,

mažiau kalbėk, daugiau tylėk ir slėpk, kad neišsituštintumei, dykas, bejausmis nepaliktumei.

Greit pasaka sekama, negreit darbas dirbama. Visa tai, apie ką kalbamės, nesidarė šurum burum, tabalai makalai, tik sirpo ir brendo tam tikrą laiką. Kaip dirvos varpos: pirma auga, plaukia, paskui žydi dulka ir kita kitą apvaisina, taip ir mūsų jaunimo jausmai. Kiekvieno jų didėjo savotiškai, Marytę rojun keldami, Gintautą šliūban varydami, Napalį – Sakalynėn, o Oną – į tikrą satanizmą. Ten kiekvieną savo vietoje mes rasime ar jau radome.

Napalys, kaip tikras Dievo rinktinis, gavo iš jo daugybę talentų, tasgatės, kam duoda, tam ir dribteli. Tikriau, jis buvo talentingas vienu: įdomauti ir mėginti, nes kita visa jau paskui sekė. Napalys buvo didelis „makanikas" padainuoti ir pagroti, pamaliavoti ir palipdyti iš molio, pameistrauti iš medžio, pasidirbti parako ir visokių piroteknikinių ugnių. Pagaliau ko gi jis nebemokėjo? Mokėjo net kambarius tapetuoti, elektros varpelius pritaisyti ir net naminį telefoną pravesti.

Plausto namiuką, dailaus vasarnamių stiliaus, švarų, dviem kambarėliais, pasistatęs savo sumanymu paupyje šalia naujo plausto ant didelių laivių, jis telefonu sujungė su malūnu, su Santekliais ir... su Vidmantais, tikriau, su Darata. Į namus reikėjo dvejetas trejetas stulpų įkasti, o į Vidmantus vielą pritaisė prie medžių. Menkas tai buvo prietaisas, tačiau žinią duoti buvo galima.

Iš savo telefono Napalys daug gera laukė. Gera bus, kai iš namų nesiųsdami galės jį valgytų pasišaukti; gera bus... nenorėjo prisipažinti, su Darata nuolat nuolat, ale tai nuolat, neatsitraukiant šnekėtis ir šnekėtis. Tame viename jis apsivylė. „Nuolat" – nebuvo laiko nei jam, nei Daratai, o pasikalbėjimai per telefoną tiek tedarė gera, kiek laižymas sukraus per stiklą.

Jis pasidarė kitą, bevielį telefoną ar telegrafą, kuriam jis ir Darata patys buvo gyvi aparatai: leidėjai ir priėmėjai. Sprogdamas meile, Napalys sėdos plauste suolelin ir smeigė savo akis į Vidmantų trobą sodo medžių tarpais. „Telefonavo" savo

pasiilgimą, meilę, norą pasimatyti bent, pamatyti Daratą iš tolo. Žiūrėjo, žiūrėjo, visą savo gyvulinį magnetizmą įtempdamas ir tenlink savo jausmo sroves siųsdamas, ir buvo tikras, jis tiesiog jautė tas sroves vilniuojant oru, atsimušant į skiriamą vietą. Toms vilnims nebuvo kliūčių, nei sienų, nei tolybės. Telepatijos jis neišmanė, tačiau buvo tikras jo mintį ir intenciją Daratą priimant.

Neapsiriko. Darata, rodės, niekur nieko; nei mintyti, nei galvoti nebuvo maniusi apie Napalį už darbų galvos. O kaip reikia, ūmai užeidavo toks neperlaužiamas noras išeiti į verandą ir bent į tą pusę pasižiūrėti, kur Napalys dažnai sėdi. Tat viską metusi namie ar daržo ežiose, ėjo, žiūrėjo ir – matė Napalį lyg to tik telaukiant; pašoksta jis nuo savo sėdynės ir ima džiaugsmingai mojuoti šiaudų skrybėle. Darata jam plevėsavo balta gairike ir grįžo atgal prie darbo.

Vasara. Saulė davinėja Ventai po pačią didžiąją porciją spindulių ir kaitros. Tirpyt tirpino žemę, ir visiems padarams gera. Augmens už kits kito auga, lenktynių eina, katras katrą savo vešlumu nukalės. Kas gyvas, mylisi, vaisos, auga: paukščiai, vabzdžiai, žuvys, visi juda kruta, savo veselijų šokį šoka. Lyg ir šakaliai į kits kitą glaudžiasi.

Napalys šiandei ypač įtemptinai patelefonavo Daratai ir ji šiandei greičiau atsiliepė. Napaliui pasimatė ar taip tik pasirodė Daratą šiuokart kitaip mojuojant skarele, ne nuo sav', tik int sav', ir jis elniu šoko tenlink, ne vieškeliu aplink, tik nuo upės stačiai į skardį, kur taip statu, į tą galą šlaito, kurs vieškelio lyg tyčia atkirstas senakapiams, kad niekas ten be reikalo nevaikščiotų, niekas gyvas nedrumstų amžinosios negyvėlių ramybės. Buvo jų ten ar nebuvo; gana, kad stovėjo du stiebu konusiniais dangteliais, reiškiančiu du kapo paminklu ar tik šiaip jau „kryžiu" be kryžmos ir mūkelės.

Napalį į tą staigų skardį įtraukė nebent ta pati galybė, kuri ir lunatiką per lygią kerčią įtraukia į stogą. Norėjo keliais šuoliais peršokti tvoras į kiemą ir tapo stabu ištiktas: pusmergėlės vikrumu, kurs nė nederėjo derliai ir augusiai moteriškai, šenlink vėjo sparnais skrieja Darata. Abudu susitiko ties tvora,

vienas vienoje pusėje, antras antroje, abudu uždususiu nuo bėgimo ir norų užgulimo.

Sukibo rankomis, pasižiūrėjo kits kitam į akis ir išvydo tą patį instinktą: myliu, geidžiu. Vienam ir antram nebe drebėjo, tik spurdėjo lūpos ir skruostai. Sykiu abudu palinko į save, į tokį ilgą pasibučiavimą, už kurį atiduodama Dievas ir dangus, sąžinė ir tikyba, tėvų meilė ir tautybė, visi idealai ir visos brangenybės, asmeninė laisvė ir turtai, kurs meilę padaro viso pasaulio, visos būtybės centru ir vienavaldžiu, vienatiniu visa ko organiško siekimu: cherchez la femme[118], pasirink draugą.

Už tai pykstama, barama, iš šalies žiūrint, tik nei baramieji, nei patys barėjai žodžių neklauso: meilė turi savo galvą ir savo logiką nuoseklumą. Ir krikščionių moralybė ne meilę persekioja: veltui būtų gamtos akstinui prieštarauti, tik meilės netvarkai, į kurią ji, pati beribė būdama, nuslenka. Paties gamtos tikslingumo dėsnio niekas neatmainė ir neatmainys iki pabaigai mažiausios gyvybės.

Tarp Napalio ir Daratos prasidėjo meilė galinga, smarki, audringa, pats jausmų viesulas. Jis nieko nesiklausė, nieko negalvojo, nieko neplanavo. Napalys ir Darata nė neužsiminė, kaip tai vadinasi, kuo baigiasi, kaip visa tai pirkliškai apstatoma. Linko susitikti, žiūrėt kits kito, neatsižiūrėti, bučiuotis neatsibučiuoti ir skiriantis tik plėštinai nuo kits kito atsiplėšti. Daugiau nieko, nors išpažinties eik. Nei vienam, nei antram dar neparėjo į galvą tą audrą sutvarkyti paprastu susituokimu, įsiverti į nosis po grandį kaip Murzai, prisirišti po virvę ir ten teiti, tai tedaryti, ką kitas, už antro galo virvės laikydamas, paliepia ar pavelija. Tai, kas buvo, taip gera buvo, jog ko geresnia sunku ir negalima buvo beįsivaizduoti.

Tėvas Vidmantas juto, ko duktė dairosi vis į tą pusę, kur Ventos dainius, ko pati, būdama bebalsė, mėgina girdėtąsias dainas niūniuoti. Darata nei nesislėpė nuo tėvo, ir Napaliui kažin kodėl nebuvo tėvo drovu, gal jautės nepeikiamas. Atvirai, nėmaž nesigėdydama, dar ligi to nebuvo priėję, Darata pasisakė mylinti Šešiavilkiuką ir esanti jo mylima.

– Tai imsies jį užkuriu? O kaipgi aš? – nusigando tėvas.

Darata jį pabučiavo, vaikiškai prisiglaudė, pamielavo, paglostė ir visiškai numaldė.

– Apie tai mudu dar neesava nė užsiminusiu. O kad ir sutartuva tuoktis į rudenį, tai sutilpsime visi. Tėvelis paliks mūsų bočium ne priešininke, tik lygus, jei nebe galva.

Tėvas nusimanė, kaip mylįs dukrą ir kaip yra jos pačios mylimas. „Apžanyti" ją pačiam seniau rūpėjo. Tad dabar tik pamojo ranka:

– Žinokitaus! Tai jūsų, jaunų, dalykai, ne mano, seno!

Visiškai kitaip buvo su Šešiavilkiais. Ir jie buvo patyrę Napalį vis dažniau prapuolant už upės. Ir jie suprato, ko Napalys toks papūtęs uodegą, lyg katinas kovo mėnesy. Močiai širdis iškrito.

– Prasideda...

Tėvas susikeikė, metė kirvį žemėn iš rankų, dar paspyrėjo jį koja, lyg tikrąjį visa ko kaltininką, įsikirto čebatą į smailumą ir vėl susikeikė, jau pakeldamas ir į vietą padėdamas kirvį.

Nuo pat Vilniaus licitacijos ir drauge grįžimo namo tarp abiejų senių, Šešiavilkio ir Vidmanto, įsikerėjo priešgyniavimas, antagonizmas be jokios priežasties. Tiesiog dėl to, kad abudu buvo geru, nors katras savaip. Vienas buvo geras ūkininkas, antras geras malūnininkas pramonininkas, vienas antram už akių nelindo. Tačiau viena tai, kad apie Vidmantą visa apylinkė kaip į būgną mušė, o apie Šešiavilkį tuo tarpu anei šnipšt, Vidmantą darė Šešiavilkiui labai nemaloniu, nors ir nekenksmingu.

Nekaimyniškus santykius sudarė patsai vienas Šešiavilkis. Vidmantas jo nė atmint neatminė: maža kas gyvena apylinkėje! Nepatraukė jo, tai ir nėjo, nelinko į Santeklius. Tad jis nė būti nebuvo pas Šešiavilkius, nei abudu seniu pas jį, nors jaunuomenė kuone kas diena lankėsi.

Visa tai pagaliau būtų niekai, kad ne kitokia Vidmantų tikyba. Nesišvietęs ir su nieku kitu per visą savo amžių nesibičiuoliavęs, kaip tik su saviškiais lietuviais ir katalikais, Šešiavilkis dar nemokėjo mylėti ar bent gerbti kitataučius ir kitatikius; dar nenujėgė ir juos galint būti gerais ir sukalbamais žmonėmis.

Toks iš tikrųjų buvo ir Vidmantas, nors pirmai pradžiai rodės status ir savęs per tikras, kas taip nepatiko nedrąsiam Šešiavilkiui. Šešiavilkiui visas kaimyno apsiėjimas tokiuo neglaudžiu rodės dėl to, kad jis buvo liuterių tikėjimo, šalto ir neglaudaus. Ir dabar net jam bloga darėsi širdžiai, atminus jo sūnų vesiant, kad ir tokią turtingą, vis dėlto liuterę, o ne katalikę, ir suteršiant visą jo giminę, ne vienus jo namus.

Tik kur naujavedžius dėtumei? Dvare ką gi veiks? Į plausto trobelę nesutilps. Jei Darata, ta senmergė, prisiviliojo tą kvailį berniūkštį, tai tegu sau ir imas jį užkuriomis į Sakalynę...

Tik jei neims?.. Jei viskas baigsis tik nepadoriais santykiais su ta klaidatike, kuri nei Dievo gal nebijo, nei gėdos neturi? Katraip gi geriau: ar kad padoriai susituoktų, kad ir nelygaus tikėjimo, ar kad be visa to ištvirkautų? Ir taip blogai, ir šiaip negerai. Tai seniai ir nebežinojo, ko Dievą beprašyti, kad išvestų iš to užburto rato.

Kitaip myli žemaičiai, kitaip aukštaičiai. Žemaičių meilė labiau gyvulinė, aukštaičių labiau idealinė, poetinė. Visi žemaičių „kamarninkavimai", atseit mergaičių lankymai, esti arba tiek nepadorūs, kad jiems ir vardo nėra kitokio, arba sparčiai veda į poras, ir čia niekas jiems netesi pastatyti bent kokių kliūčių: nei tėvai, atsisakydami duoti dalies, nei klebonai, vilkindami jungtuves, nei žmonių nuomonė.

Aukštaičiai tuokiasi šalčiau. Poras prisirenka, dažnai maža tepasižindami. Dažnai ir labai ilgai prieteliaujasi, visai nesiskirdami sau paskučiausio galo. Į tokius „prieteliavimus" tedera priskirti ir pirmieji meiliškieji palinkimai.

Kartais jaunikliai aptingsta dirbti, ilgėjasi, svajoja, net virkšnauja ar pykstasi, vis dėl to viena, kad – myli. Dažnai ta meilė apgaubia visai ne žmogų, tik patį pasiskirtąjį šventąjį globėją. Pradžia ta pati – natūralusis instinktas mylėti, nors įvairiai jis reiškiasi.

„Mylėti", ypač Aukštaičiuose, visai nereiškia „vesti". Tokios meilės santykiai palieka sieloje visam amžiui mielą atminimą kaip skaistūs pragiedruliai pilkame menkžmogių gyvenime.

Jei Napalys palinko į Vidmantaitę, tai taip pat tik pasiduodamas nesuvaldomai vidaus pajėgai, laigydamas iš sveikatos kaip Murza. Kurgi tu rasi bent vieną, kurs jo amžiuje nebūtų dūsavęs, raštų rašęs, „nelaimingas" jautęsis arba džiaugęsis tokia „laime", kokios nemanė nė rojuje rasiąs. O toji „laimė" buvo ne daugiau, kaip tik gražus mergelės šyptelėjimas arba nedrąsus vogtinis pabučiavimas. Visa tai žino, vyresnieji iš jaunesniųjų pasityčioja, juos paerzina, papykina, ir baigtas dalykas. Kartais net paklausia:

– Kurlink dabar gi krypsta tavo dūsavimai? – suprasdami tuos dalykus nerimtus esant.

Be galo doriems Šešiavilkiams, nėkados nežaidžiusiems meile, kurią vienaip tesuprato: tikslingą susiskyrimą į poras moralybės dėlei, – Napalio blūdimas buvo baisus ir peiktinas.

Jis ir pats savęs negyrė, ir tas prakeiktasis traukimas ėmė jį nuodyti ir krimsti. Jautė, lyg koks milžinas šikšnosparnis kybo ant jo namelio, dengia nuo jo saulės, nerūpestingo pirmykščio džiaugsmo skaistybę ir troškina jį. Tuomet jis bėgo, kur šviesiau, į kalną; vis viena, pamatys Daratą ar ne, bet tik ten. Taip trošku viduje pasidarius, žmogus puola prie lango atsidarytų ir šviežio oro įsileistų.

Kadgi tik tiek! Tai būtų nieko, grynas vaikiškumas. Jis betgi siekė daugiau, mielavosi, bučiavosi, ir tai, pirmajam pagavimui ataušus, vis aiškiau jam darėsi – nedora. Nejaugi? Kas gi čia bloga? Norėjo išsisukti mandragalvodamas ir nemokėjo: buvo per doras. Žodžiais neapsigausi, suk juos nesukęs. Pasibučiuoti su antra lytimi daugiau reiškia, neg šiaip jau pasišebelniuoti, paflirtuoti. Tai per rimtas uždas būsimųjų rimtų apsiėmimų, tai tik pereiginis laipsnis į nesulyginamas blogybes.

Miela tai miela žiūrėti kits kitam į akeles, kad ir pasibučiuoti. Tik jei tai be tikslo, bus vis viena ištvirkavimas. O tas tikslas, vedimas Napaliui nė galvoje dar nebuvo. Ir Napalys svyravo. Valdės, grūmės su savim. Akys jam įdubo ir juodai apsibrėžė, veidas apvyto. Matės didžiulė kova. Klausimas tik, kokiuo galu: įveiks ar kris. Tik jei kris, žalos bus jam daugiau

padaryta, neg kitiems tokiuose atsitikimuose padaroma. O iš kur imsi talkos? Šioje kovoje su savimi sąjungininkų nerasi, reikia pačiam vienam ištesėti. O iš kur tu tos galybės semsies: iš savęs ar iš religijos ir jos aukštyn nuviliojančių idealų, tai tavo dalykas.

Tėvai Šešiavilkiai, jautrūs ir įsibailėję, neabejotinai didino pavojumą, ir Napalio bėgiojimas į kalną rodės daug daug kartų blogesnis, neg iš tikrųjų kad buvo. Jiem tiek buvo nepadoru, jog nė į vienas antrą nebedrįso bežvilgtelėti. Ką jau besakyti – į patį kaltininką. Susirinks pietautų ar vakarieniautų, visi ūmai nutyla, nuo kits kito gręžiasi, žodžiai užkliūva, kąsnys lyg pelienis nebelenda. Kiek srėbę, kiek nesrėbę, veikiai visi skirstės.

Visiems darėsi nebepakenčiama. Kad ką tikra tėvai žinotų, bartų. Dabar kaipgi tu barsies vien už tai, kad prieteliaujasi su kaimynais? Kame gi blogame nutvėrei? Ir tylėjo. Napaliui taip pat. Kad ką pasakytų, galėtų teisintis ar atsibarti, šiurkščiai paprieštarauti, gal susivaidyti. Negerai tai, vis dėlto jam būtų lengviau, jo atidę nutrauktų kur kitur. Dabar jis tegalėjo tylėti. Tik juo visi tylėjo, juo gėdijosi, šimts žino, ką beįsivaizduodami. Ir niekas nežinojo, kaip čia iš tų keblumų išbridus.

Pagaliau pasidarė visiškai nebepakenčiama, ir Napalys nebeatėjo pietauti. Šaukiamas per telefoną, atsakė esąs jau papietavęs. Ir tikrai buvo papietavęs Vidmantuose. Pradėjęs turėti daugiau savo pinigų, Napalys pirkos arbatos, kavos, sukraus, dar kurių skanėsų, namie nevalgomų, ir dažnai pusryčiavo vienas savo „salonuose"– namelyje, užsikaisdamas spiritinę mašinėlę. Tai per pusryčius jo nepasigesdavo. Pasigedo pietų. O kai nebeatėjo ir vakarienės, visi iširo. Tapo dar blogiau.

Petrai tylėjo nusigandę. Jie iš visos geros širdies užjautė mylimą jaunėlį broliuką, pakrypusį vestuvių pusėn: tebeatminė savo pačių kentėjimus ir karą, kol visas kliūtis perlaužė. Tik ką gi jie galėjo padėti, nežinodami dalykų padėjimo? Nuo ko jis ginti, kad niekas neužpuola?

Tėvai vaikščiojo pergeltais veidais ir nuo kits kito sukės. Ką jie galėjo pasisakyti? Vienas keiktis, antra klausyti? Jie buvo beginkliai. Kad ir ne šviesuoliai, prityrimu žinojo meilę neturint logikos arba, tikriau, turint savotišką, į gudragalvavimus nepanašią. Tai ką čia tu įrodysi? Įrodymų teturi viena Bažnyčia. Ji sako netikslią meilę esant nuodėmę ir nuodėminga visa tai, kas tenlink traukia ar stuma, pats puola ar bent nesipriešina. Tik religiją ir jos doros trenavimo praktiką žmonės tam kartui pamiršta ir atsimena bent tada, kada šiaip jau yra save apgalėję ir belieka tik atgailoti už tai, ko nebuvo apgalėję.

Jei būtų visi vadavęsi tik logikomis, nežinia, kokio būt galo susilaukę; greičiau būtų patys save suskurdinę kaip skorpionai, patys save nusidurdami, kai nebeišsigelbėja iš pavojumų. Iš surizgusio tinklo it vėžius traukyti ėmė motina, motiniška savo ome pataikiusi į tikrą kelią.

Antrų pusryčių nesulaukusi Napalio, ji nebeiškentė. Nubalo, nebėjo stalan, tik apsigaubusi skepeta, pro užpakalines duris pasileido plausto link. Ji čia kaip ir nebuvo buvus. Nieko aplink, nei kūlgraužų, parėjusių valgyti, nei pravažiuojančių. Nebuvo nė paties Charono Kurono, Napalio. Turbūt viduje. Ir nedrąsiai pravėrė duris. Pirmame kambarėlyje, virtuvėje ir kontoroje drauge, nebuvo. Pravėrė antrąsias duris ir išvydo sūnų, susijuosusį kaip eiti ir su kepure. Jis sėdėjo palangėje, įsmeigęs akis pro langą į kalną, ir nervingai būgnijo pirštais į palangę. Nei durų praveriant, nei motinos įeinant jis nepajuto. Matėsi kova. Turbūt susopsta ar kas: sučiaups lūpas kietai kietai, ir pach papučia, lyg susidariusį viduje kokių dūmų, garų ar kitokios galybės kamuolį; susičiaups kietai ir – pach...

– Sūneli... – ištiesė motutė jam rankas, tokiu balsu tai ištardama, lyg tik dabar pajutusi savo širdyje skausmą dėl vaiko skausmo. Savo sielvartas jai kažin kur ūmai išnyko.

Tas ir toks balsas Napalį trenkė lyg iš elekrizuojamos mašinėlės. Motutės užjautimą, savo vaikų ligomis sirgimą jis gražiai atminė. Dulktelėjo jam, kaip jis antai raitos pilvą sopamas. Paroksizmas traukia jam vidurius, o riečiasi čia pat už jį kentanti motutė, betrepinėjanti aplink su vaistais. Kad

būtų tėvas čia atsiradęs su patranka ir iššovęs į jį didžiuoju šoviniu, nebūtų Napalys taip krūptelėjęs, kaip nuo to silpnu balsu pagyvenusios moteriškėlės ištarto užjautimo.

Napalys apsipylė visas krauju: paraudo sopamai, lig mėlynumo, nusitraukė kepuraitę nuo garbinių ir, metęs ją šalin, žingtelėjo į motutę taip pat iškėstom rankom. Nutvėrė ją už rankų, išbučiavo abidvi ir atatupstas, vis žiūrėdamas jai į ašarotas, smailiai jį tiriančias akis, traukte nusitraukė lig kėdės ir, įsodinęs ją ten, pats brinktelėjo dideliu savo kūnu, suklupo ir galva įkniubo jai į kelius, griežtai taip pat, kaip senai, dar mažutis, darydavo, kai jam galvelę susopdavo ar šiaip, nežinia ko, neramu pasidarydavo. Vieną motutės ranką pasibraukė po degančiu savo skruostu ir lyg apmirė, lyg sustingo, nebenorėdamas nei pajudėti, nei galvos pakylėti, nei pasikelti. Jis viena tejautė, kaip motinos ašara nulašėjo jam į sprandą ir antra jos ranka ima glostyti tankius jo plaukus. Perbrauks palei plaukus, tai leidžia juos per savo pirštus kaip per šukas, prieš plaukus braukdama ir pakedendama. Ir vėl braukia glosto, lyg prilygindama, ką buvo išdraikiusi.

Ir Napaliui taip buvo gera, kaip, matės, gera buvo Šuipiui, kai jo ponia ir mylėtoja Darata kedeno už ausių ir sprando karčius. Didžiausiu pamėgimu pamažu kraipė jis savo galvą tai šiaip, tai taip, leisdamas net balsą, lyg: „a a a, tata". Buvo gera, lengvėjo širdyje, slūgo nuo galvos kraujas; jis rimo, jam darėsi vis linksmiau: darėsi pirmykščias Napalys.

– Sūneli... – antrą kartą išgirdo jau tvirtesnį motutės balsą, ir jis ūmai pakilo šviesus.

– Motut viešnele! Kaip gerai, kaip gerai, kad atėjai! Ak, kaip man gera turėti motutė! Kuo gi aš dabar bevaišinsiu...

Ėmė spurdėti ir, neklausydamas stabdymo, užkaitė kavos, tada teatsisėdo greta ir kaip Marytė prisiglaudė prie jos peties. Ir ėmė šnekėtis širdingai, paslapčiai, kaip nesišneka joki geriausi pasaulyje draugai.

– Ko gi tu, Napaliuk, taip dažnai bėgioji į Vidmantus?.. Mums taip neramu... Ak, kad tu žinotum, kaip neramu... Nebepavalgom, nei bepamiegam...

– Ak, motinyte, kaip man Darata patinka... Aš ir apsakyti negaliu, – atvirai pasvajojo kur tolyn nuo motinos peties Napalys.

– Ale ji ne katalikė...

– Katalikė, motut. Tai tik tėvas ne katalikas.

– Ale ji daug vyresnė už tave...

– Aš to nežinau ir man tai nerūpėjo.

– Ar jau susitarėta?

– Ką?

– Gi susituokti! – nustebo motina.

– Kad mudu apie tai dar nė žodžio.

– Tai ką gi? – vis labiau stebėjosi motina.

– Gi nieko. Jūs turbūt kažin ką mislijate, o aš motutei kaip kunigui pasisakysiu: gi nieko! Tik mane ji taip traukia, lyg būtų apžolėjusi. Aš jau net vargti pradedu.

Kalbėjo Napalys, girdydamas motiną kava. Ji gėrė godžiai. Lyg jos viduje buvo sukepę, sudžiūvę ir dabar drėkinos ir atsileido. Gėrė karštos, saldžios kavos be nieko, paskui pakando ir pyrago. Nebekalbėjo nieko, tik klausė, klausė, kaip sūnaus kalba liejasi upeliu. O jis tratėjo ir tratėjo, lyg senai senai nebeturėjęs progos su kuo širdingai bepasišnekėti. Klausės ir vis didesniu skoniu siurbčiojo iš stiklinės, lyg didžiausis pasaldinimas būtų jai buvę sūnaus žodžiai, ne sukrus.

Norėjo dabar gauti iš jo žodį, kad daugiau ten nebeis. Ir nedrįso. Jos jautri širdelė numanė tai būsiant ne tikran balsan, ne draugiškai padaryta ir tikslo nepasieksiant: arba Napalys dar labiau vargs, arba pasižadėjęs netesės. Tad išeidama tiek bepasakė:

– Tai ačiū tau už vaišes. Nuraminsiu ir tėvą. Tik tu, Napaliuk, nesiruošk Daratos vesti. Ji gal labai gera ir labai turtinga, aš to neužginu. Tik... Klausyk. Tu jau, regi, koks didžiulis išaugęs, o vis dėlto tebesi pienburnis. Tau dar per anksti vesti. Palauk dar keletą metelių. Tai nepabėgs. Ag visų tas pat likimas. Mes tau nepavydėsime. Tik kol tau ateis tikrasis laikas, Darata bus jau ir sena. Nebūtumei su ja kaip reikiant laimingas. Gal pradėtumėta nebesutikti ir vaidytis. Dabartiniai

patraukimai – tai sapnas. O dabar duok man vyrišką žodį, kad nėkados nepabučiuosi moteriškos, kol pirma tikrai nenuspręsi jos pasisavinti. Tai daug reiškia: dorą žmogų suriša, o palaidėlį pabaigia ištvirkinti.

– Žaduos, žaduos, brangioji motinyte!

Glamonėjo Napalys savo senutę, tokią gerą ir išmintingą, tokią jautrią ir dorą, ir visus jos žodžius, kad būtų sumanęs, būtų aukso raidėmis išsirašęs savo kambarėlio sienose. Jis nebuvo įsivaizdavęs, kad ta sučiurusi, šiurkšti kaip asiūklis, pasižiūrėti prasčiokėlė lietuvė galėtų turėti tiek daug švelnumo ir sveikos nuovokos apie meilės dalykus. Palydėjo ją į pusę kelio.

– Ar ateisi pietų? – paklausė motina.

– Ateisiu, ateisiu! – greitai atsakė jausdamas, jog dabar visai jau kitaip jausis giminių draugėje, gavęs progos pasiaiškinti jiems ir... pačiam sau.

Parėjęs pietų, rado visus nušvitusius, vėl šnekius, vėl dideliu apetitu srebiančius. Srėbė ir jis, lyg visą savaitę nevalgęs.

Į Vidmantus Napalys ir toliau vaikščiojo. Tik buvo daug kitoniškesnis. Pirma jis buvo pasidaręs paniurėlis, liūdnas, nieko neįdomaująs, lyg negryna sąžine, žmogų pasmaugęs ar ką kita lygiai negera padaręs. Daug bloga, nedaug bloga, vis dėlto tie bučkių vaginėjimai daro žmogų „vagiu", verčia slapstytis ir nuolat veidmainiauti, apsimesti kitų akyse. Dorai sąžinei tai anaiptol nėra grynumas, negalįs pagadinti ūpo.

Dabar jis, laikydamasis motinai draugui duotojo žodžio, buvo grynas, perregimas kaip krikštolas, nebesivaržė Sakalynės namiškiais, nebesidrovėjo nė namie užsiminti apie Vidmantus ir Daratą.

O dėlto prietelystė tarp jųdviejų liko kaip ir buvusi. Ir nežinia, kaip būtų pasibaigusi, kad ne kitos audros.

„ZAPADNIKŲ“ AUDROS

ĮDAVIKAI

Vilkelis papyko,
Ant ožkos suriko:
– Jei tu manęs neklausysi,
Aš tav sudraskysiu.

Nei savo pono, daktaro Gintauto, nei savo tėvo, Baltro Knistauto, sumanymų Ona nežinojo. Pono džiaugsmus ir nuliūdimus Ona vis kreipė Daratos link. Ir kai paskutiniu laiku Gintautas regimai nusistovėjo, regimai ėmė lyg suktis sau lizdą ir kai kada netyčiomis tarstelėdavo: „Kai atvažiuos čia ponia“, – Oną visiškai velnias apsėdo.

Ona buvo energinga, kovoti buvo greita ir galinga. Blogiausia tik buvo, kad vis dar nežinojo, kaip kovoti. Iš senų raganų Ona žinojo daug meiliškų prietarų ir burtų, kaip prisirišama įsimylėtasis vyriškis. Tik nė viena nežinojo, kaip jis yra atrišamas, kai vieną kartą prikibo.

Gintautas prie savęs prisirišti Onai nebuvo galvoje. To ji nėkados nesumesdavo, tai ir tėvas kitą kartą kietai gynė. Ji instinktu mėgino dalyką vesti iš antro galo – nuo atitraukimo jo nuo Daratos. Paskui jai rodės bus viskas gerai. Kas „viskas“, nė pati nežinojo. Kaip užgautas šuo kremta pagalį ar kitą gretimą šunį, ne užgavėjo ranką, taip ir Ona: keršijo Daratai, ne savo ponui. Jos ateinant laukė kaip kokio maro; sulaukus jai netarnavo, nei nusivilkti, nei apsivilkti nepadėjo (prie to Darata ir pratusi nebuvo), o stale tyčia parinkdavo kur labiau nudilusį peilį su šakute, kur labiau surėžytą lėkštę; jai paskutinei paduodavo, iš jos paskutinės atimdavo, kad ir ji

sėdėjo pirmutinėje vietoje. Kiekvienas mažmožėlis, kiekvienas krustelėjimas reiškė giliausią Onos neapykantą, ir ji, ta neapykanta, su kiekvienu reiškiamu dalyku vis labiau tvirtėjo.

Nusimanė tai negerai esant, tačiau atlyžti nėmaž nemanė. Ir išpažindavo tą savo nuodėmę, tik, kaip paprastai esti, pamėgtąją nuodėmę reiškė miglotai, jai pačiai neaiškiai, tad nei atgailoti, nei pasitaisyti progos negaudavo. Ir jos sąžinė tapo pasidariusi visiškai nebejautri, lyg įtilžusi.

Ką šio sekmadienio popietuvę tėvas išgirdo, jį nustebino ir taip įbailino, jog jis nieko daugiau neišmanė padaryti, kaip tuojau nubėgti į kun. Vizgirdą ir paprašyti, kad jis Onai egzorcizmus paskaitytų ar ką padarytų, nes, regima, ją bus velnias apsėdęs...

Buvo taip. Baltras seniai jau taisės su Jurgiu Spurgiu pasikalbėti apie vestuves ir papiršti jam Oną. Kaip tik šiandieną paprastieji Onos būsto lankytojai susimetė į pirtį, kitus jis pats ten nurodijo ir bepaliko vienu du su Jurgiu Liaugaudu, pravardžiuojamu Jurgiu Spurgiu. Ilgiausią valandą abudu prasėdėjo tylomis, įsižiūrėję į spaudinius.

– Ar tu mums, Ona, arbatos duotumei, ar ką... – tarstelėjo senis praeinančiai Onai. Ona nėkados nieko nedavinėjo ilgomis valandomis pas ją besėdintiems jaunikaičiams. Jie būdavo alkani, dar pietų nevalgę. Tad mielu noru būtų kai ką prarija, nors duonos gabalą. Vis dėlto gerbė Oną, kad ji pono turtą saugo ir taupo, nedalinėdama kąsnių bet kam.

Jurgis, nuolatinis Onos svečias, pirmas ateinąs, pastarasis išeinąs, to nė karto nebuvo nei pasergėjęs, nei prityręs. Tai ir dabar nelaukė geidžiamųjų pasekmių. Tačiau Ona, žodžio nesakiusi, prileido dvi stiklini, pati pasaldė, aptepė sviestu du abraku duonos ie padėjo jiemdviem. Baltras, jau pietų pavalgęs, savo dalį duonos pastūmė Jurgiui ir ėmė šaukšteliu makaloti po stiklinę, nors sukrus jau senai buvo ištirpęs. Jurgis nejučiomis, akių nuo lapo neatitraukdamas, apgraibė vieną duonos gabalą ir jį sausą suvalgė.

– Užsigerk gi arbatos, kąsnis gale gerklės atsistos, – priminė Baltras.

Jurgis taip pat nežiūrėdamas apgraibė stiklinę ir vienu kartu kaip alaus įsivertė sau į gerklę, palikdamas visą neištirpusį sukrų. Tada tik pasergėjęs, ėmė jį šaukščiuku traukinėti iš dugno ir čiulpti.

Tuo pasinaudojo Baltras ir lyg netyčiomis, taip pat lyg iš už lapo bumbtelėjo:

– Tai jau šeimininkauji Linksmynėje? O kas gi šeimininkė?

– Tai Onelė įtaisė. Šeimininkė kol kas Dėdienė. Į rudenį, nebeilgai betrukus, jos nebepakaks. Jai „pačiu mieru" bus vienų gyvulių. O kai persidangins ponai ir šeimyna, tai reiks kitos. Ir tai dar bus maža. Tik vis dar neturime tinkamos apsidairę, – atsakė Jurgis.

– Vesk nemitęs. Bus pakabiau...

– Je, vesk! Lyg kumelę nusipirk: apsigausi, vėl iškiši mažu nuostoliu kitam tokiam pat žioplai. Pačios apsigavęs nebeiškiši.

– Kam gaudytis? Gal pasirinkti laiku prisižiūrėjus.

– Nematau.

– Gi mano Oną...

Kad kas būtų Jurgį Spurgį perpylęs verdančiu vandeniu, jis nebūtų taip skaudžiai nusigandęs, taip skaudžiai nuraudęs, kaip dabar, ištarus tą pasiūlijimą. Jo dvylas veidas dabar tapo lyg purvinas, pamėlynavo. Akys taip paraudo, lyg jis būtų ūmai atsiradęs gailioje dūmynėje, lyg štai štai trykštelės ašaros.

Sėdėdavo jis kaip tikras pliumpis, kažkaip nežmoniškai persikreipęs, lyg taisydamasis ir visiškai galvą padėti. Alkūne rėmės šlaunies. Kelyse suriestas kojas dabar staigiai ištiesė į vidurį kambario ir dar ūmiau atgal jas surietė, pats išsitiesė, atsimetė nugara į sieną, žioptelėjo kelius sykius kažin kur į palubę ir nieko neatsakė.

Senas vilkas Baltras nudžiugo. Jis matė Oną Jurgiui patinkant; jo provokacija išvadino tą liurbį iš jo kiauto, kaip sližį parodyti savo ragelius. Neminint, kol jis kas šventavakaris čia pasidribinęs ilgiausiai „skaito".

Jurgis skaitė visa nuo pirmosios laikraščio antgalvio raidelės ligi atsakomojo redaktoriaus parašo. Jei nebuvo ko nauja, žiūrėjo į senuosius. Tikriau, apsimesdavo lapo težiūrįs. Niekas

nebuvo pasergėjęs, kad jis Oną kada būtų pakalbinęs. Niekas tad jo ir neįtarė Ona jam rūpinti.

Gal jis ir pats to nežinojo. Jis buvo aržus kaip tikras žemaitis. Jei niekas nebuvo jo matęs moterimis besidžiaugiant, tai tik dėl to, kad jis tam tikslui turėjo kitokius organus neg akys – matyti ir įsipiktinti, neg liežuvis – malti ir šebelniotis. Ne visi gi gyvi padarai girdi ausimis ir alsuoja plaučiais. Antai žiogai tai daro šlaunimis.

Jurgis ne vienomis akimis gėrėjosi moteriška, Ona, tik visu savo kailiu, visa būtybe. Būti toje pat atmosferoje, kur ir Ona, jam taip ir dėl to pat tiko, kaip ir dėl ko tiko būti prikūrentoje perenėje. Ar kas tada klausia, kas buvo pirtininkas, kas prikūreno krosnį ir prigarino? Niekas. Visi tik gėrisi: „A ta ta ta!" ir lepinasi; džiaugiasi, kad jiems kailis niežti ir gyvena, aiškiai „gyvena", nes alsuoja prakaitu kaip šuva per liežuvį ir plasta.

Tasgatės, ne visiems tie patys dalykai vienodai patinka. Yra visokių lepnumo mėgėjų, ligi pat sadizmo.

Jurgiui buvo gera Onos būste, tai jis ir buvo, kol galėjo. Per visą savaitę jis išsiilgdavo to būsto oro, to ypatingo „bobinčiaus" kvapo, tai jis, sulaukęs progos, ėjo. Ir Ona darėsi jam taip pat reikalinga, kaip kiti tikrieji jo būtybės daiktai, kaip šildantis jo kambarį kakalys, kaip šviečiantis į jo kambarį langas.

Gamtos žmonės, jie visi nedaug galvoja, nedaug sumeta savo vidaus dalykų: kaip, kas ir iš ko. Visos jų kombinacijos tetinka medžiaginiams dalykams; tame jie gudrūs. O dvasia – tai tik vienas vientisas madžiagos apsireiškimas apribotu paskyrimu. Jei kas būtų Jurgį paklausęs, ar jis Oną myli, jis būtų nesupratęs ir neatsakęs, nes nė pats sau nemokėjo atsakyti. Tik kad būtų kas paklausęs: ar tau Ona tinka, būtų atsakęs aiškiai, plačiai išsiviepdamas:

– Jė, tas yr gers: Vonė patenk... – kaip atsakoma girdančiam alumi ir klausiančiam, ar geras.

Jurgis dar nebuvo sumetęs ir tokių štai dalykų. Jei Ona jam patinka vieną sykį per savaitę, tai galgi juoba patiktų kas

dieną? Atseit, ne jos svečiu retkarčiais esant, tik jos nuolatiniu, savuoju vyru tapus. Ir dabar Baltro žodžiai užgavo jį visu sunkumu stataus rišimo, kaip su kūle per galvą.

– Ona, ar tu nori žanyteis? – pliumpiškai pajuokavo tėvas, pajutęs įėjusią dukrą.

– Noriu! Tai kas? O Darata nenori? O Marytė nenori? Visos nori. Tai Dievo valia, – ji atsakė nėmaž nesusigėdusi.

– Tai žanykis.

– Su kuo?

– Gi štai su Jurgiu. Jis nieko neturi, tu nieko neturi. O kai į kupetą susidėsitau, tai bent vaikų turėsitau, – juokavo toliau Baltras.

Jurgis išdarė antrą kartą visa tai, kaip buvo atsiliepęs į pirmuosius tėvo žodžius. Ir vėl nieko neatsakė.

Ona gi, kaip ją ištiko tėvo žodžiai viduaslyje, taip ten ir paliko, atsiraičiusi rankoves ligi alkūnių, sudrikusiais plaukais, prisijuosusi nudėvėtą prikaištį prie šilkinės liemenės. Na, kaip suplaudama indus, pietums pasibaigus.

Ji ne tik pabalo veidu, dar ir akys pasidarė alavinės kaip trinyčių sagos ar papjautos avies baltymai. Plačiai išsižergusi, riebias, raudonas, nuogas rankas, kaip vaškinė panoptikumo figūra atstačiusi, pamėlynavusias lūpas bjauriai perkreipusi, galvą atgal atmetusi, balsu, kokį padaro kalbėtojai pilvu, ne plaučiais[119], Ona ėmė kriokti, ne kalbėti:

– Jė, aš žanysiuos... Ir į mano veselijas tegu susirenka visos prakeiktosios dvasios drauge su savo karaliene Darata, kad ją kur perkūnas kuo veikiausiai nuspirtų! Jė, aš žanysiuos, ale tik tada, kada išvysiu Daratą pačiame pragaro dugne, visus ponus ir daktarus susiėmusią sau ir jais apsirijusią lig visiems galams išyrant, kad ji paspringtų kur tuoj pirmuoju vyriškuoju!..

Žiopt žiopt, plast plast rankom ir brinkt žemėn, raitydamasi kaip mėšlungyje, seilėmis nešvaria žaliai ruda puta.

Nusigando vyrai. Jurgis griebė ją už galvos ir pats pablūdęs šaukė:

– Vone, Vone, mažele, kas tau, kas tau!

Ir kratė draskė, kad atsipeikėtų; Ona gi tik kriokė ir timpsėjo rankom ir kojom. Įbėgo ir Gintautas, nusigandęs, nieko nesupratęs šaukiančio jį tėvo:

– Ona apmirė, Ona nuomaru miršta...

Prieš valandą gi, ne daugiau, matė ją sveikutelaitę, nors, tiesa, nebe tokią katišką kaip pirma. Jei pirma visi jos judėjimai Gintauto būste buvo katės liaunumo, kada ji braukia tau stačia uodega per nosį, tai dabar buvo pasidarę tamprūs ir šalti kaip suturimo viduje piktumo leopardienės griebimai. Daktarui ji vis labiau ėmė nebepatikti. Ėmė jos net bijoti, kad ko bloga nepadarytų, nors ne visai nujėgė, ką ir už ką. Manė Ona Daratą taip pat užmiršus, kaip ir jis užmiršo.

Pavartęs, ištyręs daktaras suprato tai nervų priepuolį buvus. Priepuolio smarkumas reiškė – tų nervų dirgsnių irta per ilgesnį laiką; jie nepagenda taip ūmai tokiai sveikai sodžiaus darbininkei. Iš ko tai? Kodėl jis pirmiau nieko nebuvo pasergėjęs?

Daktaras davė ligoniui šio to į vidų, šio to švirkštelėjo į paskūrį, ir Ona pakirdo lyg iš gilaus apsnūdimo. Nieko neatminė, nieko nesuprato. Davės nuvedama į lovą ir tuojau sunkiai užmigo, vaistų ir nuovargio priveikta.

– Myliausis Pone! O kas gi čia dabar? – užlaužė rankas tėvas Knistautas.

– Kam ji taip baisiai keikė Daratą? – balsiai galvojo Jurgis Liaugaudas.

– Daratą? – perklausė Gintautas, ir jam lyg juoda šmėkla peršliaužė per atmintį pirmykštė Onos neapykanta. Nejaugi ji tebebūtų neišdilusi?

– Nejaugi tebepavydėtų Daratai? Gal taip ir bus. Keršyti nėra už ką: Darata jos, rodos, nėkados nebuvo užgavusi.

Ilgai Gintautas vargo, stengdamas paslaptis atspėti, ir ligi vakarui dar nieko tikra nebuvo sumetęs. Bent kelis kartus, ateidamas pasižiūrėtų, ar ramiai ligonis miega, buvo ketinęs su tėvu pradėti kalbą ir drovėjosi, kad nebūtų tai panašu į svetimų širdies dalykų šnipavimą. Negražu tai būtų, jei pasirodytų kita priežastis, ne ta, kurią minė esant.

Visą mįslę atminė kun. Vizgirda, atėjęs su įdavimo raštu. Jis jau iš Baltro žinojo visą priepuolio istoriją. Baltras neslėpė nuo jo nei savo piršlybų, nei Onos ištartų žodžių.

– Taip. Reiktų nabagei „egzorcizmų". Tik aš tokių dar neturiu savo knygoje. Jų nebent tik antra mūsų karta pramanys... – atsakė kunigėlis. Baltrui pasirodė jis kažin kodėl neapsakomai liūdnas, klausti tačiau nedrįso. Susirūpinusį Baltrą Vizgirda paleido namo, patardamas juoba pačiam pasimelsti už susirgusią dukrytę, nes jos liga esanti rimta liga, ir duok Dieve, kad tik geran išeitų. Ir susirūpino Baltras ne tiek pačia liga, kiek dėl nežinojimo, iš ko visa kilo.

Nežinojo ir Vizgirda, iš ko Onos „liga" kilo. Užtat tikrai žinojo, kur ją nuvedė: jo kišenėje buvo nuorašas įdavimo denunciacijos, kur vyriausioje vietoje veiksliai įrašyta ir dusyk pabraukta stovėjo: ištikima Gintauto namų tarnaitė Anna Varfolomejevna Knistovt, 25 metų, valstietė, gimusi, augusi ir tebegyvenanti Gondingoje, ir jos pačios parašas.

Šitą popierių jam įkišo pro duris jau sutemus antstolio Galva „pasiskaityti". Vizgirda gi ne tik pasiskaitė, dar ir nusirašė, atspėdamas Galvos intenciją gerai padaryti geriems žmonėms. Jis žinojo antstolio raštininkus į Sakalynę užeinant ir su šeimininkais pasišnekant.

Visai neteisingai sako paštininkus ir aptiekininkus esant žmones atbukusiais protais, nes jų amatai esą per vientisi: rašteliai dėlioti, buteliukai skalauti. Paštininkai, teisybė, – žmonės ne šviesuoliai, nors šviesos tarpininkai. Paštas mokslo nei reikalauja, nei duoda. Telegrafuoti vėl ne kažin kokia gudrybė.

Visai kas kita – aptiekininkai. Tiesa, dabartinę jų šlovę buvo sudarę tie jauni žmonės, kurie pailsdavo moksle, bevarydami ketvirtą klasę; jie pasitenkindavo aptiekininko ar kunigo luomu. Įgytojo mokslo tačiau aptiekose jie nepralaimėdavo, anaiptol, dar pasidarydavo tokie žingeidos, kokių reta rasti bet kuriame kitame pašaukime. Ir nebe jų buvo kaltybė, kad, neturėdami tvirto pamato, netesėjo sekančių žinių tvirtai įgyti ir tenkinosi, per daugelį dalykų paviršе peršliaužę,

diletantais tapę. Bene tokie pat ir kiti šviesuoliai, kurie didžiuojasi daug turį enciklopedinių žinių?

Melchior Viadorelli buvo pavyzdys judraus aptiekininko žingeidos.

Niekas nežinojo, iš kur jis buvo kilęs, jų name nebuvo noro apie tai kalbėti; gal nebuvo kuo girtis. Niekas nežinojo, ar jis beturi tėvų, brolių ir genčių. Turėjo gi jų kana kados; negi iš kelmo buvo išspirtas. Niekur nevažiavo lankytųsi, niekas ir jo nelankė.

Senai senai kažkas iš Maskvos sugrįžęs pasakojęs pono Melchioro Viadorellio tėvą, Merkelį Vėdarėlį, buvus ten vienoje didelėje aptiekinių prekių sankrovoje sargu, o jo sūniuką Merkeliuką pastumdėliu. Beraišiodamas prekes, gavęs pramokti jų vardų; šiaip taip perrėpliojęs per negudrų aptiekos mokinio mokslelį, patapęs mokiniu. Trejetą metų paskalavus buteliukus ir išlaikius vėl negudrų kvotimą, gaunama provizoriaus padėjėjo teisės, leidžiančios savo atsakymu vesti aptieką ar jos sankrovą. Viadorelli tuojau gavo aptiekėlę vesti viename Lietuvos nuošalyje ir nuo tos valandos pradėjo plaukti kaip iš pieno.

Pažino jis penkias vieno užleisto dvarelio našlaites, kurios teturėjo tą vieną globėją brolį, tik ir tas buvo ten pat klebonas. Kunigas seseles globojo, atseit šėrė jas dykaduones savo klebonijoje, neapsakomai bodėdamos didele šeimyna. Dvarelio gi visai nežiūrėjo. Naujas aptiekos vedėjas, jaunas, padorus jaunikaitis, tuojau visiems krito į akį nepaprastu savo dievotumu. Niekados neapleido pamaldų, ką kiti aptiekininkai laiko būtina savo pareiga, dažnai ėjo išpažinties ir komunijos. Visa tai matydamas, klebonas pats papiršo jam išsirinktinai vieną seselę, dvarelį, kitas seseles pridėdamas kraičio. Vėdarėlis labai nenoromis sutiko prisiimti tas sunkias pareigas, daugiau kad to geidė gerbiamas kunigėlis. Vedė bajoraitę, per šventą šliūbą užsirašė Viadorelli ir pats įsivaizdavo save Lietuvos bajoru.

Nesunku buvo tai padaryti. Ano laiko lietuviams, kas tik „gudžiavo", atseit laužė lietuvių kalbą, ypač gi kas jos visiškai

nemokėjo, tas ir buvo „bajoras gudas". Nutautusių bajorų lietuviai savais nebelaikė. Viadorelli, Maskvoje tarp ruskių augdamas, savo tėvelio kalbą buvo gerokai pamiršęs ir ją sudarkęs.

Ligi tik vedęs ir visus dokumentus gavęs, dievobaimingas švogerėlis visas savo svaines išblaškė po margą svietą, vieną įpiršdamas bona, antrą siuvėja, t. ir t.; dvarelį gera kaina pardavė, pinigus susikrovė į savo kišenę ir paliovė į bažnyčią vaikščiojęs, su kunigu švogeriu pertraukė pažintį. Jis teisinosi negalįs nė matyti to ištvirkėlio kunigo, kurs per tiek metų nesusidėjęs senatvei pinigų ir dabar pykstąs ant jo už paleidimą dvarelio, kurs, girdi, tikrinęs jam senatvėje prieglaudą. Girdėjo kas tokių dalykų? Ar tai altarija, kad jam koks senpalaikis sėsis ant sprando?

Kunigas nebesakė nieko. Kaimynai tą istoriją užmiršo arba apsimetė visai jos nežiną. Pagaliau ir pats Viadorelli iš ten išnyko, nusipirkęs savo nemažą normalę aptieką Gondingoje.

Čia „gudas" Melchior Viadorelli tuojau visiems įlindo į sielą nė nepasimuilijęs arba, tikriau, lindo kiekvienam į širdį visaip pasimuilydamas. Tokio lipšnumo gondingiškiai dar nebuvo matę. Šypsenos saulė nepaliaudama tirpdė riebų ir palaidą Viadorellio veidą. Eidamas sveikintųs, jau iš tolo lingačiavo ir rankas trynė: taip jau buvo miela malonu sveikinamasai matyti. Abiem rankom kratė svečio dešinę, vedės, sodinos, statė pigaus vyno, vertė gerti, pats neragaudamas, davinėjo visokių patarimų žmonių ir gyvulių sveikatai, – ir sutiktąjį žmogų paleisdavo visiškai apsvaigusį nuo jo gerumo.

Svečiui išėjus, padribusi Viadorellio burna atsiviepdavo didžiausiu neskanumu. Gyvatiškiai šnypštė jis per dantis jo link keiksmą, kad jis išpustų, tas siurbėlė, nes, pasižiūrėjęs į butelį prieš langą, matė per daug išlakta vyno ir nebelabai begalėsiant to paties pastatyti, kai... kitą kartą jis pats ateis.

Viadorelli galėjo tikrai daug patarimų davinėti, nes daug išmanė. Jis nuomojo nedidelę fermą, mėgino ten vaisyti grynos veislės gyvulių, čiepijo sodus, ketino kasti ir nuomoti kūdras karpiams, bandė supirkinėti grūdus didelėmis partijomis,

įsitaisė dirbtuvę blogiausių mineraliųjų vandenų, su kuriais nebuvo kam rungčiotis. Pagaliau įsipiršo aptingusiam ir ištižusiam Sviestavičiui vyriausiuoju patarėju ir galų gale visų dvarų komisorium, taip sau, iš gerumo, be algos, vien kad pats neapsakomai mėgstąs ūkininkauti. Nebent kiek pasiimsiąs kuro, ordinarijos ar šiaip jau kokį „žvėrelį veislei..."

Visų tų žinyno šakų Viadorelli turėjo po storą knygą ir jas buvo paskaitęs. Tai pakalbėti mokėjo visiškai išmintingai; buvo ko paklausyti. Tik pakalbėti tai da ne tiek pat, kaip ir padaryti, ir visi devyni jo amatai būtų tikrai jam davę dešimtąjį badą, kad ne Santekliai.

„Dykai" apsiėmęs Santekliams tarnauti, Viadorelli nuo pirmos dienos pradėjo plėšti. Nepraeidavo nė savaitė, kad jis ko nebūtų iš ten atsigabenęs. Dvaro arkliais vežės „kuro", kurio devynios dalys jam „likdavo". Dvaro gi bernai jam malkas pjaustė ir darže krovė ištisus Rygos kuorus, kaip žmonės sakė. Paskui išdžiūvusias brangiai pardavinėjo vežimėliais miestelio žydams. Rudenį vežimais vežės ordinarijos, kurios jam dar daugiau „likdavo". Iš dvaro miško prisistatė trobesių, kurių jam miestelio būtyje visai nebuvo reikalo. Užtat juos prisikrovė visokios medžiagos, visokių daiktų. Vežės, vilkos, ką tik benutverdamas, ypač į pabaigą, nė pats nebežinodamas, kam jam visa tai bus reikalinga, naudinga. Sviestavičiaus malonę matėme jį praradus tik tada, kada jau nebebuvo ko belaimėti iš ūkio.

Melchioro Viadorellio santykiai su daktaru Damininku Gintautu neilgam tebuvo geri. Pirkus Gondingoje aptieką, gydytojo čia visai nebuvo. Jei norėjai gyventi, noromis nenoromis turėjai pats iš savęs davinėti vaistų. Ir Viadorelli davinėjo, pirma to, ką išmanė be gydytojo; paskui ėmė taisyti vaistus sulig senų receptų, neva pakartodamas dovius, pagaliau ir pats ėmė spręsti apie ligas ir jų gydymą, pasiskaitęs kokios knygpalaikės.

Tokiuo būdu aptiekininkui ir be gydytojo sekėsi be galo. Už vaistus, neįrašomus į knygą, parduodamus laisva ranka, jis ėmė, kiek tik atsivėdėjo, nes tai buvo drauge už patarimą

ir ligos diagnozą. Medicinos žinybai nuo jų nereikėjo nuošimčiai mokėti. T. ir t.

Ir Viadorelli plačiai plačiai pagarsėjo visoje apylinkėje, ne tik aptiekininku, turinčiu kuo šviežiausių vaistų, dar ir geriausiu gydytoju. Žmonės upeliais plūdo į Gondingą, po 15–20 kas diena. Augo aptiekininkui kolyta ir ištesėjimas visokių priemonių griebtis – tam pelnui pralaimėti.

Gintautui susivokus, Viadorelli buvo jį tuojau kaip plincę į ausį įsivyniojęs: taip jį buvo suminkštinęs savo malonumu, nuolankumu ir neregėtu vaišingumu. Kuone kas diena – vakarienė gardžiais priedais, neva kad jaunas gydytojas dar neturi susitvarkęs namų rėdos. Ag ir neturėjo iš pradžios. Tik tai neilgai truko. Patyręs Viadorellį ligonių pas jį neleidžiant, tik ir toliau jiems iš savęs patarinėjant, Gintautas griežtai pareikalavo, kad pamestų ne savo amatą. Neklausant pabaidė teismu. Ir tai nieko nepadedant, pasakė medicinos inspektoriui, kurs, niekuo nebenulenkiamas, stačiai pasakė Viadorelliui: arba valdyk aptieką ir tik aptieką, arba pasiieškok sau kito užsiėmimo.

Ligi šiol tyli kova už ligonių gydymą, nurunginėjimas jų nuo tikrojo gydytojo pasalomis, įkalbinėjimu, būk jaunas daktaras dar maža težinąs, o jis, senas aptiekininkas, visa jau žinąs, kas nuo ko, pasibaigė atviru kerštingu gydytojo šmeižimu ir net jo garbės plėšimu.

Gintautas tai žinojo, tik nieko nebesakė; ligonis ir taip jau buvo savo sumanumu prisiviliojęs. Pagaliau nutilo ir Viadorelli, matydamas savo aptieką taip pat gerai pelnant gydytojo receptais, jau be jokių suktybių ir akių apdūmimų.

Kova tarp daktaro ir aptiekininko pasibaigė geriau, kaip su anuo kitu aptiekos sandėlio savininku. Santykiai tačiau tarp jų nepagerėjo. Gintautas įsitikinęs, kokio nedoro būdo jo bendradarbis, nebeapsivežėjo daugiau su juo besusitikti ir atsisakė jam ranką bepaduoti. Viadorelli aiškino tai žmonėms savo nenoru susidėti su žmogum, kurs... nenorėjo tik pasakyti – kokiuo, nes netekus gydytojo, kad ir tokio, būtų dar blogiau... Nebepabaigdavo – kam: ligonims ar aptiekai.

Šiaip be taip gal ir būtų buvę galima sugyventi, kad ne toks ūmus Sviestavičiaus reikalų nukirtimas.

Viadorelli, matydamas savo globiamąjį visai baigiantis, dieną naktį svajojo, ką jis bepagrobs iš to gaisro. Ir buvo tų vilčių pernelyg daug. Ketino kirbines prisivežti daiktų iš ratainės, klėčių ir gyvenimo, baldų, rakandų, kinkymų, vežimų, gyvulių. Vis tiek, girdi, kiti išvaginės. Dabar gi niekur nieko: Sviestavičius sugrįžo vieną vakarą iš daktaro ir – šelauk, senas patarėjau, nuo visų daiktų! Argi nepikta?

Nemitęs Viadorelli ėmė puldinėti į teismus, ieškodamas 5000 neva nemokėtos algos už tarnystę, tai už netesėjimą išlaikyti jį sukalbėtąjį laiką. Tik neturėdamas įrodomųjų dokumentų, visur gavo pralaimėti. Buvo pasisamdęs „liudytojų". Gal būt ką ir laimėjęs. Tik iš Sviestavičiaus pusės stojęs Gintautas tokį teismui nupiešė jo portretą, viešai, nieko neapvyniodamas, jog Viadorelli ne tik nieko nelaimėjo, dar pabaigtinai nustojo gerų santykių su visais paventiškiais, net su rusais šviesuoliais: teisėju ir tardytoju.

Nuo to laiko aptiekininkas giežė piktą apmaudą ir smarkų kerštą daktarui. Visiems skundės Gintautas jį apiplėšęs ant 5000 rublių ir pagadinęs tokią skaisčią buvusią šlovę. Ar tas chamas gali suprasti, kaip tai brangu tikram bajorui, Viadorelliui? Jis ir tikrai jautės visai nekaltai nuskaustas.

Be to, juo aiškiau matė Sviestavičių netapus ponu ubagu, kaip visi manė, ir visai tvirtai įsikabinus žemės, juo didesnis sunkiau besuvaldomas pavydas ėmė Viadorellį. Ma jį šimts tą pelną! Ma jį šimts tą pelną! Blogiau, kad nebėra draugės, kompanijos, be kurios plepys, neužrišamų nasrų Viadorellis tiesiog negalėjo apsieiti, kaip be cigaro rūkytojas.

Sėdi sau Viadorelli vienas nuobodžioje šeimynoje, tikriau, su viena nuolat nėščia pačia ir dvejetu klykiančių kūdikių, vaipos nuo pašvinkusio vystyklais trobos oro ir įsivaizduoja, kaip dabar erčiuose kambariuose kiti vakarieniauja ir linksmai šneka – be jo, kurs visados visus peršnekėdavo!.. Jė, tas smūgis, tas visuomenės boikotas buvo visų sunkiausis Viadorelliui.

Su kuo dabar bedėtis? Su žemaičiais? Fi! Tokiam ponui su mužikais! Kaip tikras Lietuvos išgama, Viadorelli nekentė visa to, kas tik lietuviškumu atsidavė. Nekentė savo tautiečių, nors iš jų mito, begėdiškai juos apsukdamas ir išnaudodamas, nekentė jų kalbos, apsimesdamas iki šiol jos nepramokęs. Jis visa suprato, ką tik jam reikalautojai išdėstinėjo. Pats tačiau lietuviškai neatsakinėjo, bevelydamas rusiškai ar lenkiškai, ko vėl žemaičiai nenorėjo suprasti.

Kai reikia rublis išvilioti, tai, nebijok, moka! – pašiepdavo sodiečiai.

Beliko Žemaičių visuomenės dugnas ir ten nusistovėjusios savos ir svetimos drumzlės – policija su savo antstoliu: žandarų unteras Rudyj, urėdnikas, sargybinis unteras ir felčeris Lifonas. Ir Viadorelli pamažu pamažu ten nuslinko, dvaro papročius ir apsiėjimus pakeisdamas daug nekultūringesniais ir blogesniais už vietinių sodiečių.

Lifoną mes jau pažįstame, tą kvaišą, kurs žeidė savo gerbiamus žmones, visai nenujėgdamas esąs įdavikas.

Rudyj būtų buvęs geras žmogus kaip visi ukrainiečiai, kad nebūt buvęs – žandaras, surištas visokeriopomis prisaikomis ir primokymais, kaip ištikimai tarnaujama pačiam carui, pildant menkiausias pareigas, kaip tas caras mažiausių jo naudai pastangų neužmiršta. Caras – tai žemės dievas; kaip danguje, taip ir Petrapilyje yra amžinybės knygos, kur visi geri ir blogi darbai įrašoma tam kartui, kada teks visa suvesti į vieną. Ir Rudyj meldės Dievui ir carui.

Sargybinis be arielkos ir mergų nieko daugiau nežinojo. Kur tik pasisuks, vis susivaidys; arba jis ką visai be reikalo primuš, arba jį patį, jau visados reikalu, taip priplūks pritepės, jog kelios dienos paskui reiks laižytis ir slapstytis nuo saviškių policistų, kad jie neduotų žinios vyresnybei, kas čia dedasi.

Antstolis Semion Andrejevas, sausarankis išgama, draugų iš pulko (kariuomenės) pavarytas, teišmanė viena: jog ir iš antstolių jį netrukus išmes už pilniausį nesugebėjimą nė protokolą kaip reikiant surašyti be „Galvos", atseit be savo vyriausiojo padėjėjo. Kaip tasai Biblijos nuomininkas, diena

dienon laukdamas priepuolio, Andrejevas plėšė iš žmonių pinigus, kaip tik beišmanė. Kiauromis dienomis lakstė po savo nuovadą, kur tik išgirsdamas žmogų turint vieną antrą šimtą gyvų pinigų; pristojęs tol paskui valkiojos ir kaulijo, tol važinėjo, kol neišveržė. Paprikus plėšė koja prispyręs, suko, už pinigus slėpė valdiškuosius dokumentus, padirbinėjo raštus ir taip be galo, kiek tik ruso valdininko paprikininko sumanumas nešė.

Tokiuo būdu, vos trečius metus Gondingoje tebūdamas ir 48 rublius mėnesiui teimdamas (antrą tiek gubernatorius Klingenbergeris buvo pridėjęs kelionių ir raštinės išlaidžiams[120]; prieš jį nė to nebuvo), samdėsi du raštininku, butą, laikė dveitą pavažiuojamųjų arklių, vežėją ir vežimus, pats poniškai gyveno ir taupomoje kasoje jau turėjo pasidėjęs 5371 rub. 23 $^{1}/_{2}$ kap. Tai rodė paskutinysis Naujųjų metų saldo, suvedimas, kiek paimta ir grąžinta. Be to, pats sau turėjo dideliausius jenotų kailinius, o pati tokias lapenas, jog visos kitos rusės iš proto kraustės pavydu. Ir daug ko antstoliai turėjo, neskaitant nepagydomos moteriškosios ligos, kuri taip pat daug atsieidavo.

Andrejevas ir dieneles skaitė: dar dveitas tokių ar dar geresnių metelių ir bus: – Papūskite man į uodegą, visi ponai sprauninkai ir gubernatoriai! Nusipirksiu kame Rusijoje bent trejetą valakų lauko ir pakaks amžiui pabaigti. Negi vaikai, negi kas...

Perniai jam buvo vieną kartą labai nusidavę, ir jis ilgai svyravo, katraip tą „giliukę", nuo paprūsės savalkiečių betariant, panaudojus didesnei garbei ir šlovei, žinoma, jo paties, policisto, o ne valstybės. Sugavo jis politikos raštų šmugelninką Mendelį. Daug atėmė iš jo visokių visokiausių ir blogų blogiausių Rusų valdžiai raštų. Ten buvo keleriopų laikraščių, prieš kurius „Varpas", „Ūkininkas", „Tėvynės Sargas" rodės tokie, jog nors publikai dėk paties sprauninko raštinėje. Dar baisesnių buvo atsišaukimų proklamacijų ir net karikatūrų, kaip uodegotas velnias gundo policistą rusą atimti maldų knygas iš suklaupusių aplink bažnyčią žmonių. Tuos leidinius

pats generalgubernatorius žinojo. Pasiskelbdamas tų nuodų Rusų valdžiai pagavęs nepaprastą naštą, Andrejevas laimėtų didžiausių pagyrimų, jei ne kryžių ant krūtinės, jei ne paaukštinimą tarnystėje už sumaningumą. Tai viliojo į vieną pusę.

Antra vertus, kas iš tos garbės, jei pačiupinėjamojo pelno nėra? Sprauninku vis tiek jis nepaliks. O čia Mendelis už tų raštų atidavimą nemirkčiodamas siūlo nei mažiau, nei daugiau kaip visą pusę tūkstančio rublių! 500 nuštinių, antra alga susyk! Ir Andrejevas nusviro į tą pusę. Suimtus raštus Mendeliui atidavė, o knygą, kur buvo surašęs visą protokolą, paslėpė ir kopijų iš jos neleido siųsti į apskrities viršininką.

Mendelis buvo gudrus žemaitis, niekam netikėjo. Tad šita knyga jį dieną naktį neramino. Gerai, Andrejevui tebesant: jis slėps, savo kailį gelbėdamas, o jį išmetus, kitas tyčia pačiai pradžiai iškiš neįvykintą protokolą. Joks veikėjas Severo–zapadnavo kraja[121] suprask: Lietuvos, trumpai vadinami „zapadnikais", nė dienos nebuvo tikras savo vietos, nors tos rūšies valdininkai buvo tyčia parenkami. Už šunišką darbą buvo ir atlyginimas šuniškas.

Vieną kartą, kada Andrejevas buvo yč gerai ragavęs, Mendelis ėmė kaulyti iš jo tos knygos pasiskaityti. Pradėjo davinėti nuo 5 rub. Andrejevas nesutiko. Mendelis ėmė kelti vis po 5 rub., kol neprivarė iki 100. Andrejevas suprato ir tai būsiant „delo"[122] ir atsivėdėjęs užkirto – antros pusės tūkstančio. Dabar jis ėmė po truputį nuleisti, Mendeliui po truputį keliant, kol nesusiėjo ant 175 rub.

Mendelis gavo protokolų knygą ir nė nepaįdomavęs, ko ten prirašyta, pakišo į kakalį. Andrejevui pareikalavus knygos atgal, Mendelis šalčiausiu krauju pasisakė sudeginęs. Andrejevas nusigando, ėmė šaukti, su revolveriu šokinėti. Tik ką bepridės? Mendelis laikė pasigavęs į savo tinklą patį gaudešį ir dabar elgėsi jo nuovadoje kaip laisvas šeimininkas. Gaudomas antstolį pabaidydavo pats save įduosiąs apskrities viršininkui: ką gi tada jis padarys, pareikalavus protokolų? Andrejevas keikės smarkiai, gėrė dar smarkiau. Ir vėl rimo, nieko bloga iš to nematydamas, miršo visą bylą kuriam laikui.

Kai visai to nesitikėjo, apskrities viršininkas trumpais žodžiais, nepridėdamas, kam tai jam prisireikė, ėmė ir pareikalavo kaip tik tos knygos.

– Amin! – bepratarė nabagas Andrejevas ir tučtuojau ėmė galvoti, kur jis dabar, kalėjimą atsėdėjęs, beiškils su savo lapenota žmona. O nenorėjo taip greit, ak, kaip nenorėjo! Galvojo, svajojo, nakčių nemigo, kol galų gale sumetė: vyriausybė valdiškosios knygos pametimą tedovanosianti ką lygaus valdžiai pakišus. Ak, kad dabar Dievas duotų (ko tasai Dievas neduoda!) antrą kartą tolygu laimėti: šmekeriai susekti, koks anarchistų ar socialistų revoliucionierių suokalbis užuosti! Sekas gi kitiems policistams pagauti patys caro užmušėjai![123]

Ko nabagas neprigalvojo kiauromis dienomis, blogais keliais trankydamasis po savo dalį! Vakarais net ėmė melstis į šventąjį Nikolą, kad jis, užtarytojas uodegą įmerkusiųjų ir išbristi nebesugebančių, pamokytų, kas čia bepadarius, kas susukus ar atsukus dėl nukreipimo vyresnybės akių nuo savęs. Ir padėjo jam Nikola, ne pats, tik pasivaduodamas Viadorelliu.

Negėringas buvęs aptiekininkas, o nusmukęs visuomenės padugnėn, vis labiau ėmė prieteliautis su prastais, padėjimu ir sielomis žemais valdininkėliais. Ypač sielcs sukrito abiejų to laiko Gondingos „šlem šlimazelių", nuo žydų betariant: nelaimingų nelaimingiausių – Viadorellio ir Andrejevo. Jiedu vis dažniau persimesdavo po vieną. Suprask, ne „po dzvi" iš karto, nes per visą vakarą išdžiūdavo po visą grafiną.

Jei nebūdavo antstolio namie, Viadorelli kviesdavosi tiesiatikį felčerį Lifoną. Jis tiek buvo malonus, kad kiekvieną Gintauto žodį ir pajudėjimą ne tik atpasakodavo, dar ir saviškai juos paaiškindavo. Naudos iš to nesimatė, vis dėlto malonu buvo neapykantos ir keršto pilnai Viadorellio širdžiai pasityčioti iš priešininko.

Jei ne Lifonas, tai Rudyj sėdėjo aptiekoje vakarais. Rudyj gėrė taip pat daug, vis dėlto jo girtumas buvo kitokis: nei gėręs, nei negėręs, žandaras neprasitardavo nė vienu žodžiu, kokių instrukcijų gauna iš savo rotmistro ir ką jis taip dažnai

rašo atgal jam, neturėdamas jokios raštinės ir, tiesą pasakius, jokių kitų pareigų, kaip tik įdavinėti žmones. Visi jautės žandaro sekami, nors jis neišsiduodavo.

Antstolis savo nuovadoje jautėsi tokiuo pat vyriausiuoju, kaip sprauninkas apskrityje, kaip gubernatorius gubernijoje. Tai jam ypač gėlė dantį, kad šalia jo dar kitas nuo savęs gelbėja Rusiją. Vieną kartą pašto viršininkas išdavė vieną žandarų paslaptį: būtent Rudyj gavęs visą albumą fotografijų įtariamųjų žmonių. Pats jis nematęs, nes Rudyj, išsirišęs iš siuntinio, ligi tik patyręs, kas tai atsiunčiama, tuoj pasikišęs po skvernu.

Ir susitarė Andrejevas su Viadorelliu pasižiūrėti to albumo geruoju ar bloguoju. Vaikščiojo pas Rudyj, kaulijo, nieko: žandaras laikė albumą komodoje ir jos raktą kišenėje. Tad sutarė nugirdyti ukrainietį lig negyvai ir išsiimti raktą iš kišenės. Girdė visą vakarą, išgirdė neregėtą saiką: Rudyj buvo vos begyvas, o liežuvis ir valia vis ta pati buvo. Nesulaukdami galo, ėmė su juo mintis ir tuo tarpu taikyti į kišenę. Rudyj ir čia juodu pergudravo. Matydamas neišsilaikysiąs mindamasis, išsivertė su visais kieman, prisisuko prie šulinio ir ūmai įmetė ten komodos raktą. Užpuolikai, tai pasergėję, nustėro ir jokių kitų pagyrimo žodžių jam nerado, kaip tik palyginimą su pačiu velniu:

– Vot, čort!

Būta gi ir ištikimų Rusų valdininkų „zapadnikų", tik ir tų – žandarmerijoje.

Vieną sykį dikčiai įsigėręs Andrejevas trenkė kumštimi į stalą, kad net stikleliai suskambėjo ir pati degtinė grafine krūptelėjo, ir atvirai prisipažino Viadorelliui: visas pasaulis pasidaręs jam taip abuojas, merzkij, jog nė degtinės nebenorįs begerti. Kas be gyvenimas – nuolat jausti ant savęs nutrūksiantį Damoklės kalaviją?

– Sakyk, mielas bendrageri, subutylnik, tu esi gudrus kaip pats šėtonas: ką tu mano vietoje padarytumei, idant vėl taptumei brangintinas vyriausybei?

Viadorelli nė nemirktelėjęs atrėžė tai, kas jam it vinis buvo smegenyse įsibedęs:

– Aš įsukčiau į kokią istoriją patį žymųjį apylinkės žmogų, sakysime, daktarą Gintautą, ir patupdyčiau į kalėjimą.

– Ar tu išdūkai? Tokį žmogų! – nusigando antstolis.

– Taigi dėl to, kad „toksai". Iš „kitokio" ne kas naudos. Tik kas gi jau „toks" tavo Gintautas? Gali tu už jį galvą guldyti, kad jis ne socialistas revoliucionierius, kad jis bombų nerengia, caro nesiruošia užmušti? – kliedėjo aptiekininkas, pats nelabai besupaisydamas ką. Prieš Gintautą ir jis ničniek neturėjo. O, kad būt galėjęs nors ko nusitverti: senai būtų pats įdavęs! Tačiau juo šmeižė daktarą, juo gijo didesnės skonies ir pamėgimo. Pagaliau ėmė rodytis visi tie dalykai pritinką Gintautui.

Aptiekininko girtas kliedėjimas pagavo ir antstolį. Andrejevas ėmė kas vakaras ateiti į Viadorellį vis tuo pat dalyku. Lyg iš miglos spiritistų iššaukiamos šmėklos, Gondingos spiritininkams vis aiškiau vaizdavos visokios galimybės. Abudu „sočiniali"[124] kaip beletristai, išsirinkę tipą, sunkiai ieškojo tam tikrų bruožų jam įvaizdinti.

Pasakos sudarymo plane ėmė dalyvauti Rudyj ir Lifonas. Rudyj vieną kartą ėmė balsiai sumesti, daugiau sau, ne sėdintiems.

– Aš senai juntu ką čia nelaba. Tokios žmonių dvasios, tokio ūpo prieš keliolika metų nebuvo. Ore sukiojasi kažkokių antkryčių; jie visus gana sparčiai užraugia. Kas tų bakterijų leidžia? Iš kur jų atneša? Nejaugi visa tai daro lietuvių „bumagos" iš Prūsų? Yra jų, tai teisybė. Antai visi lietuviai, nuo mažo ligi seno, apsirūpinę maldaknygėmis ir kalendoriais. Manote, su jais neateina ir kurstančių spaudinių? Ateina. Ir nėr kas padarą. Antai Mendelį buvome išsiuntę dvejiem metam. Tai kas? Atbuvo, sugrįžo ir vėl šmugelninkaus. Jau ir šmugelninkauja ir nelabai slapstos. Kažin kodėl visai įdrįso...

Tai sakydamas, žandarmiškiai giliai įsmeigė savo akis į antstolio sielą. Šisai neišturėjo, sukrutėjo, krankštelėjo į saują ir visas nuraudo. Žandarui buvo ir to gana. „Piši: pokrasnel"[125], rašydavo į savo protokolus 1863 metų „zapadnikai",

sukilėlių tardytojai. Rudyj ir pirmiau jautė sutartį tarp antstolio ir Mendelio. Pasižymėjo tai, nieko tačiau nesakė ir traukė toliau.

– Jūs kalbate apie daktarą Gintautą. Tai naujos gadynės žmogus, jokio abejojimo. Tik jis per darbštus. Ištisomis dienomis su ligonimis, namie ir išvažiavęs. Nedaug teturi laiko. Aš betgi lig šiol nieko negalėjau nusitverti.

– O aš galiu! – piktai pertraukė Viadorelli, jau gerai įkaitusia kakta. – Rudyj, atsakyk man į klausimus taip, kaip atsakinėji savo viršenybei į pasiteiravimo lapą, anketą. Daktaras Gintautas, septynerius metus beeidamas valsčiaus gydytojo pareigas, ar yra pakrutinęs bent vieną savo pirštą, idant vasaros vakaruose, Severo–zapade, įsivyruotų bent mažiausi kibirkštėlė Rusų valstybiškumo, ruskoj gosudarstvennosti?

– Aš nežinau nieko, – atsakė Rudyj, glostydamas barzdą.

– Ar padėjo įsteigti bent vieną cerkvinę mokyklėlę?

– Ne, nepadėjo.

– Ar felčerio punkte, viešoje valstybinėje įstaigoje, yra bent vienoje kambarių kerčioje ikona?

– Nė... nėra... – pramikčiojo Rudyj, dabar pats susigėdęs. Tą dalyką jis buvo visai pamiršęs. Tiesa, į pirmosios pagalbos ligonims vietą jis nevaikščiojo. Tik kodėl nevaikščiojo? Ar ikona tai mažmožis? „Zapadnikai" Lietuvoje ikonomis tiek daug veikė, kiek protestonų misionieriai Biblijos knygomis. Rūpinosi jų primėtyti – prikabinėti visur, kur reikia ir kur nereikia, kur dera ir kur visai nedera. Taigi už pražiopsojimą felčerio punkto būtų žandarui Rudžiui gražiai įkritę iš viršaus.

Felčeris Lifonas – koks rusas? Jis – senatikis. Savo kambariuose jis turi ištisą ikonostasą; visą kerčią nukabinėjęs paveikslais senovinio piešimo, staravo pisma. O kad kituose kambariuose nebuvo klaidatikiškųjų, atseit pravoslaviškųjų, naujojo piešimo ikonų, tai jam džiaugsmas ne mažesnis kaip katalikams.

Dabar antstolis turėjo savo akis įsmeigęs į žandaro sielą ir labai aiškiai šypsojo pasityčiojimu; Andrejevas gėrėjosi tuo, kaip dabar Rudyj kenčia ir rausta. Rusų valdininkai, kankindami

Lietuvos žmones, kankinos ir patys tarp savęs, viens kitą sekdami ir vyresnybei įdavinėdami.

– Ar yra ten pat nyne blagopolučno carstvujuščich Ich Imperatorskich Veličestv Gosudarej Imperatorov[126] portretai?

– Nė... nėra, kad jus visi velniai kur būtų pagavę! – ėmė nervintis ir karščiuotis Rudyj.

– Ką „jus": ar Gosudarius? – pasityčiojo Andrejevas.

– Liaukis! – beatsikirto Rudyj.

– Ar jis palankus rusams, savo valstybiškumo atstovams: ar skaito „Vilenskij Vestnik", „Svet", „Graždanin" ir tiems panašius? Norsgi „Novoje Vremia"?[127] – toliau darė savo „anketą" Viadorelli.

– Ne. Jis teskaito „Russkija Vedomosti", laisvamanuojančius storus žurnalus: „Russkaja Mysl", „Russkoje Bogatstvo"[128].

– Ar susideda su jumis, rusais, kaip štai aš siela sielon, butelys butelin... gm...

– Ne.

– Ar yra kada nors prašnekęs į bet ką žemaitį rusiškai?

– Ne.

– Dabar pradėkime iš kito galo. Kaip parašyta veiksliai ant jo durų?

– Lietuviškai: „Gydytojas Gintautas. Priiminėja ligonis kas diena nuo 9–3 val. Į ligonis važinėja po 4 val. vakarais".

– Kaip parašyta ant jo receptinių kortelių?

Čia aptiekininkas pašokėjo pro duris ir toje pat akimirkoje įsinešė didelį papūžą receptų ir parodė ant jų tą patį tekstą.

– Kas jam tai atmušė, kad nė viena Rusijos spaustuvė neturi teisės išspausti nė vieno žodpalaikio ta kalba, kurią yra iš gyvųjų išbraukęs dar carstvije jemu nebesnoje graf Muravjov Usmiritel[129], Lietuvos Numarintojas, tfu, norėjau pasakyti: Nuramintojas?

Visi dairėsi viens į kitą nusigandę.

– Aš jums pasakysiu: arba užsieniuose ir jam atnešė kontrabandninkai; tai jis aiškiai yra nusidėjęs „Zapado" įstatymams[130]; arba jis žino, kame lietuviai turi savas pagrindžių spaustuves; tai dar labiau nusidėjęs.

Policija dar labiau nusigando, nieko apie tatai nežinojusi, nieko tokio ir neieškojusi. Tai tiesioginis Rudžio amatas buvo suuosti, dėlto gi neužuodė jokio pėdsako.

– Palaukite valandėlę, aš daugiau tos rūšies dalykų turiu.

Ir išbėgo. Netrukęs nė ketvirčio, sugrįžo su storu sąsiuviniu „delo", kur buvo įsiūta visi numeriai laikraščių, kur tik kas buvo rašyta apie Gondingą ir jos apylinkes.

Visi ėmė neapsakomu įdomumu vartyti laikraščius ir dar didesniu įdomumu klausyti, kaip Vėdarėlis, ūmai išmokęs lietuviškai, laisvai verčia žodis žodin raudonai pabrauktąsias vietas.

Pabaigęs skaityti, jis iškėtė rankas, pakėlė aukštyn ančiakius ir didžiausia pašaipa, ironija, galva į šalis maskatuodamas, paklausė:

– Kas tokias inteligentiškas korespondencijas rašo iš Gondingos? Baltras, vargonininkas? Kaipgi! Į „Tėvynės Sargą", aišku: kun. Vizgirda, tai klerikalų laikraštis. O kas į „Varpą"? A? Kas per tris numerius yra parašęs apie Lietuvos kolonizavimą? Kas šaukęs nepasiduoti ir Sviestavičius patiems nupirkti? Kas su žemaičiais važiavo į Vilniaus licitaciją ir jiems padėjo nupirkti? Kas visais išgaliais bus aprašęs anųjų metų visuotinę kratą ir net oficialiuosius dokumentus išrašęs? Kas taip pyksta ant Rusų valdžios už Mendelio išsiuntimą į Rusiją be jokio teismo ir tardymo? T. ir t. Visur stovi parašas „Tautos Gynėjas". Aš manau tai tą patį esant kaip ir „Gintautas". Gal jūs geriau už mane lietuvių kalbą suprantat, tai kitaip paaiškinkite. Tik kito tokio gudraus ir prasilavinusio kaip daktaras Gintautas ar Tautginas aš nežinau.

Viadorelli atsikolė krasės atkalties triumfuodamas. Paskui vienu gurkšniu, „zalpom" prarijo didžiulę taurę degtinės ir jau tylomis ėmė užkandžioti.

Suklego, pradžiugo visas gyvatynas lyg velniai vėlės į pragarą susilaukę. Rudžiui buvo tai ne naujiena; jam gi tai buvo atsiųsta patikrinti ir gauti patvirtinimų. Tik jis, viena, kaip tikras „chochol", buvo gerokas tinginys, nors ir ištikimiausis caro tarnas; antra, niekur nieko nebuvo dar nutvėręs tam patvirtinti. Antstoliui gi ir kitiems buvo tai tikra naujiena ir apreiškimas.

Andrejevo sapnai svajonės ėmė virsti tikrenybe. Bereikia pabaigti.

Pasišaukė Lifoną, ką jis bepasakys – apie žmogų, su kuriuo tiek metų kas diena susiduria.

Aš jums, zemliakai, štai ką pirmiausia pasakysiu. Jei kuomet Lietuva sukils prieš Rusiją ir jos vienavaldžius carus, tai Gintautas bus jos vadas ir prezidentas. Kito tokio proto ir paieškojęs nerasi. Jis visa supranta ir visa ko moka. Paskui, Gintautas tai yra žmogus, kokie nė vienas jūs neesate. Su manim jis apsieina kaip draugas. Nėkados nėra užgavęs, kad ir pamurma ką ne taip radęs. Aš, vyrai, ką čia nuo jūsų besislėpsi! esu nuodėmingas žmogus; nors ir ištikimas senatikis, aš su jumis, kreivatikiais...

– Nu, tai palik šaly, – burbtelėjo Rudyj.

– ...su jumis, tripirščiais[131], išmokau gerti ir velnio augmenį, zelje, rūkyti. Kartais ir neblaivas atsirandu...

Lifonas girtomis ašaromis mušėsi į krūtinę, girdamas išmintį, galybę ir žmoniškumą Gintauto ir peikdamas savo nuodėmingumą. Nė vienu žodžiu jis neįdavė savo viršininko tiems šakalams, plėšriesiems vilkams. Tačiau Andrejevas iš jo kalbos susidarė visai aiškų Rusijai pavojingo žmogaus paveikslą. Bereikia apčiupinėti, visas miestelis iškrėsti, o kol kas iškvosti artimieji jo žmonės.

Susitarė pasidalyti darbą: jis iškvos Baltrą, Viadorelli gi – Oną ir Gustį.

Baltrą Knistautą Andrejevas pasišaukė tiesiai į savo raštinę, kamerą. Atėjo Baltras, nemaža stebėdamasis, ko čia iš jo bus policija benorinti, ir laukė, glamžydamas savo kutkailio keturvėją. Antstolis labai meiliai paprašė jį atsisėsti. Tai dar labiau nustebino prastą žmogelį špitolninką, kuriam vis paskutinė vieta skiriama. Antstolis dar meiliau į jį žvilgtelėjo, dar palankiau krankštelėjo, o daugiau, nors užmušk, nemokėjo nuo ko pradėti.

Bent kiek susigėdęs, bent kiek nusigandęs Gintauto kiemsargis tuo tarpu akim klausė:

– Nu ir ko gi benorėsi? Sakyk stačiai...

– Da... da... Tai tu esi dabar pas poną daktarą?... Nu, kaipgi ten... voobšče?.. A?

Baltras rusiškai tiek daug temokėjo, kiek Andrejevas lietuviškai. Tai kalbėtis jiemdviem taip buvo lengva, kaip kiaulei su žąsinu. Tai Baltras tik numykė.

– Pas daktarą, ponas. Gerai, ačiū Ponui Dievui! Esu sotus ir apsidengęs.

– Neapsibara ponas?

– Ką veiks neapsibaręs: negi šventieji esame, kartais ir apsileidžiame.

– O gal ir pamokina kai ko? Jis toks gudrus, mokytas. Gal duoda paskaityti, ką pats yra į laikraščius parašęs? Pasigiria, žinai, gražiai, kas kitas taip?

Čia Baltrui pasidarė aišku antstolį norint iš jo kažką išgauti apie daktarą. Tad ir įsitraukė į savo vidų bailingai, kaip sližys į savo kiautą su visais rageliais. Nors mėtyk jį – nebegyvas. Baltras pradėjo nebesuprasti nė vieno antstolio klausimo, ne tik nebesuprato, nė neišgirsdavo iš karto. Į visus klausimus turėjo ne atsakus, tik savo paklausas:

– Kon? Kon pons saka? Kas, ar aš? Ar pons? Ne ne!

Arba pilnus pritarimus, kurie tačiau neturėjo dokumentų reikšmės:

– Vo kapgis! Žinoms! T. ir t.

Andrejevas pagaliau nusispjovė ir atleido Baltrą. Jis nosies tiesumu pasileido stačiai į Gintautą.

– Kažko, pons, mūsų antstolis vis norėjo sužinoti apie tamstą, ar ko nepamokini mūsų, ar kuo nepasigiri parašęs. Tik nei aš jo „riktingai" nesupratau, nei jam ką tikra atsakiau. Vėl jie bus benorį ką suvedžioti.

– Turi laiko, tai jo gana ir suvedžioti, – atsakė Gintautas nedaug tepaįdomavęs: tokie pasiteiravimai jam nebuvo pirmiena.

Kitaip pasielgė Viadorelli su Ona. Gudrus kaip šėtonas, apsimetėlis, jis neva netyčiomis sugavo Oną parbėgant iš rinkos. Abiem rankom nutvėrė ją už minkštumų aukščiau alkūnių, nemažu pasigėrėjimu paspaudė, bent kiek nuo savęs atstūmė,

idant iš tolo geriau matytųs, ir meilingom, linksmai sauvalingom akelėm įsistebėjęs į jos veidą.

– Kur leki kaip aitvaras? Ko nenugriovei nuo kojūkų seną kaimyną. Smarki esi moteriška, kad tu sukeptumei! Kitos tokios visoje Gondingoje paieškok ir nerasi. Tik kas tau pasidarė? Tokia skaisti pienveidė ir raudona kaip žiburys ar obuoliukas, šią vasarą lyg pageltai ir lašuota pasidarei. Argi taip daro skaisti mergelė, dar ponų kambariuose vaikštinėdama? Senai būtumei užėjus į aptieką, aš būčiau davęs kokio kremo pasiprausti, pasitepti, ir strazdenų būtų nė likti nebelikę. Užeik, kad nori...

– Leisk, ponas! Neturiu laiko. Kada kitą kartą... – tarė Ona, išsisukdama iš neseno senio rankų. Parbėgti parbėgo. Papeikimo tačiau nepamiršo ir, pasižiūrėjusi į veidrodį, lyg pirmą kartą išvydo save tikrai tokią bjaurią. Tad nė kitos dienos nesulaukusi, dar šį vakarą nulageno į aptieką.

Viadorelli sutiko Oną kaip lygus lygią. Kuo meiliausiai, kuo širdingiausiai nuglostė jai petelius; gerom, užjaučiančiom akelėm, šuns atsidėjimu žiūrėjo jai į akis. Onai buvo gera nuo tų vyriškio pasigerėjimų, kad vyriškis ja džiaugias, ir vis dėlto nedrįso taip pat stačiai jam į akis žiūrėti. Kraipės į šalis paerzinta ir tik didžia kalba mokėjo aptiekininkui geru už gerą.

Kaip tikrai plepei moteriškai, Onai niežtėte niežtėjo liežuvį su kuo nors išsipliopti, tiek atsikalbėti, kad net gerklė išdžiūtų, pristigus seilių. Tik pas Gintautą stovėdama, labai retai tesusieidavo su kitomis moteriškomis, kur per pokylį. O paskutiniuoju laiku tai ir visiškai niekur nebebuvo buvus. Tuo gi tarpu viduje buvo prikrešėję visokių apmaudo ir sielvarto kraujų. Tai ir kalbėjo.

Kalbėjęsi kalbėjęsi stati, susėdo prie stalo. Aptiekininkas, šelmio akelėm gudriai mirkčiodamas, išsinešė buteliuką dar neregėtai saldžios degtinės, antpilo ant vyšnių ne vyšnių, kačuogių ne kačuogių, ir privertė „bent lūpelėm išdažyti" dveitą taurelių. Onai paraudo skruostai pirmykščiu skaistumu. Jai pasidarė linksma, kaip nėkados nebuvo buvę paskutiniuoju laiku; norėjosi net pasauvaliuoti su tuo augusiu „diedu", bent

pliaukštelėti jam per ranką. Tik nedrįso. Užtat kalbos atsirado ir daugiau. Viadorelliui nei klausinėti, nei teirautis nereikėjo: tik klausykis.

Ona nusisakė visą savo buitį, ką ir kaip veikia ji ir ponas, kas pas juos vieši, kur ponas vieši. Visa ko buvo vežimais, tik nieko nebuvo to, ko Viadorelliui reikėjo: nieko išduodančio Gintautą. Jau buvo besigailįs vaišių ir meilinimosi, kaip girtas Onos linksmumas – negėringai jai daug nereikė – ūmai pavirto pykčiu. Švelniai plakęs alkolio įjudintas kraujas dabar trykštelėjo kita, lyg užnuodyta srove, kai priėjo prie pasakos, kaip nuolat su svečiais landžioja į juos ta ragana, kad ana kur skradžiais nueitų, ta Darata Vidmantaitė, ta prūsė prakeiktoji, ta netikėlė liuterė, ta vokiečių samdinė kekšė...

– Te te te, vyreli!.. – susiprato Viadorelli. – Myli nabagė ir pavydi. Tai pakabus galas nusitverti už siūlo ir daugiau ko išpešti.

Toje akimirkoje sumetė šeimininkas ir, radęs pešeklį, pabaigė balsiai, neskaniai vaipydamos:

– Šita jūsų draugė Darata, tikrą tiesą pasakius, man visai nepatinka. Ji kažkokia tokia...

Onai tiek tereikėjo, ir ji paleido visą savo nepraustą burną, kokios nė tikėtis nebuvo galima iš mergelės. Plūdo ir plūdo vien ant Daratos visokių nebūtų dalykų. Ir pabaigė:

– Ji visą svietą apgaudinėja ir suvedžioja. Ko ji, tokia turtinga, po rinkas važinėja? Sėklų pardavinėti? Ar nematėt tokių! Nebėra kam be jos sėklų panešioti! Re, latvis atvažiuoja; aure pinčiukai po kiemus landžioja, iš kažin kurių plynių vėjo atpučiami. Dar ir ji! Dabar su bobomis, ponas pats gerai žinai, prasidėjo. Žiūrėk, kas dabar Sakalynėje darosi! Tikras bobų turgus per kiaurą dieną. O ji kaip tikras daktaras teiraujas, žiūrinėja ir patarimų davinėja, į bobutystes, kūdikių priimti eina...

– Kas gi daktarui belieka? – pasiteravo Viadorelli, lyg nieko nežinodamas.

– Ką daktaras! Jis dar džiaugias, atsikratęs moterimis, kurios už du auksinuku prikalba jam pilnas ausis visokių niekų ir sugaišina visą valandą. Tai ir siunčia nuo savęs į Vidmantus.

Sako, tai vis tiek, kaip ir aš. Tik liepia iš jos atnešti „rekceptus" pasirašyti.

Ona pas Viadorellį buvo jau bent triskart buvusi, vis gaudama tai saldžiosios, tai arbatos su užkulu – su araku. Arakas savo blakių kvapu Onai taip patiko, jog ji ir pati jo nusipirko ir vakarais, prieš eidama gulti, didžiausiu pasigardžiavimu atsigerdavo, šliūkštelėjusi jo į karštą arbatą. Kalbos anuodum vis tos pačios užteko, apie Daratą.

– Klausau aš tavęs, skaisčioji tu mano kaimynėle, – tarė pagaliau Viadorelli: – kaip tu teisingai neapsiveži ta vokiete, ir man aišku darosi: tavo tiesa – Vidmantaitė nėra tai, kuo ji dedasi; ji bus Vokiečių pasiųstoji šnipė. Znočijas, karas nebetoli. Ji laiku reiktų su šunimis išpjudyti iš to krašto, kad visam jam nepridarytų žalos.

Sulig tų aptiekininko žodžių Onai visas veidas nušvito. Taigi jos buvo karščiausios svajonės paslėptinė. Ji, kad būtų sumaniusi, senai būtų taip padariusi, tik nesumanė.

– Ką gi tu jai padarysi? Ji savo vietoje gyvena.

– Užtenka vieno tavo parašo, kad ji nukurnėtų po visų velnių! – rimtai užtikrino Viadorelli.

– Kokio parašo? – nesuprato Ona.

– O kad ir tokio: esu girdėjusi, kaip daktaras Gintautas sako žmonėms Vidmantaitę esant tą pat, kaip ir jis, t.y. toks pat išmanus gydytojas, o ne daržininkė.

– Kokio čia keblumo? Tai gali kiekviena moteriškė patvirtinti savo parašu, ne tik aš! – pražviegė Ona tikrai pragarišku pasigerėjimu, kad galės įgnybti savo rungėją.

– Aš tau, Onele, tą gerumą galiu padaryti. Kada reiks, aš tave pasišauksiu pasirašytų.

Onai greit perėjo keršto gerumas. Anoje valandoje ji būtų nėmaž nesvyravusi, būtų padėjusi parašą. Dabar gi laukė to „pasirašymo" ne mažesne baile, kaip laukiama velnio su jaučio kailiu sukalbėtą dieną ateinant, kad ant jo savo krauju, iš smilio ištrėkštu, pasirašytumei.

Taip jai dabar darėsi baisu, taip baisu, jog nė užmigti nebegalėjo. Nė arakas nebeveikė, lyg būtų pavirtęs nekalčiausiu

vandeniu. Pirmiau, būdavo, išgersi stiklinę, ir pasidaro tau gera, išverčia toks malonus prakaitas, visas sudrimbi, aptingsti lyg nuvargęs, vos beprišliauži prie lovos, kuo greičiausiai įvirsti negyvai užmigtų ir knarktų išsižiojus visą ilgą naktį. Dabar Ona po du tris kartus kaitės arbatos ir varvinos arako, ir vis nieko. Akys sausos, net peršti. Nusitaisys, apsiklos ir galvą, tai darosi karšta; nusiklos ligi pusiau, tai ima virpėti. O jeig čia aplaidžia, kad tu surūgtum!

Visa tai ištampė Onai dirgsnius kaip nuobraukas. Tai buvo lyg pasergėjęs ir Gintautas vakarais.

Dabar buvo eilia Gusčiui, Augustinui Virbalui. Tik su juo Viadorelliui ne taip gerai nusidavė, kaip su Ona.

Virbalas ir pirmiau dar kęste nekentė aptiekininko. Jis buvo šviesus vyras, suprato daug, ko kiti nemokėjo suprasti, o besistumdydamas po visą parapiją, žinojo visas žmonių pasakas apie kits kitą. Žinojo tad ir Viadorellio visą pradžią ir pabaigą: ir Maskvos laiką, ir dievotą vedimą, ir svainių apiplėšimą, ir „daktaru" virtimą. Besimaitodamas girtas, Gustis visai nevaldė savo liežuvio ir kiekvienam rėžė į akis visa, ką tik pipiriniausia žinojo.

„Auksinuko Gusčiui pragerti" jis nebuvo nė vieną kartą paprašęs Viadorellį. Tik paskučiausiame reikale, kada iš niekur nesusigriebė, gi alkolio karštis virino vidurius, eidavo į aptieką ir reikalaudavo, ne prašydavo „penkių dešimtų gramų savo kraujo", atseit spirito, čia pat gesinamo.

– Pašėlęs ir kartumas tavo, velne, kraujo! Visą gerklę išdrasko. Tiek gerai, kad paskui bent dvi dieni gomurys nebepriima „lašų", – kalbėdavo Gustis Viadorelliui. Iš pradžių už tokias kalbas kelis kartus susigriebė iš aptiekininko ir kūliu gavo išvirsti į gatvę. Tik tai buvo Viadorelliui dar blogiau. Supykęs Gustis stojo ties aptiekos durimis ir visą dieną lojo ant aptiekininko, visiems įeinantiems ir išeinantiems atpasakodamas, kas klauso ir neklauso, visas jo paslaptis.

Viadorelli kaito raudonavo, liepė to bepročio neklausyti. Vis dėlto kuone krito vietoje, apopleksijos trenkiamas, iš gėdos ir nepadorumo. Gusčiu atsikodydavo tik išnešęs

reikalaujamų „50 gramų savo kraujo" ir geruoju išprašęs jį laukan.

Taip Gustis laikė Viadorellį per kiek metų apkrovęs kontribucija už negerus jo darbus, ir Viadorelli mokėjo jam ištikimai.

– Girtuokli tu, girtuokli! Ir kada tau tas alkolis pabaigs grobus suėsti? – kalbėjo aptiekininkas, taisydamas Gusčiui „50 gramų" ir nors tiek jo atsigaudamas.

– Gaili spirito? Tai aš tave pamokysiu, kaip gali jo pasidirbti, – atsikirsdavo Gustis. – Paimk stiklelį gryno destiliuotojo vandens, pamirkyk savo liežuvį, tai ir jautį nunuodysi tais savo vaistais, ne tik Gustį. Nu, sveikatą tavo ligonių, kurių tu dar nesusukai trilinku savo daktaravimu! – baigė Gustis išgerdamas.

Nuo pat tos dienos, kaip Vidmantai pasirodė Gondingoje, Gustis nebebuvo aptiekoje nė vieno karto, sirgdamas, matės, praeidavo pro šalį.

– Sveikas, Gusti! – sustabdė jį Viadorelli, pasaugojęs praeinant. – Nėkados nebeužeini. Kas gi bepaduoda „50 gr."?

– Eik su velniu obuoliauti, paliksi be terbos ir be obuolių, – burbtelėjo Gustis, pažengdamas pro šalį.

– Užeik, Gusti, aš su tavim turiu kalbos, – vėl sustabdė Viadorelli.

Gustis sunkiai pakėlė gėrusio blakstienas, smailiai pasižiūrėjo į viliūgą, paskui neva padarė kryžiaus ženklą.

– Šventas Juozapai, mirštančiųjų globotojau, padėk mano vėlei išsisukti iš to liucipierio rankų, nes štai jau viliojasi į savo pragariuką!.. – kalbėjo meldės Gustis, įlipdamas į gonkelį.

– Ir ką gi tu man pasakysi, mielas malonus žmogeli?

– Spirito nori? – klausimu į klausimą atsakė Viadorelli.

– Susipilk sau į uodegą! – gražiai padėkojo Gustis.

– Nenori, nereikia. O aš norėjau tave paklausti, bene bus Vidmantaitė tikras daktaras, kad ji taip sumaningai ėmė gydyti moteris ir rašyti receptus be paklaidų?

– Daktaras ne daktaras. Tiek tėra teisybės, jog tu neturi nė tiek žinių, kiek ji turi praplyšusioje savo kojinėje.

– Liaukis, ne apie mane šnekava. Klausyk, kokie vėjai ją čia atpūtė iš Vokios? Jei ji tokia gudri, kaip tu sakai, tai ir ten jai būtų buvę vietos.

– Kas ją čia atpūtė ir iš kur, aš to nežinau ir ne mano dalykas žinoti. Tiek težinau, jog ji yra šviesi saulelė visai apylinkei. Ir atsirado ji čia pačios Apvaizdos siunčiama, idant žmonės neužtrokštų tame orė, kurį pagadina tokie „lenkai" kaip Vėdarėliai drauge su kitais pat velnių išperomis nelietuviais... – trenkė Gustis durimis, pirma nusispjovęs.

Virbalas juk nieko nepasakė apie savo „motutę", neįdavė jos. Tačiau Viadorelliui jo žodžiais buvo daug pasakyta.

Kai Viadorelli apgraibomis apsakė Andrejevui visus savo tardymo vaisius, šis net virpėti ėmė pasigerėjimu.

– Balandėli tu mano brangiausis! Surašyk visa tai ir įduok man: nuo to dabar priderės, ar man būti, ar man žūti!

Gerai sako, surašyk! Tik kaip, kad Viadorelli, daugybę visai nereikalingų jam mokslų perėjęs, buvo tikriausis nemokėlis. Jis netesėjo parašyti nė paprasčiausio laiškelio, taip suregzti, idant kas suprastų. Apie gramatiką ką ir beminėsi. Stebėtina, kalbėti jis taip kalbėjo, jog ir mokytam žmogui buvo ko pasiklausyti. Pagaliau dažnai taip atsitinka: geriausis oratorius esti menkiausis rašytojas, o pirmos rūšies rašytojas dažnai kalba, kad ir jam, ir klausytojams koktu.

Tai juodraščio iš gyvos Viadorellio kalbos sustatytų antstolis atsiuntė vyresnįjį savo padėjėją, Galvą, kurį jutome naktį tą juodraštį parodžius Vizgirdai, tikriau, per jo rankas daktarui ir Vidmantaitei, kurius jis, matyt, gerbė ir užjautė.

Įdavimo darbą surašė pratęs gudęs raštininkas, gražiai, atskirais punktais, su numeracija išdėstydamas ir kiekvieną punktą motyvuodamas, visą tą medžiagą, kurią buvo aptiekininkas su antstoliu ir kitais garbės nariais apsprendę. Būtent:

Gondingos laisvas gydytojas Damininkas Gintautas esąs užsienių socialistų revoliucionierių narys, lietuvių laikraščių bendradarbis leidėjas, bombų drauge su Napoleonu Šešiavilkiu dirbėjas (čia parodyta liudytojas Melchior Viadorelli). Daugiau, rusų valstybiškumui prieštarautojas, pravoslavijos

niekintojas, visų valdžios sumanymų priešas, lietuvybės platintojas, slaptos spaustuvės laikytojas (čia parodyta liudytojas Lifonas). Daugiau, visų litvomanų vadas, vokiečių šnipas, atsikvietęs antrą tokią pat šnipę daktarę Daratą Vidmantaitę, apsimetusią mužike ir dirbančią tarp žmonių vokiečių naudai, platinančią tarp žemaičių vokiečių įtaką (čia buvo Onos Knistautaitės parašas). Daugiau, Darata esanti pačių vokiečių atsiųsta, idant kompanija, susidariusi iš daktaro, kun. Vizgirdos ir kitų, prieštarautų visam, kas tik yra rusiška, nes visa tai troškiną Lietuvą (čia buvo parodytas liudytojas Augustinas Virbalas).

PASIRUOŠKIME Į ATOSTOGAS!

Aš už bernelio uolele dilau, sakeliu tirpau,
Kaip sausa blindelė blindėjau.

Daktaras Gintautas, įsiskaitęs įdavimą denunciaciją, visas pasinėrė mintimis jo turinin. Aiškinosi, kas ligi šiol nebuvo jam aišku. Matė tikrai velnišką kerštininko Viadorellio darbą, matė jį ir Oną įsukus į tokį darbą, iš kurio ji nebemokėjo beišsipainioti. Ve, dėl ko arako butelys, nuomaras ir visi kiti galai. Tik kaip čia atsirado, rodės, tokie ištikimi žmonės, kaip jo Lifonas ir Daratos Virbalas? Pagaliau ėmė balsiai sumesti.

– Taip, aišku. Rusų valdžia pagaliau pajuto mūsų, lietuvių, atakas ir ima mus bombarduoti. Žinai, kaip tai darosi? Pirmą kartą šauna, kad nedalėktų; tai buvo pirmoji visuotinė mūsų krata. Antrą kartą šauna, kad perlėktų; tai dabar štai daro mane ir Napalį bombistais. Paskui ima vietą tarp dviejų šovinių kritimo, dalija per pusę ar kaip ir ima apšaudyti vidurį didesniu tikrumu, kad pataikys; tai bus ateities darbas. Kolgi kas mus apčiupinėja.

Rusų policija, pradedant tokiems sumaniems Šerlok Holmsams[132] kaip Lifonas ir Viadorelli, pradeda mus justi, lyg per

sapną kai jauti slogutį: sunku, o nubusti negali. Šliaužioja per mus kaip akli ar pilname tamsyje; junta, kad čia kas yra, o faktų negali nusitverti. Visas įdavimas – tuščia, be jokio mažų mažiausio tikro įrodymo. Teismas atsisakytų kaltinti, nerasdamas nusidėjimo, vadinasi, paliktų laisvus ir nebaustus. Užtat gi Rusų valdžia politikos bylų ir nebepaveda teismams, tik elgias savo, administracijos, nuožiūra. Jai faktų nereikia, gana įtarimų tave esant kenksmingą jos planams, ir ji gali tave išsiųsti į tolimąsias arba ne taip tolimas gubernijas ne daugiau kaip penkeriems metams.

Man bene teks prisiimti didysis dovis, kitiems mažesnis, bent dvejų metų, tau, Vizgirda, čia pat padarys kokį nemalonumą. Taigi ant tavęs dabar sukris bent trejopos pareigos: ir tai, ką pats buvai dirbęs, ir visa tai, ką mes, aš, Darata ir Napalys, buvome dirbę. Dirbk, drauge, atstovauk mus šioje vietoje drąsiai ir energingai. Atmini draugo V. Kudirkos MANIESIEMS?

Jeigu audra ištikus verstų stulpą vieną
Iš tų, kurie prilaiko jūsų namo sieną,
Namas negrius – iš baimės jūs neišlakstykit,
Tik vieton ano stulpo tąją pačią dieną
Tuoj kitą statykit!

Jeigu žūtų iš rankos priešo ar likimo
Viens tų, kur augin garbę, dvasią jūs kilimo,
Rimkit – tegu jūs širdis drąsums neatstoja,
Tiktai, ką anas darė vyrs pasišventimo,
Tegu kits kartoja.

Lietuva mano! Priešui ant tavęs įnirtus,
Privalai hidra tapti, ta, kuriai nukirtus
Galvą, tuoj kelios galvos vieton jos išdygsta.
Išliksi, tik į hidrą gyvumo pavirtus,
Nors priešas nestygsta.

Šitų eilių autografą gausi iš manęs į ženklą, kurį parodęs būsi mūsų organizacijos aprūpintas visu kuo reikiamuoju.

Vizgirda visa tai girdėjo, visa tai į širdį dėjosi; vis dėlto beviekių savo rankų nepajudino: jos kabėjo spragilais. Į plačią minkštą kėdę buvo įsidrėbęs, ne įsisėdęs, lyg maišas bekaulis. Jo kūnas rodės be groblų, iš vienos tešlos, kitąkart išsikėlusios, o dabar ūmai susmegusios. Burna pasidarė plati, lyg nuo dantų gėlimo. Rodės, štai pradės iš akių ašaros riedėti, o per žandus seilės varvėti. Netikesnė išvaizda sunku buvo bepramanyti.

– O tai ką gi reiškia? Ko gi taip nuimtas: bijai ar gaili? Gėdėkis: nei vienam, nei antram dalykui čia nėra ir neturi būti vietos. Bene kas mano, be kovos ir be aukų lietuviai laimėsią savo kultūrą? Negi kartų mus veda. O kad ir vestų, tai ką ašaromis padėsi? Geriau drąsiai, tai sau ir iš šalies žiūrintiems lengviau. Sukas viesulai, ūžia audros, išvartalioja medžius. Vis dėlto miško nenurauna. Apsidairyk ir įdrįsk: mes nebe atskiri medžiai, kurius palaužus, dyka vieta lieka, mūs aplink prižėlę, kaip apušės atažalų. Ir kas dieną mūsų daugiau. Aš buvau vienas kaip pirštas. Dabar, žiūrėk, kiek jau mūsų šeimynų, o atskirus žmones jau kapomis skaityk, kaip kitados lietuvių skatikus.

Drauge, man miela tave pirmą kunigą tuo vardu pavadinti: tu privalai būti laiminga pradžia savo luome. Teprivinsta ten devynios galybės tokių kaip tu! Mes esame ne tos vienos organizacijos ir ne tais pat keliais eisime. Tik ne tais pat eidami, vis tiek atsiduriame ten pat lietuvių kultūros ir laisvės Ryme, kelių gale. Tad esame bendradarbiai ir reikale kits kito slaugytojai. Duokš ranką.

Dabar tik Vizgirda ėmė iš gilumos krasės kaip iš būdos išlįsti. Išlindo ir status it vinis atsirado prieš daktarą. Kietai paspaudęs jam ranką, tarė:

– Pasižadu. Apsiimu. Aš ne iš bailės. Man gaili. Aš atsiminiau vieną mažmožį. Mano gimtojoje vietoje nei apylinkėje nėra nė vieno ąžuolo. O man jie gražūs. Aš juos gerbiu, ne tik mėgiu kaip tikras dendrolatris. Taigi iš tolimo krašto, grįždamas iš mokyklos, aš vargų negalais parsivežiau ąžuolėlį, įsisodinau, prigydžiau ir auginau. Kasmet žiūrėjau, kiek jis išaugo ir įdrūtėjo. Po keliolikos metų atvažiuoju, gi mano

ąžuoliuko nebėra: jis buvo per pusę nulaužtas. Aš nė neklausiau, kas tai padarė. Ąžuoliukas vis tiek nesugis. Aš buvau tuomet tikrai nelaimingas. Tave, Damininkai, aš įsivaizdavau – tuo ąžuoliuku. Tik ačiū Dievui, kad nelūžti, dar mus tvirtini! Nebesigailiu.

Sietynietis ir sargietis apsikabino, pasidarę viena, sulieję širdis – į tautą.

– Pala, pasiųsiu Baltrą „giminių", – tarė Gintautas, pasiliuosavęs iš glėbio. – O rytoj vakarą eikiva į Santeklius piršlėmis. Aš noriu formaliai susižadėti su Maryte, kad jos man kas kitas nepagrobtų. Aš jos, gink Dieve, nevaržau: kasžin, kaip gali širdys atsimainyti. Tai šliūbo ir nedarau, nors ją tiek myliu, kad ir tai galėčiau padaryti.

Atėjo palaukus ir „giminės: Schumacheris su Seligmannu. Jiedu nevilkino: žinojo Gintautą nepaprastu laiku tik paskučiausiame reikale kviečiantis.

Pasiskaitė ir jiedu įdavimo. Seligmannui tik akelės blykštelėjo; Schumacheris buvo beprapliumpąs žydiškais keiksmais ant Viadorellio, tik tuoj nurimo, ligi tik Seligmannas mostelėjo ranka:

– Setze'ch, setze'ch!..

Schumacheriui vėl teks daboti žydkapių, kad kas jų „neišniekintų", vėl ten nugabenti visa, kas tik bus galima miestelyje nutverti uždrausta, įtariama: pas Gintautą, Oną, Baltrą, Tupiką, Statiką, Vizgirdą, vargoninką, bundiečius ir kitus. Juos apeis Baltras. Ir...

– Sudiev, draugai... Miela man buvo tuo vardu ir žydų atstovai pavadinti. Tikiuos tą draugiškumą, į laisvės galą einant, tik stiprėsiant.

– Doktor... Herr Doktor... – bepratarė Schumacheris ir jo graži patriarcho barzda taip gailingai suvirpėjo iš susigraudinimo, kad ir visiems ašaras ištraukė. Jis ūmai paseno, sprande pasilenkė ir išeidamas silpnu balsu bepridėjo:

– O aš dar užeisiu į šūlę...

Seligmannas nusigrįžo nuo jo ir daktarui paspaudė ranką nebežiūrėdamas.

Baltras, apėjęs savo skaitytojus visame miestelyje, atiminėjęs iš visų ligi mažiausios, nekalčiausios knygelės: vėl „tegu bus Lietuva ir tamsi, ir juoda", kaip pirma kad buvo, į paskutinę vietą atėjo į Oną.

Įėjus į jos kambarį, dvelkė kažin koks kvapas, ne toks, kaip paprastai jaučiama moterų kambaryje. Buvo tamsu.

Pašaukė Oną. Ona šnopštė miegojo negirdėdama. Dar kartą pašaukęs ir negirdėdamas atsako, pats susiieškojo degtukų ir užžiebė šviesą. Žvilgtelėjęs į Onos lovą, tėvas net atatupstas atsitraukė atgal virtuvės durų link. Ona aukštynelka kėpsojo skersai lovą, nenusivilkusi, lyg apalpusi ar paraližuota. Jis nėkados nebuvo įsivaizdavęs, jog jo Onelės veidas gali kada būti toks bjaurus: išsižiojęs, lyg sviego oro trūko, abuojai nuprakaitavęs, lyg purvinas ir padrikusiais plaukais aplipęs. Žemėje nuo kėdės nuvirtęs ir pasiliejęs gulėjo butelys arako. Jis tai ir prikvapino kambarį.

Baltras ką bežiūrint pasišaukė daktarą, manydamas Oną vėl nuomaru apmirus. Gintautas taip pat manė, pagriebdamas amoniako ir kitų galų. Pavartęs tačiau tarė:

– Girta. Aš ir po priepuolio radau pas ją kuone tuščią buteliuką arako. Baltrau, kas mūsų Onai darosi?

– Ponai, kas mano Onelei darosi? – klausimu klausimą atkirto tėvas, savo rankas gniaužydamas, kad net nariai tratėjo.

– Ponai, kas ją apžolėjo? Tokią rimtą mergelę, nepliuškę darbininkę...

– Aptiekininkas.

Ir nusakė Gintautas, kaip Viadorelli pasinaudojo Ona, įduodamas visus ir ją pačią padarydamas įdavike. Tik įgrasė kol kas niekam nieko nesakyti.

Ona, patraukusi porą kartų amoniako, neaiškiom akim apsižvalgius aplink ir nesupratus, ko čia aplink ją vyrų susirinko, nusigando ir suriko:

– Ar jau renka velniai Daratą?

Senis nieko nesuprato, Gintautas gi visa suprato: visą laiką nepaliovus savo pono Daratai pavydėjus. Kaip nė buvo dabar bjauri Ona, Gintautas ją meiliai paglostė per galvelę, liepė

pasėdėti porą valandų orie su tėveliu, ir taip jam pasidarė graudu ir gailu gero žmogaus, Onos, žūvančios iš gaivalinės meilės, kuriai pritarti ir tokiuo būdu jai palengvinti jis vis dėlto jokiu būdu negali.

Gailėjo jos, kur negailėjęs. Bet užlaužk gi tu dabar širdį, bent tam kartui, ir pasižiūrėk Onai į akis, dar vakar tiek susirūpinus dėl jos įdavimų!.. Neužlauši. Tad Gintautas, namie nepusryčiavęs, ėmė ir išėjo į Vidmantus.

Užėjęs į plaustą, išdėjo visą dalyką Napaliui, ko galima laukti, ir liepė sudeginti ar kur išnešti griežtai visą „literatūrą", visas gi savo chemikalijas, kad ir nekalčiausias: anglis, salietrą, kalichloricum, visa, iš ko dirbdavos sprogstamosios medžiagos akmenims skaldyti ir pirotechnikinėms ugnims padaryti, išversti į upę.

Napalys nusigando kaip mažvaikis, tėvų pagautas ką užginta darant, visas išbalo ir net rankos jam ėmė drebėti.

– Tai kaipgi čia dabar bebus?.. Nejaugi į kalėjimą?.. O kaipgi mano plaustas ir akmenynas?.. – vagrėjo kaip tikras kūdikis. Tačiau daktaro įsakymą išpildė kaip reikiant. Tik gavus išberti anglis ir kitus tokius dalykus, jis nusijuokė ir pamojo ranka.

– Kas iš to gali sudaryti – prasikaltimą?

Ir nusekė paskui Gintautą į Vidmantus.

Darata, gavus viską žinoti, ne mažiau už Napalį iširo. Jiedu pirmą kartą tebuvo maskolių „kariami", pirmą kartą tesusiduria su imperijos čielybės dabotojais. „Zapadnikų" rolę tame rūpestyje Darata įsivaizdavo kaip bašibuzukų Balkanuose[133], kurdų Armėnijoje ar turkų Arabijoje. Ten pajudėjusių provincijų piliečius pliekia bambukinėmis lazdomis per padus; čia uždarinėja į kalėjimus ir šaldo šiaurės krašte, kol neišgaruoja visokis nerimas. Tik nežinojo, katras būdas pakenčiamesnis. Pagaliau ėmė jai bailė atslūgti, sumetus ir šunį kariamą pripranant. Vis dėlto kūnas purtės, atminus kalėjimo nepatogumus ir kelionės trūkumus, visą amžių turėjus kultūrinių patogumų.

Ypač mokėjo abudu apraminti Gintautas. Tokiame gerame ūpe dar niekas jo nebuvo matęs. Buvo ir jis labai pakilusių nervų, tik tai kitaip reiškėsi. Vizgirda, Napalys, Darata glebo,

Gintautas juo daugiau gavo energijos ir ūpo. Lakstė, sauvaliavo po trobą. Kalbėjo devynias galybes visokių kalėjimo baisenybių, pradedant nuo ydo ir baigiant „paraša", tik vaizdavo taip, lyg visa tai buvo maskolių tyčia inscenizuojama lietuviams nuo darbo nubaidyti. Ir klausytojams visos tos baisenybės anaiptol nebebuvo nei baisios, nei šlykščios.

– Didžiausi kalėjimo bausmė – tai nuobodis, patekus pavieniui į skyles. Tik ir tam pasigelbėti yra pragumų: imtis ko nors mokytis. Tamsta, Darata, pramok rusiškai ir pereik savo mokslą sulig rusų knygų, idant, išėjus iš tvarto, galėtumei tiesiai nudardėti į universitetą kvotimų perlaikytų, medikės diplomo Rusų valstybėje gautų. Be to neapseisi. O tu, Napaly, imkis chemijos, jei taip mėgsti šaudyti ir raketas laidyti. Arba politikos ekonomijos. Kas bus labiau pakeliama.

Sugrįžus – negi iškeps ten mus! – reiks rimčiau imtis darbo. Ligi šiol mokėme abc. Dabar iš kiek tiek prasišvietusios jaunuomenės reiks pinti politikos organizacijos vainikėliai. Gal teks visos autonominės Lietuvos valdžia pasiimti į savo rankas[134]. Reiks daugybės laisvų ir sumanių žmonių.

Kai aš imu per būsimųjų darbų stiklą žiūrėti, tai šitas mūsų atitraukimas nuo smulkių dienos darbų ir rūpesčių rodos Apvaizdos dalykas, taip likta, taip mūsų persekiotojai turi daryti – mūsų, ne savo naudai. Akli likimo įrankiai, mūsų smaugėjai rusai duoda mums atostogų, idant pasiruoštume juos pačius pasmaugti.

Taigi ruoškimės į tas „atostogas", į tą mums žadamą kelionę ne nuliūdę, ne energiją nevaisingai vidaus susikrimtimais išgaišinę, tik įsiskonėję būsimąją laisvę – patiems sau padirbėti. Kokiam šuniui būtų naudinga mūsų kremtimasis ir nuliūdimas? Ar kad mūsų kankintojai pasidžiaugtų, pataikę mums įkyrėti? Kad jie nesulauktų! Taigi galvas aukštyn, draugai! Neškimės didžiu! Parodykime niekiną jų valdžios įrankius – asmens laisvės varžymą! Tegerbie mus smulkiadūšiai matydami, jog ne taip lengva perveikti lietùvių širdys, senai išmėgintos, ir keptos, ir virtos, kaip tu, Napaly, dainuoji. O tėvelį primokyk, kad turėtų kantrybės ir pats

vienas paūkininkautų, kol dukrelė sugrįš. Vakarą gi tikiuos visus pamatysiąs Santekliuose. Tai tam kartui sudiev!

Paliko Daratą su Napaliu. Jųdviejų veidai buvo skaistūs, ramūs ir pilni to rimtumo, kurį duoda sunki liga ar didis rūpestis. Tokie žmonės labai tinka dvasių vedėjais. Nesimeilino kačių būdu kaip pirma, nesiglaudė ir nekugždėjos. Tik Darata tampriai ištiesė tvirtą savo dešinę, vyriškai pakratė Napaliui ranką ir lyg vyrišku balsu tarė:

– Jaunas drauge! Ačiū tau už suteiktas man meilės valandas! Jos buvo pirmos visame darbščiame mano gyvenime ir bene bus paskutinės. Aš tave ne tik myliu moteries meile, dar ir gerbiu, ir vis labiau gerbiu, juo matau vyriškai tvirtą tavo valią, kuri neleido nei tau, nei man per toli nueiti. Tai žmoniška. Tokios meilės, draugiškos, broliškos, neišdildys niekas, nei antroji tavo meilė, kurios tu susilauksi, ir aš tau jos nepavydėsiu, kaip, rodos, Ona man pavydi Gintauto, apsirikdama nabagė. Tai ar būsi mano prieteliu, mano jaunesniuoju prieteliu, nes aš už tave esu visais šešeliais metais augesnė?

– Būsiu! – rimtai atsakė Napalys, didele pagarba, visai nebe berniokiškai godžiai pripuldamas prie jos rankos. – O kad aš neištižčiau, tai rašykivos vienas antram tokios dvasios ir turinio laiškus, kokio buvo mudviejų šiandei kalba.

– Gerai! – pritarė Darata ir pabučiavo Napalį stačiai į lūpas. Tik tokiuo pabučiavimu, nuo kurio lūpos nedega ir neplasta ištisą dieną, kurio vis dėlto nėkados neužmiršti.

Aš ir mirsiu, neužmiršiu kaip mylimoji mano seselė, riebi ir skaisti balzakinė moteriškė[135], dideliausio pulko vaikų motina, vieną kartą atsisveikindama tarė:

– Broliuk, žinai, kaip aš tave myliu. Labiau iš visos giminės, labiau, neg vyrą kad mylėjau. Tu nežiūrėk, kad aš skaisti. Aš šiemet taip esu silpna, jog turbūt jau paskutiniai man metai. Gal ir pasimatysiva dar. Vis dėlto eikš, aš tave pabučiuosiu kaip kad ilgam – sudiev.

Ir pabučiavo. Dar su ja matėvos. Aš pats ją nukaršinau anemija silpstančią. Tik jau buvova atsisveikinusiu, nebe to pat pasaulio žmogu. Dukart taip neatsisveikinama.

Panašiai jautėsi ir Napalys: jiedu su Darata jau buvo dviejų pasaulių žmonės.

Gintautas nuėjo tiesiai į Marytę, išsikvietė ją į saulę ir be jokių įžangų tarė:

– Maryt, mudu gerai vienas antrą pažįstava ir vienas antrą mylivos. Argi ne tiesa?

Marytė apsipylė rauda kaip žarijomis. Valandą svyravo, kol pergalėjo savo drovumą. Galop pakėlė savo akeles į Gintautą pilnu įsitikėjimu juo ir nė nenusišiepusi tarė:

– Taip, aš tamstą, pone daktare, labai labai myliu. Aš nieko taip nemyliu, nei mylėjau. Gal vieną motutę... dar ir tėvelį... dar Napalį... dar ir Petrus... Ne, ne, ne! – susijuokė. – Aš daug ką myliu. Vis dėlto ne taip, kaip tamstą. Kitų aš nepasilgstu, o tamstos pasilgstu.

Marytės akelės buvo tikros dvi gėlytės žibuoklės, pilnos ryto rasos – ašarėlių, blizgančių dabar diementais. Gintautas nesusilaikė ir išbučiavo jai abidvi akeles, paskui ir lūpeles. Marytė jam atsakė:

– Tai dabar aš tau nebe „tamsta ponas daktaras", tik „tu Damulis", nes mudum likta poroje būti. Ar sutinki, Maryte?

Marytei kažin ko pasidarė griaudu. Gal iš pilnumo jausmų. Ir ji drebėdama ir kuksėdama, nieko neatsakius, prisiglaudė veideliu Gintautui prie krūtinės. Gintautas ir be žodžių suprato: sutinku.

– Na, tai gerai, būsimoji mano žmonele. Pasisakysiva ir tėveliam. Tik tai ne viskas. Yra kliūčių, gal ir ilgam laikui. Tai šliūbo mudu paimti negaliva. Kam varžytis, kad tuo laiku gali širdys atsimainyti ar sveikata netesėti? Tai tik iškilmingai susižadėsiva prie liudytojų ir atminčiai, kad viens antram priderava, mūvėsiva žiedais, kol neateis valanda galutinai susituokti.

Ir rimtai, visais išgaliais, kaip kokį komercijos dalyką išdėstė Marytei reikalą keleriems metams atsiskirti. Ne kitaip žmonai išdėsto reikalą vyras, išvažiuodamas pasaulio apsuktų.

– Ar supratai mane, Maryte? Ar tesėsi? Man nebus sunku ir toli esant, kai žinosiuos turįs savo širdelę, man plakančią,

kad ir už tūkstančių mylių. Susirašinėkiva, meilių žodelių pasisakykiva, tai ir būsiva laimingu.

Marytė labai nuliūdo, ūmai bent keleriais metais vyresnė tapo, rimtumu subrendo ir tarė:

– Damuliuk, mylimasis berneli, aš tave senai papratau laikyti didvyriu ir gerbti, ne tik mylėti. Tai ir dabar man bus ne tik miela tu mylėti, dar ir garbinga. Aš didžiuosiuos, mylėdama kentėtoją už Lietuvą ir jo mylima. Aš tau savo širdyje pastatysiu paminklą ir visiems girsiuos tavo žiedu. Ir nėkados tavęs neužmiršiu, kad ir bent penkelius metus užtruktumei. Vis tiek kiek, bet tik žinosiu tave į mane grįšiant, ne į ką kitą, ne į Daratą.

– Ne, aš nieko nemylėjau ir nemyliu, tik tave, Maryt, vieną, – pabaigė sankalbą, tvirtai pasikratydamu rankas, ir nuėjo pas tėvus.

Gintautas pasisakė atėjęs piršlėmis, tik piršlys melagis, kun. Vizgirda, atbildėsiąs į pavakarę, nors jam jau nebebūsią kas beveikia, tik priimti abiejų susižadėjimą, jei tėveliai neprieštaraus, nes su Maryte jau jie ir be piršlio susitariusiu.

Tėvai nebenustebo. Jiedu to buvo kaip ir pradėję lūkuriuoti matydamu, kaip jaunikliai svyra viens į antrą. Tik tėvas nenorėjo sutikti:

– Kaipgi taip, šurum burum, tabalai makalai? Tokiai pramogai reikia ir tam tikros ištaigos: alaus pasidaryti, aviniokas pasipjauti, kaimynai susikviesti...

– Kad laikas, tėveli, neleidžia. Pakaks ir tokios vakarienės, kurią turėsime, skilandžio pasikepę, – atsakė Gintautas įspėdamas, jog iš jo pusės liudytojai bus senis Vidmantas ir jo duktė Darata, o iš Marytės Sviestavičius ir ponia Irena. Taigi jie ir tereiks pasikviesti.

Šešiavilkienė, senai jau keletą gražių motiniškų ašarų nubraukusi, nes iš Marytės buvo jau viską patyrusi, beištarė:

– Tokia Dievo valia švenčiausia. Tebūnie gi, kaip turi būti.

Ir nuėjo pasiruošti svečių priimtų: vištų papjautų, skilandžio atsipjautų. Ar aš žinau, kaip šeimininkė ūmai taiso vakarienę?

Gintautas tuo tarpu parėjo persivilktų.

Oną rado blaivą, tik taip liūdną, kaip gali liūdėti vėlė, nelaiku skirdamosi nuo savo kūno.

– Ona, įdėk man į kelionės lagaminėlį naminio vyno ir to... ir to... Šiandei aš susižadėsiu.

– Jau? – visai šaltai beištarė Ona.

– Jau. Nebėra laiko laukti nei man, nei mano Marytei.

– Kam? – pastatė akis Ona.

– Šešiavilkiotei. Mudu senai jau mylivos.

– Ne su Vidmantaite?

– Nė neketinova.

Ona suglebo, susileido, lyg apsunko. Po geros valandos atsistojo taip privargusi, lyg iš baro būtų parėjusi, išsitiesti nebegalinti. Ir lyg nebe savo rankom ėmė dėti vyno į odos dėžutę. Užėjo ir Vizgirda kišenėm, kūpsančiom nuo stulos ir knygos. Ir abudu, pasisvėrę skrynutę ant lazdos, nutabalavo į Santeklius.

Namiškiai jau baigė gyvulius doroti. Senis Šešiavilkis, išeiginiais apsivilkęs, jau sėdėjo su seniu Vidmantu, taip pat pasipuošusiu, visą kaklą senoviškai apsirišusiu šilkine skepetaite. Abudu stengėsi taip šnekėtis, lyg tarp jų nėkados nebuvo buvę jokių priešingybių ar pavydų. Katras išdėstinėjo savo rūpesčius ir ketinimus, džiaugės pasisekimais ar skundės ant nepasisekimų. Abudu atsidėję vienas antro klausė ir širdin ėmės.

Daratos dar nebuvo. Ji pasirodė drauge su ponia Irena, kai jau visi buvo susirinkę, ir visą trobą nušvietė savo baltais europiškai pasiūtais rūbais. Jiedvi buvo lyg susitariusi pamergiauti ir svočiauti.

Visi vyrai pasitaisė tamsiau, „poniškiau“, visos moters šviesiau, šventiškiau. Viduje tačiau nė vienam nebuvo linksma. Niekas nieko ištikimai dar nežinojo, tačiau visi jautė kažką nepaprasta. Tas pusšliūbis, susižadėjimas šurum burum, ką bežiūrint, kokių nebuvo lietuvių paprasta, reiškė visiems kažkokią atūžiančią audrą, ir buvo visi taip neramūs, kaip esti neramūs gyvuliai prieš audrą. Gintauto, Daratos, Napalio įtempti ir sulaikomi nervai visus nervino.

Ankštu būreliu apstojo Gintautą, Marytę ir Vizgirdą lyg nedrįsdami: kam taip nepaprastai sukeičiama žiedeliai ir laiminama.

– Vardan Viešpaties. Katalikų Bažnyčios papratimu. Damininkas ir Marijona yra susižadėję tinkamu laiku sueiti į moterystę. O ligi tol žinosis viens antram ištikimu liksią, – pabaigė kun. Vizgirda.

Pasveikinęs susižadėjusius, jiemdviem artimybės ženklan viešai pasibučiavus, Vizgirda, nusiėmęs stulą, ėmė kitu balsu kalbėti. Jis valdėsi kiek tik begalėdamas, tai jam betgi sunkiai atsiėjo ir visa jo kalba buvo skyrium sproginėjančių sakinių virtinė.

– Draugai! Broliai!

Čia mes esame visi saviškiai, lyg artimiausi giminės, ir tokiais giminėmis privalu mums palikti...

Kits kitą saugodami, mes mokėjome turėti kai kurių šventenybių – vien tik sau, ir privalu mums mažakalbiais palikti...

Taigi žinokite kol kas vien tiktai sau, kam mes taip ūmai ir taip nepaprastai sudarėme šitą iškilmę...

Maskolių valdžia žada kuriam laikui atskirti nuo mūsų kai kurius mūsų mylimuosius...

Nenusigąskime ir nenusiminkime: tai ženklas prisikėlimo, ne mirimo...

Savo Tėvynėje mes be tėvynės, savo namučiuose mes ne šeimininkai...

Atėmė Rusai iš mūsų Lietuvos „Žirgą" ir kamanėles; atėmė, ne mes tai pragėrėm, kaip daina sako...

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos „Žirgą", ženklą, uždarė į užkeiktą pilį visam šimtui metų, o jo kamanėles, valdžią, patys pasiėmė...

Ir došijasi dabar po mūsų Lietuvą... Ir skerėčiojas kaip girti po rinką, tik ieškodami, kuris čia užgavus per ausį...

Vagia iš mūsų mokytuosius žmones ir gabenas sau; patys jų maža turi, tai lopos, o mums: „Sako: tegu bus Lietuva ir tamsi, ir juoda"...

Dengė nuo mūsų šviesą, dengė. Pasigavome nors pragiedrulių, ir tuos dabar nori nuo mūsų nustumti šalin, idant kitiems, nebe mums, jie švistelėtų...

Sirgome kūnu. Atsirado Gintautas ir dieną naktį slaugė ligonis, grąžindamas jiems sveikatos – švistelėdamas vėl džiaugsmo pragiedruliu...

Skurdome ūkyje, nors geroje žemėje. Atsirado Vidmantai ir švistelėjo pragiedruliu: bus kas mus pamoko neskursti...

Skurdome be savo pramonininkų. Ir atsirado Šešiavilkių, kurie mums juos atstos...

Pragiedruliai, pragiedruliai... Visur Lietuvoje pragiedruliai! Vilčių didėja, ūpo kyla...

Vienus mes matome čia pat ir net savo rankas galime šildytis, ištiesdami į juos: taip jie arti ir karšti. Kiti juos jaučia tik iš tolo, kaip pragiedrulius iš debesų...

Vieniems tešviečia, nors dar nesušildo; kitiems pašildo, nesirodydami savo skaistybe. Ar šiaip, ar taip, artimieji ir tolimieji jaučias jau turį Lietuvoje – Pragiedrulių.

Ir auklėjas viltį Dievą duosiant galų gale tokių laikų, kad šie pragiedruliai nušvis mums – jau tikra Saule.

Ir nebeatims jų mums, nebelieps kitiems tešviesti. Jie bus su mumis gyvi ir numirę, nusipelnę atminimo paminklus...

Nebereiks nei jiems, nei mums su jais slapstytis: težinai savo švietėjus artimieji ir tolimieji...

Jau jau regime; kol dar neregime, tai bent jaučiame, – svietą nebe tą esant...

Jaunuomenė baudžiasi, santarvėje ir vienybėje šviestųsi, nebe pasimuštų...

Pradedame ir patys vis labiau muistytis, nes mums svetimas jungas jau pečius pratrynė...

Ir mūsų skriaudikai vergintojai jau ima pasalomis bekandžioti, nebedrįsdami viešai skerėčiotis...

Nebeilgam, nebeilgam ir tas dalykų padėjimas: išbyrės jiems ir paskutinieji jų dantys...

Sukąskime gi savo dantis ir pabaikime laukti tos valandos, neaičiodami ir nesiskųsdami niekam: mūsų skausmai ir ašaros gamina mums laisvę!

Būkime gi pakantūs, patvarūs ir atkaklūs kaip tikri žemaičiai!

Vos tik pabaigė Vizgirda savo kalbą, „chasido maldą"[136], kaip ją paskui pavadino Gintautas, kaip Napalys prapliupo visa gerkle:

Kad tu, gudai, nesulauktum –
Nebus taip, kaip nori:
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo
Priesakai nedori!

Jau kryžiuočiai kalavijom
Mums širdis pervėrė.
Tik, nors prūsai jau išvirto,
Lietuva ištvėrė.

Nepriveiksi, sūnau šiaurės!
Mūsų širdys tvirtos,
Senai yra išmėgintos,
Senai keptos, virtos!

Napaliui pritarė visi, kas tik kokį balsą turėjo, o visų energingiausiai – Sviestavičius, ko nebeištesėjo balsu, papildė įnirtusiu rankų mostagavimu.

– Valgytų, valgytų, sveteliai, jau višta sudžiūvo... – paragino svečius sėstųs Šešiavilkienė, išvydusi benešamus bliūdus vištienos ir kiaulienos. Jos meilus vaišingas balsas dabar skambėjo tyliai, suvaldomas, nusigandęs. Taip raginama paskutinio karto pavalgytų, išleidžiant sūnų į kontungą ar dukterį į aną šalį. Norisi pamylėti, pripenėti, o gomurys pilnas ašarų.

Kiek daug kalbos atsirado, atkišus piršlių butelius ir ėmus sveikačiuotis. Tik piršlys meluoti buvo nepaslankus, o kiti nė to tiek klausyti niekų, jaučiant kažką užgriūvant. Blogiausia, kad buvo susitarę nė nekalbėti apie tai, ko dar nežino, tik spėja. Tai ne lietuvių būdas tylėti, kai viduje knita. Tad skani ir turtinga vakarienė su visais vynais visiems pavirto sunkia, neduodančia sotaus ir linksmo ūpo. Ir visi veikiai išsiskirstė.

SUDIEV TAM KARTUI!

Kas ten mariose, kas ten marytėlėse
Kai balta plūdelė plūdinėjo,
Vidur marelių pasinėrė?

Ar antrą dieną į pavakarę pasuko pirmasis audros viesulas. Atvyko ypatingi tardytojai. Ne tai medicinos inspekcija prokuroro rolėje, ne tai prokuratūra inspekcijos rolėje.

– Štai iš aptiekos papūžas receptų tamstos parašais, tik ne tamstos sustatyti. Kieno tai ranka? – paklausė dr. Gintautą.

– O kam tai jums žinoti, jei mano parašas atsako už vaistų veikimą? – atšovė daktaras.

– Šitie receptai rašyti Daratos Vidmantaitės ranka. Ji gydo. Tai ji medikė? – teiravosi toliau.

– Ji tepaduoda pirmąją medicinos pagalbą, o kiekvieną dalyką kontroliuoju aš.

– Iš kur ji moka taisyklingai lotyniškai receptus rašyti? Ji mokyta specialistė.

Gintautui nebebuvo kas besaką nemelavus. To jis nėkados nedarė, o dabar nė tikslo nebematė. Tad stačiai prisipažino:

– Taip, ji medicinos daktaras Karaliaučiaus universiteto, tik Rusijoje dar nepersiegzaminavusi ir teisių gydyti Rusijoje dar negavusi.

– Daugiau mums nieko tuo tarpu nereikia. Pasirašyk tamsta. Ir nutrūko galvas į Sakalynę.

Darata, nors netyčia užklupta diplomo, jo nesigynė. Jokių Rusijos įstatymų ji nebuvo peržengusi. O jei patarinėjo kai kam susirgus, galėdama tai padaryti, tai kas čia bloga Lietuvai ar Rusijai? Tad net pasididžiuodama įnešė policijai savo universiteto paliudijimą. Tardytojams nieko daugiau ir nereikė. Surašę protokolėlį ir prisegę prie jo diplomą, išnyko savais keliais.

Tuo tarpu Ona, išleidžiusi nekviestuosius svečius, kas jie tokie, ji žinojo ir, piktai trinktelėjusi paskui juos durimis, burbtelėjo, eidama pro Gintautą, lyg ne jį klausdama:

– Kurgi dabar nubildėjo tie velniai...

– „Daratos rinktų". Tamstos, Ona, velijimą, – šiurkščiai atkirto Gintautas, ne ant įdavikės piktas, tik ant tų, kurie dabar neramins dorą, niekam nekenksmingą visuomenės veikėją. Tačiau susigriebė, išvydęs Oną dar nelaimingesne tapus, ir pagailo pirmiau doros buvusios mergelės. Negi laisva valia ji darė, ką darė; tai nepatenkinta meilė ją nuvedė į satanizmą, o blogas žmogus tai panaudojo. Dabar norėjo pasitaisyti ir įdavikei dovanoti, ir savo gerumu pabaigė Onai verti širdį:

– Ona! – tarė jis minkštai. – Kam tamsta „taip" padarei? Juk tai nei teisinga, nei dora. Aš viską žinau. Kad neatspėčiau, dėl ko taip padarei, pykčiau ir susibarčiau, gal ir pasiskirčiau. Tokių dalykų tebuvo galima laukti iš ko kito, tik ne iš tamstos. Tai aš dovanoju. Gėdėkis ir nebeklausyk to blogo žmogaus. Gyvenk su tėveliu mano namuose, laikyk juos toje pat tvarkoje kaip dabar, kūrenk, kad nepelėtų. Aš laiku judum su tėvu užmokėsiu bent už dvejus metus. O paskui atsiųsiu.

– O ponas? Iš kur atsiųsi?

Matės, Ona vis mažiau besuprantanti, kas čia dabar darosi tame sūkuryje. Ji aiškiai blūdo.

– Man bene teks drauge su Darata kuriam laikui išvažiuoti.

Onai iš išgąsčio sustingo vyzdys. Kaip išsikėtė akys, taip ir paliko plačios.

Rytoj dieną čežėjo visi Gondingos pašaliai: antrą kartą ruskiai kratė visą miestelį. Kratė dar labiau atsidėję, ne tik daktarą, vikarą, vargonininką, dar Tupiką, Statiką ir turtinguosius ūkininkus. Ėjo palei visas trobas, išgraibė visas peludes, klojimų šalines, kūčių palėpes, iškilojo klėčių grindas. Net Gintauto bute atlupo dvi ir praplėšė labiau atkritusį kartoną, kuriuo buvo pamuštos kambarių tapetės. Vis norėjo rasti bent vieną slaptąją vietą, kur sukišo savo „schmökerius", knygpalaikes, laukdami kratos. O kad buvo jos laukta, tai aišku; kur neesti laukiama, ten visur gauni popiergalių; čiagi – nei lapelio, nei kalendoriaus, nei religijinės knygelės.

Policija, prokuratūra tad nieko nelaimėjo Gondingoje ir šį kartą, kaip ir aną, ir tai jiems, matės, širdies neuždavė. Krata,

be suradimo ir atėmimo, konfiskavimo valstybei kenksmingųjų daiktų, buvo būtinoji teismo formalybė suimant, areštuojant įtariamą žymų žmogų. Raunant jis iš vietos, nereikėjo palikti nė toliau pabėgusių šaknių.

Jei nieko nebuvo randama, tai buvo įtariamajam gerai. Ale tik teisme, kuris nieko neštinka, tik iš patiektojo sprendžia. Administracijai, priešingai: nieko neradus, daugiau buvo spėjimų ir įtarinėjimų, neg bent ką radus: tai dėjo bent kokių ribų jos fantazijai. Jokios kontrabandos, jokių net nekalčiausių susirašinėjimų Gintautas neparodė. Iš to išvedimas toks: tai tos korespondencijos ir rodyti negalima. Aha!

Užtat patiems gondingiečiams buvo tai nepaprasta politikos mokykla.

Anąsyk nesusipratę miestelėnai aiškiai buvo valdžios pusėje.

– Valdžia tam ir valdžia – gaudyti nusidėjėliams, vis tiek, ar tai žydai, ar daktarai, ar kunigai. Žinai, tie mokytieji: vis jie šiaušiasi prieš vyresnybes, jos įstatymų neklauso, jos nesilenkia, tai ir susigriebia.

Lietuvos liaudis jau matė jautė šviesuomenę esant nuolatinėje opozicijoje Rusų valdžiai, tai jau toks buvo „mokytųjų" stilius. Tik dar nejautė būtinumo jai pačiai prie tos opozicijos, priešginiavimo, prisidėti. Ji dar buvo – nepamokyta. Tad „mokė" Lietuvos liaudį lygiai gražiai Rusų valdžia, kaip ir Lietuvos demokratija – šviesuoliai.

Lietuvos pamokytieji žmonės tiekė tautinės kultūros: skaitymų ir mokslo knygų, politikos laikraščių, masino plačią visuomenę naudotis jomis. Tai buvo naudingas ir tautai būtinas darbas.

Ar Rusų valdžiai ką sopėjo nuo lietuvių knygų skaitymo ir iš jų meldimosi? Kodėl rusiškai vadinosi nusidėjimas visa tai, kas lietuviškai vadinasi nuopelnas?

Ir Lietuvos liaudyje brendo supratimas Rusų valdžią esant svetimą, nesavą valdžią, nepritariančią jos, liaudies, reikalams. Nuo pripažinimo Rusų valdžios sau svetima bebuvo vienas žingsnis į visišką jos nebepripažinimą visuose tuose

atsitikimuose, kada ji neturi ar nepavartoja prievartos. Kokia begalėjo būti tvarka, vienybė ir stiprybė valstybėje, kur į tą vienybę tik kiti juos botagais varinėja, ne patys piliečiai metasi? Botagas retkarčiais teužkerta, o priešgyniavimas nuolat veikia. Ypač kai yra, kas dar pasako: neklausyk svetimo, klausyk saviškio! Kas tau geresnis: rusas žanmušeika policistas ar lietuvis kunigas, tos pat gryčios vaikas daktaras ir kiti tokie?

Tad Lietuvos liaudis ir ėmė nuo valstybės valdžios svirti į savuosius; ir juo sparčiau, juo nuožmiau ta valdžia persekiojo ir spaudė ją, duodama vis daugiau paveikslų, jog ji ir iš tikro svetima, neprietelinga. Vadžia prieš save kurstė žmones savo pačios darbais ir apsiėjimais.

Antras ruskių apnikimas jau beveik kiekvienam gondingiškiui varė kraują į galvą. Piktomis akimis sekė kratikų darbus, pykčiu perkrypusiais veidais žingsnis žingsnin lydėjo juos būrys neva paprastų miestelio žioplų sekančių bet kokią naujieną, iš tikrųjų gi tai tų, kurie buvo jau perėję daktaro pirtį, Napalio ar Vizgirdos šventadienių kursus. Daug ko būtų Rusų valdžios atstovai pasimokę, jei būtų iš šalies pasistebėję, kokiuo džiaugsmu lietuviai sutikdavo kiekvieną kratikų nepasisekimą, kokiuo šlykščiu pasityčiojimu užrodinėjo jiems nebūtas vietas.

Nesenai ramūs ir valdžia pasikliovę lietuviai dabar virto jos priešininkais, prieštarautojais ir nepatenkintais. Valdžiai vis smarkiau reikėjo nuo jų gintis. Tik kad gynėsi nemokėdama, tai daugiau žarijų ant savo galvos žėrėsi, neg jų gesė. Ką ji darė Lietuvoje, ne didesniu politikos nuvokimu darė Kaukaze, Kirgizijoje, Sibirijoje ir visur, kame tik buvo ne rusų, kitataučių.

Trumpai surašę savo kratymo vaisius, ruskiai parodė Gintautui generalgubernatoriaus orderį, įsakymą suimti jį, Vidmantaitę ir Šešiavilkiuką, kaip įtariamus politikos nusidėjėlius, ir per tardymo laiką laikyti juos Vilniaus kalėjime. Vizgirdą gi kalinti jo paties bute dabojant, kad neperžengtų klebonijos dalies, teritorijos, jokiu savu nei viešu reikalu.

Ties klebonijos kiemu tuojau atsistojo vienas policistas, ties daktaro kiemu du į ženklą, jog Vizgirda ir Gintautas jau suimtu. Ir nutarškėjo kitų dviejų parsivežtų.

Žinia, kuo pasibaigė antroji krata, tame akimirksnyje aplėkė visą miestelį ir sukėlė visus žydus ir visus krikščionis. Kilo neregėto ergelio. Vienas į kitą bėgiojo, dešimtąjį kartą kits kitam trokšdamas, ko buvo girdėjęs, aimanojo ir rankas laužė. Žydai, be visa to, tuoj sumetė, kiek tai jiems atsieis pinigų, netekus gydytojo čia pat vietoje.

Ir rinkose toje gatvėje, kur Gintauto butas, minia vyrų ir moterų, senų ir mažvaikių, bent atsisveikintų su mylimuoju, dar daugiau gerbiamuoju gydytoju, kurs jei ką žmonėms buvo padaręs, tai vis tik gera. Vyrai kreitėjo, vis dar netikėdami:

– Už ką gi, Pone Dieve mieliausis? Žmogų pagadino, valdžios kasą prašvilpė?

Moters jau dabar šniurkštavo į savo priekaiščius ir, liūdnai parėmusios smakrus, lingačiavo sielavartu ar galvomis kraipė pasipiktinimu:

– Vajė, vajė, kokių Judų esama. Tai tau ir „tėvas" – caras, kurs taip su savo vaikais elgiasi...

Ir tų avelių – „neišmanėlių" širdyse dygo kerėjo piktumas ir atkaklybė.

Miniai neteko ilgai laukti suėmėjų ir suimtųjų. Santeklių paplaustėje nebuvo kas veikia. Trobelė – kaip liatarnia: viskas tuo akies metimu matės. Nieko nebuvo. Tik lentynose stovėjo į dešimtį visokių dėžučių su paprastais Napalio chemiškaisiais mišiniais. Viso galėjo būti į keletą svarų. Visa tai suėmė, pažymėdami savo antspaudais. Napaliui liepė pasiimti ko nors ilgesniam laikui. Jis netruko. Skalbinių ir knygų buvo jau laiku atsiskyręs į lagaminėlį.

Netruko ir Sakalynėje. Darata taip pat buvo susiruošusi. Kratymą pabaigus, kambaryje stovėjo Vilius Vidmantas nustėręs, nusiminęs, apglušęs, šniurkštavosi kaip širdį geļiamas ir į visus paklausimus vienaip teatsiliepdamas:

– Kon? kon? – tarė neva klausimą ir gręžės šalin nebelaukdamas, kad jam pakartotų.

Antras stovėjo Augustinas Virbalas, visas virpėdamas, juodas pykčiu ant ruskių valdininkų, kad išveža jo „motutę". Jis viena tejautė giliausiai: nebematys Daratos. Sulig to jam baigės susidarytasis rojus. Iš mėšlo išėjai, į mėšlyną sugrįši. Sugrįši į pirmykštį skurdą ir panieką. Už ką? Savo kaltybės jis nejautė jokios.

Apsitaisė Darata kaip į Karaliaučių važiuodama turtingu apsiaustu, miestiška nepigia skrybėle, geru odos lagaminu rankoje.

– Tėveli, nebūk lepšis! Atmink, ką andai Vizgirda kalbėjo... Juk sugrįšiu, nepražūsiu... Daržai nusivalyti nebe taip keblu, kaip susidiegti ir auginti.

Ir išbučiavo savo bočeliui rankas ir veidus. Tėvelis paglostė ją gailiai. Tačiau nepravirko, išlaikė. Vos laikėsi ir pati Darata. Būtų ir neišlaikiusi. Tik atminė čia pat stovint jos budelius kankintojus, to tik ir laukiančius pasidžiaugti jai padarytu skausmu, ir sučiaupė lūpas kaip reples, pakartodama mintyje: „Kad tu, gudai, nesulauktum"...

– Sudiev ir tamstai, Virbalai! Rankos nebegaliu bepaduoti. Kai buvai kūnu purvinas, man nebuvo bjauru: mačiau širdį ir sielą gryną. Įdavus gi savuosius priešininkams, jokia kūno švarybė to nebeapvalys. Aš žinau, ką tamsta aptiekininkui esi susakęs. Nejaugi visą laiką buvai tik apsimetęs ištikimu mūsų draugu? Jei ne, tai išsiteisink. Jei seksis pasiteisinti, lik su tėveliu ir padėk jam ūkininkauti. Aš ir svetur būdama, žinosiu, kuo tamstos byla bus pasibaigusi.

– Jėzau, Marijėle! Ką poniutė kalbi? Ką aš esu susakęs tam pragaro išperai Vėdarėliui? Aš nieko jam nesakiau! Aš jį užmušiu nuėjęs!

Ir pargriuvo suole iš širdies skausmo, balsu baubdamas kaip galvijas.

Napalį ir Daratą susodino į du atskiru vežimu. Iš šalies prisėdo katram po žandarą, iš priešakio atsisėdo po antrą. Ir išbildėjo į Gondingą kaip šėtonai ar viduramžių teisėjai, pasigavę kandidatų į pragarą. Paskui juos nubildėjo Santeklių ir Sakalynės lydėtojai.

Gondingoje į tretį vežimą, į tarpą dviejų žandarų įsisodino Gintautą.

Visa didžiausi minia kaip vienas nusimovė kepures kaip kunigui su Švenčiausiu pasirodžius. Nutilo visa. Net arkliai tai akimirkai nebetrypė ir nebevirpino pašto skambalėlių.

– Sudiev, kaimynai! Laukite, dar sugrįšime! – balsiai šūktelėjo Gintautas, pasistodamas brike ir aukštai iškeldamas miniai savo skrybėlę.

– Sudiev, sudiev... – tyliai lyg vėjo papūtimas persirito per minią.

Moters, gailingai šniukšėdamos, užsidengė veidus priekaiščiais. Visoje kapų tyloje tesigirdėjo vienas neregėto skausmo, lyg gumbui už paširdžių nutvėrus, ryškus aimanavimas. Tai Ona, nusitvėrus tėvą už rankos ir dvilinka susirietus, lyg nebeiškęsdama sopės, vaitojo:

– Dievulėliau... Dievulėliau... Tėveli brangiausis... kaimynėliai mylimiausi... tai aš visa tai padariau... aš visa tai susakiau tam šėtonui suvedžiotojui Vėdarėliui jo girdoma ir glostoma...

– Cit, tylėk! Yra kuo čia dabar girtis! Dabok namų! Sudiev! – pabaigė Gintautas. Vežimai pajudėjo iš vietos, iš pradžių žingine per minią.

Ūmai, net visi krūptelėjo, iš bernaičių būrio prapliupo:

Kad tu, gudai, nesulauktum!
Nebus taip, kaip nori:
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo
Priesakai nedori!

– Važiuok greičiau, velni! – suriko žandaras pirmajam vežėjui. Jam pasirodė visa minia griūvanti ant jų ir tučtuojau sudraskysianti: tokio įnirtimo pasigirdo demonstrantų dainoje.

Užkirsti arkliai pasileido zovadu, ir vežimai ėmė sparčiai atsitolinti. Beliko minia bestovinti, vis dar be kepurių, vis labiau apstodama dainuojantį jaunimą. Ir nesiskirstė, kol ji nepabaigė visos giesmelės.

Nori savo valdžios peiliais
Mums širdis supjaustyt.
Nori savo ledu šaltu
Krūtines apkaustyt.

Nepriveiksi, sūnau šiaurės:
Trupės tavo peiliai,
Sutirps ledai ant krūtinės,
Tu pats liksi eilei!!!

Ilgai girdėjosi iš gatvės giesmė. Girdėjo ją vietos maskoliai valdininkai, policistai, žandarai. Tik niekas šį kartą nedrįso, krūtinę išpūtęs, išeiti į gatvę ir rikteleti, kaip paprastai darydavo:

– Skirstykitės, kalės vaikai! Ko čia grūdatės krūvoj kaip mašalai?

Jautės pertempę kantrybės stygą; bereikia tik paliesti, ir ji trūks, pridarydama skaudžių jeibių. Ir apsimetė negirdį tos lietuvių spaudos draudimo „baronietės", sulig „marselietės" pavadinant Baranausko giesmę.

Girdėjo baronietę ir Viadorelli.

Jis visą laiką, nuo pat atvažiavimo medicinos inspekcijos, trynė rankas tokiuo velnišku pasigerėjimu, lyg pats nuodydamasis savo seilėmis. Burna šiepės pykčiu, ne juoku, kaip šuns, akys blizgėjo gyvatiškai.

– A, palauk, daktarėli! Už visą visą manęs pažeminimą, kurį aš, nėr kas darą, turėjau per tiek metų kęsti; už visą tavo man sutaisomą negarbę, tavo draskomą mano garbę; už visus moralius ir materialius nuostolius tu man dabar vienu sykiu atsakysi! Dabar, kai įsukiau brązguolį, tai jau nebeveikiai beišsikedensi jį iš savo kudlų...

Ir to džiaugsmo buvo per ištisas kelias dienas. Tokių linksmų vakarienių Andrejevas dar nebuvo valgęs nei gėręs pas Viadorellį, kaip šiomis dienomis. Džiaugės ir jis tokią istoriją Gondingoje sumislijęs, kokios galėtų jam pavydėti įdomiausias rašytojas beletristas, pusę metų savo kabinete šnirpščiąs, kol sugalvoja pasaką.

– Visa tai, brol, gudriai tavo buvo užmegzta ar apmesta, mes gudriai beataudėme. Teisybės čia, pone aptiekininke, gramais tepasversi, ne uncijomis. Vis dėlto velniškai panašu į tikra teisybę. Taigi į tavo sveikatą, mielas mano sėbrai, Viadorelli! – šaukė Andrejevas, jau smarkiai įšutęs. Ir čia pat girto būdu rezgė visai priešinga.

– Šunes žino, kas tu pats esi... Italas ne italas, lietuvis ne lietuvis. Greičiau nei tas, nei tas, tik paprastas svoloč ir mašelnikas, kaip Rudyj, Klingenbergis, Orževskis, Stolypinas ir visi kiti mūsų „zapadnikai" veikėjai[137].

– Dėkui, dėkui tau už gražų linkėjimą! Į tavo sveikatą, kad visas mūsų darbas tau mačytų! – daužė stikleliu Viadorelli, stengdamos pertraukti nemalonų jam kliedėjimą.

Tik šį rytą, išgirdęs baronietę, kai pajuto, ką į tą dainą žmonės deda, kai pamatė, kaip jo įduotuosius minia išlydi, sugerdami dainos dvasią, kai išgirdo iš parėjusių, ką nesavu balsu, visiems girdint, Ona klykia, atgailodama savo įdavimą, – širdis Viadorelliui nukrito iki kelių. Nebeliko nei džiaugsmo, nei pasigerėjimo, apėmė vienas nerimas. Nebepavalgė nei pietų: taip jam maudė širdį lyg nujaučiant ką bloga.

Dirstelėjęs pro langą, jis pasergėjo tą pačią minią, vėl bėgančią tenlink, tik jau kitokiais, nusigandusiais veidais.

– Kas čia vėl pasidarė? Kur jūs bėgate? – paklausė pro langą.

– Ona Knistautaitė, sako, pasikorusi... – drėbė jam iš minios nesustodami.

– Pasikorė!.. – pliaukštelėjo rankom Viadorelli ir pats pasijuto arti to beesąs. Vaikščiojo po aptieką kaip vagis sugautas ir uždarytas, kol minia tamsių sodiečių nesusiieškos kankinimo įrankių. Ėmė nebesveiko būdu vaizduotis, kaip jį pagavusį kiša į pavalkus dvilinką, kojas ir galvą; kaip per išriestą braškančią nugarą tvoja lazdomis, kol nepribaigs.

Šitas vaizdas ūmai pasikeitė kitu. Jį laiko stačią, ant krūtinės pakabinę lentgalį kaip kūjeliais barškinti, kad šeimyna eitų valgyti. Tik vietoje barškintojo kūjeliais jis dabar aiškiai matė priešais stovintį su didele kūle.

– Ne užmušiu, tik plaučius atkrėsiu, kad neūmai padvėstumei ir man nebūtų atsakomybės. Nyk per ilgą laiką...

Ir užsimojo kūle suduoti. Žvilgtelėjo jis mušikui į veidą, baisų, įniršusį, visą pamėlynavusį, lyg jį patį būt kas kūle pritvojęs, ir pažino – Baltrą.

– Motka, motka! Gelbėk, man baisu! – suriko Viadorelli ne savo balsu, atbulas traukdamasis į gyvenimo duris.

– Kas tau, kas tau čia pasidarė? Ar vėl prisisprogai, ar ką? Juk dar ne vakaras... – nutvėrė vyrą Vėdarėlienė ir pati išvydo priešais Baltrą. Jis buvo tikrai baisus.

– Atsiimkite, saldūs žmonės, mano Onelę! Aš jums pats ją atnešiu ir čia po kojų pakratysiu... Tai jūsų auka, jūsų šviežiena: gal pamėginsite dabar pasikepti ir kūną suvalgyti, kaip prarijote jos dūšią? Ji nebe mano, man tokios nebereikia: išverstom akim, iškištu liežuviu. Aš turėjau gyvą, gražią, tą vieną dukrelę... Kva kva kva kva! – juokės ar verkė iš proto beeinąs tėvas, ir tas baisus, šiurpulingas balsas dar girdėjos, nors Baltras buvo jau kelyje atgal.

Ona, kaip pamatė dabar Vidmantaitę, tokią ponią, lyg grapienę, savo poną, lyg į vestuves pasiruošusį, Napaliuką, skaistų ir švarų, lyg jo mitulį, minią, be kepurių prieš suimtuosius „nusidėjėlius", – gal pirmą kartą pilnai suprato, ką ji čia dabar bus bepadarius, kiek visiems žmonėms žalos paruošus. O kai dar išgirdo tą stiprią dainą, prisitraukusią visus visus lietuvius ir žydus, visus sotinančią pagiežos maistu, tik ne ją vieną, kuri neturi teisės ant nieko kito išlieti savo apmaudą, nes tai ji kaltininkė, o ne maskoliai; jai ta giesmė pritinka, ne žandarams, – spyrėsi iš gonkų į aukštą ir, pagrobusi skalbinių šniūrus, užsinarpliojo juos sau už kaklo. Nereikėjo nė pasistoti: suklupo ant kelių ir nustojo nuovokos, spurstelėjo keletą kartų kaip žuvis užtrokšdama išimta iš vandens, ir ėmė jai darytis gera gera, lengva ir saldu. Ona leidės.

Visą laiką išstovėjęs minioje, kol ji dainavo, Baltras sugrįžo namo pro didįjį gonką. Durys buvo atlapos kiaurai per visą namą. Tik Onos nebuvo. Perėjo kiaurai, nerado. Pašaukė, niekas neatsiliepė. Pirtyje ir sode taip pat nebuvo. Sugrįžo į užpakalinę priemenę – durys į aukštą buvo atdaros. Palypėjo kelius laiptus ir... visi plaukai jam stati atsistojo. Tokios baisybės

nebuvo matęs. Prieš pat jį klūpėjo jau visai pamėlynavusi Ona, baisiai išvirtusiom akim ir tokiuo ilgu iškištu liežuviu, kokio nė nemanė žmogų turint.

Perveikęs savo nusigandimą ir pasibjaurėjimą, šoko prie gegnės, atleido šniūrą, ėmė kratyti karionį. Liežuvį atkratė, akis bent kiek atkratė, tik gyvybės nebeatkratė. Nusinešė Oną nuo aukšto į pono salonėlį, pasiguldė ant kanapos, trynė, ko nedarė, – nieko.

Tad pargriuvo ties ja žemėn ir gulėjo lyg pats negyvas. Taip jį ir rado Sviestavičius, pridurmai atsekęs išvežamąjį mylimą savo bičiuolį Napalį ir žmonos mylimąją bičiuolę Daratą. Jį daktaras, atsisveikindamas dabar Gondingoje, įprašė pagloboti namelius ir štai atėjo tvarkos padaryti.

Taip miestelis ir išgirdo antrą baisią naujieną. Rinkos žmonelės žiūrėtų, baisėjosi pakaruoklės veidu, grįždami pasakojo treja tiek baisumo, kiek iš tikrųjų buvo. Į prievakarį visus apėmė tokia nervinga bailė, jog ne tik į daktaro namus nebėjo, palikdami ten vieną patį Baltrą dūkinėti, – nei į savo tamsią priemenę nebėjo, nei pro langą laukan nebežiūrinėjo, visur bijodami išvysti Oną iškištu liežuviu ir išvirtusiom akim.

Sviestavičius tuo tarpu, visa apsakęs Vizgirdai, pasiskubino namo grabo dirbtų, o Baltras nebežinodamas, kas bedarą, nuėjo į aptieką pasiūlytų, bene velys jo Onelę išsikepti ir suvalgyti.

Jau gerai temstant, Vizgirda, kad ir buvo raštu apsiėmęs niekur neiti iš klebonijos teritorijos, pasisakė policijai eisiąs į nabašninkę ir tiek, o policija galinti su juo daryti, kas tinkama. Pasiėmė su zokristininku žvakių, kryžių, šventinto vandens ir nuėjo budėti. Sviestavičius atvežė gražiai sukaltą grabą. Atsirado keletas išmintingų davatkų, kurios nepabijojo Onelę įkapėmis aptaisyti, ir ji galų gale atsirado grabe – visai padori nabašninkė, net rūtelių vainiku ant galvelės.

Gulėjo nabagė pagaliau nurimus nuo savo susitaisytų sielavartų ir nepamatuoto pavydo, kuris jai ir gyvybę pakirto. Gulėjo, niekam neapsakiusi, gal ir pati nesupratusi savo meilės galybės, kuri ją virte suvirino. Ir visiems matės ją užspaudus

savyje kažkokią giliausią paslaptį, taip gilią, jog tik ten nuėjus, kur ji dabar yra, tegalima atsižinoti jos.

Atsisėdo Vizgirda gale grabo ir ėmė kalbėti paprastą savo brevijorių. Kažkas nedrąsiai užtraukė giesmelę, kiti ją palaikė, ir plaukė naktis budynėje kaip reikiant. Ir žmonių, pergalėjusių bailę, vis daugiau rinkosi, kai išgirdo giedant.

Vizgirda išaiškino jiems Oną proto netekus, iš ligos nusižudžius. Todėl ir melstis už ją nėra draudžiama. Vyskupas, girdi, leidžiąs tokius ir bendruose kapuose palaidoti. Tik kol suvaikščios telegramos, o stotis toli, geriau bus patiems palaidojus Sakalynės šlaito senkapiuose, tarp dviejų kryželių. Vieta graži. Ir taip paslaptinga, kaip tik mirusiems dėl paslaptingųjų priežasčių.

Kai čia žmonės budėjo, Gustis baigė kelintą barą varyti. „Motutę" išvežant, jis šuns greitumu atbidzeno paskui. Bėgo, proto netekęs, kuo nebekaukdamas balsu kaip paliekamas šunelis. Matė jis visas scenas Gondingoje, ir sprogo plyšo jam širdį. Miniai skirstantis, jis, susitraukęs ir rankas į marškinių rankoves susikišęs, lyg tai būtų buvusi žiema, o jis vėl kaip ir pirma viena motriška palaidine teapsivilkęs, nuruseno pirmykščiais smulkiais žingsneliais į monopolinę. Išgėręs jos pamūrėje, sąšlavyne, ruseno į karčemą alumi užsikąstų. Pabuvus, vėl į monopolinę ir atgal. Tai ir buvo jo „barai". Į vakarą buvo jau visiškai nusivaręs nuo kojų.

Iš pradžių jam lyg ir palengvėjo, valandai užsimiršo. Tik paskui dar ūmiau ir smarkiau sugrįžo kraujas, atsinešdamas visą atminimų baisybę.

– Taip... „Motutė" man rankos nebepadavė... Sakė, esąs per purvinos sielos... savųjų įdavikas... Liepė išsiteisinti ir tada begyventi Sakalynėje... Gerai sako, tik kaip aš išsiteisinsiu, kad aš nieko nesmi padaręs? Čia Vėdarėlis bus primelavęs mano vardu. Tik ką? Kaip tai sužinoti?

Ir jam vis aiškiau ir atkakliau kerėjo mintis eiti į aptiekininką ir iškvosti jis. Buvo tiek gėręs, jog seniau nuo pusės tiek būtų negyvas bekėpsojęs purvyne. Dabar – budėjo. Įgertas alkolis tik kraują virino, vis smarkiau jį varinėdamas

gyslomis. Tebenujėgė viską, ir jam matės jis visai negirtas, tik viso pasaulio gudrybę sučiulpęs. Jei ne taip jau nekaltas kaip balandis, tai tikrai taip gudrus kaip žaltys. Kažkas baisus žvengė jo viduje: „Aš kytreiva, ką norėsiu, apgausiu, ne tik tą veidmainį, chameleoną Vėdarėlį"...

Ir nukreivuliavo nugembėjo į aptieką.

Viadorelli krūptelėjo: atminė ir jo vardu primelavęs prisvaitėjęs. Tačiau manė jį to nežinant, parašo iš jo, kaip iš Onos, nereikalavo. Be to, pati, pirma Baltraus nusigandusi, pajuto galvos sopę ir atgulė į patalą; abidvi tarnaiti, verkdamos draugės Onelės, išbėgo į budynę. Liko jis vienui vienas ir, artinantis nakčiai, jam pasidarė taip baisu, taip nuobodu (gėrėjų nebuvo), jog būtų vilku kaukiančiu, ne tik Gusčiu pasidžiaugęs.

Kiek tik begalėdamas saldžiau pasveikino Gustį; nuo to Virbalą visą nukratė, kaip pajutus gyvatę atšliaužiant. Matydamas Gustį vėl tokį pat kaip ir pirma, jis vėl pasiūlė paprastų „50 gramų". Gusčius nieko neatsakė, lyg negirdėjo, kažin ką panosėje bambėdamas, tik ir neatsisakinėjo. Tad aptiekininkas ir sutaisė jam paprastą aptiekos saikelį ligi tol, kur užbrėžta: 50, ir padavė Gusčiui. Paėmė Gustis indelį, platesniu viršum, ne dugnu, įsižiūrėjo į skystimą ir ėmė kalbėti žodžius, lyg juos dugne matydamas:

– Sakai, tai spiritas, ne nuodai? Nuodų nedėjęs? Tai kas: ir be to gali nuodingais tapti. Sako, šeškas savo smirdalu apsuką galvas vištoms ir jos imą kristi nuo laktos – jo naudai. Sako, esą žmonių, nuo kurių saldžių kalbų apsąlą širdys ir jie padarą, kas liepiama; kad ir įduoti savo brolius. Tai kodėl gi negali būti žmonių, kurių palytėjimas nuodais paverčia skystimą, nuodų neįpilant? Sakyk, mielas žmogau, jei visas tavo suktybes, melagystes ir veidmainiavimus supilstytumei į puodelius, tai kelių reiktų tokių aptiekų jiems sustatyti? Aš manau, nebesutilptų į visas Gondingos trobas.

– Gerk gerk, niekų netauzijęs... – paragino aptiekininkas, matydamas Virbalą vis labiau artinantis prie paskutiniųjų atsitikimų. To kaip tik bijojo žinodamas, kiek Darata buvo gera padariusi šitam pražuvusiam žmogui.

Virbalas arčiau prikėlė indelį prie lūpų, vis negerdamas, per sotus būdamas, lyg vis dėlto prisiversdamas išgerti; dar kažin ką norėjo pasakyti prieš išgerdamas, tačiau tik lūpom bepajudino ir, visas nusipurtęs lyg arklys, sugėrė dovį, bet neprarijo, laikė burnoje dvejodamas, ar nuryti, ar išspjauti; lyg rijo, lyg spjovė, pašoko, paspringo; spiritas šoko per nosis, ir Gustis klastelėjo suolan, kur vaistų laukėjai sėdi. Dribte sudribo, atsisėdo pasidaręs visas palaidas kaip maišas.

Ūmai alkolio paraližuotas, Virbalas knarkė neramiu, nelygiu miegu, pridvokindamas tokio bjauraus kvapo, spirito, alaus rūgšties ir visa to sąmaišoje su pilvo rūgščia, jog aptiekoje pasidarė tiesiog nebegalima bepabūti.

Mėgino Viadorelli Virbalą pro duris išvilkti. Tik nepagalėjo. Rodės, negi toks vyras, o kaip reikia pakelti, šliaužia per rankas žemyn kaip alyva pro tarpupirščius. Jis atminė lietuvių pasakojimus, kaip ir velnio nusitvėrus negalima esą jo išlaikyti, kad per rankas išsliaužiąs kaip drebuliai. Tad nusispjovė ir paliko asloje bedrybsantį.

– Išmesi, tai pakirdęs dar skandalą padarys. Šauks, čia pas mane pabaigęs nusigerti. Tedrybsai! Žmonių gi nesti tuo laiku...

Ir išėjo gultų užgesęs žiburį ir užrakinėjęs duris.

Prieš pat auštant, pačiame kitų žmonių įmygyje, Gustis pakirdo. Judėt judėjo, tik nieko neišmanė. Graibės aplink, žiūrinėjo, ar čia stadalė, ir nepažino.

– Ar velnias kur į savo pragarą nuvadino? Senai jau būtų metas. Tik užmiršo ar nespėja, dar geresnių turėdamas.

Vargais negalais atminė paskutinę išgertą dovį ir pajuto čia pat sudužusį indelį su saiko ruožais šone.

– Sudužo mano indelis... kurio aš, Gusčiu būdamas, stverdavaus tik paskučiausiame reikale. Sudužo mano Sakalynė, kurios aš, visai jau skęsdamas, buvau tvirtai benusitveriąs... Sudužo, girdžiu, Onelė, kokios geros duonos beturėjusi... Tai ar nesudužti ir tau, Virbalai, kaip ir Onelei?..

Ir įstrigo jam galvon girta mintis nusižudyti, atsigėrus silvasaro ar nuodų iš anos antai šėpelės su kaukuoliu.

Jau buvo beeinąs, atsistojęs ir pusiausvyrą radęs, kaip dilgtelėjo iš užpakalio antra mintis, ko gi jis čia atėjęs?

– Aa! Sužinoti, ką tas veidmainys ir melagis mano vardu prisukė policijai... Taigi sužinok, kad geras!.. Tik kam ir bevargti, kad ir be to aišku: Vėdarėlis įdavė „motutę" ir kitus. Tai ir Onelė paliudijo, o jai meluoti nebebuvo laiko...

Ir toks pašoko apmaudas, atminus nebeturint meilaus moteriško veido, vienatinio, kuo jis visame savo gyvenime beturėjo pasidžiaugti, jog tik grikštelėjo dantimis. Greitai atidarinėjo visus aptiekos langus, kad būtų skersvėjo ir ugnis neužtrokštų savo pačios dūmuose; apvertė didžiulį butelį naftos, įstatytą į pynę ir laikomą kerčioje, ir numetė įbrėžęs degtuką. Vos besuskubo ištarti:

– Žūk, gyvate, drauge su manim! – kaip blikstelėjo liepsna ir vienoje akimirkoje visa aptieka pavirto ugnies katilu kaip tikrame pragare.

Virbalo nervai neišlaikė. Jis šoko ne „katilan" nusižudytų, tik gelbėjimosi ominei pasidavęs iššoko pro duris į kambarius, visu balsu šaukdamas:

– Degame, degame!

Šoko iš lovos ir abudu Vėdarėliu. Suklykė kitame kambaryje dveitas vaikų neūžaugų. Virbalas puolo pro langą. Vėdarėlis puolo į vaikų kambarį ir pagriebęs vieną taip pat krito pro langą. Žmona tuo tarpu įpuolo mažojo išsineštų.

Tame tarpe pūptelėjo šūvis kaip iš patrankos. Tai sprogo indas benzino, saugiai laikomas rūsyje, ugnis jį pasiekė. Viadorelli matė, kaip ant jo pačios su mergiote glėbyje apvirto visa vidurinė siena, sudėstyta iš plytų. Pablūdęs šoko atgal pro kitą langą ir, pagrobęs pačią už kojų, plytos nukrauti nebebuvo laiko, nežmoniška galia patraukė ją į sau nuo čia pat atsivėrusios olos į rūsį. Ištraukė, bet išvydo, kaip žmonos oda atsimaukė aukštyn nuo plikų pečių ir sprando, paskui abi ranki išsimovė iš savo odos kaip iš ušmalų.

Sukliko, suriko tai išvydęs Vėdarėlis, ko pats neapalpo, tik ištiškusio benzino liepsnų laižomas atsipeikėjo, paėmė į glėbį apalpusią moteriškę, mestinai išmetė ją pro langą ir pats

bedegdamas išvirto. Dukterikės nė balselio: ji tuojau įkrito į rūsį, ligi tik sprogimas pravėrė grindis.

Kas ten tupi santvare, tvorų kerčioje, pačioje dilgynėje, pačioje varnalėšynėje: žmogus ar pojuokas? Jis sėdi žemėje, kojas ištiesęs, nagais sužnybęs abu žandu ir alkūnėmis atsirėmęs tarp kelių. Kaip jis taip vargiai galėjo susiriesti? Užtat susidarė iš jo figūra – žvilgsniasvaidis. Žodžio „žiūrėti" buvo per maža: ji tikrai sviedė trėškė iš savo akių žvilgsnį, kurs krito vis į tą pačią vietą – į gaisrą. Tai buvo keršytojas Gustis. Ak, kodėl jis pats tose liepsnose nežuvo vieton nekalto kūdikio! Ak, kam jis persigando tada! Dabar gailis, nes dabar nebeįšoks į tą įsidegusį milžinišką laužą. Visas didelis Viadorellio namas degė lygiai, vienodai į visas puses iš vidaus.

Sučežėjo, subraškėjo, iškilo aukštyn kaip iš ugniakalnio kraterio kibirkščių ir liepsnos stulpas, apipildamas ir kitus Viadorellio trobesius. Tai stogas įgriuvo, ir dabar degė jau tiek laužų, kiek buvo trobų. Kai pagaliau žmonės, pakirdę nuo gaisro ūžimo ir liepsnų tratėjimo, subėgo, tai jiems tik beliko pasižiūrėti, kaip tie visi Viadorellio trobesiai kaitriai liepsnoja. Apie gesinimą negalėjo būti nė kalbos. Gerai bus, jei bent kaimynai neužsidegs. Tai ir apniko visi kaimynus, jų gelbėtų, jų įkaitusių trobesių drėkintų. Į Viadorellio gaisrą niekas nė žiūrėti nebežiūrėjo, tedegie: kai išdegs, savaime užges.

Tik subėgę žydeliai užėjo kur nuošalyje apdegusiais marškiniais besėdintį Viadorellį savo žmonos kraujo klane. Ji vis buvo apalpusi, nors vaitojo, o mažvaikis lyg starkiokas, trumpais marškinėliais stirksojo nusigandęs, kalbos netekęs, ir visu kūneliu drebėjo, nors nedaug teišmanė, kas čia darosi. Ant moteriškės ir tų pat marškinių vienas ryzas bebuvo likęs.

– Vyreliai, daktaro kuo greičiausiai, jei Dievą bent kiek mylite! – pagaliau prabilo aptiekininkas juodom sukepusiom lūpom.

– Jė! Pavyk dabar daktarą: jis turbūt jau pačiame Vilniuje blakes begydo. Antras daktaras ten pat... Geriau ieškokite Lifono, jei jau išsipagiriojo. O tuo tarpu neškime apalpusią jam į punktą. Ir tuojau, Viadorelli, į Rygą į ligoninę, kol

neužsidegė paodys ir nekyla gangrena! – komandavo pirmas atsiradęs Schumacheris, pats pirmas imdamasis ligonio.

Patekėjusi saulelė bepamatė blėstančius anglis toje vietoje, kur tokie namai stovėjo, kur tiek daug turto buvo prisiplėšta iš Santeklių, kame tiek daug vakarieniauta gerta ir iš kur išėjo toks bjaurus įdavimas. Ugnies gaivalas nušlavė mažiausį paminklėlį, jog čia buvo ir darbavosi Lietuvos „bajoras" Viadorelli, pamiršęs savo tėvelį – Vėdarėlį. Amžių atminimui beliko viena Gondingos miestelio geografijos vieta: Įdavynė.

Niekas to sklypo nedirbo, niekas nemėgino rasti savininką ir iš jo daržą atpirkti. Negreit, negreit žydai, nieko nesiklausę, pasistatė čia gyvulių pjovyklą – pastogę ar menką daržinėlę.

Viadorelli žuvo kaip akmuo vandenyje, kaip jo turtas, visokiais nelabumais įgytas. „Velnias kurstė, padėjo, velnias ir atsiėmė", nuo gondingiškių betariant. Nuomojamą fermą paėmė iš Rygos atvykęs latvis, ten pat su Viadorelliu sulygęs ir jį atstatęs. Jis pasakojo, žmona pragulėjusi ligoninėje aštuonis mėnesius ir pagijusi, tik palikusi raudonom rankom, be odos ir taip pat pagadintu veidu. Vaikelis gi taip ir likęs kurčias nebylys. O kur paskui visi dingo, to jau niekas nebemokėjo pasakyti.

Pirmą naktį žmonelės gražiai išbudėjo prie Onos, kai budėjo pats Vizgirda. Antrą trečią naktį jau reikėjo skirti sargyba, kaip paprastai daroma, netikėta mirtim mirusiam saugoti, kol neatvyks gydytojas su tardytoju ir neištirs, bene buvo čia kieno nusidėta. Nusidėjimo čia nebuvo, tai aišku. Tai ir gydytojas tuščios formalybės pildytų neskubėjo iš apskrities miesto.

Nusibodo belaukiant. Pagaliau ir pakyrėjo. Ypač kada kūnas pradėjo gesti ir dvokti velioniu. Teko grabas aklinai užkalti ir iš kambarių išnešti į malkinę. Kol buvo pakaruoklės veidas atviras, nebuvo tiek paslaptingumo. Kai grabe visai pasislėpė, žmonių fantazijoje ji atgijo ir visus ėmė neraminti. Pilnas miestelis buvo kalbų, kaip vienas ją šiaip matęs, kitas taip, kaip sargyba vidunakčiais girdinti malkinėje dejavimą ir bildesį, kaip kad kas grumtųsi iš paskutiniųjų. Ir taip be galo, kol nepradėjo ilgėtis „policijos" atvažiuojant.

Pagaliau ar į ketvirtą ar penktą dieną ir ji atvažiavo. Kažin koks girtas „člienas" ėmė kabinėtis, kam iš vietos pajudinę ir žymes sunaikinę, ką įstatymai gresia. Vos leidosi nuraminamas, tikriau, nurimo pabaidytas, kad čia visus istorijos veikėjus gali ištikti Viadorellio likimas.

Galų gale Vidmantas su Sviestavičium dvejetu arklių, iškilmingai, tik kuone visiškai be žmonių parsivežė Onelę į Sakalynės pašventį, pavieškelę ir palaidojo tarp dviejų kryželių. Žmonės palydėjo savo mylimą Onelę tik pasakomis, būk ji, karionis, dabar ten, pakalnėje, arklius baidanti ir neblaivus grįžtančius iš vežimų vartaliojanti. Tai ir važiavo visa apylinkė pro šią „baisiąją vietą" bailiai dairydamies arba net pakeikdami tą visai nekenksmingą mergelę, ne poterėlius už nelaimingosios vėlę kalbėdami.

Tokios jau buvo ir yra baisios įdavimo šaknys ir atažalos.

Tik į vakarą kažkas, eidamas pro šalį, netyčiomis išgirdo už tvoros dilgynėje kažin ką bevaitojant ir, persisvėręs anon pusėn, išvydo susirietusią žmogystę. Tai buvo sustingęs ir be žado Virbalas. Jis buvo visas ligos nuimtas. Nunešė ir jį pas Lifoną, davė žinią Vidmantui. Geras žmogus tuojau atatarškė savo kumeliu, briką šiaudų prisikimšęs, ir parsivežė namo ligonį, kuriam kuo nors padėti Lifonas griežtai atsisakė nežinojimu. Gal, sakė, baltoji karštligė dėl persigėrimo, gal kitokia karštinė ar dar kas kita. Tegu paserga, tai liga pati išsiduos.

Ji tačiau nenorėjo išsiduoti. Devynias dienas pragulėjo Virbalas kaip rąstas, skysčio benurydamas. Dešimtąją atsimerkė, visiškai nurimęs ir... paprašė kunigą parvežti, būtinai Vizgirdą. Atvežė Vidmantas Vizgirdą. Ilgai, ilgai, daugiau ne valandą kunigas klausė ligonio išpažinties, to, kurs nuo keliolikos metų jau nebebuvo buvęs nė bažnyčioje, ne tik prie Sakramentų. Nuo bažnyčios taip buvo atpratęs, jog nė pasitaisęs, iš Vidmantų, nebesirūpino beiti. Tačiau ant kaklo kryželis vis nešiota. Burnojančio bažnyčiai ir kunigams taip pat jo negirdėta. Kun. Vizgirda rado jį tokio gilaus ir nedrąsaus tikėjimo, tokios skaisčios ir nelaimingos sielos, jog iš išpažinties išėjo daugiau pats susigraudinęs ir apsiverkęs neg pats atgailotojas.

Virbalas, aprūpintas visais Sakramentais, ištiesė ranką Vidmantui.

– Ačiū už viską... Tegu Viešpats jums atlygina už visa gera, padaryta nelaimingam žmogui... „Motutei" nurašykite, jog aš nebuvau įdavikas... Jei kas buvo pasakyta mano vardu, tai pameluota... kaip ir Onelės... Ji taip pat nebuvo įdavikė, aš netikiu. Aš mirštu... Būkite geri – padarykite paskutinį kartą gera: neišvežkite manęs iš Sakalynės... palaidokite šalip Onelės... Gal „motutė" kada sugrįžus mus aplankys...

Gustis mirė kaip Augustinas Virbalas. Padaryta, kaip jo buvo norėta. Pats Vizgirda atvažiavo duobės jam pašvęstų ir už tai užmokėjo 100 rublių bausmės už „ištrūkimą iš namų arešto". Užmokėjo niekam nepasiskundęs. Kai kiti laisve maskoliams moka, ką čia bežiūrėsi pinigų, kad ir jų nedaug!

Neilgam besidžiaugė ir antstolis Semion Andrejevas su žandaru Rudyj. Jie vienas antrą susiėdė.

Rudyj nenukentė nepranešęs Andrejevo santykių su Mendeliu. Be to, apie Gondingos „revoliucionierius" jis kas diena rašydavo, ką tik patirdamas per tarybas aptiekoje. Tai apskrities viršininkui visas gudriai ir taisyklingai surašytas Andrejevo įdavimas nebepadarė įspūdžio. Pasinaudoti jisai pasinaudojo, tik įdaviko neapkabinėjo medaliais, kuone tuo pat laiku užsiundė ant jo prokuratūrą. Atvažiavo ji, padarė reviziją, rado daug netvarkos, nuvogimo iždo pinigų herbinėmis markėmis, dirbtinių dokumentų, protokolų knygą panaikintą, – ir čia pat paskelbė jį iš vietos išmestą esant ir namie areštuotą, kol tikrasis tardytojas neperves jo per teismą iki paskučiausiajam ramiam „zapadnikų" uostui – kriminalistų kalėjimui.

Sėdėjo tad abudu su Vizgirda namų arešte didesniam vietos žmonių pasityčiojimui iš įdavikų.

Rašydamas lietuvių įdavimą, Andrejevas neiškentė nepripliekęs ir Rudojo už jo apsileidimą ir „zapadnikų" taktikos nesilaikymą: ikonų ir caro portretų nedabojimą. Ir nuklojo kelią Rudajam laukan iš tarnystės, bent iš Lietuvos, kur ne tokių rusų valdininkų reikia.

Kiti rusai taip pat buvo aukščiau ar žemiau iškiloti. Ir iš

senųjų mūsų pažįstamų beliko kvailo antstolio Galva su savo padėjėju ir pasiuntiniu ir Lifonas.

Antstolio du raštininku buvo jau pergyvenusiu nebe vieną savo viršininkų priepuolį ir katastrofą, patys palikdami vis tokie pat šalti, taip pat darbštūs, vien tik ant savo stalų pasilenkę, lyg nieko nei girdžią, nei matą. Ar ne vis tiek jiemdviem, kas po jų raštais padės savo parašą: Semion Andrejevas ar Andrej Semionovas? Autorių garbės vis tiek jie nesusilauks, paaukštinimų vis tiek negaus, vis tiek skurs su savo 20 ir 30 rub. algos mėnesiui.

Antstoliai teisinosi visą savo algą raštininkam atiduodą, tai iš ko bekelsią jiem algos? Tik nieko taip neįtikino. Visi žinojo, antstoliams Rusų valdžios leista plėšti Lietuvą, tik neįkliūti kaip Andrejevas. Ko per daug, tai šelauk! Visur taip. O antstolių padėjėjams nebuvo kaip prie žmonių prieiti, tai nė plėšti negalėjo.

Ir buvo jie „negalingi". Ėt, raštinės griozdai, ir tiek. Mes tačiau juos matėme žmones esant, širdžia į širdį atsiliepiant. Andai už keletą žmoniškų žodžių jiems, užmirštiems vargšams, išgirstų iš Vidmantaitės vakarais pasivaikščiojant Sakalynės link, jie stengės padėti kuo galėdami. Ir dabar vienas antram tebešnibždėjo pasigailėjimo ir užjautimo žodžius.

O kokios jie buvo tautos, kokių nuomonių ir krypsnių, iš kur kilę, – niekas kaip ir pirma nežinojo, niekas ir nesirūpino sužinoti.

Lifonas paliko kaip ir pirma įsitikinęs savo nekenksmingumu vietos gyventojams; tebemylėjo lietuvius kaimynus, tebeviešėjo su jais ir toliau tebeįdavinėjo juos kvailai suktais savo mandragalvavimais. Jis buvo lygus nešvariai musei, kuri leidžiasi ant visokių pūlių, paskui ant sveikų žmonių ir užkrečia juos votimis. Lifonas buvo „zapadnikais" susipūliavęs.

Į kitų vietas atvyko nauji ruskiai valdininkai, tokie darbštūs, tokie ištikimi, tokie teisingi, ne gribštukai, tokie stori papūtžandžiai, tokie ūmūs, baisūs ir nepasiekiami, – jog tik... gerais pinigais tegalėjai pats prieiti. O su mažesniais pinigais tai nebent tik per tarpininką žydelį.

Šiaip jau jie buvo tyčia pasiųsti į tą ypatingai pavojingą Lietuvos vietą, į tą tamsų giliausių Žemaičių nuošalį, idant čia budriai stovėtų Rusijos imperijos reikalų sargyboje.

Ak, kaip tame pasaulyje viskas ne taip virsta, kaip žmonės nuspėja! Exaltavit humiles[138]. Gondingą, paprastą sąšlavyną, žia, istorijos vieta padarė! Valė šitą ramią, niekam nekliūvančią vietą, valė, kaip tik beišmanė, rieškučiomis išsemdami iš jos geruosius žmones, kol pasidarė baidyklę, kurios... patys ėmė bijoti. Kaip Lietuvos pusberniai kad pasidaro per Užgavėnes gavėną. Vežiojas jį, tyčiojas, o paskui pametę kur į pašalį, ima jo gi bijoti.

Rusų valdžia Gondingos apylinkėje pati prisidarė rūpesčių ir sielvarto. Ir neklydo, priskyrusi ją prie pavojingųjų vietų. „Zapadnikai", keldami čia audrą tik tuo tikslu, idant būtų pateisintas jų čia buvimas ir riebios mitybos, įjudino skaudžiamųjų ir niekinamųjų protus. Įsisiūbavo jie, kaip įsisiūbuoja jūros vanduo, ir nebegalėjo benurimti. Ūžė ir taškės į pakraščius, vis daugiau išmesdama iš savo gilumos turtų: trąšos ir gintarų. Liūliavo, liūliavo ir taisės liaudies audrą prieš „zapadnikų" audrą – Revoliuciją.

Reikėjo sustiprinti lietuvių tautybės engėjų eilės. Atvyko dar smarkesnių persekiotojų ir naikintojų. Tik ir lietuviuose tuo tarpu paaugo smarkių savo tautybės ir pilietybės teisių gynėjų užtarytojų.

Ir prasidėjo arži, nesiliaujanti partizanų kova. Gaudešiai gaudė, raštus degino, jų platintojus kalino. Slapukai slapstės, baudės kovos draugijomis, vis naujus prasimanydami būdus raštams slėpti ir vis dėlto juos plačiai skleisti.

Šitų veikėjų vaizdų duosime antroje knygoje, tiems, kas turėjo kantrybės šią pirmąją pasiskaityti.

Taigi ir autorius drauge su savo išvežamais karžygiais sako savo skaitytojams:

SUDIEV TIK TAM KARTUI!

VADUVŲ KRAŠTAS

„VADUVŲ KRAŠTO“ SCHEMA

Vaduvų krašto milžinai

ALAUŠO VARPAS – tautos skenduonis

VALIULIS – tautos vaidila

JUODŽIUS – gamtos dievybė

Milžinų žyniai

ZIGFRYDIS IEŠMANTA, Valiulio žynys – Saulius, Lietuvos Žodžio ieškotojas

VALERAS KUKULYS, Juodžiaus žynys – Burzdulis, dendrolatris

Visuomenės srovininkai

ALEKSYS TAUČIUS, tautininkas, diementininkas.

JOKŪBAS NIAURA, demokratas, svieto lygintojas

Susibaudėliai

Saulėgrąžos

Bičiuoliai

Tūtinai

Žaltvykščiai

Papartininkai

Kurstytojas

MENDELIS, svieto perėjūnas

„Zapadnikai“

MITROFAN STEPANOVIČ AGGEJEV, anstolis, siaurakaktis drąsuolis. Rusai policistai suvaldytojai

Baudžiavos tradicija

ALIJAUŠAS TAUČIUS, pasakininkas. Steniulis, Steniulienė, dvi „kvailės"

Nečionių ūkininkai pažangininkai

IEŠMANTŲ šeimyna: Iešmanta, Iešmantienė, du gimnazistu, dvi namie pamokytos mergaitės, Zigfrydis – išdėlis.

NARVILŲ šeimyna: Narvila, Narvilienė, du Narviliuku ūkininku: Stasys ir Gabrys; Laurukas – Sauliaus antrininkas

Denionių ūkininkai kultūrininkai

TAUČIŲ švelnasielių šeimyna: Aniūpras Taučius, Taučiuvienė, Aleksys studentas

NIAURŲ teisininkų šeimyna: Jokūbas Niaura, Niaurienė, Jokūbas studentas, mažvaikiai

ŠEŠIAVILKIŲ MARYTĖ – dainininkė

Bernai bandininkai

KAUŠPADAS – nedrąsusis

SUDARAS – mėgstąs buteliuką

BEKINTIS – svetimaisiais sekėjas

Pusberniai nenuoramos: NENIŠKIS, VILBASIS

Sodžiaus luomai

Sodžiaus inteligentų kartos

Sodžiaus vaikai makanikai

DENIONIŲ TAUČIAI IR NIAUROS

Denionių sodžiuje buvo daug vaikų, bet tikrai sutiko tik keturi. Du buvo kiek vyresniu, dėl to didesniu ir stipresniu. Tai Jokūbėlis ir Juzas. Aleksiukas su ketvirtuoju buvo labai smulkaus stogo ir menkos sveikatėlės. Vis dėlto visi keturi taip sutiko, kad sodiečiai net praminė juos „du jungu", o kad be užsiėmimo niekad nestojo, tai dar vadino juos „makanikais".

Tų dviejų jungų viršininkas buvo Didisai Juzas. Aleksiuko draugas buvo – Mažasai Juzas. Tikrai lietuviškuoju papratimu kitaip ir būti negalėjo: iš keturių berniukų mažiausia du, jei ne trys, turėjo būti – Juzukai. Didisai Juzas visus priveikdavo mintynio, net ir Jokūbėlį, visų plačiausį griovį su vandeniu neįkrisdamas peršokdavo, visų giliausią valką išbraidydavo, į visų aukščiausį medį įlipdavo. Dorų, šviesių ir nepaprastai švarių tėvų sūnus, visados buvo kuopnus, nesudriskęs, sotus, vikras, guvus ir pajemblus berniukas. Be to, jis vyresniesiems buvo nuolankus, o mažesniesiems glaudus. Niekados nieko nepažemino, neišjuokė, neišmušė; jei išbarė ar pastūmėjo už nerangumą ar netikumą, tai visi jautė, jog verta, ne pyko, tik sarmatijos.

Be pagalėjimo, jis turėjo dar ir daugiau talentų. Mokėjo bradinius, kryčius megzti ir žuvį gaudyti, vilkstes nerti, bučius pinti ir paukštes gaudyti. Žinojo kiekvieną apylinkės girelių

medį, kiekvieną balų kemsą ir ant kurių gūžteles kiaušiniams dėti yra susisukusios pempės, antys, net vieversėliai; kur šiemet lazdynai riešutuoti, kur grybai dygsta, žemuogės sirpsta, t. ir t. Vienu žodžiu sakant, neužginama pirmenybė visuose sodžiaus sportuose Didžjuziui priderėjo. Abiem jungam jis buvo tikra dovana. Be jo visi buvo lyg be galvos; jis kas valandą vis ką nauja pramanydavo, kad visiems būtų įdomaus darbo. Kiti jam tik padėjo.

Aleksiuko tametis buvo iš didelio būrio vaikų. Jo tėvai, žmonės šiurkštūs, niekados jo nepriglaudė, napamielavo, jokio gardumyno nepakišė. Vaikščiojo smarkiai apčiuręs, kiauromis kelinelėmis, dažnai alkanas, nors turtingas, tad ne tiek kitiems pavydėjo, kiek aimanojo neturįs to, ko kiti turi. Jo veidelis vis reiškė nedrąsumą ir nepatenkinimą. Be to, buvo nemokslus, atminties suvis menkos. Savo tėvų jis nemylėjo ir dažnai skundės, jog ir jo taip pat nemylį. Šiaip jau buvo vaikas geras, nepasileidėlis.

Aleksiukas, nors į antrąjį jungą prigulėjo, pulkelyje tačiau laikės antrąją vietą. Atmena save per smulkų, visą saule nudegusį, ne tik veidą, rankas ir kojas, bet plaukus, pagaliau ir pilvą, kiek jo buvo matytis iš prasikėtusių baltų drobinių marškinėlių. Tokias pat kelnikes nuolat mulino aukštyn. Kepure retai tedėvėjo, o kai dėvėjo, tai sveiką ir jo galvai pirktą, ne vyresniųjų.

Lepinamas namie kaip visų mažiausis, priprato viešpatauti ir ko užsigeisdamas stačiai reikalauti. Gal tasai statumas lenkė silpnesnės valios vaikus; gal baimė, kad neaplenktų, dalydamas gardumynus, kuriais motutė jį apkaišydavo, nes šykštus nebuvo, ko gavęs, vienas pats nesuvalgė, iš kumšties, anot to, negraužė. Prašomas nė to tiek nemokėjo atsisakyti, kad ir sava ranka reikėjo imti, kaip va: sukraus, tabokos, nors pats nerūkė. Valgomųjų dalykų tėvai jam negynė, o ir kitų dalykų nuo jo neslėpė. Duodavo tad Aleksiukas draugams dovanų, tačiau vis tuo pat tikslu, kad jo lenktųsi, jį gerbtų.

Vikrumu kitais neapsileisdamas, niekados neprisileido pažinti tikro savo silpnumo. Bėgtynio, šoktynio ėjo, gi mėginant

jį suleisti mintynio ar liptynio, visados mokėjo išsikalbėti toje valandoje dėl tokių štai priežasčių negalįs to padaryti, bet kitą kartą pilnai parodysiąs, kas jis esąs! Taip ir reikėjo tikėti jo žodžiu ar apsimesti tikint, jog nors menkas, bet kuo neapsileis.

Gudrumo tad Dievas Aleksiukui neskundė. Be to, atmintį turėjo gerą, skaityti išmoko be vargo ir greit; buvo turtingas, švarus, padoriai aptaisytas, lipšnus, teisingas – tai viršininko rolė dažnai svyravo tarp Didžiojo Juzo ir Aleksiuko. Jei Didžiajuzis viršų ėmė pagalėjimu ir primaningumu, tai Aleksiukas protu ir gudrybe. Jei anasai žinojo visus lizdus ir brastas, tai šisai visus apylinkės padavimus apie kiekvieną kalnelį, lanką, krūmą ir slėnelį, o ko nežinojo, tą labai anksti pradėjo savo vaizduotėje papildinėti. Dėl to paskui taip sukrito širdys jo ir Nečionių Sauliuko.

Iš viso tasai dvejetas jungų buvo vaikai neištvirkę, ne begėdžiai, ne keiksmininkai ir teisingi. Jei svetimų obuolių retkarčiais pasiraškė, tai ne vogdami, nes visi savo sodus turėjo, tik kam jie drįsta per tvorą į svetimą dalį nusvirti. Į patį sodą niekados neėjo.

Jei Aleksys taip gerai pažino ir pamėgo savo apylinkės gamtą, jei prie jos prisirišo labiau ją pamėgęs neg kitus kraštus, tai kaip tik dėl to, kad dalyvavo „junguose". Bendrai žaisdami, visus savo laukų antvalnėlius ir nuovalėlius buvo nutupinėję, visas pelkeles išbraidę, visus medelius aplankę ir išlaipioję. Buvo tikri gamtos augintiniai.

Išmislinga gamta tikriesiems vaikams, lygiai protingiems dvikojams, lygiai mažiau protingiems, vis dėlto ne bepročiams, kitiems gyviams, pigiai tiekia visokių visokiausių džiaugsmų ir linksmybių. Visiems privalu gamtos dovanomis džiaugtis, ir visi saviškai jomis džiaugias.

Per ilgus žiemos šalčius ankštose gryčiose drauge su vištomis išnuobodžiavę, su musėmis išsnūduravę, ir su musėmis „jungai" išzvembdavo pavasario šilimos gertų, pievelių žaliumu džiaugtųs, pakalnėse narelių išjudintų. Kaip paukščiai, lizdus žilvičiuose krovės ir ten sėdėdami giedojo, kaip avinėliai, po pradžiūvusią lankelę spardės, kaip ožaičiai badynio

ėjo, kaip šunaičiai peles ir kurmius kasė, taip vaikiūkščiai per kiauras dienas apylinkės smėliakalniuose rausės, paukščius ar galvijėlius ganydami.

Tokių gražių smėliakalnių kaip Denionyse kitur reta rasti. Štai vakarus jų sodžiui užstoja status, nuūriotas smilčių kriaušius. Smiltys sausos kaip miltai, tik ne taip smulkios, kad liptų ir dulkėtų. Jokio kirminėlio, jokios supuvusios šaknelės. Imi į rieškučias ir paleisti nenori. Bet jos ir pačios lyg gyvos pro tarpupirščius veržiasi ir visos atgal sugrįžta. Žemkasės kregždės urvelius ten kasas, kasėsi ir makanikai gilius urvus. Knisasi, o sausas, šiltas smėlys jau visus lig juostų panėrė. Kūnui tinka. Smėlyje taip pat gera sėdėti, kaip ir po šiltą valką braidyti.

Pakyrėjo? Kojos užtirpo? Gulk ir riedėk į pakriaušę ar šonais kaip velenėlis, ar kryžiškai kojas sudėjęs ir kojų nykščių nusitvėręs, stačiai ant galvos – tai ir pigi karuselė.

Ligos per vasarą pakrosnyje tupi ir žvarbių rudens vėjų ar pagedusio žiemos gryčių oro laukia.

Taučių name Aleksiukas buvo dešimtyje šeimynos, ir visi jį, patį mažąjį, labai mylėjo ir lepino. Tik vienas tėvelis jo niekados nemielavo, nebučiavo, su juo vaikiškai nežaidė. Labai gerai, jei kartais ant kelių pasisodino. Tačiau Aleksiukas jauste jautė, jog niekas jo labiau nemyli. Kiek kartų, būdavo, pravers pirkios duris, vis žvilgteria į tą kertelę, kur jis ką nors krausto.

Nuo to vieno žvilgterėjimo pasidarydavo Aleksiukui taip saldu, taip gera, kad nors ėmęs ir mirk tuojau. Visas nušvitęs, nudžiugęs, nepuldavo dėlto į tėvelį visomis keturiomis kaip į motutę, tik metęs visas savo pramonėles, žiūrėdavos į romų tėvelio veidą ir niekur nebenukreipdavo daugiau savo akelių, kol tik tėvelis pirkioje buvo. Kartais, lyg meilės jausmo pagautas, prikrisdavo į priegalvį, bet ir tuomet gėrėdamasis ir džiaugdamasis tebesistebėdavo į jį, nušvitęs lūpeles ir visą veidelį.

Motutė, su Aleksiuku žaisdama, kartais, būdavo, prikiša tėveliui:

– Kad tu, tėvai, išmarinęs visą penketą vaikų, nė šito nemyli, niekados jo nepamieluoji...

Bet kai jo nėra, didele balso ir veido pagarba persako, būdavo, kaip tėvelis, sūnų nebetekęs, ko galo negavęs.

– Niekam nepasiskųsdavo. Bet kartais eis eis susisielojęs ir brinkt žemėn... Neduok Dieve, vyriško širdies skausmo! – pabaigdavo savo pasaką apie išmarintus vaikus, palygindama „vyrišką", tylųjį skausmą su savo balsiu, ašaringu.

Aleksiuko tėvelis Taučius buvo žemo stogo, plačių, tvirtų pečių, aukštai praplikusia kakta, žilais plaukais. Ūsus ne tik karpė, kaip ir kiti jo amžiaus lietuviai, bet ir skuto ligi nosies. Paliekama panosėje kuokštelė, lyg patempdama viršutinę lūpą, darė visą jo būdą gerą, nebaisų. Rodės, ji reikalinga, kad, atsigėrus tabokos, būtų kas rūpestingai išdulkinti ir raudona skarele iššluostyti, idant veidas ir drapanos visados būtų švarūs, nesučiurę. Septintą dešimtį eidamas, Taučius nė kiek nebuvo raukšlėtas: raukšlėjosi tik ties kelmuotais antakiais nuo mirkčiojimo paraudusiomis blakstienomis.

Buvo rimtas, o bijoti niekas jo nebijojo – nei paukščiai, nei gyvuliai, nei piemenėliai. Bet ir pajuokti ar paniekinti nieką neėmė noras. Gal nebuvo už ką nė šlovinti jis: viešai nesidarbuodamas, nė progos negaudavo daug gera kitiems daryti. Nebuvo už ką ir keikti: lygus buvo sau žmogus, savo vargu ir darbu rūpinąs nemažą savo šeimynėlę, nieko svetima nesigviešiąs. Niekam nieko pikta nedarė, keiktis nemokėjo, visus jam kuo nors neįtikusius vadino vienodai – „šelmomis". Pristigęs kantrybės, kreitėjo aiškiai, barėsi piktai, anot to, tik nerūsčiai, ir tuoj skubėjo namo į savo „močią". Radęs išliedavo jai visą savo kartėlį.

– Na, sakyk tu man, neklausymas! Įsakiau aiškiai, ir buvo čia ko nepadaryti!.. Šelma!

Tuojau siekė liemenės kišenėn tabokos, kurios patraukęs iš visų plaučių, net užsimerkdamas, kėlė jau visai nurimusį veidą.

Nemokėjo nė džiaugtis balsu. Reikėjo labai juokingo pasakymo, kad jo lūpų krašteliai iškryptų. Tai pajutęs, tuoj siekė tabokos, kurios gerokai patraukęs, ir vėl nurimdavo.

Vaikščiojo visados vienodai vidutiniškai, nei skubėdamas, nei tingėdamas. Be darbo niekados nestojo. Laukų darbo

nedirbo, bet namie visa padarydavo. Ėjo ir ėjo visą dieną aplink kluoną, žardus, klojimą, daržines, dienadaržį, klėtis, vis ką nors papešiodamas, pataisydamas, pašluostydamas, kad visa būtų sutvarkyta, nepagadinta, džiovino šieną, sėmenis, vėtė javus.

Žiemą dirbo ūkio padargus, indus, skrynias, indaujas. Buvo nagingas. Sau visa dirbos, už pinigus – niekam nieko.

Obliuoja, būdavo, Taučius neskubėdamas ar atsisėdęs ką skaptuoja, o Aleksiukas, kumštelėm smakrą parėmęs, per valandų valandas žodelio neištardamas, iš anapus varstoto seka jo darbą ar, prie šlaunies prisiglaudęs, skiedreles narplioja.

Štai tėvelis medžiagą deda šalin, siekia liemenėn tabokos; atsivožęs tošių tabokinėlę, kalena viršeliu, pirštais subrauko gailius miltelius, semia gerą žiupsnį, pusę įtraukia, giliai atsidusdamas, pusę pasituri nuleistoje ant kelio rankoje atkartoti. Pajutęs įbestas į savo veidą akeles, kartais suspaustus savo pirštus kyštelia ir Aleksiukui panosėn. Tokis pavaišinimas, netinkamas mažiems, taip jį prajuokindavo, kaip vėliau jokis juokdarys nebetesėjo.

Aleksiukas mylėjo savo tėvelį ir vengė jo, ilgai nesuprasdamas – už ką. Vėliau tik suprato, jog tarp visų kitų pagirtinųjų gerumų, kurie vergė jo širdį, galingiausias buvo – vyro širdies pilnumas daugybės neišeikvotų jausmų. Tasai tylus vyras buvo lyg tyli sietuva, pilna slėpinių: savo gelmėse laikė paslėpęs gal perlus, o gal ir baidykles...

Šilta, graži vasaros diena.

Taučius vienmarškinis dalgę ant priekléčio plaka. Aleksiukas, irgi vienais marškinėliais, kaip ir visados stovi prie tėvelio šlaunies prisiglaudęs ir, rodos, tūkstantį metų sektų be nuobodžio tą vienodąjį plaktuko taukšėjimą. Nuostabu? Nenuostabu: juk tai jo tėvelis dirba. Kai tėvelio nėra, ir Aleksiuko namie nėra.

Štai Taučius pabaigė plakęs, apžiūrėjo, ašmenis, dalgės virkščią, pamėgino, ar tvirtai pririštas bucžakys. Atsigėrė kaip papratęs tabokos ir, dėdamas tabokinėlę atgal, sako:

– Ar nori obuolio?

Obuolys Aleksiukui ne naujiena: jis sodelio viešpats. Bet norėdamas, kad tėvelis kuo ilgiausiai su juo pabūtų, ima ploti rankelėm ir, džiaugsmu šokinėdamas, šaukti:

– Noliu, noliu, noliu!!!

Taučius stojasi. Neskubėdamas ieško skiedryne ilgos žalgos. Radęs tinkamą, perskelia laibgalį, įspraudžia vagelį, tai žnyplės. Jei įstengia iškelti aukštyn, Aleksiukas labai rimtai, it kryžių į kapus nešdamas, žingsniuoja giedodamas pirma tėvelio; jei nepakelia, žeme velka apžergęs, raitas. Susidaro procesija į minkštąją obelį.

Sustoję saulės pusėje, abudu akylai apžvelgia visą obelį, bene pagelto dar bent vienas alyvinis, prieš pat saulę besikaitindamas. Antai pačioje viršūnėje kaip vaškas tviska pilnas dviejų jo kumštelių dydžio, akim, ne tik gomuriui mielas obuolys. Akelės smaguriu sužiba. Taučius siekia žnyplėmis ir nepasiekia.

– Eikš, – sako, – aš tave pakelsiu, o tu mušk virpčiu, kad tasai gražulis nukristų.

Atsisėdęs ant tėvelio peties, Aleksiukas nusitveria kartį, iškelia aukštyn, bet kad reikia suduoti, kartelė ten tekrinta, kur pati nori, numušdama keletą visiškai žalių obuoliukų.

– Na, dar kartą!

Kelia dar kartą, bet rankelės dreba, juokas krūtinę kutena, leidžia ir vėl pro šalį... Skambamas juoko balselis maloniai skardena sodelį.

Taučius, apsimesdamas piktas, lyg niekindamas savo antrininką, meta Aleksiuką nuo peties žemėn.

– Et, kad iš tavęs tai dar nieko nėr gera! Žiūrėk, kiek obuolių išgadinai, o reikiamojo nenumušei...

– Tai ką gi darysiva? – klausia vaikas, jau rimtai susirūpinęs.

– Nežinau! – šaltai atsako Taučius ir siekia tabokos. O geltonasai tebetviska obelies viršūnėje, lyg meiliai tyčiodamasis stovinčiais žemėje.

Aleksiukas pradeda norėti jo nusirėkšti ne tiek pavalgyti, kiek kad įveiktų atkaklų jo pasipriešinimą. Ima neramiai dairytis aplinkui, ieškodamas geresnių priemonių.

Šit vidury kiemo, po puikiu, apskritu kaip skėtis žilvičiu, kur gražiu laiku grįžtanti iš laukų šeimyna vakarieniauja, stovi ilgas suolelis.

– Tėveli! – ūmai sušunka Aleksiukas gudragalviaudamas, – geriau aš tamstą pakelsiu...

– Na, kelk, – vis šaltai sako Taučius, lyg tai visai galimas daiktas.

Aleksiukas juokdamasis bėga kieman, verčia suolelį aukštyn kojomis ir tęsia atatupstas sodan, kaip skruzdėlė šapą. Taučius apsimeta nematąs to juokingojo vargo; pasisėmęs pirštais tabokos, dairosi po medžių viršūnes kaip žvaigždes skaitydamas.

Štai vargais negalais Aleksiukas atkeliauja lig pat obelies. Tėvelis, ant suolelio pasistojęs, viena ranka lengvai įžardo į žnyples šakelę su geltonuoju; šakelė trekš sukama, obuolys šliūkšt per lapus ir bupt po kojų, net persprogo ir sultys ištiško. Kad nebūtų Aleksiukas pasisukęs, būtų kaip tam tinginiui į pat dantis įkritęs, tik krimsk.

Aleksiukas kaip paukštinis šunaitis į pašautą paukštį puola į nukritusį obuolį; griebia į abi sauji ir, džiaugsmu vypsodamas, aukštai prieš tėvelį rankeles iškeldamas, guosliai ritinėja švelnųjį kamuolį. O Tačius, jau nuo suolelio nužengęs ir žnyples savo peties atšliejęs, žiūri į sūnų ir kišenėn tabokos siekia.

– Tėveli, pirma tamsta atsikąsk! – sako Aleksiukas, stengdamasis trumputes savo rankeles kuo aukščiausiai iškelti.

– Et, dantų nebeturiu...

– Tuli, tuli! Paglaužk tuo iltiniu! – neatlyžta Aleksiukas.

Toks neveidmainiškas sūnaus pakvietimas įveikia Taučių, ir jisai ima žando pašaliu graužti obuolį, o sūnelis, rankeles užpakaly sunėręs ir galvelę aukštyn atmetęs, žiūri, kaip jo tėvelis vaišinas – obuolį obliuoja.

Bent kiek paobliavęs, Taučius kyštelia obuolį Aleksiukui atgal atsivaišindamas:

– Valgyk sau pats.

– Dar, dar, tėveli!

Nenori Aleksiukas imti. Bet paima nuliūsdamas, kad jau rėškimo istorija pasibaigė, ir tėvelis tikrai ima pertrauktą savo darbą varyti.

Ne! Nėra nei buvę yra visame pasaulyje tėvelio, geresnio už Aleksiuko tėvelį!

Aleksiuko motutė Taučvienė buvo visiškai kitokia kaip tėvelis Taučius. Laimė lyg tyčiomis sutuokė tuodu žmogu, idant vienas antrą papildytų.

Taučius buvo mažakalbis, Taučvienė – paskirta už abudu atkalbėti. Tylinčią ją tuomet tematei, kai miegojo. Ne! Jos ir miegas buvo neramus – nuolat kosėjo. Vos tik pakirdo, jau jos buvo pilni namai: kėlė kitus, rikiavo kiekvieną darban, o tas darbas jau buvo iš vakaro tėvelio kiekvienam paskirtas; rūpino skubėti, barėsi, kad jos neklausą, skundėsi, kaip sunku gyventi su lėtu vyru, balsu pasakojosi, ką tuojau ir vėliau darysianti; jei kas gyvas pirkioje tebebuvo, pasakojo senovės atsitikimus; jei nieko nebebuvo, viena pati traukė šventą giesmę, dažniausiai suplikacijas, karunką ar „Pulkim ant kelių". Taip visą dieną. Susirgusi ir atgulusi ir tai kalbėjo – kitus rikiavo ar su namų moteriškųjų kuria barėsi.

Darbas, kurio nė valandėlei nepaleido, kalbos netrukdė. Anaiptol, juo dirbo, juo daugiau ir balsiau šnekėjo; kalba sekė darbą, kaip besisukantį ratelį – tarškėjimas. Bėgo iš pirkios – kalbėdama, taisė kiaulėms jovalą, veršeliams putrą – kalbėdama, suko sviestą, taisė pieną, mėsą, dešras, skilandžius – vis kalbėdama.

Didžioji pusė Taučvienės gausiosios kalbos buvo į sūnelį Aleksiuką; kai didieji buvo išsiskirstę, tai ir visa kalba. Vos tik Aleksiuko atmintis sutvirtėjo, jau jis žinojo iš motutės griežtai visą tėvelio ir jos pačios giminės kroniką, visų genčių priepuolius, nelaimes ir džiaugsmus, visus būtus jos pačios vargus, esamus vargus, esamus rūpesčius, sielavartus, jausmus ir viltis.

Ir ėmė Aleksiukas iš pat pradžios manyti, jog visą namų tvarką savo kalba motutė telaiko. Tesustojie, rodės, ji kalbėjusi, rikiavusi, raginusi – tą pat valandą visa suirs, sugrius,

ir vienas Dievas bežino, kur visiems reiks iš namų išeiti. Na, ir meldė Dievulį, kad rūpestingiausią, darbščiausią motutę visų gerovei teiktųsi ilgiausiai laikyti.

Taučvienės atsidavimas savo namams, savo vaikams, jos sielojimasis nuolat, kad bent visiems būtų gera, tikrai buvo be galo, be krašto. O mažasis Aleksiukas tikras buvo jos meilės kankinys. Visų vaikų pagrandėlis, dešimtasis iš eilės, visiškai nebetikėtai po ilgo pertrūkio, jau sukakus 45 metus, atsiradęs, mažasis rodės jai ne paprastas kūdikis, tik kokis senatvės žaislas. Mielavimams, ūkavimams, šokinimams nebuvo galo: meilės kankinėlis turėjo po daug kartų išklausyti kas dieną ilgą litaniją gražių gražiausių malonėjamų žodelių. Tai argi begalėjo būti kame pasaulyje dar geresnė, dar meilesnė motutė už Aleksiuko motutę???

Meldėsi Taučvienė taip pat karštai, kaip karštai šeimininkavo ir namus valdė: daug, dažnai, balsu verkdama, be galo nusilenkdama Apvaizdai. Vakarais, dėkodama Jai už visa gera per dieną pritirta, puldavo žemėn kryžium, ją kaip gyvą apkabindama, ją karštai bučiuodama, visus žodžius tiesiog žemei sakydama.

– Juoda Žeme, Šventa Žeme! Aš tave nužemintai bučiuoju: tu mane nešioji, tu mane peni, tu mane linksmini... – buvo pradžia kiekvienos jos vakarinės maldos.

Visur matydama kuo aiškiausią Dievo Apvaizdos įsikišimą, pačią Dievo ranką, prigimties gaivalus Taučvienė laikė Dievybės dalimi. Apie žemę neleido nė pikto žodžio išsitarti, lyg kentė, kad žemėje reikia kartais nešvarybių padaryti. Ugnies neleido kitokiu vandeniu lieti, kaip tik tyru, iš paties šulinio atneštu. Tikėjo giliai, net fanatingai.

Nei kalboje, nei darbe, nei maldoje, nei eisenoje neišmanydama vidutiniškumo, vis skubėdama, vis bėgdama, vis rūpindamosi, – Taučvienė rodėsi visa esanti vienų nervų sudaryta. Mažas jos ūgis teikė vikrumą, tamsus veidas ir labai tamsūs plaukai reiškė jos temperamentą.

Ar buvo ji graži? Veikiau ne. Bent 50-čių metų ji buvo jau per labai raukšlėto veido, pertraukta nosimi, taip kad jos galas

rodėsi bent kiek drūtesnis; akys pritemusios, kūnas liesas, krūtinė išdžiūvusi. Visa tat ne tiek iš senatvės, kiek iš suvargimo ir nesveikatos. Lažo jos vyro namai neėjo, atsimokėdami pinigais; be to, dieveris buvo dvaro valdininkas. Bet egzekucijas gerai išmanė, bado metus minė, dešimtį sykių gimdė, penkis laidojo. Jai prie įgimto širdies jautrumo, buvo tad didžiausi sielavartai, pakirtę jos sveikatą, patroškinę ją ir dusulį jai įvarę. Visa tat gražesnės jos padaryti nė negalėjo. Ir tat niekam nerūpėjo.

Taučvienė kas dieną segėjo apytrumpiu vilnoniu, stiklais austu sijonu, dėvėjo tokia pat striuke, vilkėjo baltais drobiniais žičkais ataustais marškiniais ilgom vyriškom rankovėm ir susegama apykakle. Prijuostė taip pat žičkinė. Kojos kuone visados basos, nes su avalynėmis sunku esą, girdi, bėgioti ir verpti. Ant kaklo daug „brostvų", tarp kurių žymus didelis šv. Damininko „matalikas" ir didelis žalvario kryžius su šventųjų kentėtojų palaikais.

Taučvienė turėjo dar žiponą, kurio nepaminėjus tiek pat būtų, kaip ir jos jaunystės neatminus.

Šventadienis. Saulė jau gerai prieš pusryčius, o visi namiškiai dar tebemiegti. Tik piemuo išvarė gyvulius ir virėja, moteriškųjų kuri, aplink krosnį ruošiasi, pusryčius verda.

Štai ir patys pusryčiai. Šviesu ir linksma. Troba skaniais riebuliais pakvipusi. Renkas už vienas kito šeimyniškai, baltais skalbiniais apsivilkę, baltai ne tik nosies galą, bet ir sprandus ir ausis nusiprausę. Ausys, retai maudyklę tematydamos, net paraudo iš sarmatos. Mergaitės, plaukų į bizus dar nesusipynusios, visaip, nelygu kurios gražumas ir ūpas, atrodo: jei gražios ir linksmos – kaip Mildės, jei abuojos ir sugižusios – kaip Gailės.

– Metas, metas, vaikeliai, pusryčiai valgyti! Netrukus kaimynai bažnyčion pradės važiuoti! – rūpino nekantri ir greita Taučvienė, vienoje rankoje nešdama kupiną dubenį šiltų, minkštų, plonų raguolių, antroje – dubenį padažo.

Namiškių valgyti nereikia kaip svečių po penkis kartus raginti: dažiniams pakvipus, tuoj iš visų kerčių ima prie stalo

slinktis. Krikštasuolę užima Taučius – tėvelis, dešinėje palikdamas vietą pradėm bestovinėjančiai Taučvienei – motutei. Kairėje, už stalo, vyresnysis brolis ir bernai. Šiapus stalo, pristatomajame suolelyje dukters ir kitos namų moteriškosios. Jei atsitiktų beturtis keleivis, atsisėstų antrajame stalo gale.

Persižegnoję – kiekvienas pagal savo dievotumą ir norą valgyti, kiti gražiai, plačiai, kiti greitai, nei šiaip, nei taip – siekia savomis prigimtomis šakelėmis į dubenį, ir garsaus čepsėjimo pasidaro pilna pirkia, kur tau – pilnas kiemas! Raguolius ir balsingąjį čepsėjimą pakeičia bematant riebus viralas, mėsos dalykėliai; baltos kruopos arbatos vietoje (lietuvių pusryčiai niekuo nuo pietų nesiskiria) ir dar balsingesnis medinių šaukštų srėbimas.

Aleksiukas užima tikrąją pirmininko vietą tarp abiejų tėvų; ir jam, žinoma, kliūva visų geriausieji kąsniai. Jis nevalgus, bet sėdi lygiai su kitais: jam tinka tų sveikų žmonių valgymas, raudoni ir prakaituoti nuo šilto srėbalo veidai, viralo garas, riebulių kvapas ir pagaliau tasai balsingasis čepsėjimas ir srėbimas. Žiūri žmogus ir jauti visur valgytojų žandų tamprumą, jauti plaukte plaukiant į sukąstą daiktą jų seilių gausybę.

– Žiūrėkite, jau kiti važiuoja! – suklinka Taučvienė, išvydusi vienus ratus pravažiuojant.

– Vis mes paskutiniai, vis mes paskutiniai; į pačią sumą benuvažiuosime... Greičiau kinkytų... Mergaitės, eikite šen, į klėtį!.. – šaukė šniokštė mirtinai nusiminusi, kaip šaukia šniokščia vagzolo salėje, mašinai atėjus, pasivėlavęs keleivis.

Taučiui tai ne naujiena, jis žinosi ne vėliau už kitus nuvažiuosiąs; tai iš lengvo stojas iš užustalės, iš lengvo šliaužia paskui jį ir kiti vyriškieji; dar truputį vidusuolėje prisėda ir tada tik apsunkę, palengva, kaip apsiblausę traukia visi durų link.

Taučvienė, tai matydama, kailyje nesitveria:

– Tai kad eina, pondiev mylėk! Kaip negyvi! – balsiai piktinas, pati galvatrūkčiu puldama pro duris ir šaukdama: – Greičiau, greičiau!..

Dvi jos dukteri ašaringom akim lekia paskui kaulydamos:

– Motūūte!.. Norsgi šiandieną nesivilk tuo usaro žiponu!..

– Ką jūs išmanote, kvaišės! – gauna atsakymą, ir visos trys, daug kalbėdamos, randasi klėtyje prie skrynių.

Samdinė mergaitė tuo tarpu greitai krausto nuo stalo, sausai jį nušluosto, nes iš klėties pasirodo abi dukteri tokiais veidais, kurie reiškia didį dvasios prislėgimą, kažin ką juoda, mietu surišta už galų benešančios. Motutė, visa nešuliu susirūpinusi, jo pagauta, eina rimtai, kaip paskui baldakimą.

Šlykščiausiom minom įnešusios, deda dukters išilgai stalo, išriša galų kaspinus, raiščius ir paleidžia šimtą klotinių juodai blizgančio gelumbinio žipono, dulkina su šluotele prilipusius pūkelius ir pakelia – puikiausią rūbą.

Taučvienė, pasitaisiusi kaukšterėti į sprandą katrai negana atsargingai dukteriai, lyg kad jos vartytų kokį trapų stiklinį daiktą, godulingom akim seka visą darbą, su džiaugsmu priima į rankas žiponą, perverdama dukteris akim, reiškiančiom begalinį pasigailėjimą, jog Dievas pabaudęs ją tokiomis minkštaprotėmis.

Vilkdamosi tūkstančio kartą atpasakoja, jog tokios mados žiponus seniau, tiesa, daugumas vilkėję, bet – argi palyginsi jų karaliaučinius tamsiai mėlynus naminius su šituo plonos rinktinės gelumbės, kurią dar amžiną atilsį dėdės nabaštikas, viso pasaulio pirklys, gildę mokėjęs, iš pat Rygos atvežė?! Tiesa, būdamas našlaitės globėjas, nusuko 200 raudonųjų pasogos, bet ką jau piktuoju nabaštiką beminėsi! Juk ir pirmąjį visos apylinkės samavorą mums jis atvežė...

Ir tikrai, viską užmiršdama, toliau pristatinėdavo, pasisukdama į vieną, į antrą pusę, visą turtingumą nuo juosmens lig pat žemės aplink visą nusileidžiančių klotinių, stiprumą rausvai gelsvai blizgančio raštuoto adomoško, kuriuo buvo apsiūtos krūtinės atvartos ir rankovių kairiošiai, priderėjimą šilkinių auksu spindinčių šniūrų, kuriais apvedžiotos siūlės, skylelės ir kraštai.

Užsisagsčiusi tvirtai aptempiantį žiponą, rodėsi tikrai ne tos parapijos žmona. Kad būtų pati buvusi gražesnė, būtų buvęs tikras paveikslėlis. Gražus ir turtingas apdaras, nėr ko sakyti!

Reikėjo gi nelaimės, kad visoje plačioje apylinkėje tas vienas bebuvo, ir dėl to bažnyčioje griežtai visų akys į ją kreipėsi: jaunieji šaipės, vyresniosios moteriškės iš pavydo peikė. Taučvienės širdį tai glostė, bet dukters tiesiog į žemę iš gėdos taisės līsti ir į bažnyčią tada bedrįsdavo įeiti, kada visi jau žiponą buvo užmiršę ir kitais žmonėmis ar Dievu pasikandę.

Namo sugrįžus, naujas rūpestis: reikia rūpestingai išsveisti, tampriai klotines prie kita kitos sudėlioti, kad nesusigulėtų, nesusiraukšlėtų. Kreitėdamos vargo dukters po visą pusvalandį, įtikinėdamos motutę, kokį keistą įspūdį ji visiems žmonėms daranti, kokia graži būtų algerka iš tos gelumbės, t. ir t. Bet už visą savo vargą ir pamokslus tegaudavo prikaišiojimų ir kumštavimų už nesugebėjimą.

Ta pati istorija atsikartodavo lygiai kas šventą dieną per keletą metų, o Taučvienė nepajudinama palikdavo prie savo senovės prisirišusi, prie žiponų, prie plonų, žičkais apsiūtų nuometų ir k. Buvo ji grynas senovės moteriškių tipas, per visą amžių nesimainančių savo jausmais; ką buvo pamėgusi, pamilusi, mėgo ir mylėjo ligi galo ir suprasti negalėjo, kaip jaunieji krypsta, bet vėjeliui papūtus.

Tačiau lašas, nuolat vienon vieton krisdamas, ir akmenyje, anot to, skylę padaro. Nepaliaunamas dukterų krimtimas padarė tai, jog tylomis atidavė joms paminklinį savo žiponą, o dukters su uolumu, geresniam dalykui tinkamu, kibo ardyti šniūrus, atvartas, kairiošius ir taisyti gelumbinę algerką.

Ag ir pasiūdino senai motutei bjauriausią pasaulyje maišą, jau be jokių ypatingumų. Ag ir vilkėjo Taučvienė tą algerką ligi pat amžiaus galo ir – nesuvilkėjo, nė vienu žodžiu savo žipono nebeminėdama, matydama naujuosius laikus ir kvailybę visa sena įveikiant. Gal suprato, jog nebėra tokiems žiponams vietos, kaip nebėra – ir persenusiems žmonėms.

Taigi įdomi buvo moteriškė ta Taučvienė. Neturtinga, bet švari kaip ir visa jos duba. Jos trobos ne erčiausios, bet naujos. Gyvulių ne per daug, bet nemenkų. Sodelis vaisingas, kasų vaisių nulenktomis šakomis, kad nė lapų nebesimato. Pieno ir

mėsos kamarėlės netuščios leido nebijoti kartais užusukančio „gero" svečio. Dukterims sukrauti kraičiai. Ir visa tat buvo vaisiai ilgo vargingo kariavimo su priešinga gamta ir visokiomis vyresnybėmis.

Taučiai sendami jautėsi esą visa padarę, kas buvo jiems skirta. Dažnai Taučvienė sakydavo:

– Dabar, jei taip Dievas skirtų, galėtuva ir numirti. Vienas mažasis bekliūva...

Santykiai tarp Taučvienės ir jos Aleksiuko per ilga susidarė kaip nelyginant tarp vištos ir jos išperėtų ančiukų. Puldinėja šie po veją, vabalėlius gaudydami, krinta vandenin, nardo, o višta, pilna baimės, nerimo, šaukia rėkia namo grįžti ir ten dulkėse kapstytis. Aleksiukas puolė į laukus prie darbininkų, į gireles prie paukščių, ant kalnelių prie piemenėlių, upelin prie žuvelių, – jo motutė stabdė valdė, veltui prie namų pririšti mėgino: nei malonė, nei smalstumynai, nei baidymai, nei graudingi prašymai neveikė jo namie suturėti. Aleksiukas nuvokė, kad ta geriausia pasaulyje motutė reiktų bent raminti, kai ji viena pati namie palieka ir nebeturi į ką žodelio prašnekti, kai viena pati namie nuobodžiauja, pasilgsta, net bijo. Kuo širdingiausiai užjautė, gailėjosi. Ir vis dėlto lig tik įspįsta į langus pavasario saulė, jokia galybė jo nebesuturi pirkioje ir kieme. Nebent tėvelis. Išsižadės ištaigų, gardžių valgymų, šilto drabužio, bet tik nuo ryto ir ligi pat vakaro skraidžioti galėtų po savo mylimąsias pieveles, kalnelius, gireles, bet tik braidžioti galėtų upelyje.

Giedri vidurvasario diena. Saulė liepsna svilina. Vos tik peržengsi slenkstį, tuoj apsipili dideliais lašais prakaito. Pakelsi akis aukštyn – saulės spinduliai kriste krinta; apsidairysi aplink – oras mirgėte mirga. Žemė, visuomet šalta ir drėgna, dabar atmuša saulės spindulius ir ta paskolinta kaitra iš apačios kepina. Veltui mojuotumei, pakeldamas vėjo sraują: srauja tik labiau svilins veidą. Ak, vėjeli, papūsk, mieliausias, nudžiovink prakaitą nuo žmonių veido, nukratyk dulkes nuo nulėpusių medžių lapų, pievos žolelių! Veltui šauktumei – vėjelis apkurto.

Vienaip tegali nors kiek pasigelbėti nuo tos įkyrios kaitros – kame paunksnyje, po pastoge, kur neįspįsta nė vienas spindulys kristi aslon, iš kur dar ne visiškai iščiulptas drėgnumas; ištiesti rankas ir kojas ir nebekrutėti. Kas gyvas gali, taip ir daro. Paukščiai sulindo į tamsius medžių lapynus, žvėrys į drėgnus tankumynus ar į olas, šunes į paklėtes. Ir tos niekados nepailstančios vištos, dabar smėlin parsikasusios, guli ant šono kaip nebegyvos. Vieni žiogeliai po žolynus bečirška, ir juo giedriau, juo garsiau. Ir dar vienas vabalėlis, tariamasis gamtos karalius – žmogus, nerimsta.

Ak, nejuokis, kaimyne, pramindamas jį gamtos karaliumi! Pažiūrėk jį pabarėje: viskas paklusnus po jo kojom gula, jo galybę pripažįsta. Gera valia nei gyvi, nei negyvi daiktai vergijon nepasiduoda: galingas tepriveikia. Žmogui ir kaitra nė po kam. Štai kas tik sodiečių pavaldo pjautuvą ar vienarankę dalgę, kūliu išvirto pabarėn. Pagaliau ir mažieji: vieni pietus išvežė, kiti prie nešėjų prikibo. Namie paliko pačios vienos ūkininkės prie senų senų senelių ir mažų mažų mažėlių, o kame tokių nėra, ir pačios, pietus sutaisiusios, išbėga papjauti papjauti valandėlę ir vėl bėgtinai namo grįžti kiaulėms lapų skintų ir vakarienės virtų.

Taučių gyvenimo durys atdaros: tai reiškia, jog namai netušti, nors jokio gyvo asmens nesimato. Įėjęs namelin, dėlto išgirstumei pirkioje žolių vartymą, plataus dalginio peilio brykšėjimą ir nebalsingą, daugiau gerklės, ne plaučių balsu giedamą giesmę.

– Šven-tas Die-ve šven-tas tvir-tas... – traukia Taučvienė giesmę, jos taktan brykšėdama peiliu.

Pabaigusi saują, ištiesina susilenkusią nugarą, silpnon krūtinėn giliai patraukia kvapo, atsikosa, prie naujos saujos lenkias ir vėl veda savo giesmelę, pertraukdama gilią tylą.

Štai jau ir paskutinė sauja supjaustyta, lapai į pintinę subraukti. Taučvienė šluosto savo prikyščiu peilį, atsiremia alkūne lango ir susimąsto... Veidas aptemò: atminimas pergyventų vargų netikėtai tamsiu šešėliu per galvą peršliaužė. Norėtų kam persisakyti, tik nė vieno namie nebliko. Nėra

nė mažojo, Aleksiuko. Visas kaimas tyli kaip kapai, net klaiku.

Tap tap tap tap, iš kažin kur žeme atėjo smulkių žingsnių garsas. Taučvienė krūptelia, instinktyvai glaudžiasi prie sienos. Ūmai jos veidas nušvinta: pažino sūnelio žingsnius per kluoną ir kiemą. Saldi meilė pražydo jos lūpose, veide ir akyse ir padarė ją beveik gražią.

Taip rudenį padangė: tai tamsiu debesėliu apsiniaukia, tai vėl saulę nušvinta.

Greitai jau linksmesnė, nuo lango pašokusi, vikriai ima lapus doroti, o tasai vikrumas reiškia, jog dar ne taip sena, kaip veidas rodo.

Pulte įpuola pirkion Aleksiukas.

– Motut, duok duonos: valgyt nebeiškenčiu!.. – sušunka uždususiu balsu, vos šyptelėjęs į linksmą mamą, ir, nelaukdamas ko patiekiant, kimba į stalčių. Sekės: yra kažin kokiu du kąsniu! Tuoj vieną šmakšt už ančio, antrą kapt į dantis ir marš atgal pro duris.

Taučvienė nesuskubo nė žodžio ištarti, Aleksiukas jau būtų ir vėl išnykęs, kad nebūtų pat duryse už marškinėlių nutvėrusi. Truktelėjo nenuoramą, tik per nevalią iš motutės trauktis pasirodė nepadoru ir jis, apsimesdamas ramiu, nors tankus alsavimas reiškė didžiausią nekantrybę, kemšas burnon duoną.

– Palauk tu, skruzdėle! Argi įdygtas? Nei valandėlės nepaesti namie... Nu, kur tu visą dieną lakstai, nė valgytų nepareidamas?

– Buvau pas pjovėjus...

– O dėl ko plaukeliai šlapi? – priduria Taučvienė, netikėdama ir sūnaus galvelę glostydama.

– Maudėmės upelyje...

– Kame gi pjauna? Ar jau daug nuvarė?

– Užulankyje. Lig kalno... Leisk, motut, neturiu laiko!..

– Norsgi pietų pavalgyk. Štai viralo, štai pieno, – kokio tik nori: saldaus, rūgusio su grietine, su varške. Gal mėsos kąsnelį?

Ir jau buvo besiekianti krosnyje stovinčiojo indo.

Mėsa pakvipo. Atminus šviežią varškę, seilės Aleksiukui dryktelėjo, ir jis jau jau buvo besutinkąs pavalgyti.Tik staiga atminė, jog, kol motina paduos ir jis pavalgys, išeis visas ketvirtis, o čia sėbrai, ūlyčgalyje belaukią, šmūkštelės nekantruodami kur šalin, nė žymės nepalikdami. Iš jų to neilgai laukti!

Mintis, jog sėbrai be jo gali ką nuspręsti ir patys vieni kur nukeliauti, net visą kūną Aleksiukui užtirpino. Tad nebeatmindamas nei padorumo, nei smaliūgų, trumpai taręs: – Nenoriu! – spruko pro duris stačiai per sodelį.

Nustebusi Taučvienė net rankom sau per šlaunis pliaukšterėjo.

– Grįžk, mardva, tuojau valgytų! – sušuko išsivijus. Bet Aleksiukas jau buvo iš pažemio kokią dešimtį žalių žaliausių obuoliukų nusitraukęs ir aukštoje statinėje tvoroje kaip katinas pasikoręs.

Štai ir už tvoros, prie pat sėbrų, ir pačiu laiku, nes jau buvo kaip kregždės pakilę į Graužes lėkti, puikion kalne girelėn. Tačiau išvydę iš sodo iššokantį draugą, susilaikė ir godžiai apstojo.

Krikščioniškiausiai pasidalijęs su jais žaliais skanynais, jau drauge šovė pamiškėn, iš vienos rankos kąsdamas duonos, iš antros – žalio obuolio. Ir galėjo bet ką įtikinėti visame pasaulyje nėsą gardesnio valgio, kaip rupi rugienė duona su žaliu obuoliu. Bent vėliau jam niekas nebepataisė tokio gražaus ir skanaus stalo, nei sodžiuje, nei miestuose.

– Parbėgi, nenuorama, nors vakarą, – sutinka Taučvienė Aleksiuką prieš pat saulei sėdant. – Visą dieną nevalgęs! Kuo tu ir gyvas beesi per vasarą? – aimanuoja ant sprysko suolo atsisėdusi ir jo plaukelius maloniai glostydama. Kaipgi tu, sūneli, palieki mane vieną? Aš – sena, dieglį gavau, lapus ir vandenį benešdama, o kad tu būtumei buvęs, ant lazdos būtuva pasisvėrę ir gražiai, lengvai parnešę...

Ir taip Aleksiukui gaili savo motutės, taip baisus tas dieglys pašonėje, jog negali rasti žodžių save išpeikti už tokį užsimiršimą. Kuone su ašaromis glaudžiasi prie motinos šono, tylomis maldaudamas, kad atleistų ir užmirštų.

Taučvienės širdis tai ir be žodžių supranta. Karštai spaudžia vaikelį prie išdžiūvusios savo krūtinės, bučiuoja vienon akin, paskui antron, o jam taip gera, taip gera ir taip ramu tame motinos glėbyje, jog, rodos, niekad nebeatsitrauks nuo jos. Bet ligi tik rytą pašvies skaisti saulelė – atsikartos griežtai ta pati istorija, tas pats badavimas, tas pats išmetinėjimas, na, ir toks pat gailėjimosi už prasikaltimus.

– Ak, jau gyvulius atgena! Susimildamas kurk kaminą vakarienei virti... Tatai su tavim besėdžiant, nei karvėms, nei kiaulėms nepadėta... nei mergaitė bent viena iš lauko neatbėga padėtų... Ką aš viena bedarysiu?... Tiek darbo, tiek darbo... – kalba didžiausiu nusiminimu kaip sudegusi, sukiodamosi į visas šalis.

Tačiau žiūrėk: viskas atsirado savo vietoje, viskas įvyko tinkamu laiku; ir gyvuliams paduota užkąsti, iš plikų laukų sugrįžus, ir karvės pamelžta, ir pienas sukošta, ir baltai užlieta vakarienė laukia darbininkų iš lauko sugrįžtant, ir Aleksiukui skyrium dar balčiau užlietas dubenėlis ar šiaip jau skardinėlė pieno, nors jo nelabai mėgo.

Tik jau menkas bėra Aleksiuko valgymas. Blakstienos kaip švininės žemyn krinta, akis vožia; suvargusios kojelės stingsta; apima toks negalėjimas, jog, rodos, jokiuo gyvu būdu nė per kiemą nebepereis. Ir krinta vargšas ten, kur atsiradęs: prie slenksčio ant sprysko, pašalėje ar pirkioje ant suolo.

Ir vos tik per mažą akių plyšelį bemato, kaip šeimyna iš laukų grįžta; senieji, sunkiai dūsaudami, sustingę, palengvo prie stalo slenkas, jaunieji klykaudami, juokaudami, besimaitodami...

Aleksiuku niekas nesirūpina, ir jam dyvai, jog gali būti toksai pusvalandis, kad niekas int jį nežiūrėtų, niekas nekalbintų, nekaikintų ir nesikultų su juo. Dėlto nepyksta. Minga ant kieto, be priegalvio, kaip bestovįs, gerai žinodamas, jog motutė, šeimyną pavalgydinusi, suras jį, maloningai paims lėpstantį glėbin ir, kalbėdama šimtus lipšnių žodelių, nuneš pataisytan guolin.

Taip ir yra. Aleksiukas vis tai jaučia, tik maža besupranta, nebepagali nė rankos užnerti už motutės kaklo. Širdis tik salsta nuo motutės glamonėjimo, paskui nuo angelų draugystės,

kurie per kiaurą naktį vedžiojasi jį po vėsias gireles, po puikiausias jų aikštes ir pakalnes, rodydami stebuklingai puikius augmenis ir raudonus paukščius.

Taučiam į bažnyčią važiuojant, Aleksiukas visados sėdėdavo priešakyje ant lentelės. Taučius nesiliaudavo krutinęs vadeles, apsimesdamas arklį raginąs, bet riebus tinginys bėgdavo kaip tinkamas, kiauliariscia. Taučvienė, žemai galvą palenkdama, sveikino kiekvieną pavejamą pėsčią pagarbintu, o kiekvieną pravažiuojamą kryžių: „Kloniojuos Tau, Viešpatie Jėzau Kristau, ir garbinu Tave, jog per savo šv. Kryžių ir Kančią atpirkai šį svietą". Ir prašė amžino atilsio ar šv. Dvasios tiems, kas tuos kryžius yra pastatę. Taučius prieš kryžius tylomis kepurę kilojo, Aleksiui liepė taip pat daryti, ir nekantravo, kai Taučvienė imdavo per gausiai į abi pusi pagarbintus dalyti. Taučvienė vėl nekantravo, kad tėvas negreit važiuoja ir, žiūrėk, pasivėluos į votyvą. Nebeiškentusi griebdavo vadeles aukščiau tėvo rankų ir sutruksėdavo. Taučius sakydavo:

– Tai! – atsigerdavo tabokos ir toliau važiuodavo palengvo.

Bažnyčion Taučiai atvažiuodavo, žinoma, anksčiau kitų ir tiek dar jiems reikdavo votyvos laukti, kiek būtų sočiai užtekę antrą kartą atvažiuoti mylią. Taučvienė sėsdavos į klaupką moterų šalyje, čia pat prie krotelių. Ir Aleksiukas visados sekdavo motutę, nors „bobų" pusėje jam visiškai nepatikdavo; jis moterų nekentė. Pakalbėjęs poterėlius, kurių tik mokėjo, imdavo dairytis po visą bažnyčią, po palubę, po viškas, po žmones, t. ir t. Senos moteriškės tuojau imdavo žvairuotis, ir Taučvienė tuoj pajusdavo jų papeikimą už blogą savo vaiko išmokymą, nors, rodės, bus nė nežvilgterėjus į jų pusę. Tai tuojau trukteldavo Aleksiuką už žiponėlio. Susigriebęs motutei sarmatą darąs, linkterėdavo galvelę po lenta. Tačiau neilgai trukus, pirma iš po klaupkos akeles iškeldavo ir į altorių įsmeigdavo, paskui pereidavo ant sienų, paskui ant lubų, kur visokių angelų buvo pripiešta, ir vėl visa galva iš po klaupkos iškildavo, akylai į giesmininkus ant viškų ir žmonių minią žemėje žiūrėdama.

– Melskis, sūneli! Matai, kunigėlis šventas mišias laiko, – pašnibždėdavo motutė Aleksiukui auselėn.

– Kad aš išsimeldžiau... – atsakydavo taip pat į ausį.

– Tai dar daugiau.

– Kad nebemoku. Ko gi, motut, prašyti?

– Prašyk, kad geriausias Dievulis ir tau leistų taip daryti, kaip tasai kunigėlis kad daro...

Aleksiukas, paklusniai rankeles sudėjęs, meditavo:

– Geriausias Dieve, leisk ir man taip daryti, kaip tasai kunigėlis daro... O koks jis didelis, tas kunigėlis, ir kokiuo negražiu randu per burną...

Bet nėmaž nesitikėjo tai įvyksiant. Kunigas Aleksiukui rodės visai ne tokis žmogus, kaip jis. O jei ir pavedus į žmogų, tai į vaikus – nė kiek, ir vargu jis buvo toksai mažas, basas, saule nudegusiu pilvu. Oi, bene ir gimė jis – kunigas?..

– Dabar prašyk Dievulį, kad man ir tėveliui suteiktų ilgą amžių, idant tu globėjų nepristigtumei...

– Dievuliau, Dievuliau, neatimk motutės! – šaukė visa širdimi, net visas nutirpdamas. – Dievuliau, Dievuliau tu mano!.. – šaukė neapsakoma baime, atmindamas, kaip motutė sunkiai kosa ir į skepetaitę spjauna, kaip po kelis kartus per metus gumbu suserga, raitos ir – „Mirsiu, mirsiu!" – šaukia, kol neparagauja geltonojo Rygos balsiemo. – Dievuliau, Dievuliau, jei kada pristigtų to balsiemo!.. Ale kodėl jį laiko moliniame leke, o ne stiklinėje plėčkelėje, kaip kitus gėrimus? Gal kad vaistai...

Šios maldos Aleksiukui jau ilgam užtekdavo ir taip jam kepenas sugadindavo, jog nė į angelus lubose nebenorėdavo žiūrėti. Bet kad gumbo pasikėlimas neilgai tetruko, o vienam lekui balsiemo baigiantis, tuojau ieškodavo, kas važiuoja į Rygą, kad kitą atvežtų, tai ir rodės jam negalimas daiktas, kad motutė numirtų.

Greit ar negreit, dėlto pasirodė tai esama galimo daikto.

Buvo bjaurus pavasaris, purvinas, ilgai šlapias, nors saulė jau gerokai kaitino. Pasitikėdami saule, žmonės metė žiemiškus drabužius ir pakliuvo į nagus pavasarinei drėgmei. Karštinės, uždegimai, raupai ir kitokios ligos kaip įsiskverbė

į Denionių sodžių kaip erkės, anot to, į šuns uodegą, tai niekaip jų nebegalima buvo beiškrapštyti. Ir tas palaimintas sodžius, kurs, kaimynai kalbėjo, nuo keliolikos metų nebuvo kunigo su š. š. sakramentais matęs, dabar kas antrą trečią dieną rinkos jo lauktų tai į vieną butą, tai į antrą.

Vieną rytą ir Taučvienė nebesikėlė. Jos skruostai buvo raudoni, nebesispjaudė, nors aštriai kosėjo; akys buvo paraudusios. Baisybė: kalbėti nustojo! Ir iš tikro viskas iširo.

Visi nuliūdo. Taučius įeis, pasižiūrės, pasižiūrės, nė tabokos į kišenėlę nebesiekdamas, ir vėl eina, arklį kinkia, vėl važiuoja tai kunigo, tai gydytojo, tai į vaistinę. Darbininkai kaip apipenėti į laukus iš lengvo eina. Aleksiukas dar be užsiėmimo, jis vienas liudytojas kiekvieno ligonies sudejavimo.

Ligonis nieko negerdavo, nieko nenorėjo, nieko nevalgė, tik vaistus nurijo, jei kas jų įpylė burnon.

Ir Aleksiukas nebežinojo, ar ką buvo bevalgęs, kame ir kaip bemiegojęs. Stovėjo ir stovėjo prie lovos, įsižiūrėjęs į sunkiai alsuojantį ligonį. Kris pro langą toks šiltas, toks galvą sukąs saulės spindulys, nušvies saklyčią, ligonį ir jį; sutvaksės širdis noru bėgti pašalėn, kur sniegai baigia tirpti, kur grioviais vanduo kriokte kriokia, kiti sėbrai malūnus statos; kur gyviai, nors kažin kokie apipelėję, rusvai pilki, iš sienų pradeda lįsti ir atakaitoje lakioti. Išbėgs į kiemą, išvys nustebęs prasidedančią pavasario gražybę, bet veidelis neprasiblaivo, tuoj paklaiksta. O ką, jei motinytė be jo miršta? Ir, viską užmiršęs, atgal į saklyčią žiūrėtų, ar taip pat tebealsuoja.

Ir buvo gi ta liga baisiai ilga. Pagerės, pagerės ligonis ir vėl pablogėja, ir vėl be vilties, ir vėl kova su mirtimi.

Namiškiai galų gale apsiprato. Sugrįžo jiems pirmykštis ūpas, tik saugojos, kad ligonis neišgirstų, ne kad būtų ją labai užjautę, tik kad nepadorėjosi. Aleksiukas liūdnas, jam nebemiela klausyti linksmumo. Jis į saklyčią, iš saklyčios į kiemą, iš kiemo atgal į saklyčią... Krūtinę kaip akmuo prislėgė toksai sunkumas, jog, rodės, ne jam, vaikui, jis pakelti.

Be kepurės, neužsagstytu žiponėliu, nebesitverdamas sielavartu, eina šiemet tik pirmą kartą per sodžių ir jaučia, kaip

jo galva lyg suvargusio žmogaus pečiuose, ne sprande linksta. Kaimynai mato liūdną jo kelionę, gal ir gaili menko, našlaičiu liksiančio vaikiuko. Tik ar buvo nors vienas, kurs būtų atspėjęs, kokią ne sulig savimi naštą jis tada vilko ant savo pečių?

Eidamas be jokio tikslo, visai netikėtai atsidūrė... ne pas seserį, čia pat ištekėjusią, ne pas savo draugus – jungus, tik pas senai senai sunkiu ramatu menkoje trobelėje sergančią moteriškę. Matyt, nelaimės viena prie kitos traukias; matyt, tik alkanas alkaną, o nelaimingas nelaimingą teužjaučia. Nereikėjo nė žodžių; žvilgterėjo į tolimąjį kaimyną, dabar štai be kepurės dūlinėjantį, neklausė, kur eina ir ko, tik prisitraukė, suspaudė abiem rankom Aleksiukui smilkinius ir... kadgi pasileis jam iš akių ašaros, lyg būtų suspaudusi sūrmaišelį su išrūgomis, kadgi įsisvyruos krūtinė, – tai tarėsi suplyšianti į skutus, o ašarų liksiąs klanas. Aleksiukas verkė, traukėsi kukčiodamas, o nabagė galvos neleido ir kaip tyčiomis ašaras varvino, varvino, kol jų pritrūko.

– Vaikeli, Dievulis gailestingas...

– Ak, kaip ilgai, kaip ilgai... be jokio galo... aš visų mažasis... be momos... be sveikatos... kur aš bepasidėsiu...

– Melskis, vaikeli...

Daugiau kalbos nebebuvo. Aleksiukas jau sausom, nors raudonom akelėm, greitai bėga atgal namo. Visur tuščia. Ligonis vienas guli kaip rąstas akis į lubas įbedusi, net klaiku...

Nebėjo į vidų, tik stačiai į galą saklyčios, užsiglaudė ties pat motinos lova, prilipo veidu prie sienos kryžium iškėstom rankom, kaip žydas Jeruzolimos pamūrėje, ir ėmė nervingai šaukti:

– Dievuliau, Dievuliau, neatimk momos, neatimk momos, neatimk mamos!..

Taip be galo.

Du tiktai žodžiu. Tik kas iškakės jų sielavarto gilybę ir visą maldos turinį. Jei malda kalnus pakiloja, tai tik tokia.

Taip meldęsis tebuvo vieną kartą, kad svetur būdamas išvydo gaisrą visai jam svetimose trobose. Tada taip pat nervingai šaukė, užsislėpęs už kapų mūro, kad užgesytų tą baisų,

raudoną, ūžiantį, pleškantį, viską griaunantį gaivalą ir pasigailėtų padegėlių.

Gaisro tada nesustabdė. Bet kaip atsitiko šiuo kartu, geriausias Dievas težino.

Plyštančia širdimi ūmai kaip įdygtas dabar šoko į vidų. Debesėlis palengvo užšliaužė už saulės, ir jis pamatė, kaip juodas šešėlis šliaužia per nekrutantį motinos veidą. Veidas darosi juodas juodas kaip žemė.

– Mirštančio veidas žeme apsineša – sakydavo pati ligonis, sveika būdama.

Prišoko prie veido: tik bepažinti, jog kvėpuoja, ir tas pats kvėpavimas užkrenta. Žiuri, gi ant nosies ir viršutinės lūpos keletas juodų dulkių.

– Jėzau, Marijėle!.. Veidas žeme nešas, motutė miršta!.. – sušuko Aleksiukas, kojom kaip ant žarijų trypdamas ir abiem rankom nuo veido „žemes" dulkindamas.

Čypimas turėjo būti per negražus, nes ir jam pačiam nuo jo kailis pašiuro. Kad motina būtų paskutinę dvasią išleidusi, tikrai gal ir pats jis būtų nebetesėjęs.

Bečypiant ir ligonies galvą bekratant, štai plačiai atsiveria išsigandusios jos akys, dirstelia nustebusios į trypiantį prie lovos Aleksiuką, ir motutė silpnu, bet jau aiškiu ir nekantriu balsu pirmą sykį po kelių savaičių prabilo:

– Ir ko gi čia tu taip žviegi?

O matydama persigandusį Aleksiuko veidą ir supratusi priežastį, pridūrė:

– Aš juk nemirštu... ir nebemirsiu, sūneli...

Tai buvo pietų laikas. Šeimyna buvo susirinkusi gryčion. Kaip kulipka čia įpuolęs, Aleksiukas vėl ėmė nemažiau bjauriu balsu šaukti, žviegti, giedoti, šokti aukštyn, suktis vietoje gražiausiai kaip pasiutėlis:

– Motutė nebemirs, nebemirs, nebemirs!!!

O sunkumai jam nuo širdies kaip akmens nuo krosnies paskui kits kitą riedėjo, riedėjo, širdžiai lengvėjo, lengvėjo.

Nėra žinios, kolei būtų dūkęs, kad namiegai nebeapsiklausydami nebūtų jam pažadėję diržą. Tada tik žmoniškai

tepasakė – motutė gyjanti ir su visa šeimyna iškurnėjo į antrą galą jos lankytų.

– Nebemirsiu, vaikeliai... Dėkui už gerą širdį, už užjautimą!.. – išgirdo visi, ir visiems nušvito veidai džiaugsmu.

Aleksiukas, neišsiklykęs gryčioje, griebė lazdą, iškėlė aukštyn kaip kryžių ir taip balsiai kažin kokius ralalojus ėmė giedoti, jog ketvirtame penktame kieme tai išgirdo. Neilgai trukus Aleksiukas šalia savęs turėjo jau visus sau lygius sėbrus taip pat iškeltomis lazdomis. Žaidė taip, kaip norėdamas atsilyginti už visą pragaišintą pavasarį. Menkas, sulysęs Aleksiuko veidelis reiškė begalinę laimę.

Ilgai Taučvienė silpnavo ir iš lovos nelipė. Bet ligai persilaužus, kas dieną regimai ėjo truputį geryn. Anojo apmirimo tai ir būta persilaužimo valandos, ir kad Aleksiukas nebūtų pakratęs, susilpnėjęs kraujas, nujau, bene būtų visiškai sustojęs.

Garbė tau, Viešpatie, jei tai Aleksiuko malda bus padariusi!

Tad Aleksiuko santykiai su tėveliais buvo kuo geriausi.

– Ak, kad čia būtų kokios gardžios rūgštelės!.. – vieną kartą išsitarė serganti Taučvienė, net alpdama troškimu.

– Gal batvinių misos atnešti? Švieži, tik darė. Labai gardi rūgštelė, – pasiūlijo Aleksiukas.

– Ne...

– Gal uogų syvo su vandeniu?

– Ne...

– Tai ko gi?

– Kad pati nežinau.

Ligonims, sako, dažnai užeiną kažin kokie nesuprantami geidimai. Aleksiukui pagailo motutės.

– Tai aš gi tamstai atnešiu... Tik pabūk viena... – tarė nušvitęs laiminga mintimi.

Ir nelaukdamas atsako, ėmė kojas čebatėliais autis: atėjo į galvą, beg neįsirpo jau raiste mėlynės.

Raistas buvo netoli, už ne viso kilometro, slesnoje tarpukalnėje, drėgnas, storą samanų patalą pasiklojęs. Medžiai tai reti ir lig debesų aukšti, tai atažalos tankios kaip šepetys, – tikra gyvačių lindynė...

Aleksiukas iš mažens buvo pernelyg jautrus. Į bjaurius daiktus nė pažiūrėti negalėjo. Užmuštas gyvates piemenys dažnai valkiojo tąsė, pavasarį į butelius kimšo ir ant gurbų kabinėjo – gyvuliams vaistams, vasarą į skruzdėlyną ar į vandenį mėtė.

Pamatęs pusės metro nuogą gleivėtą pantį plikom blakstienom, piktom, reiškiom kaip žmogaus akim, per visą mėnesį dairėsi aplink, net į lovelę guldamas, graibėsi, beg nėra kur piktosios. Šiurpulys ėmė tik atminus, kad ta bjaurybė ne tai kad įkąstų, bet kad nors per nuogą kūną peršliaužtų.

Aleksiukas kojas apsivyniojo vilnoniais autskariais, nors karšta buvo kaip pirtyje: per vilnoną, matai, gyvatės gėlonis nepereinąs, nors čebato odą lengvai perkertanti; dėl visa ko ir čebatėliais sveikaisiais apsiavė, lazdoms nusitvėrė už vidurio, kad, gyvatei į galą lazdos įkirtus, gėlonis, išilgai lazdos lengvai perėjęs, į ranką neįlįstų, – ir išėjo sergančiai motutei gardžios rūgštelės ieškotų, kaip toje pasakoje karalaitis savo mylimajai gyvojo vandens parneštų.

Išėjo gana drąsiai, lazda piktai taukšėdamas, ančiakius kiek begalėdamas suraukęs. Tik netoli nuo miškelio ančiakiai pradėjo leistis, akelės iš baimės kėstis; lazda nebetaukšėjo, tik nešės ją pakėlęs, kad pamatęs ramiai sau gulinčią... kuo greičiausiai galėtų atgal smukti; per sprandą gi tada tedrožti, kada pamatys verpste ant uodegos atlekiančią. Gyvatės, kai įpyksta ir ima vyti, stačios ant uodegos lekia, ne raitytis raitosi, taip jos ir raitą gali pavyti, o jau pėsčias tai niekaip neišbėgs.

Vienas bernaitis turėjo labai greitą eržilą. Pasimazgęs jį, išjojo raistan gyvačių karaliaus ieškotų (jo vainikas esąs vienų diementų). Ag ir atrado. Sučiupo vainiką, šoko ant arklio ir žaibu leidėsi iš miško. Gailiai sušnypštė karalius; tan balsan sušnypštė visos raisto gyvatės, net medžių šakos sudrebėjo. Ir kiek tik jų buvo, šoko vytis. Lekia žirgas, kojomis žemės nesiekia; vejas stačios gyvatės kaip pievos smilgos, po kairei ir po dešinei liūliuoja, neapsakomu piktumu į raitelio veidą įsižiūrėjusios; rodos, sakyte sako: numesk vainiką ir jok sau sveikas. Kur jis tau mes! Paukščiu skrenda bernaitis ir

pagalios mato – visas pralenkęs; visos nusileido, atsiliko. Atsiduso bernaitis kaip mirties paleistas.

– Dievui gi dėkui – betgi išbėgau! Dėkui ir tau, žirgeli juodbėrėli, kad mane jauną vadavai: bus man aukso rūmai, bus tau sidabro stonelė... – tarė parjojęs ir siekė uodegos atmazgyti. Čiaukš gyvatė į baltą ranką: virsta bernelis nebegyvas, lekia gyvatė atgal su vainiku: būta jos įšokta pamazgyton arklio uodegon.

Raistas, kurį per tris Sveika Marijas visą skersai galėjai perbėgti, Aleksiukui rodės tokia giria, jog gyvačių karalius ir paieškojęs nerastų geresnės. Per kilometrą aplink nė gyvos dūšios, jokio balselio: girdis, kaip nudžiūvusi šakelė krinta. Tokia paslaptinga, baisi tyla, kad net čia pat sustaugęs vilkas broliu pasirodytų.

Pakraščiais uogienojų nėra; reikia eiti gilumon, tankumon. Trumpi turėjo būti Aleksiuko žingsniai: ėjęs ėjęs, amžiną valandą ėjęs, kad atsigrįžo, reti pakraščio medžiai tebesimatė. Toliau... tanku ir tamsu. Štai ir pušų kelmai, uogienojais apaugę. Ker ne kur derli sultinga uoga mėlynuoja ir, linksmai blizgėdama saulėje, prašosi nuraškoma. Drūtos pušų šaknys kaip voro kojos, samanomis apžėlusios, plačiai apkėtusios turi drėgną žemę. Po šaknim urvų urveliai, nė suskaityti; vis tai gyvačių landos: užsistotosi ant jų, ir ištrykš iš urvo bjauri kirmėlė, kaip iš lieso galvijo paskūrio paspaudus ištrykšta inkštiras. Brrr...

Bet žengti reikia... Padėk gi Dieve... Vardan Dievo Tėvo... Peržegnojus šiaip taip galima: iš tų urvų, ant kurių kryžius krinta, nė viena nebeišlįs. Pamatęs, į kurį urvą gyvatė įlenda, tik uždėk kryžiškai žabelius, gyvatė urve ir sudžius, o per kryželį nebeišlįs, nes gyvatė, prakeikimu atsiradusi, lygiai su prakeiktaisiais kryžiaus bijo.

Vienu matu Aleksiukas atminė visa, ką tik buvo girdėjęs apie gyvates ir po miškus vedžiotojus, kada gailiai, kurių pilna tarp uogienojų, uogautojams apsuka galvą. Pagaliau taip įsibailino, jog stačiai herojiškos reikė meilės jam sulaikyti miške bent penkias minutes. Visas pavirto regėjimu ir girdėjimu.

Vienu sykiu matė medžių pašaknes ir pašakius, beg neraitos žemėje, beg nekabo nuo šakos nusvirusi (gyvatės juk ir į medį moka lipti), beg nekyšo iš urvo. Kairiąja ranka lazdos pasiremdamas, skvernus į tarpukiškį įsispraudęs, kad į juos kuri neįsikabintų kaip į ano bernaičio arklio uodegą, dešine ranka rinko uogeles skubotai, daugumą žemėn nubarstydamas ir nebedrįsdamas jų surinkti, ir pylėsi į kišenėlę.

Na, dar ant vieno kelmo, ir bus gana!

Žingt – ir šiūst kažin kas kaip verpstė, geltonas... Aleksiuko užsistota ant galo nukritusios pušinės šakos, bet šoko taip, jog iš miško keliais šuoliais išsprūdo, o per laukus taip bėgo, jog nė anas raitelis greituoju savo žirgu, ne tik verpstėmis atsistojusios gyvatės nebūtų pavijusios; greičiau nė sų gyvačių vainiku nebūtų bėgęs. Atsigrįžo tik ūlyčgalyje. Vis dėlto, ko buvo paketinęs, to buvo gavęs – uogelių.

Išvertęs kišenėlę, suėmė saujelę sumaigytų, su duonos trupiniais sumišusių mėlynių ir triumfuodamas nunešė ligoniui. Ant mėlynai perbalusio veidelio Taučvienė pažino – nepigiai būta jai gauta rūgštymėlio. Neapsakoma malone ilgai pažiūrėjusi Aleksiukui į veidelį, paskui į ištiestą jai mažą delnelį su keleta uogų, nusišiepė taip, kaip motina temoka nusišiepti, kai kūdikis jai kuo patinka, ir tarė:

– Dėkui, dėkui, sūneli!.. Valgyk pats, man noras perėjo. O gyvatė ar neįkirto?

Daugiau niekas Aleksiui taip brangiai nebeatsimokėjo už jo pasišventimus ir pavojumus, nes niekas daugiau už motiną meilės turto neturi.

Aleksiukas atmena, kaip jo motutė kitą kartą sveikti pradėjo.

Buvo puikiausi gegužės mėnesio diena. Saulė danguje spindėjo grynai balta šviesa ir žemėn bėrė tiek spindulių, lyg sutirpyti ją paketinus, ir vis dėlto nebuvo taip nemaloniai karšta kaip liepos mėnesyje. Gegužės šilīma nevaro prakaito, nesilpnina žmogaus; anaiptol: tą šilimą gerdami, visi gyviai įgyja stiprumo, kaip pavėnioje ištįsę daigai saulėje įgyja žaliumo ir kietumo.

Vodingą drėgmę šiltas pavasario vėjas jau buvo nupūtęs. Medžiai sultis iš žemių taip buvo sukrutę traukti, jog mažne buvo girdėti, kaip pumpurėliai sprogsta ir pilnus žiedus kėtoja. Kepurėmis kepurėmis krovės jie ant tebeplikų šakų, netilpdami ant kits kito vertės, žemėn byrėjo: visas sodas buvo varškėtas viršuje ir apačioje.

Pakvipo apylinkė. Žmonės per aštuonis mėnesius dienadaržiuose, jaujose išgyvenę, tirštu kvapu ankštose gryčiose kvėpavę, pirmą kartą ėmė uodimu nuodėmiauti, nes gyvų žiedų kvepalą tokiuo pasigėrėjimu į nosis traukės, kokiuo ir visų labiausiai išlepinta miestietė brangių perfumų nemėgina. Sako, sodiečių visi pajautimai esą atbukę. Ė, netiesa! Prigimties gerumus sodiečiai moka geriau sunaudoti ir jais pasidžiaugti neg smailiausi pipirninkai ir imbirninkai. Bet tiek to.

Namie nebuvo nieko. Visi išsikraustė į daržus, į laukus. Beliko moma ligonis ir jos tarnelis Aleksiukas. Saklyčia, nors kuopni ir sausa, rūsiu rodės, ir Aleksiukas niekaip negalėjo tvirtai duris uždaryti. Išbėgs ant sprysko, rankas užpakalyje sunėręs, išstatys pilvelį prieš saulę, pavypsos į varškėtus sodo medžius ir vėl, atsiminęs sergančią savo momą, tekinas į stanciją patirtų, bene reikia jai ko. Neišgirdęs nieko reikalaujant, vėl bėga dantų šildytų.

Tasai durų varstymas, matyt, nemaž pakyrėjo sveikyn einančiam ir dėl to nemažai piktam ligoniui, kad pagaliau atsiliepė balsu, kuriame lengva buvo pajusti iritacija:

– Ir ko gi šiandien kaip vapsva zirzinėji. Nė kiek vietoje nestoji...

Aleksiukas susigėdęs sugrįžo nuo durų, bet ir jo prigimimas atsiliepė aiškiu pasipriešinimu kalėjimui pavėnioje, ir jis ne mažesne nekantrybe balselyje atrėžė:

– Kadgi žinotumei, motut, kaip gražu spryske!..

Ir prišokęs ėmė motutei rankas bučiuoti ir į spryską kviesti.

– Kas gi žino... Gydytojas dar nieko nesakė... – abejojo ligonis.

– Eikiva, eikiva, motinyte! Žiūrėk, kad bus gerai... – tuzakojo patalus įkalbinėdamas.

Ilgai įkalbinėti nereikė, nes ir pačiam ligoniui patalas jau buvo pabodęs. Liepė tad suieškoti kokį nors apsivilkimą.

Nors ėjo trise, Taučvienė, lazda ir Aleksiukas, visi susitvėrę, vis dėlto vargiai visi trys ant kojų laikėsi. Keliavo ilgai, vis dėlto peržengė vieną ir antrą slenkstį ir tuojau pajuto, kaip saulė visą savo šilimą jiems į veidus dvelkė, net gavo užsimerkti, o ligoniui net galva apsisuko. Užsimerkusi nusileido ant suolo spryske. Parymojusi ir kvapą atgavusi, akis atvėrė ir – nustebo.

– Ką? ar neverta kelionės? – norėjo Aleksiukas tarti.

Tik kaipgi jis išsigando, kada jo motutė, dirstelėjusi į vieną, į kitą pusę, apvertė dvejetą kartų akim ir kadgi pasileis verkti, o ašaros čiurkšle jai ant kelių byrėti. Aleksiukas nebežinojo, nė kas bedarą.

– Dievuliau, stebuklas!.. dangus atsivėrė... Viešpatie, koks tu iškilmingas ir turtigas!.. – sušuko Taučvienė, aukštai iškeldama rankas ir tokiuo pagavimu laimindama žegnodama žėrinčią saulę ir tviskantį orą, ir žydinčias obelis, jog ir negyvi padarai pajuto karštybę jos meilės: saulė dar pridėjo karščio žiupsnelį, oras dar labiau sumirgėjo, žiedai dar plačiau lapelius iškėtojo, kad net apatinieji nuplyšo ir sniegu žemėn nukrito.

Nuo tos dienos tik vakaro šaltis beįvarė ligonį į vidų, leisdamas Aleksiukui zuiti po kiemą, kluoną ir sodelį, nepaleidžiant iš akių ligonies.

Aleksiukas tad augo labai švelnioje abipusės meilės atmosferoje. Nors tėveliai Taučiai buvo prasti žmoneliai, nė rašto nemokėję, dėlto jiems negalėjai nepripažinti aukštos vidaus kultūros, kuria anksti užkrėtė ir savo lepūnėlį. Užkrėtė nenusimanydami, nes kad būtų nusimanę, būtų išsigandę tos ateities, kuri laukė Aleksiuko, ėmusio kovoti už savo sodžiaus „diemenčiukus“, buržuazumą ir kitką panašų; už laisvę sparčiai, nebesustojant toliau lavinti tautos kultūrą.

Aleksį savo tautos mylėtoju, net jos gerbėju padarė ta pati lietuvių tauta, ta pati jų tėvynės gamta. Padarė tautininku toje gražiojoje pasaulio prasmėje, dėl kurio tautininkams paminklus stato, kaimynai gi iš jų mokosi ir savo vaikams rodo. Toks

„tautininkas" buvo Vilius Tell[139]. Tokių didesnių ir mažesnių, privalo bet kuri tauta, kai pajunta krypimą į kultūrą ir laisvę.

Neišmanėliai tepasako tautininkus arba tautomanus esą galima iš šalies padaryti, rubliais, markėmis ar kronomis: jie – tautos žiedai, kurie prasiskleidžia, kai augmenėlio šaknys neturi kuo misti, ko gerti, kad stambas ir lapai esti sausi.

Taučių sielos anaiptol nebuvo kažin kokios išimtinai geros ir švelnios. Taučiai nebuvo kokie tautos išdėliai ar kokių svetimų vėjų iš kitur atpūsti. Jie buvo Denionių žemės vabalėliai iš pat amžių glūdumos, čia pat gimę augę, nebesuskaitysi, kiek kartų atsigimę. Kaip jų kalbos, taip ir viso būdo nebuvo palietusi jokia svetima įtaka. Jie buvo lietuviškai kultūrinti, kultūrinti per ilgus amžius, kol tokie pasidarė.

Ūmai kultūros nepadarysi. Ūmai tegali žmogų šiaip taip apgenėti, kad ir kitas galėtų prie jo prisiglausti; tegali per storą jo žievę nubraukti ir nušlifuoti, kad svetimiems akių negadintų. Vidus gi neveikiai tepasiduoda švelninamas. Dėl to tai šlifuotąją žievę nuo ruso nuskutęs, randi totorį, gi apyšiurkščią žievę nuo lietuvio nugrandęs, randi – europietį.

Taučiai todėl buvo bendras lietuvių tipas, tai, kas iš lietuvių kultūros yra susidarę ir susitvirtinę, ką lotynai pasako: stabilitas; tvirtas, pastovus pamatas, ant kurio drąsiai galima išvesti jau aukštesnės kultūros sienos.

Ir tos sienos aprašomuoju laiku sparčiai augo, vienur per metrą aukštyn, kitur per du, vis ant tų pat pamatų, būdo švelnumo, širdies gerumo. Kai Taučiai tebuvo žmonės tokie, kokius juos gamta padarė, kai jie gyvenime vadavos tik vienais įgimtaisiais jausmais, – kitų dvasios ėmė jau žymiai šakotis.

Kultūros šakelės dažnai jiems ne vietoje dygo, ne į vainiką, ne kepurėjo viso asmens, tik „vilku" tryško kažin kur iš šono, dažnai pačiam asmeniui kliudė ir todėl lengvai pasidavė genimos. Ir reikėjo jos genėti, kad viso žmogaus nepadarytų juokingo, net kvailo, iš šalies žiūrint. Gi kai nukerti nuo jo „vilką" – atažalą, lieka žmogus kaip žmogus, lietuvis kaip lietuvis – tikras Taučius.

Kultūros „vilkų" sritį skiriu pašaipininkams genėtojams: to jie specialistai. Man mieliau pasergėti bent viena atažala, kuri sparčiai vijos patį augmens vainiką ir pynės į jį, padidindama jo turtingumą. Tokia, rodos, bus išdygusi Niaurų giminėje.

Abudu Niauru tėvu buvo griežtai to paties Taučių būdo: lėtos, švelnios prigimties. Iš jų buities galėjai tiek pat pripiešti žmoniškumo scenų kaip ir iš Taučių. Vis dėlto Niauros per ištisu du matu buvo pralenkę savo kaimynus Taučius savo dvasios, jei ne ūkio, kultūra. Kaip tai atsitiko, negi besuseksi. Gal saulės šviesos spindulys kaip nors karščiau įspindo, gal kokios trąšos gabalas netikėtai nukrito. Ag ir toje pat lygioje pievelėje ne visos žolės lygios. Tai ir pats Niauriukas yra pasergėjęs padirvio ančežyje. Tik ir lygumoje tą patį pasergėsi: lygu lygu augmenėlių, o ims vienoje vietoje ir kyštelės kuokštą daug žalesnės, daug tarpesnės žolelės.

Mums įdomiau yra žymėti, kad yra, ne kodėl yra. Štai pati Niaurienė. Ji savo vaikus ne mažiau myli už Taučvienę, o duoda jiems jau daugiau neg varškės ir gardumynų. Ji pati gražiai paskaito ir šiaip jau bet kokią religinę knygelę, ne tik maldaknygę. Paskaito ir moka sklandžiai atpasakoti. Liko ji namie bažnyčion nevažiavusi. Paskaitė mišių maldas, apsuko rožančių ir jau taip sau šventadienio, atilsio laiku žaidžia šiaip jau knygele. Tai pati balsiai paskaito neva sau pačiai, bet kad ir vaikučiai girdėtų; tai savo vyresniesiems liepia, kad jai, priešpiečiais žygiuojant, aiškiai paskaitytų vieną antrą lapą iš Šventosios Istorijos. Ir pyksta, kai neaišku. Girdi, aš ne žydė Apraimienė (Efraim)[140], kad verkčiau, prieždos atsišliejusi, visai negirdėdama (ji buvo kurčia), tik žinodama, jog užustalėje skaito griaudingąją skaistaus Juozapo istoriją[141].

Vaikai skaitė ir švietės, nes vienas knygos čiupinėjimas jau plečia žmogaus akiratį.

Pats Jokūbas Niaura tėvas jau neblogai parašo lietuviškai. Ir rusiškai išmoko pasirašyti bent savo vardą ir pavardę. Dėl to kuone visuose valsčiaus nusprendimuose šalia viršilos ir raštininko parašų, dar net aukščiau už jų, gana pratusia, nors

nelygia ranka stovi išvedžiota už visus beraščius: Jakov Niavro. Dėdamas šitą parašą, jis visados ir ištardavo jį, bet tokiuo šleikštumu, tokiuo pamėgdžiojimu, lyg jam kas tyčia liepia palaužyti liežuvį: Nia-av-ro. Su tuo slavių dvibalsės av vieton lietuvių au taip jis ir nesusigiminiavo, nors, žiūrėk, kiek šimtų kartų parašė ir ištarė. Rusų raštininkui rodės Jokūbas save pamėgdžiojąs, ne rusų kalbą, ir linksmai prietelingai šypsojos, šalia stovėdamas, kai Niaura ant pakišto jam popieriaus kamavo rusų kalbą.

Vieni tie pasirašymai už beraščius darė Niaurą reikalingą ir net būtiną valsčiuje per jo seimus ir posėdžius. Teikė ir garbės nemaža. Tai labai anksti „Denionių Jokūbas" (jis toks buvo populiarus, jog jo pavardės nė neištardavo) atsirado valsčiaus tarnyboje ir perėjo visus jos laipsnius. Išbuvo tad skiriamąjį laiką dešimtininku ir šimtininku sodžiaus policijoje, seniūnu, teisėju ir vaitu viršila valsčiaus administracijoje. Viso bent keliolika metų. Pagaliau, dar visai jaunas būdamas, jei vyriškai skaitysime jo amžių: 35 metų, jis griežtai atsisakė daugiau betarnauti valsčiui, kaip jį maldavo rinktiniai, kad vėl pastatytų savo kandidatūrą.

Tai buvo nuostabus, gal vienatijis valstietis, kurio nė per nago juodymę nepalietė valsčiaus diduomenės poniškumai. Tiek metų nuo pat kontungo pratarnavęs, Jokūbas negavo nei fanaberijos, nei pinigų, nei papratimo karčemoje sėdėti ir statomą, ne savo, degtinę gerti. Gal dėl to taip laimingai atsitiko, kad Niaura nenusimanė galįs patarimų davinėti. Jis temokėjo darbą dirbti, atseit teisti, spręsti per posėdžius, kai čia pat jį priverčia, kurie turi reikalų. Valsčiuje darbą padirbęs, Niaura taip pat grįždavo namo, kaip bažnyčioje pasimeldęs ar lauke barą nuvaręs. Nei tuo savo darbu džiaugės, nei jo keikė. Reikia, tai reikia; kaip krasininku važiuoti, taip ir viršilauti.

Visam kam atidavęs dalį savo laiko ir išminties, dabar jis būtų jau pykęs, jei būtų per labai užsipuolę dar ir dar. Tai kodėl gi man vienam? Visiems lygiai gerumo, visiems lygiai sielavarto. O apie kitų viršilų paprikus ir gėrimus jis nė neužsimindavo; gal jam rodės jie ir negalį kitaip tarnauti, kaip ir

jis negalėdavo kitaip, tik saviškai, darbščiai. Tai ir valsčiaus istorijoje Jokūbas Niaura visiškai nebuvo pasižymėjęs; apie jį nė nekalbėdavo tarnaujant, veikiai miršo ir atsistatydinant, beliko jam tas vienas paminklas – Senvaičio pravardė.

Nebuvo tad garsus Jokūbas Niaura – Senvaitis, tik anaiptol ne be garbės. Darbštus, sumaningas, blaivus ūkininkas, pavyzdingas šeimininkas, didžiulio būrio vaikų tėvas, visokio gyvenimo prityręs ir – grynai nesusitepęs jokiomis neteisybėmis, Niaura taip ir liko „Denionių Jokūbu", pavyzdžiu rimto žmogaus, sveikaširdžio ir sveikapročio. Tai ir bažnyčioje jis buvo pirmutinis pilietis – maršalka, visos parapijos reikalų tvarkytojas ir atlaidų rengėjas. Tą vieną tarnystę jis ėjo savo laisvu noru ir visiškai veltui.

Valsčius, jokios naudos Niaurai nedavęs, paliko betgi jo būde nebeišdildomą dėmę: pavertė jį teisininku, žmogum, paskirtu daboti, kad visi įstatymai būtų įvykdyti ir gryna teisybė būtų padaryta, pažįstamam ir nepažįstamam, giminei ir svetimam, visiems lygiai, vienodai ir veltui. Iš žmonių, atsiradusių kebliame padėjime, išsukto pinigo Niaura neskaitė pelnu, kurs galėtų padidinti turtą ir padarytų juoba pasiturinčiu.

Ponu nevirtęs nė tai vienai trejenei, Niaura paliko demokratu, dabartine kalba kalbant, valstietiškai smulkiai sekančiu, kad viskas gyvenime, sodžiaus buityje būtų vienokiai taikinamas. Ir niekas nebuvo toks jautrus nevienodumui, mažiausiam pakreipimui vienų naudai, kitų nenaudai. Tada ėjo, puolė, šaukė, lermavo visas prakaituotas, kol nesusiundė ir kitų dalyką atmainyti. Valsčių pareigos, ančdėliai, žemės dalijimai, iš šeimynos ar iš ūkio išskyrimai, teisingi ir žmoniški, buvo tasai grynasis oras, be kurio Niaura negalėjo gyventi.

Jokūbas neišmanė žmonių, turtų ir pareigų lygybės taip, kaip dabar tai supranta socialistai, nežinojo, jog teisėtumas – tai pirmiausias pagrindas tvarkingai sudaromai visuomenei ir valstybei. Jis, nieko neapibendrindamas, savo ome elgės teisėtai, ome ir jautė blogiau būsiant, kai bus daroma priešingai.

Niaurą teisingą padarė gal ir bažnytinė krikščionių etika, liepdama neskriausti artimo. Bet teisininką, teisėtumo skonies

pilną jį padarė – valsčius, nepagadinęs jo savo ištvirkimu: netvarka ir neteisėtumu. Visa tai Jokūbas paveldėjo sveika savo širdžia, paveldėjo dar daugiau: iš valsčiaus parsinešė ir jau atgal nebeparnešė, nes niekam to nebebuvo reikalinga, didelio formato ir storoką knygą. Ji buvo vienatinė visame valsčiuje ir vienatinė gana gera lietuvių kalba išleista teisių knyga, tvarkanti valstiečių ūkį, išėjus iš dvarystės, – „Istatimaj apej walszczionus, iszejusius isz werginga priguleima"[142].

Teisių knyga Niaurai atstojo Bibliją. Parvažiavęs iš bažnyčios, pavalgęs ir pogulio pagulėjęs, Jokūbas imdavo savo „Zokanų knygą" vartyti, kaip kur sustodamas ir paskaitydamas. Knyga taip buvo pripratusi Niauros vartoma, jog pati vožės tam tikrose jo paprastose vietose. Jos buvo net taukinos nuo riebių skaitytojo pirštų, kuriais lapai buvo verčiama. Tuo tarpu kiti lapai buvo nė nepalytėti.

Štai Niaura sėdi krikštasuolėje, atsilošęs, palangės atsikolęs. Ant nosies jam akiniai, sulūžę ir juodu kaspinu surišti. Didžiulę knygą tolokai nuo savęs atstatęs, jis dabar rodos lyg Senosios Sandoros rabinas ar dabartinis Talmudo tyrinėtojas. Rimtumas, nors iš proto eik pasižiūrėjęs. Noromis ar nenoromis, tai buvo kopija šabasuojančio žydo. Ir įspūdį gi darė visiems, kurie tik tai matė!

O kas jo „Zokanus" skaitant nematė? Per keliolika metų kas mielą šventadienį vis po tuo pat langu namiškiai ir pro šalį ūlyčia praeiną aiškiai matė, kaip „Niaurų dėdė „Zokanus" skaito". Tiesiog Denionys nebebūtų buvę Denionys, kad iš galinio kiemo būtumei atėmęs langą, už lango plačią vienmarškinę nugarą, už nugaros atstatytą žydiško formato knygą. Tai darė dar daugiau garbės „zokaninkui" ir dengė jį išminčiaus aureole kaimynų, ne tik namiškių akyse.

Ar daug Niaura laimėjo iš tos knygos? Ne per daug. Jis teskaitė vis tas pačias vietas. Jas, tiesa, gerai žinojo ir mėgo pacituoti, ypač pasikalbėjime su šiokiais tokiais inteligentais. Bet kad ir visą knygą būtų išmokęs, vis tebūtų laimėjęs tos vienos rūšies žinių. Gudrus iš to nebūsi, patarėju nevirsi. Tik Niaurai tai ir nerūpėjo: jis niekados nemėgo kištis į bet kokias bylas,

kur tik žmonės vaidijas ir ergeliuojasi, o nė pats Saliamonas negali patirti, kurių teisybė. Teisybė turi būti aiški, numeruota, susaikyta, kaip įstatymuose parašyta. Niaurai buvo gana to, ko skonies jam ta knyga duodavo – skonies pasaulio teisėtumo ir visų žmonių lygybės.

Kaip išmanė ir mokėjo, taip tąsias idėjas ir formulavo savo namiegams, pusryčiaujant šventadieniais ar vakaruojant žiemos metu. Taigi negalėjo tėvo dvasia neužsikrėsti ir jo vaikai. Ir mes matysime, kokio krypsnio buvo „zokaninko" Jokūbo sūnus studentas Jokūbas.

Pirmučiausi tad klausimai, kurie pradėjo knitėti moksleiviui Jokūbėliui, buvo: kodėl pasaulyje nelygu? Kodėl nevienodos teisės, kam yra skriaudžiamųjų ir skriaudikų ir ar negalima to pataisyti. O pradėjus knitėti, reikėjo ir atsakyti į tuos klausimus. O kad tai nebuvo piga vienu kartu, reikėjo daug skaityti, daug galvoti, tai ir gavome mokytą teisininką tokio pat įpročio vienašališkai galvoti, kaip buvo ir jo tėvas mandragalvis savamokslis. Kaip kūno esama galima vienas kuris raumuo labiau už kitus išlavinti, taip ir sielos vienas kuris krypsnys.

Niaurai tiek buvo laimingi, kad savaime pakrypo į tą pusę, kuri laikoma garbinga ir šlovinga, į vargšų užtarytojų pusę. Ir vieną kartą ten nukrypę, jau ir paskui ieškojo tam tikrų tų pačių mėgumų.

Niaura tėvas, nors brangus ir visų gerbiamas kaimietis, dėlto nesusidarė sau lygios draugės. Niaurai laikėsi skyrium nuo visų kimynų, per daug nesibičiuoliavo, nėjo į kūmystes; na, nieko nedarė tokio, kas verste verstų, didžiosioms šventėms atėjus, susirinkti į krūvą, išsiurbčioti buteliuką, pakramtyti dešrų ar vėdarų.

Jokūbas Niaura nesidėjo ir su artimiausiuoju savo kaimynu Aniūpru Taučium, nors gyveno su juo didelėje santarvėje. Ar reikėjo pirkti parduoti ar kur važiuoti, vis abu. Be to, kad Taučius nieko neišmanė teisių ir negalėjo palaikyti Niauros mėgiamosios kalbos, juos dar skyrė amžius. Koks jis buvo, nežinau, tiek težinau, jog Niaurų Jokūbėlis

buvo pirmasai jų vaikas, o Taučių Aleksiukas – paskutinysai, o buvo kuone vienmečiai. Taigi dėk kuone aštuoniolika metų skirtumo.

Tačiau buvo tarp Niaurų ir Taučių viena gyva jungė, kuri visados į Taučius atkviesdavo vyresnįjį Jokūbą ir jaunesnįjį Jokūbą, kiek tik kartų šventadieniais užeidavo Aniūpro brolis Hiliarijušas, kurį tenykščiai pasikrikštijo lengviau ištariamu Alijaušu. Tai buvo dabar pasiturįs ir šviesus ūkininkas, o prieš paleidžiant nuo dvarystės – revoliucininkas, visos apylinkės neramintojas, „provininkas" su dvarininkais, tremtinys į Rusiją, vienas Dievas bežino, ko ir kiek beiškentęs. Dabar begyveno senaisiais atminimais, juos mielai pasakojo, ypač kai turėjo tokių garbingų klausytojų kaip Niaurai, Aleksiukas ir studentų svečiai. Juo tatai Aleksiukas masino nečioniškius ir dabar štai jų laukė atvažiuojant.

Niaura, pats labai kalbus žmogus, klausydamas Alijaušo, visai užsimiršdavo beturįs burnoje liežuvį.

Tiesus kaip gija žemuose pievokšliuose gerai pakeltas, nešykščiai gargždais išpiltas, todėl visados sausas vieškelis eina pro pat pakluones šių galinių sodžiaus ūkininkų, Taučiaus ir Niauros. Visus Lietuvoje esamus Niaurus ar Niauras aš, žinoma, labai žemai atsiprašau, kad jų pavarde drįsau pasinaudoti. Kuo gi tačiau aš kaltas, kad suk nesukęs galvą, kaip čia kuo kreiviausiai sukraipius pavardė, idant ji į nieką nebebūtų panaši, vis dėlto Aukštaičiuose ar Žemaičiuose atsiras tokių, kurie nustebs išvydę – tikrą savo pavardę ir ims pykti, kam ji po knygapalaikes valkiojama.

Abiejų kiemų lyg susitarę lig pat to gražaus vieškelio nusitiesė dideli kluonai žardienos. Šalia ūlyčios eina gražūs abiejų sodeliai, atsidurdami švariuose, sausuose kiemeliuose.

Anapus kiemelių, bent kiek įkalniau, matyti gyvenamieji „rūmai" – pirkios (gryčios) su saklyčiomis, pačiame rūmo viduryje aukštais spryskais ir prieangiais ant dviejų stulpų. Iš šalių prie stulpelinių šoninių užtvarų atsišlieja du suolu, darydamu kaip ir saklyčių kanopas ore gražiai pasisėdėti. Dažnai net ir darbelius čia tyrame ore nešaltu metu padirbėti.

Per abipus sprysko, pasieniu, iš už nesukrypusių tvorelių galveles galūnėles smalsiai kiša levendros su čebatėliais. Vidun pro langus pasižiūrėti stiepiasi rožės malvės. Žirnikai su pupelėmis kabinėjasi subestų vytelių ir, ragčiodamies, kas didesnis, su didžgalviais jurginais, visus keturis didelius langus siekia žydinčiu vainiku apriesti. Šen ten žiedų karalienės lelijos artistiškai išriestomis savo taurelėmis stebina žmones. Iš apačios, nors neregimos, beria smarkų kvapą rūtos, mėtos, razetos, nasturtos ir gvazdikai.

Lyg susitarę į tuos pat šonus atsimetė erdvi dienadaržai. O prieš pat rūmus, kiek į sodelius, sustojo klėtys su tarpuklėčiais – ratainėmis ir pakeltais, krotelėmis užtaisytais prieklėčiais.

Tarp tų trijų didelių trobesių kiemeliai, apžėlę dailia, žalia, trumpa, bet tankia veja kaip austo divono gaurai. Nuo sprysko tiesiais spinduliais eina išminti takeliai į kluoną, dienadaržį, klėtis ir sodą. It šv. Petro aikštėje Ryme! Kas lieka, gyvuliams praėjus, prieš šventę rūpestingai nušluota. Malkinės ir šiaudų paviečiai į kluonus nukišti. Kiemeliuose viskas simetringa, neužkrėkta, neužrioglinta; tvarką ir švarumą palaikyti vasara palengvina.

Gatvė nuo suaugusių sodo medžių tamsi. Į Taučių kiemą įleidžia tave platūs vartai aukštom, drūtom varčiom – stulpais, su skersiniu viršuje ir dviem žaliuojančiais medeliais iš šalių: šiokia tokia pretenzija bromomis vadintis. Dailiai baltai maliavotas trijų sieksnių aukštumo, raudonomis palyvinėmis burbuolėmis ant galų kryžius sergsti vartus ir viešpatauja ant visų stogų. Po kryžium raudonuoja tankus putino kelmas.

Tas aukštas bromelis su medžiais, tas kryžius, spryskas, prieklėtis aiškiai reiškia senio Taučiaus, kurs visa tai yra padaręs, dailės skonį, bent dailės pretenziją, ir daro raminantį įspūdį. Viskas reiškė instinktyvų saiką – lygiai tiek, kiek reikia. Nebūtų buvę gražu, jei kryžius ar bromelis būtų kiek aukštesni ar žemesni, jei būtų padirbti iš plonesnių stiebų ar ne taip dailiai nuobliuoti, jei kiemelis būtų erdvesnis ar siauresnis. Viskas sulig reikalu.

Kiemelis – taisyklingas kvadratas, slėpimas mėšlų ir skiedryno – tai ypatinga lietuvio ūkininko žymė, kurios mes nerandame kitų tautų kaimuose. Kiemelio kuopnumas dažnai esti didesnis neg gyvenimo vidus; taip pat darželis daugiau reiškia lietuvaičių dailės pamėgimą, neg tai jos parodo namų tvarkoje.

Taučvienė rodės kiek senesnė už niauravietę. Be suaugusių medelių šalia vartų, be plataus kelmo baltažiedžio, raudonuogio putino, kurs žaliu vainiku dabino apačią kryžiaus, dar pačiame viduryje kiemo stovėjo plačiai išsikėtęs, dailiai išaugęs lankstusis, „tikrasis" kepurėtas žilvitis sidabralapis. Niauros kiemas ir patvorys buvo tuščias, bet labai švarus, dilgėmis, varnalėšomis nei dagiliais neužžėlęs.

Kas toliau yra ne per dideliame dešimties kiemų sodžiuje, nebematyti, nes visas jis skęsta lyg viename sodų ir šiaip jau medžių krūme. Visas jis, visomis savo dalimis reikšte reiškia, jog čia žmonėms ne tik gražu, patogu ir malonu, dar kad net sotu. Ne turtą reiškė – pakakimą: net ir sodžiaus buityje tai kitokios dėmės. Reiškė dar vieną dalyką – lygų visų ūkininkų rūpesnį neapsileisti kitais, ne blogiau rodytis už kitus. Tai ir visas Denionių sodžius buvo lyg dešimties tikrų brolių būstai.

DVIKAMIENĖ KULTŪRA. STUDENTAI

– Jokūbai Jokūbo sūnau Niaura! Paklausk tu bet kurį mūsų parapijoje buvusį kunigą: visi pasakys mūsų parapijos žmones esant labai sąmojingus plepius. Imkime kad ir tą patį tavo tėvą – „zokaninką". Juk tai gyvas visų parapijiečių tipas: linksmas, šviesaus veido, ne tik šviesių plaukų, atviraširdis, pilnas kuo geriausių vilčių vyras. Na, o tu? Tu tik pasižiūrėk savęs veidrodyje. Tavo tėvo tik žievė: plaukai, oda ir kiti galai. Daugiau nieko. Nejaugi tu jo sūnus? Jei nereiktų žodžių iš tavęs pešekliu išpešti, gal man nusipasakotumei, ar tu „norakiai"

apsigimei niaura, ar kuris tavo prabočius, pats būdamas niaurus, tyčia ir tau tokią pat štuką iškirto?

Taip krimto studentas Aleksys Taučius, filologas, savo draugą studentą Jokūbą Niaurą, juristą. Jiedu pačiudu paupyje vartė džiovino tik ką lig pusryčių, kol su rasa, papjautą šieną, vienas savo dalyje, antras gretimai savo.

Niaura nieko jam neatsakė. Jis dar labiau atsidėjęs ėmė kedenti mušinėti storoką paantvalnio pradalgį galvodamas, kodėl ne visoje to paties paupio pievelėje vienodai prižėlę? Padirvyje štai stora žolės, net susivėlę lyg avino vilna; žemiau – kur kas skysčiau. Ir pati žolė kitokia. Čia vijokliai, žirnikai, medutkos, builiai: ten lygumėlėje žvangučiai, ašarėlės, smilgelės. Aha! Susiprato: paantvalnyje žolės atsigeria trąšų, zliaukiančių iš ariamos dirvos, tai ir pačios riebios, o kur tie riebumai nebepasiekia, tai ir žolelė liesutė, sausastambė. Reiktų ir ten mėšlų pabarstyti (upeliūkštis patvindamas, matyti, ne tiek ją nutręšia, kiek ištrenkia), tai būtų bent keliais vežimais daugiau. Reiktų palyginti nelygybė, visoms žolėms duoti vienodų sąlygų tarpti, kaip ir žmonėms vienodai pakenčiamai gyventi...

– Jokūbai Jokūbo sūnau Niaura! Tyli? Tai kaltas esi. Taigi bene prisipažinsi esąs juoba Kalniečių Steniulio sūnus? Ne to, kurio panosė vis drėgna nuo tabokos, vis pašutusi, kad net ūsai toje vietoje išsišėrę: tas per geras būtų tau tėvu būti, tik ano, kurs, atameni, visiškai netikėtai nugriūdavo nuo kalno stačiai ant mūsų nugarų ir dyždavo mudum kailius, kai, įsiazartavę akmenėliais begrodami, nebenusaugodavome gyvulių nuo pjaunamos pievos. Atameni, kiek jis pritrukšmaudavo lauke ir į pačius Denionis atbėgdamas. Koks jo veidas būdavo baisus; rodės, lyg tuoj mus užmuš negyvai, o nė karto nesudavė skaudžiai, patampydamas.

Niaura ir šiuokart nieko neatsakė, nors, pievažolės nelygybę užmiršęs, visiškai perėjo mintimis savo kaimynų nelygybės nagrinėtų.

Tai buvo tik ką po šventam Jonui, per pačią šienapjūtę, kuri čia prasidėdavo ir baigdavos, jei buvo giedra, tarp švento Jono ir švento Petro. Darbas darbą vijo. Sugaiši liekią dienelę,

vieną darbą bedirbdamas, gausi tą dienelę nuo kito atimti. Gi paliūčių metui ir taip reikėjo turėti keletas dienelių atsargos.

Denioniškiai buvo gudrūs, prisityrę šienautojai. Jie gerai žinojo giedrą patenkant tik ligi šv. Jonui, kuriuo metu nė visa bažnyčia neišmeldžia lietučio vasarojui, ypač linams ir bulbėms dygti; gi po šventam Jonui ir ta viena bobelė išprašanti, kad šieną sulytų. Taigi bevelija, kad ir mažiau prisišienauti, bet tik sauso ir sultingo.

Šienapjūtė tad sausiausis ir karščiausis laikas. Saulė stovi kuone ant pat galvų ir degančiomis savo vylomis šaudo į pat makaulę, kad net plaukai nuo karščio raitos. Ir pievos gyviai niekaip nepaesti vienoje vietoje, spragsi tik, spragsi kaip ant spirgintuvės spirginami.

Aleksys, pabaigęs išdaužyti savo pradalgius, klastelėjo parugėje, šiokioje tokioje ūksmelėje, kad nors į nugarą spindulių vylos nedilgsėtų. Pabaigė ir Jokūbas. Stambius prakaito lašus nusibraukęs nuo kaktos, jis dribte įdribo į storiausiai papurusį, labiau apdžiūvusį šieno plaką. Iš pradžių jam tai pasirodė neapsakomai gera. Jis visas basliu išsitempė, kad visu kūnu nugrimztų į sviegą šieną, ir atsirado lyg latake. Šienas lyg vilnone siena užstojo jį iš visų pusių nuo laisvai šiulinančio šiokio tokio vėjelio. Lepinos, tampės, visiems privargintiems raumenims atsileidžiant. Šienavimas jam rodės lygu žemės kasimas: abudu sunkiu ir varginančiu darbu. Žemė sunkesnė, tai tiesa, tik ją kiloji palengvo. Žolė neva nesunki, gi kai tuo lengvumu pasikliaudamas imi išdykauti, sparčiai ją mėtyti, žiūrėk, taip pat nukerta rankas. Nelyginant gyvenimo vargus vargstant...

Jokūbo mintys buvo jau bekrypstančios į savo paprastąją, išsiraustąją vagą, tik jis ėmė ir apsiblausė. Smarkus papjauto šieno kvepėjimas jį svaiginte svaigino, net aitru darėsi. Jokūbas nosimi ragavo žolės skonį. Ta gi nosimi ir matė, kuri būtent žolė tokia aitri lyg avilyje užtroškęs senas medus. Antai ta didžiulė, šiurkšti, medumi sakuota. Bene ji tai bus kalta, kad net nosis Jokūbui lyg nuo slankto užsiraukė ir jis pradėjo šnirpšte šnirpšti. Pasidarė slopu, nebegera, ir Jokūbas lyg didelis žiogas taip pat spragtelėjo iš šieno į nugrynintą vietą.

Dabar jis buvo jau visas prakaitu apsiliejęs, ne tik kakta. Plonų jo marškinių ir nugaros pečiomentės, ne tik pažastys, buvo juodos, padrėkusios.

– Jokūbai Jokūbo sūnau Niaura! Niaugi tavęs universiteto teisininkai nepamokė, kad tokioje kaitroje nesivilktumei kailiniais, nesidangstytumei vilnomis? Jei ilgiau būtumei pabuvęs į šieną įsiknisęs, tai toje vietoje būčiau prisigrandęs bent svarą niaurataukių ir dideliu pelnu būčiau pardavęs Leibai: būtų prisiliedinęs šabasinių Dievo garbei, nors tiek iš tavęs, bedievio, būtų buvę dangui naudos. Tu gi, kaulais barškėdamas kaip perdžiūvusios redelės, būtumei beparbarbėjęs į valką įsimerkti, kad vėl nareliai susinarstytų. Žiūrėk, štai jis daug gudresnis už tave: jis striksi, vėdinas, nesiduoda čirškinamas, tai riebus palieka ir ūpo nenustoja. Štai sumanė iš manęs pasityčioti. Iš manęs, Petrapilio paties imperatoriaus universiteto studento, visokių literatūrų, pradedant nuo denioniškių, specialisto. Įsivaizduok tik tą akiplėšą! Tik viskam yra ribos. Jis strikt man pro pat nosį, kuone įspyrė, o aš jį kapt už kiškos: palauk, galgone, aš tau parodysiu! – bambėjo Aleksys, kažką knarpdamas, galvą panarinęs, daugiau sau, ne Jokūbui. Jis sparčiai alsavo. Pavėnioje jis nebuvo toks prakaituotas. Vis dėlto liesutis jo veidelis visas degė kaip žarija, žydėjo kaip avietės uogelė nuo įtemptinio darbo per kaitrą.

– Aleksy Aniūpro sūnau Taučiau! Beg neesi tu kartais Burzdulio sūnus; ne to, kurs iš Tošynės ir neaiškiai kalba: tas būtų per geras tavo tėvu būti, tik tas, kurs nuolat nesiliaudamas burzda, ar jo kas klauso, ar ne.

Nebeiškentė Jokūbas neatsikirtęs ir ėmė keliais ropoti į jį per minkštą veją. Matė dabar įkaitusį draugo veidelį, gražią, laibą noselę, labai gražiai iškirptas lūpeles, tamsius, vilniuojančius, dabar garbanomis padrikusius ir nusvirusius žemyn nuo kaktos plaukelius. Jokūbui tai pasimatė daug poetingiau ir Aleksiui tinkamiau neg jo štai stati kaip šerinis šepetys, juoba tinką jam, gyvenimo realistui, be jokių sentimentų.

Lyg tam suniekinti ūmai užgulė Jokūbą jausmas, kurio jis dar nebuvo aiškiai prityręs: draugas Aleksys su visu savo

pavidalu, su gražia jo kalba dabar jam pasirodė visu savo širdies ir būdo gerumu, nors nuolat jį ėda ir neva tyčiojasi. Jokūbas pajuto mylįs savo draugą; kaimynystė sudvailijo juos nuo pat mažens ir mokslai neišskyrė.

– Klausyk! Jei nori, kad aš tave paleisčiau, tu man padaryk vieną štuką: striktelėk štai šitą smilgą įsikandęs.

– Kas, ar aš?

– Jokūbai Jokūbo sūnau Niaura! Niekados nekišk savo kojos kalviui, kai jis arklį kausto. Aš šnekuos su broliu žiogu. Nutvert tai aš jį nutvėriau, tik mardva niekaip nenori išsižioti, ir aš nemoku jo pražiodyti, kad įsikąstų smilgą. Kokia juokinga jam galva! Lyg būtų kaukę užsidėjęs ar olandės gaubtūru galvą užsivožęs. Nu, nenori man padaryti gera, tai ačiū tau ir už tai, ką jau esi padaręs, mane užkabavodamas. Atsiprašau, kad aš tave pasigaudamas kiek tiek sutrukdžiau. Gal tu liuoksėjai į rendez-vous[143] ar šiaip jau savo namų reikalais. Taigi štiš savo keliais, būk laisvas ir pasisaugok Niauros, kad jis tau neišsuktų bent vienos kojos, – pabaigė Aleksys, pasistatydamas didžiulį žalią žiogą ant delno. Kaip tik į žodį štiš! žiogas šoko iš viso vieko tiesiai į šieną ir žalias paskendo žalėsuose.

Visados rimtas, net piktas Jokūbo veidas vyptelėjo per tą sceną. Kažin kokia vidaus šviesėlė švystelėjo jam iš vidaus, tačiau, viso kiaurai neperšvietusi, vėl užgeso. Vėl paliko veidas piktas ir ančiakiai sutraukti rūstybe ne rūstybe, gedulu ne gedulu, širdgėla ne širdgėla, tuo, ką sentimentalistų laikais vadinosi Weltschmerzu[144], o dabar – proletariato užjautimu.

– Kadgi tavo mokėjimas viską prakalbinti! Net „brolį" žiogą. Tu gal ir su blusomis naktį pasikalbi.

– Vesiolyj narod[145] – šitos blusos! Tegu jas devynios, kaip jos man patinka! Kur tu matei kitas tokias karštas, svilinančias briunetes? Aš ir su jomis mielai pažaisčiau, kad nors kiek joms prilygčiau temperamentu. Tik blusos, bra, už kiškos nenutversi kaip žiogą: jos nė per akimirką nestoja vietoje, šokdamos savo baletą. Jos nėmaž neklauso mano šnekos ir prisimeilinimo. Tai supykęs imu jas su visa paklode ir iškratau laukan

už durų. Tegu sau pasiieško kitos scenos, ne mano pilvą. Ir taip rytais jį randu visą lyg ylomis subadytą ar pentinais suspardytą.

– Na, tai jau tikrai esi Tošynės Burzdulio vaikas, jei tau ir blusos duoda vaizdų. Eitumei geriau int jį tabokinių dabintų. Ten būtų vietos ir blusų baletui ir žiogų žongliavimui.

Draugas Niaura neklydo stebėdamasis, kokia ypatinga draugo Taučiaus sielos mechanika, kokie kitoki neg jo račiukai ten sukasi, kitokias ir šešternėles varinėdami. Niaura jį vadino smulkium, ne kad jis būtų koks pedantas, prie bet kurios smulkmenos prisirišęs, tik kad bet kuri smulkmena jį pernelyg sočiai patenkina, tai valandai bet koks mažmožis galėjo pripildyti visą jo būtybę. Taučiui kosmos buvo lygus mikrokosmui, tikriau, antraip: mikrokosmos lygus visam kosmosui, nes tam tikromis valandomis jis sugebėjo susilieti gerai su vienu kaip ir su kitu.

Štai jis sėdi parugėje ir gyvena visa augmenų gyvybe ir gyvijos reikalais...

– Jėkabi! Žiūrėk, kokie gražūs rugiai. Tik kam jie tokie nevienodi? Tai tavo tema. Vieni išaugo septynias ir devynias pėdas, ilgą savo varpą laisvame vėjyje vėdina, pilnoje saulėje brendina sirpina. Kiti – trumparugiai, nesuskubę drauge ištįsti, liko ūksmėje pažeminti, liūdni, nedrąsūs; lyg sodžiaus trobelninkėliai per turtingojo ūkininko vestuves glaudžias nabagai už kitų nugarų. Norėtųsi ir jiems balsiai šūktelėti, čebatu smarkiai tripteléti, tik kad nedrįsta. Jis ne tik pats „mažesnis", bet ir jo vaikeliai – grūdeliai bus lengvesni; vėtant nukris netoli pelų, jei ne į pat pelus, tuo tarpu kad saulėje augę iššoks net pro klojimo duris. Gaili man tavęs ir tavo ainių, broli trumparugi. Vis dėlto auk sau sveikas ir džiaukis gyvybe, kad ir menka: visgi ji geresnė už nebūtybę. Geriau, o, geriau būti, neg nebūti!

Nuo truparugio Aleksio akys peršoko ant kito augmenėlio, kurs ydo apniktas. Ant jo buvo krūvų krūvelės žalių, perregimų muselių ar vabalėlių. Jos gyvos, turi kojeles, ūselius, net lyg trumpučius sparnelius ir visas kitas dalis kūno.

– Žak! žiūrėk, kodėl jos vis dėlto nieko neveikia, vienus ūselius tekrutina? Kodėl, šelmės, nezujat, nebėgiojat nors po tą patį stiebelį? Argi jums nelinksma tokiame skaisčiame pasaulyje gyventi? Ak, tinginių pančiai! Jūs telaukiate, kad kas jus pakasytų, savo ūseliais pamalonintų. Tokio pasilepinimo jums užtenka? Tai ne per sunku jus patenkinti: yr kas ko reikalauja – yr kas to duoda. Štai ilgaliemenės žeminės skruzdėlės rūpestingai susimąstę tekinos bėga, lipa stieban į ydą jo melžtų: glosto jį savo ūseliais ir gauna saldaus syvo. Smaližės! Regi, kur jos savo karvytes ganos! Na, padėk Dieve! Pagaliau ko čia aš tyčiojuos iš skruzdžių karvyčių, kad ir mūsiškės karvytės ne vikresnės, nerangios nabagės, jos gromuloti temoka...

Štai Aleksys vėl pasergsti pilkas musaites ar vabalėlius trumpučiais sparneliais. Jos truputį paskrenda, truputį pašoka. Pirmagalis drūtas, į paskuigalį nusmailėja.

– Tikras kylis, ne gyvis! O gudrios! O nepasitiki manimi, Taučium, kurs ir žiogą paleidau, daug didesnį susidėjėlį, tad ir atsakomybės didesnės gyvį. Žiūrėk štai strikt man ant rankovės, į sterblę, žvilgt į akis ir – duok Dieve gerų kojų! Suprantu: aš jums tik pasispirti, kitur jūsų kelio galas. Taigi štiš! nenoriu būti jums vienu jūsų spyriu!

Taip ir gyventų Aleksys ištisą dieną viename paantvalnyje ir gyventų pilnu gamtos motinos gyvenimu; nei jam nusibostų, nei pakyrėtų, nei jis pasijustų pats vienas beesąs draugėje brolių žiogelių, skruzdėlių seselių ir kitokių giminių. O su savo upeliu jis buvo augte suaugęs, mylėte jį įsimylėjęs.

Mylios ilgumo upelis išgembėja du Denionių lauku: sėdimąjį ir tolimąjį, ir dar tolesnes, niekam nevertas parūdijusias klampias balas, kur per 2–3 dienas su visa šeimyna pjovus, ant pečių vilkus, gauni keletą rūčkelių rudų viksvų, Judošiaus barzdos, piktų, nepatenkintų darbininkų žodžiais tariant.

Tolimajame lauke upelis tai plačiau pasilieja lygumose, tai siaurai, giliai įsigraužia versmėtose liūnų pakalnėse. Sėdimajame jis žingsniu peržengiamas. Gyva gyvate po lygumą besiraitydamas, alkūnėje palieka sietuvėles. Pavasarį rytų viršukalniai gausią savo drėgmę tuo upeliu tekina, plačiai

užliedami pievas, vasarą šaltiniai jį bepeni. O kad sėdimasis laukas visas sausas, tai ir upelyje vandens tik tose sietuvose bepalieka, kur smulkūs karklai ir alksniai padaro paunksnį.

Rodos, kas čia įdomaus. O Aleksiui tai ištisas pasaulis.

Ant švaraus geltono smilčių dugno vanduo sietuvėlėse esti taip tyras, taip perregimas, jog įmesta adata nepražūtų, ir taip vasaros saulėje šiltas kaip tynėje. Tai ir buvo Denionių vaikų makanikų tynė, kur jie kas diena po 2–3 kartus merkėsi, upelio gyvenimu gyveno.

Antai dugnu vikriai rėplinėja juodi, geltonomis papilvėmis, plokšti lyg karklavabaliai, dideli vabalai. Išplėstomis kojomis iš lengvo aukštyn kyla vandeninės blakės ir paviršių pasiekusios, kaip vaikai besislapstydami, ku kū! Aleksiui pasakę, staigiai krinta atgal į dugną. Po paviršių riebiais klumpiais apsiavusios čiūžinėja musės. Vandenyje visa bekaulio savo kūno pajėga vizgi kumeldėlės, niekur iš vietos nenuplaukdamos. Paliovusios nevykstančios vandeniu kelionės, leidžias į dugną ir šliaužia į kiaurą žolę ar į tuščią sraigiakiautę. Kartais žąsiukams beturlijant į nosį įlenda. Čiauda nabagai, neiščiauda, kol kas, priežastį įspėjęs, neiškrapštys žirnin susitraukusios ir nosį užkimšusios kirmėlėlės.

Į vidurį sietuvos, į pat saulę suplaukia gaujos mažų nuo 2–3 colių žuvelių, pūgžlių, graužiavirblų, ir gūžčiodamos metas atgal į tamsias pakriaušes. Pūgžlius, seklaus vandenėlio žuveles, Dievas tarsi tyčiomis buvo padaręs Aleksiukui ir kitiems tokiems po dešimtį metų neturintiems žvejams, kad jie galėtų jomis be jokio pavojumo žaisti. Sėskis ant kriaušiaus ir žiūrėk į geltoną tynę, koks pūgžlių greitumas, gyvumas ir nepailsimas. Šmūkši tik, šmūkši. Rodos, net tiršta jų, o užtiesk retą drobulę, su bradiniu čia neišsiteksi, nė vieno nepagausi.

Tik ir vaikai vikrūs: traukia drobulę į vieną pakriaušę, ūmai atsisukę, traukia į antrą, kojomis sudrumsdami vandenį. Na, drumstame vandenyje ko gi nepagausi. Pradeda po vieną pagauti ir leidžia tam reikalui padarytan tvenkinėlin, iš kur ir rankomis jau piga išgriebti. Dvi, tris, ne daugiau, valandas pasipliuškenę, jei užėjusios žąsys ar kiaulės, vaikams

viską pasaulyje užmiršus, neišėdė, turi pasidalyti po 10–15 kaip pirštelis mažų, besriegių kirmėlaičių ir linksmi lekia namo batvinių su „žuvimi" virtis.

Geroji dėdienė tuoj skrodžia žuvį, kaičia mažutį, kaip tik jam vienam, žvejui, pavalgyti, puodelį. Ką Volga prieš Malaišą! Niekur nėra tokios žuvies, iš kurios galėtų išvirti tokios gardžios sriubelės! Nė strasburgiečiai savo pyragams negauna tokių žuvelių.

Visas keblumas – tai tos nelemtos kumeldėlės. Tiesa, vaikams dar nebuvo atsitikę, kad būtų kuriam prie plikos kojos prisisiurbusios (sako, žandus turinčios menkesnius už tikrąsias, gydomąsias dėles), tačiau velėtojos pasakoja, jos ne tik prisisiurbiančios, net į pat kūną įsigręžiančios.

Nieko pasaulyje Aleksys neišmanė bjauresnio už tą į gyvą kūną lendančią kumeldėlę! Didisai vaikų jungas kaip tikri jaučiai brenda, nieko nežiūrėdami. Mažasai gi jungas su Aleksiu, kaip tik gali, sukas nuo bridimo ten, kur matės viena antra kumeldėlė. Vis dėlto prisireikus marška traukti, tol keliaklupsčiavo kriaušium, kol vadas nesušuko:

– Tik pakraščiu eis ponaičiai! Primykite maršką lig dugno, kad neišbėgtų apačia!

Tan balsan krūptelėję šoka jau į valką. Kokia gi būtų santarvė, sumanius vienas kitam priešintis? Tai Aleksys būtų ir gyvybę prikišęs, ne tik koją kumeldėlėms atkišęs. Tai vilko vilkšną ir vandeniu, nors dairydamasis, kada galės strikteléti atgal ant kriaušiaus.

Vaikų vadas Jokūbas, rankom apgraibęs visas upelio pakriaušes, alksnių šaknis, akmenis ir urvelius, bene nutvers kur vėgėlės, su tokiais bailiais žvejais nemėgo bristi. Turėdamas ne per labai išmiklintą vaizduotę, jis visur apsivežėjo. Aleksys tačiau jokiu būdu negalėjo tai padaryti, nors tam kartui ir persilauždavo. Kiekvienoje ūksmelėje, bet kuriame paantvalnyje, ką besakyti siauruose ir giliuose grioviuose, spėjo visokių dugno baidyklių, visokių driežlų, žalčių, vandeninių gyvačių, galinčių štai šmūkšteléti į rankovę ar į prasikėtusį antį. O savo atspindį vandenyje išvydęs, niekaip netikėjo tai

jį esant, tik vaizdinosi kitą būtybę, iš ano pasaulio, kurs gilyn į vandenį, be dugno matos.

Ir ligi šiol Aleksys negali atgailėti tų alksnių, karklų, kuriuos piemenims pabaigus išlaužyti, nebeliko nė tų sietuvėlių.

Taip ir augo Aleksys nervingu jautrabūdžiu. Jis ir nepamena savęs tokio, kada nesimėklino aplink jį esamųjų gamtos dalykų ir atsitikimų, saviškai jų nepervirindamas.

– Dievuliau tu mano, kaip visa ko pasaulyje esama gražu, kaip tikslu ir sumaninga! Žmonės, kaip visa to jūs nesuprantate, kad aš, vos tik iš lopšio išlipęs, jau visa tai suprasdavau! Klausyk, Jakob, nuo kurių laikų aš pradėjau analizuoti faktus, kada mano, žmogaus, jausmai ėmė atkiusti.

Vos tik pradėjau vienas pats gilioje lovoje pasėdėti, jau visa aiškiai mačiau, kas aplink mane darosi, ir tebeatmenu tai, lyg vakar tat būtų buvę. Akys jau darbavosi, tai ir įspūdžiai kaip fotografo stikle išsilaikė atmintyje, idant vėliau jais pasidžiaugčiau ar pasipiktinčiau. Tuo metu ir pagirtinieji dalykai tebebuvo lygūs su peiktinaisiais, gerieji su blogaisiais.

Vieną kartą gentys atsivežė nuomaru mirštančią mergytę. Apmirusi taip ėmė tampytis, narelius sukioti, laužyti, taip vargo ir kankinos, jog baisu buvo veizdėti ir visi sukės šalin. Tik aš vienas šalčiausiu krauju veizdėjau, nejausdamas jokio pasigailėjimo. Mergytės kankinimos rodės man taip pat paprastas dalykas, kaip aukštininko katino kepersojimas, kada žaidžia. Vyresnieji tad visai be reikalo varė mane mušdami šalin, kad nusigandęs priemečio negaučiau.

Kol širdis ir protas dar maža tesidarbavo ir įspūdžių negalėjo skirti, sunku pasakyti, kokį į akį įkritusį dalyką pirma supratau ir pajutau. Sakyčiau, tą atsitikimą, kurs buvo keliomis dienomis vėliau.

Vėlai vakarą, visiems jau gulant, atbėgo sodžiaus naujieninkė ir ėmė uždususiu balsu pasakoti, kaip kažin kame toksai pat, girdi, kaip jūsų berniukas sėdėjo ant prieždos, o močia krosnį kūreno. Marškinėliai įkaito, blykst liepsna užsiėmė, ir kol prišokus močia užgniaužė, visą pilvelį nudegė; kaip paskui pasidarė tokia opi žaizda, jog niekas negalėjo jos nė

paliesti. Virpančiu piršteliu, girdi, patsai nabagėlis tepės kiaušinio baltymu ir vis dėlto, baisiai prisikentęs, numirė.

Aš buvau jau nutaisytas gulti, bet dar mačiau įbėgusią moteriškę, giliai įsidėmėjau kiekvieną baisios istorijos žodį, gerai supratau visą pasakojimą. Tai buvo man per gerai žinoma: patsai kas rytas sėdėdavau įkaitusiu pilvu ant prieždos laukdamas, kol motina prakeps keptuvėlėje plonų riebių raguoliukų.

Žodžiai kaip vinys įsmego mano galvoje. Savo vietoje ant prieždos kaip gyvą išvydau nelaimingą berniuką, kaip šisai, kvapą užgniaužęs, visas drebėdamas, gydo savo popą, o ta sopa, labai sopa! Kaip jo moma, kaip drobė išblyškusi, čia pat tylomis rankas laužo, nemokėdama gelbėti, kaip galų gale jos sūnelis miršta, palikdamas verkiančią momą...

– Dieve! argi nė „moma" nepagydė? – ko tik nesuklikau iš viso balselio, tiesiog kūno skausmu: toks užjautimas, toks pasigailėjimas suspaudė mano širdį.

Kad patsai būčiau pilvelį nudegęs, nebūčiau aiškiau supratęs, kaip kentėjo berniukas.

Kaip juodi sudriskę debesų gabalai, vėjo pučiami, lekia per giedrų dangų, taip įkaitusioje mano galvelėje staiga ėmė driūksėti, kaip iš maišo paleistos, trumpos, neaiškios mintys. Argi yra dalykų ir už pačią „momą" galingesnių? argi negalima turėti pilnos ramybės nė tada, kada pati „moma" pasako: „Cit cit: aš čia esu"? argi pasaulyje taip dažnai atsitinka nelaimių? Štai viešnelė, kur užvakar taip kankinosi: kaip jai, nabagėlei, sopa, kad ima narelius laužyti! Štai tuojau ir antras toks pat nelaimingas... O rytoj gal vėl apie trečią, ketvirtą, penktą... išgirsiu?

Vaidinti vienos juodosios mintys pagavo; viskas dabar man rodės galingesnis už žmogų; aš vienas – be jokios pagalbos... ir – pirmą kartą nebesišaukiau momos gelbėti; vieną naktį negalėjau užmigti, iškiūtėjau, į priegalvėlį įkniubęs, ir niekas negavo žinoti, koks aš tada nelaimingas buvau. Pirmą kartą niekam nebepasiskundžiau.

Rytą nebesikėliau: karštinėlė vargino. Pagijau veikiai, bet... jau išėjęs neprotingos kūdikystės metus, o įžengiau į

laimingosios vaikystės metus jau vieną dalyką išmokęs: arti degančios ugnies niekas manęs nebematė.

Širdžiai pradėjus žmoniškai jausti (pykti, mylėti, prisirišti prie globėjų privalu ir mažapročiams gyvuliams), sparčiau ėmė ir mano protas darbuotis. Štai kurią pirmąją kombinaciją aš geriausiai atmenu.

Pasakojimo apie skausmą įbaugintas, pajutau, jog ir man ant pilvelio dygsta skauduliukas, ir tuojau pasiguodžiau vyresniajam savo broliui. Išvydęs mažtytėlį spuogiuką, juokdarys griebės abiem rankom už plaukų ir sušuko nusiminusiu balsu:

– Nu, dabar tai jau visos žarnos išlįs!

Tai išgirdus, man ko tik akys iš kaktos neišspruko. Dvi dieni vaikščiojau nusiminęs ir spuogiuką saujele užvožęs. Trečią dieną užsimiršęs šliaužiu pilvu nuo suolo. Koks aš tebuvau, kad nulipti kitaip dar negalėjau, kaip tik atguldamas išilgai suolo, paskui kojas skersai nugrįždamas ir tada jau pilvu nušliauždamas, prieg tam marškinėliai atsiplėšdavo gražiai lig pat pažasčių. Nušliaužęs juntu pilvelyje aštrų diegimą: susipratau, popą prispaudęs, ir išvydau ištryškusius pūlius...

– Žarnos lenda, žarnos lenda! – suklikau tokiuo nežmonišku balsu, jog visi, kas tik gryčioje buvo, neapsakomai persigandę šoko į mane kaip įdygti. Tame sumišime niekas negalėjo suprasti, kas man atsitiko: ruptūra, varymas ar dar kas kita, kol nepamatė nervingai prie pilvelio prispausto delno, kurio nė už ką gyva nenorėjau atimti, kol brolis per nevalią atplėšė. Pamatęs pratrūkusį spuogelį, ūmai prapliupo nebesulaikomu bepročio juoku. Vos ne vos, ašarodamas pusėmis žodžių apsakė, kodėl man taip baisu, ir vėl pasileido, į mane žiūrėdamas, kvatotis, o drauge su broliu ir kiti.

Man gi visai ne juokai buvo. Pablūdusias akis įbedęs į pilvelį, kaip yla įdurtą, ko nemiriau laukdamas, kada pradės žarnos lįsti. Veltui, prisijuokę ėmė maldyti: šaukiau kaip pablūdęs:

– Žarnos lenda, žarnos lenda... Ojoi, ojoi!

Broliui pagailo. Liovęsis juoktis, pritūpė ties manim ir ėmė aiškinti, pilvas esąs dar ne visiškai kiauras, tik viena oda. Po

oda gi dar yra sluoksnis lašinių, po lašiniais raumuo, po raumeniu plėnė, tai tada tik žarnos. Taip pat kaip meitėlio. Matei, kaip andai skrodėm?

Meitėlį skrodžiant buvau matęs, tad negalėjau netikėti broliu, jis teisybę sakė, ir lioviaus šaukęs. Vis dėlto da ilgai, kol spuogelis visiškai užgijo, kartojau skaitydamas: oda, po oda lašiniai, po lašiniais raumuo, po raumeniu plėnė, tai tik tada žarnos.

Tai buvo pirmoji pamoka apie kūno sudėjimą. Vaiko smalsumas nedovanojo nė kitų dalykų neištyręs; joks mokslavyris taip neišnagrinėja matomųjų dalykų kaip augąs vaikas. Tik tai jau nieko ypatinga.

Negaliu pasakyti, kaip ir kada, tik taip pat gana anksti, vyresniųjų kalbų prisiklausęs, supratau, jog mano tėvam geriau už kitus sekas, jog kaimynai dėl to jiem pavydi, kam tiek daug grūdų parduoda, kam kunigus vaišina, t. ir t.

Man labai patiko, kad kaimynai pavydi. Ir aš jau mokėjau kitiems vaikams pavydėti. Nepratęs atidėlioti į giliąją skrynią to, kas galima tuojau padaryti, aš ieškojau tik progos savo sėbrams pasididžiuoti, dar labiau jų pavydą pakurstyti. Man rodės, mano tėvam kaip tik jie labiausiai pavydi.

Proga netruko pasipinti, ir aš, rankas užpakalin sunėręs ir per petį į sėbrus žiūrėdamas, išbėriau:

– Mano tėveliai turtingesni už jūsų... Mes grūdų daugiau parduodame... Pas mus kunigai buvo ir vėl bus... Tai!

Kokio gi pajutau netikėto negardumo, kai išvydau savo pasididžiavimo žodžiais ne draugų pavydą pakurstęs, tik jų dvasią pažeminęs, ir jie pasijuto neramūs, lyg sugėdinti. Nebežinojau, nė kaip čia beatitaisius. Laimė, kad ne visi sėbrai buvo į pasturgalį spiriami, ir mitresnysis ne mažesniu pasididžiavimu ir žvairavimu atrėžė:

– O mūsų užvakar sarčiukas išdvėsė, išvilko jį į pakluonę, ir šunes jam jau visą šoną praėdė... Tai!

Aš nieko nebemokėjau beatsakyti; pripažinęs jiems viršų, gavau gerintis, kad teiktųsi ir mane nusivesti į pakluonę ir parodytų, kaip atrodo išdvėsęs arklys šunų praėstu šonu.

Kiekvienam turint kuo nors pasigirti, niekas mūsų negalėjo išdidėti, ir aš nebeatmenu, ar kada nors besididžiavau per visą savo amžių – prieš mažesnius, nors pasididžiuoti prieš galinguosius ir dabar ima norai.

Užtat tautinio mano pasididžiavimo arba, tikriau, pasigerėjimo, jog esu lietuvis, niekados ir niekas nestengė sumažinti.

Pirmą tautos dalyką supratau taip pat prisiklausęs vyresniųjų. Pirmiausia gavau žinoti, aš esąs „žmonių vaikas", destis „paprastų žmonių", kurie kalba lietuviškai, ne gudiškai, ne kokių „žydų-pagonų", ne kokių „šlėkštų-gudų", ne kokių „ruskių-kiauliapirkių" ar „čigonų-valkatų". Kadangi žydus visi niekina, iš bajorų visi juokias, ruskių visi bijo, kad nesikeiktų ir nesimuštų, čigonų, kad lašinių ir vaikų nevogtų, – tai kiek kartų atsiminiau esąs paprastų lietuvninkų vaikas, tiek kartų buvau labai patenkintas. Ir palieku patenkintas.

Tau, Jokūbai, visa tai niekai ir neįdomu. Man gi – be galo. Aš rašau dienyną. Juo daugiau dalykų ten įsidedu, juo vaizdžiau man vaidinasi tikrasis mano pašaukimas: ieškoti ir lasyti tautos kultūros blizgučių, parodyti saviesiems ir svetimiems, jog ir mūsų buityje daug yra gražumų, gėrėtis jais, širdis maitinti jais, idant nenugrimztų į nusiminimą ar į kokią materialybę.

– Ne, Aleksy, tai įdomu, tik nepakenčiama. Tai buržuaziška, ir tu esi ne daugiau kaip smulkiosios sodžiaus buržuazijos dainius, kaip Sienkiewiczius – šlėktelių dainius[146]. Gerai bus, jei tu tai padarysi talentingai. Negi bloga, kai meistras padirba gerą kalamašką ar net karietą. Tik iš to žmonijai, iš viso imant, jokios naudos. Blizgučiais tegali sotus gėrėtis. Dabar kas mūsų sodžius, kurį tu taip linkęs buržuaziniu parodyti? Aleksy, nesispirk: leisk, aš tave bent kiek pagilinsiu. Tai nusidėjimas visuomenei teieškoti jos, taip sakant, anekdotinės pusės. Reikia sielą suprasti ir ten diementų ieškoti, o ne iš viršaus.

– Oi, prašom, prašom, balandėli vištytėli! Rodyk šen kuo greičiausiai, kame dar galima diementų kasyklos užtikti! – atsikirto Aleksys, ir Jokūbui aiškiai matės iš to žmogaus nepasidarysiąs visuomenininko. Vis dėlto mėgino.

– Aleksy, tu tyčia taip smulkiai neanalizuoji žmogaus sielos, kaip analizuoji jo paviršių. Tu nematai žmogaus sielos, jei tyčiojies iš steniulio. Pastenėtumei ir tu, kad tau, ne jam būtų tekę išsikelti iš mūsų sodžiaus. Juk kitkart Denionys buvo dveja tiek didesni. Jų laukai tęsėsi per trejetą kilometrų. Argi buvo galima jie išgyventi, bent kiek kultūra pakylėti, turėti pelno sau ir dvarininkui ar antraip: dvarininkaui ir sau? Dvarininkui ir parūpo mus perskirti: pusę palikti vietoje, pusę iškelti į kalnus, į galulaukę. Laukams sutrumpėjus, vietoje likusieji ūkininkai tuoj atsigavo. Praretėjus trobų, paplatėjo sėdybos. Apravėtas sodžius gavo vietos geriems daržams ir nemenkiems sodeliams įsitaisyti. Pralobo, lyg ir laisvesni tapo, nebe taip prislėgtomis dvasiomis, kuone buržujais, kaip štai mano ir tavo tėvai. Gi iškeltieji rado naujokynes, žemę nekilotą, krūmokšliais apaugusią, daržams netinkamą. Čia visas aliai vienai trobas pasistatyk. Ir neprasigyvena naujikai iki šiai dienai. Kiek kartų žvilgterės į žydintį žaliuojantį slėnyje buvusį jų sodžių, tiek kartų juos pavydas ima. Žvairuojas buvusieji kaimynai į buvusiuosius kaimynus, kam jų dalimis laimingi tapo. Lyg tai per jų suktybes būtų atsitikę. Štai kas steniulius padarė: nelygus dvarininko pasielgimas su savo valdonais. Ta pati visuomeninė neteisybė, dėl kurių ir kitur stena vargšai, ypač mažažemiai ir bežemiai.

Ir Jokūbui ėmė piktumu virpėti viršutinė lūpa. Akys mėtė dygius žvilgesius, lyg kam apmaudą gieždamas. Kai Jokūbas šitaip užsidegdavo, vienas Aleksys temokėjo jį numaldyti. Saviški, tušti Aleksio įrodymai labiau įtikindavo Jokūbą neg labai išmintingi ir neva mokslingi privedžiojimai, jog kas įvyko, tai nebepataisoma, ir taip panašiai. Tai pabaigdavo pagadinti jam kepenas.

– Klausyk, Jakobinai! Pradėk tu svietą lyginti štai kaip tik nuo mūsų sodžiaus, dar geriau, pirmai pradžiai nuo savo kiemo; pasiūlyk savo tėvam ir broliams, kad jie vardan teisybės imtų ir apsimainytų vietom su bet kuriuo steniuliu. Tegu kai kuris steniulis kitas keturias dešimtis metų pagyvena dabar jūsų vietoje, o jūs – steniulvietėje. Kitokio įvykusių neteisybių

išlyginimo aš nematau. Aš tuo tarpu patenkintas, kad nors man yra gerai. Būtų dar blogiau, jei nė man nebūtų geriau tapę, jei visi lygiai tebebūtume – steniuliai.

Aleksys savo draugą vadino griežtai visomis žinomomis kalbomis ir dar jų variantais. „Jakobinas" nusigrįžo šalin nuo tokio primityvaus svieto lyginimo. Vis dėlto ir jam ėmė vaizduotis senovinis didelis sodžius. Trobų – lyg kovarnių gūžtelių tame pat medyje. Dvi, trys, keturios žiūrėjo viena kitai stačiai į langus, sudarydamos lyg vieną gyvenimą. Dabar, per keliolika sieksnių atsitraukus, jau galima kai kas namie padaryti paslapčiomis nuo kaimynų. Ar tai bus sodžiaus kultūros kilimas ir laisvės platėjimas, ar grimzdimas į savimylą ir kitų išnaudojimas? Ar valia vieniems kilti, kitus dar žemiau nuspirti? Ne, nevalia. Pirma reikia žemieji ligi sau iškelti, kol pats ryšies dar aukščiau palypėt. Tik vėl: kultūra toje pat vietoje tame pat laipte pabūti negali: arba ji nuolat kyla, arba puola. Kultūroje negyvojo punkto nėra.

Ir užsidegė Jokūbui kakta, painios mintys sprogino jam kiaušą. Štai kaip Niaura darėsi visados susiraukęs, nepatenkintas, visados audringas, niekad nenurimęs. Niaura reiškėsi nauji socialieji Lietuvos rūgimai, kaip Taučium – perteklius ir buržujiškumas.

Iš šalies žiūrėdamas, būtumei pasakęs apie Jokūbą: tai labai nelaimingas žmogus. Tuo tarpu jis buvo savotiškai laimingas, kad jis nelygus bejausmiam medžiui, kad jis pilnaviduris, mokąs jei ne mylėti, tai bent nekęsti, o ne vegetuoti. Jo ešeriškumas jo paties nebadė, kaip nieko nebadė statūs kaip šerinis šepetys jo plaukai, kurių niekaip nesuklostė. Tiesa, kad jų nė neklostė, nei šukomis, nei pirštais...

Jokūbas Aleksį ne tik mylėjo, bet nejučiomis ir gerbė už tai, kad jis, koks yr, toks yr, vis dėlto kitoks neg paprastieji sodžiaus žmonės, individualistas, norįs tyčia nuskęsti sodžiaus buityje ir vis dėlto savaime viršun iškyląs kaip alyva iš vandens. Pats Niaura sodžiaus nemėgo, šiaip jį apibūdindamas:

– Inteligentui ar šiaip jau kitos srities žmogui patekti į sodžių lygu įkristi į vandenį ir murktelėti. Sodžius nuobodus,

nes per vienodas. Ankšta krūva gyvenant, sielos darosi betarpiškos ir ima bendrauti kažin kokiuo radijo keliu. Dar ir dabar Denionyse, lygiai kaip ir seniau, niekas negali krustelėti, kad tuojau to nepajustų kaimynai. Visi sodžiaus netikėtumai – tikėti, visi į tai atsiliepimai ne naujiena. Kiekvienas per gerai žino, kaip Jurgis reaguos, kaip Baltrus; kaip katras skyrium, kaip draugėje džiaugsis ar irš, net kaip visa tai savotiškai žodžiais reikš. Sodžius savo kaimynų sielas ir kišenes žino lygiai gerai kaip ir savo pačių.

Taučius priešingai: sodžių visa savo siela mėgo, asimiliavos su juo savaime, be jokių pastangų, savaime įsigyvendamas į visas jo smulkmenas; jam sodžius visai nesirodė vienodu šydu nuo svieto užsitiesęs, tik toks pat įvairus kaip lašas vandens, kai pasižiūri per mikroskopą.

– Niaura, – sakė jis vieną kartą, – jei tu mane vadini smulkium ir sakai tai esąs mano minus, tai aš tave už sodžių pavadinsiu priešingai: rupium ar kaip. Giries sielos ieškąs, o jos kaip tik nematai. Tu neturi to mikroskopo, per kurį pamatytumei, kokia begalinė sodžiaus įvairybė. Pagaliau nereikia nė mikroskopo, būk tik akylas, ir tu pamatysi, kaip bet kuri gyvenimo smulkmena praturtina kaimo gyvenimą, kaip ten niekas neprašliaužia nepastebimas. Sodiečio siela turi tam tikrus čiuptukus, neapsakomai jautrius; jais nuolat aplink graibos, kas čia nauja nutvėrus, į savo vidų įsitraukus, idant bent tam akimirksniui jį papenėtų ir atgaivintų. Ką pagaudami, tuoj tai savotiškai suvirškina: nudažo savo kalba, apgaubia asmeniškumu, paverčia pačiu savim. Ir paprastas atsitikimėlis virsta jam nebepaprastu, žinomasis būdo bruožas – įdomiu.

Sakysi, pavyzdžiui, visi vienodai pusryčiauja. O veizdėk, koks vaizdelis, kai netikusi boba Rapolienė ima savo žmogų lašinių odele mylėti. Visiems – taukais uždaryta, Rapolui – dar pasigardžiuoti. Visi upelyje vienodai žūklauja, o veizdėk, kaip Rapolas reiškia savo godumą, griebdamas iš kryčio menkžuves. Visi lygiai mėgsta pinigą. O žiūrėk, kaip Simas juos skaito ir kur kiša paslėpti.

Žingsnio nežengs mūsų denioniškis, nenusakęs savo žygio tokiuo linksmu sąmojingumu, jog ir tau taps įdomus tasai menkas žingsnelis. Tu tik stebėkis gausybe artistinės lietuvių kūrybos ir ypatingu pilnumu aukštai ir plačiai kultūrintos jų dvasios.

– Net ir žinomu lietuvių netaikumu? Tas vienas išmuša ginklą iš visuomenininko, pasiryžusio atnaujinti kaimo dvasią. Su kuo imsies to darbo? Su tavo blizgučiais, poezijos diemenčiukais? – pašiepė Niaura.

– Žak! – balsu papeikė jį Aleksys. – Net asilienė tylėjus tylėjus išmintingai prabilo pranašui. Tu gi tylėjęs tylėjęs rečiau pataikai į dugną. Ir čia tu, visuomenininke, nesi iškakėjęs mūsų sodžiaus dugno. Tu gi šaulys, nueini į apušrotą kovarnių rudeniop pašaudyti. Sakyk tu man, kurių paibelių visi jie susitarę ar nesusitarę, to dar nesu jų pasiklausęs, iš visos apylinkės lyg žydeliai į vieną didelio miesto kvartolą susimetė į šitą nedidelį gojelį? Nėra tiek medžių šakų, kiek kovų porų, turinčių suktis lizdelius vaikeliams perėti. Grūdasi kitas kitam ant pat galvų, mušas, stumdos; rodos, vienos plunksnos iš jų beliks – tokį kelia lermą ir ergelį nuo pat pradžios jų, kovų, mėnesio ir ligi pat rudenio. Vis dėlto visi susineša gūžtas, po kelias ant vienos šakos, tikrai kitas kitam ant pačių galvų ir padaro tai, į ką juos gamta šaukia: susidaro šeimynas sukontraktuotam laikui – kol vaikus išleis į svietą savarankiškai uždarbiauti.

Mūsų žmonės nemėgsta aukštumų, jie, nesakyk, visi yra individualistai, nemėgsta bendravimo ūkyje ir gyvenime, negėtas skaičius jų teismo bylų. Tai tiesa. Dėlto jei visa tai reikštų jų netaikumą ir nesolidarumą, tai regėtume ir pastangas savaime išsiblaškyt po laukus vienišais. Ko gi jie lipa kits kitam ant galvų, kad platu lauko? Pamėgink juos varu išsklaidyti! Pamatysi, kaip tau tai seksis! Kai jie patys sodžiaus nepavirkumą gyventi peikia, kai lermuoja, tai tik savo, kovarnių, būdą rodo ir tą patį kovarnių instinktą. Lermas, rietenos, bylos – tai ne lietuvių gyvenimas, tik jų gyvenimo akompanimentas, kad žmonės nesugižtų, bent taip rodytų savo esmės gyvybę. Dėl to mūsų sodžiaus gyvenimas toli gražu ne misa be mielių,

skubėk išgerti: kas liks, surūgs taip, jog šuva čyps, užliejus jam ant uodegos. Lietuva nestinga nė mielių, būdama atvira visiems keturiems vėjams. Bereikia didesnių mielių, kaip buvo paleidimas iš dvarystės? Jis ūmai per dešimtį metų atmainė žmonių buitį. Europos ūkininkavimo būdas, vaisių mainymas, žolių ūkis dabar štai laužo kovarnių būdą. Rusijos socialiosios srovės veikė per visą laiką, raugė mūsų sodžių karjerizmu, pozityvizmu, nihilizmu, socializmu, nacionalizmu. Visam tam radosi tarp mūsų tam tikros sielos kultūros, kuri kaip tik linko į dešimtį naujos gyvybės apsireiškimų. Tai vienodumas? O mes patys ar ne mielės Denionims, ne įvairintojai jų gyvenimo? Mes, lygintojai, auksintojai ir sidabrintojai?

Taip Lietuvos sodžiuje aržiai reiškėsi naujosios srovės, atplūdusios su naujosios kartos moksleivija.

Denionys atmena vieną antrą iš jų tarpo išėjusį inteligentą, kunigu patapusį ar rečiau kuo kitu. Seniūnija valsčiuje užrašomu nusprendimu paleisdavo juos iš savo luomo (uvolnenije iz krestjanskavo soslovija), paleisdavo ir iš savo buities. Kas drauge su sodžium nebearė, nebeakėjo, tas nebebuvo jo.

Parvažiuos, būdavo, toks ponaitis atostogoms ir ištisus tris mėnesius bindzinėja kaip žydas šabe. Antai, matos, jis gražiu vieškeliu spaceruoja. Rankoje laibutė lazdelė, tai ja mojuoja, tai, vienu galu sau ant pirštelio pasistatęs, balansuoja ar kitokias štukas daro. Štai atriečia atgal nykštį. Pirštai neįsidirbę, lankstūs. Pagauna lazdelę nykščio nugara per pusę ir triskart ja prieš save šiūsteli, kol išslysta. Reikia ilgos praktikos tam padaryti. Švilpauja, varnas akim šaudo, sutinkamas mergaites kaikina. Tai ir viskas. Pirmykščio sodžiaus inteligento būta tuštesnės sielos neg pačių artojų. Visą vidų pripildė tas vienas veiksnys – asmeninė karjera, asmeninis apsirūpinimas, daugiau nieko.

Kiek tebuvo tokio „šviesuolio" įtakos saviesiems? Kokiomis mielėmis jis galėjo užduoti jo gi peikiamąjį sodžių už neva sustingimą? Jo įtaka tebuvo žalinga, neigiamoji; jis materializavo sodžių, materializuodamas mokslą: mokslas leidžia lengvesniu darbu daugiau pinigų pelnyti. Gerai dar,

kad sodiečiai, matydami savišką ponaičiu virtus, ponaičio gi gyvenimas, visi tai žinojo, nieko nedirbti ir svetimu prakaitu misti, mojo ranka ir labai tai jiems buvo, ar jis spaceruoja, ar ištisomis valandomis kame pavėnioje pasliukas bumso ir fantastiškai leidinėja papiroso dūmą. Nyko iš akių, nyko ir iš atminties. Niekas tokio savo inteligento geru žodžiu nelydėjo, niekas jo nepasiilgo ir nelaukė.

Tikrų mielių sodžiaus misai užduoti tepradėjo 1880–90 m. jaunuomenė, juoba dar vėlybesnioji jos karta, kuri iš Rusijos ar iš rusų mokyklų Lietuvoje grįždavo „pasileidusi, destis kažin kokių svetimų raugų prisigėrusi. Iš universitetų grįždavo ilgais plaukais, dažnai net sulig moteriškais, „nieko nepripažindami" (ničevo nepriznaju) ar tai tepripažindami, kas galima pirštu palytėti, ir stačiukiškai tuo gyrėsi. Jie „griovė sodžiaus prietarus" – religiją, mistikinį jos pagrindą ir kunigiją. Patys varomi į kunigus, priešinosi ne dėl to, kad kitokia karjera būsianti jam patogesnė, tik kad kunigai iš viso esą negeri.

Šita karta būtų užraugusi ir raugė sodžių labai kenksmingomis bakterijomis. Jos įtaka dar labiau būtų buvus neigiama neg anųjų bevarsių karjerininkų. Tik nuo jų sodžius instinktyviai kratės, jautė griaunamąjį gaivalą būsiant jam nesveiką. Ir, jo laimei, padėjimą pataisė dar vėlybesnioji karta, kuri, pamiršusi visus pozityvizmus, nihilizmus, nusitvėrė nacionalizmo ir demokratizmo ir iš karto tapo sodžiui artima ir brangi.

Ir ši moksleivijos karta buvo gera visa ko peikėja. Bet kad buvo ne fanatingi griovėjai, mokėjo ir griaunamuosiuose dalykuose išvysti šio to naudinga, tai ir pats griaunamasis darbas juoba jiems vyko. Jų nebetesėjai panaikinti viena dėme: „pasileidęs"; teko prieš juos sudaryti rimta opozicija. Taip ir įsijudino gyvenimas ir ėmė rūgti, „vaikščioti", pukšėti viduje pasidarančiomis dujomis, kunkuliuoti karščiu.

Tačiau Aleksys, tautininkas, ir Niaurų Jokūbas, demokratas, parvažiuodamu atostogoms, ligi tik iš ratų, abudu lygiai į gembę kabino savo uniformas, vilkosi čiuikelėmis, puskailiniais ar kas pakliuvo ir ėjo dirbtų. Dėlgi to jų darbo šuo

būtų nelakęs likęs: atsikels daug vėliau, sugrįš, kada norės, ir vėl nueis, kada sumanys. Vis dėlto nuolat juos matei draugėje darbininkų besisukiojant, jiems bent padedant, jei ne lygų barą varant. Nepratę, būtų ir netesėję, kas to nežino; niekas nieko iš jų ir nereikalavo; dar tyčia labai palankiai nuo sunkesniųjų uždavinių stumte stūmė. Vis dėlto neapsakomai džiaugės, kai matė ir juto juos greta savęs. Tiesiog jų pasiilgdavo, jų dairydavos, ar beateis šiandieną, ar nebus kur nuklydę, ypač Niaura, kurs leidžiamuoju laiku labai mėgo pamedžioti.

Atbėgdami pabarėn per vieną antrą valandą papjauti, pagrėbti, pakrauti, pavežioti, Aleksys ir Jokūbas suteikdavo darbui daug didesnį tempą. Neišvargę, nesustingę jų raumens per tą valandą tesėjo vikriau darbuotis, tai nuo jų negalėjo atsilikti ir kiti. O lermas ir tauškėjimas, kurs lydėjo Aleksį, malonino visų sodžiaus rėžių, ne to vieno baro varytojus.

Štai pietų laikas. Prasitampę nuo pat pusryčių darbininkai – kaip išskrosti. Kūnas šaukte šaukia maisto: – Valgyt nebeiškenčiame! – Reikia pašerti, atgaivinti, iš vidaus kūno mašinai reikia naujo vieko duoti. Eina tad į dirvos galą, ieško kokio nuovalio atsisėsti. Neradę sėdas ir lygioje vietoje, be ištaigų. Rankos alkūnėse, kojos kelyse nebelinksta, lūpos sukepusios, akys paraudusios nuo prakaito ir išsitempimo. O valgymas menkokas kaip tokiam darbui, skystokas ir kartais juodas.

Mūsų ponaičiai čia pat. Vilko apetitu kanda lygiai po didelį kąsnį duonos iš storos riekės, lygiai srebia juoda balta iš tų pat lauknešėlių, nesivaipo, neprimena: namie mūsų laukia geresnis kąsnis. Ir nemato darbininkai juodumo baltumo bet kurioje „Dievo dovanoje", prisikemša nors lieso vaìgio, bet tik daug, ir linksmai, dar didesniu mėgumu virsta pogulio kokiam bertainiui. Tuo laiku ponaičiai šauna namo pabaigti pietauti.

Šlykštu tai būtų buvę, kad ūkininkų ponaičiai būtų tai darę samdinių akims apdumti, jų vargui apgauti. Tik lietuvių pabarėje samdinių nedaug: vienas antras; visi „darbininkai" – saviškiai, broliai sesers, tėveliai, dėdės tetutės. Kurį čia apgaudinėsi? Aleksiui, Jokūbui nė galvoje tai nebuvo. Dirbo,

ėdė, siautė, klausydami betarpiškų savo ūpų, kurie, visiems buvo aišku, nebuvo apgaulingi. Tai darbe ir valgyje bendravo visai rimtai.

Bus nebuvę darbe per dieną; prieš pavakarę turėjo nubėgti dviem trims valandoms – gautų progos su daina pareiti namo. Patys mokės liaudies dainų ir kitus mokė naujesniųjų, sunkesniųjų, atsivežtinių.

Ypač dabar buvo žymus dailių jaunikaičių „mielių" veikimas. Visų Denionių jaunuomenė bėgte subėgdavo Taučių ar Niaurų dalion drauge grįžti. Ypač merginos. Kaip nebūtų buvusios sustirusios darbe ir įvargintos, į tą valandą ūmai lyg visai nauja srovė kraujo pūkštelėdavo į širdį ir veidą. Vėjo išpūstas, saule nudegęs veidelis ūmai dabinosi sveiku jaunystės rausvumu, ant galvelės rasdavosi išeiginės skepetaitės, saugiai pirma suklostytos papievyje. Dirbo vienaplaukės ar skrybėlėtos nuo saulės spindulių. Ir nuovargio – lyg nė nebuvę.

Ligi tik užkaukdavo gražiu savo tenoru Aleksys, ligi tik patepdavo jį gražiu savo baritonėliu Jokūbas, – jokia galybė nebesulaikydavo ir sodžiaus jaunimo balso suvargusioje krūtinėje. Jis veržės ir sklido jaunos gyvybės ženklu. Siaudė laukai sveikais balsais, ramino sekančius rimtesniuosius, džiugino namiškius, jog jų darbininkėlių nenugalėjo vargas, tik jie – vargą ir dabar štai triumfuoja. Palaimintas jaunas viekas!

Dainuodama pargrįžusi jaunuomenė buvo visiškai kitokio ūpo, linksmiau valgė vakarienę ir į patalą krito, nebe barą ir jo vargą atmindama, bet dainą ir jaunikaičius svajodama, miela šypsena nušvitusi.

Gerai sodiečių nuomonei susidaryti apie Aleksį ir Jokūbą labai padėjo ir tai, kad jie visa kuo valstiečių buityje domėjosi, lygiai dabartiniais, lygiai praeitaisiais dalykais, visu kuo, kas sodiečiams gražu, mokėjo ir jie pasidžiaugti, ypač Aleksys, visu, kas sodiečių širdis gėlė, mokėjo sielotis, ypač Jokūbas. Jokūbas buvo didelis klausytojas ir pritarėjas nusiskundžiantiems, Aleksys buvo didelis gyrėjas visa, kas dailu. Išgirs kokią dainą, kokį gražų pasakymą, kokią patarlę, priežodį, pasaką – blykst jam akys, pliaukšt rankom, kapt už knygelės ir

bus berašąs ne tik tai, ką išgirdo, bet net ir tai, kas pasakė. Garbės buvo nemažos patekti į Aleksio knygelę, nes jis žadėdavos ir išspausdinsiąs. Taigi ir nešė vilko Aleksiui visokią folkloro medžiagą, gi Jokūbui – visokią socialiąją, visuomeninę.

Lyg buvo niaukstelėjęs dangus ant jųdviejų, kada išėjus ketvirtą penktą klasę, abiejų tėvai ėmė juos ruošti į seminariją. Jokūbas jau tada didele atkaklybe ir nemandagumu atrėžė – tėvai, nors tokiomis aukomis leidžią jį į mokslus, vis dėlto neturį teisės jo pakarti. O tai vis viena būtų, ką padaryti jį per nevalią kunigu. Bevelysiąs patsai savo rankom pasikarti, ne kitam kam pavelysiąs tai padaryti. Tėvai nusiminė, graužės ištisą pusę metų, motina net sirgo širdgėla. Vis dėlto nebevertė, tik visokiausiu būdu įkalbinėjo, kaip tai gera esą būti visų gerbiamu, visų mylimu, visų pirmoje vietoje laikomu žmogum. Bet ir bijojo versti, kad atkaklus vaikinas ir iš tikro ko sau nepasidarytų. Sodžius senai buvo nusprendęs Jokūbui netiksiant būti „prabaščėliu", nes nebuvo pamaldus, nė lipšnus. Tai nieko iš jo ir nelaukė.

Priešingai iš Aleksio. Visi vienan balsan šaukė į akis ir už akių, jam ir tėvam – jam kunigu ir tetinką būti: toks jis, girdi, meilus ir nekaltas, taip jam visa, kas gražu, dedasi į širdį. Ir jis pats niekados nėra griežtai atsisakęs. Tik vis geruoju, lyg juokais, rankeles tėveliam išbučiuodamas, prašės dar daugiau, dar daugiau mokslo. Pagaliau atėjo laikas ir universitetan stoti. Ir čia jis nuo kunigavimo neatsisakė. Tik, girdi, kad jau eiti į kunigus, tai jau nebent stačiai į vyskupus, o ne, tai į jenerolus. To gi mažu mokslu nepasieksi: reikia ir universiteto. Taip denioniškiai ir nežinojo, ant ko eina Aleksys. Tik aiškiai težinojo jį nenorint būti „bet kuo" ir net didžiavosi tokiuo kaimyno pasiryžimu.

Denioniškių studentų, nors nevienoda, kova su tėvais dėl ateities kitąkart buvo garsi visoje parapijoje. Apie tai buvo labai daug kalbėta, ilgai svarstyta. Bet kad tų dviejų vaikinų jokiu būdu nebuvo galima įtarti tai darant iš pasileidimo, tai per ilga visų širdys palinko jų pusėn: ne tik Aleksio ir Jokūbo pusėn, bet ir visų moksleivių pusėn. Taip jie, pirmieji sulaužę

tėvų ir sodžiaus bendruomenės despotizmą, lengvesnę darė kovą dėl to pat ir kitiems jaunesniems draugams.

Taip apsikūlė ir Nečionys ir nebedrįso būti despotais. Kunigo idealą jie bepuoselėjo savo širdyse. Iešmantai buvo gražu pasvajoti, kaip jis bus bent vieno kunigo tėvas. Iešmantienė kas šventadienis per sumą meldės, kad ir jos bent vienas vaikas taip iškilmingai mišias palaikytų. Tačiau savo vaikams to niekados tiesiai nepasakė, nors jie, girdėdami paklausimus, kada gi jums bus gana tų klasių, per gerai suprato tai reiškiant: kada gi, metę gimnaziją, važiuosite į seminariją. Nuvokdami netvirtą tėvelių prieštaravimą, geri Iešmančiukai kaip ir Aleksys kaulyte kaulijo:

– Dar truputėlį, dar truputėlį, kad būtume taip gudrūs kaip pats kun. Vizgirda.

Vienu tuo paminėjimu jau nulenkdavo motiną, nes ji nežinojo didesnio idealo jaunikaičio kaip Rimutis, jos sesers vaikas.

Naujųjų moksleivių sielos rodės sodiečiams per pilnos, nebe taip lengvai iškakėjamos vienu nuvokimu. Sodžių tai intrigavo, neramino, kai ką kiek pykino, kam jie, nesiskirdami iš liaudies, vis dėlto nebe liaudis, nebe tokie pat, kaip buvo senieji inteligentai: eina lengvesnės duonos ieškotų, apsipiniguotų, ir atliktas kriukis. Dabartinieji moksleiviai apie būsimąjį asmeninį savo piniguotumą nė neužsiminė, lyg tai paminėti drovėjosi, nors visi dabar buvo beturčiai ir labai stigo monetos.

Labiausiai stebėjosi moksleivių tėvai, tokiomis aukomis, tokiuo susivaržymu leidę vaikus į mokslą. Ag jų širdies dugne buvo vis ta pati viltis: šiandien aš susivaržau, kad senatvėje būčiau „ponas" – tai man vaikai ponai užtikrins. Tuo gi tarpu jų vaikai dažniausiai kalbėjo ne apie asmeninį pasiturėjimą, tik apie kažin kokį bendravimą, pasišventimą, prieštaravimą, kovą, džiaugėsi kažin kokiais svetimųjų dvasios karžygiais, ne turtuoliais, vieni tautininkais, kiti socialistais, ar, kad nebūtų taip baisu, demokratais. Tėvai nebesuprato, kokių čia aitvarų jie bus prisiperėję.

Taip Aleksys ir Jokūbas grįždavo namo atostogoms jau lengvomis širdimis, žinodami čia nebesutiksią jokių nemalonumų dėl ateities klausimo. Važinėjo patys atsilsėti, patys gyvenimo ir jo filosofijos pasimokyti, pagaliau pamokyti, kaip kitur kovojama už savąsias kultūras ir pakovoti už lietuviškąją. Taip darė ne vienų lietuvių, tik visų pavergtųjų tautų jaunuomenė, kuriai sekės akis sau praplėsti, idant aiškiau matytųsi buvusieji, esamieji ir būsimieji žmonijos dalykai.

Šiaip jau gana lengva buvo numanyti, kokie aitvarai bus Aleksys ir Jokūbas: Aleksys bus literatas, gal poetas, gyvenimo dabintojas; Jokūbas bus visuomenininkas, gal filosofas, gyvenimo lygintojas. Katram Dievulio buvo duota kitokia dovana, kitokia neramybė, kitoks impulsas dirbti žmonijai.

Neramybė... Ją peikia ir koneveikia, ramybės laukia kaipo laimės, o nenumano, jog ramybė – mirties, bent sustingimo šešėlis. Kol viskas Lietuvoje buvo „ramu", ją kirmėlės ėdė, visokios musės ant jos baubė kaip ant kokios dvėselienos. Nejaugi Lietuva būtų neturėjusi jokių dantų parazitams iškramtyti iš savo gaurų, jokios uodegos pašmaukšėti, visokioms „musėms" nubaidyti? Turėjo, tik ta šlovinamoji ramybė neleido jai savo narių pavartoti sau apsiginti.

Taip negalėjo ilgai trukti. Kol organizmas tebėra gyvas, turi jame savaime atsirasti atsparumo, kilti reakcija, užsidegti, įsėtryti, – tie sveiko kūno veiksmai, kurie išverčia bet kurį svetimą patekusį daiktą, užpildo bet kurią išėstą kūno dalį. Ir neramybė, kurios ėmė rastis Lietuvoje, tasai ypač pagadintųjų vietų sėtrijimas, tereiškė jos sveikatą: persirgs, atpuls uždegimas ir patapsi sveika.

Nebereikė didesnių nelygybių, kaip buvo Aleksys ir Jokūbas. O žiūrėk, jiedu tolygiu tautos sėtrintoju ir drauge gaivintoju. At tikriau: lietuvių tautos kūnas užsidegė pirmiausia šiuose savo nariuose. Dabar tik spėk, ar jie visai atkris nusirgę, ar atgaivelės ir kitus artimuosius narius.

Jiedu ir patys jautė, nors vienam antram nuolat prikaišiojo, tą patį darbą dirbą ir dirbsią, kaip bendrą dirvą išgyvendami. Vienas aria, tai žemę negražiai sukiloja, nebelygią padaro.

Kitas akėja, tai žemę gražiai lygina. Pirmu akių užmetimu jiedu dirba priešingą darbą: ką vienas pagadina, antras neva pataiso. Tuo gi tarpu abudu tą pačią dirvą purena: vienas daro, kad dirva daugiau oro prisigertų, antras – kad grūdus imamoji žemelė susmulkėtų.

Nei arti, nei akėti Lietuvos dirvos neleido tie patys nugalėtojų užmačiai. Savosios kultūros dirvonai pakiloti nebuvo lengva. Abiem pragiedruliam, nori nenori, pirma reikėjo šalin nuvaryti priešginos ir nevidonai, – pakovoti dėl laisvės, reikiamos pagrindiniam darbui dirbti.

Ir buvo jie – Bičiuoliai.

NEČIONIŲ IEŠMANTAI IR NARVILAI

Iešmantam, daug vaikų turėjus, pagaliau nusibodo vardai rinkti. Gimus pačiam paskutiniajam, kai kūmai, išsiveždami krikštytų, paklausė motiną, koks gi vardas paskirti, o gulinti motina tą pat klausimą pakartojo įėjusiam pasakytų, kad arklys jau pakinkytas, tėvui, šis tik ranka pamojo.

– Pakrikštykite sau tuo vardu, kurį šiandei kalendorius mini!

Taip kūmai ir pasakė kunigui. Kunigas, atsivertęs brevijorių, nors šyptelėjo, tačiau nepasipriešino, kaip tai buvo papratęs daryti, praminant lietuvių vaikus senovės stabameldžių vardais, ir ėmė minėti tokį vardą, kad net prakaitas kūmus išpylė ir jiedu abudu it vėžiu paraudo iš sarmatos ir nepadorumo. Gal kunigas švepliavo, gal lietuviškos kūmų ausys kaltos. Gana, kad jiems krikšto vardas taip skambėjo, jog tiesiog neišmanė, kaip čia jis reikės parvažiavus pakartoti tėvam.

Neapsakomai susigriaužę, it tai būtų jie patys tą nepadorumą padarę, pakartojo tėvam tokiais žodžiais, nuo kurių ir juos išvertė prakaitas.

– O, Dievulėliau! Ar jūs iš proto drauge su kunigu išsikraustėta? – sušuko motina.

– Bene pasiutota? – pridūrė ir tėvas, puldamas prie kalendoriaus.

– Gi tai šventojo Zigfrydžio dienos esama! – sušuko Iešmanta. – O jūs kaip laužote milinius savo liežuvius?

– Taigi taigi, vėplos! – pradžiugo ir motina. Bet kai prisireikė ir jai atkartoti, ištarė taip kaip kūmai ir dar labiau susigėdo.

Per ilga Iešmantai bent kiek persilaužė ir ėmė žmoniškiau tarti Zigfrydį. Vis dėlto, kad tai atminė jiems pirmykštį nešvarų to vardo tarimą, kiek tik galėdami vengė jį ištarti, juoba pakeisdami jį visokiais pravardžiavimais. Pagaliau ir kuone visai užmiršo, kuo vardu jų mylimasis benjaminiukas.

Ypač sumaningos išpravardžiuoti buvo Iešmantų dukters. Žvalios, protingos mergelės, broliukui augant, kas dieną ėmė pasergėti vis naujų jo ypatingumų ir keistumų. Ir kai drėbdavo žodį, tai jis ir prilipdavo.

Pradedam nuo paviršutinio Zigfrydžio pavidalo.

Iešmantai buvo patys gražūs, augaloti, stambūs žmonės, tad ir jų vaikai berniukai augo, akyse tiesės ir storėjo it gerai girdomi buliukai.

Vienas Zigfrydžiukas nėjo kūnan. Tiesa, ir jis stiepės ilgyn nelyginant kaip pavasarį bulbės daigas pagirny, patamsy, ne saulėje. Metais, veidu ir menkumu dar kūdikis, stogu jau buvo lyg pusvaikis. Tad seselės jo kitaip ir nevadino, kaip Žalga arba Varpsčiu pupoms varpstyti. Žalgiuku, Varpsčiuku ir kiti meilindamies vadindavo jį, ir tai jam derėjo, nes stogo ilgumas darė jį nepakabų vaikščiojant ir net gerokai juokingą.

Tačiau visa taisė veidelis. Platus smakras su gilia tarpusmakre, seselių už tatai vadinamas keimariniu, drąsiai rietės aukštyn. Graži, stambi nosis su kuprele lyg susidomėjusi stiepės iš viršaus pasižiūrėti gilumon tarpusmakrės. Ant plačios, lyg per plačios jo menkumui kaktos nesidraikė plaukeliai, kad ir nešukuojami, kaip tai kitų vaikų, uždengdami net akeles, bet rangėsi garbiniais į šalis ir maukėsi aukštyn. Visu kuo veide Zigfrydis bent kiek panėšėjo į prancūzų imperatorių korsikietį. Užtai broliai moksleiviai, o drauge su jais ir seselės pravardžiavo jį – mūsų Napoleonu.

Zigfrydžio veidas buvo toks atviras, ryškus ir veikslus, jog nors nedidelis, atrodė ne sulig žmogyste, lyg tame veidelyje

buvo per daug nuogumo, kaip esti žmonių gero ūpo, kuriems plačiai šypsantis rodos, lyg per daug dantų turėtų; žiūrėdamas į tą veidą, lyg norėjai bent kiek jį pridengti, tik nežinojai, iš kurios pusės, ir bijojai, kad nepagadintumei, nes jisai kaip tik ir buvo įdomus savo simetringumu ir neapsakomai gražus. Už tą veidą seselės dar vadino jį Laukiuku, kaip buvo bandoje laukys šviesiaburnis bulis.

Kaip laukasai bulis vadovavo bandoje, rodės, kaip tik dėl savo laukumo, taip Zigfrydis visų akis veržė į save savo veidu. Kiek tik žmonių čia pat buvo ir kol buvo, kad ir kažin kokius svarbius dalykus aptarinėtų, kad ir kažin kaip rietųs, – kur buvus, kur nebuvus, vis jų akys krypo į Zigfrydžio veidelį. Lyg tai vienas tebuvo aplinkui punktas, kurin visi galėjo atsiremti. Jo nematyti negalėjai, o pamatęs – akių atitraukti, o kad ir atitraukęs – paskui beužmiršti.

Tvirčiausiai jam prilipo ir galutinai jo tikrąjį vardą pakeitė Sauliaus pravardė.

Dukterims pralavinti Iešmantai į namus samdės kreivą ir šlubą „šlėkčiunką"; mokslios mergaitės iš jos veikiai išsėmė visą jos skaitomąjį, rašomąjį, skaičiuojamąjį, katekizmo, Šventosios ir Lietuvos istorijų mokslą.

„Žmonės, pamatę Saulių esant visa galva didesnį už kitus, vienu balsu sušuko: valio karalius!" – aiškino mergaitėms mokytoja. Zigfrydis žaidė sau, lyg nė neklausydamas, ką kalba mokytoja ir kaip tai atkartoja seselės. Bet kad įėjo į trobą tėvelis, tuojau jam pasigyrė „matęs", kaip Samuelis veda Saulių į žydus, kaip žydai paskelbia jį savo karalium už tai, kad jis visa galva didesnis už kitus[147].

– Tėte, ar aš išaugsiu labai labai didelis? – netikėtai vaikišku papratimu peršoko į kitą dalyką.

– Galbūt, – atsakė tėvas. – Tu tiesies kaip dėlė. Kiek čia tau tėra metelių, o jau, žiūrėk, koks tu ilgas. Kaip pusbernis.

– Ak, kad aš visus, visus peraugčiau visa galva... – pasvajojo kūdikis tokiuo giliu, liūdnu ilgesiu, kad net pagailo klausantiems.

– Tai kas gi tada būtų? – susidomėjo tėvas.

– Gi ir mane tuomet išrinktų kokiuo kunigaikščiu, – atsakė ramiai, tvirtu įsitikinimu, kad tikrai taip būtų.

Seselės prapliupo juoku, plodamos katučių:

– Mūsų Saulius, mūsų Saulius kunigaikštis!

– Eik, eik, kvailiuk! Kaipgi tu, mužiko vaikas, būsi kunigaikštis? – prisidėjo prie dukterų ir pats tėvas.

Zigfrydis pasižiūrėjo į kvatojančias seseles, į abejojantį tėtę ir nesuprato nei tų, nei to. Ko gi jos juokias? Kodėl dabar negali būti kunigaikščiu mužikvaikis, kad seniau būdavo? Jukgi ir Sauliaus tėvai buvę artojai ir gyvulių vaisytojai. Ir patsai Saulius tuos gyvulius ganęs. Tai kam gi čia gintis, kad taip aišku?

Taip Zigfrydis patsai vienas stebėjos mylimų žmonių nesuopročiu. Balsiai to nepasakė. Jam buvo gana, kad jį pavadino Saulium ir taip pripažino jo geismą. Kad jį nuo to laiko visi ėmė vadinti Saulium ir kunigaikščiu, tai anaiptol nekėlė jo į puikybę, nedidino jo ir neglostė vaikiškos savimylos.

Iš kokio kelmo Dievas jį išspyrė, palieka slėpinys. Gana, kad tokios navatnybės, kaip Sauliaus siela, gal dar niekas nebuvo matęs: tai buvo jautriausias dvasinės fotografijos negatyvas. Visa, kas tik į tą sielą įkrito per kurį bent kūno pajautimą: regėjimą, girdėjimą, tuojau be jokios jo valios, be jokio rūpinimos ir darbo atsimušė sieloje ir jau nebedilo.

Niekas jam knygelių nepirko, niekas mokytis nevarė, nei mokytojų jam nestatė. O dėlto Saulius ir skaityti išmoko, ir viso, griežtai viso to, ko tik mokės seselės, ir daug daug iš savo brolių moksleivių, kiek jie netingėdavo balsiai skaityti ar taip sau nusipasakoti. Viso ko Saulius klausės, o pasiklausęs paskui visa tai kuo aiškiausiai – matė.

Namiškiai nei patys nežinojo, kiek ir ko Saulius moka. Jautė tačiau, jog jis daugiau žino, labiau yra prisirengęs į klases, neg buvo prisirengę stoti jo broliai. Tad ir toliau tėvai nejautė reikalo samdyti jam mokytojo, kad priruoštų, vien belaukė, kada gi Saulius pradės eiti į protą.

Iešmantam buvo penketas vaikų: trys sūnūs ir dvi dukteri.

Darbštūs, sumaningi, pažangūs naujosios gadynės ūkininkai, buvo tiek pasiturį savu darbu, jog be didelio vargo, tik

kiek tiek labiau pataupydami, teisėjo artimiausiame mieste išsyk mokyti du berniuku. Didžiausias jų buvo džiaugsmas, kad vaikiukai ėmės mokslo. Tiesa, jiedu nebuvo išskiriamu iš kitų, vis dėlto kas metai perkeliamu į aukštesnę klasę. Ir niekas tėvui lig šiol nepabadė akių, kam pradėjo vaikus mokyti, veltui pinigus leisti, darbininkus gadindamas, o žmonėmis nedarydamas.

Kad mergaičių daugiau nemokė, kaltu buvo ne tėvu, bet „šlėkčiunka": kam ji daugiau nemokėjo. Iešmantai tikrai nebūtų jai šykštėję duonos ir pastogės ilgesniam laikui. Dabar tenkinos tuo ir apie nieką daugiau mergaitėms nesvajojo. Bene jos bus kunigai ir advokatai? Laikraštį paskaito, laiškus broliams gimnazistams parašo, skaičiuoti moka, dar šiokių ir tokių istorijų... Gi ar to negana, kad sodiečiai ir nebuvusias mokykloje vadintų mokytomis ir šviesiomis?

Kas kita – berniokai. Du eina ir, rodos, nueis pasiskirtais keliais. Tik kas daryti su tuo paskutiniuoju, kad jis ne tik neina į protą, bet juo auga didyn, vis darosi keistesnis kaip savo pavidalu, taip ir nuomonėmis. Vienuose dalykuose Saulius, nors jau vienuoliktus metelius ėjo, tebebuvo tikriausis kūdikis, kituose gi toks, kokiuo nesti nei subrendę žmonės.

Visi, net patsai tėvas, lyg privengė to keisto kūdikio. Bet niekas iš namiškių, nei savieji, nei samdiniai, nemokėjo nusistatyti, kaip su juo elgtis: kaip su kūdikiu ar jau lygiai kaip ir su anais gimnazistais.

Maža to, Iešmantų namai, Sauliui augant, darėsi pilni kažin kokios paslapties. Lyg gaidys būtų jiems padėjęs kiaušinį ir paperėjęs aitvarą ir dabar nebežinotumei žmogus, kas gi čia tau benutiks per jį: didžiausia laimė ar dar didesnė nelaimė. Bijota net pasižiūrėti jam stačiai į plačias jo akeles, kurių gilybė rodės neiškakėjama.

Vienos seselės drįso Saulių pravardžiuoti, ir tai tik dėl to, kad jautė, jog visa tai jo nė kiek neužgauna, neįžeidžia, lyg visai jo nepaliečia, kaip, sakysime, saulei nieko nekenkia, ar kas ją giria, ar peikia. Sauliui visa rodės paprastu dalyku, prideramu ir tinkamu, lygiai pasityčiojimo pravardžiavimai,

lygiai aukštinimo. Tad ant nieko jis nepyko, niekam jokio blogumėlio nedarė, šiurkštaus žodžio neištarė, – nei kokio nepadorumo iš jo niekas nebuvo matęs. Augo it šventasis Dievo išrinktinis.

Tad ir ant jo niekas niekados nepyko, jo nebarė, jam nekeršijo.

Zigfrydis Saulium praminti lygiai gerai buvo galima ir už saulės mėgimą ar tikriau – jos mylėjimą.

Geltona saulutė per visą mielą dienelę susiriesdama trėškia iš savęs spindulių kiek tik begalima, skaisčių ir karštų. Vidudienį nė nemėgink pasidomėti, kaip ji beatrodo, ir drąsiai pakelti akis į jos skaistybę – apreipins, nusvilins. Per visą dieną žmonelės ne tiek mato savo mielą saulytę, kiek jaučia.

Vienas Iešmantų Saulius tesugeba taip prisitaikinti, kad saulės pavidalas matytųs per ištisą dieną. Tai iš už kerčios per nusvirusio stogo palagą, tai iš po lapuoto medžio pro šakas – vis jis prisiderindavo per kiaurą dieną sekti, kaip nuo pat ryto lig pat vakaro per didelį didelį dangaus skliaustą rieda saulė. Ar jis žinojo, kam jam to reikėjo? Tokia jau buvo jo siela; ką pasergėjęs, jis tol nerimo, kol nesusekė pačios pradžios ir paties jo galo. Be to gautas paveikslas buvo nepilnas, negalįs jo patenkinti.

Niekieno nežadinamas, jis jautė besiartinantį saulės tekėjimą, patsai kėlės iš lovos; vikriai, pakabiai, daug pakabiau, nei vaikščiojo, it beždžionė lipo gaisro kopėčiomis į pat stogo šelmenį, nesuskubdamas basomis kojomis visų spyrių palytėti. Gulo ant pilvo ant tų pat liesvų ir iš viso vieko tiesė kaklą per šelmenį rytų link, kad tik galima būtų išvysti pati pradžia saulės patekėjimo.

Dar tebėra naktis, dar niekas nejunta aušrinės, o Saulius jau mato, kaip juodą tamsą ima skiesti pirmieji jos spinduliai. Iš pradžių jų varsa neaiški, kažkokia mėlyna. Tai patys tolimieji saulės pranašai. Jie nakties veidų dar netaiso, mieguistų akių dienos džiaugsmu neuždega. Saulius rimtas palieka, nors džiaugsmo šaltis jam ūžteli per nugarėlę: nekantriai laukia antrųjų spindulių.

Dabar jis mato, kaip sparčiai mainos tamsios spalvos; jis dabar kuone rankutėmis norėtų nutverti visus švelniausius, subtelingiausius tarpvarsius, kol pranyks. Tik veltui – visi jie ūmai vieną akimirką virsta viena tirštai raudona varsa. Saulius jaučia, lyg gamta karalienė siaustųs savo galybės apsiaustu, ir pats gurklį tempia kunigaikščio rimtumu, laukdamas žadamojo gamtos majestoto.

Į raudonumą dabar įsimaišo balkšvumas ir sudaro tokį subtelingai švelnų rausvumą kaip gražios moteriškės prietelingas šyptelėjimas. Šviečias grožėja drauge su saule ir Sauliaus veidas. Prietelingai jis šiepias atgal saulei. Jis visa savo jautria širdžia sveikina ją, iš nakties miego pakirdusią. Kaip jos pasilgo nuo vakar vakaro! Norėtų ją pabučiuoti, pasakyti: labas rytas saulutei! kaip kas rytas bėga savo motutės pabučiuoti.

Saulė pagalios tampa paprastai geltona, vis toliau nuo savęs gindama visas ryto sutiktoves spalvas. Ir jau rimtai vienodai ima plaukti erdvės okeanu it laivas, išsinėręs pagalios iš šimtų uosto palydovių laivelių.

Saulius geria saulę visu savo kūnu. Jam pradeda būti vis geriau, vis šilčiau; paskutinį kartą nukrato ankstyvojo ryto vėsumas, akelės it dvi žvakuti užsidega šviesa nuo saulės. Nors nebelipk nuo stogo.

– Vėl tu, vaikeli, dangčio čiukure... Ką gi tu nauja bematai, nabagėli? Ko gi benorėtumei pamatyti? – iš žemės prabilo dar mieguistas liūdnas vyriškio balsas. Tai Sauliaus tėvelis Iešmanta, pakirdęs iš miego, eina savo bernų žadintų. Jis matė praeidamas tuščią mažojo ir mylimojo sūnelio lovelę, pyko už tai, norėjo išėjęs apibarti ir – negalėjo. Jis jau žinojo, kur tamsiomis jauno mėnesio naktimis ieškoti Sauliaus; norėjo pabaidyti, kad susirgs, ir tai užkliuvo gerklėje.

Saulius nė nedirstelėjo į atmestą aukštyn tėvelio galvą: ir be to iš vieno balso kiaurai „matė" tėvelio vidurį, lyg jis būtų buvęs stiklinis, tikrai perregimas. Saulius anksti perprato nesudėtinį sodžiaus gyvenimą ir nepainią jo žmonių psichiką. Tad jam nebuvo jokių sienų – „matė", kas ką jaučia ir toje valandoje daro, nors būtų kitoje troboje.

Saulius „matė" savo tėvelio sielvartingumą, nuliūdimą, svyravimą, vis iš meilės. „Matė", kaip tų jausmų spinduliai „perveria" jį. Jam gera ir jis „mato", kad iš jo paties tokie pat spinduliai eina į tėvą ir tėvui dėl to darosi gera. Meile uždek, jei nori meilės pritirti.

Bet tai nebuvo paprastosios meilės šilimėlė. Liūdną už jo galvos tėvą išgirdus, Sauliui jo nepagailo, nesukrutėjo atgailos jausmas ir pasiryžimas tokiuo būdu nebeliūdninti. Nei meilės, nei užjautimo Saulius nejautė. Jo siela buvo nepaprasto jausmo reflektorius, ne jausmų židinys; ji tik tai atmušė, kas į ją įkrito, kas per ją šliūkštelėjo: motinos, tėvo meilė, mokslo balsas, vaizduotės svajonės, gamtos slėpiniai ir grožybės. Viena tik grožė. Bjaurumo, pykčio, keršto Saulius, nors dar ir nebuvo prityręs, nebūtų ir visiškai jautęs, kaip fotografijos stiklas nejaučia kai kurių varsų ir nereaguoja į jas.

It Eolo arfa[148] Saulius atsiliepė menkiausiam pūkštelėjimui į jį. Tad negalėjo neapkabinti motutės, per naktį jo pasilgusios ir akim jo ieškančios. Bet ligi tik ji kur nusigrįžo, Saulius nieko širdy nebejautė. Lygiai su tėvu, kuriam visas Sauliaus elgimasis buvo neatspėjama mįslė.

– Kadgi žinotumei, tėveli, kaip gražiai saulytė akeles iš miego pramerkia! Lipame, tėveli, kada nors abudu ant stogo – pamatysi! – masino tėvą, tokiom akim į jį žiūrėdamas, tokiom degančiom kažin kokia ugnele, jog tėvui net pašiurpo. Paslėpdamas tą savo lyg išgąstį, Iešmanta subaudė:

– Gana gana, Sauliuk!.. Vis tebesi mažprotis. Kada gi pradėsi protan eiti, a? Juk metas tau ir į klases eiti...

Dabar Sauliui pasimatė keista, kam čia mokslams iš jo reikalaujama kokio „proto", kurio jis neturi ir vis dėlto nesimokydamas moka lygiai tiek pat, kaip ir turinčios proto seselės, mokusios per kelias žiemas. Tad nieko į tai nebeatsakydamas, sugrįžo prie savo minčių.

– Tėveli, kai aš tapsiu karalium kaip Saulius, tai aš čia kieme pasistatysiu aukštą bokštą. Dar aukštesnį nei bažnyčios. Ir iš ten sveikinsiu bundančią saulę.

– Kam gi tau to bokšto, kad ir dabar pasveikini nuo stogo? – paabejojo tėvas.

– Gi kad matytųsi per Kalniečių pakriaušę, per viršų pušyno ant jos, kad jau niekas nebekliudytų man... Mes slėny... Mes negalime matyti pačios pradžios saulės... – Sauliukas kliedėjo tėvui neapsakoma širdgėla ir nerimu, kad turi slėnyje gyventi, pasiilgimu aukštybių, kalnų, bokštų, visa to, kas leidžia akim perverti toliausias erdves. Saule buvusios užsidegusios jo akutės ūmai aptemo. Aptemo, tik neužgeso ir žiūrėjo kažin kur tolyn, ne į tėvą, slėpiniais iš tos savo sielos gilybės, kurios tėvas, paprastas sodietis, negalėjo iškakėti. Jam pasimatė iš Sauliaus kalbąs kitas, nebe Sauliukas, visai jam nepažįstamas asmuo. Ir dar labiau pabaiso.

– Nieko, vaikeli, keistesnio tu nepamatytumei nei nuo Popšutės kalno, nei iš viršūnės kareivių dybos piliakalnyje, – tarė senis Iešmanta, giliai atsiduso ir nuėjo į klėtį bernų keltų.

Sauliukas ir tame dalyke nesutiko su savo tėveliu; Popšutė ir Piliakalnis jam yra jau tiek davę, kiek nebetilpo jo sieloje. Popšutė ir Piliakalnis buvo jį padarę tokiuo, koks jis yra. Tai kur buvęs, kur nebuvęs, vis jis veržėsi į vieną ar į antrą pabūti. Ten jam nebuvo nuobodu, nors taip pat kažin ko ilgu.

Iešmantai gyveno giliame slėnyje, išsitiesusiame kuone stačiai iš žiemių į vasarius. Vakarų pakriaušė buvo neaukšta, visa plika, nei krūmelio, nei vienstypio medelio. Ir Sauliui ji buvo visai neįdomi. Kas iš jos, kad žengsi žingsnį aukštyn, ir viskas jau matosi į vakarus per ištisas tris mylias?

Aukštesnę vietą vakaruose tesudarė toliau nusitiesusi kalnų alkūnė, ten jau apaugusi giria. Iš ten Sauliukas ir taikė peržiūrėti per aukštąjį rytų kriaušių, visą apaugusį pušimis ir dengiantį saulėtekį.

Taigi ligi tik sodžiaus vaikai, būdavo, susirinks ūlyčgalyje ir, nors vadinami „pramonieriais" ar „makanikais", nebesižinos, kas čia beištaisius, Saulius, jei jų tarpe bus netyčia atsiradęs, mes vis tą patį sumanymą, tvirtą, nebeleidžiantį beprieštarauti:

– Į Popšutę.

Tik jam niekas ir neprieštaravo: tai buvo pati gražioji jų laukų vieta, visados jam vienan balsan atsakydavo:

– Į Popšutę, į Popšutę! – linksmai baigdami savo seimą. Ir nieko nebetrukę, ankšta krūvele gužėdavo keleliu šalia raisto.

Ne vienas Saulius, visi draugai laikė akeles įbedę į aukštą, už puskilometrio gulintį Popšutės kalną. Akys žybsi netikėtai didžiu džiaugsmu, alsavimas nelygus, ne eite eina, tekini bėga, tarytum kažin kas jų ten laukia su dovanomis.

Neklydo: jų laukė įvairi Lietuvos gamta ir siūlė jiems visokių savo dovanų – grožės ir džiaugsmo.

Popšutę, kaip ir visa kita, Saulius savotiškai vaizdavosi. Popšutė, atskilusi šaka vakarinės kalnų ežios, šiapus pušyno atgulusi, jam rodės visai ne kalnas, tik ilsintis Liūtas, pirmutines kojas prieš save ištiesęs ir šeriuotą savo kaktą atmaukęs: jo atkalnė buvo plika, o viršus aukštais beržais apaugęs. Vaikų nuraustas dešinėj kriaušius buvo akies vietoje. Liūtas aukštai kėlė kelmuotą savo ančiakį lyg stebėdamasis, jog atsirado krūvelė rėksnių lermininkų, drįsusių sudrumsti amžiną jo rimtį.

Juo artyn kalno, juo vaikai spartyn. Pagaliau bėgtinai ant pat viršaus, į Liūto kaktą. Čia ne tik Saulius, visi išsyk rimo, pasiduodami gamtos tylai. Tik ji nebuvo negyva, nes ir kapuose nieko nėra negyvo.

Čia Liūtas buvo ne tik kaktą atmaukęs, dar per visą nugarą karčius pastatęs, lyg būtų rūstavęs ant savo draugo Pagrubio, kurs iš anapus raisto negi iš meilės moliu raudonavo. Slėnio pušys rangčiomis stiepės aukštyn užstoti juodu tamsiai žalia uždanga. Tik veltui! Nepasiekti joms milžino akių, neužstoti joms apylinkės reginio! Jis drąsiai žiūri tolyn palei visą slėnį. Ir didžiuojasi jo nugaros beržai, baltais savo trinyčiais gašavodamies, jog visu liemeniu pralenkė rudinėtų senapušių viršūnes.

Įvairu čia buvo vaikams žaisti.

– Šakų! – neleidęs atsidusti, rimtai įsakė būrio viršininkas Laurukas, ir visi kaip vilkuičiai šmūkštelėjo į krūmo tankį, nepaleisdami kits kito iš akių, nes krūmo rimtis visus bailino, nors jie žinojo čia nesą laukinių.

Neilgai trukus, šiuršėjimas ir šlamėjimas per krūmus tęsiamų sausų šakų ėmė reikšti jau esant kuro patiekta. Tuoj

keliaklupsti padirbo Liūto akyje vietą, tuoj prilaužė sausų šakų, prigraibė skujelių, ir karšta, geltona ugnis, linksmai sproginėdama traškėdama, apdavė vaikų veidus.

– Lapuotų šakų! Daugiau dūmų, kad už mylios matytųsi kaip seniau iš piliakalnio! – komandavo Laurukas, dievobaimingai žegnodamas prasidėjusią ugnelę.

Radosi lapų, ir dūmai aukštai aukštai iškilo į padangę juodu bokštu ar kaminu ir, mažo vėjelio dvelkiami, sunkiai sviro ant miško vienon pusėn.

Kaip miško dievukai ar aukų degintojai stabameldžiai vaikai šoko zujo aplink ugnį, šokinėjo per viršų, pasinerdami dūmynėje ir prunkščiodami nuo gailumo, tupinėjo, karštus anglis krapštinėdami ir už kits kito kaišiodami šakalius, kad dar karščiau būtų. Lyg to reikėjo jiems sušilti.

Įdrįsę ar įsismaginę pakriko po krūmą, šūkaudami ir dainuodami. Rinko daugiau kuro. Kitas, baltgrybę radęs, tuoj bėgo jos keptų, kits uogelę nusiraškęs nešės pasirodyti ir vaikiškai viepės, pasidėjęs ant delnelio, lyg dovanų gavęs iš meilios viešnelės. Kitas iš pat atkaitos nusiraškė riešutų kekę ir, visiems bežiūrint, bandė, bene jau dideli brandulai.

Niekas nepasergėjo, kaip Laurukas išnyko ir dabar štai neva iš miško ūmai susirado pernykštėmis bulbėmis kišenėse nešinas.

– Ir aš kai ko radau po beržais, – pajuokavo, nužerdamas anglis nuo karštų smilčių, apkaupdamas jomis bulbes ir vėl apkasdamas žarijomis. Vaikų ūpas dar labiau pakilo, buvo kaip ir visada vaikiškai alkani, neprisotinti kaip antinai. Tad visų atidė įsitempė į vieną ugniakuro vietą, visi doroja bulbeles, apklodami karštimais, kad būtų karščiau.

Tik vienas Saulius lyg nemato visų tų įdomybių ir skanėsų. Jis žiūri į malonų gimtinį slėnį, kur viso jų sodžiaus laukai atgulę. Laukai puikūs, kalneliais kuproti, upeliu gembėti, pievelėmis pamarginti; tokia įvairybė, jog šimto sieksnių nerasi vienodumo.

Aure gimtinis sodžius pačiame viduslėnyje, apaugęs tankiais ir senais medžiais, lyg vienas ištisas sodelis.

Aure pirmasis medžių krūmelis, tai jo sodelis, kur po šimtą kartų jis su mergiotėm bėgioja uogautų ar obuoliautų.

Antai pašlitai prieš saulę puikus žolėtas apluokas su daržine ir paviečiais atakaitoje, su klojimu ir žardais toliau. Aure ir maža pirtelė.

Visa tai jo ištrepinėta, išlandžiota, išjodyta. Ak, kaip malonu – už didžiausį dvarą nebūtų atidavęs tos sodybėlės: kas dvaras, kad ne gimtinis?

Dešinėje akys grimzda kemsuotose balose, kur už keleto kilometrų pačioje pamiestėje Beragio ežeru pasibaigia. Kairėje – slėnio galo neatsieksi. Tik dūli Valiulio kalnelis, ilsis Dviragį ežerą į antrą galą slėnio, į pat Salas nuvaręs.

Staigūs rytų kriaušiai, kur lygiai bėga, neaukšti rodos. Gi kur Malaiša jų nugarą lig slėniui pergraužia ir upeliu tekina vandenį – kraują, viršūnę už 200 pėdų teišvysi. Pačiame viršuje drąsus Žigė trobą pasistatė. Pažiūrėk, net baugu, kad ištikusi audra apačion jos nenuritintų, kaip svavalininkas piemuo nuritina akmenį. Bet butas stovi kaip stovėjęs ir kruvinomis savo akimis – langais, kai vakarop leidžiantis saulė savo spindulius į juos atremia, žiūri tolyn, kur už kelių mylių senovės vienuolynas mūrais boluoja, o dar toliau – dangus su žeme susisiekia.

Atkalnėse krūmeliai, gal netyčiomis ūkininkų paliekami, rūtų darželiais žaliuoja. Pakalnėse juodalksniais apaugę paversmiai ir kur ne kur kaip šašai melsvuoja senkapiai – dirvonai.

Kur plika, aštrus vėjas smėlio šonuose baisias žaizdas padarė; įdubo jie ir prisiželdė jaunų pušelių, lyg žaliu lopu užsilopė.

Toliau antras milžino kirtimas – tarpukalnė, kur aukštas Juodonių piliakalnis, Valiulio saugomas, iš senų senovės sargybą sergti.

Visa tai apžvelgęs, ištiesė kiek begalėdamas aukštyn rankas, neapsakomu pasigėrėjimu patraukė gimtinio oro ir, pilnai patenkintas, ištarė pats sau, tyliai lyg vėjelio dvelkimas:

– Ak, kaip čia ramu!

Mažas jo protelis nė nemokėjo visą Lietuvos malonumą kitaip išreikšti. Tik kitaip jo ir neišreikši.

Šveicarijoje, Norvegijoje ir dar kitur aukšti pliki uoliniai kalnai savo viršūnėmis debesų siekia. Aukštyn žiūrint, galva sukas; jų suvirtimas jūrių ar ežerų pakrantėmis perima žmogų baime, nužemina, smelkia. Puiku ten, iškilminga, bugštu, tik vienoje Lietuvoje tėra – ramu. Čia pasižiūrėti, Lietuvoje – gyventi. Ramumą, graudžios poezijos sparnais pasitaisiusį, Lietuvoje terasi.

– Per pirštus, kas kišis per anksti! – ūmai šūktelėjo Laurukas, kasikliu ant ugniakuro mojuodamas ir nekantruojančius draugus gindamas nuo mėginimo, bene jau iškepė. – Nei sušilti bulvėms neduosite...

Saulius krūptelėjo. Draugai paklusniai pasitraukė ir laukia, kad viršininkas, pirma pats pamėginęs, tars iškilmingai:

– Jau.

Tai išgirdę, besočiai kimba į karštus pelenus tiesiog pirštais, nudegdami ir padaužinėdami juos į šlauniotes, ryja karštas bulbes tokiuo godumu, kokio teišmoko tikras badas ir valgumas jaunų, išsibėgiojusių vaikų. Tikinu, kepti svetimų kraštų kaštanai vieni niekai prieš lietuvių lauke keptas bulbes!

– O tu gi, Sauliuk? – susigriebia Laurukas, užmiršęs draugą. Jis stovi kiek tolėliau vis taip pat įsižiūrėjęs į tolį, lyg nieko nejusdamas, kas čia aplink darosi. Tai išieškojęs pelenynę ir beradęs paskutini dvi, ištiesė jas draugui.

– Te, žiūrėk, kokios gardžios!

Sauliukas nežiūrėdamas paima, nežiūrėdamas padėsto iš delno delnan ir vėl krūpteli.

– Ka ka rie ka! – atėjo garsas nuo tolimos Pakalninės. Tai gaidys skelbė ateinantį vakarą.

Gi saulelė tikrai vis žemyn leidžiasi į savo auksinius vakarų rūmus. Jau ir už miško. Jau medžiai savo ūksme visą slėnį užklojo. Tamson skęstančioje girelėje atsiliepė slėpiningas ūžimas ir šnibždesys. Pakirdo miško būtybės ir ėmė šliaužioti po medžius. Dabar į tamsią krūmynę nei už ką nebebūtumei vaikų įvaręs.

Gamtos paslaptinėn tardamas, ėmė šnibždėti Sauliukas, lyg poterėlius kalbėdamas.

– Vieną kartą pačiame vidunaktyje eina žmogėnas takeliu pro aną kalnelį pabalyje ir vis galvą laužo: kam šis kalnelis Gaidžkalniu vadinasi. Tiktai: ka ka rie ka! po pat jo kojom. Žiūri, gi kalnelyje stovi didelis, puikus, raudonas gaidys. „Tai žydas besinešdamas bus jį pametęs, – sako. – Reikia jis sugauti, potam da lapė praris". Ir ėmė gaudyti. Sugaus, du auksinu gaus. Naktis tamsi tamsi, o gaidys kaip žarija žėri. Griebia, o jis antrapus kalnelio šmykši. Apibėgs aplink – gaidys šiapus kalnelio bestovįs. Suprato žmogus, tai pinigus, ne gaidį esant; jei pagaus, ne du auksinu gaus, tik visą lobį čia išsikas. Ir įniko gaudyti. Visas sušilo, drapanas nusivilko, užilso, vis dėlto nesiliauja, gaudo ir gaudo, vaiko ir vaiko. Ka ka rie ka! – pragydo gaidys, ne tas, kurį gaudė, tik Pakalninėj, kaip dabar štai. Kva kva kva! – prapliupo kalnelio gaidys tan balsan tokiuo velnišku juoku, jog žmogus krito nebegyvas. Rytą rado jį čia pakalnėlėje.

Daugumas naktigonių ir dabar vidunakčiais matą kalnelyje auksinį gaidį, tik niekas nebedrįsta jo gaudyti. Nedrįsta nė gulti jo paantvalnyje, nors ten sausiau: kaip tik užmigs, čiūkš juos už kojų nuo kalnelio ir nutraukia. Užsitrauks vėl, atguls, užmigs, čiūkš ir vėl apačion. Kol nenuvaro iš tos vietos.

– Lauruk, eikiva kurį vidunaktį su tuo Gaidžiu pasikalbėtų! Jis daug mums apsakytų. Gal pasirodytų, kur jis kalne gyvena, ką ten veikia ir su kuo. Nejaugi vienas per amžių amžius? – pabaigė savo pasaką Sauliukas.

– Ką kliedi, Sauliuk? Ar taip pat nori galą gauti? Šiaip jau aš dažnai ten arklius vedžiojuos. Tik naktį... ne, aš neisiu! – nesutiko Laurukas.

– Tai aš vienas nueisiu, – pabaigė Sauliukas atkakliu, bet kitų neverčiančiu balsu.

Niekas jam neatsakė. Visi stovėjo dar labiau pabūgę; dar nedrąsiau, kaip visados Sauliaus draugėje.

Lup lup lup! ant jų galvų.

Vienu matu visi vaikai atsidūrė pakalnėje. Beliko nėmaž nenusigandęs, nors krūptelėjęs, Sauliukas ir Laurukas. Laurukas taip pat ėmė bijoti vakaro, tik drąsinos ir nepadorėjos draugo, kurio niekados neapleido.

– Sauliuk, kas čia? Bene „gaidys"? – nusitvėrė jį už rankiotės.

Tai buvo du kėkštu, užuodžiusiu mėgiamąsias bulbes.

Sugrįžo ir draugai.

– Žarijų palikti negalima: dar miškas užsidegs. Tik kuo vandens iš markos parnešti? – rimtai susirūpino Laurukas.

– Gi mes patys užliesime... – atsiliepė kažin kas.

– Tik drįsk! – atšovė Laurukas, kumštelį rodydamas. – Ugnelė paniekinti – nuodėmė, dar supyks ir atmonydama namus sudegins ar paniekintoją spuogais išbers. Ji reikia tyru vandenėliu užlieti. O kad tokio nėr, tai užkaskime smėliu.

Susarmatytas vaikiukas, nieko nebeatsakęs, pats pirmas kibo į darbą ir, užrausus ugniavietę, pamaldžiai ją peržegnojo. Tik taip padarius, buvo galima ramiai grįžti namo, tik taip buvo tikri ugnelę nieko bloga jiems nebedarysiant.

Saulelė ir visiškai užsileido už kalno. Tik raudonas kaip kalnelio gaidys dangus bereiškė vietą, kur ji dingo ir koks bus rytoj oras.

Namo, namo, vaikai. Žiūrėkite, ką jums namiškiai bepasakys už tai, kad taip ilgai užtrukote!

Vaikai grįžta atgal taip pat tekini, kaip ir atbidzenę, tik vis dairydamies atgal, lyg gailėdamies, jog turi palikti tą ramią ir įdomią vietelę.

Rytuose dar įdomiau: ten Piliakalnis, ten Valiulis, ten šilelis su dreve galiūne.

Už tarpinių klampynių, ten, kur slėnys ima palengvo šlaitu aukštyn kilti, augo gerai jau praretintas šilelis, taip kuopnus, kaip neesti nei gryčia, kunigo laukiant, smėleliu pabarstyta, šakelėmis pakratyta.

Niekados pabaigtinai nenukertamas, tik retinamas, išsiimant atskirus šiam ar tam tinkamus medelius, tai drūtesnius, tai laibesnius, medžiagai, ne kurui, šilelis nebuvo nuobodžiai vienodas, lyg dirbtinai auginamas ir pakarpomas. Čia buvo sienojų, buvo gegnių, karčių; buvo botkočių ir padaigų. Ir ant visos tos jaunuomenės viešpatavo milžinas senapušė drėvė,

viena pati tos eilės bepalikusi. Ji pakirsti dar niekam nebuvo atėję į galvą, kad ir kažin kaip reikėjo lentų ir kuro.

Kupli kupli, aukšta aukšta senapušė rodės tyčia išdaiginta ir laikoma, idant valdytų prižiūrėtų bent šimtą kartų jaunuomenės, kurią ji pati buvo pasėjusi kalnų kalneliuose, pakalnių pakalnėlėse. Jos šakų buvo nedaug, netanku, užtat kurios buvo, buvo kaip ištisi nuo kamieno atkragę medžiai sienojai. Jos visos tebežaliavo viršūnėse, tebebuvo pilnos gyvybės ir galybės. Niekas jų skujų barzdų pušinėms nebesilaužė, nes nebepasiekė.

Tokią daugybę grūdinių ževelių berdama, ji viena pati būtų užsėjusi visą Vaduvų kraštą; būtų visoms pušelėms tapusi motina, senė ar praprasenolė, kaip buvo papiliakalnėje. Taip pat būtų jai derėję kalne stovėti, kaip jai čia derėjo: tokį ji darė užbaigtą įvairialaipsnių medelių miškelį-bukietą, jog, rodos, pakirsk ją, nebeliks nei paties šilelio. Jis sumažės, taps nebe girelė, tik krūmas, ir visai nebebus įdomus.

Piliakalnis anapus tarpukalnės, senapušė šiapus buvo du draugu, lyg kad ne taip skaudžiai nuobodu būtų pavieniui amžinybė amžinėti. Kas joms, rodės, ta upvietė tarpukalnėje, ta borsiukynė ir lapynė, visa tamsiai prižėlusi alksnių? Kas net saviškiai neūžaugos, kurie ničnieko nežino, ką žino ir yra mačiusi senapušė ar piliakalnis?

Gryna gryna tol aplink miško patriarchą. Jokios čia nešvarybės, jokios puvenos; nė žolė čia nežėlė kaip toliau tankia, gauruota veja, slepiančia savąją tam tikrą mažutę augmenijos ir gyvijos valstybę. Jokios kirmėlaitės. Ką besakyti apie gyvates: joms čia, kalne, per sausa. Vieni rinktinio gražumo drugeliai, ne tokie kaip kopūstiniai, linksmai, vikriai plavena. Ir ilgakojai žiogeliai spragsi šokinėja lyg užsukamos plieno plunksnelės: jokio nėra reikalo, o šokti reikia, nes taip jau – užsukta. Dar zvimbauja keistos miško musaitės, ne tokios kaip trobose arti mėšlynų.

Visais dienos laikais po senapuše esti taip ramu ir jauku, kaip esti glaudžiantis prie senelės šono. Ir dar nebuvo tokio, kurs, eidamas pro šalį, nebūtų čia atsisėdęs ir gerą valandą saulės atkaitoje pasikepinęs.

Senas senas, visai persenęs diedas Valiulis, kurį dievai užmiršo, nuo kurio visi žmonės savo būdais nutolo, neblikus drevės, gal visai nebebūtų atšaukiamas iš savo kalnelio.

Jei tau nebaisu nuo drevės nusileisti pečininkais, borsiuku prasiskinti per tarpukalnę, pro pat kapelius ir vėl pečininkais pakilti į Piliakalnį, tai pakilus ir visai nebebus baisu.

Lygu lygu piliakalnio viršuje, tankiu pušelių šepečiu apaugę; liūdi liūdi jis, akeles pražiūrėjęs į bekraštę tolybę vakaruose, kaip liūdėjo maža švedų sargybėlė, palikta čia apsaugai, akimis sekdama puikią savo kariuomenę, tirštais pulkais traukiančią į tolimąją šalį pelno ir laurų. Ar begrįš jos pasiimtų? Ar beras ją visą? O gal užmirš ją, be jos sugrįš per Baltiją į šaltą, bet gražią, kalnuotą savo tėvynę? Kaip tegali liūdėti švyturio sargas, paliekamas tuščioje saloje gilioje jūroje; niekas jo neatmena, niekas nesidomi, nors visi seka jo žiburį – žymę.

Švyturio sargui norsgi retkarčiais bent valgyti atveš. Piliakalnis nebe metais, amžiais skaito, kaip liko vienišas, lapių ir opšrų belankomas, tarp krūmų ir pelkių. Ir dabar jau šventvagystė tau pasirodytų, jei jo višuje išspruktų bent vienas linksmas žodelis, lygu kapuose. Didžiausi rėksniai vaikiščiai čia nurimsta, labiausiai įsiplepėjusiems šnekos čia nutrūksta.

Ir grįžta kiūtina lankytojai atgal, vėl palikdami pilę vieną amžių paslaptinę slėpti.

Kas nenorėtų jo jaunystę atspėti? O gal nebeverta? Taip dabar viskas kitaip. Senapilio laikų viena kalba beliko, ir ta pati vis labiau teršiama ir apvaginėjama, kaip ir pats piliakalnis vis labiau ūriojamas godžiomis rankomis žmonių, kuriems ne senovė rūpi atminti, tik didesnis gabalas duonos pilvan įsikišti.

Čia gūdu, jei ne baisu. Čia patys atšalėliai žmonės kalba 3 Sveika Marijas papiliakalnės kapeliuose, ne iš baimės, iš pamaldumo, kad, slėnin grįžtant, neimtų nuo Piliakalnio akmeniniai kamuoliai riedėti vytis, kad per atkalnės žvizdrą numirėlių kaukuoliai, nematoma ranka paritinami nuo kapkalnio, neimtų tarškėti, kad nematyto didumo paukščiai neimtų tylomis lydėti ir tu neatsigostumei, ko gi jie iš tavęs nori.

Čia viskas gyva ne šio pasaulio gyvybe. Naktigoniai matę net atkliamėšlius papiliakalnės pievoje pačiu vidudieniu ar vidunakčiu imant zuikiais žaisti, kits kitą gaudyti, vienas kito vieton stoti, kaip vaikai daro.

Kas, kada ir kam tą piliakalnį susipylė, jei pylės? Kas bent ant viršaus juodžemio užbėrė prinešiojo, jei paties kalno nepylė, tik skritino? Jis senesnis už švedkalnius, kurius kariuomenė kepurėmis susipilstė: apie jo pradžią bemini pasaka apie Lietuvos milžinus.

Kam jam aure uola it gumbas iš šono svyra svyra žemyn ir vis nepabaigia išgriūti? Ką ji ten dengia? Duris į rūsį, kur sukrauta Lietuvos turtai lobiai, Lietuvos galybės pabūklai: patrankos, šaudyklės, kulipkos ir kitas kas? Kokie didvyriai juos ten saugo ir laukia nesulaukia, kad kas tą uolą pakastų, nuritintų, atidarytų duris ir išleistų aikštėn – tautos laimę.

Kai tai įvyks, nebereiks nei piliakalniui čia stirksoti: jis sugrius subyrės, niekais virsdamas, nes bus jau savo sargybą išsergėjęs. Bet kol tai neįvyko, neramu ir pilna ne šio pasaulio gyvybės aplink piliakalnį. Visi jo lenkiasi. Niekam čia nejauku, kaip kad tavęs kas klauso, o tu jo nematai. Antai dvarininkas sumanė iš liaudies atimti tarpines ir praliejo kraują, tiesa, tos pat liaudies, ne savo. Antai paantvalnio versmynas kitą poną su visais arkliais ir karieta bekeliaujant už kažin ką prarijo. Čia tarpukalnėse slapstėsi galvažudžiai, tykodami keleivių didžiuoju keliu keliaujant. Kaip dabar šie kapeliai lindi tarp piliakalnio ir alksnyno, taip lindėjo čia keršytojai už liaudies nuoskaudas.

Ne! Po tarpukalnės pečininkus skyrium čia niekas dar nėra laipiojęs, ypač piemens. Ir vyresniesiems plaukai šiaušias iš baimės. Ne! Čia baisi ir nelankoma vieta ir gal dėl to tokia tyli ir rami. Rami – žvėrelėms, bitelėms, ne žmonėms.

Į šitą vietą kelią pravedė ir visas paslaptis Sauliui išpasakojo Laurukas. Jis visa apylinkėje žinojo, visa jau buvo susekęs ir ištyręs, nei vieversėlio gūžtelė nuo jo nepasislėpė.

Įsakė jam motutė palaužti pušinę krosnies padui šluostyti. Vienas pats bijodamas eiti, Laurukas pasitelkė Sauliuką ir

visus sodžiaus „makanikus“ draugus, taip pravardžiuojamus už tai, kad niekados nestoja be išmislų.

Pralenkę visas kalbamąsias vietas, kur dažniausiai vaidinasi, šiaip taip apvalia kartimi it katinai tvora perėję iš tarpinės zliaukiantį platų perkasą, pilną juodo purvo, kurio dugno nė su ilga kartimi nepasieksi, vaikai atsidūrė atkalnėje ir veikiai murktelėjo į šilelį, visi perimti didžiausios baimės, nes tai buvo pats vidudienis.

Bet štai iš vieno medelio kitan striktelėjo voveris, ruda ir, jiems pasirodė, nepaprastai ilga, kuone viso masto. Uodegą ištiesus, ji skrido it paukštis, lengvai pataikydama ant laibiausios šakelės ir vos vos ją telinktelėdama.

Toje akimirkoje vaikai užmiršo visą baimę, visus pojuokus, visus piliakalnius ir pakėlė tokį ergelį, tokį pašėlusį šauksmą, kokį vargu bau kėlė piliakalnį kitąkart atakavę priešininkai.

Staigiai išgąsdintas žvėrelis, visą atsargumą užmiršęs, šoko ant senapušės ir pasislėpė. Vaikai žiūri: gi aukštai tarp šakų dūli kaip triausė voveries lizdas.

Laurukui nereikėjo sakyti: žiponėlį numetęs ir juostelę susiveržęs, jau šliaužė į drūtą medį kaip meškinas prie avilio. Kiti visi, galveles aukštyn atmetę, sekė kiekvieną jo sukrutėjimą, rydami seilę iš baimės, kad tik nepasilaiduotų; pasilaidavęs nors vienam akimirksniui, jau nebeįtemptų savo raumenų ir gautų pabaigti šliaužti žemyn.

– Lipk, lipk! – tvirtino draugą, bent aštriais savo žvilgsniais, jei ne kuo kitu paremdami jį iš paskuigalio. Vaikų gyvybės magnetizmas neabejotinai lengvino jam lipimą, bet šakos vis tebebuvo aukštai, medis vis tebedrūtas.

– Ar įlipsii? – šaukia iš apačios tokia baime, lyg nuo to įlipimo būtų priderėjusi jų pačių gyvybė.

– Įlipsiuu! – ateina iš viršaus atkaklus balsas. Laurukas įnirtęs, nors palengva, bet neatsileisdamas, kilo aukštyn, taip kietai rankom ir kojom apkabindamas medį, jog rodės priaugusi pintis.

Štai pagaliau ir šakos. Kaip gražu už keturių penkių sieksnių nuo žemės ant šakos ilsėtis!

– Aš karaliauju! – šaukia Laurukas, pasididžiuodamas įlipimu ir patenkintas užmokesniu už vargą. Patys žinote, kaip malonu vaikams po medžius laipioti, po urvus šiaudynėje landžioti ar ką panašiai į laukinius daryti.

– Tu per ilgai nekaraliauk! Geriau pabaik lipti lizdą ir išimk jauniklius, jei yra! – nekantriai šaukia iš apačios pavydelninkai.

Lipa dar aukščiau. Štai kiša ranką į kinį.

– Ar yra? – šaukia iš žemės, nebeiškęsdami įdomumu.

– Ojoi, kad įkando! – sukliko viršininkas ir, voveris palikęs, nei šakų nebežiūrėdamas, pasileido žemyn šliaužti. Keliolika sekundžių, ir žlebt žemėn. Striktelėjo, griebės už pilvo galo – visas tarpukiškis kaip su selvasaru išdegintas: nei siūlelio drobinių kelinėlių.

– Nu, duos dabar tau močia! – tarė vienas draugas tokia neskanumo mina, lyg kad jo paties būtų laukusi pirtis už drabužėlių draskymą.

– Tai tau pačiam močia duoda už kiekvieną padarytą skylę! – atsikirto ir be to piktas Laurukas, čiulpdamas iš įkąstos rankos kraują.

Voverys nors užpuoliką atmušė, tačiau ir pačios išsigando ir viduje neberimo: visos trys išspruko iš lizdo ir lengvais, drąsiais šuoliais persikėlė ant kito medžio. Vaikai barškinti jį, voveraitės dar ant kito, laibesnio; vaikai jį pakratė, ir voveraitės it kankorėžiai žlebt žlebt žlebt žemėn. Jos bėgti, vaikai vyti, kas kurią matydamas.

Laurukas ir čia pasirodė už kitus vikresnis, nors su kelinėmis, kurios jam vos pasturgalį bedengė. Tarp pušelių žemėje pasiritęs, visu kūnu voveraitę užgulęs, jau nesavu balsu lyg skerdžiamas klykė triumfą. Jaunutis žvėrelis, nežmoniškai sugniaužtas, vos bevirpėjo. Tačiau tuojau atsipeikėjęs, ėmė taip raitytis ir iš rankų veržtis, jog Laurukui, nenorint paleisti, nieko kito nebeliko bedaryti, kaip įsileisti ją sau į antį, susiėmus rankoves ir pilvą.

Pušinės šiuo kartu, tiesa, nebepasilaužė, užtat grįžimas buvo taip rimtai iškilmingas, kokio nė Rymas savų karvedžių su sugautu Afrikos karaliuku grįžtant nebuvo matęs.

Pirma dideliais žingsniais sparčiai žingsniavo nugalėtojas Laurukas. Sučiauptos jo lūpos ir suraukti ančiakiai reiškė jį bevelysiant duotis visą nugarą sudraskyti, kaip sudrisko jo kelinių klynas, neg paleisti voverį.

Paskui jį smulkiais žingsneliais kiauliarisčiu ruseno kiti, kartkarčiais užbėgdami Laurukui už akių ir kumštelėmis grasydami:.

– Nepaleisk!

Saugauta voverytė veikiai apsiprato pas Narvilus ir buvo didis visų namiegų žaislas, kol besvavalydama įkrito į statinę su vandeniu ir ten gavo galą.

Iškilmingas pakasynas su giedojimais ir pamokslu iškėlę juokais, iš tikrųjų ilgai ilgai visi makanikai, ne tik namiškiai, gailėjos „kaltadantės". O jei basynų nesėdėjo, tai nebent tik dėl to, kad 1) vasarą nors vieną valandą išsėdėti vietoje buvo nepakenčiama kankynė, 2) kad ir be to per kiaurą vasarą buvo basi.

Nuo to laiko Sauliukas dažnai pats vienas, baimės neišmanydamas, čia valandomis sėdėjo ir šimtą kartų perminėjo visa, ką tik buvo girdėjęs apie Piliakalnį ir jo Valiulį. Šimtąjį kartą girdima pasaka vis jam rodės nauja, vis jam davinėjo naujų jausmų širdžiai ir naujo sielavarto.

VALIULIO PASAKA

Senas senas buvo dievų medis Ąžuolas, augmenų karalius – Juodžius. Jo milžinkapiui Kelmui – jau gerai į antrą tūkstantį metų. Vis dėlto Juodžius – tik pats jauniausias gentis tų Lietuvos milžinų, kurių čia pilna būta tais laikais, kurius bemini pasakos. Nei pats Juodžius nebeatmena, kaip jų čia dideliais, dideliais klumpiais po balas klampota, po vandenį pūškota.

– Ar negerovė čia Lietuvos žemę taip sudarkė?

Gerai sako dainius Baranauskas: „Kalnai ant kalnų ir ant tų kalnų kalnai ir maži kalneliai".

Neva piktai kreita „lietuviai, per amžius buvę" jos šeimininkai ir naudotojai. Gi širdyje laimina tas darbščias pajėgas, tuos milžinus, kurie čia keliones keliavo ar vietoje ruošės žygiavos, išmindžiodami slėnių slėnelius, prikaupinėdami kalnų kalnelių.

Eina milžinas, po juo žemė linksta, žemių, vandenų jam į klumpius semias. Žengs kelis žingsnius, jau ir pilni. Iškratys žemes iš klumpio – tai tau ir kalnas ar kalnelis; jei mažiau būta prisisemta – tai tau kalva ar kalvelė, jei dar mažiau – tai kaubrys ar nuovalys pasidarė. Šliūkšterės vandenį iš klumpio – už mylios, už antros ežeras atsivėrė, čia pat gi, buvusiojo vandens vietoje, žemę arkis ar viksvų pjaukis.

Ir pridarė milžinai Lietuvoje tokios įvairybės, kuri tik žmonių akis savo grazna džiugina, o širdis derlium malonina.

Miela malonu Lietuvoje ne tik dėl to, kad įvairu, dar ir dėl to, kad įdomu, slėpininga. Visa jos gamta tai vienas ištisas geriausis senovės dokumentas: tik mokėk jo raides paskaityti. Niekur kitur nerasi, – tai visi žinovai pasako, – tiek geografinių vardų kaip Lietuvoje.

Čia kiekvienas kalnelis, kiekvienas pievokšlis, ką besakysi apie upelius ir ežerėlius, kalba mums tokiais senoviniais vardais, kurių reikšmės nė neatspėsi. Kas kaimas, tokių vardų po keletą, net po keliolika, be pastarųjų vietovardžių: parūdimių, pabrasčių, paraisčių, užbalių, išgenių... Aure vienam Juodžiaus kelmui kiek senovės draugų ir kaimynų: Beragis, Dviragis, Vasintas, Alaušas; Jera, Malaiša; Popšutė, Pagrubis, Gaidžkalnis, Valiulis; Įvodos, Kovynė, Vaduvos, Žigė ir kiti. Visi jie kitą kartą buvo gyvi ir tebėra gyvi žmonių padavimuose.

Kas visa tai atspės, kam, dėl ko ir-kada taip praminta? Oi, kad kas tai įspėtų: daug ko jie pasakytų. Tik ar bėra kas bent mėgintų atspėti?

O, dar yra! Tai mes, rašytojėliai, poezininkai, burzduliai, žyniai, vaidilos. Milžinai išnyko, tik mes juos tebematome, nes jų dvasios paliko ir šneka mums iš savo milžinkapių, šneka iš

Juodžiaus kelmo, šneka iš Valiulio kalnelio, iš piliakalnių skardžiuose ir iš kūlgrindų neišbrendamose klampynėse. Kam gi būtų kadaise pilstę kapkalnius, jei ne ainiams pasakyti, kas po jais guli kūnu, kas ant jų dvasia liūdi? Klausyk jų – atsakys.

Mėnulio pilnatyje dvyliktą nakties ar giedrą vidudienį, kada visa, kas gyva, nurimsta, net ir laukų darbininkėliai sugula pokaičio, gi tau, dykiniui svajotojui, pasidaro taip liūdna, kad nebesižinosi, kas bedarą, – eik tada dar toliau iš žmonių skruzdėlyno, kur už balų pelkių, miškų, ežerėlių, išsirink patį aukštąjį kalnelį ar piliakalnį ir pasieškok tokio žodžio, kurs atkviestų bent vieną milžino dvasią. Jei tu būsi pasiilgęs, tu rasi tokių žodžių:

Oi, Valiuli, Valiulėli, Valiulėli!
Oi, Valiuli, Valiulėli, Valiulėli!
Oi, Valiuli, Valiulėli, Valiulėli!

Kam tu pyleis šį kalnelį, šį kalnelį?
Kam tu kaupeis piliakalnį, piliakalnį,
Tokį aukštą apskrituolį?

Ir ims tau Valiulio dvasia alduoti poetų lūpomis, istorijos žiniomis, žmonių pasakomis. Tik mokėk viską suimti liūdnon savo širdelėn.

Ūžė braškėjo medžiai nuo vėjo
Ten, kur lietuviai gyveno.
Ten miškai siaudė, ten meškas gaudė[149] –

vieni patys tų tankių gyventojai. Svetimas čia nė kojos neįkėlė. Kas gi įkėlė, tuoj tankyje paklydo ar baloje prasmego, nes taip baisiai juos lietuviai užkeikė:

– Kad tave, svetimasis gude, Perkūnas kur girioje užmuštų!

– Kad tu, likęs gyvas, kur baloje prasmegtumei!

Girios ir balos ilgai laikė lietuvius užstojusios nuo nevidonų užpuolikų. Tol, kol Straublys neišgėrė vandenų, patiekdamas girinaičiams dirbamos žemės; tol, kol jų nepriviso tiek, kad noromis nenoromis teko išeiti į aikštes ir pasirodyti svietui.

Ilgos, ilgos lietuvių trimitos, garsus, garsus jų girioj šaukimas. Vis dėlto nesiskverbs tol į girią, nesukvies iš toli aikščių ginti. Telkti talką prieš priešus – tai kalnų dalis. Ir jie ėmė lietuviams tarnauti: ar mums būti, ar žūti – bet tik drauge visiems.

Ir pasiūlijo lietuviams aukštuosius stačiaskardžius kalnagalius, įsikišusius į vandenį ar į liūną, iš kur matyti tol tol palei slėnį, palei pelkes, palei ežerą, kurių pakraščiais žmonių kibžda. Susipilkite kalvas dar aukščiau, nusiūriokite šonus dar staigiau, kad niekas į juos neįliptų ar lengvai nugriūtų pastūmėtas. Užsikirpkite aplink kalną pečininkus – terasas, užsitverkite nuo vylų stipriom sienom: teskrendie iš už jų – jūsų vylos, telekie iš už jų – jūsų akmens ir rąstai, ar deganti derva, ar karštas vanduo. Jei betgi išlauš vieną sieną, smukit greitai už tos, kur aukščiau. Netesės ir antroji – tai pats viršus dar liko. Nejaugi priešas nepails, viso vieko neišgaišins?

Ir mes pylėmės piliakalnius tarp girių, kad žiūrėtų į tolį, kur gyvenimas kibžda, kad iš tolo matytųs, kas čia daros. Susikurk viršuj laužą nakties laiku – per tris mylias matysis pašvaistė ir be varpo duos žinią pavojaus. Slėpsis vieni į tankį su turtais; vyrai šoks į pilkalnį stuburgaliais kauti tų, kas nekviestas bus čia atėjęs.

Ir žiūrėjo apylinkių žmonės dieną naktį į savo sargybą, į piliakalnį aukštą, ar neleidžia jiems kvieslio, kaip šienautojai dairos į dangų, ar nežada lyti. Jei ramu „iš tos pusės" – širdys džiaugės ir laimino – kalną. Jei laiku davė žinią, pavojui ateinant, vėl laimino kalną, kad nedraugas ūmai neužklupo. Ir piliakalniai virto – Tėvynės Sargais.

Čia mes rinkomės gintųs nuo priešų, iš čia siuntėm visur laukabėgius, kad, nuėję lig sienos ir tol dar už sienos, sektų žingsnius kaimynų ir jų žygius skaitytų; grįždami gi žinių palikiotų ten, kur stovi sargybos kaip mūsų pilkalniai, ar sutelkę talkas čia paliktų.

Čia gyvenimas virė ir dieną, ir naktį. Žmonių būriai tai rodės, tai nyko, ir nieks nežinojo, kur, į kokią tankynę; kur juos deda Valiulis, vaidila ir žiniuonė. Gal juos veda į mišką, o gal ir į rūsį, kad iš žemės išdygtų, kai bus reikals.

Čia mes garbinom dievus ir prašėm, kad padėtų. Čia mes deginome ugnį, ne skiltuvu skeltą, ne iš pinties įžiebtą, tai ir gesti neleistą. Dieną naktį ugnelė rusėjo; dieną naktį kalbelės tekėjo tų, kur mokės visą kraštą pažinti, jojo žmones ir dievus, ir patyrė, kas buvo.

Nuo kas buvo į kas bus – tik vienas žingsnelis. Mūsų žyniai – vaidilos: ne krivūlė jųjų galybė, tik protas. Kol čia buvo ilsėjos, bėrė mokslą, gydė kūnus ir sielas ramino, švietė protus ir ateitį lėmė. Tai ir plūdo svietelis į piliakalnį mielą, kad ir kuokas nameliuos už durų palikę. Kaigi grįžo atgal, širdys, mintys jų – čia, kalne, paliko.

Grįžo žmonės namo ar toliau kur keliavo, aš gi vienas, Valiulis, čia kalne likau sargu žmonių, tėvų žemės, kursčiau ugnį ir kroviaus naują laužą kaip trobą, kad vėl būt kas uždegti. Laikiau ugnies gyvybę, laikiau tautos gudrybę, susiėmęs į protą ir širdį, ir pats tapau – išminties pilnas.

Daug daug metų praslinko, kaip piliakalnis rados, ir vis žmonių jausmai jįjį gaubė ir kaitino iš tolo. Ir tapo jų prisigėręs kaip pintis. Visa, kas šventa; visa, kas galinga, čia pat susirinko: kalnas tapo – slaptimis ūdrotas. Čionai rados visa, kas buvo, ką matė žmonelės ir ką norėjo matyti, nors nematė.

Viršuje buvau aš, buvo žynių ir laukabėgių, – tai žmonių akims. Gi jų širdžiai, vaizduotei buvo kitas pasaulis, tai ten, kur uola aure laiko duris užritus. Ten žmonelės suskrovė visą savo reikiamąją galybę, kurios turi susrasti, valandai atėjus, nors akims jos ir nėr.

Ir pasidarė Lietuvos piliakalnis toks pat paslaptingas kaip sfinksas Egipte: ar jis žiūri tolyn, ar į vidurį savo, ar galvoja ir ką jis ketina, tai atspėk. Jei atspėsi, daug daug sužinosi, tiek daug, kiek aš kad žinojau, Valiulis. Man atviros buvo žmonių, gamtos ir to piliakalnio sielos, nes gamta ir jos kalnai – taip pat turi sielą.

Aš mačiau, gamta jautė, kada Straublys baigs darbą – slėnio vandenis išgerti, ir nerimom. Sukilo vandenai, savo galą išvydę. Taškės blaškės į kriaušius, daugel žmonių skandino, daugel žalos jiems darė, kol susprato juos nuraminti. Siuntė

žmones ant šito kalnelio, kad įspėtų vandens vardą, kuriuo skiriama jiems yra vieta. Tars jų vardą ne tą, kurs jam nepritinka – tykš vanduo aukščiau kalno ir nuplaus neišmanėlį spėjiką.

Daug jų žuvo, o vandens vis tebenerimo. Ir atėjo žmonės į mane.

– Oi, Valiuli, žiniuone, dievų tarne, tėvynės sargeli! Jei dar yr kam atviros paslaptys krašto, tai tik tau. Tiek jau metų tu renkies žmonių išminties ir dievų norų, tiek jau metų juos derini savo genčių milžinų palikimams, – tark dabar savo išminties žodį: skirk šiam gaivalui atilsio vietą.

Pasirengiau mirti, tik ne ant laužo, kurį pats buvau susikrovęs: vandeny. Vilkaus kunigo rūbais, baltais ilgais trinyčiais, stojau čia ant kalvelės ir sušukau:

– Ramaus, nors gilaus Beragio sūnau, ežere! Teišdygstie tau du ragu už tavo piktą neramumą: šėlk sau sveikas, bet tik – gale slėnio!

Ir sustūgo vandens aplink salą, bet neb keršto balsu, nepravardžiavimu užgautu, tik džiaugsmu, kad jiems rasta pagaliau rimties vieta.

Taip ir rados – Dviragis, neramus Salų ežers. Gi šią kalvą Valiuliui milžinkapiu skyrė.

LIETUVOS ŽODIS

Vieną rytmetį mieguistas ne mieguistas, į saulę įsimeldęs ar tik įsisvajojęs Sauliukas, vos atsipeikėjo, išgirdęs motinos balsą:

– Sauliuk, ko gi tu vėl taip anksti atsikėlei? Ar nesveikas esi? Bene sopa tau pilvelį? – teiravos rūpestinga, mylinti motinėlė.

– Eikš, pieneliu tuo tarpu papusryčiausi, kol ko šilto pravirsime!

Saulius šiuo sykiu pabučiavo mamą lyg nebe savom lūpelėm ir nusekė paskui ją į vidų. Bet puodelio pieno nepalytėjo.

– Mama, ar tamsta buvai kada nors Piliakalny? – paklausė. Iešmantienė, sveika, gerai išsiilsėjusi moteriškė, dabar švaistės puodais ir visokiais kitais indais, kad net viesulą troboje kėlė. Ir tai energijos negalėjo išgaišinti. Tad mielu noru pasidavė sūnaus provokacijai ir ėmė liežuviu it miliniu klebetuoti, gal ne tiek Sauliui, kiek savo atminimams.

– Buvau, kur būsiu nebuvus, nors tai nebe mūsų dalis. Tai buvo senai, kai jauna dar tebebuvau, kai visa, kas baisu, į save traukė. Dabar ko gi aš ten bevaikčiosiu? Galvos paguldytų? Dievai jo nematai! Nerami tai vieta ne tiktai vidudienį ar vidunaktį. Ten juda, ten stuksi. Ten uola iš šono balon kiek jau amžių griūva ir vis neišgriūva. It koks kamštis. Mūsų jaunimas jau nebe kartą mėgino ją pakasti ir žemyn nuritinti. Tik nieko nepadarė. Esama kietai užkeiktos. Ir tasai ją tenuritins, kurs įspės – Žodį. Šito Žodžio patys lietuviai nebežino. Jį bežino kaimynai. Tik pavydėdami nepasako lietuviams. Nes kad pasakytų ar patys lietuviai susiprastų, atsivertų Piliakalnis, atsidarytų dabar ta uola užristos durys, pasirodytų – Nauja Valstybė, kur visi miega, žmonės ir kareiviai, kur visi Lietuvos ginklai ir turtai.

– O kas ten dybą pasistatė? Ar kas ten laipioja saulės patekėjimo sutiktų? – kvotė savo motiną neapsakomai susidomėjęs Saulius.

– Kam gi reikia tos saulės? Ji ir nesutinkama pateka. O dybą pasistatė rusų kareiviai, kad ištol ištol matytųs priešininkai, kurie Lietuvos Žodį žino ir su juo į Piliakalnį eina.

– Kokie priešininkai? Ar jie kada žada ateiti? Iš kur jie bus? – pasipylė klausimai. Tik Iešmantienė, išbėrus visa, ką kartų kartos paliko, viena kitai pasakodamos, daugiau nieko nebemokėjo pridėti.

– Ar aš žinau, kas, kada, iš kur? Priešininkas turbūt baisus, kad jo taip saugosi. Vieni rusų kareiviai jo nebijo susitikti. Tik dabar ir jie kažin kur dingo. Dyba baigia pūti, o vis nėra, kas

joje sargybą stovėtų. Nenori tačiau, kad ir kitas kas ten laipiotų. Tad pastatę ją, smarkiai užkeikė ir susirinkusiems apylinkės žmonėms pasakė: „Šitais spyriais laipioti užginta. Kas neklausys ir žvalgysis po apylinkę, užsimuš negyvai". Kas juos žino, tuos kareivius; gal jie tik nenori, kad kas ten lauktų su Žodžiu ateinant Lietuvos galybės iš Piliakalnio paleistų...

– Mama, nejaugi nėra tokių žmonių, kurie būtų visa to nepaklausę?

– Nėra! Visi bijo užkeikimo. Bijo padėti savo galvą, kad ir už tai Žodį laimėtų.

Ir įstrigo Sauliui įkyri mintis: kas gi galų gale paleis tuos Lietuvos kareivius iš pilies urvo, kur jie per amžius snaudžia neprietelių užžavėti? Kam kareiviai, pasistatę dybą, taip smarkiai užgrėsė ja laipioti ir iš viršūnės tolyn žiūrėti? Tikrai, ar ne čia tik bus atspėjimas Žodžio slėpinio? Kada gi ir kas išsiras, kurs išdrįs nepaklausyti įsakymo ir pavogti tą slėpinį?

Kas? Kas? Kas?

Ėjo metai, o Saulius vis neužmiršo tos pasakos. Ne tik neužmiršo, bet vis aiškiau ėmė permatyti kiaurai žemę, kaip miega Lietuvos kariuomenė.

Visa, ką tiktai ligi šiol buvo matęs paveiksluose Šventosios Istorijos knygoje ir brolių atsivežamosiose, visa tai, ką buvo ligi šiol pats gyvai matęs ar girdėjęs, – visa tai dabar susirinko į vieną vietą.

Ir susidarė Saulius savo atskirą pasaulį, kur buvo įeinama per Piliakalnį, kur nei galo, nei krašto nebuvo. Žemės luobos, tą užburtą valstybę nuo kitų akių dengiančios, jam nebuvo. Budėdamas ir miegodamas matė ją lyg sambrėškoje, pilną šešėlių. Miškai, upės, kalnai, pakalnės, pilna žmonių.

Vieni, kailiais prisidengę, basi ar karnų vyžomis, slėpinių pilnais veidais, patys slapstydamies tankynėmis, bėginėja iš už vieno medžio už kito, vis toliau, toliau gilyn į mišką, vis daugiau, daugiau žmonių įsižiūrėjusių kažin kur tol, tol, o kur, nė pats Saulius nebematė.

Kiekvienam už pečių didžiausios vytelinės aštrių vylų, kiekvieno rankose tamprūs, kuone dvigubai už juos pačius

didesni lanketai. Dveji metai štai kaip bėga, bėga, ir Saulių pradeda imti nerimas ir nekantrumas: kodėl gi nė vienas iš jų neįtempia savo lanko, nors be tikslo pavėjui nepaleidžia bent vienos vylos? Saulius pažiūrėtų, kaip ji lekia, išgirstų, jis buvo tikras, kad išgirstų, kaip ji zvembia, ir pamatytų, kur ji krenta. Bene būtų tai parodymas, kurlink per visą amžių jam reiks eiti, nes ir to buvo tikras, kad jam bus kokiuo nors būdu parodyta, kur eiti ir kas daryti. Nei dvarininko vežėjo galionai, nei moksleivių sagos, nei bažnyčios kunigų apdarai nepatraukė jo nė vienai valandėlei. Jis nebuvo įsivaizdavęs nei vieno paprasto tako, kuriais kiti keliauja. Jei svajojo apie ateitį, tai apie tokią, nuo kurios galva kitiems sukės ar juokas ėmė, o jam tai rodės visai paprasta.

Antai kitur toje svajonės valstybėje tarpukalnėmis, paupiais slenka graži kariuomenė, tokiais blizgančiais skydais prisidengusi, tokiais blizgančiais šalmais užsidėsčiusi, tokiomis blizgančiomis plieno liemenėmis apsivilksčiusi, kad net akys reipsta. Saulius per tą spindėjimą nebemato atskirų asmenų – bemato sieną iš šonų ar gyvą grendinį iš galvų.

Aiškiai jis temato vieną figūrą, visa galva aukštesnę už kitus, visu apdaru skaistesnę, visu judėjimu drąsesnę. Kas jis? Ak, juk tai – Saulius! Bet kaip jis čia pakliuvo į tarpą lietuvių? Ne, tai ne žydų Saulius, tai savas lietuvių Saulius, bet kurs visa galva už kitus aukštesnis buvęs: Vytautas, Kęstutis, Algirdas, Mindaugas, Švitrigaila, Rimgaudas, Daumantas ar dar kas kitas... Visi Lietuvos istorijos vardai, tik sudrikusia eilia, pakarčiui leidos, jis tai „matė“, ant įžymiosios figūros.

Ak, kiek Lietuvos turėta tų „Saulių“! Juos ir šiandien tebemini pasaulis. Kodėl gi dabar jų nebėra? Argi visus Saulius aukštagalvius nevidonai sužavėjo? Kas ir kada juos visus atžavės? Jei nebegalima atžavėti, tai ar negalima naujų prisidaryti? Kodėl jų niekas nedaro? O gal jų yra, tik jie nenori išsiduoti? Gal ir gyvieji kokių nevidonų sužavėti? Kas tie nevidonai ir kas bus, kurs juos visus nugalės ar atžavės?

Dar kitur pakriaušėmis ir pamūrėmis lyg sėdomis, lyg gulomis kėpso dar daugiau barzdotų vyrų. Nieko aplink juos

nematyti, kas reikštų, kas gi jie tokie buvę, ką dirbę veikę. Gal tai šiaip jau žmonės, kuriems niekas nerūpėjo ir kurie nieko ypatinga negeidė? Tai jų nė kelti nevertėtų. O gal aš jų nepermanau? Jei būtų tokie buvę, tai kodėl jie neišnyko, nesupuvo kapuose po supiltomis kaubrėmis, bet atsirado žavėtojo valstybėje drauge su raiteliais ir pėstininkais, tėvynės kovotojais? Ne, jie turbūt taip pat „Sauliai", nors ne karaliai ir ne kareivos. Gal ir jie tėvynės iš priešininkų rankų vaduotojai, tik savotiški. Gal kokie kunigai, žyniai, rašto ir mokslo vyrai, sumaningi amatininkai? Ne, bus ir jie prikelti...

Juo Saulius augo, juo labiau virė jo protas, vaizduotė vis daugiau gamino prakilnių prakilniausių paveikslų, keisto jų supynimo ir subūrimo. Visus juos krovė į tą savo fantazijos muziejų piliakalnį. Ir vis dar daugiau jų ieškojo. Jis nuolat darbavosi, svajojo lig nuovargio, sunkiai, net sopamai, kol įšėlusios, įsisiūbavusios fantazijos nebegalėjo besuvaldyti, besustabdyti.

Nei darbui dirbti, nei gyvuliams ganyti Saulius darėsi nebetinkamas. Prašomas dirbs, bet nepabaigs, liepiamas eis, bet nenueis. Ir vis dėlto nesupras, už ką gi ant jo vyresnieji pakreitėja ir dažnokai pravardžiuoja:

– Užuomarša!

Kur Saulius ėjo, kur buvo, vis jis kankinosi tuo Lietuvos Žodžiu, kurį kažin kas turėjo jam atminti. Saulė, nėra ko abejoti, tą žodį žinojo, apie tai jam kas dieną paslaptingai mirkčiojo. Bet ar ją išklausi? Antai ir šunelis ilgėjas kaukia svajonių naktimis. Bene jis uodžia, bene atspėja, kad ne viskas yra, ką žmonių akys temato, kad dar yra, ko žmonės nemato ir reta kas tejaučia. Kam gamta gegutei duoda tokį liūdną melancholingą balsą kaip tik tuo metu, kai viskas atgyja ir sukruta džiaugtis? Liūdi, kad ne visi gali pavasario džiaugsmais džiaugtis, kad bent kas turi amžių kalėjime kalėti. Ko ir žmogus ilgėjas, nors viso ko būtų sočiai pertekęs? To, kad ne visi jo broliai – namie.

Ir nebeįvadinsi Sauliaus į vidų vasaros mėnesieną ar kada šunes kaukia, ar kada gegutė sukukuoja. Stovės nustėręs,

išbalęs lyg operaciją daromas, lyg per nevalią iš jo krūtinės jausmą plėštų ir draugėj su kaukimu ir kukavimu ten leistų, kur tas balsas eina. Vis jam rodės, kad galų pagalios atsimuš šitie liūdesio balsai į Piliakalnį, sujudės žavėtieji, šoks iš letargo ir pirmų pirmiausia sušuks:

– Dėkui tau, Sauliau, kad mus užjautei ir savo karštu jausmu it yla mus žadinai iš miego į darbą: valio mūsų – kunigaikštis!

Pagaliau ėmė Saulius visur vienų tik slėpinių ieškoti, net ten, kur niekas jų nė nenujėgė. O visa ko centras vis tebebuvo – saulė.

Baigias štai slopi vasaros diena. Saulė, susiriesdama lig nagelės, švietė per kiaurą dieną, pagaliau privargo, ima vis daugiau sulaikyti spindulių, nuo to pūstis ir didėti vakaruose. Saulius, pasilipdamas ant tvorų, ant vartų, mato, kaip gremzda už akiračio į tirštą tirštą debesį. Štai paskutinį kartą dėbtelėjo mieguistom akim iš už Graužių pakriaušės ir murktelėjo į miegą debesų patale. Darosi prietema.

Iš laukų parbėga kiaulės, avys. Tai neįdomu. Bet antai rimtai, pailsusia eisena ir tolo pareina vėjo prigėrusi, išputusi banda. O viduriu jos – riebus bandos šeimininkas – laukys bulis. Jis visas juodas, tad jo viso temstant nė nematyti. Matyt tik viena balta jo burna, iškilusi viršum nugarų, it tos bandos procesijos vėliava, kuria visi turi sekti kaipo savo kelionės ženklu; nebūtų vėliavos, nebūtų nė bendrumo kelionėje.

Saulius nuo vartų laukia savo draugo laukio, jo yra pasilgęs, jam užanty duonos plutų prisirinkęs. Atėjo laukys ir stačiai į Saulių. Saulius graibos aplink didelius jo ragus, šiekštomis išsikėtusius į šonus, kedena garbanotus jo plaukus, garbanotus tiktai ant burnos. Visi senstančio pikto bulio bijo ir saugos. Bet tarp Sauliaus ir bulio buvo vienodumas ne tiktai burnų baltumo, bet ir lyg sielų bendrumo. Panašumas gėdos nedaro.

Saulius vedas laukį už rago į vidurį kiemo, pasemia jam iš šulinio tyro vandenėlio, pagirdo ir guldo, kalbėdamas lipšnių žodelių ar tokių, kurių kiti visiškai nesupranta. Bulis, ant

šono pasiritęs, ramiai sau ima gromuloti, o Saulius, priešpriešais vejoje atsisėdęs ir abiem kumšteliais smakrelį parėmęs, ištisą valandą žiūri į savo bičiuolio veidą. Laukys, it atsipenėjęs turčius sprandą išrietęs, pagurklę padribinęs, atsikraginusiais ragais, savo drąsumu, pajėga ir nenusileidimu niekam Sauliui rodės taip pat „saulium", kad ir bandos: kam jis visa galva būtų už kitus didesnis? Be visa to, Saulius matė jo išmintį ir nėmaž neabejojo, kad jis galvoja ir mintija sunkią mintį, ypač atgulęs.

Vakaras. Gamta vis labiau slopsta. Banda dūsauja. Milžėjos pieną į milžtuves tekina, ir tasai vienodabalsis: čiurr, čiurr, čiurr, rodos, labiau žmogų slopina ir miegan verčia. Tik abiejų Iešmanto „Laukių" miegas neima. Bulis galvoja, o Saulius, akių nuo jo neatitraukdamas, akimis ir visa savo būtybe traukte traukia iš bulio prisipažinimą: ką gi tu, broli, galvoji, ką žinai, ko mes, žmonės, nežinome? ką tu galėtumei man pasakyti? Gal žinai Žodį? Žinai, žinai! Kaip žino saulė, žino šunelis, žino gegutė, tik mes su visais jais nebemokame susikalbėti. Didžios dūmos lygiai sunku atspėti, ar jos būtų žmogaus, ar gyvulio.

Ligonis, negalėdamas užmigti, ima tyrinėti visas kambario, kur guli, smulkmenas, nuo grindų lig lubų. Taip ir Saulius. Nerimo pilnos akys neramiai čiūžinėja po visas namų ir gamtos smulkmenas, ilgai sustodamos prie kiekvienos ir kartkartėmis prie to pat sugrįždamos. Rodos, ištyrė griežtai visa tai, ką nė pro mikroskopą ne visados tegali ištirti, su visa kuo susigiminiavo, susibroliavo, į visa ką savo jausmo, savo sielos įdėjo. Pagaliau nebeliko nieko nauja, kas dar būtų galėjęs jo mintį pažadinti ir svajonių srove paleisti.

Tad savo ieškojimų sritį Saulius turėjo galų gale praplėsti ir persikelti kur kitur. Gimnazijų vaikai, sako, bėgą pas indijonus medžiotų. Saulius turėjo prakilnesnį tikslą ir lengviau pasiekiamą vylių – savo Piliakalnį. Ten jis ėmė vis dažniau mintimis krypti.

Pamiršo Saulius savo mieląją saulytę, savo mėgiamąjį laukiuką. Dabar jis nuo ryto lig vakaro bepradėm dairės vis į vieną šalį, vis ten, kur tol tol dūlėjo aukšti Kalniečių kriaušiai,

ant tų kriaušių miškai ir ant tų miškų – kareivių sargyba lyg kėdė ant keleto kryžmų.

Ilgai bežiūrint, ėmė jam rodytis, lyg ten kažin kas laipioja, iškiš galvą aukštyn, pakrypuos, pasidairys ir vėl nusileidžia.

– Kas gi ten būtų? Nujau, bene tik atsirado kas kitas, kurs taip pat būtų įsigeidęs Lietuvos Žodį įspėti ar bent ateinantį spėjiką prie Piliakalnio sustabdyti?

Ir ėmė Sauliui širdį plakti, ne pavydu, kam ne jis tai bus padaręs, tik baime, kad kitas kas, gavęs slėpinio Žodį, nusineš sau vėl keleriems amžiams metų. Atminus tai ir kad per visą amžių tuomet reiktų jam veltui kankintis, kaip dabar kankinas, jis stingo mirė vietoje. Ir nusprendė ištirti sargybą. Tik reikėjo sėbrų padėjėjų; ne dėl baimės: jis ir į Gaidžkalnį buvo pasiryžęs eiti ir buvo, nors nieko nelaimėjo, dėl tikrumo.

Sodžiaus berniūkščiai gerokai nustebo, pamatę vieną kartą Saulių į juos ateinant.

Saulius nesipyko su sodžiaus vaikais, kaip nesipyko nė su kitais. Tačiau ir nesutarė su jais. Vaikai dažnai užbėgdavo į Iešmantų kiemą, mėgindavo pažaisti su Saulium, išsivadinti jį į laukus ar į mišką pasibėgiotų, bet retai telaimėdavo, jei kvietės kitur, ne į Popšutę. Saulius, nuolat paskendęs tik pačiame savyje, nebuvo pratęs ką nors daryti būriu. Jei ką darė ar ėjo, ar žaidė, tai vis patsai vienas, vis tik savotiškai. Patrepinės, patrepinės, būdavo, vaikiūkščiai, patrauks nosimis, pasidairys, ir ima jiems darytis nebejauku. Dirstelės į kits kitą, susipras, jog visi tą pat jaučia, spirs basomis kojomis į žemę it būrelis ūmai išgąsdintų stirnų, ir tiek jų beliko. Tik dundesys suvirpina orą. Ir kaip niekas jų ateinant nelaukė, taip niekas nematė, nei kur jie dingo.

Sauliui vaikų pasirodymas ir išnykimas tiek tesvėrė, kiek, sakysime, už saulės užėjęs ir nuėjęs debesėlis ar ūmai susisukęs ir dar greičiau nudulkėjęs viesulas. Visi žmonės buvo labai tai jam, kurie negalėjo žinoti Lietuvos slėpinio Žodžio.

Ir sodžiaus vaikai ant Sauliaus nepyko, kad su jais nesideda, kaip nepyksta ant vyresniųjų, kam juos savo amžium

peraugo. Bet lyg ilgėjos jo, numanydami jame kažin ką nepaprasta, kad net privengė jo, nedrįso su juo. Nelyginant draugo gimnazisto, su kuriuo lakstė lakstė kaip lygūs su lygiu ir štai išvydo jį skaisčiomis sagomis ir varsinėmis mastelėmis. Lyg būtų tas draugas ir nebe tas – daugiau matęs, daugiau girdėjęs, prie kitų draugų prisiskyręs...

– Ar jūs senai bebuvote Piliakalnyje? – paklausė vaikus Saulius, atėjęs pasiieškoti naujam sumanymui sėbrų, tačiau lyg jų nematydamas, lyg ne jiems žodžius taikydamas, tik savo mintims.

Vaikai kaip avys, šuniokui atbėgus, bereikšmes savo akis subedė į Saulių, patrypčiojo pastipuliavo, apsikeitė vietomis ir, valandėlę patylėję, suklego vienan balsan.

Buvo neapsakomai patenkinti, kad Saulius juos prakalbino, lyg tai būtų padaręs ne Iešmantų Saulius, tik koksai poniškas dėdė ar patsai klebonas. Tad kiekvienas pasirūpino nusipasakoti griežtai visa, ką tik nauja buvo patsai prityręs ar iš kitų girdėjęs. Vienas daug, kitas dar daugiau.

Nauja tačiau Saulius nedaug tepatyrė: kuone visa jau buvo iš kitų girdėjęs. Dabar tik giliau įsivaizdavo tą slėpiningą Piliakalnio vietą, pilną dvasių, kurios nuolat žmonėms vaidinas, kurios visus per amžių amžius kankina ir neramina, niekados tačiau aiškiai nepasisakydamos, ko gi nori, kad gyvieji padarytų. Tarp vėlių ir gyvųjų nebeliko bendros kalbos. Argi jos ir nebuvo? Turi būti kalba, jei buvo ir tebėra santykiai; ir vėlės nekaltos, kad gyvieji tiek nuo jų nutolo.

– Buvome buvome! kur nebūsi!

– Mes su kerdžium lepšių ten rovėmės.

– Mes su teta pušinę ten laužėmės.

– Mums nieko neatsitiko. Gi kitiems, pasakoja...

Ir byrėjo byrėjo pasakos, viena už kitą baisesnės, viena už kitą keistesnės.

– O Laurukas štai tai net lipė, – galų gale pridūrė vienas.

Narvilų Laurukas, kresnas dručkis, plačiakaktis, geroku išvirtusiu pilvu, ant kurio niekaip nesilaikė kelinių juosmuo be antpečių, vis nuslysdamas į papilvę, tylėjo.

Saulius, ligi šiol lyg nesava valia pasiduodamas vaikų pasakų įtakai, visa gerdamas taip, kaip katinas, atakaitoje pasiraivydamas, geria šilimą, dabar tik krūptelėjo ir giliąsias savo akis susmeigė į Lauruko akis.

Ir Laurukas krūptelėjo, tai pajutęs, akis nuleido žemyn, žvilgterėjo aukštyn, dar greičiau vėl nuleido ir net visiškai nusisuko šalin.

– Lauruk, pasakyk, ką tu ten esi matęs! Kodėl tu man nieko nesisakei? – ne savo papratimu ūmai prišoko prie jo Saulius, visas lyg drobė išblyškęs.

– Nieko... – burbtelėjo Laurukas nei negrįžtelėjęs. Tik pasilenkė, pasiėmė akmenioką ir tokiu smarkumu jį sviedė, kad net visi įsiklausė į jo zvembimą.

– Laurukas turi stiprią ranką. Mes taip neišmetam, – tarė berniokai, pasididžiuodami savo draugu.

Visa Lauruko povyza, jo ypatingos akys, tasai „nieko" ir bandymas visa nudėti šalin, – be kokios priežasties sviedimas akmenėlio, – griežtai visa pasirodė Sauliui be galo įtariama ir neįtikėtina. Lauruke Saulius pradėjo matyti daugiau neiškvostų slėpinių kaip garbanotoje mėgiamojo laukio burnoje. Tad tokiu nervingu įkyrumu prikibo prie jo, kad pasakytų, ką jis ten yra matęs, jog šisai nebežinojo, nei ką beatsakyti. Lyg atsikratydamas tarė:

– Nu, tol, tol skaisčius, labai didelius rūmus.

– Ar tai bažnyčia? – kvotė Saulius.

– Matyt ir bažnyčia. Ir ne viena. Tik tai ne bažnyčia.

– Tai kas gi?

– Sako, kažin koks vienuolynas buvęs, kunigai ir vienišai-atsiskyrėliai gyvenę, paskui švedai. Kunigus Sibirijon išvežę, vienišams pačias vesti liepę, o švedai išmirę nebeiškęsdami, kaip pasiilgę savo tėvynės. Kurie gi likę, tuos pelės suėdusios.

– Dar ką tu matei?

– Nu, dar Beragio ežerą.

– O dar ką?

– Nu, pusiaukelėj tarp jų Juodžiaus kelmą. Žinai, tą, ties Tošyne.

– O dar ką?
– Daugiau nieko. Tikrai sakau, daugiau nieko nebesimato.
– O toli matyti?
– O, toli. Pati dangaus briauna.
– O saulę tekant ar sėdant matei?
Saulius jautė – Laurukas tikrai nieko daugiau nebepasakys. Tad liovėsi kvotęs. Tik išeidamas nuo vaikų, tarstelėjo Laurukui:
– Ateik į mus. Žiūrėk, ką aš tau pasakysiu...
Ir it šmėkla, it vieno kaulo būdamas, nekrutėdamas nuėjo tolyn, greičiau oru, ne žeme.
Vaikai nepikto pavydo pilnais veidais tuoj apspito Lauruką.
– Lauruk, Lauruk, ką tau Saulius žada pasakyti?
Bet Laurukas susiraukė, piktai pasimuistė, artimąjį berniuką smarkiai atmetė šalin ir, patsai nesitverdamas įdomumu, nužingsniavo namo, trumpai taręs draugams:
– Ar aš žinau...
Namiškiai pasergėjo, kad visados tylus ir rimtas jų Laurukas šiandien lyg ko piktas ir neramus, lyg kuo didžiuojasi.
Laurukas tikrai didžiavosi savo širdyje. Betgi ir buvo ko! Ar tai juokai: Saulius – vienišas atėjo į vaikus ir iš viso būrio išsiskyrė jį kitiems pavydėti.
Taip patenkintas Laurukas tebuvo vieną kartą per visą savo amžių, tiesa, dar nedidelį. Atseit, kada vieną kartą, nunešęs artojui pietų ir gerai prišėręs širmius, apsigręžė juos, artojui apvirtus pogulio, stipriai nutvėrė sunkų geležinį plūgą ir ėmė vagą varyti. Vieną nukreivuliavęs, antrą jau kuone visiškai tiesią atgal atvarė.
– Žia, mūsų Lauruko jau pilno berno bėsama! – tikrai nustebo artojas.
Lauruką tie žodžiai taip paglostė, kad jis ir iš tikro pajuto savo kūne labai daug vieko. Nuo to laiko ką tik sunkaus darė ar kėlė, vis darė tokiu veidu, lyg tai jam niekai, lyg jis, kad panorės, tai ne tiek dar padirbs ar pakels.
Saulius, parėjęs namo, taip pat nerimo ir nebeiškentė, – taip laukė Lauruko ateinant. Visa, ką jisai žinojo, ką jautė, ko

troško, visu savo svarumu ūmai užgulė jį. Jo dvasia tempės, tiesiog jį sprogino, nieku būdu neišsiverždama. Brendęs vaisius taisės nukristi ir pasisėti. Išnešiotas, išpuoselėtas sumanymas vykinamas ieškojo padėjėjų. Ir jame užtiko pirmąjį sau tinkamą šalininką. Jautė, jųdviejų širdys sukris.

Ligi tik galvijus atginė ir šeimyna vakarienės pavalgė, Lauras jau šliaužė nedrąsiai patvoriu į Iešmantus ir tuojau išvydo Saulių kieme po medžiu ties savo laukiu. Laukis, kalnu pasiritęs, tingėdamas, snūduruodamas gromulojo gramą ar retkarčiais Sauliaus paduodamas pluteles. Šiuokart Saulius lyg nesava valia kaišiojo jas buliui. Ir buliui jos šiuokart, matyt, nebuvo taip gardžios kaip visados.

Nepajudėjo Saulius, nei Laurukui atėjus ir šalia jo atsisėdus. Tik pratrūko pritvinkęs jo protas, per pilna širdis ir tai pašnibždomis varvėjo keistais nesuprantamais žodžiais, tai balsiau veržės smarkia, nelygia, nevienoda srove, tai įstabiai gražiai iškalbingai, tai kažin kokiais kits kito nesiturinčiais gabalais. Ir taip lig giliausių išvakarių, kol abu vaikiuku, artinantis vidunakčiui, pradėjo imti nerimas ir baimė.

Rytmetį Laurukas pakirdo visiškai apkvailęs. Gal kad neišmiegojo tiek, kiek visada, gal kad į lovą įkrito, lyg ko sunkiai virškinamojo apsivalgęs.

Visa to, ką Saulius kalbėjo, Laurukas visiškai nesuprato. Atskirus dalykus lyg ir permanė. Tik tų dalykų buvo daug ir taip į vieną šūstį suvelta, kad dabar jis nieko nebegalėjo beišskirti. Ir kai vaikai tuojau įniko jį klausinėti, kur buvęs ir ką girdėjęs, tikrai iš karto netesėjo atsakyti, ar Iešmantuose buvo, ar Piliakalnyje, ar Vilniuje, ar dar kitoje Sauliaus nupasakotoje vietoje, tikrai ničnieko negalėjo atpasakoti iš visa to, ko buvo prisiklausęs. Lyg po gero pamokslo bažnyčioje, per kurį visi žmonės verkia, nežinodami ko, visi giria, nežinodami už ką, – gana jiems, kad jaučia, jog tai buvo gera, jog tai plovė vargu sukepusias širdis.

Nuo to laiko vaikai ir Lauruko nebematė savo tarpe. Per dieną jis lyg pamišęs slankiojos, lyg nesavom rankom dirbo, nesavais nasrais valgė. Tik nebeiškentė, kaip laukė vakaro.

Saulius nenumanė, jog jau kelintą kartą pasakoja Laurukui tuos pačius dalykus. Kas gi – keli kartai pasakyti tai, kas šimtais ir tūkstančiais kartų pergalvota!

Paskui Laurukas ir pats ėmė šio bei to klaustis. Dažniausiai kažin iš kur išrovęs, visai ne iš tos eilios, kurioje Saulius pasakojo. Ir paties Sauliaus mintis jis dažniausiai pakartodavo saviškai, išmirkęs jas savo supratime, apgaubęs savo išmone, nudažęs savo svajone.

Tada Saulius ryte rijo Lauruko žodžius, rasdamas juose gyvą šaltinį, iš kurio galėjo bent ką nauja patirti, kitaip tuos pat daiktus įsivaizduoti.

Ir taip abiejų vaikų dvasios turtas ir gyvenimo prityrimas pasidarė bendras, abiem lygiai šventas, abudu lygiai verčiąs įvykinti, ką jiems Apvaizda regimai deda – ieškoti Lietuvos slėpiningojo Žodžio.

Laurukas, didesnis už Saulių gyvenimo žinovas, nes buvo gerais dvejais metais už jį vyresnis, vieną sykį prasitarė:

– Kai išaugsime dideli.

Bet tasai paprastos žmoniškos išminties atsirūgimas, tasai paabejojimas apie savo pašaukimą visai neįtikino Sauliaus. Kam čia to išaugimo, kad didelis gali būti ir neišaugęs? Gi ir jis didelis, ir Laurukas didelis, nors storyn, jei ne ilgyn. O troškimais, abudu lygiai jautė, jiedu ir visus didžiausius yra peraugę.

Tada Laurukas daugiau ir nebeišsitarė apie tai, nebesvyravo, pilnai įtikėjęs, jog Lietuvos Žodžio ieškoti privalo kiekvienas lietuvis, didis ar mažas; jog užtikti ir įspėti jį gali ir jiedu štai drauge arba katras skyrium.

Vieną kartą, abiem įsisvajojus mėnesienoje, Saulius kažin kur įsižiūrėjęs, ūmai išblyško ir smarkiai nusitvėrė Lauruko. Dusliu balsu, bailingai ėmė šnibždėti:

– Lauruk! Žodį pamatysiu – aš... skaistų rytmetį... iš aukšto, aukšto bokšto... Tu nematysi... Ak, bokštas griūva!.. Nebėra Žodžio... Dieve! Lauruk, vyk Žodį!.. pavyk, pavyk ir atspėk... Ai, gelbėk mane!..

Saulius atsikolė medžio lyg apalpęs. Laurukas išsigando ir žodžių, ir atsitikimo, ėmė draugą kratyti ir šaukti:

– Kas tau, ką tu šneki? – kol atšaukė Saulių.

Bet visais tais dalykais taip persiėmė, kad nei miegoti, nei valgyti nebegalėjo. Sulyso, išblyško. Pagaliau apsirgo. Karščiavos, blaškės, kliedėjo, nuolat minėdamas tai Saulių, tai kažin kokį namiškiams nesuprantamą „Žodį", tai visokius Lietuvos kunigaikščių vardus.

Narvilai nusigando. Atvežė gydytoją, kurs, kaip mokėjo, taip išaiškino, kad vaikinas tvirtas, kad tai ne piktoji nervų karštinė, kad daugiau nebereikią jis beleisti ten, kur jį kas erzina.

Narvilai, žmonės taikūs, šviesūs, išmintingi, geruoju sugyveno su Iešmantais. Atėjo pasiguosti ir ilgai drauge sielojos dėl savo vaikų, kad Saulius Lauruką kažin kaip susargino ir kad pats kažin koks nepilnaprotis. Ir sutarė nebesuleisti vaikų draugėn.

Ligonis pagijo veikiai. Jaunystė vėl ėmė reikalauti savo teisių, kad, kas auga, tas gerai valgytų, gerai miegotų ir sveikas žydėtų. Bet anaiptol nepamiršo Sauliaus ir jo pranašystės. Tik tam sykiui lyg nebejautė reikalo beeiti pas jį. Ypač kad geri jo tėveliai geruoju įprašė į Iešmantus nebevaikščioti. Būtų galėjęs slaptomis tai daryti, tik neleido įgimtas atvirumas ir nepratimas meluoti.

Sodžiaus gyvenimas tiesiog baisus savo tuštumu. Vasaros darbai, prarydami visą žmonių laiką, pavergdami jų akis ir ausis, bepalieka nepalytėtą jų vaizduotę. Tiesa, daugumos sunkiai dirbančių žmonių taip sustingsta visi kūno sąnariai, jog tarytum ir jų smegenys kiaušuose sustingsta. Ką jau bekalbėsi apie vaizduotę, kad ir paprastieji jausmai sunkiai beįvairuoja. Vis dėlto iš tūkstančio ar daugiau sodiečių randasi po vieną antrą žmogų tokiuo sielos įtaisymu, kurs nesiliauja dirbęs ir kūno varguose. Kas gi be jų būtų mums pridainavę tiek tūkstančių dainų, prisekę tiek pasakų, davę tiek priežodžių, patarlių, pertarmių, tiek palyginimų su visais pačiais smulkiaisiais gamtos dalykais, visa to, ką mes vadiname liaudies kūryba, jos kultūros reiškimu?

Ar aš žinau, ką Apvaizda ruošė iš Sauliaus: žodžio ar varsų dailininką, pranašą poetą, religijos reformatorių ar kitą kokią

keistenybę. Kurlink būtų jis nukrypęs, taip jautriai visus įspūdžius sugerdamas, taip skaisčiai viską įsivaizduodamas! Dabar jį tepenėjo Valiulio dvasia, Lietuvos senovės paslaptinės, ir tam sykiui Sauliukas tebuvo jo mokinys.

Anot psalmės žodžių, praraja prarajos šaukias[150]. Abudu nenuoramu, Laurukas ir Sauliukas, negalėjo ilgai patekti, vienas antro nepapildydamu. Taigi nepraėjo nė keleto mėnesių nuo priepuolio, kaip visi jį užmiršo, ir abudu draugu vėl ėmė kur tik benutrūkdamu bendras keliones keliauti, ilgas valandas prasvajoti ir prašnekėti.

Tik ir abiem susidedant vaizduotėmis, vis dar buvo maža, kad tai būtų galėję juodu pilnai patenkinti. Jiedu augo kūnais ir sielomis, augo jausmais ir pasiilgimais, dvejetu trejetu metų pralenkdamu kitus vienamečius. Jau artinosi ir lytinio brendimo laikas, pavojingiausias jaunuomenei; vienų sielas jis pabaigia ištižinti ar iškraipyti, kitų gi taip sutirština, jog priveda kuone lig satanizmo ar apskritai bendravimo su dvasių pasauliu.

Pagaliau ėmė draugam ir savo tarpe darytis nuobodu, pradėjo nebeužtekti vieno antram, niekuo nebepasipildant nauju iš šalies. Asmeninei jųdviejų nelaimei, nors apskritai viso krašto laimei, kaip tik tuo laiku padvelkė visai nauja tautos dvasios srovė ir nusinešė juodu drauge su prakilniąja jaunuomene, vienus skandindama savo sūkuriuose, kitus išblokšdama ant kriaušiaus. Tos dvasios pūtėjai buvo universitetų studentai, jaunieji kunigai ir gimnazistai. Denionių Aleksys Taučius su Jokūbu Niaura, Gondingos Rimutis Vizgirda, dažnokai vaduviškius lankąs, Nečionių Iešmantukai ir k.

BIČIULIAI

Pavasario laiku Nečionių Stasys ir Gabrys, vyresnieji Narviliukai, padedant jaunesniajam Laurukui, turėjo labai įdomaus darbo. Tuoj po saulėgrąžos, ligi tik pradėjo sniegas tirpti, per kiauras dienas kapojo malkas kieme saulės atakaitoje.

Kas gi įdomaus pjūklu zulinti rąsteliai ar genėti šakutės, kapoti kūleliai ir kraustinėti į pašales?

Et, nieko neišmanote!

Viskas pasaulyje pats savimi neįdomu ir viskas neapsakomai įdomu, ką mes apgaubiame savo pačių jausmu. Antai, sakysime, mėnuo, Leonido Andrejevo studentui[151] jis tiktai: „da, dovolno zelionyj"[152], gi kiti jam pagarbinti ir išgirti šūstis poezijų yra prirašę. Ir vis dar negana. Antai Morkaus Tvaino ponaičiui berniūkščiui nenuoramai tetulė pabausdama įsakė tvorą nubaltinti[153]; gi jis tokiuo atsidėjimu ėmės darbą dirbti, jog visų vaikų sužadino pavydą, ir jie pirktinai pirkos iš jo to malonumo – bent valandėlę pateplioti. Vaikai iš paprastų šakalių moka pristatyti miestų ir iš paprastos kėdės pasidaryti karietą. Gi išgama ir Vienos mieste nuobodžiuoja, ir tikroje karietoje kankinasi. Nemint, kodėl Kristus dangaus sritį tepažadėjo tiems, kas tesės patapti mažvaikiais[154]. Tai ir palaiminti, laimingi tie, kuriems kėdė – karieta ir malkų kapojimas duoda sielai gražiausio ir įdomiausio turinio.

Yy! Pavasario metu, saulei pradėjus gamtą svilinte svilinti, kraujas ima virte virti ir visus verčia ožiukais striksėti ar paukšteliais čiulbėti. Žmoguje ima reikštis net per daug pajėgų. Kiekvienas jaunas tuomet norėtų pajudinti žemę. Tad įveikti rąstagalių kietumą ar pjūklą traukti ne paprastai, tik padvigubinus greitumą, kad netikėtai būtų per pusę: tad iš viso vieko skelti stukan ne paprastai, tik kad iš karto būtų per pusę, – darbas tikrai įdomus. Pats jo nugalėjimas įdomus. Tvyks – per pusę! Tvyks – per pusę! Džirr džirr džirr – ir per pusę! Krūva žiemą privežto kuro mažyn, krūva pliauskių didyn. Sviegų skalų prikrautos pašalės ima šviesti nuo keleto kilometrų, kol pasidarys vienodai pilkos nuobodžios kaip ir medinių trobų sienos. Dabar ant to „baltumo" visos apylinkės akys ilsis, kaip ilsis išvydus nubaltintą plūktinę trobą eilėje medinių nedažytų.

Dar įdomiau žabai genėti ir kapoti. Vargo nedaug, o įvairumo be galo. Drūta laiba, ilga trumpa, šakota nešakota, plika spaigliuota, alksnių beržų, pušų eglių ir ėglių, – vis kits kas,

vis kitaip su juo apsieik, kiekvieną ževelį ar skujų barzdą paglostyk, visu kuo pasidžiauk, sakuotom savo rankom pačiupinėk.

O saulė vis smarkiau šviečia, vis labiau ėda ledą ir sniegą. Jie bematant akija, tirpsta pliūška, valkeles daro lyg taukų akeles geroje kruopienėje. Ir kiekviena pelkelė – tai atskiras, tam tikras pasaulis su sava siela. Kiekviena skyrium kaip nekaltos mergelės akytė linksmai, svavalingai mirga verda. Ne žiūri – verda, žvilgsi, bliksi, mainos pilna gyvybės, akelės, pakurstomos iš vidaus, pelkelės – iš oro atšviesdamos saulės spindulius.

Viskas viskas pavasario gamtoje džiaugias, net ir nuo savo šakos nutrūkęs žalias konkorėžis neprimena mums mirties, jog jam lemta dabar sudžiūti ir pilku patapti: šiuo metu ir skyrium jis dar gyvas.

Štai dėl ko jauniems bernaičiams buvo linksma ir įdomu medžiai kapoti.

Nuėmę visą žagą rąstų ir virbų, ūmai visi trys susilaikė: pačioje apačioje žemėje mirko storas epušės kamiengalis išpuvusiu viduriu, bet visai sveikomis viršutinėmis rievėmis.

– Avilys, – ištarė vienan balsan malkininkai.

– Padirbkime iš jo inkilą ir įtraukime papiliakalnės šilelio senapušėn drevėn: tikrai įeis bitės!

– Ir parašykime gimnazistam Iešmantam, jog juodu kviečiavos bičiuoliais.

Tarė – padarė. Sieksninį epušės kamiengalį Narviliukai gražiai iškrapštė, pūzrus išdulkino, žievę nulupė, kad nekirmytų ir netrainėtų. Vieną šoną iškirto kiaurai, kad galima būtų išimamais plautais uždėti išpjausčius juose landas. Taip jis ir gulėjo džiūvo iki pat Velykų.

Velykos tais metais buvo vėlyvos, jau ir žolė pradėjo želti, kaip kuri lapuotė patvorio šilimėlėje jau per visą krumplį buvo ištįsus, ir vaikai džiaugės ja, rodydamies kits kitam ženklan sparčiai ateinančios vasaros. Apluokų veja jau nebepurvino čebatėlių, ir vaikai drauge su pavasarinėmis musėmis zujo pašalėlių atakaitoje ir mėgino mušti kiaušiniais. Mėgino, nes iš tikrųjų susimušti kiaušiniais dar nedrįso: per didelė buvo

rizika pralaimėti, nors didelio buvo godo – laimėti. Taip ir svyravo vargšai nabagai mažvaikiai ir piemenaičiai iki 13 metų.

Mergiotės drauge būriavo. Tik jos buvo dar bailesnės, jos nė svyruoti nesvyravo, nes nė neketino mušti, jos dar stigo drąsaus pasiryžimo.

Antrą būrį sodžiaus jaunimės darė pusberniai skyrium ir pusmergės skyrium. Pusvaikiai jau drąsiai mušė kiaušinius, nuolat apsigraibydami apie kits kito apyausius: tokiuo azartu ėjo muštynių, tokiuo griežtumu dabojo mušimo taisyklių, virtusių tos vietos papročių įstatymais. Šis sodietijos luomas netilpo kailyje ir bepradėm mėgino kaip nors iš jo iššokti. Siautė po sodžių, lermavo, švilpavo, rėkavo, skerėčiojos atsilapoję, ragais, anot to, tvoras draskė, nebesižinodami, kas čia kuo juokingiausia, kuo navatniausia beištaisius ar bepadarius. Pusberniai tatai paslapčiomis klojimuose ant virdžių rišos kuo ilgiausias sūpuokles, kuriomis mėgino galvomis pasiekti patį šelmenį, dažnai ir negyvai dėl to užsimušė.

Tretį sodžiaus būrį darė bernai ir mergos. Destis, kurie jau papjauna, paaria, žlugtą pavelėja. Jie, didieji, darė bendrą būrį kaip ir mažieji: bendrai dainavo, šoko, žaidė. Jei kada susimušė, tai jau kruvinai, dėl mylimųjų, ne dėl kiaušinpalaikių. Ir jau niekados nebesusitaikė. Gi kai prieteliavosi, tai vėl labai kietai, drauge seimikavo, drauge karčemon ėjo, bet už nešiojimąsi degtinės namo dar buvo peikiami ir apkalbami, drauge gynės ir nuo kito sodžiaus užpuolikų ar miestelio kibintojų. „Didžiųjų" eilėn prisiskirti pusberniui ar pusmergei buvo tiek pat garbės, kiek gizeliui patapti meistru. Tai laukė nesulaukė, kada jiems ims želti ūsai ar statytis krūtinė, kada nebe dėl pramogos, ne dėl patyčių nusitvers dalgę, tik stos į eilę darbininkų jau kaip lygūs su lygiais.

Ketvirtą luomą darė dėdės ir dėdienės. Luomą, ne būrį. Jie nebesibūriavo, tik retkarčiais namie kits kitą vaišinos ar pabarėje riejos dėl ežių ir sienų. Tai tie „didieji", kurie jau buvo vedę, ūkininkavo savarankiškai ir atvirai, drąsiai, niekieno nebepapeikiami, vežiojos degtinės „namų reikalui". Tai jau buvo piliečiai, visą valstybės ir visuomenės naštą imą ant savęs

ir už ją atsaką. Jie skyrė iš savo tarpo valdininkus, statė kandidatus viršilomis, mokėjo bandas – pasėlius jauniesiems.

Penktą luomą darė karšinčiai ir paliegėliai, žmonės, jau iš eilės išėję ir belaukią, kada juos Dievas atsiims, nes čia žemėje jiems nieko nebeliko kas bedarą, ūkyje ir be jų jau apsieinama, o gyvenimo reikalai jiems paliko tie patys – pavalgyti, apsidengti, kertelę turėti. Visa tai jiems buvo duodama lyg iš malonės, nebeatmenant praeitųjų jų darbų ir nuopelnų.

Dėdės ir dėdienės tebuvo santarmėje su pačiu pirmuoju luomu, su vaikais ir piemenaičiais. Dėdės turėjo pilną teisę juos valdyti, vaikai privalėjo jiems neprieštarauti. Gi su pusbernių, bernų ir karšinčių sluoksniais nuolat kovojo.

Pusberniai kovojo su dėdėmis, nors dar pilnai nuo jų priderėjo, nes toks jau buvo anarchistinis jų prigimimas. Bernai kovojo su dėdėmis, kad, dar nenešdami ant savo kupros jokių visuomeninių pareigų, buvo grynai socialistinės pakraipos; protestavo prieš dėdes dėl išnaudojimo jų darbo, dėl nepakaktino sėjimo pasėlių, arba bandos. Protestavo, vis dėlto kentė nesibylinėdami, nes kiekvienas jų laukė nesulaukė valandos, kada gi patys pavirs dėdėmis, ims savarankiškai ūkininkauti, ves Uršes, Petrones, turės vaikų ir... galės naudotis bernų triūsu. Ką besakyti apie karšinčius! Jie buvo tikri proletarai, sodžiaus biednuomenė, bejėgė, bebalsė. Jie ne tiek protestavo akyse, kiek už akių skundėsi ant šeimininkaujančiųjų dėl jų neteisingumo, dažnai landžiojo net po teismus, žinoma, jokio nerasdami palengvinimo gyvenimui, kaip jokio nerasdavo gydytojo, kurs palopytų pasenusią jų sveikatą.

Visas viešasis politikos gyvenimas prasidėdavo ir baigdavos tame pat sodžiuje, rečiau – tame pat valsčiuje; visuomenės gi reikalai jau nė kiek nebeperžengdavo sodžiaus sienos, sukėsi tarpe savojo penkeriopo luomo. Sodžiaus „luomų santykiai" pakankamai užėmė visų kaimynų atidą, iš tų santykių neišvesdavo jų nė viešieji klubai – karčemos, jei ten neprasiskėlė kits kitam galvų ir nenuėjo į teisėją lauktų, kad jis vieną ar antrą pusę pabaustų, kam „blogai" padarė, suprask: buvo stipresnis ir įveikė „teisingąjį", destis silpnesnį, nes jei būtų pats stipresnis buvęs, tai būtų jam blogai padaręs.

Paskutiniais laikais atsirado sodžiuje dar šeštasis luomas. Šio visuomenės sluoksnio negalėjai nė į vieną esamųjų penkių priskirti, nes iš visų galėjo darytis. Tai sodžiaus moksleivija ir jos filisteriai inteligentija, retkarčiais pasirodanti namie iš tolimųjų tarnystės ir vergavimo kitiems kraštų. Iš piemenų jie buvo jau išėję. Kūno pagalėjimu jų niekas nebematavo, dalgė ar plūgas nebuvo jų herbas – ženklas. Dėdės juos šiulino, visus nuliekamus ir skolinamus pinigus jiems išsiunčiojo, vis dėlto nebuvo jų valdovai viršininkai, greičiau priešingai: moksleivijos viršenybę pripažindavo, jos užgaidus tenkindavo. Ypač gi šį luomą mylėjo penktasis, senstantysis, nes, moksleiviams retai namie teesant, kits kitam nepakyrėjo, vieni savo kreitėjimais ir senovės pasakomis, kaip tai, girdi, pirmiau kur kas geriau buvę, kiti savo siaustumu be atodairų.

„Niekatrajam" sodžiaus luomui, moksleiviams, dažnai ėmė sektis net sutaikyti nepermaldaujamus luomus ir rasti jiems bendrą „platformą", bent kai kuriuose dalykuose, ypač pusberniams ir bernams. Darbas prasidėjo nuo chorų taisymo. Lietuviai, ypač aukštaičiai ir dzūkai, klusnūs, mėgsta dainuoti ir moka įtaikyti į gana suktą ir painią melodiją, išvedžiodami ją vienu, dviem ir trimis lygiagrečiais balsais. Moksleiviai ėmė atsivežti vis naujų, nebe liaudies sudėstytųjų, nebe liaudies ir dainuojamųjų dainų. Naujiena patiko, kaip visados naujienos patinka, tam kartui, kol sugrįš prie senųjų, ištirtųjų, saviškių. Tad imtasi iš moksleivių mokytis visokių himnų, tautinių ir revoliucinių dainų ar šiaip jau lyrikų.

Dainos privedė prie rašto mokslo, kaip matėme Napalį Šešiavilkioką besidarbuojant Gondingoje. Nepaskaitančių geresniuose Lietuvos sodžiuose jau kaip ir nebebuvo. Rašto mokslas privedė prie slepiamųjų bendrųjų mokyklėlių mažiesiems ir paaugusiems. Mokyklėlės pagaliau prie laikraščių ir politikos, kuri jau tol tol peržengė valsčiaus sienas ir ėmė siekti lietuvių tautos, jei dar ne jų valstybės, sienas. Tai mes ir pavadinome – nauja sodžiaus dvasios srove.

Iešmančiukai, palypėję į aukštesniąsias klases, vis dažniau ėmė po pusę atostogų praleisti nebe namie, nuklysdami tai į savo pusbrolį kunigą Rimutį Vizgirdą, tai dar kur kitur, „į

draugus". Gondingoje jiedu gyveno pradieniais, tai kleboni-joje pas Kumstevičių, tai Santeklyje pas Šešiavilkius, tai net Sakalynėje pas seną „gyvnašlį" Vidmantą, kaip jis dabar vadino save, laukdamas dukters pagrįžtant iš trėmimo. Klebonas netikėtai pasirodė labai mėgstąs vaikų ir jaunuklių lermą, ermiderius ir visokius ergelius. O jau bebuvo didesnis lermininkas už jo vikarą Vizgirdą! Dabar, prisidėjus Iešmančiukam, susidarė, taip sakant, visa lermo gama – trijulė. Šešiavilkiai ir Vidmantai mėgo jaunus žmones, kad jiedu labai giliai dėjosi sau širdin abiejų bendrą nelaimę – ištrėmimą mylimųjų žmonių: Šešiavilkių sūnaus Napalio, Marytės Šešiavilkiotės jaunikio daktaro Damininko Gintauto, Vidmanto dukters daktarės Daratos. Dėjos širdin ir griežė dantį kerštu už juos. Padėdami namiškiams sielotis, jiedu negaišo, dažnai rašinėjo jų vardu laiškus, taisė ir siuntinėjo maisto ir drabužių siuntinius, nes, per ilga iš Vilniaus atsidūrę tolimuosiuose Sibirijos kraštuose, ne tiek pinigų, kiek daiktų buvo reikalinga. Be to, visados linksmūs nenuoramos neapsakomai ramino susisielojusiųjų širdis; Marytė tai tiesiog vietos sau nerasdavo be tų vaikiščių.

Iešmantų namiegai nei prast neprato, nei nuvokė, ko ten vaikai važinėjas ir ko gauna. Brolėnas – kunigas, tai ačiū Dievui, kad su juo vaikai draugaujas. Ko gi bloga gali kunigas išmokyti? O jaunimas, belermuodamas, bežuvaudamas, bemedžiodamas po Gondingos kraštą, ėmė ir susigėrė visą naująją gondingiškių dvasią ir tapo nariais prasiminusiųjų Saulėgrąžomis.

Prieš šias Velykas Iešmančiukai sugrįžo namo, paskelbdami tėveliam trečią švenčių dieną būsiant svečių. Atvyksiąs kun. Vizgirda į savo tėviškę Denionyse, atvešiąs ir Marytę pas jos seserį, nutekėjusią ten pat. Taigi jiedu ir dar du Iešmančiukų vyresniu draugu, Taučius ir Niaura, atvykusią ir į Nečionis.

Tokių svečių priimtų Iešmantienė taisės atsidėjusi. Dėjo sviegų dešrų, vėdarų, taisė virti ir šaltai su drebuliais paduoti paršiuką. Gryčia, namelis, viralinė, viskas buvo bjauriausiai užteršta. Suole ritinėjo didelį, lašiniams penėtą meitelį. Šiltos žalios mėsos ir kraujų garais buvo pašvinkę visi namai. Meitelis tyčia papjauta šiam laikui, dešroms.

Ties krosnimi stovėjo didelė trikoja rūgstančios brogos. Pats Iešmantas, pasitelkęs aludarį, laiku darė stipro alaus, kad iki galui švenčių „išsivaikščiotų", išgyventų ir nebepūstų pilvų. Iš trikojos galvą iškišęs stovėjo šiaudų kūlelis, lyg nuo zuikių aprišta obelėlė. Tai filtras. Ilgą lazdą obelėlę Iešmanta dažnai sukiojo, nutekindamas skystį pro volę, jį kaisdamas į krosnį, tai iš krosnies vėl pildamas į trikoją. Mielėmis užduota broga gyveno pukšėjo burbulais; burbulai sproginėjo, į paviršių išsiveržę, paleisdami rūgštaus kvapo.

Brogos rūgimas su žalios mėsos garais ir riebulių degėsiais sudarė tokį orą, jog kiekvienas svetimas, nosį užsikišęs, būtų pabėgęs laukan. Visa to, rodės, nė justi nejunta ar net gėrėjasi, kas taisė ir atminė, kokių bus gerumų iš tų blogumų, kokio kvepėjimo iš to smirdėjimo, – saviškiai.

Maža to. Gimnazistai pasiskelbė bičiuoliais pasikviesią dar sodžiaus bernaičius, su jais ir su svečiais trauksią Narvilų inkilą, ir pokylis reiksią padaryti dar didesnis. Tėvai ir tam vaikų sumanymui neprieštaravo, nes jiedu buvo taikiu, lipšniu, viso sodžiaus už tai mylimu ir net gerbiamu. Vaikų prieteliavimasis su kaimynų jaunuomene abiem rodės jų pačių darbo tęsimas. Jiedu susituokdamu buvo užsidėję nekelti sodžiuje jokių ergelių, nei dėl ko nesibylinėti, visa to ištikimai laikėsi ir mielai maloniai žiūrėjo, kaip ir jų vaikai eina tėvų pėdais.

Iešmančiukai su Narviliukais, visi sušilę, darbavosi tašė inkilui plautus, skritino galam dugnelius, baigė kuopti vidurį. Bitelėms namelį taisė taip rūpestingai atsidėję, lyg tai būtų buvę jiems patiems gyventi.

Jau gražiai visas sodžius žinojo Iešmančiukus su Narviliukais susidedant bičiuoliais ir dar kažką į tą bendrovę kviesiant. Laukė neapsakomai nekantriai, kas gi bus pakviestas, ir jau laiku pavydėjo išrinktiesiems.

Pagaliau per Velykas jau buvo žinoma bičiuoliais būsiant, be dviejų Iešmantų ir dviejų Narvilų, dar denioniškius: universiteto studentus Taučių su Niaura, brolėną kun. Vizgirdą ir Marytę Šešiavilkiotę, iš Nečionių gi bernus: Kaušpadą, Sudarą ir Bekintį ir pusbernius: Neniškį ir Vilbasį. Su Maryte

Šešiavilkiote – visų viso 13; skaičius kai kam rodės nelaimingas, kai kam, priešingai, labai laimingas, nes apstus, persiritęs per visą tuziną.

Visi sodiečiai, tiesą sakant, juokės iš tos bičiuolystės. Inkilas, girdi, tiesa, didzkas, vis dėlto nebent širšuolių reiktų prileisti, kad prineštų visai trylikai medaus. Iešmančiukai, priešingai, sakės tiek iš to inkilo turėsią jie pelno, kiek dar nė vienas bitininkas neturėjęs: iš visos apylinkės suviliosią bites medaus neštų.

– Duok Dieve, duok Dieve! – kalbėjo sodiečiai, stengdamiesi nepavydėti, nes niekas tiek daug nekenkia, kad bitės sektųsi, kiek pavydas.

– Dabar bereikia, kad jūsų inkilą ypatingon globon paimtų pats Valiulis ir atviliotų pirmąjį spiečių, nes dabar jie brangūs ir bitininkai moka juos saugoti, kad nepabėgtų iš namų.

Trečia Velykų diena ištiko taip pat graži, kaip ir dvi pirmoji. Saulė pavasariškai kepino. Vyturiai nebesižinojo, kaip bespurdėti oro erdvėje. Žiemos palaikai jau buvo nučiurlenę upeliais, sniego liekanų nebesimatė nė pakriūtose. Buvo šilta, nors iš rūbų išsivilk.

Tuoj po mišių sausu vieškeliu iš miestelio dviem vežimais atatrenkė kun. Vizgirda su denioniškiais ir Maryte. Nečioniškiai jau visi laukė, susirinkę pas Iešmantus. Neilgai tetrukę pirmiesiems pasisveikinimams, liepė Narviliukam pasikinkyti į vežėčias arklį ir įsiversti inkilą su liesvomis.

Senių Iešmantų laiminami, visi sugužėjo į Narvilus. Čia rado pačią Narvilienę savo rankom betepant medum visą viršutinę pusę inkilo – bitėms privilioti. Lankonys, aptikę medaus, pasakys sugrįžę ir kitoms čia gerai būsiant ir atves spiečių. Pats Narvila apjuosė inkilą geležiniu lanku, kuriuo bus prikaltas į drevę. Kun. Vizgirda pats įdėjo į ratus ryšulį šventimo reikmenės, lyg bent kiek didesnį kaip paprastai. Bernai pasiėmė bonką geros „ledinės" – Kümmelio[155] degtinės. Kaipgi! Be to nebuvo galima laukti jokio laimėjimo. Ir visi išlermavo išklykė per sodžių, lydėdami inkilą, kurį Stasys Narviliukas apžergęs vežė.

Kad ne tokios linksmos, būtų tai, iš šalies žiūrint, pasirodę laidotuvės.

Visas sodžius išvirto katrie savo į kiemus. Visi šaukė palydėdami kažkokių juokingų patarimų, mostagavo rankomis, kažką rodė, grasė, tik bičiuoliai, mandagiai jiems kepures kilodami, nedaug tesuprato. Tad žodžiais beveik nieko neatsakinėjo.

Sekti jų niekas gyvas nesekė. Tai buvo ne tiktai įtraukimo apeigos, kurių pasižiūrėti greiti būtų buvę viso sodžiaus piemens. Ne! Tai buvo dar ir pokylis su vaišėmis. Tokiuo laiku pašaliniam žmogui vaidintis lygiai tiek pat būtų, kaip ir įsiprašinėti, kad priimtų draugėn ir duotų stiklelį ar kąsnelį. Tai gerai suprato ir patys mažieji ir mandagiai šalinosi. Kas dera, kas nedera, gražiai žinojo Iešmančiukai; tai nė neapsidairė, ar jų nepaseka kas nereikalingas.

Kas aplink balas, kas tiesiai per lieptą nukrypavo į papiliakalnės šilelį. Įspūdžio čia gavo lygiai tokio pat meilaus ir raminančio, kaip ir kiti kad gauna. Tai ir visų nuotaika tuoj pagerėjo.

Kun. Vizgirda pirmą kartą matė ir gauna štai pažinti nečioniškius; nečioniškiai vėl neapsakomai domėjosi Rimučiu Vizgirda, kurs jau buvo čia gavęs vardą didvyrio veikėjo už Gondingos bylą ir jo suėmimą. Pašventiškiai domėjosi savo parapijonų, kad ir svetur nuklydusių, likimu. Tad visi penki nė žingsnio nesitraukė nuo jo, vedės, būreliu apsupę ir nuolat šnekindami.

Įspūdžio visiems buvo didesnio, neg buvo laukta. Kun. Vizgirda vaikinams pasirodė visai nedidvyriškai ir baisiai rimtai: buvo paprastas greituolis ir plepys. Nečioniškiai Vizgirdai vėl prisistatė visai nesodietiškai savo pavidalu ir inteligencija. Miestiškai apsitaisę, net baltomis krakmolinėmis apykaklėmis ir skrybėliuoti, visi penki, net ir pusberniai, buvo drąsūs su juo, ponu ir inteligentu, atsakinėjo protingai ir mitriai. Gi teiravosi tokių dalykų, kurie rodė juos ne tik išėjusius bent liaudies mokyklas, dar ir Napalio Šešiavilkio paliestus. Gi Kaušpado net Vokia ir Danija būta matyta. Ten jis, bebėgdamas nuo kontungo, buvęs užkliuvęs ir prasidarbavęs keletą metų ūkyje, beketindamas Ameriką pasiekti.

Matės tai būsiant pačius šviesiuosius, pačius išmintinguosius ir doruosius sodžiaus jauniklius. Ir visiems pasidarė be galo gera ir linksma lyg per kūmystes.

Drevė nuo drūčgalio buvo taip sueižėjusi, tokios storos žievės, jog basam lipti jon buvo visai piga. Bent už pustrečio sieksnio buvo atkragęs senai nulūžusios storos šakos pašakys. Ant jo paketinta pastatyti inkilas. Prisityrę sodiečiai vienan balsan sprendė traukti daug aukščiau, ligi pat pirmų gyvųjų šakų. Tam buvo daug aiškiai regimų priežasčių. Inkilas ant ilgos šakos stosis visa apačia, ne vienu tik pakraščiu. Aukščiau – atvangiau, ramiau ir veiksliau, lyg daugiau saulės. Svarbiausia gi, kad niekur nebuvo tokios praktikos – taip žemai inkilas laikyti ten, kur buvo galima aukščiau pakelti. Jei žmonės nėra amžiais prityrę taip būsiant gerai, tai ir nereikia taip daryti.

Visa to sumanytojai išklausė labai atsidėję, tačiau dirbo saviškai, trumpai nuramindami draugus:

– Tiesa, tiesa. Tik ir taip bus gerai. Pamatysite!

Liesvomis palypėjęs Gabrys Narvila sunkiai įtraukė inkilą, parištą vadelėmis, ir, apjuosęs drevę išsikėtusiais lankais, tvirtai tvirtai prikalo keletu gerų vinių. Taip inkilas galėjo čia būti bent kelias dešimtis metų.

Daugiausia matęs, vis dėlto visų nedrąsiausias draugas Kaušpadas nebeiškentė.

– Daug ko jūs čia, bičiuoliai, padarėt ne taip, kaip žmonės daro, ir aš nedaug teturiu vilties, kad iš to kelmo mes prasigyventume bitelių. Pagaliau kad ir įeitų spiečius, kaipgi dabar be šaltkalvio ar kito kokio meistro benuimtume tą kelmą, kad tokiomis vinimis pribubijote?

Jam atsakyti nebebuvo laiko: kaip tik šią valandą visi nusiėmė kepures, nes kun. Vizgirda, gale vežėčių apsivilkęs komža ir užsidėjęs stulą ant kaklo, priėjo prie drevės, laikydamas rankose atsivožtą ritualo knygą, ir ėmė patylomis skaityti bičių pašventimo maldeles. Iešmančiukas, tikro zokristininko mina, apsimesdamas rimčium, nors jam skruostai virpėjo svavalingumu, šalyje laikė buteliuką švęsto vandens ir kropylą.

Ceremonija tetruko dveitą minučių, ir kun. Vizgirda nusitaisė į brolėno rankas, linksmai, paslaptingai kalbėdamas bičiuoliams:

– Na, kas pridera Dievui, atidavėm Dievui. Jei Jis palaimins, gal bitutės ir užklius šito inkilo. Tik jos laikosi aukštajame gale, visas gi avilys lieka tuščias. Nejaugi taip jis ir laikyti? Būtų gaištas vietos. Tai mes štai su broliais Iešmantais, pritariant draugan Narvilam, sugalvojome, kol kas bus, patys įleisti pirmąjį spiečių prūsinių, ne paprastųjų bičių. Yra ir tokių, ir kitokių. Antai čigonas, lipdamas į drevę medautų, kad bitės jo negeltų, meilinosi:

– Dievo bitelės, geros, geros bitelės!

Bet užtikęs vapsvų kūlį ir skaudžiai jų geliamas, ūmai sušuko, krisdamas žemėn:

– Ve... velnio bitpalaikės...

Tai jau dvejos. Kodėl gi negalėtų būti ir trečios veislės – „Prūsų bičių"? Ir mes štai jų atsivežėme. Tikrinu jus, mūsų bitutės ne mažiau piktos ir kandžioja dar skaudžiau neg vapsvos užpuoliką čigoną.

Pirmiausia Prūsų bitės kandžioja Lietuvos užpuolikus maskolius. Gindamiesi jie yra pasiruošę visas jas išgaudyti ir išmaigyti. Tiktai jos gudrios ir moka slapstytis, kad jų niekas nerastų. Ne tai kad nerastų, kad neatsigodotų, kur jos glūdi susispietusios ir iš užnarvės tyko nevidoną įgilti, idant jis bėgtų iš mūsų krašto, galvą susiėmęs.

Daugiau, prūsinės bitės gėlioja ir saviškius: jau kad pasitaisytų, ne kad pabėgtų. Žinote, kaip negera, kai paralyžius atima bet kurį kūno narį; apmirę nervai ima jo nebekrutinti, jis tampa gyvas negyvėlis. Nuo to gydoma elektra ir kitais aštrumais. Gi vienas medikas sumanė gydyti bičių gelonimis, tyčia leisdamas bitėms subadyti sustingusį narį. Kaip tik šis gydymos būdas ir mums pritinka. Sakykite, argi mes ne sustingėliai. Argi pajudiname bent ranką atsiginti nuo įkyriųjų, mus kandžiojančių musių? Argi drįstame pasakyti: nekąsk, mums tai skauda? Kiek žmonių iki šiol aiškiai yra pasisakę: mūsų kalba – mūsų turtas; kas ją gresia, vagis yra; kas mums

savo knygas skaityti neleidžia, marintojas mūsų?! Kas sušuko: „Mes gyvi, mes nesiduosime!?“ Dar maža tokių. Bet yra! Yra daugiau, neg jūs kad manote. Jie iš paslapčių kandžioja jus ir neramina, kad būtumėte gyvi, kad judėtumėte, kad gintumėtės. Tai – Tautos Gynėjai ir Tėvynės Sargai. Girdime, randasi ir kitokių, kuriems plačiau rūpi neg savoji tėvynė. Tai socialistai. Kol kas ir jie mūsų talkininkai, nes bendrai rusų valdžią ėda, kad ir antru galu mums patiems kliūva.

Kas mus ligi šiol neskriaudė ir nežemino? Tik tas, kam rodėmės nebegyvi, tokia maita, kuri teverta atiduoti savo išalkusiems visuomenės šakalams – valdininkams, kad maitintųsi. Ir jie minta, ne tik mūsų triūsu ir turtu – jie minta dar mūsų dvasia, mūsų talentais, apvaginėdami mus nuo mūsų šviesuomenės, varu ir vyliais parsigabendami ją sau[156]. Jau žinote Gondingos atsitikimą. Tokių vis daugiau bus ir jau yra. Pajus, kad ir čia Napalio būta, kad ir čia imama krutėti nerimti. Privis ir čia šnipų ir gaudešių. Gi mes neprivalome laikytis nuošaliai: labai tai man, tik telktis į gynimosi būrius ir gilti užpuolikus kol kas pasalomis.

Lietuvių kalbos ir jų kultūros dalykų nėra mažų, nes iš mažų visa čielybė susikrauna. Ne didžių mūsų „nuodėmių“ ir maskolių valdžia ieško, tik darančių bet ką, kad ir mažmožius. Gintautą, Vidmantaitę, Šešiavilkį ištrėmė ne už tai, kad jie ką bloga tai pačiai valdžiai buvo padarę, tik kad jie – ne ruskiai, lietuviai, ir gali būti prieštarautojai grobikams ir gynėjai plėšiamųjų.

Kas savo švieselės nelaiko puodu užvožęs, tik šviečia aplink, tas ir „nusidėjėlis“, gyvas Sibirijos ledynuose palaidotinas. Juos „zapadnikai“ pirmiausia turi užgesyti. Kitus teprigesina, sako, tam laikui, tik kas užtikrins, jog ryt poryt ir visai jų neužgesys?

– Keršto už Napalį! – pratrūko karštuolis Vilbasis.

Juokais pradėjęs, Vizgirda kalbėjo vis rimčiau, vis labiau pats įsikarščiuodamas ir tokią juodą ateitį piešdamas, lyg didžiausis nusiminėlis, apgraibomis beieškąs išsigelbėjimo.

– Keršto? – perklausė Vizgirda supratęs, kad į jo kalbą ima bičiuoliai reaguoti. – Kerštas – niekai! Ką reiškia atskiras

žmogus mūsų ar mūsų krašto smaugėjų visuomenėje? Reikia keršto iš visos tautos, iš viso pavergtojo krašto, kurs pačiame šaltinyje užtvenktų nedorybės srovę. Reikia ištiso tvano, kad visą senovinį raugą nuplautų. Reikia smarkios audros, kuri nugriautų nuo visuomenės tamsios nakties slogutį. Tik kad susidarytų tvanas, reikia daug daug lašų, kad ilgai ilgai lašėtų; vienas, dešimt, šimtas čia neprilašins. Tai gali padaryti tik šimtai tūkstančių. Ir audros vienas neįpūsi, taip pat reikia daugelio pūtėjų: juo daugiau bus, juo didesnę audrą sukels. Lašintojai ir pūtėjai – tai tie suimtieji, tai tie, kurie jums šį „prūsinių bičių" spečių siunčia. Aš, jų atstovas, kviečiu jus, draugai, pūtėjais ir lašintojais!

Dabar suprantate, kokia čia mūsų „bičiuolystė", kam visi tie keistumai navatnumai, kurie jums buvo iš pradžių neaiškūs? Atsarga gėdos nedaro. Garbė už tėvynę žūti, gi dar didesnė garbė ir nauda nežuvus ilgai padirbėti. Mums brangus kiekvienas susipratęs lietuvis tautininkas.

Štai jums į rankas pavyzdžiai, kokių „bičių" aš čia šiuo kartu būsiu jūsų apylinkei įleidęs! Daugiau, ateidami po vieną, iš avilio išsiimkite ir gardžiuokitės tuo per Žemaičius atnešamu „medum"...

Tai pasakęs, Vizgirda ištraukė iš po skarelės, kuria buvo surišti šventimo įnagiai, gerą, nuo dešimties svarų pluokštą spaudinių, atskyrė po vieną visų rūšių, šias kyštelėjo artimajam bičiuoliui, kitas atdavė Narviliukui, kurs, čebatus numetęs ir spaudinius už ančių susikamšiojęs, vikriai įlipo į drevę, lengvai pravėrė apatinį inkilo plautą, kurs pasirodė ant sukavielų ir, visą nešmenę sukrovęs į avilį, stuktelėjo kumštimi, kad prisivertų.

– Ve, kokių „bičių", kokių „lankonių" teks mums čia žiūrinėti!

Prapliupo juokais „bičiuoliai", dabar tik aiškiai supratę, kas čia darosi ir kam.

– Dabar prašom tiesiai, atvirai pasisakyti, – traukė Vizgirda, Narviliukui žemėn nulipus: – kas jūsų nenori tokios bičiuolystės ir iš jos išsimeta?

Bičiuoliai tik sukrutėjo ir kažką dusliai sumurmėjo.

– Aš tik taip sau, – traukė Vizgirda. – Aš tikiu visais tais, kurius pirmajai pradžiai parinko Iešmantai, kurius pirmus yra įspėjęs kitados – Napalys. Šventvagyste dabar laikyčiau paabejoti, beg neįduos kuris jūsų manęs maskoliams. Pagaliau įdavėjas ir pats gautų žūti kaipo dalininkas suokalbio prieš esamąją tvarką, atsidurtų drauge kalėjime ar ištrėmime be duonos ir dangos. Ar pasižadate niekam, nei tėvui, nei močiai, nei broliams, nei mylimiausiems sėbrams neminėti mano vardo?

– Pasižadam! – tvirtai kirto visas būrys.

– Nei visa to, kas čia buvo ir bus?

– Pasižadam.

– Kaip Dievą ir Tėvynę mylite?

– Kaip Dievą ir Tėvynę mylime!

– Amen, – pabaigė Vizgirda.

– Aš ir nepasižadėdamas nieko neišduosiu. Kam čia dar tos iškilmės? – savo papratimu paprieštaravo Niaura.

– Urra! už „prūsinių bičių" ir jų bičiuolių sveikatą! – netikėtai ūktelėjo Sudaras, suskubęs atkišti butelį ir jau bestovįs priešakyje su pilna taurele. Visi ėmė ir pramainais gėrė po taurę. Niaura ir čia buvo beketinąs griežtai atsisakyti. Tik atminęs per bičiuolystes reikiant būtinai gerti: kitaip būtų santarvės ardymas, „bitės rankon neitų", nenoromis priėmė stiklelį ir, nors neskaniai, kantriai prarijo gomurį jam draskantį skystimą. Nuo antros jau buvo galima atsisakyti, ir daugumas daugiau nebeėmė. Degtinę pabaigė gerioti du trys.

Visų nuotaika pasidarė neapsakomai pakili ir tiršta. Visi savo širdyje neapsakomai džiaugėsi ir didžiavosi, kad pakliuvo į tokią kompaniją, ir drauge jautės kažin ko pilni, kas nepaprastai sotina ir tvirtina jų dvasią, drauge ir baugina slaptumu. Baisu tai baisu. Vis dėlto nei vienas iš jų nebūtų nė už kokią palaimą tos naštos išsižadėjęs.

Jų džiaugsmas dabar išsiveržė aikštėn juokais ir balsiomis šnekomis. Pusberniai tuoj pamėgino, ar įlips. Įlipo ir sugrįžę tikino, jog, nors nesunku, nutukę žandarai ir liubrikai niekaip be kopėčių neįliptų. Tik kam ir pareis į galvą tokie dalykai? Ak, koks puikus sumanymas!

– Tai išmislas, tai išmislas! – gyrė sumanytoją. – Čia jaučiama būsimasis inžinierius.

– Arba pats atsidurs tokiame pat aukštume, tik nelabai pakabiame padėjime, kai ruskiai truktelės už šniūro... – kartžodžiavo Niaura.

Kam reikėjo duoti išradimo patentas, taip niekas ir nesusekė, nes, tikrai sakant, čia buvo surinktinis sumanymas: Narviliukai sumanė inkilą, Iešmančiukai bičiuolystę, Vizgirda – „Prūsų bites".

Akimis žibančiomis, pilnomis slepiamųjų dalykų, lūpomis atviromis, reiškiančiomis atkaklų pasiryžimą gintis su bet kuriais priešais: sielomis pilnomis pusiausvyros, kaip įstojus į kelią, kuriuo atgal nebegrįžtama, – „dvylika apaštalų" grįžo namo per tą patį sodžių. Jau buvo geras laikas ir papietauti, ypač iš toliau atvykusiems bičiuoliams.

„Bičiuolystės" pasidarė pilnas sodžius. Apie tai tekalbėjo kaimynai. Bičiuolystės kvapo net tirštai buvo ir Iešmantuose, ligi tik parlermavo bičiuoliai iš šilelio. Visi spaudės rankas, bučiavos, glamonėjos, kits kitam primindami būtinąsias bičiuolystės pareigas: gyventi tiesiog broliškai, ne tik draugiškai, nesipykti, nesivaidyti, net nesiginti su kits kitu, idant jokios juodymės nebūtų bičiuolių sielose.

Bitės Lietuvos bičiuoliams buvo ir pilietinės jų sąžinės reiškėjos. Jos, švarios, taikios ir darbščios, reikalavo, kad ir žmonės bendradarbiautų su jomis švariai, taikiai ir darbščiai. Bitės su savo globėjais, vasarą bičių saldinamaisiais, žiemą bičiuolių penimos, darė viena, kaip patys žmonės su savo dirbamąja žeme darė viena. Ir taip ankštai rišės, jog nebegalėjo bebūti nė paslapčių. Jei kas susibičiuoliavęs netesės suvaldyti liežuvio, tą pat dieną jau bus ant plauto korinis liežuvėlis prisiūtas. Gretinas prie kurio bičiuolio giltinė, dar niekur nieko, o jau bitutės rengia jam šermenis, dirba korinį karstą.

Per visus pietus buvo pripasakota tokia daugybė „tikrų" atsitikimų, išvardyta tiek asmenų ir vietų, jog bičiuoliams nieko daugiau nebeliko bedaryti, kaip tik visu tuo kuo giliausiai tikėti ir visa tesėti. Jie ir tikėjo būtinumu šiuo laiku vienybės

ir brolybės, ir akimis, pilnomis meilės, reiškė visišką atsidėjimą kits kitam ir prisiektajam dalykui ir dar kartą siekė bent savo sielos vardu.

Papietavus bičiuoliams, stale bebuvo vieno alaus, be kandimų. Užtat jo atsigertų buvo suprašytas visas sodžiaus jaunimas: visi bernai ir mergos, visi pusberniai ir pusmergės, didžiausiam dėdžių ir karšinčių pavydui, betgi ne pykčiui, nes visiems buvo aišku – tai padaryta šokikams, vakaruškai.

Kiekvienas kviečiamasis šį vakarą pašokti rangės ir dėjos neturįs laiko, dar pažiūrėsiąs, širdyje gi nesitvėrė džiaugsmu, jog ir jo neaplenkė gerieji kaimynai, ir jo nepamiršo, ir jokia galybė jo nebebūtų sulaikiusi namie. Taigi į pavakarę susirinko visų visi.

Kiekvienas saklyčios duris vėrė nedrąsiai, kiti tyčia dvasios atgautų smuko pirma į gryčią ir tik čia aprimę ėjo į antrą galą. Dar nedrąsiau sveikinosi su arčiau sutiktaisiais ir nė vienas nėjo artyn stalo, kur matės besėdįs kunigas Vizgirda, apsėstas vyresniųjų. Nedrąsu buvo jo, nedrąsu ir svetimo kaimo „ponaičių" – denioniškių. Tik jie ir patys šmišinėjo po būrį, su visais paprastai sveikindamies ir juokuodami. Visų lygiai žėrėjo akys, visų lygiai buvo per pilnos širdys, bičiuoliams – paslapčių ir pasididžiavimo, kitiems – bent jaunystės.

Taigi ligi tik skripka, klernotas ir bubinėlis čirptelėjo suktinį, tuoj studentai pasigavo po mergaitę ir pasileido į ringį. Jais – vis neva nenoromis – ėmė sekti tai viena, tai kita pora, pagaliau pasidarė pilna saklyčia šokikų kaip mašalų giedrų vakarą.

Vizgirda, nušvitusiom akim ir begaliniu džiaugsmu sekęs tą grūdimą, tuoj pasergėjo skirtumą šokikų mechanikoje. Darbo jaunimas šoko visiškai ramiai, rimtai, stumdėsi varinėjosi, daugiau kojomis darbuodamies. Gi neišvargę studentai puolė į šokį kaip pasiutėliai ir sukės kaip padūkę. Jiems rodės, visas pasaulis su jais suksis, o tuo tarpu nė tos vienos mergaitės netesėjo pasukioti.

Ypač juokinga buvo žiūrėti į delikatną, liesutį Taučių. Jis buvo tikrai šišo pagautas, akys reiškė bekraštį pasigėrėjimą, bet pagavęs kresną Barborą, kuri už jį buvo kuone dvigubai

drūtesnė, ne ją aplink save sukė, tik pats aplink ją gaidžiuku šokinėjo. „Kaip aplink piestą", meiliai pašiepė Iešmanta. Tačiau neilgai trukus miestelėnai suvaldė savo temperamentus ir jau sukės sutartingai, nors per bertainį visi apsipylė prakaitu ir, tankiai alsuodami ir neva sverdėdami, pripuolė prie stalo alum atsivėdinti. Tuo tarpu draugai sodiečiai šoko ir šoko, varinėjos nėmaž nepaliaudami ir neatsikvėpdami per visą pusvalandį, per tą laiką, kada studentai bent po tris keturis kartus stvėrės vis kitų šokėjų ir buvo jiems gana.

Griežėjui ir dūduotojui pailsus ir šokėjams pasieniais sustojus, abudu seniu Iešmantu pasiėmė po uzboną ir stiklinę ir ėmė vaišinti, pirma patys kiek tiek iš pirmosios stiklinės atgėrę. Įkaitęs jaunimas metė stilinę kaip už ausių, bučiavo ranką Iešmantienei ar sakė dėkui Iešmantai ir sauja braukė zūbus nelabai brangindamies, kai ragino ir antrą išmesti.

Taip šeimininkam savo rankom apdalijus visus „po dzvi", iš viralinės kamaros išėjo visa bačka ir rimtai pasirito saklyčioje ties durim ant trikojų. Tuoj Narviliukas prišokęs atknebinėjo „atadvastį" viršuje bačkos, kad, vagį iš svikio ištraukus, netekėtų patakomis; Iešmančiukė pabraukė didoką milžtuvę po vole, ant lango pastatė keletą stiklinių, ir tų namų šeimininkai nebesikišo į vaišes. Patys svečiai jau ėjo į bačką, kits tankiau, kits rečiau ir nei sveikas, nei dėkui, gėrė, kiek norėjo.

Apynio spurgas, miežio grūdelis dailiai išrašė jaunus veidelius. Nuotaika pakilo. Lermo atsirado. Šokta į kiemą žaisti, gainiotis su žiužia. Džiaugsmo ir laimės pasidarė pilni Iešmantų namai, tos laimės, kurios taip pigiai randa – jaunystė, kol gyvenimas dar neužgriuvo ant jų rūpesčių kalnu.

Visi dūko, tik viena Marytė Šešiavilkiotė, nors buvo gražesnė už visas, visų akis į sau traukė, visi ją kvietė, nė su vienu neišėjo suktis. Kaip buvo andai apsiėmusi nešokti, kol sugrįš mylimieji kaliniai, taip ir laikės. Tačiau ir ją, nors liūdną, pagavo bendrasai džiaugsmo ūpas, ir ji negalėjo to neparodyti. Pastovėjus pastovėjus ties darželio tvorele, ūmai kreipės į drauges, kurių vis buvo aplink ją visas bukietas, pasiūlydama uždainuoti visiems tame krašte žinomą dainelę. Gryno sidabro

varpeliu virptelėjo oras ir beste įbedė vietoje visų labiausiai įsisvavalijusį jaunimą. Į antrą punktą jau visa draugė tankiu vainiku apstojo dainininkę, kas pritardamas, kas tik maldingom akim sekdamas dailią mergytę. Šešiavilkių įgimtas dailus balselis pačią dainuotoją glostė ramino ir vertė, vieną išdainavus, kitos ir vėl kitos griebtis.

Ir gaudė malonios, liūdnos lietuvių dainelės per visą Nečionių sodžių, džiugindamos net namie likusius, kaip kuriam net išspausdamos ilgesio ašarą. Visas sodžius tą vakarą buvo džiaugsmu nušvitęs. Marytės vardas buvo kartojamas visų lūpomis, kurie tik buvo iš tolo. Artimieji nė vienas jos nepagyrė: lietuviai gražų balsą už akių tegiria. Tačiau dainų vedėja ir be žodžių matė ir jautė, kaip ji sužavėjo visus aplink, kaip visi viską pasaulyje užmiršo ir nebeatsitraukia iš būrio, kurio ji buvo centras.

Veikė alus, veikė daina, veikė jaunų mergaičių draugystė. Bet veikė ir dar kažin kokia kitokia bičiuolių dvasia, regimai, pasiskolinta iš inteligentų svečių, besigiminiuojant su jais tą dieną. Tik niekas nemokėjo atspėti ir nemėgino susekti, kokia gi ta nauja dvasia ir iš kur ji bus čia atklydusi. Buvo visiems gera su tais iš draugės nesiskiriančiais broliais moksleiviais, su tais vaišingais gerųjų dėdžių namais, tai ir gana.

Žinia apie denioniškių susibičiuoliavimą su nečioniškiais, nė šventadienio nelaukus, pasklido po visą apylinkę ir dar kartą paragino nepamiršti to senovinio, pritirto būdo taikai ir meilei palaikyti tarpe netaikių, taip bent rodos, lietuvių. Visi žinojo, kuris inkilas yra tų naujųjų bičiuolių, ir niekas paskui nesistebėjo, vieną ar kitą nečioniškį matydamas į šilelį einant, ko gi daugiau, jei ne pasižiūrėtų, begu jau atsirado lankonių.

Sauliukas su Lauruku inkilo trauktų nebuvo. Vyresniųjų draugėje jiemdviem teatsiėjo namie dalyvauti, užtat visas pokylis juodu dar labiau paveikė neg visus kitus. Viena, kad tokį didelį atsitikimą sodžiuje jiedu pirmą kartą tematė, antra, kad ir tas vienas buvo per nepaprastas, nė iš tolo nepanašus į kitas jaunimo vakaruškas. Truputis muzikos ir šokių, truputis

dainų – nibrų, kriščiukų ar kaip ten dar vadina jaunimo būriavimąsi, nepadaro įdomiais, nepripildo turiniu. Lietuvių jaunimas renkasi ten, kur išgirsta muzikos balsą, daugiau dėl jos garsų, ne dėl to, kad muzikos reiktų šokių taktui. Ji lygiai mielai paesti ore, kurį virpina muzika, kaip šiltame lietuje, kad nervai būtų paglostyti ir nurimtų. Ir grįžta iš nibrų dauguma lyg aptingę ir apsiblausę, nedirbtinai pakilusiu ūpu, reiškia, per muziką atsileidžiusiais nervais, kaip darbų įtempti raumenys atsileidžia per poilsį. Renkasi į krūvą abiejų lyčių jaunimas, žinoma, ir instinkto traukiamas, tik ir šebelniojasi aukštaičiai ramiai ir taip kauniai, kaip mums jų dainos reiškia. Lietuviukas retai teparodo savo meilę įsižiūrėtajai ir patiktajai mergytei. Jis šoka, žaidžia, juokuoja su visomis vienodai, nors visi jo širdies jausmai tesiveržia į vieną. Iš jo akių netrykšta goslybės spinduliai, nors tai nereiškia lietuvį nemokant giliai mylėti.

Per šitą nibrą darėsi kaip tik priešingai. Jaunimas buvo pakilusiu ūpu, paerzintais nervais jau prieš susirenkant. Bičiuoliai savo rėžtu, kiti – savo, paerzinti jų radijo jausmais. Ir iš visų akių tryško kažin kokia sielos galybė, kurios teikia tvirtas pasiryžimas, ne kūniškumas.

Kas gi veikiau turėjo tai pajusti, jei ne Sauliukas? Ir jis tai tuoj pajuto ir atspėjo – bičiuolių esama iš jo susidarytosios „Saulių" srities. Saulius kiaurai, kaip letarnią, permatė saviškius; jie buvo lyg tuščiaviduriai.

Bičiuoliai gi rodės jam lyg uzbonai, pilni kažin ko neatspėjamo, ir tai vėl judino jame tokį neramumą, kokio jis senai jau nebebuvo prityręs. Jautė, matė Vizgirdą, Taučių, Niaurą esant artimus jam, lyg jo paties pavidalus, nebe namų srities žmones, ir visa širdžia palinko į juos. Kun. Vizgirdą Sauliukas senai atmylėjo visai nevaikiška meile ir labai jo pasiilgdavo. Tai dabar jis sočiai prisimielavo, prisiglamonėjo, už stalo sėdint. Ir Rimučiui, Sauliuką apkabinus ir prie savo šono prispaudus, kažin kodėl buvo labai miela, visai ne taip, kaip glamonėji paprastą mielą asmenį, tik lyg minkštakūnį kūdikį, kurs jau moka savo rankeles tau už kaklo užnerti ir pilnu tavimi pasitikėjimu

prisiglausti. Sauliukas buvo nebemažas ir vis dėlto tebebuvo pilnas kūdikiškos tyrybės, kaip visados, jis tik atmylėjo už meilę, o ne mylėjo.

Jei žmonės toli gražu ne visi prieteliaujasi, tai tik dėl to, kad ne visi gali būti kits kitam medijais, jausti sugestijavimą ir atsiliepti. Visame šiame susirinkime susidarė bent keli būreliai, kurie arčiau kits kito laikėsi. Tad nečioniškiai: Kaušpadas, Sudaras, Bekintis ir denioniškis Niaura buvo centras vieno būrio; nečioniškiai Neniškis ir Vilbasis – kito, gi prie denioniškių Vizgirdos, Taučiaus ir Marytės lipte prilipo Iešmančiukai su Narviliukais, nors šieji pastarieji gana iš tolo ir ne taip drąsiai.

Sauliukas ir šiame saviškių būryje jautė skirtumų: vos tik pirmą kartą išvydo Aleksį Taučių, tuoj pasijuto būsiąs jam artimiausis. Dabar su juo vienu benorėjo kalbėtis ir kalbėtis be galo, jo klausyti ir klausyti be galo. Kaip jis gražiai pasakoja apie Lietuvą ir jos buitį! Rodės, paprasčiausius dėstys kasdienius sodžiaus dalykėlius, o Taučiaus lūpose jie virsta įdomiausia pasaka. Jis auksino ir sidabrino pasiturinčio lietuvių sodžiaus buitį.

Sauliukas buvo bemėginąs ir prie Niauros derintis. Aiškiai matė ir jį esant „Saulių“, tačiau veikiai atlyžo, Niaura jo nepatraukė į save: toks jis buvo sunkus, dar mažiau atspėjamas neg kiti bičiuoliai. Bičiuoliai, nors šiandien nebeatspėjami, vis dėlto buvo lietuvybės dvasia pašvinkę: Niaura gi buvo visai lyg ne lietuvis ar tik uzbonas, pilnas nelietuviškos misos. Taip ir paliko jis Sauliukui tam kartui neatminta mįslė.

Taučius taip pat iš karto įsimylėjo Iešmantų Sauliuką, nors buvo už jį ar ne visu šešetu metų vyresnis amžium ir visa galva aukštesnis mokslu. Sauliukas traukė jį į save lyg tinkama mergelė; su juo vienu Taučiui buvo lengva ne tiek šnekėtis (Sauliukas daugiau tylėjo), kiek lengva buvo jam visa išlieti, kas tik pačiam buvo gražu ir miela. O gražu ir miela jam buvo griežtai visa, lyg jis buvo iš dangaus nužengusi ar į dangų imama dvasia, ne gryčios vaikas. Taučius kai kalbėjo Sauliukui, tai ne kitaip, kaip tik įsižiūrėjęs jam į neiškakėjamo gilumo akeles, lyg matyte matydamas, kaip į tas gilybes grimzda

ir ten lieka kiekvienas jo pasakymas, kiekvienas vaizdas ir palyginimas.

Denioniškiai, aplankę nečioniškius, dabar, išvažiuodami, karštai kvietė juos atlankyti. Iešmantams tai buvo piga: turėjo artimiausius gimines Vizgirdus. Visus labai meiliai ir atvira širdimi kvietės tiesiai į sau Taučius ir Niaura – pietų ir į posėdį.

– Atvažiuokite, nesigriausite: Taučius jums pavarvins seilių, atsistojęs prieš smulkiojo sodžiaus buržujo stabą... – pridūrė Niaura.

Be to, Taučius po kelis sykius išbučiavo Iešmantam rankas, kad drauge su gimnazistais atleistų į Denionis ir Sauliuką; jau tiesiai į jį, jei ne per šį Atvelykį, tai bent vasaros atostogų laiku, kada jis bus sugrįžęs iš universiteto, išėjęs dar vieną kursą, išlaikęs tiek ir tiek kvotimų, nuvargęs, pribadavęs, tai ničnieko nedirbs per visus tris mėnesius, tik bumbsos ant šono kur ant vejos ir barsis ant namiškių, kam jam per retai ir per maža duoda varškės. Visa tai būsią reikalinga įsiganyti, idant tesėtų gerai išeiti pačią sunkiąją mokslo dalį – drūčgalį, anot vaizdaus jo pasakymo.

Niaura ant tokio draugo idealo tik prunkštelėjo ir suniurnėjo, neva pats sau panosėje, vis dėlto kad visi išgirstų:

– Bus nemaža džiaugsmo universitetui iš tokio buržujo!.. bet tik pačiam sočiai pavalgyti ir, pilvą išvertus, pasvajoti „apie auksingumą bei sidabringumą"[157] mužikų buities ar kitus dangaus migdolus.

– Cit cit, Niaura! Mielai pagliaudytumei ir tų migdolų, kad kas tau jų duotų, – linksmai atsikirto Taučius, nėmaž nesupykęs. Matyti, buvo pripratęs prie tokių draugo kalbų ir priekaištų.

Saulius mielai pasižadėjo išsiprašyti iš namų, tik ta sąlyga, kad ir Marytė būtų tuo laiku.

– Labai galimas daiktas. Man labai labai nuobodu gondingiškiuose tarp svetimų žmonių ir griaudu be Napaliuko... Tai ketinu visai vasarai atvažiuoti į seserį, į Denionis, – atsakė Marytė nutylėdama, jog jai griaudu ir dėl sužadėtinio Gintauto, kurio juo darėsi pasiilgusi, juo daugiau laiko be jo slinko.

– Tatai bus gerai! Kiek mes tada gražių pasakų prisiklausysime, pasikvietę mano dėdę pasakininką, kurio net ir Niaura štai mielai klauso. Ar mėgsti pasakas, Maryte?

Denionyse ir Nečionyse ėmė kažin iš kur vis daugiau rastis lietuviškų knygelių ir laikraščių. Skaitė jas jaunimas, skaitė dėdės, skaitė ir Laurukas su Sauliuku, ir jiemdviem pasidarė daug geriau gyventi, ar jiedu buvo draugėje, ar skyrium katras sau. Buvo kuo kiek tiek užpildyti ta tuštuma, kuri, jiems augant ir bręstant, darėsi vis didesnė.

Bevalgant didėja apetitas. Du draugu skaitė visa, ką tik nutverdamu, ką tik nauja išvydusiu sodžiuje, ir vis dar buvo maža, nes į darbus jiedu nebuvo taip labai spaudžiamu. Prireikus dabar kur į laukus eiti, buvo ten jiem dar ilgiau, ypač Laurukui, kurs mažiau temokėjo svajoti.

Vieną kartą, jau pradžioje vasaros, atėjo Laurukas į Sauliuką ir sako:

– Broliai siunčia mane į piliakalnį pasižiūrėti, be neįėjo bitės į inkilą. Tik man kažin ko baisu eiti vienam. Gal eisiva abudu?

Sauliukas net visas nušvito. Jis gražiai atminė visus įspūdžius, kurių nebe kartą buvo gavęs toje slapčių šalyje, ir visados ilgėjosi šilelio.

– Tik šiandien be makanikų... Eikiva pačiu du, – skubiai pritarė Laurukui ir, kažin kur įsižiūrėjęs, pasapnavo: – Ak, kad kas pamėgintų nors bent kiek atkasti nusvirusią uolą... Gal ji išvirstų iš piliakalnio šono ir atvertų jo vidurį...

Laurukas nieko neatsakė, ir abudu draugu smarkiai nužingsniavo per laukus, tai nusileisdamu nuo kalnelių, tai vėl iškildamu ant kitų, vis toliau, toliau, vis mažesni darydamies, kol visai išnyko iš akių.

Vaikiokai ėjo aiškiu, nors nesvarbiu tikslu, tad ir jų vidaus pajėga buvo labai įsitempusi ir ginte ginė juos į šilelį.

Dirstelėję aukštyn į senapušę, kur stovėjo inkilas, vaikai išvydo daugybę lakiojančių bičių.

– Yra, yra! Įėjo! – pradžiugo Sauliukas, plodamas katučių

iš džiaugsmo. Laurukas tačiau paliko rimtas, kaip ir buvęs, tuojau atšaldydamas draugo ūpą.

– Tai tik lankonys, ale taip tankūs, jog nebeabejoju juos atvesiant spiečių, jei tik bitininkas pražiopsos ir išleis jį iš savo bityno. Tai būt gerai! – nebeišlaikė rimtumo ir Laurukas. – Turėtume dar didesnį pokylį neg traukiant inkilą.

– O jei bitininkas atsivytų spiečių? – paabejojo Sauliukas.

– Tai kas? Bičių jis nebeturi teisės iš svetimo inkilo išsisemti. Toks įstatymas. Tik įstotų nauju bičiuoliu į mūsų bernus. Tos bitės tai turbūt tikrai yra Dievo bitės, kad jos tiek gera daro: ir saldaus medaus, ir šviesaus vaško, ir dar neįėjusios, žiūrėk, kokios santarmės išmokė mūsų bernus. Aš net pavydžiu jiems, kai mudviejų neima savo draugais, ir ne kartą svajoju, kaip čia ir mums taip tvirtai susiderinus su visais „makanikais". Dabar mudu su jais tiek bendra teturime, kiek su jais pabėgiojame po laukus ir gireles.

Saulius to reikalo visai nejautė nei nenuvokė galint tarp jųdviejų ir kitų sodžiaus vaikų piemenėlių būti kokio bendrumo. Sauliukas, matėme, negyveno tikruoju sodžiaus gyvenimu.

– Eikiva pasėdėti piliakalnyje! – pagaliau pamasino Lauruką.

Laurukas net nusipurtė. Vidudieny... per pečininkus... vieniem dviem, be vyresniųjų... Net plaukeliai jam sukrutėjo. Vis dėlto rūpi ir – eina. Taip, sako, viename žvėryne beždžionės aptikusios skrynią su gyvatėmis, pravožusios ją ir neapsakoma baime, pasibjaurėjimu ir klyksmu šokusios atgal. Neilgai tačiau trukus, ir vėl derinusios tų pačių gyvačių pasižiūrėtų ir vėl ta pat baile ir klyksmu šokti atgal.

Sauliukas bailės jausmo neišmanė. Tikriau, bailė jį veikė visai kitaip, greičiau traukdama kaip tas beždžiones į save, neg atstumdama nuo savęs. Noras tiek abu vaiku paveikė, kad jie paukščiais, kuone žemės nesiekdamu, perskrido alksniais užželusią, tamsią daubą ir, tankiai alsuodamu, bent kiek pablūdusiom akim, atsidūrė viršukalnėje. Apsidairė ir tučtuojau kaip ir anuokart nurimo. Jokios čia bailės, tik ilgesys, ilgesys

bekraštis, bedugnis, lyg užmirštame tolimame krašte, saviškiams už jūrių marių iškeliavus.

Abudu, gretimai susiglaudę peteliais, susėdo ant aukštojo pečininko, nuleisdamu kojas, ir tylomis įsmeigė akeles į tolį, ten, kur matės dar aukštesnis kalnagalis, puikiu beržų bukietu pasišiaušęs.

Sauliukas, niekur nesidairydamas, lyg savo vidaus tepasiklausęs, ūmai sau pačiam tarė:

– Kažin kas uolą kasa... atkas ir mudum parodys vidų...

Laurukas krūptelėjo ir bailingai pasižiūrėjo į draugą, begu tik vėl neima kliedėti kaip anuomet kieme po žilvičiu. Sauliukas tačiau buvo ramus, neatsigręžė, vis tebesekdamas savo mintį sielos gelmėje. Laurukas dirstelėjo šalin ir ūmai griebės Sauliukui už alkūnės: jis aiškiai išvydo žmogų, ne sodietį ir ne to krašto; tai reiškė jo apdaras ir veidas. Jis buvo augalotas, plačių pečių, plačios sočiai valgančio žmogaus burnos. Ne darbininkas: jo čerkazai buvo švarūs, nesuvilkėti ir galvą dengės vokiška skrybėlaite.

Abudu vaiku lyg plieninės plunksnos striktelėjo stačiu ir net pasilenkė priekin nuo kalno: taip juos nustebino tai, ką buvo išvydę. Nepažįstamas vyriškis, neramiai dairydamos aplink, skubotai kasė duobę po pat nusvirusia uola. Iškasus blykstelėjo jo rankose kažin koks sidabrinis indas: katilas, puodas, kibiras ar greičiau kanas pienui vežioti; jis dar sparčiau užkasė duobę ir smilteles išdraikė aplinkui. Beliko žymė, jog čia kažin kieno raustasi. Tokių žymelių šioje lapių ir opšrų mėgiamoje vietoje buvo ir daugiau.

Kasėjo iš niekur negalėjai pamatyti. Iš vienos pusės jį dengė tankus alksnynas, iš antros – pats piliakalnis, iš trečios buvo klampynės su Valiulio kalneliu netoliese, ant kurio niekas nėkados nemėgino nubristi: koks reikalas klampoti ten, kelines ligi šakumo atsiraičius? Kasėjas tebuvo matomas iš viršaus, paukščio skridimu.

– Ar ir tu, Sauliau, atėjai „Lietuvos Žodžio" atspėtų? – greičiau pragydo, neg sušuko Sauliukas iškilmingu, kad ir vaikiškai skystu balseliu, ten link ištiesdamas savo rankiotes.

Kasėjas krūptelėjo. Kasiklis jam iškrito iš rankų, ir jis, lyg nė netaptelėjęs kojom, murktelėjo į alksnyno tankį.

– Užkeikiu aš tave visomis Dievo galybėmis: nebesinešk iš čia „Lietuvos Žodžio", jei tu jį esi jau radęs! Jeigu dar ne, padėk mums jo ieškoti, – vėl pragydo Sauliukas taip aiškiai, jog net tarpukalnės suskambėjo.

Niekas neatsiliepė. Paties vidudienio tyla buvo mirties, kito pasaulio tyla, kur dvasios žmoniškai nesidarbuoja. Nečirškė nė žiogeliai. Teplaveno tas vienas juodas didelis drugys. Pripratus matyti, kaip bent koks darbas virpina oro vilnis ir padaro balsą, tas bebalsis plavenimas dideliais sparnais, kai ir muselė, oru lėkdama, zvembia, dar labiau didino tylos klaikumą, dar labiau kėlė vaikų vaizduotę į vaiduoklių pasaulį, kurs čia, aplink Valiulio piliakalnį, prasideda, per jį įeinama į tą užkeiktąją valstybę, kur dvasios guli nejuda: gyvos ar negyvos? Kur kad ir bėgioja, nežinai, su tikslu ar be tikslo, gyvom ar negyvom kojom mina, gyvais ar negyvais sparnais kaip tas gedulo drugys oru lakioja.

Tuo tarpu krūme žemėn parkritęs nuo darbo ir išgąsčio prakaituotą kaktą skepetaite braukė „uolos kasikas", kažin kur nukišęs savo kasiklį. Jis buvo bebėgąs ir ligi šiol būtų jau kažin kur opšrum krūmais nulindęs, tik antrą kartą Sauliukui pragydus, atspėjo tai vaikų balsą esant, nurimo ir suprato, ko iš jo norima. Susiprato turėjęs savo slapto darbo liudytojų, tai nebebuvo ko nė besislėpti. Suprato būsiąs Valiulio pasakų vaiduoklis. Tai nuo žemės neatsikeldamas, dar galvą panarinęs, o burną iš šalių delnais užsidėjęs, lyg iš po žemių ūktelėjo iš krūmo:

– Valiulis viską žino... Jo angoje ieškokite lietuviško žodžio... Jo indas niekados neišseks, jei tik jūs vieni iš jo imsitės... Tegu niekas daugiau to nežino... Jūs tenešiokite jo namo...

Patylomis, paguromis kaip laukinis kasikas nutolo krūmais, kad nei jo ėjimo vaikai neišgirdo, net nei alksnių sukrutant neišvydo: krūmais drėkstis papratęs ar dvasia, kuri šakų nepaliečia? Protarpyje atsigręžęs, pro lapyną pamatė pilies viršukalnėje du vaikiščiu: šviesiaveidį, laukį Sauliuką, lyg žynį į aukurą jo link ištiestom rankom, ir bent dusyk kūnu kresnesnį

Lauruką, tokia pagarba šalia stovintį, lyg būtų buvęs jo diakonas. Jiedu lyg stabu ištiktu tebestovėjo pečininko briaunoje, pušelių dugne. Kasėjas net sustojo akimirkai: toks tai buvo įdomus vaizdelis, nors skulptūros jis nenusimanė.

– Čionai, čionai! Mudu vienudu Lietuvos Žodžio ieškotoju... Pasirodyk, Valiuli, pasigailėk... – širdį plyštamu balseliu, spirinėdamas vietoje lyg motinai mirštant, dar mėgino pagiedoti Sauliukas, nesulaukdamas laukiamojo. Tik jam niekas nieko nebeatsakė. Net aidas jo žodžių nepakartojo tarpukalnėse: jis linksmai kartoja balsą tik drėgnu oru. Sauliukas bejėgis susileido žemėn, nustojęs visos vilties, lyg visų visą savo svajonę pralaimėjęs.

Laurukas tačiau vikria lapele dviem šuoliais striktelėjo žemyn per terasas (pečininkus) ir savo nagais it šuva pelę ėmė atkasti šviežiai pajudintą žemę ties uola. Per sprindį pakasęs, užtiko naują, gerai viršeliu užvožtą skardinį indą. Nuvožęs voką, siekė į vidų ir apčiupo kezulą laikraščių, tokių, kaip jau ne sykį buvo gavę namie iš kažin kur, tik visai kitais vardais. Laurukas jau žinojo, kaip laikraščiai žymima, tai atsiskyręs visų numerių po vieną, vėl užvožęs ir apkasęs indą, repečkomis vikriai užsirangė atgal į viršukalnę ir ėmė skaityti vos gyvam Sauliukui, iš pradžių viską ištisai, paskui tik kai kurias vietas, ir vis dėlto ėmė saulė vakarop slinkti, o iki galo dar buvo nepaskaityta, ir reikėjo neštis namo.

Grįždamas namo, Sauliukas vienas girdėtas vietas mokėjo kuone ištisai pakartoti, kitų nė mint neprisiminė, ir Laurukas nebuvo tikras, ar draugas viską bus girdėjęs, ką jam tokiuo atsidėjimu yra skaitęs.

Kas gi tasai buvo kasikas, tasai Lietuvos Žodžio nešiotojas ar bent rodytojas? kur jo ieškoti ir rasti? Apie tai bus ilgesnė Burzdulio istorija: su juo kasikas buvo netikėtai susibičiuoliavęs, jį savo tikslams pavartojęs.

JUODŽIAUS KELMAS

Juodžiaus kelmas – tai pati žymioji vieta visoje labai plačioje Vaduvų apylinkėje. Pro jį, stačiai per balas, eina vienatijis siauras kelelis, paskui išsišakodamas į keletą sodžių ir keliolika atskirų mažų gyvenimėlių.

Ir tie nedideli sodžiai, ir tie maži gyvenimėliai it lapės šmūkštelėjo į tokius nuošalius, tokias tyleles ramumėlius, jog čia nebuvusiam žmogui nebūtų ko nė ieškoti jų, kad ne Juodžiaus kelmas.

Svetimi žmonės dar už varsto antro, ligi tik išsisukdami iš vieškelio, jau klausias kelio. Jei tai bus diena, išgirs tvirtą, statų, ramų atsaką:

– Gi pro Juodžiaus kelmą – stačiai stačiai!

Ir taip bus aišku, taip nebebus jokių abejojimų, jog keleivis pradžiugęs nė dėkui nebepasakys už parodymą, tik tvirtai truktelės vadeles, duodamas žinią arkliui, kad kuo veikiausiai pribėgtų aną Juodžiaus kelmą, nuo kurio jau stačiai stačiai!

Keleivis leidžias ten link, kur kelio rodytojas, linksmai aukščiau galvos ranką iškeldamas ir iš viso peties pamodamas, skliausčia plaštaka nutiesė jam kelią.

Dar niekam neparėjo į galvą perklausti:

– Kas gi tasai tavo – Juodžiaus kelmas?

Taip visiems buvo aišku, jog ir be to patsai pamatysi, patsai įspėsi, tai ir yra ne kas kitas, tik Juodžiaus kelmas.

Ir neapsigausi.

Padaryk iš savo smiliaus piršto ir didžiojo šakę, tik iškėsk kiek galėdamas: pagal abudu pirštu, į dešinę ir į kairę nuo tavęs, žiūrint nuo ano kalno, tiesis slėniai, liūnai, tarpinės, raistai, beržtvos; per vidurį slėnio gilia gilia siaurute vaga varvės upelis; pačiame gi šakume, tik pervažiavus siaurutį vienkinkiams ratams tiltelį, užtiksi kalnagalį, užsivožusį kalvą lyg karpą ant nosies, lyg tyčia, kad tu jį pamatytumei. Tu jį ir matei, ligi tik pradėjai leistis nuo kalno į slėnį, dar iš tolo. Tai ir bus – Juodžiaus kelmas.

Jei reiks ne stačiai važiuoti, rodytojas tars tokiu pat tvirtu, stačiu, ramiu balsu:

– Nuo Juodžiaus kelmo...

Jis nepabaigs. Vis dėlto tau nebereiks daugiau brangių žodžių gaišinti, nei pypkės antrą kartą iš dantų traukti, kad galas ataūštų ir jau šaltas prisietų vėl įsikasti. Tau bus sočiai gana, tik pasekus keliarodžio ranka: jis atsigręš stačiai į Juodžiaus kelmą, išties į jį savo dešinę arba kairę, bent kiek paturės ištiestą ir palengvo apibrėš tiek gradų lanko, kiek tau reikia nukrypti. Ir tu drąsiai važiuosi, pirma į Juodžiaus kelmą, paskui pasuksi į dešinę ar į kairę ir nėmaž neabejosi pasukęs tiek, kiek reikia, nors čia tau penki keleliai pasirodytų.

O tų kelelių tikrai gana yra, jei keleliais vadinsime vėžes, giliai įsipjovusias į tarpinę, kuriomis vis dėlto visi turi leisti savo ratų tekinius, jei nori pavažiuoti.

Jei klausies kelio, saulei užsileidus, jau kitokiu balsu tau atsakys:

– Gi pro Juodžiaus kelmą...

Rodytojo balse pajusi abejojimą, nebe tikrumą. Jis nebeišties rankos, neužbrėš tau lanko, nebent tik galva muistelės ten link per petį. Ir tu pats pajusi nebe ramumą, ir tavo arklys pajus; arklys ims eiti nebenoromis, ir tu vis nebūsi tikras, ar pataikei.

Jei klausies gerokai temstant, rodytojai trumpai tau burbtelės:

– Gi pro Juodžių...

Nieko daugiau. Nelinktelės nė galva. Turstelės kelis žingsnius į šalį kaip nuo žmogaus, su kuriuo šiame gyvenime nebėra ko besikalbėti.

Ir tau širdis nukris žemiau kelių. Bus aišku: jei nori, važiuok sveikas, tik kelio už Juodžiaus kelmo vis tiek neatseksi.

Ir neklys.

Tai kas gi tasai Juodžiaus kelmas? Ar kokia baisioji vieta, ar ten keleiviams juokus daro, ar net jų gyvybės siekia?

Kas duos! Niekas nėra girdėjęs, kad čia koks priepuolis būtų atsitikęs.

Teisybė, kas vakarą, ligi tik tamsio šešėlis nuo ano kalno skersai slėnį nusitiesia, Juodžius atsiranda ant tiltelio. Tai visi žino ir mato, ir niekas to nebijo. Ana bijo, kur nebijos, bet tik tai valandai, kol pereis per tiltelį. Perėjo – ir nebebijo. Juodžius niekam nekliūva, nusileidžia lygiai pėsčiam, lygiai važiuotam. Šliūkšt prisiartinant nuo tiltelio, ir keliauk sau sveikas! Pervažiavai – jis ir vėl pasidribino ant tiltelio.

Girti kaip kada mėgina Juodžių net pašnekinti. Tik jis nieko niekam nėra dar atsakęs, nei už tai pykęs. Retai kada nutraukia už skverno nuo tiltelio į upelį ir pats strikteli į jo vietą. Nenorėjai ramiai sau keliauti sausu keliu, paėjėk gi dabar šlapiu!.. Tik vandens čia negilu, neprigersi. Nutrauktasis papūškos papūškos ir išlipa ant skardies, ne Juodžių keikdamas, greičiau iš savęs pasityčiodamas, kam be reikalo užkabino nieko nekaltą.

Taip ir draugaujas su Juodžium eilių eilės, kartų kartos žmonių. Mums matos, žmonės vis kitokesni, bent sviegesni. Gi Juodžiui – vis tokie patys, nei jų santykiai mainos, nei jie patys. Tik vienas vaikščioja apšepęs, kitas apsiskutęs. Kaip tos apylinkės kalvos: pirmiau buvo apaugusios, dabar plikos, o vis tos pačios.

Trimis šakomis nuo Juodžiaus kelmo tiesias gilūs, nors neplatūs, nuo pusės kilometro slėniai. Dviejų šakų viršūnėse blizga didžiuliai ežerai, amžinieji Juodžiaus draugai ir kaimynai. Jie už kiek kilometrų. Bet tai niekai. Kas vakarą antvalnių šešėliai

palengvo nušliaužia lig „akių", akys vėl balkšvu rūku atšliaužia lig Juodžiaus kelmo ir jau kiaurą naktį esti susiglaudę.

Jų šnekos nedaug. Balos tik dūsauja pukši ir čepsi žneksi. Retkarčiais kuriame gale paukščiu sudejuoja ir tą balsą tarpukalnėmis leidžia iki antram galui, per visą dešimtį kilometrų. Dažniausiai gi Juodžiaus kelmas su savo Beragiu ir Dviragiu (ežerais) vien liūdi, rūkais apsigaubę. Ne iš širdies skausmo, tik kad toks jų būdas. Jei ir verkia, tai tyliai, rasos ašarėlėmis.

Nei didelių džiaugsmų, nei didelių priepuolių. Jie vieni kitais pasikeičia taip nežymiai, taip iš palengvo, jog nė nebeatskirsi, kame džiaugsmas baigiasi ir liūdesys prasideda ar liūdesys baigiasi, džiaugsmas prasideda.

Taip slenka ištisi amžiai tai – Lietuvos gamtai. Prieš tūkstantį metų tos akys buvusios kur kas didesnės. Dar seniau kita kitą pasiekdavusios, vieną ežerą dariusios. Tik antai papiliakalnės Valiulis, sako žmonės, atskyręs Dviragį nuo Beragio, paskirdamas katram savo vietas.

Net ir patsai Juodžius nebežino visos teisybės, nors jis čia jau antrą tūkstantį metų kuone įpusėjo. Jis gi per šimtus metų mato, kaip čia Straublys nuolat bėgioja vandenų sriaubtų ar Laumei į žemės meilę įvairiaspalviais lašais kelio skaistintų. Sriaubė sriaubė vandenį, klojo klojo lašų diementais nuo pat dangaus ligi žemės, – ir štai atsidengė maurų dugnas. Kas beliko vandens, į galus pasitraukė, Valiuliui liepiant, į žemę suslūgo, pažemiais keliauti takus pasidarė ar čia pat apsnūdo, apsiklojęs stora samanų ir tarpų danga.

Didelių dalykų darosi. Tik kai iš palengvo, tai nežymu. Seniau visą žemę turėjo pasidalinę gangreit tik du valdovu: Vanduo ir Augmuo. Žvėrys ir žmonės šmūkšėjo po girias kaip žuvys po vandenį, nėmaž nesirūpindami kitais gaivalais: kuriame buvo atsiradę, tame ir gyveno kaip tikrieji jo vaikai.

Vieną sykį susitarė Vanduo su Moliu padaryti augmenims karalių ir išdaigino – Ąžuolą, pačiame kalnagalyje, prie vandentakio viduje kalno ir vandentakio iš jo šono į upelį. Valgio ir gėrio moliakalnis nestigo; Drėgmė su Šilima, dvi Gyvybės Laumi, saugojo Karalaitį, ir jis augo – kietas. Drąsiai

gręžė šaknimis lig pat kalno širdžiai ir čiulpė žindo gyvybės. Vis plačiau kėlė šakas, godžiai gerdamos oro Dujas ir Šviesą, kiti dvi Gyvybės Laumi. Ir kitiems augmenims nieko nebliko aplinkui, nei žemėj, nei žemėse: visus nukalėjo.

Ąžuolas buvo praktikingas. Jis nešoko aukštyn debesų skirstytų. Kam būtinai – aukštyn, kad tos pačios Erdvės – laisvės lygiai tiek pat – į šalis.

Ir apsipynė Ąžuolas vainiku iš kietų storų šakų kuone nuo pat žemės, tiek tankiai iš šalių, kiek ir iš viršaus. Ir apsidengė tankiu žalių lapų kėčiu. O šaknys vis toliau pažemiais rausės, kad tik visam didžiam viršui maisto gana prigamintų.

Apgulė visą kalnagalį, abudu jo šonu. Žingeidžiai persisvėrė šakomis net anapus upelio. Ir tapo – didis didis didis, storas, šakotas – Karalius.

Galingam dar galingesniu būti. Tad vis augo, jo liemuo ir šakos vis dar drūtėjo. Taip per šimtą, tris, penkis, septynis šimtus metų: palengvo, bet atsidėjęs, kietai, nuolat, kaip tvirtai sumanęs šimtus metų darbą dirbti ir tokios galybės tapti kaip niekas kitas. Ir senai visi jo norą suprato ir pasakė:

– Jis ne tik Medžių Karalius – Ąžuolas: jis ir visų ąžuolų Karalius – Juodžius, dievų medis.

Ir ėmė garbinti jį dendrolatriai.

Eilių eilios, kartų kartos žinojo Vaduvų nuošalį, kur po medžiu buvo jau sukrauta akmenų krosnis – altorius, kur medin įkeltas stabas, kur stojo ugnies Kūrėjas, Žynys ir Vaidila, gavę mokslo Valiulio piliakalnyje. Per šimtus metų tankiomis ir klampiomis balomis ėjo čia melstųsi ir burtų, ne tik dėl to, kad čia rodė – stačiai po kairei.

Garsėjo Juodžius, rinko žmonių jausmus ir ašaras, jais užsitaisė ir jie – nebežuvo. Ir nežus – dabarties žmonės tai jaučia.

Tyčia atvyko Juodžiaus aplankytų puikūs, auksu spindį, kepurėti kito Dievo kunigai – vaidilos. Pasigrožiavo, pasipiktino ir sumanė jį – nukirsti. Tik lengviau yra sumanyti, kaip padaryti: Juodžiaus kelmui pakirsti nebuvo tokių didelių padargų. Tad liovės, tik nugriovė altorių, išmetė stabą, o jo vieton įkėlė – Smūtkelį. Ir tarė:

– Dabar šita vieta – tikrajam Dievui paskirta: jam vienam benusilenksite, jam vienam betarnausite!

Nei Juodžius, nei žmonės nematė tame skirtumo. Kitas tai kitas, kitaip tai kitaip. Ir Juodžių vis taip pat tebegerbė ir tebemylėjo. Ant sugriuvusios ir niekieno nebeatstatomos krosnies vis tebemėtė atliekamus daiktus sakydami:

– Kas man nebepritinka, tai tau bene patinka!

Tebekarstė skepetėles ant ąžuolo šakų, nusvirusių į upelį ar į versmę, svaidė pinigėlius į šaltinį, ėmės iš jo vandens akims pasimazgoti, ąžuolo žievės šeberkštį skaudžiamam dančiui pabadyti. Ir žmonių aplink Juodžių vis buvo kaip buvę.

Šimtai metų po šimtų nesuturima vilnimi ėjo plaukė į laiką, ir ėmė Juodžiui rodytis, bene būsiąs jis Amžinas Augmuo – tikrai dievų asmuo, niekados nedygęs neaugęs, tik visados karaliavęs, visad kelią rodęs, visad žmonių jausmus rinkęs?..

Suėjo lygiai 700 metų. Ir viena šaknis tarė:

– Gana! Tiek landžiojus buvus kietą molį, tiek šaltos drėgmės gėrus tave, Karaliau, bepenint, bene metas bus ir apsnūsti...

Juodžius-gamta gerai žinojo jai poilsio nesant, procesus nesustojant. Kas sustojo – mirtį pasvadino. Kas sykį apsnūdo, kilti nebegali. Bet nenusgando.

– Septynis šimtus metų ėjau į kalną, tvirtėjau, septynis šimtus metų leisiuos nuo kalno, silpnėsiu. Jei nebeatmenu pradžios, nematysiu nė galo. Aš – amžinas. Po vieną jauną šaknį kasmet leidžiau į darbą, po vieną pasenusią šaknį kasmet tepaleisiu ilsėtis. Bus jų dar ilgam.

Apsiriko. Veikiau senstama, neg bręstama.

Nebteko maisto vos tik iš septintojo šimto šono, gi nudiegė kiaurai per visą vidurį ir ten – suvyto. Vyto džiūvo, skilo, trūko, ir ėmė vidurys žemyn trupėti senatvės pelenais. Tuščia rados vidury, nors kumštį kišk.

O šaknių vis daugiau ėjo gulti, vis daugiau trupėjo vidus. Nei trijų šimtų metų nepraėjo, ir šonas jau prakiuro. Ir kiuro vis labiau. Jau dešimt žmonių, lietui užtikus, tilpo uokse. Pagaliau beliko vieni pakraščiai. Nudžiūvo šakos, nubiro lapai.

Nebesprogo pavasarį. Tik ta bežaliavo keliais lapais, kur buvo nusvirusi į pakalnę, ten už upelio. Viena pati. Tiek.

Ąžuolas seno karališkai – tris šimtus metų. Vis dėlto – ne septynis. Ir tiek pakako, kad eilių eilės, kartų kartos būtų ėmusios Karalių vadinti nebe Juodžium, tik – Juodžiaus kelmu. (Kai kurie lietuviai neskirdami „kelmu" vadina kamieną, kerą ir net kemsą.)

Paskutinei šaknelei apsnūdus, bepaliko vienas sausas kelmas. Tik kas ir jį nugalės?

Ėmė žmonės girelių godėtis. Kirto medžiagai, kurui sau, kirto medžiagai, kurui kaimynui. Kirto, kol pristigo.

Ėmė tada godėtis kelmų. Kaip kurie kelmai nesunku išlupti: tai bus nedidzkas, tai šaknių gilyn nesuleidęs. Ateis žmonių, įsirę̨š it tekiai jaučiai iš vienos pusės, įsirę̨š iš antros.

– Pasiduos! – sako ir, prieš sunkų darbą nurimę, sėdas ant kelmo.

Nesiskubėdami išsitraukia avinmašnius ar paršiapūslius su smirdančiu bakūnu, juoba pasmirdusias pypkes kaip tik miške, plačiam lauke, tyram ore terūkyti, ir ima retai pipsėti, palengvo pasukinėdami nosį šen ten, bene pamatys ko keista. Pagaliau pypkės išrūkytos. Gaili, kad nebedega! Dar pažiūrės į pypkės kraterį – bene tebepleška, ir tam netikėdamas, kiš pirštą, ne, nebekaršta, tik be reikalo lopetą pelenų panagėje išsitraukė iš liuikos.

– Na, nebėr, tai nebėr!

Atsidus. Pelenus išbarškins į kelmą ar į savo kairį nykštį. Pasirąžys, pažiovaus, pasikasys pakaušį, pasidraskys pašones ar pasturgalį, pagaliau atsimauks kepures, pasispjaudys į delnus, patampys rankas iš pečių ir – kibs dirbti.

Čia atkas, čia kirviu pakirs, čia dalbas užkiš; palinguos pasiūbuos iš vienos pusės, iš antros. Dar atkas, dar pakapos, dar pasiūbuos, ir didelė kerėbla, aukštai šaknimis siekdama, nepakabiai apvirsta ant kamiengalio. It iš rankos išrauta karpa, palikusi plačią, nedailią duobę.

Darbas baigtas. Dabar vėl reikia pasilsėti jau ant išversto kelmo, vėl pasirūkyti liuikų. Tai ilsis ir rūko. Taip per keliolika

dienos darbo valandų ir išvartalioja keletą kelmų. Nepraeis nei dešimties metų tokio lietuviškai įtempto darbo, ir toje vietoje, kur girelė ošė, žiūrėk, jau ir bus bešnerą grikai ar beliūliuoją rugeliai.

Žmonės rovė kalvas ir aplink Juodžiaus kelmą. Jo gi paties niekas nė nepaketino rauti. Nei prie jo prieisi, nei prisitiksi. Šakos sudžiūvo į plieną – kirvis nebeima, nei pakirsi, nei nugenėsi, nei sukaposi, nei nekapotų į vežimą nesusiklosi: tokios kėstos ir stačios. Nei gilyn, nei tolyn šaknių galo nerasi ir jų neišrankiosi.

Ir stovėjo Juodžiaus kelmas dar pusantro šimto metų, jau visiškai nebegyvas. Vis dar tebeviešpatavo plačioje Vaduvų apylinkėje, vis dar tebestebino žmones neregėtu savo dydžiu ir storiu – milžino griuvėsiais, vis dar teberodė keleiviams kelią, vis tebebuvo prikalamas Smūtkelis. Daug daug jų sutrešo ir buvo naujais pakeičiami, gi Kelmas – vis tas pats.

Taip ir trešo Juodžiaus kelmas čia pat vietoje, niekieno nepakibintas, niekieno nepavogtas. Nukrito ir paskutinis Smūtkelis. Švęsta vieta pavirto paprasta. Augo kalva savaime ant senovės altoriaus – aukuro. Pats Juodžius į krūvą vertė kūną. Artojai čia ritino iš lydimų kūlius, akėtojai svaidė nebeišdraskomas velėnas. Visa, kas nereikalinga, šalin stumiama – Juodžiui skyrė.

Ir kai Juodžius atidavė kalnagaliui paskutinę savo dulkelę, griežtai visa, ko tik buvo iš jo pasiėmęs, kai nuvirto paskutinė audrų ir vėjų nusmailinta galiūno kamieno šiekšta, – susidarė nebemaža, iš tolo žymi ir regima kalva: Juodžius tūkstančiametis, Lietuvos milžinas, augmenų karalius, dievų medis, pats sau susipylė milžinkapį.

Žmonių akims – kapą, tik ne atminčiai, tik ne vaizduotei, ne ominei, ne atsigodimui. Juodžius tebėra gyvas: antai jo dvasia ant tiltelio...

Juodžius niekados nebuvo miręs, jis tik keitės: garsus amžių žalialapis virto garsiu amžių plikamieniu, plikamienis – garsiu amžių stuobriu uoksu; stuobrys uoksas – visai visai nenykstančio garso – Juodžiaus kelmu, kalva, padavų indu apie Lietuvos senovę.

Ir liūdės Lietuvos gamta – Juodžiaus dvasia, tyli, lėta, nieko neskriaudžianti, nakčių mėnesienomis; ir kalbės tūkstančių metų slapčių balsais, žadins ilgesį poezijos, rodys pro šalį neklaidų kelią...

BURZDULIS

Vaduvų slėniuose ir kalvose viešpatavo ne viena dievmedžio Juodžiaus dvasia, ji dar turėjo savo Žynį kunigą. Ir visoje apylinkėje žymėjo ne tiktai Juodžiaus kelmas, bet ir jo žynio būstas – Juodžiaus Tošynė.

Žynys vadinosi toli gražu nekunigiškai. Balsiai jį pravardžiavo Juodžiaus, arba Tošynės, tinginiu, Burzduliu ir Juodžiaus tošininku. Pašnibždomis gi tarė jį esant kalbamą žmogų, Juodžiaus raganių ir spėjiką, nors reikalais niekas nebuvo į jį kreipęsis. Retas težinojo tikrąjį jo vardą ir pavardę, ir tie tarė ne tiesiai: Valeras Kukulys, tik pridėdami: „nesukukuliuotasai" Kukulys, destis toks, kaip esti negražiai sutaisytas, susitūpęs tešlos kepalas.

Kaip patsai Juodžius visos apylinkės atminime buvo amžinas, taip ir jo tošininkai žyniai ar raganiai Kukuliai. Kiek tik žmonių atmintis siekia atgal ar jų padavimai palaikė, jie matė ir vaizdavosi vis tokius pat, jei ne tuos pat Kukulius, nors, tiesą sakant, senų seniausieji žmonės beatminė dabartinio tošininko tėvą. Valeras jau buvo labai senas, kiti sakė, jis tebeinąs devintą dešimtį metų, kiti gi drąsiai dėjo jam ir visą šimtą. Gi jo tėvas Morkus pasirinkęs, žmonės mena, turėdamas arti pusantro šimto metų.

Kas pažino Valerą, tas nė nebeminėjo Morkaus, tėvas ir sūnus buvę abudu tokiu, kaip du kumpu pariečiu antai, paantvalnio beržu. Tai niekas neabejojo, jog ir senelis, ir senelių seneliai turėję būti ne kitoki. Kad būtų likę bent žymių apie senėlesnius laikus, būtume turėję visą eilią vienodo, pastovaus senovės būdo ir tipo žmonių, dabar navatnių, gi gilioje

senovėje paprastų medžių gerbėjų, arba dendrolatrių. Jų liekana nepritapo prie naujo gyvenimo, turėjo pasibaigti drauge su ta senove ir jos savumais. Valeras buvo paskutinė vos beplastanti liepsnelė-žibintė, kurios tautinio tikėjimo aliejus baigia išdegti. Pagaliau niekas ir nebenumanė, jog tai gilioji praamžių dvasia tebeblyksi myrio ir pabaigos šviesele.

Tiesą sakant, tai Morkus buvo jau paskutinė tos senovės atšvaita, nes buvo nevedęs; jei Morkus šalinosi apskritai nuo visų žmonių, tai nuo moteriškųjų juoba. Niekas, nė senų seniausieji, neatmena Tošynėje jokios moteriškės, ne tik šeimininkės ar įnamės, bet nė viešnios keleivės. Neatmena, kad bent kuri moteriška iš apylinkės būtų kuriuo reikalu ėjusi į raganių, net reikalų tebuvo vieniems vyrams, ir tai retai.

Morkus smilko vienai vienas, nėmaž neketindamas palaikyti savo rūšies gentis. Vis dėlto gamtos omė vieną sykį blykstelėjo į tą pusę: Tošynėje iš kažin kur atsirado berniokas. Tai buvo Morkaus sūnus, apie tai niekas neabejojo: toks jis buvo tikras jo atvaizdintojas. Tik kas jį atnešė? Kame iki šiol jis buvo paaugęs? Taip niekas to ir neatspėjo.

Morkus savo Valeriuko niekados nepaglostė, nors, neabejotina, saviškai jį mylėjo. Niekados nepaglostė nė vienatijo savo namų ir kelionių į medžią draugo, striko. Tai buvo pusėtinai didelis, neapsakomai piktas ir bjaurus pažiūrėti šuvavilkis. Žmonės bent kiek juokais, bent kiek rimtai sakydavo:

– Juodžiaus dvasia turi savo kunigą-raganių, raganius – savo zokristininką-velnią. Koks ponas, toks ir jo tarnas: abudu rūsčiu paniurėliu.

Strikas nelojo, nei kando, tik taip delbsėjo akim iš už Morkaus kojos, jog visiems buvo aišku, kad nori pasakyti:

– Aš tavęs neliečiu, tai ir tu manęs neliesk! Bo kai užliesi...

Ir niekam nebuvo noro, nei augusiems, nei piemenims, jis akmeniu mesti ar koja spirstelėti, kaip niekam nepareidavo į galvą nė pats Morkus į akis pašiepti ar iš jo pasityčioti. Morkus buvo sau žmogus, strikas buvo sau šuva, ir tai mokėjo išlaikyti dideliu savo vertybės nusimanymu ar paprastu įgimtu savo veislės grynumu, taip sakant, savo rūšies bajoriškumu.

Valeras nei vaiko, nei draugo šuns jau nebeturėjo. Toks ir tebuvo skirtumas tarp jo ir tėvo. Morkus Valero visai neaugino, kaip nei striko nelakino. Strikas mito kiškiena. Valeras augo savaime, kaip savaime auga anie kumpi pariečiai. Morkus, tylomis pypkę žįsdamas, tošis dorojo, indelius taisė ar po pusę dienos, žiemą ir visas tris dalis, ant krosnies knarkė; Valeras taip pat tylomis asloje tarp tošių knarpė ar medžioje it vilkutis po tamsiausius tankius landžiojo ir klausės, kaip medžiai ošia, kaip paukščiai čulba. Klausės, gamtos šneką kuo aiškiausiai suprato ir jai pritarė. Valeras šiepės, meiliai braukė delnais praeidamas kamienus, kai jų lapeliai vos vos, tingėdami lyg miego pasaką sakė: tai giedroje ar prieš giedrą; nerimo ir ančiakiais raukė, kai girdėjo lapelius smulkiai drebant ir neberimstant: tai prieš audrą. Suprato, dėl ko paukštytei „gerklę peršti" ir ji visai nebe taip gražiai čirksi: tai prieš lietų, orui sunkiam pasidarius; ir dėl ko ji taip susmulkina savo gaidą ar tęsia taip atsidėjus: tai, kad myli. Suprato, kaip kas baido savo priešininką, kaip šaukiasi pasimetę, kaip talką telkiasi pavojume, kaip reiškia bailę, džiaugsmą, sotumą, kaip kalba, savo vaikus mokydami ar su kits kitu susipešę. Ir taip be galo.

Bet kam rodos gamta negyva ar per vienoda. Valeras būtų galėjęs surašyti geroką gamtos kalbos žodyną. Tik kol kas žmogus neprasimanė ypatingų tam tikslui raštženklių. Nei balsas, nei garsas, nei varsos kol kas gamtos neatvaizduoja, nors tiek daug bandoma tai padaryti. Gamtą tuo tarpu tegali jausti, ne išreikšti, ir tai tik tie, kurie ryšio su ta gamta dar nėra sutraukę.

Valeras buvo tikras gamtos padaras ir augintinis.

Žmogus nė per nago juodymę nebuvo jo saviškai pakreipęs. Niekas jo poterių nepamokė, nei prie bet kurio sakramento neprivedė. Ir žegnotis Valeras išmoko tik pamatęs, kaip tai kiti daro. Tačiau labai abejotina, ar žinojo, kas žegnojantis sakoma, nes kryžiaus ženklą skubotai sumesdavo tylomis, lyg nieko nemintydamas, ką jis tuo ženklu garbina ar nuo ko ginasi. Žegnotis jį paliepdavo tos pat gamtinės priežastys, kurios paliepia ir paukštytei sučiurkšti ar sučiulbėti: iš bailės ar džiaugsmo.

Morkus visados buvo sveikas, per visą savo amžių nė mažiausiu daikteliu nepasiskundė, vis vienodai valgė. Tik vieną skaisčią vasaros dieną, kada saulė visus gyvius ir augalus tinginiais padaro, kada lėpsta rankos ir šakelės, Valeras rado savo tėvą nebe sėdint ties Juodžiaus kelmu, tik jo atsikolus. Iš pradžių Valeras nieko dėl to, nors nepaprasto, padėjimo nepagalvojo, nepaprasto, nes tėvas negulėjo ant krosnies, o ore žemėje tesėdėjo. Tik kai tėvas tame pat padėjime, kuriame atsirado tuoj po pietų miltienės pavalgęs, išbuvo gražiai ligi pat saulei sėdant, Valeras priėjo ir tarė kitais laikais visai nereikalingą žodį:

– Valgyt!

Nereikalingą, nes visados abudu žinojo, kada eisią valgyt.

Tėvas žiūrėjo aiškiom, rods, lyg per didelėm akim, ramiai, tik jokio rūpesnio nereikšdamas. Valerui kažin dėl ko pasidarė baugu, ir jis, pats nesumesdamas, pridūrė antrą žodį:

– Liuikos?

Kažin kas iš vidaus liepė jam pareikšti rūpesnį ir užuojautą.

Morkus nė nekrust. Tik giliai dūsuoja ir rankos nulėpusios kaip negyvėlio. Valeras pasilenkė. Dabar tik jis aiškiai išvydo, jog jo senioko esama visiškai be kūno. Tamsiai geltona oda kaktoje ir ant rankų buvo prikepusi prie pat kaulų, niekam netarpininkaujant. Gi kaktoje buvo susidariusios ne mažiau kaip penkios ar septynios didelės raukšlės, kurios dabar nė kiek neišsilygindamos lyg reiškė kažin kokį nuolatinį nustebimą ar klausimą. Valeras tai norėjo atspėti ir bumbtelėjo tretį žodį:

– Gulti?

Tėvo kaip ir pirma nekrustelėjo nė ančiakys, tik atsiduso ir ėmė lyg žagsėti. Kikt... kikt... kikt... ir visai sulaikė alsavimą. Dabar tik Valeras griebė tėvą už pečių ir pabaigė pasodinti, senelis jau visas susileido – buvo nebegyvas.

Valerą apėmė tokia baimė, kokios jis ir kiti pritirdavo, tik eidami per tiltelį, antai kur Juodžiaus dvasia kaip tik nuo šio meto, saulei užsileidus, atsiranda. Tokia nenugalima baimė, kad nors šok bėgti kur į patį tamsųjį tankį...

– Žmonės, gelbėkite! – suriko nesavu balsu ir dar labiau nusigando. Buvo bešokąs bėgti į sodžių. Tik kol jis nušoko keletą šuolių, jau kraujas nurimo, atlikęs ilgą kelionę per ilgą kūną. Tikrai, ką jam tie žmonės padės? Nulydės į sodžiaus ar į miestelio kapus. Už tai reiks jie bent dukart prišerti. Ir kuo, kad visų visos atsargos ir tėvo nabaštiko palaikų tebuvo viena rankovė avižienių miltų šustiniams? Tad vėl sugrįžo atgal, jau be jokios baimės. Vėl pasisodino tėvą, atšliedamas kalvos. Ne, taip jis krypsta. Tai ištiesė jį lygiai ant vejos, ištaisė rūbus, suglostė plaukelius, užspaudė blakstienas, kad akys veltui nebežiūrėtų, ir ūmai krito šalia nabaštiko kniūpsčias, prapliupdamas tokiuo verksmu, kokiuo vargu bau kada yra žmonės verkę. Jis nemokėjo galvoti, nežinojo – kam ir ko. Vis dėlto jautė, jis visame pasaulyje likęs vienat vienas. Žmonių jis nemokėjo pasigesti: nuo jų tėvo nabaštikas šalinos ir sūnų pripratino šalintis. Jam daug artimesni buvo biržio medeliai, ne gyvi žmonės. Ne žmonių pasigedo, tik būtinojo trobelės „daikto". Ir jam rodės dabar neapsakomai tuščia pasaulyje.

Ilgai neverkė. Per gausiai prabirusios ašaros ko neperplėšė jam krūtinės. Bet tai neplyšūs, ūmai palengvėjo. Jis atsisėdo ant savo kojų, gausiai nusišniurkštė ir, paėmęs tėvo ranką, pabučiavo. Nuostabu: prisitikęs jau prie šaltos negyvėlio rankos, Valeras ir pats pabaigė atšalti. Jis nebejautė šitame ilgame žmoguje buvusiojo savo tėvo, tik kažin ką dabar jam visai svetimą. Nebenorėjo nė bepaglostyti. Tad susiieškojo špukėtą kastuvą lopetos pavidalu ir ėmė kasti duobę kaip tik toje vietoje, kur senis mėgo dažniausiai darbuotis, šalia Juodžiaus kelmo.

Neskubėdamas kasė per visą naktį. Rytą auštant, žydų papratimu įdėjo tėvą stačiai į duobę, apdėjo iš šonų medžiais, iš viršaus taip pat ir užkasė. Nereikėjo nė karsto, kas jam būtų ūmai padirbę! Dabar tik nebe laiku susigriebė per ūmai nuo tėvo atsiskyręs, ir taip jam pagailo, kad nors ėmęs vėl jį atsikask. Kasti nebekasė, tik širdy pajuto lyg kokį sunkų daiktą, kurs neslūgo žemyn. Tai buvo ilgėjimos jausmas, kurs Valerą lyg rište pririšo prie tėvo kalvelės. Ta vieta darėsi jam brangi.

Ji taip ir liko mėgiamąja Valerui, kaip per tiek dešimtų metų buvo mėgiama ir Morkui.

Kaimynai tad ilgai nejuto atamainos Tošynėje. Negreit negreit, nebematydami senojo tošininko sodžiuje, privertė jaunąjį tošininką nueiti į kleboną ir išbraukti tėvą iš gyvųjų.

Klebonas šoko bartis už nevaikščiojimą prie šventųjų sakramentų, lygiai tėvą, lygiai Valerą. Tėvą, kaipo gera valia nuo Bažnyčios atsiskyrusį, atseit bažnyčios nelankiusį, pabaigė atskirti ir Valerą pabaidė taip pat būsiant, jei nepasitaisysiąs.

Tai nepadarė Valerui jokio įspūdžio. Klebonas jam buvo taip pat žmogus, taip pat svetimas kaip ir kiti, ar jie buvo sodžiuje, ar miestelyje, gryčioje ar klebonijoje, visi svetimi ir net nekenčiami. Ir ką gi jis būtų veikęs bažnyčioje, nemokėdamas poterių?

Trobelėje tiek pasidarė skirtumo, kad Valeras nuo priekrosnio persikraustė ant krosnies pusę dienos knarkti. Valeras, paveldėjęs iš tėvo trobelę, paveldėjo ir jo amatą, paveldėjo tinginio ir kitas Kukulių pravardes, paveldėjo ir klientus, tošinių užsakytojus. Jie nematė, nepajuto jokio skirtumo nei Kukulių povyzoje, nei amate, nei papročiuose. Valeras taip pat buvo bekalbis, nežmoniškai aukštas ir pečiuitas kaip ir jo tėvas Morkus.

Maža tekalbėti jis neva turėjo teisės: buvo gadintos kalbos, susitrenkęs ar ką, žodžius ištardavo labai greitai, tankiai, užsikirsdamas. Dėl to ir buvo gavęs jau sau vienam iš tėvo nepaveldėtą Burzdulio pravardę. Valeras nesiskundė dėl tos savo kalbos jeibės ir nepyko už pravardžiavimą. Viena ir antra tik lengvino jam gyvenimą, jam leido nekalbėti, kaimynams – nekalbinti žinant, jog tai Valerą vargina. Valerui vienišui tiek ir tereikėjo – kuo mažiausiai teturėti reikalų su žmonėmis, kuo rečiausiai su jais susidurti. Vis dėlto neišvengė su jais nesusidūręs ir negavęs iš jų pamokos, tiesa, tos vienos per visą ilgiausį savo amžių, kurios betgi sočiai užteko visam likusiam jo galui. Pamokos, jog kur kas geriau gyventi su protingais ir nieko neskaudžiančiais medžiais, net su girios žvėrimis neg su žmonėmis.

Senai senai tai buvo. O gal ir visai nebuvo buvę, tik jam bjauriai prisisapnavo. Buvo ištikę kažin kokie labai neramūs laikai: karaliai tarp savęs pykosi ar net jau mušėsi. Kame, kas, kaip, kodėl, kam – niekas nežinojo, laikraščių tuolaik niekas nepaskaitė. Tik matė, kuriems prisieidavo paplentėmis vergauti, kaip kasdien po daug daug kartų galvatrūkčiais šen ar ten lakioja „štafietai"[158].

Artimojo pašto stotis visados laikė po 150–200 arklių. Dabar pridėjo dar šimtą ir vis dėlto pristigdavo. Tai buvo įvesta dar viena lažo pareiga – iš eilės eiti į plentą krasininkais ir stoikininkais: iš kiekvienos valakinės dubos po žmogų su dveitu arklių, kinkiamų į pašto tarantasą.

Kovynės pusvalakininkai turėjo po gerą arklį. Tik vienu tarpu patys suskurdo. Ar maža gyvenime priepuolių? Vienų šeimyna tolimuose dvaruose baudžiauninkavo, kitų namiegai susirgo. Ir atėjus jų eilei, nebeišmanė, kas ir bedarą. Dėdė Jagas su savo seserėnu Jurkum veltui draskės pakaušius, nieko nesumesdamu, kaip čia išsisukus, kol čia pat pasipynė dėdė Titas, taip pat nusiminęs.

Ilgai visi trys čepsėjo ir karčiai sopulingai vaipės, kol dėdei Titui kažin kaip iškrito keistas sumanymas:

– Prašykime Burzdulį, ar ką... Daugiau nebėra nieko palaido.

Klausytojai tik išsižiojo, taip nustebo. Kaip gyvi niekas nebuvo matęs Valerą ką nors dirbant ar prie arklių stovint. Susigriebė ir sumanytojas, niekus pasakęs, tik buvo jau per vėlu: žodis ne žvirblis, paleidęs nebesugausi. Ilgai visi tylėjo, degdami sarmata už dėdės Tito kvailumą. Pagaliau visiems pasidarė sunku, ir dėdė Jagas taip sau, iš mandagumo burbtelėjo:

– Bepiga būtų įprašius... Tik ar jis mokės važiuoti?.. Dar dvejetu... dar su ponais...

Burbtelėjo, bet tik tylą pertraukus, gi dėdė Titas ir nusitvėrė kalbos siūlo kaip skęstantis lentgalio ir dirbtinai karštai, perdėdamas ėmė įtikinėti ne tiek, kad tas sumanymas gudrus, kiek, kad jis, pats sumanytojas, nekvailas ir ne niekus pasakęs.

– Tai čia nemokės!.. Būta čia ko! Juk pakinkys paštininkas, tu tik sėskis priešaky ir šveisk botagu arklius, nė vadelių nelaikydamas rankoje. Plentas platus – nebijok, nesukliūsi!

Juo daugiau dėdė Titas kalbėjo, juo nabagams vargo skenduonims aiškėjo Valerą patį tą esant vežėją. Pagaliau ėmė ir visi trys, ūmai pakilę, nukiksėjo Juodžiaus kelmo link.

Valeras, sėdėdamas ant paplokščio akmens tarp tėvo kapo ir Juodžiaus kelmo, kaip tik baigė dirbti įprašytą tošinėlę trintai tabokai nešiotis. Tošelės jau buvo sumaningai ir priderniai sunertos ir dugneliai sudėti. Bereikėjo išgražinti eglelėmis, danteliais ir grėbliukais.

Jau kelintą dieną gaišta Valeras, tą darbą bedirbdamas, už kurį jam niekas nepridės nė vienos saujos kruopų. Tik jis dirbo ne dėl pelno, pats pritirdamas aukštesnio pasigėrėjimo, neg kurio duoda sotus pilvas. Tad juo dirbo, juo darbas vergė visą jo sielą; juo daiktelis darėsi įvairesnis, juo Valeras derino dar naujesnes pagraženes, naujus išvedžiojimus gembėmis ir danteliais. Jis taip įknibo į savo darbą, jog nei nematė, nei neišgirdo skubotai ateinančių jo kviestųs karaliautų.

Jau bent penktą kartą pasiuntiniai šaukė:

– Valer, Valer, a Valer! Ar kurčias esi, ar utėliaujies ten, kad nieko nebegirdi?

Valeras girsti buvo jau išgirdęs jų lermą: ag jie stovejo netoliese, vos tik už keleto dešimtų žingsnių. Buvo net kilstelėjęs, tiesa, vienus tik ančiakius ir dėbtelėjęs į aną pusę. Tik išvydęs tokį „būrį" žmonių (pasiuntinių, matėme, buvo visa trijulė), vėl ėmė knebinėti savo dailiadaiktį.

Delegacija pagaliau ėmė nekantrauti. Ji vis dar nenuvokė, jog Valeras juos pasergėjo ir tik apsimeta jų nematąs. Tad ėmė dar smarkiau šaukti ir net piktai pravardžiuotis:

– Valer, Valeriuk!.. Kipše, kad tu sukeptumei kur tuoj!.. Juodžiaus „kunige", raganiau, kad tu tabokos nebtektumei nė dūmo patraukti!.. Nu, argi tau sunku atsiliepti?

Valeras, išgirdęs pasityčiojimus, ir visai užkietėjo. Lyg niekur nieko nebuvę, ėmė sekti dryžą gembelę ir iš abiejų pusių pridirbinėti jai tankius plaukelius. Tačiau darbas jam nebesisekė: tamsis ir tyla jam tedavė įkvėpimo.

Ypatinga tačiau buvo, kad Valeras nešmūkštelėjo į krūmą nuo žmonių, kaip kitą kartą būtų padaręs. Jis paliko vietoje besėdįs. Bene pirmą kartą per visą savo amžių, nors pats sau neprisipažindamas, Valeras susidomėjo, ko gi šitie žmonės taip susirūpinę, kad net drauge trys iš karto į jį ateina? Negi tošių kojukams, negi tabokinių, sviestinių, druskinių: tokiais reikalais būtų vaikščioję po vieną, negi visiems tas pats reikalas tuo pat laiku ūmai pašoksta. O kad ir būtų taip nepaprastai nutarę, tai bene padirbsi visiems kartu tokių gražumėlių?

Tad Valeras kantriai glūdėjo, tiesa, nežiūrėdamas į tą pusę, vis dėlto bent ausylai klausydamas, kas ten darosi. Ir net pradžiugo išgirdęs, jog pasiuntinybė nesupyko ir, ranka pamojusi, nesugrįžo atgal.

– Kaipgi grįžti namo be nieko? Eime jo paties paspaustų! – tarėsi pasiuntiniai, stovėdami pakalnėje ant pylimėlio, kuriuo ėjo kelias, už to klampaus „Liežuvio", kurs iš dviejų pusių aprietė Juodžiaus kelmą, siaurai eidamas tarp antvalnio ir kelelio.

„Liežuvio galelyje" šaltu gelžiniu vandeniu virė verdenė. Niekas pasaulyje nebebūtų galėjęs pasakyti, kas jos sieneles taip stipriai išmūrijo akmenimis, jog jie iki šiol tebestovi neišgriuvę. Visas vidus buvo priaugęs rūdžių tokiais baisiais gaurais, jog kitąkart plačioje versmėje, kur galėjo bent trys vyrai kartu pasinerti, dabar vos begalėjai įmerkti uzboną. Vanduo šaltinyje tačiau vis taip pat smarkiai kunkuliavo vertės ir čiurleno per viršų pakalnėn į upelį, drėkindamas visą Liežuvį.

Tad ir visame Liežuvyje augo tokių pat rudų gaurų ir riebių, sultingų žolynų kaip ir pačiame šaltinyje. O kas po jais buvo, niekas nežinojo; niekas gyvas nebuvo perėjęs per tą ypatingą gelžies rūdžių ir mauro kisielių, o iš krašto dugnui iškakėti niekam nebuvo tokios karties.

Gamta lyg tyčia atskyrė Juodžiaus kelmą nuo viešojo kelelio, idant jį telankytų tam atsidėję žmonės, ne kiekvienas maklas keleivis. (Pro tretį Juodžiaus kelmo šoną tekėjo gilus, siauras upelis.)

Pasiuntiniai tad nugužėjo aplink. Šiaip be taip prasidrėskę per jų nelankytą, todėl ir visai nežinomą krūmą, jie atsirado ties Tošyne. Tošynė buvo vos tik už dveito varstų nuo Kovynės

sodžiaus, tačiau nė vienas tų trijų dėdžių dar nebuvo kaip reikiant prisistebėjęs tai Juodžiaus kunigų „klebonijai" ir jos „parkui".

Vieta ne veltui vadinosi Tošynė: tai buvo beržų sritis, tošių karalija. Tokių beržų, kaip Vaduvų kalvose, niekur nebebuvo. Čia augo skaliausi medžiai, kam reikėjo skalų-balanų pasišviesti. Čia augo neregėto invijumo pariečiai stebulėms tekinti, ratlankiams drožti.

Užtat ir Tošynė visa buvo tošinė, lyg tyčia reklamai, įsipiršimui pastatyta. Kad ji būtų stovėjusi kur paplentėje ar šiaip jau pavieškelėje, taip ir būtumei manęs: Kukuliai garsina savo tošininkų amatą, skelbia savo išdirbinius. Dabar gi ji buvo nuošaliai, kad ir matės iš tolo, kad ir bolavo žymėjos labiau už patį Juodžiaus kelmą. Tošynė tošinė pasidarė tik dėl to, kad Kukuliai mito ir, prastai sakant, šuniškai, alkanai mito, iš vienų tošių.

Kodėl gi ne geriau? Kodėl gi nelobo, jei tiek daug buvo medžiagos čia pat vietoje, kol kalvos tebebuvo beržynais šeriuotos? Nesinaudojo Kukuliai ta Dievo dovana, ir tiek. Dėl to gi ir buvo vadinami Tošynės tinginiais, nors priežastis buvo visiškai ne ta.

Kukuliai buvo nė kiek ne didesni tinginiai už tuos savo kaimynus, kurie juos taip pravardžiavo. Argi ir sodiečiai ne tiek tedirbo, kiek tereikia vargingai pramisti ir dvarui atsiteisti? Tiesa, kad jiems ir nuliekamo laiko nebuvo už dvaro galvos. Bet ir bežemiai netrūsė, nepuldinėjo, nesirūpino, nors visiems lygiai tiko ir sočiau pavalgyti, ir šilčiau apsivilkti.

Kukuliai nesuprato ar tik nenorėjo suprasti, jog, turint medžiagos, galima prisidirbti daiktų daugiau neg tam kartui, jog galima prisikviesti padėjėjų, pasidaryti ištisa fabrikėlė, kad net prireiktų dirbiniai į tolimesnius kraštus gabenti ant rinkos ir ten laukti, kad kas susimylėjęs, reikia jam ar nereikia, nusipirktų patinkamą pariečio beržo mažmoželį.

O, ne! Ne Kukuliai įsiūlinėjo savo dailiadarbius, tik reikalingi jų ėjo į Tošynę ir čia maldavo dailininkus, kad padarytų šiokį ar tokį tošinį daiktą ar bent patiektų pačių tošių kojukams, čebatams.

Valeras, kaip ir jo bočiai, miško be reikalo negadino, nieko vežimais netiekė, nieko kitam kartui pasidėjęs nelaikė ir amžinai nekentė miško kirtikų. Į jų darbą nė žiūrėti negalėjo. Pliką šviežią kelmą tuoj apdėdavo samanomis, kad nei akių nežeistų, nei širdies negadintų jam, savo rankom neatėmusiam gyvybės nė vienam augmenėliui medeliui.

Nekentė Valeras ir savo klientų ir sutikdavo juos lyg pikčiausius savo nevidonus priešininkus, kurie naudojasi jo alkiu ar palinkimu dailės darbus dirbti ir verčia daryti tai, ko neapvežėjo visa širdžia. Kas gi buvo tie ūkininkai, kurie, pasikvietę kurpį kojukų siūtų, gaudė Valerą, kad jiems priluptų tošių po padais ir į užkulnius padėti, idant standžiaus laikytųsi?

Jie buvo – kankintojai. Valeras, ką gi darys, sakydavo:

– Gerai...

Tik akylai tirdavo, kiekai porų reikia, piktom, netikinčiom akim sekdamas prašiką, ar neperdeda, ar nemeluoja. Ir tuojau ėjo į biržį kur toliausia nuo savo buveinės, kur jo darbas niekam, ypač jam pačiam nekris į akis. Rinkosi kur netikesnį medelį: nuostabiu vikrumu lipo kuo aukščiausiai ir ten darė ne tiek beržui, kiek sau pačiam skaudžią operaciją. Išsirinkęs kur lygesnę, be šakų vietą, aštrų lenktą savo peiliuką leido į beržo liemenį taip lengvai ir atsargiai, lyg būtų rėžęs avinui per pilvą, bielydamas kailį ir taikydamas vidurių nepaleisti.

Kad kas būtų matęs tuomet Valero veidą! Jis visas mainės, piktas, ligi kruvinai paraudęs. Judėjimai ūmūs, nagai ne švelniai riečiami, bet kumpūs kaip plėšriojo vanago, paskirti gyviams draskyti. Medį truksi lyg nepaklusnų ir taip per sukąstus dantis keikia, lyg tai medis taisytųsi jį bielyti, ne jis medį.

Rėžė atsargiai, kad neįsipjautų apatinė rusvoji žievė, nepasidarytų randas. Rėžė ir per dantis traukė orą, lyg jam pačiam būtų skaudėję. Paskui atsargiai, nors skubotai, drebančia ranka lupo tošį vis dairydamos, bene gana jau tiekai porų, kiekai prašyta. Greičiau prilups per maža neg per daug, visados gana menkų, nedidelių, ne nuo tų beržų, kurie tebėra pačiame gražume savo amžiaus.

Susisukęs tošeles kaip pergaminus į dūdą, iš miško ėjo stačiai į užsakytoją ir piktai metė jam tošis aslon po kojų, ne ant

suolo. Jo kankintojas užsakytojas ar jo šeimininkė tada turėjo jį paprašyti, kad atsisėstų antrame gale stalo, pastatyti jam didelį kaip sietą dubenį burokų ar bastučių, ko buvo tądien virta, ir padėti storiausiai atriektą abišalę rupios bėralinės duonos nuo trejeto svarų.

Valeras valgė, dideliais kąsniais atsikąsdamas ir po daug daug šaukštų užsiliedamas, sužėbėdamas ir sudažydamas gražiai visus trupinius, gausiai byrančius į saują ir ant stalo. Ko nebeišsemdavo iš dubens utarų plačiu mediniu šaukštu, tai išsikratydavo gerklėn iš paties bliūdo. Jei liko duonos, dėjos kišenėn, užantin ir, nei persižegnojęs, nei dėkui nepasakęs, ėjo pro duris namo.

Reikėjo laiku susiprasti ir greit greit sutaisyti mokestis, kol pavalgys: rankovę avižienių ar miežienių miltų kunkulinei, žiupsnelį druskos skepetėlėj (popieriaus niekur nesimaišė) ir, kas uosto taboką, ryšelį stambų.

Titūną tais laikais pirkdavosi „papūžais", po keliolika suklostytų į vantą lakštų, kaip dabar kad moterys sudarinėja kopūstlapius kepant duonai padėti, kad nesusipelenuotų nuo pado. Rūkytojai taboką pjaustės, ne fabrika; uostytojai, nusmaukę lapus nuo stambų, patys trynėsi trinukliais „čerpėse", arba moliniuose puoduose, šiurkščiu kaip terlių viduriu, dėl smarkumo bent kiek prisidėdavo pelenų. Stambus gi suraišiodavo saujomis ar pėdeliais pypkėje sudeginti.

Valeras parūkyti mėgo. Tad visų klientų šniaukštėjų stambai turėjo atitekti jam, ne kam kitam.

Kas visa to laiku nepadėjo namely už gryčios durų ant suolelio, kur kibirai statoma, idant išeidamas, vos tik duris prasivėręs, jau užčiuptų ir pasiimtų, Valeras nelaukė, nereikalavo, tik tošių tokiam paskui nebelupė nė už muštinį. Eik sau pats į biržį, kad toks! Kitokiu apylinkės sodiečiai nebuvo matę Kukulio Burzdulio.

Pasiuntiniai, ūmai išlindę iš krūmo, staigiai atsiradę ties Tošynė, sustojo nustebę, lyg pirmą kartą tebūtų ją išvydę. Prieš savo akis turėjo tiesiog juokingai mažą, it žąsų gardelį, ketvirtainę trobelytę, be priemenės, be sprysko, be jokio akmenėlio laipte

po slenksčiu. Kad ne anasai peltakys į Juodžiaus kelmą ir šaltinėlį, nebūtų buvę jokios žymės, jog čia žmogaus gyvenama. Niekur aplinkui nenuminta žolė nei piktžolė. Dilgės, varnalėšos, dagiliai augo ir džiūvo savaime. Niekur nebuvo nors netyčia numesta nė šapelio šiaudų, neprikrėkta šakų galūnėlių. Matyt, šeimininkas ir jas taip gražiai surankioja naudai, kaip trupinius nuo stalo. Rodės, gyventojas čia maža testoja, o buvo netiesa: Kukulys tik paskutiniuoju reikalu išeidavo iš savo būsto.

Trobelė buvo panaši daugiau į tošinę druskinę neg į gyvenimą. Visos jos sienelės buvo sukrautos iš neluptų beržų sienojų. Stogelis buvo labai pasišiaušęs ir taip baltas, kad akys reipo žiūrint; buvo nuklotas baltutėmis tošimis, prisagstytomis medinėmis vinelėmis. Šen ten jos nusimaustė nuo vinių ir rietės, vis dėlto apatinės tošių rudumos nesimatė.

Pietų pusėje, pačioje atakaitoje, buvo durys ir langelis.

Prie pat kairiosios sąsparos žemutytės durelytės, tikra titė. Pačiame viduryje durelių buvo prikaltas neregėto didumo ir keistumo gumbas, ąžuolo pintis. Aplink jį ėjo, vis didesnius keturkampius darydami, jaunų berželių pusiaupjūviai žievėti rąsteliai. Ūksmelės, švelniai tamsėdamos gilyn nuo kuprelių, taip dailiai margino dureles, kaip vargu bau galima dažais išmarginti.

Prie pat dešiniosios sąsparos, žmogaus juosmens aukštume, įvairių įvairiausiomis spalvomis marguliavo blizgėjo mažutytis langeliukas, pro kurį jokia galva nebūtų įlindusi. Visas jis buvo sudurstytas iš keliolikos senų stiklo kąsnelių, kurius bedegindama saulė buvo padariusi vitražu, išmarginusi visomis švelniausiomis vaivorykštės spalvomis, pradedant nuo švelniai žaliai geltonos ir ligi tirštai mėlynos. Langelis taip pat buvo ketvirtainiškai apvedžiotas velenėliais.

Paties vidudienio saulei įspindus į tas baltas duris, į tą beržų žievę sienoje ir stoge, Tošynė tviskėjo gražiausiu baltinamu rūmeliu, nors niekas jos nebaldė. Apylinkės pilkųjų trobų gyventojams taip ji ir rodės lyg kokio šunbajorėlio būstinė ir dar labiau nedrąsino prieiti.

Dabar dėdėms neapsakomai parūpo įeiti į patį vidų pasižiūrėtų. Ir jiems tai nebuvo sunku padaryti. Bežiopsant į trobelę druskinę ar žąsidę, štai nuo Juodžiaus kelmo beateinąs Valeras.

Sodiečiai visados stebėjosi, koks Valero didumas ir nepaprasta povyza. Jis taip nežmoniškai buvo ištįsęs, pečiuitas ir drauge taip nežmoniškai liesas kaip pats La Mančos Don Kišotas[159]. Kaimynai sakydavo:

– Kai žiūri iš užpakalio, matai daržingalį, kai pasižiūri iš šono, belieka Kanako pusvarčiai.

Žydas Chonechas miestelyje turėjo karčemą labai aukštais ir plačiais pusiauveriniais lentų vartais.

Lenta ne lenta: tai bus perdėta. Visai tikrai Valeras panėšėjo į platų suolą, kirviu ištašomą iš storiausio kamieno, kokių ir dabar dar gali rasti giliųjų mūsų kampų pirkiose palei dvi sieni, juose ne tik sėdima – ir gulima.

Dabar kovynėnai, skyrium pasižiūrėję į mažutytę trobelę ir skyrium į milžiną, nuo trijų su viršum uolekčių Valerą, niekaip nenorėjo tikėti, jog jis pareina į tą aukšlelį. Tad tyčia, neprašomi patraukė int sau dureles už gumbo ir, sunkiai susiriesdami, suvirto sugužėjo į vidų ir atsigrįžo žiūrėti, kaip čia beįeis pats šeimininkas. Šisai betgi, daug lengviau pasilenkdamas, įžengė ketvirtasis į vidų ir laisvai, nors gerokai pakumpęs, atsistojo pasienyje. Ir gryčelė buvo jau pilna.

Valeras, truksėdamas balsą ir kairę pusę viršutinės lūpos, kaip dėl jo visai mandagiai praburzdėjo:

– Prašom sėstis...

Tai buvo taip pat keista girdėti, kaip keista buvo viskas čia matyti.

Pačioje kerčioje nekviestieji svečiai išvydo neregėto drūtumo ąžuolo kamiengalį, iš abiejų gi pusių taip pat storus, kiek tik begali būti stori beržai, jų kamiengalius nenudrožtomis žievėmis. Tai buvo skobnios (stalas) ir kėdės (sėdynės).

Dviem dėdėm, Jagui ir Titui, į jas atsisėdus, trečiasis, jaunesnysis, Jurkus klastelėjo ant priekrosnio ar kaip ten pavadinsi rusiškos plūktinės krosnies užkarpą. Krosnis užėmė didžiąją

pusę trobelės. Tai kad nekliudytų kitiems, svavalingasis Jurkus nusišypsojo ir apvirto ant šono. Paskui, mėgindamas, ar pareis, atsivertė aukštynelkas, tada kojos prisiėjo „mušininkais pastatyti" pagal sieną (mušininkais vadina kumpas lazdas ritiniui mušti). Dabar visiems buvo aišku, jog ir milžinas Valeras gali ant krosnies pagulėti: arba susirietęs, ant šono, arba aukštynelkas, kojas pastatęs į pat palubę.

Gale krosnies, kuri kakta buvo į akląją vakarų sieną, liko tarpelis prieiti prie ugniakuro, žiedinio, arba židinės, priežodoje su kabančiu ant medinio ąšiuko katilėliu gaubtūre.

Trobelė, nors buvo taip nujuodavusi, kad net blizgėjo kaip nulakuota, tačiau nebuvo kaip kitų dūminė: tai nuo deginamųjų skalų; dūmai gi iš krosnies ar iš ugniakuro ne tos vietos papratimu ėjo pro gaubtūrą į palėpę, ne pro aukštinį viduryje lubų. O kad, dūmams išėjus, neitų ir šilima, gaubtūro garlaidė buvo užkišama dideliu sulig kūdikio galva ryzų kamščiu ant koto. Kukulių trobelėje jis vadinosi Juodžiaus burbuolė. Gal užtat, kad, keletą dešimtų metų palandžiojusi po dūmynes, buvo juodai suodina, gal ir Juodžiaus paminklui. Išmušus stiklus, burbuole drąsiai galima buvo užkišti ir visas langelis.

Ant krosnies matės du maišeliu viksvų su samanomis, vienas pailgai, antras paskersai. Tai Valero pūkinė ir priegalvis. Nei antklodės, nei duknų, nei jokios dangos viduje nesimatė. Gal jų visai ir nebuvo Valeriui, o kas ir buvo, tai buvo ant aukšto, kanike. Tik užsiklojimo ir nereikėjo, medžių buvo čia pat. Visas beržtvynas pilnas buvo pakritusių šakų. Nereikė nė gilyn žengti. Kuro niekam tada nebuvo badas. Krosnis tad buvo galima kūrenti, kiek tik nori kartų per dieną, ir stovėti kaip pirtyje.

Valerui pasturgalį nuo sienos nusukus už krosnies, plūktinėje asloje pasidarė bent kiek erdvės. Saulės spinduliai, perėję per langelio stiklelius, visokiomis spalvomis nušvietė dulkių stulpą ir ėmė žaisti kiškeliais po maloniai švarią, neprišiukšlintą, nepridulkėjusią Valero „stanciją". Svečiams, papratusiems gyventi apsikreikus ir apsimynus ne tiek ore, kiek viduje, čia dabar darėsi lyg nebedrąsu, nors labai jauku, lyg įėjus į tylią margais langais bažnytėlę.

Dėdės nustėro. Šeimininkas taip pat nieko daugiau nebesakė. Priekrosnyje ant alkūnės berymąs Jurkus net svajoti pradėjo. Jam pasidarė nepadoru, net sarmata, kam jis, nei kviestas, nei dėkotas, atėjo, įlindo kaip kiaulė į tą ramumėlį, sudraikė šio vienišo rimtį ir dabar rengiasi visai iš čia išrauti žmogų, kurs tiek metų čia, niekam nekliūdamas, pragyveno.

Kiekgi metų, nei Jurkus, nei jo draugai nebūtų atspėję iš Valero veido: jis nereiškė metrikos kaip kitų veidai ar arklių dantys. Galėjo būti dvidešimties, galėjo trijų dešimtų, o jei nori, tai ir visų keturių. Valerui uostai ir barzda nežėlė, tik ir bobaburnis jis nebuvo; visas jo gymis buvo apšepęs šviesiais, tankiais gyvaplaukiais, kurie betgi neaugo ilgyn ir darė jį per daug metų vis vienodo būdo.

Štai iš už krosnies tesimato pakumpę jo pečiai ir galva žemyn nudurtom akim. Akių visai nesimato, jos įkrito kaip į bulbių duobes, ant jų skardies nusviro tankūs ančiakių karklai.

Tyla ėmė darytis nebepakenčiama. Tai dėdė Jagas, labiausiai sielavartingu veidu buvęs, prabilo:

– Valeriuk, susimildamas pavaduok tu mane! Bernas dvare, pati mirštanti. Jok tu už mane stoikininku ir krasininku ant plento! Imk mano greitąjį juodį. Reiks, ką bežiūrint nudulkinsi vieną stanciją kokį raudonsiūlį, nereiks – atgal parjosi. Aš tau nuo savęs duosiu visą gorčių druskos.

Pasiūlymas buvo nieko: gorčius druskos tuolaik mokėjo visą auksiną, tris dešimtis skatikų. Piemuo už auksiną visus metus ganė kaimenę.

– Mes po gorčių miltų parpeliams pridėsime, – atsiliepė Titas.

– Ir kelionei kelioms dienoms pladę grynos duonos įdėsime, – pridūrė ir Jurkus.

Valeras tylėjo. Nei nekrustelėjo, nei galvos nekriptelėjo. Paliko aslon bežiūrįs. Jis nelabai tesuprato, ko iš jo nori. Nei jis kuomet ten buvęs, nei važiavęs, tai ir neišmanė, kaip jis gali ten atsirasti. Ne, tie dėdės atėjo nebent pasityčiotų iš jo...

Ilgokai patylėję, vėl dėdės paklausė:

– Tai kaipgi, Valeriuk, ar pasigailėsi mūsų?

Ir dabar buvo tas pats atsakymas – nepertraukiama tyla, taip įkyri ir gėdinanti tyla, jog visi trys svečiai ėmė nerimu krutėti iš nepadorumo, kad veltui pakibino amžinąjį vienišą tinginį. Pagaliau visi trys lyg susitarę vienu kartu atsistojo eiti. Ir gulėjęs priekrosnyje Jurkus ne tiek piktai, kiek gailestingai tarė išeidamas:

– Ir kaip tau, Valerai, jaunas žmogau, neparūpsta žmonės, svietas? Gyveni savo pabaly ir pamiškėje nelyginant laukinis. O ten, ne taip toli, vos už trejeto mylių, jūra svieto plaukia, ponai, karietos, kariuomenė, patrankos... Sako, karas kažin kur esąs, ant mūsų karaliaus visas svietas susitaręs...[160]

Ir išėjo visi nė neatsisveikinę; taip jiems buvo aišku, jog niekus buvo sumanę, nieko ir nelaimėjo.

Valeras vėl liko vienas pats, taip pat paniuręs, taip pat galvą nuleidęs. Tas pats iš oro pusės, toli gražu nebe tas pats viduje.

Šitie nekviestieji svečiai sudraikė visą jo dešimtimis metų nusistovėjusią sielos tvarką. Taip jam buvo gera vienam, mirus tėvui... Dabar jis netikėtai atminė, jog ir dviese su tėvu buvo nebloga, kad ir nieko nereikalingo jiedu nekalbėjo. Ir tie trys, užėmę visą jo trobelės vidų, nebuvo jam nemalonūs. Štai jis be jokios neapykantos mini, kaip vienas sėdėjo šiapus „stalo", antras, labai susisielojęs, anapus, o trečias vartaliojos ant priekrosnio ir kilojo kojas, vaikiškai svavalydamas.

Ypač keistai skambėjo jo ausyse paskutinieji Jurkaus žodžiai: ponai... karietos... armotos... Valeras stovėjo už krosnies vis toje pat vietoje ir kliedėjo, lyg gavęs bent 40° karščio. Jo vaizduotėje „ponai" visa virtine ėjo slinko pro šalį, visi gražūs, meilūs ir taip keistai pasipuošę, kad nors kiekvieną jų atmink ir tošelėje išbraižyk.

Dar keisčiau jam vaidinosi margi kareiviai, nematytais ginklais, ant nematytų arklių ir vežimų. Ir taip ėmė kažin kas knitėti viduje, taip traukė eiti, tučtuojau bėgti ir pasižiūrėti visų tų stebuklų, kad jis lyg žydelis, išgirdęs katarinką, puolo pro duris, nė neuždaręs jų, vos bepagriebęs kepurę, greitu žingsniu išsivijo išeivius.

Šiandien sodžiaus vyrai nieko negalėjo įspėti. Tylomis grįžo visi trys namo nuliūdę, nes visiems buvo aišku, jog vyresniajam

dėdei Jagui reiks palikti mirštanti žmona ir vestis du arkliu už trijų mylių. Tačiau pačiame santvare greičiau pajuto, neg pamatė besigenantį ketvirtą. Grįžtelėjo atgal ir ne tiek pradžiugo, kiek vėl nustebo: išvydo plačiais žingsniais atžingsniuojantį Valerą.

– Valer, tai pavaduosi? Dievas tau atlygins už tavo gerą širdį...

Valeras nieko neatsakė. Tylomis kaip visados, tik skubiniau pavalgė, pasiėmė į terbą duonos pladę ir apžergė didįjį juodį, žemesnį gi, drūtesnį, prisišėrė šaly ir išjojo paskui kitus.

Saulei leidžiantis jau buvo prie plento, šiuo tarpu visiškai tuščio. Liūdnai stirksojo pašalių stulpeliai, bent kiek linksmiau bolavo dvi eili baltai nuvopnintų akmenų it nutūpusių žąselių. Nei ponų, nei karietų, nei kareivių. Gal jau visi pravažiavo... Plentas gerai išduobėtas; ko čia tiek vežiota – pirkinių ar patrankų?

Nuliūdo Valeras. Apgavo dėdė Jurkus... Ir kaip jam pirmiau buvo pradėję knitėti, kad šoktų bėgtų navatnumo pasižiūrėtų, taip dabar dar didesnė galybė apėmė visą jo vidų, kad šokęs mestų viską ir pėsčias per naktį atsidurtų vėl savo ląstoje, iš kur taip nenoromis išlįsdavo į žmones.

Kaip puikiai dabar jam iš tolo rodės mažikė jo trobelė! Kokia maloni tyla viešpatauja Tošynėje, kaip viskas ten žinoma!... Gi čia kažin kas jį laukia... Gyvuline ome Valeras jautė ateinančią nelaimę ir – pabūgo. Pabūgo taip, kad net kraujas jam sustingo, akys plačiai išsiplėtė, lūpos savaime prasižiojo. Jis neramiai sukrutėjo ant arklio, ūmai permetė dešinę koją arkliui per kartį ir, taip šalia besėdėdamas, atsigręžė į sodžiaus bernus paburzdėti:

– Imkitės arklius ir žinokitės, aš pėsčias lekiu atgal namo.

Tik nebesuskubo. Jis išgirdo tokį piktą šūkavimą, kad net laukai skambėjo: stoties viršininkas, tik ką išleidęs paskutinį dveitą, net trypė iš piktos nekantrybės, kad krasininkų dar nesimato. Pagaliau, išvydęs atjojant, pratrūko visais perkūnais, bėgdamas jiems priešais.

– Kur jūs snaudėte, galgonai, kad jus velniai į bačkas susisūdytų, mužikų vyžos! Tuoj du maukitės arkliams terbeles avižų, kol dar niekas neužtrinkė! Tik bežiūrėt kokio rėksnio...

Stoties viršininkas, tos vietos bežemis šunbajorėlis, striukas bukas ilgaūsis, gal buvo ir neblogas žmogėnas, tik valgė per karčią duoną. Už visus stoties nepriteklius jis turėjo savo antausiais atsakyti nekantraujantiems keliauninkams. Svietiškiai kaip svietiškiai, gi kareivos šiuo karo metu neleido nė žodžiu pasiteisinti, jog tai ne jis, tik jų pačių admininstracija kalta, jog arklių ir visa ko per maža prirengta. Tad savo ausis gelbėdamas, bajorystės šlovę senai buvo pamiršęs, rūpinosi žmogelis visados turėti dveitą bent „štafietui", jei ne kitiems, gatavai pakinkęs.

Taip ir atsitiko, kaip stotininkas spėjo. Nepraėjo nė dešimties minučių, bernai vis dar tebemindžiojo žemę vietoje, neištiesdami rankų prie terbelių, permestų per kartį, kaip iš tolo pasirodė dulkių viesulas, kurs, lyg smarkios aldros genamas, artinosi į stotį. Pasgirdo toks tekinių terškimas, lyg jie nebūtų paspėję suktis.

Tarantasui dar ne visiškai sustojus, tampriu, ūmiu šuoliu strikteléjo iš jo visas dulkėtas oficieris. Dulkės storai buvo apkloję jam ne tiktai galvą ir pečius, bet ir plaukus, kiek jų matės iš po aukšto giverio, ančiakius, uostus ir net akių blakstienas.

Valerui jis pasirodė, tiesa, labai keistas savo kepure ir apsiaustu, tik visai ne toks, kuris būtų miela malonu ant tošies išbraižyti. Tiesa, jis braižė ant indų žalčius ir varles, tik jie – sau gyvūnėliai kaip reikiant, gi šitas argi žmogaus paveikslas?

Taip dulktelėjo Valerui per galvą. Jis neapsiriko: tai nebūta „žmogaus".

– Lašadej[161], kad jumus visus visi velniai kur paimtų, jūs, kalės vaikai! – riktelėjo it per triūbą piktas, rudas pasiuntinys, mesdamas ant sprysko suolo savo kelionės dokumentą, „podorožnają"[162].

Stoties viršininkas, dirstelėjęs į lapą, ūmai išsitempė it styga ir, nė neužrašęs į knygą, kam duodama arkliai, pats puolė į krasininkus, kad greičiau kinkytų. Tai buvo ypatingas paties ciesoriaus greitabėgis su žiniomis iš karo lauko į pat sostinę. Turėjo būti kokių nepaprastai blogų žinių, jei net keletu žodžių buvo pabrėžta pasiuntinybės ūmumas. Tokiems greitabėgiams reikėdavo duoti patys stiprieji ir greitieji arkliai ir

varyti jie, kiek tik turi vieko, vienu zovadu, nėmaž neduodant jiems atsipūsti.

Vos tik prišokus stoties viršininkui prie krasininkų ir šūktelėjus, kurių čia arkliai visų greičiausi, tuoj visi kaip susitarę ištiesė rumbuotus juodomis panagėmis pirštus į Valerą.

– Skarej, skarej![163] – pikta gyvate per sukąstus dantis prašnypštė stotininkas, iš viso vieko niuktelėdamas kumsčiu Valerui į kryžių.

Valeras per visą savo amžių nebuvo girdėjęs nė vieno rusiško garso. Bet žodį „skarej", paaiškintą tokiuo pavyzdžiu, aiškiai suprato. Knaptelėjo pirmyn, bet nežinojo, kas gi daryti; nei jis žinojo, kur kas padėta, nei kaip dvikinkais paštiškai arkliai sudedama. Jo krašte dveitu ponai bevažinėjo, ne dėl reikalo, dėl fanaberijos. Tik to Valerui ir nereikėjo: jau visi buvo supuolę kinkytų, ir Valeras dar nė neapsidaręs vėl gavo kumščiu it mieto galu į nugarą, kad greičiau šoktų į kazilus, ir dar kartą, kad vikriau rangytųs belipdamas.

Ponai bajorai, šlėktos činauninkai buvo žmonės visai kito pasaulio, kitaip išaugę, kitaip išauklėti. Žemdirbių vargšų sustingėlių greitieji ir rangieji miestelėnai ir kareivos nesuprato ir suprasti neprisivertė. Tad ir be niekur nieko jie nesitvėrė pykčiu dėl ypatingos mužikų kūno mechanikos, kuri stipriai nutveria, tik nesparčiai veikia. Ką besakyti apie kitu kuo įsiutintus ponus.

Valeras paprastu sodiečio būdu paėmė vadeles, kurias jam stotininkas numetė, arklius prilakinęs prie košarkos, pats šalia jų paliuokomis bėgdamas. Paėmė, niekados jų neturėjęs, ir ėmė tempsėti, palengvo įjudindamas arklius, lyg jie turėjo patraukti sunkiai prikrautą vežimą, ne tuščią briką, patraukti neūmai, kad nenudaužtų brankto ar pakankčių. Arkliam pradėjus žingine eiti, jau buvo beketinąs ir botagu pamojuoti, kad imtų rusenti, kaip iš užpakalio kažkas kirto jam per ausį. Kirtis buvo toks, jog Valeras kuone nuvirto nuo kazilų, vos vos išsilaikęs sėdynėje. Blikstelėjo iš akių kibirkštys, suzvembė ausyse; Valeras loštelėjo, arklius nejučiomis temptelėjo, ir jie sustojo.

Tik tvyks jam per antrą ausį... Tarantase dūko, trypė ir gargaliavo kurjeras, net paspringdamas pykčiu.

Valeras nieko nebematė, nieko daugiau nebegirdėjo, tik vieną lyg kokio laukinio šauksmą „skarej, skarej" ir dar kažin ką, ko jis prasti nesuprato, tačiau aiškiai jautė, jog tai buvo dar blogesni žodžiai, nes ponas kas žodis krovė jam tai į sprandą kietu kumščiu, tai per šonus savo kalavijo makštimis, tai į pusiau kojos batu.

Nė nesumetė Valeras, kaip visą savo kančią, pyktį, pažeminimą ėmė perduoti tiems, kas prieš jį buvo – arkliams. Juo mušė oficieris Valerą, juo mušė Valeras arklius. Arklių jis nebevaldė. Nebenumanė, ar belaiko atvarslus rankoje, negalvojo, ar mokės arkliai sutartinai bėgti, niekados netraukę dvikinkais. Tik pliekė juos, pliekė botagu per kur tik išmanė.

Arkliai tiesiog pablūdo iš kančios ir pasileido bėgti. Bet kad dešinys rodės jau nė žemės nebesiekiąs – taip išsitiesė zovadu šokti, kairys ėjo vien risčia.

– Ankarjer, ankarjer![164] – šaukė oficieris manydamas, jog arkliai vis dar ne iš viso vieko bėga. Ir nesiliovė draskęs kučerį, kad dar muštų juodį, kurs negriebia zovadu.

Valeras suprato ir tą žodį „ankarjer". Ir ėmė tik tą vieną juodį pliekti. Tik viskas buvo veltui: juodis bėgo, pilvu siekė žemės, anot to, bet vis risčia, nė viena koja nepagriebęs zovadu.

Pagalios oficieris visiškai pasiuto dėl tariamosios Valero nepaklusnybės, Valeras pasiuto dėl tariamosios juodžio nepaklusnybės. Oficieris mirtinai mušė Valerą, Valeras nieko daugiau širdyje nebegeidė, kaip tik užmušti juodį negyvai, kad čia pat vietoje kristų ir nebereiktų toliau bevažiuoti, jei neklauso. Ir pagavo jį pliekti ne tik iš visos milžino peties, dar pasistodamas, dantį griežbeing ir tokius niekam pasaulyje negirdėtus keiksmus košdamas per juodai sukepusias lūpas, kad net baltieji paplenčių akmens judėjo. Skriste nuskrido trijų mylių stotį, niekaip neprivertęs juodžio, kad griebtų zovadu.

Kažin, ar pravertė visą valandą. Valerui tačiau tai pasirodė viso amžiaus pragaru. Iš nosies jam šliukšėjo kraujas, kurio nebuvo laiko nusišluostyti. Gėlė kryžių, lyg būtų jis sulaužytas. Galva buvo visiškai apkvaitusi. Buvo visas nuvargęs kančia ir paskutinio vieko nebtekęs savo paties pykčiu. Kažin, ar bebūtų pats nulipęs nuo kazilų.

Pasirodžius didesnei už kitas stoties košarkai, Valeras buvo beatgyjąs, beatsigaunąs lyg skęstantis, išvydęs plaukiantį rąstą. Jau jau buvo bepradedąs gailėti juodžio ir gėdėtis jo, kad taip buvo pablūdęs, nes matė juodį į gąlą pradedant kažin kaip svyruoti į šalis, lyg tikrai rengės kristi ir išdvėsti. Jau jau atminė ir mielą savo Tošynę, kaip jis ten tuojau grįš ir niekam niekam nebesirodys. Kaip štai kurjeras, šokdamas iš tarantaso, ūmai nusitvėrė Valerą už apykaklės, dideliu pagalėjimu metė jį žemėn ir vėl įniko jį pliekti rankom, spardyti batų užpenčiais, badyti kalavijo makščia, kol visas paplūdo kraujais, apalpo ir pasirodė nebegyvas.

Reginys buvo neregėto bjaurumo. Gera būtų buvę visa tai parodyti rūstuoliams: bene pagytų iš to tikro nedorybės sifilio, apmaudo, kurs žmogų iš galvos varo ir padaro bejausmį. Gal tai pajuto pagaliau ir priilsęs bemušdamas ruskis, o gal tik jam pasirodė pabaigtinai užmušęs baudžiauninką. Gana, kad tuo pat tigrio šuoliu, kuriuo buvo iššokęs iš brikos, prišoko ir prie pašto viršininko, riktelėjęs kažin kokių skundos knygų. Nuovargiu drebančia ranka kažką ten pakreveizavo, košdamas per surakintus žandus:

– Ja jevo, podleca... v soldaty sdam...[165]

Stotininkas, visa tai matydamas, tokiuo veidu pamojo krasininkams, jog arkliai lyg iš žemės išdygo ties košarkos durimis, ir kurjeras šokęs toliau nukurnėjo, palikdamas negyvą Valerą plento skardy bekėpsant. Negreit negreit maskolis, paskutinį kartą nusikeikęs, pabaigė atšalti ir gailėtis. Ne užmušto baudžiauninko, – didelio čia daikto! – tik kad pasiutęs neužsirašė juodžio, kuriam vargu bau buvo visame Petrapilyje lygus bėgūnas lenktynių eiti. Jam nė galvon neparėjo, kaip tik dėl to nereikėję iš proto eiti.

Krasininkai Valerą atliejo šaltu vandeniu. Nabagas ėmė taip raitytis tampytis, tokia kančia inkšti, lyg jam būtų inkstus atkrėtę ar kas kitas viduriuose trūkę. Per kelias dienas negalėjo atsijokėti. Vis dėlto milžino sveikata ėmė viršų, ir Valeras sparčiai ėmė taisytis... dar didesnei savo nelaimei, dar didesnėms kančioms.

Atsirado kitas „ponas“, kuriais taip buvo susidomėjęs. Jis, taip pat šiurkščiai ir negražiai keikdamas, taip pat skaudžiai stumdydamas, kažin kur jį nusigabeno, nebepaleisdamas į Tošynę: pirma į nedidelį miestelį, į kazarmes, paskui į labai didelį miestą, taip bent niekur nebuvusiam Valerui rodės, pagaliau kažin kur tol tol į sodžių – egzekucijos.

Egzekucijos buvo tai bausmė už nerimą ir nepaklusnumą valdžiai. Prasikaltėliai gaudavo maitinti kariuomenę. Kiekvienam ūkininkui primesdavo po du ar daugiau kareivių laikyti, destis kas dieną duoti jiems po du svaru geros duonos, po svarą mėsos ar lašinių ir kiek išsrebiama sriubos. Kareiviai be jokios atsakomybės galėjo ir daug ko kita reikalauti: pieno, miltų, pašaro. Gi kas paskirta, savo valia galėjo „egzekvuoti“, kaip tik tinkami išreikalauti. „Egzekucininko“ vardas buvo taip baisus, kaip kankinimo budelio. Baudžiauninkai (į dvarus retai kada testatydavo egzekuciją), patys skurdžiai, maža ko teturėdami arba ir visai neturėdami tokių smaliūgų kaip gryna duona ir uždaralas, negalėjo visa ko pritesėti; alkani ar beširdžiai egzekucininkai pyko siuto ir mušės, ir visi kits kitą kankinosi paskirtąjį bausmės laiką, retai kada trumpiau kaip pusę ar ketvirtį metų, nes dažnai kilotis iš vienos vietos kiton kariuomenės daliai nebuvo patogu.

Skurdžiai sodiečiai, kur buvo Valeras su kitais patekęs, buvo nerusai, su niekuo nesusikalbėjo, nė su Valeru. Vis dėlto kitus keikdami, prie Valero prisirišo už tai, kad jis buvo ramus, tylus, niekados nieko nereikalavo, neprašė nė to, kas jam buvo paskirta. Papratęs menkai misti, jis pilnai tenkinosi duona ir sriuba. O jei gavo kada rūgšto pieno šlaką, tai ir visai jam veidas nušvisdavo. Visi Valerą pamilo ir tiesiog ašaras užjautimu liejo matydami, kaip tą geriausį žmogų lyg tyčia nuožmiausiai kankina.

Jau daug laiko buvo praėję, kaip Kukulys pateko į rusų kariuomenę, o jis vis dar nieko nebuvo išmokęs, nei muštro, nei kareivių žodmenės, „slovesnosti“. Svetima kalba jis vis dar perpus tesuprato pačius papraščiausius pasakymus arba ir visai jų nesuprato. Ir pliekė jį visi, kas tik norėjo bet kokiu

„ponu" būti: ir „diadka"[166], ir paoficieris, ir feldfebelis, ką jau beminėti pačius oficierius! Dėdės Jurkaus kitkart įgirtieji „ponai" dabar Valerui ėmė rodytis tikrais pragaro velniais, o šis visas pasaulis – tikru kančių ir beširdybės pragaru. Ir jis pats tikrai nebežinojo, ar jis yra jau miręs, ar dar kaip kitaip mirs, patekdamas į dar didesnį pragarą, kaip užtikrino jį klebonas, tėvo mirties metriką užrašydamas.

Iš pradžių visi manė, jog Kuklys tik apsimeta kvailiu, nes šiaip jis, laisvas, visokius darbus padirbo gerai, gi vieko buvo tiesiog neregėto, trys negalėjo tiek pakelti ar panešti, kiek jis vienas! Bet per tiek laiko niekaip neperlauždami, vis dažniau pradėjo jį siunčioti į visus velnius: ir kad padvėstų, ir pasikartų, ir dar kaip ten garbingai amžių pabaigtų savo ir visų kitų ramybei.

Už visus negerumus negeriausis buvo nepaprastas Valero platumas. Storumu negi pavadinsi to suolo ar Kanako pusvarčių. Aleksandro I įsakymu, kvailu ir nežmonišku kaip ir kiti jo kareivių tvarkos įsakymai, visi kareiviai turėjo vilkėti vienodus, ne kiekvieno kūnui siūtus mundurus. Vienodus buvo gavusi ir Kukulio rata. Tik toje ratoje jis buvo pusantro karto drūtesnis už kitus, ir jam nesusieidavo skvernai. Rytą atsikėlęs vargs vargs nabagas, pats mėgindamas susisagstyti; vargs vargs su juo kiti, pykdami ir mušdamies, lyg tai Valeras buvo kaltas, kad jis tokiuo ąžuolu, Juodžiaus gimine, išaugo Lietuvos beržtvoje. Sagoms susagstyti buvo tam tikri kabliai, kaip dabar kamašams užsagstyti. Kabliais galima buvo susagstyti ir Kukulys. Tik ligi tik jis kaip nors užsimiršęs atsipūsdavo iš visų plaučių, sagos iki vienai lyg pupos nuo sudžiūvusio pėdo nubyrėdavo žemėn. Ir likdavo „prakeiktas žmudziakas", taip jį vaidindavo oficieriai, atalapais skvernais, nebegalįs paskirtu laiku stoti į eilę muštran.

Galų gale Valeras dar labiau sulyso, jei bebuvo galima daugiau sulysti, išsimanė guzikus siūtis ne siūlais, tik batų vielomis, ir taip išmoko alsuoti, kad krūtinė lyg iš po kankinių moterų gorseto kilojosi aukštyn, kuo mažiausiai plėsdamosi į šalis. Sagos nebebyrėjo. Kukulys galėjo stoti į eilią. Tik ėjo išverstom

akim, visiškai apkvailęs ir toks neberangus, lyg būtų iš vieno kaulo buvęs. Nei pabėgti, nei pašokėti. Vargu bau pati inkvizicija savo arsenale turėjo priemonių nežmoniškesnių, labiau kankinančių, kaip šitas caro Mikalojaus munduras kankino Valerą Kukulį. Po juo linko visi kaulai ir gėlė visą dieną.

Pagaliau vieną pavasarį karo vyriausybė ėmė ir išsiuntė Valerą; kur, niekas nežinojo, nei draugai kareiviai, nei sodiečiai, pas kurius stovėjo.

Praėjo dvidešimt penkeli metai, kaip Valerą Kukulį paėmė kareiviu. Niekas visoje Vaduvų apylinkėje nebeminėjo Tošynės Burzdulio ir Juodžiaus raganiaus. Jauni buvę, dabar pasenę, tošininką užmiršo, dabartiniosios jaunuomenės tuomet dar visai pasaulyje nebuvo, gi senių visai nebliko. Viena „Burzdulio trobelė" bepriminė apylinkei, jog kitąkart ko čia gyventa ir Juodžiaus dvasios saugota. Ji vis tebebolavo iš tolo, nors iš arti rodės gerokai aptrupėjusi ir apirusi. Juodžiaus kelmo vieta ir buvusių čia raganių šlovė gynė trobelę nuo žmonių, kad jie čia neapsigyventų; jie ir lenkės trobelės, dabar dar paslaptingesnės, neg seniau kad buvo.

Niekas ja nesidomėjo, ar ji stovi dyka, ar su gyventoju. O ji tikrai nuo kai kurio laiko nebebuvo tuščia: čia vėl atsirado Burzdulis – Kukulių Valeras, Morkaus sūnus, tošininkas, tinginys ir raganius. Niekas nežinojo, kada jis sugrįžo. Niekas nematė, kada jis išsivalė trobelės vidų, išsiplūkė ištižusią aslą ir ištirpusią molio krosnį, įsistatė langelį, apsidengė stogelį, susikalė suirusias dureles.

Niekas per tuos ilgus metus nepražuvo iš Tošynės. Jei kas būtų ją matęs pirma, būtų tą pat ir dabar radęs: tas pačias skobnias su sėdynėmis, tą pačią ąžuolo pintį duryse, tą patį kaniką ant aukšto. Nepražuvo nė Juodžiaus burbuolė iš gaubtūro, nors gerokai apipuvo nuo drėgmės nebekūrenamoje vietoje, ir Valerui teko ji autskariu apsiūti. Trobelė buvo restauruota su tikru archeologo žinojimu ir pamėgimu, įgijo griežtai pirmykštį pavidalą. Ir jos šeimininkas buvo tas pats, tik nebe toks pat.

Burzdulis sugrįžo susendintas. Žandai buvo įdubę, plaukai prorečiai, viršutinės blakstienos ir noromis nebesivožė lig

reikiant. Darė įspūdį žmogaus, ilgai ilgai varginto, sunkiai varginto kūnu, dar sunkiau – dvasia.

Po dvidešimt penkelių metų Burzdulis sugrįžo, taip pat nieko kitaip nemokėdamas, kaip tik lietuviškai, taip pat kaip ir pirma nieko apie svetimus kraštus nežinodamas. Jis nemokėjo ištarti nė tų vietų, kur buvo buvęs, kur visų didžiausių vargų buvo prityręs. Į visus paklausimus, kur buvęs ir ką veikęs per tiek metų, jis vienodai atsakydavo:

– Kopūstus ravėdavau, ravėdavau, ravėdavau.

Ir visi juokės, iš širdies juokės, įsivaizduodami tą milžiną dirbant tokį lengvą bobišką darbą.

Dabar Burzdulis jau visiems rodės gerų septynių dešimtų metų, nors vargu bau tiek turėjo. Toks jis paliko ir visados, dar per tris dešimtis metų lig pat nupasakojamųjų laikų. Paliko jam ir ta pati milžino pajėga.

Buvo bent kiek ir kitokio skirtumėlio. Visų pirma, jis nebeleido iš burnos liuikos. Antra, per visą likusį amžiaus galą nė karto nebeįžengė į Kovynę, nors ten senai jau nebebuvo gyvo nė vieno dėdės, kurie buvo jį iš trobelės išvilioję tokiai jo nelaimei, tokioms kančioms, nei dėdės Jago, nei dėdės Tito, nei linksmojo Jurkaus. Niekados jų nepaminėjo, lyg jų pasaulyje nė būti nebūtų buvę. Kovynėnams nepaplėšė nei vienos tošiapalaikės: nepadirbo, kad ir prašinėjamas, nei vienos tabokinės, nei vienos druskinės ar kanaukos alui nešioti.

Už visus ketvirčio amžiaus iškentėtus vargus, už visą sunaikintą grąžųjį amžių Burzdulis gavo atlyginimo tris daiktus. Du variniu medaliu, kuriudu teprisisegdavo vieną kartą per metus, eidamas į miestą pensijos. Jų Burzdulis baisiai nekentė, ne tik kaipo liekio dalyko, kurs be reikalo tik rūpesnį didina, dar kaipo piktą atmintį. Antrą dovaną – tą dešimtinę žemės, kuri aplink jo trobelę, kur Juodžiaus kelmas ir tėvo kapas: pusę geros molynės, kur galėjo viskas augti, daržovės ir kviečiai, ir pusę gražaus tankaus krūmo visam amžiui kuro ir medžiagos.

Ir ta dovana Burzdulio nedžiugino. Žemės dirbti jis nė ketinti neketino, nors dabar bent kopūstus ravėti mokėjo. Geroji

molynė dirvonavo sau kaip ir pirma. Mišką gi jisai laikė visą savo, tikriau, visą laikė niekieno ar visų lygiai. Jis dovanoti kam nors skyrium buvo jam tiek pat juokinga, kaip kad kas oro ar ežero plotą kam išimtinai dovanotų.

Užtat trečioji dovana tai buvo visų dovanų dovana, lygiai brangi kaip ir jo trobelė, tai buvo 36 rub. pensijos, kurią jis turėjo kas birželis mėnuo atsiimti iš valstybės pinigyno apskrities mieste už visos dešimties mylių nuo gimtinės.

Nei Velykų, nei Žolinių, nei jokių švenčių Burzduliui nebuvo: ką jis, vienišas, būt veikęs žmonių jūroje, nekenčiamų žmonių – vilkų gaujoje? Gegužės mėnuo visais savo gražumėliais nebuvo Burzduliui meilesnis už kitų laikų gražumėlius, net už žiemos mėnesius, kada dargana, vėjai kaukia, pūgos trobelę lig pusiau užneša, visą kurą storai apkloja sniegu, tokiuo tvirtu ir kietu, kad net jį, vaikščiojant paviršium, išturi.

Žiema blizga, gegužės laikas mirga marguliuoja. Visai kas kita birželio mėnuo! Medžių lapai tebėra šviežiai žali, nuo vėjo nesudriskę, daugelis tebežydi. Pievos dar nepjaunamos, žolės ligi kelių, gėlių it Dievo austame divone. Saulės – visų daugiausia.

To birželio mėnesio ateinant Burzdulis laukė kaip mėgiamųjų vardinių, atlaidinių ar kitokių pramogų su svečiais ir vaišėmis. Laukė bent pusę metų. Nuo birželio skaitė laiką, pasidirbęs savo kalendorių krivūlėje. Jon įrašinėjo brūkšnius kas savaitė per pusę metų ir kryžiavo tuos brūkšnius per antrą pusę. Taip jis net apčiupomis žinojo, kiek jam belieka savaičių ligi einant į apskrities miestą.

Už keleto dienų prieš išeinant Tošynėje pasirodydavo toks pat ilgas, tik ne taip pakumpęs senas Mikalojaus kareiva, lygiai taip pat dovanotas kaip ir Burzdulis: dviem medaliais, dešimtine žemės ir 36 r. pensijos. Per tris keturias dienas abudu seniu, nieko nesišnekėdamu, tylomis traukė savo liuikas, tai viduje prie skobnių susisėdę, tai ore prie Juodžiaus kelmo. Tylėjo vien įsižiūrėję tolumon palei slėnį, tai ten, kur Beragis, tai atgal, kur Dviragis ežeras. Ar ką galvojo, ar nieko, neatspėsi. Mito šutintomis pupomis ir avižų šustiniais, tešla, kuri gera valgyti vien tik užtvilkius karštu vandeniu, nei virus, nei kepus. Pagaliau

vieną rytą, anksti prieš saulėtekį, išeidavo, prisisegę medalius, į kepurę įsidėję kareivių biliotus ir sąskaitų knygeles.

Žmonės taip priprato prie tų reguliarių išėjimų, kad net šienapjūtę ėmė derinti nebe prie kalendoriaus, tik prie senių pakilimo.

– Jau Mikalojaus seniai pakilo, reikia dalgės taisytis, – kaip sakoma: jau paukščiai išskrenda, neilgai betrukus bus šalčių.

Antrą dieną lygiai vienuoliktą valandą jiedu jau sėdėdavo pinigyno būste. Sėdėdavo dideliu pamėgimu, be reikalo, tol, kol, prieš pat užsidarant kasai, kas nors jų paklausdavo, ko gi jie taip kantriai laukią? Tada paduodavo savo kareivių atsistatydinimo bilietus, paslaptingomis minomis išklausydavo išmetinėjimų, kad visai be reikalo kiaurą dieną gaišo, nes pinigų tuojau galėjo gauti. Ar tai jie suprato, ar ne, vienodai išlaikė didžiausio patenkinimo reikšmę veiduose. Tais veidais jie nieko tyčia nereiškė, psichologas tačiau lengvai būtų atspėjęs, jog anuodu ruošias į kažin ką didžią, neapsakomai malonų: į tai, su kuo niekas negali susilyginti, tai ir visa, ką jie gali per dieną iškentėti, yra vieni niekai, neverti, kad juos net minėtumei.

Gavę pinigų ir nesupratę, kam iš tokios mažos jų pensijos dar išimama keletas auksinų, mirktelėdavo trečiajam seniui, pinigyno tarnui, kurs nebent tuo nuo jų tesiskyrė, kad kas dieną dėvėjo ant krūtinės ne du medaliu, tik visą eilią jų, dešimtį, jei ne daugiau, varinių, sidabrinių, gi vieną net auksinį. Galą dienos pabaigdavo jau visi trys keleivių užeigoje, pasistatę buteliuką degtinės, veik be jokios užkandos.

Ir čia šnekos veik nebuvo. Tik traukė kiekvienas savo liuiką, filosofiškai mirkčiojo, mirko ir garavo. Apeis stikliukas aplink, atsikrankš kiekvienas išgėręs, išleis pasigėrėjimo balsą: – a-a-a! – ir vėl traukia liuiką.

Iš šalies žiūrint, rodės, tikrai tai filosofų kolegija ar kokių rytiečių opiumo ar hašišo rūkytojai: tokios visi buvo rimties, pilno nurimimo. Rodės; tikrai gi jie nieko negalvojo, jie tik jautė, kaip alkolis pirma vinimi nueina per pilvą, paskui ima tirpdyti sąnarius, viršun versti malonų prakaitą.

Juo daugiau kartų apeidavo stiklelis, juo daugiau dūmų traukė veteranai. Taip ligi išvakarių per ištisas kelias dienas,

jei matydavos negero oro. Jeigu buvo giedra, o tai kuone visuomet esti prieš šv. Joną, abudu kaimynu išeidavo į gražų gražų ąžuolyną. Atgulusiu po pačiu tankiuoju žalialapiu, toliau varydavo tą pačią siestą, kaip ir pradėję karčemoje: mirko alkolyje žydinčiais skruostais, prakaitu rasotom nosim, migla apvilktom akim: čia pat užmigdamu šiltą birželio naktį, čia pat pakirsdamu po kelissyk.

Taip per tiek dienų, kol kūnas nebeatsisakydavo daugiau bepriimti alkolio, kol pusbadžiu marinamas pilvas nepareikalaudavo valgyti. Tada dar vieną dieną stiprai valgydavo, daug daug gerdamu rūgščių girų, ir per antrą dieną sugrįždavo namo, katras sau, nebe drauge, piktu vienas ant antro, nebesueidamu Tošynėje.

Burzdulio draugas buvo vedęs raganą. Ji tuojau užpuldavo jį, kam taip ilgai buvo žuvęs. Vos išvydusi beateinantį, jau imdavo šaukti ji žinanti, jog keletą rublių būsiąs pralatravęs. Atėmusi visus pinigus ir suskaičiusi, ji dideliu pasididžiavimu patikrindavo, jog taip ir yr, kaip buvo spėjusi, ir nemažesniu įnirtimu šokdavo, kumštis iškėlus, vyrui į akis. Tik kareivis dabar atsišaukdavo lygiai tokios pat skalios balsu ir pačią puldavo lygiai taip pat aukštai iškeltom kumštim. Ne ją pliekdamas, tik baisiausiais perkūnais išmetinėdamas neesančiam Burzduliui, būk jis ir kytreiva, ir šykštuolis, ir sukčius, būk išlaidžių pinigyne esą begalės, reikią duoti visiems tarnams, visiems oficieriams, visiems generolams; Burzdulis gi tik už jo nugaros slapstąsis, savo maišelį sugniaužęs ir apsimesdamas nemokąs susikalbėti. Ir reikią vienam atsakyti už abudu, nenorint grįžti namo be nieko.

Pati nurimdavo, besidžiaugdama bent tuo, kas liko, bekėtodama popierėlius ir besididžiuodama jais. Džiaugės akim ir širdžia, nors lūpos vis dar tebeburzdėjo gražiojimus – tuojau šoksianti ir bėgsianti į Burzdulį ir iškoneveiksianti jį už tokią savimylą, juk tai jam, vienstypiui žmogui, juoba priderėtų daugiau išleisti, ne vedusiam. Tai buvo paskutinieji dundėjimai toli nugriaudusio griausmo. Ir visai nutildavo, vyrui užtikrinus, jog kitą kartą tai jau tikrai nebeužsileis ir privers Burzdulį, kad iš eilės užmokėtų išlaidžius. Tačiau ligi kitų

metų visa tai būdavo užmiršta ir jo „vieno" išlaidžiai vėl pasikartodavo.

Ir visos kitos šitų kelionių apeigos ir padariniai kartodavos gamtos dėsnio reguliarumu štai jau bent per 30 metų. Ir niekas apylinkėje nežinojo apie tą ypatingą periodinį senių alkolizmą, jei jis gali pasikartoti tokiais ilgais tarpais, ar tik ypatingos rūšies pramogą, kuria, bent tokia, tokio pilko gyvenimo nepasiįvairinus, negalima apsieiti.

Buvo tačiau vienas visame pasaulyje žmogus, kurs tai galų gale buvo patyręs ir savaip pasinaudojęs: tai žinomas žemaičių šmugulninkas, pasivadinęs Žaltvykščiu.

Žaltvykštis, pasergėjęs senių girtuokliavimą, kantriai laukė, kada gi pabaigs jie išsipagirioti, praeis katzenjammer[167]. Ir vos vos nepražiopsojo. Vieną rytmetį, atėjęs į paprastąją šlaito atkalnę, jų neberado ir, baisiai nusigandęs, pasileido šašiejum vytis; ne į Kauno pusę: jei nuo ten būtų buvę, tai ir pensijas būtų iš ten ėmę, tik į priešingąją. Jo laimei, Mikalojaus kareiviai keliavo ne vieškeliais ir ne šuntakiais, tik plentu. Keliavo nesparčiai, neturėdami kur skubėti. Tai Žaltvykštis pavijo juos pirmajame miestelyje.

Eidamas pridurmai, į užeigos namus įėjo drauge ir geroką savo maišelį pasidėjo šalia senių terbelių. Šalia jų ir atsisėdo.

– Daug dar turėsime kelio? Aš dar naujikas šitais keliais keliauti, tai nelabai sumetu...

Geresnės kalbos Burzdulio draugas, nors piktai, kaip tai esti pagiriotam žmogui, vis dėlto atsakė:

– Lig Kavarsko 24, lig Anykščių 15, lig Svėdasų vėl 24, lig Kamajų 17. O kurgi sveikas keliauji?

– Aš į Kamajus, – nesvyruodamas atsakė išgirdęs tą galinį vardą ir nė nenuvokdamas, kuriame tai krašte jie gali būti.

– O, tai gerokai kelio turėsime bendro. Mes nuo Svėdasų tik išsiskirsime.

– Labai bus malonu ir nenuobodu žingsniuoti su kelio žinovais nežinomu kraštu. Aš žemaitis, rimorius. Nusakė man ten darbo būsią klebonijoje: tai prisipirkęs štai šikšnų keliauju.

O kad nebūtų dykai jūsų vadovavimas ir patarimai... Šeimininke, liepk pakepti kiaušinienės su lašiniais ir duokš pusbutelį!

Burzdulis pasižvairavo į nepažįstamąjį ir kumštelėjo draugą. Draugas suprato ir šnibžtelėjo:

– Giliau įsikiškime... O kai duoda, imk, pradės mušti, bėk... Be to, mes du, jis vienas. Nieko...

Burzdulis nurimo, giliai užsibrukęs pinigus į antį. O kai atnešė kiaušinienės, po visus tris kiaušinius kiekvienam, tai ir visai nušvito. Gerdami maža valgė, ėmus taisytis, ėmė ir valgyti noras.

Žaltvykštis įpratusio šnapsininko ranka mitriai taukštelėjo buteliuku sau į kairįjį delną, pirma nukrapštęs laką, ir silpnas kamštelis išspruko palubėn lyg bulbės griežinė iš žąsies sparno šautuvo.

Burzdulio draugas net susijuokė atminęs, kaip jis, piemenaičiu tarnaudamas, dirbos tokių šautuvų, pykštėjo ir gadino bulbes, kaip už tai dažnai piktos šeimininkės jį apkuldavo.

Operatorius, kinktelėjęs draugams, bet daugiau į buteliuką, ne į juos, maktelėjo porciją, kaip už ausių užmetė. Draugas vėl šyptelėjo, pažinęs savo sielos draugą ir pamėgimų bendrą. Vis dėlto, kai ties juo Žaltvykštis pastatė stiklelį, pasisakė negersiąs, nenorįs. Ir tikrai, degtinės dabar visai nenorėjo.

– Tai čia da žiūrės savo norų. Yra – gerk, nebėr – būk blaivas ir cnatlyvas. Bene vanduo. Vandenio tegeri, kai nori, – įtikinėjo Žaltvykštis, nė nemanydamas atsiimti taurelę.

Argumentai draugui pasirodė įtikiną. Tai kinktelėjo Kukuliui.

– Tai sveikas gi, kad taip, Valerai!

– Į sveikatą.

Kad ir nenorėjęs, išgėrė taurelę, ir ta jam nei stemplės, nei pilvo nesudraskė. Lyg buvo sustojusi pirmajame pilvelyje, paširdyje ir smarkiai vinimi nudrėskė. Bet antrajame pilvelyje jau visa nurimo. Matyt, radusi kaip tik ten tinkamos vietos.

Ir Burzdulis rado, jog nors nei čia reikėjo, nei ko, vis dėlto pareina. O kai bent kiek pakramtė paspirgintų lašinių, tai antroji buvo lyg senoji pažįstamoji, trečioji dar meilesnė.

Pusryčius vyrai pabaigė vienu buteliu alaus. Tuo vienu – trims, po nepilną stiklinę! Užtat kaipgi buvo gardus tas šaltas šlakas ant sūrios užkandos ir lėšotis mėgstančios degtinėlės!

Kad tu sukeptumei, kad pasidarė po visa to gera! Pagirių lyg nė būti nebūtų buvę, ir taip stipra, lyg jaunystė būtų sugrįžus. Tai draugas vikriai, kiek jam kojos nesipynė, kilstelėjo, kareiviškai išsitempė ir sukomandavo:

– Smirno![168] Žingine marš!.. Jei norime Kavarske pietauti.

Kelionė buvo tikrai nenuobodi. Vietos įvairios, gražios. Oras ne per slopus. Žaltvykštis malė kaip meleta, daugiausia apie bjaurumą tarnauti rusų kariuomenėje, kaip ten blogai valgydina, kaip žiauriai mušas, kaip ilgai reikia kęsti visas gražusis amžius.

Visus žodžius lyg iš Burzdulio širdies ėmė. Tai viską žinąs draugas nupasakojo savo vargus, ypač gi draugo Burzdulio, ir kaip jis dabar tų maskolių nekenčia, nors ir nesisako. Burzdulis nesigynė.

Per visą likusią kelionę Žaltvykštis nebevaišino bendrakeleivių, nors jie, teturėdami vienos sausos duonos, labai žvilgsėjo į rimorių, kurs turėjo ko ant duonos užsidėti ir buteliu alaus užgerti. Buvo net pikta žiūrint. Tik išmintingai manė:

– Ė už ką gi? Matyt, nieko bloga neketina, senai būtų nugirdęs...

Prisiėjus kareiviam išsiskirti, rimorius pasisakė eisiąs su Burzduliu: jam ten dar reikią kai kur užeiti, nors su draugu būtų tiesiau į Kamajus. Burzdulis nei priešinos, nei kvietės. Eina – gerai, neis – kaip sau nori. Taip ir nusekė į pat Tošynę.

Įėjęs vidun, meistras nė neapsidairė, lyg čia būtų senai gyvenęs ir viską žinąs. Nieko nelaukdamas, išsiėmė iš maišioko nikelinę, nerūdijančią, lengvai šveičiamą spirgintuvėlę-rindeliuką su vokeliu, sudedamąsias geležines kojeles, susikūrė gaubtūrėlyje ugnį ir ėmė čirškinti dešros galą. Pačirškinęs perlaužė per pusę, atkišo vieną Valerui, antrą ėmė valgyti pats, pasidalydamas ir duona.

Atsiradus naujam žmogui Tošynėje, Valeras nė justi nepajuto, rodės, lyg su juo tebebūtų kaimynas kareivis. Ir kai jis

ilgesniam laikui išnyko, Burzdulis net ėmė ilgėtis, ne tiek Žaltvykščio, kiek gardžios, nepasenusios jo duonos ir riebalų. Ir buvo jam tikras pokylis, kai meistras vėl užsukdavo. Burzdulis visai nesidomėjo, kas jis, kur išeina ir iš kur pareina.

Bent už mėnesio Žaltvykštis tarė savo šeimininkui:

– Kiek tu parsineši rublių iš apskrities?

Burzdulis nesislėpė: 27. Devyni išeiną kelionėje.

– Kiek mylių suvaikščioji?

– Devynias. Ten ir atgal 18.

– Ir po tiek tepelnai vieną kartą per metus?

– Vieną.

– Norėtumei dažniau po tiek pat pelnyti?

– Gi kaip, kad tiek teskiriama pensijos?

– Aš tau mokėsiu po 3 r. už kiekvieną nueitą mylią mano reikalu. Nuneši arba parneši pašonėje per petį pasikabinęs ubago terbelę.

Ryto metą Kukulys išėjo ubagu į vieną vietą, už savaitės sugrįžo iš kitos vietos geroka terba nešinas. Terboje buvo plonas, bet ilgas palei visą terbą paketas. Iš tolo nė nepažinsi, kad terba pilna: nėmaž nekūpso atsikišusi. Ir nešti gera, nors tai keliolika svarų sveria.

Atnešė, gavo pinigų, labai sąžiningai suskaitytų lig vieno viorsto ir priedo visą butelį degtinės. Nešulį rimoris užkišo ant aukšto; tai nusiimdavo, tai vėl uždėdavo.

Ir pradėjo Kukulys dažniau „į pavietą" vaikščioti. Taip visi manė, nors jis niekam nesisakė. Tik gal už pusės metų paklausė lyg ne Žaltvykštį:

– Ką gi čia tu siunčioji?

– Aš tau pasakysiu: tai nuodai maskoliams. Žinai, kaip yra nuodų pelėms. Bus laiko, ir tai nebeilgai betrukus, kada jų čia nė padujų nebeliks.

Burzdulis, žinoma, nesuprato, kokie tie „nuodai maskoliams", tesuprato – maskoliams naikinti, ir to buvo gana: dar mieliesniu noru vaikščiojo siunčiojamas, ypač kad už kiekvieną sugrįžimą gaudavo po vieną kvortą, mielai ją išragaudavo ir ėmė pagaliau degtinės norėti ir jos ilgėtis nebe per vieną

savaitę per metus. Medinį savo Robinzono kalendorių jis sukūreno[169], savaičių nebeskaitė, kada vėl išeis į apskrities miestą; dabar belaukė, kada čia vėl pasimaišys meistras ir vėl pasiųs „nuodų“ parneštų.

Valeras Kukulys – Burzdulis – Juodžiaus žynys patapo Lietuvos kultūrnešis, o jo būstinė Tošynė – tos kultūros židinys. Iš jos Lietuvos žodžiai plėtės po apylinkę. Iš čia Žaltvykštis pasidarė ir papiliakalnėje savo filiją. Tai jį Sauliukas su Lauruku aptiko beįtaisant į žemę skardinę su laikraščiais.

TŪTINAI

Paskutiniaisiais laikais Niaura vis dažniau ėmė medžioti aplink Juodžiaus kelmą ir Valiulio kalnelį.

Niaura buvo apylinkėje žinomas medžiotojas. Iš namų išėjus anksti rytą, dar saulei netekant, jam buvo dykas galas nubėgti dešimt, keliolika kilometrų ir sugrįžti priešpiečiais, kad dar būtų laiko pietums išvirti koks paukščiokas ar kiškiokas. Tai nečioniškiai ir apylinkė visai nesistebėjo, matydami Niaurą nuolat braidžiojant jų balas. Sakės ten užtikęs begales perkūno oželių (bekasų). Kas šeštadienis popietuvėmis buvo ten tikra kanonada, kad net pats Burzdulis imdavo žiūrėti, ranka užsidėjęs, į tą kraštą.

Kas buvo matęs Niaurą medžiojant, niekas nebūtų pasakęs, tai tas pats, kurį Aleksys ir kiti taip gerai pažino: paniurėlis, rimtas, nepatenkintas, greičiau šaltas neg karštas, o jei ir karštas, tai daugiau piktumu. Toks jis buvo, net kai į jaunimo vakaruškas ėjo ir ten šoko, toks pat, kai ir Aleksiui dainuoti padėjo. Tik imant šautuvą, jau švito jam veidas ir krito šalin visi šešėliai.

Didžiausiam motinos Niaurienės pasipiktinimui Jokūbas, namie būdamas, gulėjo vienoje lovoje su šunimi, savo paukštiniu Šeikiu. Abiem buvo neapsakomai nepavirku: Jokūbui, kad negalėjo kaip reikiant išsitiesti, Šeikiui, kad neišsiteko

kojose skersai lovą. Jokūbas jį spardė ir užgavo. Šeikis kentė dūsaudamas, nečypdamas, bet tik gulėti su savo draugu. Niaurienė ateidama piktai mušė jį per abi ausi. Traukė iš lovos. Tik tokį didelį „padlą" ištraukti negalėjo, o Šeikis, mušamas per ausis, gaužės tokiuo nusižeminimu, tokiom maldaujančiom, išmintingom, reiškiančiom begalinį prisirišimą akim žiūrėjo į šeimininkę, jog ta papliekus papliekus imdavo ir paglostydavo šunelį. Gulėk jau sau, jei tau taip susirietus gera. Šeikis jai atsigerindavo, pavizgindamas uodega, ir įvykdavo tarpukaris iki kito vakaro. Scena pasikartodavo.

Koks ten buvo Niaurienės ir mušimas! Tai buvo dora, minkštaširdė, gyvulėlius mylinti moteriškėlė. Su Šeikiu ji nemažiau prieteliavosi. Kai Jokūbo nebuvo namie, Šeikis nė žingsnio nuo jos neatlyždavo, vis taikydamas jai pasidribti prie pat kojų, ant pat pasitiesusio sijono. Niaurienė supykdavo, gerokai niuktelėdavo Šeikį – padlą į nugarą, bet kad šis nė nemanė pasitraukti, kol šeimininkė neatsistos, tai taip ir palikdavo begulįs ant prispausto sijono. Niuksėjimai ir neklausymai pasikartodavo kas dieną po kelis kartus, visai negadindami kuo geriausių santykių tarp šeimininkės ir Jokūbėlio draugo. Paskutinis Jokūbo žodis išvažiuojant būdavo:

– Motute, lakink Šeikį!

– Gerai gerai! Tegu tik tave ten Petrapily taip lakina, būtumei toks pat riebus, – atsakydavo, paskutinį kartą bučiuodama ir žegnodama paniurėlį savo sūnų. Ir lakino, ir mylėjo Šeikį gal už tai, kad jis taip neapsakomai myli – Jokūbą. Ir dovanojo net tai, kad Jokūbui blusų pilną lovą prileidžiąs, nors Jokūbas tuo netikėjo ir steigėsi prieš: žmogus su šunimi blusomis nesidalijąs, greičiau nuo jo blusos pabėgsiančios į Šeikio vilnas, ne antraip.

Šeikis, kaip tikras denioniškis, ome atspėdavo savo draugą rytoj eisiant medžioti. Vos tik Jokūbas pasiryždavo dar niekam to nesakęs, nei ginklo nepakilojęs, jau Šeikis tapdavo neberamus, pilnas gyvybės, sukaliojos ir trynės aplink draugo kojas, nuolat žvalgydamos jam į akis. Lengva gi buvo ir atspėti. Jokia mintis taip nepaerzindavo Jokūbo, kaip paketinimas

išeiti į laukus, į krūmus, į paežerę. Tuoj šnervės pūtės, tuoj akys raudo. Jokūbas medžiojo net sadistiškai atsidėjęs, ne tik aržiai.

Neilgai trukęs, Jokūbas imdavo šovinius taisyti, kamščius, paraką ruošti, šautuvą valyti ir su draugu kalbėtis.

– Žinai, Šeiki, kur rytoj rytą eisiva? Gi paežerėn. Ančiokai, kad žinotumei, tokie jau riebūs, jog net nuo plunksnų jiems varva. Tik tu, bra, rytoj neužmik kaip negyvas. Prieš saulei tekant jau turime būti vietoje ir pasitikti pilaites beišeinant pusryčiautų. Nuvesi, pagausiva, bus man mėsos, tau kaulų. Netikę tai paukščio kaulai, tuštviduriai, be smegenų, vienos šeberkštys. Bet visgi tai – kaulai, šunų mėgiamieji. Kaip jie tau, Šeiki, žarnų nesubado, kaip tu, juos triuškindamas, dantų neišlūžti! Geri tavo prietaisai, nėra ko sakyti.

Šeikiui, visa to beklausant snukį Jokūbui ant kelio padėjus ir į veidą įsižiūrėjus, pradėdavo net viduriai kurkti, ir jis čia jau pasiryždavo taip atsidėjus ieškoti paukščiokų, kad tikrai būtų abiem iš to gerumėlio.

Anksti rytą Šeikis pirmas strikteldavo iš lovos, paleisdamas draugo kojas ir taip pažadindamas jį. Jokūbas nesiraivė, nors mieguistas ir piktas. Tikrai piktas. Avės naginėmis, vyniojos apyvarais taip, lyg rengdamasis vytis pikčiausį savo nedraugą.

– Palaukite... aš jums duosiu...

Šeikis į tą pat ūpą tik čypsėjo, sėdos, stojos, vėl sėdos, nebeišturėdamas nekantrumu. Ir smuko abudu nekandę, nesiprausę tiesiai į ežerą, eiti aplink, apuostyti visų meldynų.

Visi raumens, visos gyslelės Jokūbui įsitempdavo. Jokia kitokia priemonė nebūtų tesėjusi jį taip paerzinti. Visa jo valia tempės į tą vieną – rasti ir nušauti. Nieko daugiau jam nebebuvo pasaulyj, nei mokslo, nei lygybių ar nelygybių. Dabar tik jis gyveno savuoju gyvenimu, pilnu, vidun nebepareinančiu.

Jokūbas Lietuvos laukinius užmušinėjo tokiuo malonumu, lyg tai jie būtų jam kuo nusidėję.

– Še tau, ragana slapuke! – lydėjo šūvį į antį, vaizduodamasis ją slaptąja policiante įdavike.

– Pamekenk daugiau, tu rusų raštinės žiurke, mikna melagi! – vaišino šatrais perkūno oželį.

Zuikis atstovavo rusų liubrikams, lietuviškų raštų gaudytojams. Lapės kytreivos – rusų mokyklų inspektoriams, vilkai – žandarams ir antstoliams, gi opšrūs – didžponiams, rusų „satrapams".

Ag ir sekės jam vieną kartą pašauti lapė, kitą kartą opšrus. Ir buvo gi tada patenkintas visai mielai vasarėlei!

– Oloje opšraus neprieisi. Būta išeita kokiais ekstra reikalais, gal Vonsiackui depešuoti[170]. Taigi kad daviau jam per šoną, net jam visas šifras išbyrėjo!

Lapę šiuo kartu Jokūbas avansavo pačiu mokslo apygardos globėju.

– Dėsies tu man dabar geraširdžia! Tau bet tik į kitataučių vištininką įsisukus ir smirdančiomis savo apgaulėmis kvailiams galvos apsukus: išsmaugyti nebesunku... Dabar nebereiks nuo tavęs durų darinėti.

Sugrįžęs iš šios medžioklės, Jokūbas ilgam buvo visiškai kitoks: šviesus ir patenkintas, kitaip ir pasakojo, kaip ir kas tądien buvo jam pasisekę ar ištrūkę.

– Palauk! Gausi ir tu, kalės vaike: antrą kartą nebepameluosiu! – raminos nepavykus.

Žiūrint, kaip medžioklė gerai atgaivina draugą Jokūbą, kana kados buvo ir Aleksys sumanęs tapti Lietuvos Nemrodu, „venator politicus"[171]. Taip jis vadino draugą. Vis dėlto jį traukė atspėjamieji ankstyvojo ryto gražumai, pasižvalgymas ir pasigerėjimas, ne pati šviežiena ir gainiojimo azartas. Iš tolo tačiau Aleksys nepakaktinai įvertino tuos gražumus ir – juose pražuvo. Niaura nelabai jo ir tepasigedo.

Iš pradžių Aleksio užsidegimas Jokūbui pasirodė lyg ir tikrojo medžiotojo ūpas. Ir labai džiaugės, gaudamas draugą. To jam dėlto labai trūko, ypač tomis ilgomis valandomis, kai tekdavo maklinėti, nieko neužtinkant. Visai kas kita dviese zuikį ar lapę sekti ar net šiaip jau balabasyti vaikšitinėjant. Surado Aleksiui gerą šautuvą, išmokė užtaisymo technikos, pašaudė į regę. Aleksys akis turėjo geras, tolumą sumetė neblogai, tai šaudė nepeiktinai ir labai tuo didžiavosi. Pagaliau pasiruošė į tikrą medžioklę.

Aleksys tą naktį nė migti nemigo – taip jam širdis plakė laukimu. Iš pradžių stengės pasirodyti senu medžiotoju. Tik ką išėjus į laukus ir Šeikiui atsitūpus laukinėtis, Jokūbas didele pagarba nusiėmė kepurę ir Aleksiui liepė taip pat padaryti. Aleksys nusiėmė. Jis stengėsi visa taip padaryti, kaip daro tikrieji medžiotojai. Taigi laikėsi ir ginklą už pečių kabinėjosi taip, lyg tai jam būtų buvę kaliošais maustytis – taip priprasta. Tačiau ligi tik išėjo į rytmečio rasą, ligi tik blykstelėjo aušros spinduliai, tuoj jis užmiršo tiesioginį savo uždavinį ir ėmė malti apie mylimuosius savo gamtos diementus rasos lašuose. Net nebenorėjo eiti iš vietos. Girdi, jam šyptelėjusi tik ką nusipraususi ir dar nenusišluosčiusi, tai tebedrėgnom blakstienom gamtos dievaitė, gal pati Mildė ar kurie monai...

– Kokia ji nenuobodi, ta saulytė! Žia, bene milijonus metų ta pati pateka, ir vis ji kitokia, kitaip kas dieną rausta, kitaip spindulius iš savęs treškia...

Vos Niaura išjudino jį iš vietos ir nusivedęs paguldė šlapiame krūmelyje ties ežeru. Liepė nė nekrustelėti, kol jis su uodiku iš anos pusės pabaidys antis, kad skristų tiesiai jo pusėn.

– Tik šauk, nežiopsok, abudu kartu, kad abiem šūviais po vieną! – pabaigė Niaura tokia energija, tokiuo užsidegimu, lyg nuo to šūvio būtų priderėjęs didelės bylos laimėjimas. Šeikis tuojau išsitempė kaip styga uostyti ir atsargiai eiti pirmyn, Niaura klastingu žingsniu sekti.

Likusiam Aleksui tuojau apreipo akys. Prieš jį tekėjo saulė, tiesiai į jį tiesdama per ežerą aukso juostą.

– Laumė juosiasi, ne kitaip... – nusprendė Aleksys ir tučtuojau pasergėjo, kaip visa valka ties juo atgijo ir ėmė tirštai krutėti lyg įkirmijusi, net siūstelėjo atgal. Tik tuojau pažino nekaltuosius bužungalvius ir, metęs šautuvą, ėmė jų semtis rieškučiomis su vandeniu, kad jam švelniai tarp delnų pakrutėtų. Vandeniui ištekėjus, sėmės vėl.

Frrr! kuone čia pat dvi senės antys. Aleksys griebės pamesto šautuvo; širdis taip suplakė, lyg ūmai pavojų išvydus, net rankos sudrebėjo. Prisidėjo apysodą prie žando, tik antys jam uodegas beparodė.

Tai metė šautuvą vėl ant kelmo, bjauriai keikdamos, net prakaitu iš iritacijos apsipylęs ir taip karčiai susigriaužęs, lyg per kvotimus pramikčiojęs tą klausimą, kurį kaip tik kuo geriausiai žinojo.

Frrr! antrą kartą visas pulkas, šeši jaunikliai, viena krūva per pat jo galvą. Aleksys net dančiu grikštelėjo, net jam akys paraudo pykčiu. Vėl griebės šautuvo, tik vėl beišvydo vienas uodegas; tokioje tolumoje nebuvo ko nė bešauti.

Dabar jis atsistojo šalia kero tokiuo tvirtu pasiryžimu šauti, nors į patį mėnesį, kurs antai nagele tebešvietė, baigdamas dilti. Čia atminė lietuvių patarlę apie senovės laikų gerumą.

– Ir tas pats mėnapalaikis, būdavo, kad patekės, tai kaip rėčkos dugnas. Ėgi dabar – kaip paukščio nagelė!

Nusišiepė Taučius iš taip sumaningos ir taip nepiktos lietuvių pašaipos ir ūmai susigriebė vėl beužsimirštąs. Tai vėl išsitempė laukimu ir ėmė stabu stovėti, nė nemirkčiodamas. Praėjo visa valanda. Nutirpo kojos, rankos, ėmė galva suktis, akyse raibti nuo įsižiūrėjimo į mirgantį orą. O ančių nebeskrido.

Praėjo dar pusvalandis. Štai iš antros pusės beišlendąs Jokūbas. Už jo, nebe prieš jį dūlino Šeikis ir tuojau klastelėjęs ėmė čypdamas kedenti vilną, kur jam kokia erkė įkibo. Lyg sakyte sakė, tai Aleksys gerai suprato:

– Et, su tokiuo darbu! Šuva vark, uosk, stenkis, idant viskas – vėjais nueitų...

Aleksys degė sarmata šunies, o į Jokūbą nebedrįso nė žvilgterėti. Jokūbas gi stovėjo prieš jį, šautuvu atsirėmęs ir tokios karčios pašaipos mina, kuri naikinte naikino nabagą Aleksį. Jis neatminė sugaišto laiko ir mylios apeito kelio, tik atminė pralaimėtą visą gūžtą ančių. Visą gūžtą! Ar girdite? Kada tiek belaimėsi? Ir buvo pykčiu mėlynas, kad nė nešauta.

Matydamas tokią liurbišką Aleksio povyzą, Jokūbas net nusispovė.

– Šaulys! kad tu sukeptumei... Nu, kurgi tu, varna, buvai ir ką veikei visą laiką? Utėliautis atsisagstei ar kurių velnių. Argi nesakiau iš ten pabaidysiąs tiesiai ant šautuvo, tik imk abudu kartu, kol per tave perskris? Maniau tikrai suteiksiąs tau pirmąjį šaulio patepimą...

– Kokį – patepimą? Pirmąkart girdžiu... – ūmai susidomėjo Aleksys, viską užmiršęs.

– Ir to dar nežinai? Gi koks tu būtumei profesionalas, kad nebūtumei pasuotas karžygiu[172], nebūtų padaryta priėmimo į šaulius apeiga? Pirmosios šaulio aukos krauju, o jei to nėra, tai bent jos išmatomis iškilmingai ištepama laimėjusiam veidas, idant visi gamtos gaivalai nuo tos valandos nusižemindami lenktųsi naujam jos Nemrodui: laukiniai ir giriniai patys ant šautuvo eitų, augmenys, sveikindami ryto svetį, galvelėmis jam krypuotų. Na, visa gamta triumfuotų dėl naujo šaulio laimėjimo. Kuo gi ir ką aš tau dabar beištepsiu, lemtūta tu, lemtūta?

Jokūbas visa tai išrecitavo neapsakomai rimtai ir tokia širdgėla, tokiuo lūpų virpėjimu, lyg dėl Aleksio būtų vieną minutėlę pasivėlavę į traukinį; kaip tik tuo laiku reikėjo svarbių svarbiausiu reikalu išvažiuoti, o traukinys švilptelėjo pro pat nosį. Jokūbas vėl nusispjovė.

Aleksys, išklausęs Nemrodo paaiškinimų, kaip „pašvenčiama" medžioklės karžygiai, pasileido beprotiškai juoktis.

– Nu, ir ritualas gi jūsų, medžiokliai... – beištarė, juoku verkdamas.

Jokūbas nesijuokė, tik desperatiškai dairės aplink nebežinodamas, kas bedarą šią sugaištą dieną.

Štai čia pat už 15 žingsnių be triukšmo, lyg pleštakė, nusileido gražutė, švarutė, lyg tik ką išsimaudžiusi kielė. Pasistojo ant akmens, išlindusio iš vandens, ilga savo uodegėle palingavo į vieną pusę, palingavo į antrą, pilnu pasitikėjimu dairydamosi į šaulius: kas jiems naudos iš tokio žvirblio? Neverta šūvio. Tai ką gi jūs man padarysite? Šokinėju štai, džiaugiuos gyva esanti, ir tiek.

– Štai tavęs verta auka: nudėk bent tą gyvybę. Ji pati siūlos. Bent kad būtų nors iššauta. Potam da šautuvas supyks nieko neveikęs ir kritiškoje valandoje nebeskels ugnies. Ištvirks, kaip ištvirksta uodikas, su nevykusiu šauliu išėjęs.

Aleksys prisidėjo šautuvą ir, primerkęs vieną akį, lyg pačiame gale vamzdžio išvydo juodas, linksmas mažutės, nekaltutės paukštytės akeles. Taip ji gražiai ir nerūpestingai dairės,

jog Aleksys nebedrįso šauti. Vis dėlto nenoromis spūstelėjo paspaudą, gaidelis činktelėjo, šūvis driokstelėjo, ir paukštytė nulėpo ant akmens.

– Pataikei! – jau šviesesniu veidu pagyrė Jokūbas ir pats pašokėjo „laukinio" paimtų. – Dabar klaupkis, nors tuo patepsiu.

Ant didelio vyriško delno nešės menkutytį gyvulėlį. Gulėjo ji, galvelę padėjusi. Pilna burnelė buvo kraujo. Vienat vienas šatrelis pakliuvo į galvelę, ir buvo gana.

– Eik sau po velnių! – staiga supykęs, burbtelėjo Aleksys ir, užsimetęs šautuvą, patsai vienas nužingsniavo namų link.

– Palauk gi, „medžiotojau": laimikį lazda pasisvėrę dviese parbraškinsime!

Aleksys iš tolo begirdėjo Jokūbo patyčių dainą:

Nukovė žvirblelį,
Nutrinkino;
Parvežė žvirblelį,
Pargirgždino;
Nupešė žvirblelį,
Nudulkino;
Iškepė žvirblelį,
Iščirškino.

Apie šitą medžioklę draugai niekados nebeužsiminė.

Gal metams praslinkus, atsiėjo Aleksiui be šautuvo lydėti Jokūbas į mišką. Nieko neužėjus, Jokūbas sako:

– Palauk! nors genį nušausime.

– Gi kam? – pasipriešino Aleksys.

– Kad ranka negestų.

Ir ėmęs šakalį, ėmė barškinti į storą pušį. Tuk tuk tuk... tuk tuk tuk... duslus garsas ritosi per giria. Aleksiui pasidarė širdyje nebegera. Juk tai klasta, provokacija... Kam gi dėl to medžiotojų užsiėmimas vadinasi – šovingu, ricerišku? Vylius, žudymas, Šerloko gudrybės – bene šlovės...[173]

Kol Aleksys karčliežuvavo, lup lup lup margas genelis kaip tik į tą medį, per kurį barškinta. Ot, tai klausa! Iš vidurio girios nuklausė medį! Atlėkė ir prilipo prie šono medžio, ne ant šakos: jis laipiojamasis paukštis.

Jokūbas padrioksėjo ir, nė nedirstelėjęs į savo auką, parėjo namo.

Aleksys liko prie lavono. Matė, kaip šaulys drąsiai, nesislėpdamas priėjo arčiau, dar arčiau. Genelis neskrido. Jis pasitikėjo.

Kam tai „šauliai" daro? Nejaugi dėl vieno žiauraus palinkimo žudyti ir išdykauti? Kai piemenis tai patys bara, kam paukštelius žudo. Kurapkas liepia žiemos bado metu lesinti, kad paskui... galėtų jas užmušti. Vadinas, dėl vieno nebent sadiškojo mėgumo... Ir iš viso kokią gi teisę turi šauliai pikčiau piemenų naikinti paukštelius, kurius taip mėgstame? Kuriais mažas ir didis taip džiaugias?

Ir taip Aleksiui bjaurus, abuojas pasidarė šis amatas – svetima gyvybe žaidimas, jog nė domėtis nebesidomėjo Jokūbo laimėjimais, nors mielai triuškino draugo parnešamus oželius, kurapkas, slankas, kuriomis su juo pasidalydavo. Jokūbas jo nė nebesikvietė.

Štai vieną šeštadienio popietuvę ateina Jokūbas dviem šautuvais nešinas, tik be Šeikio, ir rūsčiai, trumpai sako:

– Kaip bežiūrint aukis naginėmis: reiks balos bristi!

– Ar pablūdai? Gana man tavo kielių ir genių! – nustebo Taučius.

– Genys geniui nelygu. Tik tu per ilgai nemandragalvok, kad sakau!

Aleksys susiprato kas nepaprasta atsitikus. Buvo vyras, draugu kliovėsi. Tai vikriai apsitaisė sodietiškai ir, šautuvą persimetęs per petį, tylomis nužingsniavo paskui tylintį draugą.

Niaura buvo baisus. Tokio jo rūstaus Aleksys dar nebuvo matęs, ypač iš tikrųjų einant medžioti. Sučiauptom lūpom, surauktais antakiais žengė jis, nesidairydamas į šalis, per visas dvi valandi, kol priėjo kryžkelį.

– Tu dabar eisi dešiniuoju lig piliakalnio, kur mūsų inkilas. Per Valiulio kalnelį įbrisi į pelkes ir eisi išilgai jų, paukšėdamas iš šautuvo, kielę ne kielę, genį ne genį, nors patį velnią debesuos. Ne rečiau, kaip kas 7–10 minučių. Aš eisiu kairiuoju ir pradėsiu nuo Įvodų aikštės, už penkių kilometrų nuo tavęs. Eik į mano šūvius.

Ir išnyko už kalnelio, dar sparčiau vienas pats žengdamas. Plakančia širdimi Aleksys akim nulydėjo draugą slaptį. Jis norėjo ir bijojo dabar atspėti, ką jiedu dabar daro. Tai taip pat paskubėjo parodytuoju keliu.

Buvo jau arti sekmos, kai Aleksys pirmą šūvį paleido Valiulyje ir skardas nudundėjo po visą apylinkę. Ir pasileido bristi pačiu viduriu balos, klimpdamas kai kur lig kelių. Jokio gyvo daikto nesimatė. Vis dėlto driokėjo jis kas dešimt minučių aukštyn. Jam pritarė krūmai, kalnai ir tarpukalnės.

Jau nukeliavo bent pustrečio kilometro tokios vargios kelionės. Kojos jam ėmė nuo rūdžių drėgmės degti. Pravertė visą valandą, jei ne daugiau, ir vis negirdėjo šūvių iš antro galo. Dar brido bent pusvalandį, kol išgirdo pirmą tolimą šūvį, paskui antrą ir tretį suklomis. Paskui vėl ten nutilo.

Aleksui tuoj pasidarė linksmiau, kaip pasibaigus nežiniai, lyg ūmai iš spėjamojo kelio išėjus į tikrąjį.

Štai skersai balą atpūškoja du pusberniu jam kelio atkirsti. Aleksys net nusigando. Ko jie? Ką jiems dabar parodys tiek šaudęs pliekęs, nieko tinklelyje neturėdamas? Dar kartą žvilgterėjo akyliau ir net šautuvas jam iškrito: stačiai į jį sparčiu žingsniu žengė Sauliukas su Lauruku, iš tolo jam mojuodamu pasveikinimą.

– Gi judu kurioji nelaboji atvedė į šias balas ir dar į pavakarę?

– Kaip tai – „nelaboji“? Mudu atsekėva tavo šūviais. Dabar sakyk, kur vesies?

Aleksys dar labiau nustebo. Tai jis – kvieslys? Ir atsakė:

– Ne daugiau ir aš težinau. Eikime į aną balsą.

– Ten Niaura? – paklausė Sauliukas.

– Niaura. Tik iš kur tu tai žinai?

– Kaipgi nežinosiu, kad jis kas šeštadienis taip „medžioja“ mus į vieną krūvą.

Šitaip? Tai būsiu pakliuvęs į slaptą apylinkės susirinkimą. Niauros čia veikiama, o aš to nežinau...

Saulei jau sėdant, tai vienur, kai kitur pasirodė vyriškių. Žinoma, iš darbo namo grįžta, kurgi daugiau. Vieni tiesiai per balas, kiti jų pakraščiu.

– Gana, nebepykšėk. Jau aišku: Niaura šaudo vis toje pat vietoje ir mūsų laukia Įvodų aikštėje tarpubalyje. Nebėra reikalo bebristi, eikime sausuma, – tarė Laurukas. Aleksys nebuvo supratęs Niaurą vis vietoje pykšint.

Vos tik draugai išklampojo į sausumą, štai iš už kalnelio apynasriu nešinas naktigonis eina, nė nežvilgsi, ramiai sau niūniuodamas: tu tu tu, tu tu tu, tu tu tu, – vis tą pačią vientisą melodiją.

Laurukas nė nežvilgterėjęs užsikrėtė ta pačia melodija ir ėmė niūniuoti: tū tū tū, tū tū tū. Nuo jo užsikrėtė Sauliukas ir pritarė: tū tu tu, tū tu tu, tū tu tu. Kumštelėjo Aleksį ir jam liepė:

– Sakyk: tu tu tū, tu tu tū..

Taučius paklausė. Iš jų trijų susidarė šiokia tokia sutartinė, disonansų armonija ar kaip.

Sutiktasai nusijuokė ir ūmai atsigręžęs pasveikino:

– Labas vakaras ūkui ir kvepui!

– Labas, labas, untuli!

– Iš kur gavote kulduką?

– Tai spjaudalio draugas.

Lyg į tą sutartinę iš krūmo išsinėrė dar vienas vaikinas niūniuodamas ar aiduodamas: tu tū tu, tu tū tu.

– Į aikštę, tūtinai! – pamojo pirmasis ir vėl sugrįžo už kalnelio.

– Sargyba – kontrolius – keliarodis, – paaiškino Aleksio draugai.

– Aš nieko nesuprantu. Kokia čia kalba jūs susišnekate? – nebeiškentė Taučius.

– Tai tokie mūsų sutarties paroliai. Mes sudarome „Tūtinų draugiją", visi tie, kurie į „Saulėgrąžas" dar nepateko ar nenorėjo patekti, kad ten kunigai dalyvauja. „Bičiuoliai" taip pat skyrium laikosi. Tai nauji Lietuvos Žodžio ieškotojai. Dar yra „Papartininkų", paslapčių žiedo ieškotojų; dar „Žaltvykščiai", kurie naktimis vaidinasi. Kiekviena kitaip susidariusi, nors tuo pat tikslu. Dabar imame ryšius megzti tarp jų. Tu atstovausi Saulėgrąžas, Niaura – Bičiuolius, – šnekėjo Sauliukas, matyt, buvęs ir pereitame susirinkime ir kituose.

– Šitaip! – beištarė Taučius, vis labiau domėdamasis ir drauge lyg įsižeidęs, kad Niaura, tiek daug laiko skyrium dirbdamas – „medžiodamas“, kasdien su juo lauke susitikdamas, nė mint apie tai neužsiminė.

Štai ir Aikštė. Ji buvo nedideliame alksnių krūmokšlyje, kalnagalyje į balas, taip kad įeiti ten tegalėjai iš vieno šono. Kaip tik ten stovėjo sargyba. Jos uždavinys buvo ne neleisti nežinančių parolių, tik nuvilioti juos kitur, prasimetus bendrakeleiviu.

Papartininkus ir Žaltvykščius turėjo atvesti Tūtinai, kaip Saulėgrąžą Taučių pravedė pro sargybą Sauliukas su Lauruku.

Viduryje aikštės sėdėjo Niaura, kelius susiėmęs ir galvą paknabinęs. Nė nežvilgterėjo į ateinančius, kurie čia pat sėdos, šakalėlius trumpai laužydami nedidelei, be dūmų ugnelei, kad jos iš tolo nesimatytų, o čia ji apšildytų vėsią naktį ir palinksmintų sutemus.

Saulė užsėdo, labai raudonai tirštai nusidažius. Buvo kruvina ir lyg visą gamtą kruvino, lyg ką negera pranašaudama.

– Apylinkė tesusirinks už valandos, kai iš darbų parėję pavakarieniaus. Šai tau duonos su sviestu ir sūriu. Mudu vakarienės negausiva, – padavė Niaura Taučiui gerą mazgą buterbrodų, išsiėmęs iš borsiukinės šaulio terbos, kur turėjo gulėti jo nukautieji laukiniai. Skanūs buvo buterbrodai, nors sprangūs su sūriu, kai nėra kuo užlieti. Tiek kelio atėjus, tiek balų „išmedžiojus“, jie tirpte tirpo jaunų vyrų burnose. Nė numanu buvo po dveitą nurijus.

Kiek kandęs, per abu žandu tebekramtydamas ir kąsnius tebevotulodamas, Niaura ėmė apšviesti savo draugą.

– Žinai jau mūsų sutartį?

– Žinau.

– Tai penkiachordė skudučių sutartinė. Čionykščiai lietuviai mėgsta skudučiuoti – tūtuoti. Tam reikia penkių žmonių, visi pučia po vieną įvairaus ilgumo vamzdelį. Jie vadinas: untulis, ūkas, kvepas, kuldukas ir spjaudalė. Visi pučia po tris „tū“, tik penkeriopa akcentuacija ar patęsimu. Šitaip:

tu tu tu (visus trumpai),
tū tū tū (visus ilgai),
tū tu tu (pirmą pratęsiant),
tu tu tū (paskutinį pratęsiant),
tu tū tu (vidurinį pratęsiant).

Labai lengva atminti. Kiekvienas naujas narys turi sudaryti naują penkiachordę. Mes tai vadiname – Tūtinais arba Dobilais Penkialapiais, sulig sutartinės dainos: „Tu, dobil penkialapi, dobilėl penkialapi".

Ištirti, ar nužiūrėtasai asmuo jau pridera ar dar nepridera į penkialapį, niūniuoja savąją melodiją. Tūtinas turi tau atsakyti savąja melodija. Jei neatsako, reiškia dar nieko nežino, dar ne mūsų. Tu įeisi į manąjį penkialapį ir būsi ketvirtasai – Kuldukas su galiniu akcentu: tu tu tū. Už išdavimą paslapties nors tikrajam savo tėvui – mirtis. To būtų per daug. Tik kad ir išdavėjas galabija ir ne vieną, tik ištisą eilią. Uždaviniai ir tikslai tie patys kaip ir Saulėgrąžų: raštų platinimas, Lietuvos Žodžio ieškojimas, kaip Sauliukas sako, susipratimo kėlimas, prieštaravimas rusų administracijai, gynimas visų pilietinių teisių, įdrąsinimas piliečių, kad jie mokėtų ir norėtų stoti už jas. Tik pakraipa kitokia: Saulėgrąžos – Sargų, Vizgirdos padarai, Tūtinai – Gynėjų, Gintauto padarai. Pirmieji – daugiau konservatoriai klierikai, antrieji – revoliucininkai. Tikimės visas organizacijas padarysią revoliucinines, tai nuo jų nesišaliname; norime jas praskiesti savaisiais arba kuo daugiausia jų įmaišyti į savuosius. Prieštaravimų lig šiol nėra. Pats Vizgirda – šalininkas revoliucijos, nors nekruvinos. Supranti dabar, dėl ko aš ir Saulėgrąža, ir drauge Bičiuolis, drauge ir Tūtinas? Dėl ko ir tau ne laiku nieko nesakiau. Sutinki su tokia pakraipa?

– Pilnai! – atsakė tuojau šišo pagautas Taučius. Ir pridūrė: – Tai labai įdomu. Patapsime kaip airišiai, įsimylėję savo paslaptis[174]. Tik kame vykdomasis jūsų ar dabar mūsų komitetas? Kas gi mirtimi baus?

– To dar nėra. Bet bus. To negalima plačiai svarstyti. Tai per didelė slaptis, kad žinotų visi, nors ir saviškiai.

Jaunuomenė neužtruko. Kitas gal nė nevakarieniavęs galvotrūkčiais atbėgo į Aikštę. Prietemoje jau buvo apie 20, kai iš vienos ir iš antros pusės pasirodė dar po keturis: po du Papartininku ir Žaltvykščiu ir po du jų vadu Tūtinu. Tuojau iš atvykusių keturių sudaryta nauja Taučiaus penkiulė, atseit jie įtraukta į vieną bendrą šeimyną ir imta tartis apie bendruosius dalykus. Būtent apie tai, dėl ko šį kartą susirinkta, Žaltvykščiams pareikalavus.

Balso tad pirmasis paprašė naujas untulis ar kvepas, Žaltvykščių atstovas. Kas jis toks buvo, niekas nežinojo. Jis buvo ne to krašto, svieto perėjūnas, meistras Rimorius. To buvo gana. Tūtinai nebeturėjo nuosavių vardų ir pavardžių, tik pravardes.

– Kaimynėliai! – tarė jis žemaitiškai. – Mes, Žaltvykščiai, nebeiškentėm, nepasiskundę Tūtinams ir kitoms organizacijoms. Kol policija tedarkė mūsų vienų darbą, kol tesuiminėjo vienus Žaltvykščius, tol mes tylėjome. Policija dar nežino mūsų organizacijos, bet jau nuvokia čia dirbant didelį darbą. Suėmė beveik visus keliaujančius lietuviškų raštų nešiotojus: Kvedarų Jurgį, Meištų Joną, Juodį, Kleboną (tokia pavardė). Jie sėdi kalėjime ir bus išsiųsti į Rusiją. Vis dėlto jie savo darbą padirbo: mūsų apylinkė tirštai aprūpinta knygomis ir laikraščiais. Kaip bus toliau? Į suimtųjų vietą stos kiti Žaltvykščiai ir priiminės laikraščiams prenumeratą. Tik ir tas darbas nueis niekais, jei taip bus, kaip yra, jei policija jausis tokia laisva, kaip dabar kad yra, ne tik persekioti užsienių literatūrą, bet ir svavalyti. Kaip suvaldyti policiją? Šito klausimo pastatyti mes čia atėjome. O kaip maskoliai ėmė pas mus elgtis, štai jums pavyzdys. Per šv. Onos atlaidus, didžiuosius mūsų apylinkėje, kada visi žmonės kūliu išvirsta bažnyčion, namie gi bepalieka seneliai ir vaikučiai, naujas antstolis Tarakan Stakanovič Vagėjas, dideliu būriu policistų, urėdnikų ir šimtininkų vedinas, apniko N. sodžių krėsti. Seniai dreba, vaikai klykia. Manė galvažudžiai apnikę, kada nieko vyresniųjų nėra namie. Maskoliai ėmė senius mušti, škuravoti, kur raktai. O klėčių, skrynių ir spintų raktus globoja, tai jūs patys žinote, vieni patys šeimininkai ir arba juos pasiima važiuodami, arba paslepia jiems

vieniems težinomose vietose. Negavę raktų, ėmė kirvius, dūras, ėmė savavališkai laužyti duris ir vokus. Nebeliko nei vienų nepagadintų durų, nei vienos skrynios ar spintos, kurios tik buvo užrakintos. Vieni patys, be jokių „poniatųjų", tam tikrų asistentų liudytojų, išjodė visus pašalėlius, išlaipiojo ir išlandžiojo visas palėpes, visus čiukurus, išgraibė visus šelmenis, išrausė visas peludes, klojimų šalines. Na, ir laimėjo gi! Iš dešimties kiemų prisirinko du pūdu „bumagos": maldaknygių, elementorių, kalendorių, šiaip jau knygelių ir Tilžės laikraščių. Vienų „Tėvynės Sargų" 30 svarų, „Apžvalgos" 10 svarų, „Varpo" du svaru, „Ūkininko" 5 svarus. Iš N. buvo aprūpinami ir kiti sodžiai. Sustatė neva protokolus, pasakė neva dabar visus ūkininkus išsiųsią į Sibiriją. Tik to nepadarys. Nei jie vardų užrašė, nei atsakomųjų kaltininkų ieškojo. Tai padaryta su tikslu įbailinti apylinkę, idant nebesigriebtų draudžiamųjų raštų. Be to, gauti įrodymą, kas jau darosi Lietuvos sodžiuje, terorizuoti Vilniaus generalgubernatorių, per jį ministeriją, gauti dar didesnės galios svavalyti ir piliečius koneveikti. N. sodžius ne tik nusigandęs, da įžeistas ir nuskriaustas, jam žalos pridaryta. Ligi šiol dar niekas nedrįso savavališkai landžioti po uždaras ir slepiamas vietas, su spaudiniais susiimti griežtai visus rankraščius, tarp kurių yra gi visokių dokumentų, kontraktų, vekselių, sankalbų, ne tik laiškelių iš mylimųjų. Daug jų, jei ne visi, žus. Antstoliui Aggejevui leista čia „poguliat i otličitsia", paūžti ir pasižymėti. Sakos visą savo nuovadą taip iškrėsiąs. Ir taip padarys. Tai atkaklus maskolis ir garbės godus. Žalos kiek jis pridarys visai apylinkei, tai ir Tūtinams bus tiek, jog mes per daugelį metų jos neišlyginsime. Reikia rusų policijai užbrėžti siena, kurios ji nebedrįstų bent savavališkai peržengti, be aukštosios valdžios įsakymų. Reikia pradėti ginti bent buto neliečiamybė, jei asmens neliečiamybės dar negalime apginti.

Šviesus kalbėtojas dalyką išmanė. Matės, nebe šiandie jis geriąs Prūsų lietuvių šviesos, Rusijos Lietuvoje slepiamos. Jis nieko nepadabino. Nesistengė pajudinti klausytojus, pakelti kerštą ar ką panašaus. Vis dėlto pasaka, patys faktai padarė

visiems neapsakomai sunkaus įspūdžio. Kas šiandie nebeturėjo visur prisikaišiojęs prūsinių raštų nepolitikos ir politikos turinio? Kur ją beišslapstysi, jei bus tokių kiaulių, kurios ir giliąją šaknį išknisa?

Pirmasis įspūdis buvo toks, jog visus tik įbailino. Visi taip nusigando, jog norėjo tučtuojau šokti bėgti namo. Nebebuvo tikri nė tos valandos, ar jau nebus galvą atitrūkęs Vagėjas su savo šnipais. Reikėjo, nieko nelaukiant, bent iš artimųjų vietų, bent smarkiau draudžiamoji literatūra pašalinti, jei ne į ugnį įmesti. Ir būtų pabėgę, kad ne Taučius.

Jam įspūdis padaryta dar gilesnis. Jis raštų neblaškė, kur pakliūva, tai ūmios revizijos nebijojo. Tik visą jį nutirpino pirmą kartą realiai patyrus, jog jo tautos šventykla yra profanuojama. Į šventyklą kiaulių ir šunų įeinama ir nėra tokių „bobinčiaus ubagų", kas lazdomis išmuštų tuos nešvariuosius gyvulius. Taučius diementininkas temokėjo statytis poezijos rūmą ir ten stoti; jam zapadnikai lig šiol, tiesą pasakius, tiek tereiškė, kiek velniai kažin kuriame pasaulyje. Tikime jų esą, bet kad nepasirodo, tai visai dėl jų nė nerimstame. Ir rusai kaip ir pikčiai, rodės, taip pat pigiai yra nuvaromi, reikia tik švęstu vandenėliu pašlakstyti.

Dabar pasidarė aišku, jog bet kokiuo „vandeniu" zapadnikų neišślakstysi iš „zapado" – Lietuvos. Ir taip nuliūdo Aleksiui širdis, jog net ašaros pasirodė akyse. Taigi gražia galvele linguodamas, ėmė improvizuoti.

– Pilkas, surūkęs mūsų gyvenimas. Vargai, nelaimės, priepuoliai sunkūs, varžo mus pančiai sunkios nelaisvės, prakaitu veido valgome duoną ir tą negryną... O džiaugsmų maža.

Varguos ištirta mūsų kantrybė, plienu pavirtus valia mužiko nusiminimo baido šešėlį, gaivina viltį geresnių dienų.

O kaipgi maža tereikia žmogui, kad jis nušvistų, viską užmirštų: prakaitą, vargą, širdies liūdnumą! Truputis saulės, švelnaus vėjelio, truputis laisvės – tai jau ir laimė!

Rudenio laikas. Lytingas oras. Puč' žvarbus vėjas stačiai iš šiaurės. Purvina, juoda, mėšluota žemė. Augmenys miršta. Gyviai apalpę kemšas į plyšius, kad nebmatytų, kas sviete daros.

Paukščiai, per vasarą vaikus perėję, už miškų ūksmę daina mokėję, už laukų maistą vietą mylėję, lek' kaip apkvailę į svečią kraštą: sudiev, Tėvyne, jei taip nebmeili!

Ir liekam vieni mes, purvabridžiai... Žiemos dar laukiam.

Slenka iš lengvo žemyn saulutė. Temsta pasaulis. Stiprėja speigas: šiaurei netrūksta jėgos naikinti, kolei į kietą kaulą paverčia viską aplinkui.

Liūdnas šešėlis ant žmonių veido: ir jie nebnori žiūrėt į svietą, traukias kaip sraigiai į savo kiautą ir taip gyvena puse gyvybės.

Ūmai Taučius pašoko stačias lyg pablūdęs, rankas į krūtinę prisispaudęs, kažin kur aukštyn akis įbedęs ir virpančiom lūpom, pranašingu džiaugsmu pabaigė:

– Bet štai saulutė spindulių saują bėrė iš aukšto, papūtė kitas, vasaris vėjas, tirpina ledą, sausina žemę, – slėptos gyvybės nebsuturėsi. Sprogsta šakelės, lapeliais dengias, žiedeliais puošias, – neb'ta Tėvynė, kad – pavasaris!

Zvernbk ir tu, gyvi, vieko atgavęs! Grįžkite, paukščiai, džiaugtųs, mylėtųs, linksmint pasaulio skardžioms dainelėms!

Šiepkis, žmogeli, ir tu podrauge, drąsiau dairykis po švarų plotą, sveikink šviesybę, šilimą švelnią, gerk nors tą džiaugsmą, jei daugiau nėra, juk taip nedaugel jo tau paskirta!!! –

Visus susirinkusius nukrėtė drebulys lyg nakties šalčiui pagavus. Bet tai nebuvo – nakties šaltis, tik vidaus virpulys, užgavus jautriąsias stygas ir tą nuolatinį ano laiko lietuvių jausmų kaitaliojimą: tai nusiminimą, tai viltį.

Kitu laiku karštas jaunimas būtų šūktelėjęs: „Valio, Aleksy!" Dabar tik virpančios šnervės bereiškė jo pritarimą. Vienas Niaura per visą draugo kalbą paliko taip šleikščiai kairįjį skruostą pritraukęs prie šnervės, lyg štai štai prapliups nekantrybe. Vis dėlto Niaura, nenorėdamas gadinti įspūdžio, tepyko patylomis. „Poezija! Visur ta pati. Net kur reikia pagalio imtis. Kadgi bent taip kalbėtų kokia moteriška, dar dar. Kaigi virkšnauja, ne keikias ir apmaudo negiežia vyriškis, tai tiesiog šleikštu"... Balsiai gi atsiliepė:

– Draugas Saulėgrąža, nupiešęs skurdų mūsų padėjimą (jis tai moka!), papranašavo mums pavasarį, suprask, tautinį mū-

sų atgimimą. Jis neklysta: vis dažniau ima rodytis pragiedrulių ir kregždžių. Tik kai tikrasis gamtos pavasaris savaime ateina, tautai pavasarį patys tautiečiai tepagreitina. Šalčiai ir speigai nuo tautos savaime nenueina: jie reikia varu nuvaryti, kaitinti tautą iš vidaus nenorint, kad jos žiedelius šiaurė – Rusija nugnybtų. Lietuvių tauta tebėra slaptažiedė, vis dėlto ji jau žydi. Gi piktosios dvasios to jai pavydi ir gnaibo. Galvokime, kaip nuo jų užsiburti, kad nepakenktų. Atminkime, šalčiai kenksmingiausi gegužės mėnesį, kada jau purpurai susikrovę, kada, juos pagadinus, kitų augmenėlis nebetesi beišvaryti iš savęs.

– Užmušti gyvates! – šūktelėjo kažin kas iš būrio tokiuo piktu įnirtimu, jog visiems pasirodė jį jau turint bent vieną „piktąją dvasią" nusitvėrus ir besmaugiant savo rankom.

Vaikinai krūptelėjo. Daugeliui ūmai užsidegė akys tokiuo pat kerštu. Iš visų akių tryško tokia rusų policijos neapykanta, kuri ne kitaip baigiasi.

Vienas Niaura nė nemirktelėjo ir neišsidavė, ar jis pritaria terorui, ar ne. Daug jau reiškė, kad jis nepaprieštaravo. Ir tęsė:

– Valdžia visame pasaulyje ta pati, tokia, kurią susidaro patys piliečiai, sakoma, kokios jie tuo laiku yra ar buvo verti. Aš pasakysiu, valdžia įvinsa tokia, kokių aplinkybių randa, kaip vabalai: vieni tankiuose plaukuose, kiti susmirdusiame vandeny, kiti pūvančioje mėsoje. Taigi griežtai nuo mūsų pačių, lietuviai, pridera, kokios medžiagos patieksime valdžiai įvisti. Tikriau, kaip mainytis, kad senieji vabalai nebegautų mumyse gardaus ėdesio, tik tuo ėdesiu imtų nuodytis ir išbyrėtų laukan, o jų vietoje įvistų tinkamesni. Nemanykite, jog kitoms, net nepriklausomoms tautoms, labai jau gera su savomis valdžiomis. Antai prūsams su vokiečiais bene blogiau, kaip mums štai su rusais. Jie ten gelžinėmis replėmis suspausti, kareiviškos drausmės grandinėmis surakinėti. Vis tai neva dėl gelžinės tvarkos, tikriau gi, kad pati jų valdžia galėtų savo užmačias, savo planus ir sumanymus vykinti, kaimynus ragais badyti. Anglijoje geriau, nes ten anglai per kelis šimtus metų kovojo dėl to, kad valdžia būtų žmonėms, o ne žmonės valdžiai, tabokinė nosiai, o ne nosis tabokinei. Susipratę piliečiai

tol šiaušės, tol prieštaravo, kol pradėjo patys sau vyresnybę rinktis, idant jų klausytų ir jiems už savo darbus atsakytų. Ten dabar jam patys žmonės valdosi. Kelyje į žmonių valdžią pirmas laipsnis yra tad susipratimas, pažinimas, kokios yra ir turi būti laisvo, nežeminamo, neužgaunamo piliečio teisės, kurių niekas kitas toks pat kaip jis pilietis negali iš jo atimti. Kaip sakome: ir aš noriu valgyti, taip galime ir turime sakyti: ir aš noriu laisvas būti, gyventi, ne smilkti; gyventi visa burna, nedrebėdamas, kad mane netikėtai apniks meška, galvažudys ar gudas policistas. Mus dabar valdo bailė, o turi valdyti teisė ir teisybė. Žaltvykščių pasipasakojimas pats savaime aiškus. Bereikia visa tai įsidėti širdin ir už tai stoti. Rusų policijos čia pas mus tik saujelė. Jei ji matytų visus mus, visą Lietuvos žmonių jūrą, įnirtusią ir su ja juokų visai nedarančią, nei paprikais nuo jos nemėginančią atsikodyti, tuoj paspaustų uodegą. Tiesa, ji visados gali pasišaukti baudžiamąjį būrį kazokų, tų vadinamųjų Europos bašibuzukų, kurie nei širdies, nei gėdos neturi. Tik visur kazokų nepristatysi. Toks padėjimas būtų karas, karu gi kuris kraštas nepavaldomas: jis išsekintų visą imperiją. Be to, ir tie patys kazokai pabaigtų niekais virsti, vien tik žmonėmis jodinėdami ir juos kapodami. Tačiau ir ginkluotieji būriai galima išnaikinti. Taigi, mano išmanymu, jaunosios Lietuvos turėtų būti šioks nusistatymas: visados ir visur prieštarauti svetimos valdžios – zapadnikų užmačioms, kada ji ne valstybės gero žiūri, tik atskiras vietas išnaudoja. Nesiduoti kratomiems ir suimamiems: tegu viską daro per nevalią, per prievartą, idant rusams būtų kuo daugiausia vargo mus pavaldyti, tanauti neteisėtai Lietuvoje valdžiai. Tegu sau eina namo ten saviesiems tarnautų. Tegu įgrįsta jiems žmonių verginimo darbas. Tegu nė už dideles algas ir dar didesnius pažadėjimus neapsiima raminti atkaklius lietuvius, kaip nenoromis eina Kaukazo kalniečių „raminti". Tegu sau suiminėja prieštaraujančius, tegu kiša į kalėjimus! Bus kiek daugiau suimtųjų, neg dabar kad yra. Ar ne tą darbą mes ir dabar jau dirbame, kai mums gina mūsų pačių tėvų kalbą, bruka savąją, mums nemėgiamąją, o mes neklausome, vis dėlto raštų prisirašome ir

prisispausdiname, nors kaimynuose. Dar labiau praplėskime savo prieštaravimą.

Susirinkusieji pagalvoję sutiko ir rankas pakėlė, pasižadėdami taip patys elgtis ir kitus į tai kurstyti. Kitos organizacijos pasižadėjo skyrium katra sau susirinkti. Nebuvo abejojama ir jas tam nusistatymui pritarsiant.

Niaura buvo dabar nušvitęs, kaip buvo lapę nušovęs. Jis jautė dedąs tvirtą pamatą būsimai revoliucijai, pasipriešinimui, kurs tol tol peržengs dabartinės kovos su antstoliu ribas.

Pasitarimas prasitęsė iki vidunakčių. Buvo smulkiai panagrinėta, kaip dar sumaningiau slėpti ginamieji raštai, kuriais susibaudėliai dabar buvo sočiai aprūpinami. Kas tai padaro, niekas nežinojo ir nevalia buvo domėtis. Tai buvo vargingiausia laikyti, nes slaptis baisiai visiems knitėjo. Inkilas, piliakalnio uola, „Dievo antis" gerai slėpė lietuvių dvasios brangenybes, juo brangias, juo gresiamas.

Skirstantis namo, Niaura atsiliepė:

– Mudu su Taučium čia pat nusnūsiva ir anksti rytą iš tikrųjų pamedžiosiva oželius.

Liko prie ugnelės ir Žaltvykštis. Visiems jau išvaikščiojus, tarė:

– Ką bestimpą lauke, geriau eikime į mane. Aš čia pat, per pusantro kilometro, gyvenu pas Burzdulį.

Jaunikaičiai nustebo. Vos beištarė:

– Gi kad į Burzdulį niekas gyvas nebesąs užėjęs nuo pat tų laikų, kada čia Juodžius ir kiti Lietuvos milžinai tebebuvo!

– Teisybė! – pritarė Žaltvykštis. – Užtat tie Lietuvos milžinai ir dabar į jį tebevaikšto.

Kad Žaltvykštis būtų ėmęs sekti pasàką, kaip lapė ėjo viešėtų į gervę ir antraip, nebūtų Aleksiui ir Jokūbui buvę tokių dyvų, kaip dabar, kad jie eina į Burzdulį milžinų pramintais keliais.

Prisivedęs studentus prie taip jiems žinomos iš oro pusės Tošynės (Burzdulio jie, tolimi kaimynai, nė žint nepažino), nepabeldęs truktelėjo dureles, ir jos atsimetė oran: jų neturėta jokio uždaro, nė skląsčio. Ir suėjo.

Ant krosnies, kojas į pat lubas įdūręs, knarkė milžino kaulai, griaučiai, kitaip nepavadinsi žmogaus, kurs rodės nebeturįs nė vieno svaro raumenų. Įdubusios akys, įdubę žandai, įdubę smilkiniai, įdubusi kaklo duobė, ir didžiausi, juodžiausi duobė plačiai išsižiojusioje burnoje, iš kurios per žandą varvėjo seilės. Ir viskas taip giliai, jog rodės – į kiekvieną tą įdubimą supiltumei po kvortą kruopų. Be balso, kurs ėjo lyg iš Krakatuvos ugnikalnio[175] lavai veržiantis, ir šnypštimo, kurio būtų pabūgęs ir boa konstriktor[176], miegančio gyvybę dar reiškė kaklo duobė, kurioje per nesurištus marškinius matės, virė kunkuliavo, sproginėjo lyg gerame katiliuke šutinamos bulbės. Per marškinius buvo numanu pečiomentės ir pečiai, kurie taip buvo išsikišę, lyg norėjo audeklą pradurti. Kojų letenos, nusvirusių rankų plaštakos susidarė iš visai palaidų kaulų, kurie lyg tik tam sykiui buvo gretimai suklostyti; pakrutės žmogus, jie ims ir išvirs į visas puses.

– Jei ketinate pamedžioti, tai nepasiganę, nevaliosite, – kalbėjo Žaltvykštis, įpūsdamas žiburį židinėje, tikriau, sukurdamas mažą ugnelę, dėdamas ant kojelių čia pat buvusią keptuvėlę ir pjaustydamas lašinius.

Tuoj gardžiai pakvipo kiauliena, ir jauni vyriukai dabar tik pajuto, kokie jie alkani, kad ir po porą riekelių suvalgę, pajuto, kaip pilvo syvas ūmai trykštelėjo ir sukurkė. Pakirdo ir Burzdulis, kvapo patraukęs, savo balžienas nukišo nuo krosnies tiesiai žemėn, nepasispyręs priekrosnio. Jis nieko nesakė, nieko neklausė; numanė, kas čia šeimininkauja, nes niekas kitas čia nesimaišo. Išsižiojo žiovauti, ir draugams pasirodė tai arklys, ne žmogus nusižiovavęs: tiek buvo platu burnos. Ir ėmė kasytis pašones greičiau grėbliais, ne nagais.

Stori Burzdulio marškiniai buvo gerokai įvilkėti, juodi nuo prakaito ir suodžių, be apykaklės, tik raiščiais pakaklėje surišami. Dabar tie raiščiai kabaldžiojo palaidi. Jie buvo surišami tik einant į žmones. Marškiniai, matės, paties susisiūti, nes per neišmislingai.

Tuo tarpu keptuvėlė su gyvai šokinėjančiais ir šnekančiais lašinėliais atsirado ant kamiengalio ties langeliu. Žaltvykštis

iš terbos išsitraukė visą pladę duonos, atriekė jos abiem svečiam, sau ir dar vieną dideliausią abišalę. Pirmiausia šiąją pamirkė taukuose, apkrovė plonomis lašinėlių riekelėmis ir, nieko nesakydamas, padėjo Burzduliui ant delno kaip ant vėtyklos. Jo užteko visai abišalei atsigulti. Nė nežiurtelėjęs, kas čia paduota, senis ėmė kąsti, ne tiek kąsti, kiek ūrioti nuo abišalės trupinius ir kramtyti. Čia dar didesnių atsirado dyvų, kai senis ėmė kramtyti. Visi žandų kaulai tratėjo, gurgždėjo, kyščiojo, katras sau į šalis vaikščiojo, gražiai kaip mechaninis iš šakalių sunarstytas „diedas".

Tuo tarpu Žaltvykštis atkišo degtinės bonką, rado arbatinę didžiulę stiklinę, ta pačia terbele išsukė vidų ir, pilnutėlę pripylęs, įdavė seniui į antrą ranką. Ir tai, matyt, buvo priprasta: stiklinė visai pasislėpė sugniaužtoje saujoje. Siurbtelėjo lyg iš rankos vieną kartą, siurbtelėjo antrą. Svečiai laukia, kada gi jis pradės gerti, tik Žaltvykštis jau atsiėmė iš rankos – dyką! Kur dingo visa degtinė, taip ir nepamatė studentai.

Užtat duoną senis kramtė ilgai, retai kąsdamas, žiobčiodamas, paspringdamas, pakosėdamas. Burzdulis buvo taip senas, jog tik prisityręs archeologas ant kaulų, kaip prieštvaninį diplodoką, bebūtų atspėjęs, kiek jam metų.

Kol svečiai, paragavę degtinės (šiuo kartu ir Niaura atsigėrė), gardžiai pavalgė lašinių, pavalgė ir senis. Nei sveikas, nei dėkui, vėl apvirto ant krosnies, vėl išsižiojo ir vėl kaklo duobėje ėmė šusti bulbių katilėlis.

– Dabar miegos bent dvi dieni, kol užteks jam viduriuose kuro. Galime drąsiai kalbėtis, lyg nieko čia nebūtų. Tamsta, Niaura, negirdomis praleidei vieną sumanymą... – pradėjo Žaltvykštis.

– Labai gerai girdėjau. Tik į tokius sumanymus per susirinkimą neatsakoma, – paaiškino Niaura.

– Tai gal dabar atsakysime vieni trys? Nejaugi Aggejevui veltui praleisime tai, ką bloga jis yra jau padaręs ir dar ketina padaryti? Jis pasielgė jau ne kaipo policijos, kad ir rusų, tarnas, tik kaip tikriausis chuliganas. Ir nebus, kas jį suvaldo kaip pasiutusį bulį? Tokį arba nušauk, arba jis tave subadys. Judu

esata vienatiniu šiame krašte išmanančiu tautos atstovu, tai ant jūsų gula atsakymas už tai, kas dar blogiau bus padaryta liaudžiai.

Žaltvykštis valgė duoną su lašiniais, žėbėjo trupinius iš saujos, košė žodžius tuo pat šaltu, rodės, visai bejausmiu rimtumu kaip ir pirma susirinkime, lyg ragindamas nebetikusį šunį pakarti, nuliekamą jautį papjauti, oželius pamedžioti ar kokį kitą menkniekį padaryti. Įspūdžio gi ir dabar buvo tokio pat didelio: abudu studentu išpylė šaltas prakaitas, širdys plakė, kaip kūjais kalo. Abiem tebuvo viena mintis: kad tik nepaklaustų, kas Aggejevui padaryti?

Abudu lietuviu šviesuoliu nekentė nuovados viršininko, nei matyt jo nematę, nei nepažinę. Nekentė idėjiškai, tai stipriau, kaip kad nekenčiama kūniškai, asmeniškai. Abudu viena jam tevelijo, kad jį kuo greičiausiai kurs perkūnas nutrenktų ar kiaura žemė prarytų. Tačiau jei būtų kas pasiūlijęs, kad jiedu pabūtų tuo perkūnu, už jokias pasaulio gėrybes ir jo idėjas nebūtų sutikę. Jiedu nė iš tolo nebuvo anarchistai.

Aleksys nė nesivaizdavo, kaip jis imtų šautuvą, lyg kielei ar geniui, žmogui nudėti. Už kielę ir genį graužė sąžinė, gi už žmogų, kad ir tokį galviją kaip Aggejevas, negyvai užgraužtų.

Niaura, tiesa, senai jau šaudo gudus pedagogus, liubrikus, valdininkus, ir tai tik savo vaizduotėje, zuikių, lapių pavidale. Bet kad gale jo šautuvo atsistotų žmogystė, kad ir visų didžiausias žmonijos skriaudėjas, tikrų tikriausiai rankos jam nuleptų. Niaura kaip niršo ant visuomeninės tvarkos ir jos tvarkytojų, niekaip negalėjo prisiversti lygiai nekęsti atskirų žmonių. Kas kita nekęsti antstolio, kas kita – Aggejevo, kurį tam tikra visuomenės tvarka padarė.

Štai ką studentai žinojo apie šį naują Vaduvų krašte veikėją „zapadniką". Antstolis Aggejevas buvo tiek tamsios praeities žmogus, kiek šviesios ateities valdininkas. Iš praeities žmonės viena težinojo tikra, būtent jį buvus vienoje Lietuvos gimnazijoje pedeliu, destis vaikų nekenčiamu policistu. Pavarytas už girtuokliavimą, kad vaikų nepavaldo, iš ten išsinešė jų maloningai perdirbtą savo vardą: Mitrofan Stepanovič į

Tarakan Stakanovič. Tuo vienatiniu gyvuoju dokumentu baigiasi tikroji Aggejevo gyvenimo istorija.

Dabar prasideda mitų gadynė. Nesuvaldomi žmonių liežuviai vėl ieško gyvųjų praeities dokumentų. Matydami, kaip policistas antinu kėsoja kreivom kojom, spėjo jį ilgai buvus kieno arklių jodytoju, bereiteriu. Girdi, kaip balnas iškėtė šakumą, taip dabar jis ir nebesusiglaudžia. O žiūrėdami į storą, visiškai trumpą ir pilną kraujo sprandą, spėjo tai pasidarius nuo nešiojimo ant galvos sunkenybių: kubilaičio šaldytos grietinės ar kitko tokio.

Mokėjo žmonės atspėti, kodėl ir tuodu garbingu ir pelningu savo užsiėmimu bus pametęs: iš jodytojų buvęs pavarytas, kad ne visuomet kojom bepavaldęs; iš grietininkų taip pat pavarytas, kad ne visuomet nuvaldęs kubilaitį ant galvos ir visai nebegalėjęs pragertu savo balsu išrėkti: „meariožyny cherioš!" Tam patvirtinti vėl buvo gyvo dokumento. Aggejevas visoje gubernijoje buvo garsi valdininko retenybė: neėmė paprikų ir į kiekvieną pasiūlymą atsakydavo:

– Seamamu deariože, Serioža...

Žmonės tačiau žinojo taip Aggejevą atsakant vien į pakišamą menkniekį. Į didesnį kyšį jis atsakydavo trumpiau:

– Cherešios.

Italas pasakytų:

– Jei ir ne visai tikra, užtat gerai sumanyta. Si non e vero, bene travato[177].

Moka lietuviai „bene travare" tiems, kurių neapveža. Tad ir pavardė Aggejev jų ištarime pavirto: Vagėju, tyčiomis ar tautiniu būdu prieš balsiąją pradžioje žodžio pridedant „v", kaip iš „oras" žemaičiai pasidaro „voras", o iš „uogos" aukštaičiai turi „vuogą". Pagaliau ruso vardas ir pavardė, kaip tikrieji Mitrofan Stepanovič Aggejev, taip ir pataisytieji, lygiai lietuviams neištariami nepaspringus. Tad, noromis nenoromis, turėjo savo gyvenimo vadą vadinti saviškai: mūsų Vagėjas.

Kaip toliau vystės Vagėjo karjera, kur jis pateko slaptosios policijos bendradarbiu, už kokius nuopelnus paskui atsirado aiškiojoje policijoje atsakomoje vietoje, – apie visa tai nė mitai

nieko nebesako, o vargu bau beatmena ar atminti benori ir pats karžygys. Bene gana to, jog vienur kitur padirbėjęs, liesas, sublogęs kaip mūkelė, pajuodėlis skurdžius Aggejevas išsišėrė, pasidarė storas, ne pilvu: tam buvo dar per jaunas, tik sprandu ir visais kitais galais.

Mažutė jo galvelė nebesiskyrė nuo sprando kaip kuoka lazdos gale, tik buvo nukamienė. Iš priešakio žiūrint, tai buvo tikra Gogolio pašiepta žmogystė[178] – ridikas lapais žemyn, šaknimis aukštyn: palei krūtinę tiesėsi didelė šakota ruda barzda, o viršūnė baigėsi stačiais kaip šepečio mišros varsos plaukais. Visa tai reiškė, kaip sau nori, ar nieko nesulaužomą energiją, ar beprotišką atkaklybę.

Ne riebus, tik visas storas kaip vienas, ne tarp medžių augęs, neištekinis ąžuolas ar šv. Bernardo šuva[179] tikrai, rodės, juoba tinkąs maišams uoste nešioti, ne raštinėje plunksnele vedžioti. Užtat vienu savo pavidalu kiekvieną smelkė, iš tolo šaukė: neužkliūk, įplėšiu! Jei pridėsime, jog degtinės Vagėjas begėrė tik prieš valgant, valgydamas ir pavalgius, tai suprasime jį negalėjus nenulenkti paties gubernatoriaus, kurs pagaliau jį įspėjo ir pats jam pasiūlė savo sugulovę, tiesa, jau su vaiku buvusią, vis dėlto dar labai gražią, švelnią, lipšnią ir labai poniškai laikytis mokančią Idaliją Kallikstovną Verygaitę, Lenkų ar Lietuvos bajoraitę.

Vagėjas savo žmoną įsimylėjo visu savo sunkiu kūnu. Džiaugės ja namie, džiaugės kiekvienam svetur, girdamas ponišką jos delikatnumą ir aukštą išlavinimą, ypač gi kad buvo paties gubernijos viršininko „giminaitė“, kurios tai garbės atšvaita blizgino ir jį patį. Kaip pažangiojo rašytojo rašte galima buvo skaityti tarp eilučių, taip tarp šio policisto žodžių antrą prasmę:

– Nepamirškite mane esant paties gubernatoriaus giminę! Mano žodis jam sveria: aš bet ką dabar galiu be duonos suėsti, o gubernatoriaus žodis man sveria: aš, jo užtariamas, ne šiemet, tai kitąmet galiu pačiu sprauninku patapti!

Ar bus taip, ar nebus, vis dėlto galimumo nusimanymas darė Aggejevą dar rimtesnį ar atkaklesnį savo pasielgimuose; dar aiškiau visas jo stomuo reiškė: neprisitik – įplėšiu! Kiekvienų

Naujų metų dabar Aggejevas laukė ne taip, kaip visi – kad tai pradžia naujos gadynės, tik kad jie valdininkams skelbia pakylėjimus tarnyboje.

Žaltvykštis labai gerai numanė, kas darosi tyrose tų jaunikaičių širdyse. Tai tik ranka pamojo.

– Et, maniau, kad jūs vyrai, ne virbalai. O čia seilių esama, daugiau nieko. Ypač to nelaukiau iš Niauros, su kuriuo sudarėva tokią puikią ir smarkią Tūtinų organizaciją. Bepiga jums kariauti ir visokias revoliucijas kelti iš už tvoros, svetimomis rankomis. Pamėgintumėte patys eiti į Prūsus, iš Prūsų į Gudus (Lietuvą), iš Gudų vėl į Prūsus, nuolat kaip šunų žandarų, policistų, liubrikų apnikti: patys pradėtumėte kaip šernai čiaukšėti, putotis ir taikyti, kaip čia pavirkiau užkabinus ilčia ir artimajam paleidus žarnos. Aš jūsų nė neperšu budeliais: tuo tarpu tenkinkitės, badydami savo priešus plunksnomis ir aštriais liežuviais per mitingus: pats gyvenimas įterps į jūsų saują ginklą. Jūs sugalvokite man tik būdą, kaip Aggejevą vieną patį įsiviliojus į šitą štai tabokinę. Daugiau nieko.

Draugai, lyg jiem būtų kas gerklę užsmaugęs, ir į tai neatsakė nieko. Jiem pasidarė be galo nebepatogu sėdėti trobelėje su gundytoju. Tad abudu kartu pakilo ir, nieko neatsakydamu, ištiesė rankas Žaltvykščiui.

Šis apsimetė jų tylą priimąs už sutikimą ir atsisveikino:

– Tai per dvi savaiti. Diena dienon būsiu šioje skrabutėje nuo 2 val. po pietų ir ligi auštant. Paskui gausiu grįžti atgal, iš kur atėjęs čion tik tam laikui. Ir be to jis pratįso kuone lig metų, jums gi bepadedant organizuotis. Reikia, kad nors darbą apkepurėti kas padėtų.

Svirtis svyrė ant vartelių –
Užsisvyrė ant rūtelių.
Prašiau tėvą svirties keltų –
Man tėvelis nepadėjo, –
Prašau brolius svirties keltų... –

ėmė Žaltvykštis niūniuoti alegorišką dainą, išlydėdamas savo svečius.

Abudu draugu per labai buvo susirūpinusiu ir susisielojusiu, kad bebūtų atminusiu medžioklę ir perkūno oželius. Kaip išėjo iš Tošynės, taip ir šovė akies tiesumu pro Juodžiaus kelmą ir Morkaus, Valero tėvo, kapą takeliu ir atsidūrė ties Liežuviu, tuo drebulių purvų paversmiu, per skystu pereiti, per plačiu peršokti. Tad apsisuko atgal į krūmą, aplink šaltinį į kelią, per tiltelį, kur Juodžiaus dvasia tebesergsti amžių sargybą, per slėnį, kur piliakalnio tebedaboja Valiulio dvasia, ir namo.

Tą dieną abudu vyriuku pramiegojo kiaurai lig pietų, nė pusryčių nesikeldamu. Miegojo neramiai, svaitėdamu, burzdėdamu nesuprantamus žodžius, šokinėdamu iš miego. Net namiškiai ėmė neberimti ir per nevalią pritąsė juos, bent kad pietų pavalgytų.

Aleksys atsikėlė tokiom pablūdusiom akim, tokiais pamėlynavusiais paakiais, lyg visą naktį būtų restorane praūžęs, smarkiai gerdamas, šokdamas ar dar ką blogesnio darydamas. Tuojau nuėjo į Jokūbą. Jokūbą rado ne geresnį. Tad abudu išėjo į laukus.

Ilgai slankiojo tylomis. Pagaliau giliu klausimu pasižiūrėjo vienas antram į akis ir – nerado atsako. Buvo aišku: Žaltvykštis užmuš antstolį, jei ne jų rankomis, tai jų išmanymu. Vis tiek padarys dalyvautojais.

Kvailas antstolis nuvilioti į Tošynę buvo piga: paklausytų bet kieno gyvo ar net rašyto žodžio. Tik nė vienam nesikėlė ranka tai padaryti. Jų širdyse dar nebuvo tiek neapykantos, nors šiaip jau rodės bekraštė, ir įnirtimo, tiek tulžies, kad galėtų užšaukti sąžinės balsą.

Kas dieną abudu buvo draugėje; sėdėjo ar vaikščiojo, vis nedrįsdamu vienas antram tarti bet kokio sumanymo žodį, pagaliau ėmė rietis.

– Svietas lyginti – tai ne kurmarausiai pievoje isspardyti. Ot, atsirado kurmarausis; iš Lietuvos kūno išdygo mūsų naikintojas, kaip blogo galvijo paskūryje inkštiras, ir nėra, kas tą kemsą nuspiria, kas tą inkštirą, kietai suėmęs, išspaudžia, ištreškia ir pasibjaurėdamas numeta žemėn.

Jokūbas suprato įdūrimą ir atsimokėjo tokiuo pat aforizmu lyg taip sau, vis dėlto taikomu Aleksiui poetui įdurti:

– Smulkioji sodžiaus buržuazija dabinti, tai ne surūkusi virvė nuo lašinių palties ant kaklo raišioti, už kurios brutalis atėjęs pagaus ir pasmaugs padabintąjį. Ir nėra, kas sušuktų: šalin nešvarią ranką, kuri vienu pabraukimu nutrina visa, ką ištisais metais piešė kraigliojo vaikiška poeto svajotojo ranka. Kol rūtų darželį pradėsi vaisyti, pirma jį užtverk, kad koks galvijas neįrioglintų ir neištryptų tavo žolynėlio...

Jokūbas nerasdamas, kaip išbristi iš keblaus padėjimo ir Aggejevas pabausti, ir rami sąžinė išlaikyti, smarkiai keikės. Aleksys vakarais, vienas pats likdamas, dėl to pat kartais verkė keliaklupsčias prieš gražų Madonos paveikslą, nekeldamas tačiau akių aukštyn ir nieko neprašydamas. Nusimanė, kokį gautų atsaką.

Pagaliau abudu įsinervino kuone lig padūkstant. Nežinia, kuo būt ir pasibaigę, kad klausimas pats savaime nebūtų išsisprendęs. Sumanė prasiblaivyti ir, apsivilkę kaip visados sodietiškai, išsiruošė į mugę patikrinti, ar jau daug yra apylinkėje Tūtinų. Vaikčioja po rinką, pilnintėlę žmonių ir vežimų, ir niūniuoja katras savo melodiją. Džiaugias it vaikai, vis dažniau gaudamu atsakymų, linksėdamu už tai jiems galvom ar apsimesdamu palankiais žodžiais.

Viename pulke žmonių kaip tik Tūtinai sutraukė visų domę: jie pasakojo apie Aggejevo žygį N. sodžiuje ir grasymą visai apylinkei. Abudu draugu, žinoma, tik auksino, ką kiti Tūtinai kalo. Svietelio buvo daug, įnirtimo dar daugiau. Visokių grasymų, pašaipų ir iškoneveikimų nė nesuskaitysi. Tai dar labiau kėlė studentų ūpą ir norą, jei ne ką blogesnio, tai bent taip padaryti, kad nevidonas kur velniop išsinešintų iš to krašto.

Šnipai netruko patirti mugės minios neramumą ir duoti žinią antstoliui. Aggejevas ir be to buvo kažin ko įnirtęs. Tai ligi tik išgirdo naujieną, lyg gyvatės kirstas šoko į rinką nuraudęs kaklu ir akim, lyg apopleksijos trenkiamas.

– Miatežniki... svoloči... kanalji...[180] – išgirdo minia koliojimus ir išvydo besiskerečiojantį tvarkos dabotoją.

– Tai jis... Tai jis... – persirito per minią urzgimas ir visų veidai iškrypo neapykanta. Draugai nė nesusitarę vienu šuoliu

abudu atsirado ties guzikuočiu, ir Niaura iš viso vyriško vieko pylė jam per veidą. Papliauška nuskambėjo lig pat špitolei.

– Tai tau už N. sodžių, podlec! – aiškiai riktelėjo Niaura.

Dar nesuskubo Aggejevas atsijokėti, kaip iš užpakalio pylė jam per riebų sprandą Taučius, net Vagėjas knabtelėjo ir kepurė jam nukrito.

– A a gerai gerai! A a gerai gerai! – pritarė rinka, piktai džiaugdamosi, ir ėmė visa griūti tenlink, kur mušasi, pridėtų. Būtų vienomis kojomis sutrypę policistą, kad nebūtų prišokę ginkluoti sargybiniai.

– Kas čia darosi? Muštynės? Mes jums, aš jums!

Pasigirdo jų riksmas. Minia atslūgo, nutraukdama drauge ir mušeikas. Sargybiniai drauge su pasiėmusiu kepurę antstoliu puolė paskui šaukdami:

– Kas čia pradėjo? Duokitš juos, kalės vaikus!

Griebė pirmuosius ir nebepaleido. Gal būtų netyčia nutvėrę ir tikruosius, dabar atsitraukiančius kaltininkus, kad antrapus nebūtų išgirdę, kaip kažkas pasiutiškai ima kvatotis, ir išvydo Žaltvykštį, kurs netoliese, nieko nesislėpdamas, raitės, griebdamas už pilvo. Buvo gerokai įgėręs.

– A, skotina! Bezpasportnyj![181] Senai mes tavęs dairomės! – sukliko sargybiniai, viską užmiršę ir nutvertuosius paleidę, jie pasileido vytis Žaltvykštį. Šis, išgirdęs „bezpasportnyj", vilpš atmetė žiponėlį ir surikęs:

– Skaitykite! Prasideda nuo O... – pasileido bėgti per daržus.

Visa rinka apmirė juoku, taip jai patiko ta pigi ir taip jai žinoma štuka – pasityčiojimas.

Antstolis griebės revolverio šauti. Tik kobūras kabėjo tuščias. Per greitumą užumiršta. Tad beriktelėjo:

– Lovi, lovi mošenniką![182]

Urėdnikai, šimtininkai visi pasileido paskui bėgančius sargybinius. Žaltvykštis movė kaip skraistė, lengvai peršokdamas per tvoras. Gal būt ir išbėgęs, kad netyčiomis nebūtų pakliuvęs į duobę ir ten pargriuvęs. Čia jį užgulė bent trys iš karto.

Dideliu triumfu policija vedės Žaltvykštį į nuovadą, kur, uždusdamas piktumu, negražiai apsiputojęs, jau laukė jo pats Aggejevas, pagavęs kazokišką bizūną.

– Nu-ka, dabar tu man pasirodyk savo „pasportą"...

Ir liepė numauti kelines. Numovę parvertė ant grindų. Tuo tarpu Žaltvykštis, atsigręžęs į antstolį, dar kartą pasityčiojo:

– Nu, pristav, pabučiuok dabar man!..

To jau buvo per daug vienam sykiui, ir Aggejevas, tikrai pablūdęs, ėmė sava ranka kapoti pliką Žaltvykščio kūną, kad net kiti turėjo jį pagaliau atitraukti, kad negyvai neužkapotų. Aggejevas vis dėlto suskubo visą Žaltvykštį sukruvinti.

Įmetę Žaltvykštį į areštą, policistai vėl puolė į tebenerimstančią minią; gaudė, kas pakliuvo, šaukdami: kas mušės? Prigrūdo areštą sausakimšai. Tik studentų senai jau nebebuvo minioje: jie pasinaudojo Žaltvykščio padarytu sumišimu ir atsidūrė namie stačiai pabarėje pas darbininkus ir dirbo ligi pat vakaro.

Pavakarėje kažin kas buvo užėjęs į Denionis ir lyg taip sau pasiklausinėjo, kur šiandien buvę studentai. Tik visi vienan balsan atsakinėjo: su mumis dirbo lig galo ir štai dabar drauge valgo. Sodžius nė nežinojo juos buvus mugėje.

Visi tie dalykai taip ūmai atsitiko ir persivertė, jog niekas negalėjo nieko šaltai sumesti. Vienas Žaltvykštis rodės nenustojęs nuovokos, kad ir girtas. Jis nė neviauktelėjo, kruvinai kapojamas, neprasičiaupė dantų nė paskui, tardomas, kas pristavui davė per veidą. Kiti suimtieji griežtai ir piktai šaukė:

– Eikite po velnių! Mes nieko nežinome! Nesuskubome nė pamatyti.

Ir jie tikrai nežinojo. Tai buvo aišku, ir policija ėmė juos į vakarą paleisti. Su pirmuoju būreliu prietemoje paspruko ir Žaltvykštis, kažin kam palikdamas pristavui adresuotą laiškelį: „Vaše Blogorodije! Jei nori tikrai sužinoti, kas tau davė per mordą, pagirdyk senį Burzdulį Tošynėje, vienas pats užėjęs, ten visų apylinkės neramiųjų dvasių klubas šventadieniais. Girtas senis išplepės, ką girdėjęs. Dobroželatel"[183].

Negudrus, neprotingai drąsus Aggejevas įtikėjo ir po 2–3 dienų, progai į tą kraštą pasitaikius, pasiėmė šnapso į vieną kišenę, Nagano revolverį, gerai apžiūrėjęs, į antrą ir, gudrią miną darydamas, išvažiavo. Laiku džiaugės savo gudrybe pralenksiąs visus kitus policistus ir pats suseksiąs akiplėšas, kurie

ant jo pakėlė ranką – už N. sodžių. Tai jam ypač rūpėjo, nes per ilga susiprato vis dėlto nežmoniškai N. padaręs. Palikęs pakrūmėje arklius, nerūpestingai nužingsniavo į Burzdulio trobelę.

Žaltvykštis visą naktį pravertė, kol parskersavo į Tošynę pagulėdamas, vandenyje pasimirkydamas žaizdas.

Burzdulis, tai išvydęs, ne tiek akis išplėtė, kiek išsižiojo nustebęs.

– Maskoliai... už „nuodus"... Sakės ir tau taip padarysią... – paaiškino Burzduliui Žaltvykštis. Ir liepė save apkloti šlapiomis skepetomis, nes visas juosmuo jam degte degė. Išėjo Valeras vandens į šaltinį tokia baile, lyg tai būtų buvusi ilgiausi kelionė per miškų tankius, kur kibždėte kibžda visokių girinių žvėrių. Ir skepetas parėjęs klojo, vis klausydamas ir į langelį dairydamos, bene ateina jau maskoliai jo kankintų, kaip tai jie yra jau vieną kartą padarę. Senai senai tai buvo, o Valeras atmena kiekvieną mažmožėlį – ir mirs, jų nebeužmirš.

Taip Burzdulis išvargo visą dieną ir antrą. Nė ant krosnies nebelipė, kad neužmigtų, tik sėdėjo ir sėdėjo ties langeliu. Jau kelios dešimtys metų praėjo, kaip jis sugrįžo iš maskolių pragaro ir vėl buvo atgavęs pirmykščią savo ramybę. Jei pergyventos kančios šmykštelėdavo kaip sapny slogutis, tai ir jas kaip slogutį nuvarydavo, apsiversdamas ant kito šono ar kaip. Dabar, besėdint ties langeliu, visas gyvenimas jam kartojos ir kartojos, vis aiškiau aiškiau, liepdamas vėl jį pergyventi ir perkentėti.

Visi gyvenimo epizodai driūksėjo pro jį kaleidoskopiškai greitai. Štai į jį ateina sodžiaus vyrai, jie sėdas, kalba, prašo, vilioja, išeina; jis vejas. Priėjus prie to, kaip Kurjeras pradeda jį nežmoniškai mušti, visas nutirpo; tada jis toks pat kruvinas buvo, kaip ir šisai jo bičiuolis. Tai buvo tik pradžia dar baisesnių kankinimų kariuomenėje; nuo jų dar labiau norėjo nusigrįžti, bet negalėjo. Jau geriau numirti, neg vėl ką nors panašaus perkentėti.

– Valer, Valer! Ar tu pasiduotumei maskoliui, kaip anam senovės kurjerui, kad jis vienas pats ateitų mudum bloga daryti? – paklausė jį nuo priekrosnio Žaltvykštis, kurs kniūpsčias tebegulėjo trečią dieną. Jis rūpinosi nė nekrustelėti, idant

žaizdos greičiau užsirauktų, numanė veikiai reiksiant iš čia iškeliauti.

– Aš jį užmuščiau... – greičiau suprato, neg išgirdo Burzdulio atsaką. Ir ėmė senis visas virpėti pykčiu. Rankos jam taip leketavo, kaip šv. Vito ligoje[184].

Kaip tik į tą valandą prasivėrė durys ir įžengė maskolis žvaigždėta kepure, su epoletais, spindinčiomis sagomis, – na, gražiai kaip anasai kurjeras, vežęs estafetą. Valerui jis pasirodė ne kaip anasai, tik tikrai anasai.

Aggejevas meiliai šypsojosi į senį, dešine ranka prilaikydamas butelį kišenėje; ta šypsena, kurią laiku buvo pataisęs, čia beeidamas. Tik dirstelėjęs į krosnį, staiga pažino pasityčiojusį iš jo Žaltvykštį. Ir savo būdu, ūmai užmiršęs pirmykštį savo atėjimo tikslą, balsu riktelėjo:

– A, podlec beglec![185] Tai tu čia esi susisukęs lizdą?

Balsas buvo toks griausmingas, jog net šiukšlės iš lubų pabyrėjo ir Burzdulis klastelėjo ant kamiengalio.

– Nė žingsnio! – taip pat griausmingai šūktelėjo Žaltvykštis. Jis atsirado priešais bestovįs per 3–4 žingsnius, ištiesęs gražiai juodai blizgantį Brauningo revolverį Aggejevui į pat krūtinę.

Aggejevas žingtelėjo atgal, griebdamasis į kišenę savo revolverio, ir ta akimirka jį pražudė. Valeras staiga atsisuko ir apsikabino jį viršiau alkūnių nuleistų rankų, lyg geležiniu, nors kauliniu, lanku jį apjuosė. Norėjo Aggejevas iš viso vieko pasimuistyti ir nusikratyti tuo bjauriu gyvakaru: jam dabar Valeras pasirodė tikra giltinė, tačiau bepakrutino vieną galvą ant standaus kaklo.

Burzdulis septynių pūdų Aggejevą neregėta ir netikėta galybe pakėlė aukštyn lyg šunaitį už pakarpos, ir nebežinojo, kas bedarą: jokia mintis jam nedriūktelėjo, kaip čia maskolis pribaigus.

– Į Liežuvį jį! – riktelėjo Žaltvykštis, ir Burzdulis standžiu, retu žingsniu išsistūmė iš trobelės.

– Pusti pusti, čiort...[186] – vos beprašvokštė taip suspaustas Vagėjas, jog net akys jam spruko iš kaktos; begalinė baimė iškraipė ir taip negražų jo veidą. Žaltvykščiui dabar jis pasimatė tikra kurio velnio išpera.

O Burzdulis palengvo krypavo pro Juodžiaus kelmą ir savo tėvo Morkaus kapą, lyg arkliams nešdamas didelį glėbį šieno. Priėjęs ant pat aukšto kriaušiaus, iš viso vieko bedė savo nešulį į skystą paversmio maurą kisielių, kaip bedama mietas į kietą žemę. Nė nepliukštelėjo. Tik samanų duknos prasiskyrė ir vėl užsiraukė, lyg bedugnis Liežuvis išsižiojo ir, gavęs kąsnį, vėl susičiaupė. Vos žymelė paliko, ir tai lyg akmeniui nugrimzdus.

Vakaro tyla ties Juodžiaus kelmu tapo tokia baisi, lyg pačiai Juodžiaus dvasiai iškėtus laiminančias savo rankas, kaip liko žynys–milžinas gyvakaras, aukotojo gestu ištiesęs – savo rankas.

Ir stovėjo Valeras Kukulys, Burzduliu ir Juodžiaus raganium vadinamas, aukštoje skardyje, vis rankų nenuleisdamas. Ar dėkojo savo Juodžiui už nežmonišką pagalėjimą ir išvadavimą iš skriaudėjo, ar pats buvo savo darbo nusigandęs?

Žaltvykštis, tai išvydęs, visas nutirpo. Buvo pasiryžęs šauti, ir tai jam nėmaž nebuvo baisu. Bet įmerkti į maurą gyvą žmogų, kad nei viau, nei krust... buvo per paslaptinga. Dabar tik jis pajuto visą tos vietos paslaptingumą, suprato, kodėl žmonės ją aplenkia: čia susiduria realis pasaulis su mistikiniu, su gamtos ar ko kito deivinimu. Žaltvykščiui tiesiog pabaiso ir nėmaž nebeėmė noras tyčiotis iš Juodžiaus, kaip pirma kad pasityčiodavo, ir iš to senio, kurį manė esant beviekį laužą, o pasirodė – čempionas.

Taigi visas perimtas baimės, ne kad atbėgs štai iš krūmų antstolio sėbrai, tik tos mistikinės baimės, tekinas sugrįžo į trobelę, vos nutvėrė savo maišelį, keptuvėlę ir kojeles, vienatinius pėdsakus jo čia buvimo, ir net atatupstas išžengė laukan, lyg ir čia jį Juodžius galėjo nutverti. Užmiršdamas visas savo žaizdas – sukapotą pakalį, spyrės per krūmus Denionių link.

Vėlai naktį bepabeldė į Jokūbą Niaurą. Išvydęs Žaltvykštį gyvą numirėlį ir virpantį, Jokūbas viską suprato, tai nė nesiteiravo, tik davė jam šlaką degtinės ir įvertė į savo lovą. Pats gi nuėjo į Aleksį. Tik dabar Žaltvykštis pradėjo nurimti ir užmigo, tebematydamas Burzdulį vis toje pat vietoje, vis tom pat aukotojo ištiestom rankom. Kur dingo „bejausmis" siundytojas ir visas tariamasis jo nuožmumas?

Draugai studentai, mirdami žingeidumu, neleido Žaltvykščiui ilgai drybsoti. Ligi tik pusryčiai, patys įėjo saklyčion, nešdami bliūdą tik ką prakeptų minkštų, plonų raguoliukų ir antrą dubenėlį padažo. Žaltvykštis ir pats buvo jau pakirdęs, nes buvo pasiilsėjęs ir bizūnu sukapotas kūnas jam lyg nebeperštėjo. Taigi dabar mielu noru gurkė, riebiai dažydamas, ir patylomis pasakojo visa, kas atsitiko.

– Nuviliojęs nuo jūsų policiją, aš... Kaip mes jau žinome.

Ir pakilo eiti į savo Gondingos kraštą. Draugai šoko arklio kinkytų ir pavėžėtų, nes sužeistas netesėsiąs eiti taip toli. Tik keleivis griežtai pasipriešino.

– Potam da kas pažins ir bus bėdos, o jūs čia esata labai reikalingu Gintauto ir Vizgirdos atstojėju. Renkitės į rimtesnę kovą, kurią išvažiuodamas užsakė Gintautas. Jis dabar atsidūręs penkeliems metams Rytų Sibirijoje. Bet jo dvasia čia pat tebėra. Taigi tegu ji ir jus taip stiprina, kaip stiprino mane ir leido net plakimo nejausti. Apyskaitą duosite, kai sugrįš, patiems Gintautui, Šešiavilkiukui, Daratai. Aš tik jų atstovas – Mendelis „menkininkas".

Ir atsisveikinęs išnyko.

– Regi, varna? Taigi didelio žmogaus su mumis dirbta, o mes to neatspėjome! Mendelis menkininkas, kas gi to nežino? Tik, regi, kokiuo pasišventėliu jo tapta! Nors į martirologiją įrašyk. O juk tai už mudu jis leidės save sukapoti... – kalbėjo Aleksys, neapsakomai susigėdęs. Niaurą taip pat lyg rėmuo ėdė.

Dabar jiems neapsakomai parūpo senelis Valeras, kurį jaunuklių vaizduotės dabar darė tikru karžygiu. Bent dabar nebenorėjo palikti „kiaulės" arba „įsitūpti į kaliošą", sulig rusų patarle. Nejaugi jį paliks vieną, kankinamą, kalėjime pūdomą, alkinamą? Jis to nebeišturės.

Į Tošynę tuojau pulti buvo neprotinga. Tai sutarė pradėti nuo nuovados ir nusiuntė savo šnipą į miestelį patirtų, kas ten darosi.

O miestelyje jau buvo gyvas pragaras. Idalija Kallikstovna lakstė, rankas laužydama ir visus valdininkus pakeldama ant kojų ieškoti žuvusio „tokio aukšto valdininko ir tokio žymaus zapadniko".

Antstolio Aggejevo vežikas, kaip buvo įsakyta, kantriai laukė savo pono pakrūmėje. Tai jam buvo nebe pirmoja. Laukė iki sutemos. Nusibodo, pasiilgo, pagaliau ėmė ir neberimti. Tai ir nuvažiavo į Tošynę. Palikęs arklius kelyje kaip tik ties ta vieta, kur jo ponas dabar glūdėjo, pasislėpęs apėjo aplink. Trobelėje nebuvo jokio gyvo daikto. Pašūkavo, parėkavo, išėjęs į krūmą, niekas neatsiliepė. Pagaliau jau tamsoje išvydo senį, kapo atsikolus besėdint. Prišoko prie jo, ėmė teirautis, nupasakojo jam visą istoriją, kaip jam buvo liepta palaukti, kaip jis nebesulaukdamas čia privažiavo, t. ir t. Kurgi dabar yra antstolis. Ar jis čia buvo? Ar senis jį matė? Kur nuėjo?

Valeras sėdėjo ramiai, tik labai giliai alsavo, nė vienas jo muskulas nejudėjo, nė akys nesivartė. Akys žiūrėjo tiesiai, tyros, ramios, tik arba griežtai nieko nereiškė, arba reiškė begalinės gilybės slaptį, kurios yra atkakliai pasiryžęs niekam niekam, kol gyvas, neišduoti. Rankos buvo spragilais nulėpusios ir gulėjo žemėje ties šonais. Tik ta viena kaklo duobė kunkuliavo, lyg bulbės katilėlyje šuto.

Vežėjas, negaudamas jokio atsako, pagaliau supyko, tįstelėjo senį už rankos. Burzdulis, standus kaip medinis, apvirto ant pievos šalia kapo ir čia pat paliko begulįs nekrustelėdamas, rankų netruktelėdamas. Vežėjas tik dabar apsidairė aplink tą nepaprastą vietą, tą pakrūmę, pabalį, tą Juodžiaus kelmą, kapą, pagaliau tą gyvą nebegyvėlį, kurio nepermanysi: nebent kas kitas jo akim žiūri, – ir jį perėmė tokia pat panikos bailė kaip ir Žaltvykštį. Nuovokos visai nustojęs, šoko iš čia. Krūme paklydo, dar labiau įsibailėjo ir išsinėrė iš jo tolokai nuo stovinčių ir ramiai, dabar rodės – paslaptingai, skambinančių pašto varpelį arklių. Nors nebeik ten. Per ilga tačiau persigalėjo, atbėgo į arklius ir, šokęs į briką, taip juos sušveitė, jog išsigandę iš vietos pasispyrė, kiek tik gali išlėkti, zovadu per siaurą Juodžiaus tiltelį. Laimė, kad Juodžius toks ramus: praleido, bet tegu tik per pusę colio būtų stumtelėjęs, vežėjas su visais arkliais ir ratais būtų begulįs patiltėje ant akmenų.

Skriste parskrido namo. Visi miega, knarkia. Su visais išsikeikė, kol pritąsė. Kitų nė namie nerado. Buvo jau ir rytas,

kai pakirdo ir Idalija Kallikstovna ir, visa papurusi iš miego, lyg šluotą apžergusi ragana, ėmė joti per miestelį, mobilizuodama visus policistus jos vyro ieškotų. Ir išdulkėjo, ištratėjo visi, tuo pat nemigusiu vežėju vedini.

Mes palikome Valerą kriaušiuje iškilmingai ištiestom rankom. Kaip sviedė jis tą septynių pūdų sunkybę, taip, rodės, griežtai visą savo vieką, ligi paskučiausiam lašeliui iš savęs drauge išsviedė į maurą ir paskandino, nebeliko vieko nė rankom nuleisti, jos nebesilenkė, kojos nebenorėjo iš vietos pakrutėti, akys dairytis, galva galvoti. Tapo stabu ištiktas, visi nervai susyk nutrūkę ar kuris galas.

Gal bent dešimtį minučių taip pastovėjęs, vis dėlto apsisuko eiti į trobelę, tik čia pat klastelėjo, pajutęs nebenugalimą silpnybę. Taip jį rado antstolio vežėjas, taip ir kitą dieną atbildėję policistai.

Jie iš pradžių kibo į gulintį visa maskoliška smarkybe. Šaukė, rėkė, baidė, net ginklą jam rodė. Vis jokio įspūdžio nepadarė. Tad palikę jį, ėmė zuiti po visus krūmus, pašalius. Jokios mažiausios žymelės, jokio pėdsakėlio, kad čia žmonių būta. Laukas, miškas, pieva.

– Ar ne velnias bus antstolį į orą pagavęs? – pagaliau susiprato žandaras ir ėmė kankinti patį vėžėją. Jo vieno begalima buvo nusitverti.

– Tu čia antstolį atvežei?

– Antai ten.

– Antstolis čia atėjo?

– Čia.

– Į tą trobelę?

– Nemačiau. Tik ton pusėn.

– Vadinas, galėjo ir kur kitur pasukti?

– Galbūt.

Imta vėl žiūrėti pėdsakų, ratu apsukta visi apylinkės gyvenimai: niekas niekur nėra matęs.

Dabar žandarui buvo aišku: vežėjas bus pamelavęs, ne čia antstolį bus atvežęs, tik kur kitur, ir bene bus jis pats kur nudėjęs?..

Vežėją paskelbė suimtą ir įtariamą. Tas iš proto ėjo beįtikinėdamas, tik niekas jo nebeklausė ir vis mažiau juo betikėjo. Taip ir sugrįžo namo.

Trečią dieną draugai visai neberimo ir žūtbūt išėjo į Juodžiaus kelmo balas oželių šaudytų, nors numanė galint juos įtarti, suimti, kalėjime laikyti.

Pabraidę užėjo į Tošynę. Senį Valerą teberado ten pat, tame pat padėjime, tebegyvą, ir taip pat nesuprato, dėl ko jis toks. Įtarė, policija turėjusi jį labai primušti. Tik žymių nematė. Bevartant, bežiūrinėjant senelis ėmė leistis, žagsėti, kiuksėti, kaklo duobėje ėmė vis silpniau kunkuliuoti. Pagaliau ir visai nustojo.

Buvo tai paprasta, kaip ir a. a. tėvo nabaštiko, natūrali senatvės pabaiga, gyslų skleravimasis, suvopnėjimas, sustandėjimas, kada jos nebepaveikia ir visą žmogų padaro lyg paraližuotą. Pergyventos valandos priartino Valerui tą procesą, ir jis, padaręs savo, Juodžiaus kelmo sargo, darbą, jam, Juodžiui, bepaliko savo „kelmą", antrą kapą.

Taip mirė bene paskutinis aiškus lietuvių dendrolatrijos padaras – tošininkas.

Studentai drąsiai pranešė policijai – Valeras Kukulys miręs ir ar būsią galima jis palaidoti. Jiem neleido. Dar atvažiuosiąs tardytojas su gydytoju, papjaustysią, pažiūrėsią, nuo ko mirė, tai tada būsią galima ir palaidoti. Ir dėl visa ko studentų pranešimą užprotokolavo.

Atvažiavo ne tik gydytojas su tardytoju, bet visa komisija. Gydytojas lengvai suprato, dėl ko taip mirė Kukulys, jog čia jam niekieno nepadaryta blogai, ir išvažiavo. Komisija dar kartą per visą savaitę ištyrė visą apylinkę – su tais pat padariniais. Per kelis kartus šaukinėjo ir studentus, visa smulkiai surašydama. Ji nusprendė palikti slaptus agentus: neabejojo, jog slaptis savaime išsiduos, ir taip pat išvažiavo.

Burzdulį studentai, patys iškasę duobę šalia tėvo kapo, savo rankom palaidojo ir didžiulę didžiulę kalvą supylė.

Viskas tam kartui nutilo. Visi sugrįžo prie pirmykščių savo užsiėmimų. Studentai ėmė ruoštis nečioniškių sutikti, kaip buvo jie senai jau įsiprašę.

ALIJAUŠO PASAKOS

Slopus, drabnus šventadienis. Saulė, tiesa, persirito per pat galvas, vis dėlto gerokai tebekepina, nes lig vakaro dar toli. Klėčių paunksnis, minkštos kiemo vejos divonas traukte traukia į save. Tik dar niekas neišeina, dar Niaurų mažvaikiai tebelaukia svečių iš bažnyčios atvažiuojant, tebebėgioja į prieklėtį, tebekaišioja galveles pro galą klėties žiūrinėdami, ar vieškeliu neatrūksta važiuotieji. Net pats Taučius buvo bent dukart išėjęs į savo apluoką ir delnu užsidėjęs ančiakius, kad iš viršaus saulė akių nereipintų, stengėsi įžiūrėti patį tolimąjį kalną, nuo kurio tik matos nusileidžiant.

Jau. Atvažiuoja bent keli vežimai. Viena virtine. Tai „mūsų". Svetimieji grįžta padrikę, išsisklaistę. Visiems širdys ima plakti džiaugsmu, tuo džiaugsmu, kurs kyla ne laukiant dovanų ar pelno, tik tuo, kurs tų dovanų teikia. Taučiai ir Niauros buvo pasiryžę pamylėti savo vaikų sėbrus, mylimuosius žmones, bent atmylėti tuos bičiuolius, kurie antai per Velykas taip gražiai buvę vaišinę, studentai gyrės, denioniškius. Meiliai atvaišinti už pavaišinimą buvo kiekvieno lietuvio pareiga, garbės skola, noblesse oblige[187].

Taigi jau belaukdami svečių atvažiuojant, jau juos vaišino savo širdimis, neveidmainišku savo jiems palankumu. Vyresnieji svečiams ir saviškiems savo širdyse skyrė lygiai vietos.

Mažvaikiams tai buvo pramoga, įvairybė, kurios lygiai nekantriai laukia, kaip pradžios „komedijų" klojime ar daržinėje, įeinančių madon vaidinimų.

Jau jau atvažiuoja... Jau ties Pakalnine, jau ties lankelėmis, jau ties Juodžiaus akmeniu, jau štai palengvo sukas į sodžių vienas paskui kitą... O, ištisa veselija – šeši vežimai ir visi pilni, po tris kiekvienoje kalamaškoje... Nebėra abejojimo – ta – mūsų!.. Vaikai šoka vidun, iš vidaus vėl oran, lyg po kojomis degtų žemė. Ploja katučių, dešimtąjį kartą šaukia bet kam: „Važiuoja, važiuoja!" ir plakančias širdeles neša svečiams.

Tačiau ligi tik pirmasis vežimas į kiemą, visi nustėro, akeles nuleido. Vieni veideliai bereiškia tik ką nusišypsota – nebedrįsta, netiki, kokias minas išvys išlipančių iš vežimų. Jei rimtas, pabaigs užgesti jų šypsena, jie pasitrauks į kertelę, jei linksmas ir svavalingas, apniks svečius šunaičiais aplink šokinėti.

Ta kompanija, kuri dabar sugužėjo, pusė į Taučius, pusė į Niauras, davė daugiau, neg vaikai laukė. Gi buvo tokia lerminga, klykianti, juokiantis, kokios vaikai dar nebuvo matę. Iešmančiukai, Narviliukai į Taučius, kiti Bičiuoliai į Niauras. Marytė praskrido pro šalį į sesers kiemą.

– Kur jūs, kur jūs! – sušuko visi galiniai.

– Tuojau, tuojau atbėgsiu! – linksmai atsiliepė atsisukdama.

Ilgai ilgai trypė jaunimas po kiemelį, lyg tyčia neidami į vidų, kur bus ankščiau. O sveikintis jau su visais buvo ir čia pasisveikinę.

Pagaliau šiaip ne taip pasisekė šeimininkams svečiai nebuvėliai susodinti aplink stalą. Lermo ir šnekos ir čia buvo tiek pat, kiek visa minia suvažiuojant. Kiekvienas tiesiog nesusičiaupdamas šnekėjo pasakojo; rodės, nebus laiko nė kąsniui nuryti. Dėlto valgymai nyko ir nyko. Viskas buvo gardu, viso ko buvo daug, nereikėjo dairytis, begu tik užteks, ir tai didino ūpą. Valgė tad, srėbė, kando, viralą, mėsas, gėrė alaus, vos moteriška tekina suskubo nešioti didelius kaip sietai dubenius ir uzbonus iš viralinės.

Svečių ūpas ėmė slūgti tik visiems apsunkstant nuo įvalgyto. Vienas po kito ėmė padėti šaukštus, šakeles ir pabūti

tylomis. Ėjo valanda, per kurią visa energija reikia suvartoti valgymams trinti. Reikia bent bertainiui net užsimerkti, kad daugiau jokis įspūdis nebeįkristų iš oro į vidų, kur dirbama toks svarbus gaivinimo darbas.

Vyresnieji ant šonų virto lovose ir suoluose – pagulėti, ne migti, jaunuomenė liuikas ir papirosus taisės, vis daugiau jų sėdos kieme po žilvičiu ant vejos, kur nė pakloti nereikėjo nieko.

Atėjo ir iš Niaurų vyriškieji svečiai drauge su abiem Jokūbais. Niaurų gi kieman viena paskui kitą labai nesparčia eisena nuvėjo Taučių moterys, kurios suskubo stalą nuvalyti. Klėčių paunksnyje pasitiesė marškas, kad suknios nesusižaliuotų, išsinešė ilgus, baltais servetiniais ančvilkalais priegalvius, kaip dedama į plačiąsias lovas dviem gulėti. Ir visos rytų pavyzdžiu... papročiu atsirėmė jų kaip kokios haremo odaliskės. O aplink žaidžia siaučia, krykštauja jaunamarčių kūdikiai, ilgomis, „nepriderniai" pačių motinų pasiūtomis, užtat švariomis įvairių dažų pirktinėmis šlėbelėmis. Lengvas, nearžus, be šūktelėjimų įsikarščiavus, be susiraukimų, kam nepritarus, dundulojimas, jų retkarčiais sulaikomas juokas, kurs net dar labiau kitus pakutina, net ir tas pat kūdikių krykštavimas, – darė dar ramesnę, dar saldesnę tą ramią, saldžią šventadienio tylą, laimę ir ramų džiaugsmą, kurie visas pagavo. Viena brangiųjų gyvenimo valandų. Jų nedaug ir turtuoliai teturi. Tai dienai buvo tos lietuvių moterėlės patenkintos gyvenimu; bent tam sykiui užmiršusios kasdienio gyvenimo kryželius, kurių tiek daug. Palaimintos gi tos valandos, kurių galima pritirti nors retkarčiais, patiems nuo savęs pabėgėjus svetur paviešėtų!

Taučvietėje po žilvičiu rūko dūmai iš keleto „pokvamų", indijonų rimties pypkių[188]. Viduryje sėdėjo medžio atsikolęs žadėtasai svečias Alijaušas, šalia jo brolis Aniūpras Taučius. Prieš juos ant pilvų padribę ir užriestas kojas krutindami, gi smakrus abiem rankom parėmę, lyg nagus į juos suleidę, bumbsojo studentai: Aleksys prie pat Alijaušo kelių, Jokūbas prieš Aniūprą. Niaura tėvas paliko stačias, medį pečiu parėmęs šalia Alijaušo. Toliau visaip susimetė kiti Bičiuoliai ir nebičiuoliai.

Šeimininkas Aniūpras Taučius, žemas, labai toli nuo kaktos nuplikęs, visiškai žilučiu likusių plaukelių vainiku, rodės, baigiąs ar jau net pabaigęs aštuntą dešimtį metų varyti. Svečias Alijaušas Taučius, kur kas aukštesnis, visiškai status, tamsiais plaukais, visai dar maža teatmaukęs kaktą, į bažnyčią tebejojo raitas; jis rodės visa dešimčia metų jaunesnis už savo brolį, iš tiesų gi buvo tiekuo vyresnis.

Alijaušas mėgo užeiti į brolį tais laikais, kai namie buvo jo mylimas broliavaikis Aleksys. Alijaušas neturėjo kito tokio gero klausytojo, kuriam niekados nenusibodo senųjų laikų atminimai, aimanojimai dėl sielavartų ir smagūs pasidžiaugimai laimėjimais.

Nesučiauptos Aleksio ir Jokūbo lūpos, jų blizgančios, išplėstos akys reiškė ir dabar tą patį senelių gerbimą ir mylėjimą. Senučiai ramiai šnekučiavosi, retkarčiais patraukdami tabokos, jautė jaunuomenės geras širdis ir neiškentė nepaglostę minkštų, ilgų, tankių, gražiai sušukuotų jų plaukelių ir nepaklausę:

– Ar gera čia jums su mumis, prastais mužikėliais? Nesiveržiate atgal skristi į tą Rusiją?

– Oi, ramu ramu čia mums su jumis... Oi, pasilgau pasilgau aš to kiemelio, tos gryčios saklyčios, to sodelio darželio, to žilvičio skėčio, kur lizdą kitą kartą sukaus, o tėvelis štai man tai padėdavo; tų draugų štai kaimynų, ypač jūsų, brangūs seneliai... – atsakė Aleksys, meiliai bučiuodamas abiejų rankas.

– Tu visados buvai geras vaikas, – pagyrė nulenktas dėdė. – Ne toks, kaip kai kurie kiti. Tu kausais savo seno dėdės, jo nepajuoki kaip mano namiegai. Jie pradeda pykti, kam aš per daug plepąs ir vis tas pačias, sako, neva jau šimtą kartų jų girdėtas pasakas. O aš dar nė dalies neišpasakojau to, kas guli ant širdies. Pasenai, sako, ir supaikėjai. Bepiga jiems seninti mus, mūsų, tų „paikų senių“, prakaitu ir ašaromis išpuoselėtiems. Kiek man ir tavo štai tėvui, o mano broliui Aniūprui, viso to ištekėjo, kol atsirado bent kiek šiokios tokios laisvės, kol palengvėjo gyventi, kol atsistojo tie rūmai kaip stiklinės,

tas vaisiais apkeręs sodelis, toji visa graži tvarka, kurią čia aplink regime, ir tu pats pagaliau.

Ir senių papratimu kreitėti ir mokyti traukė toliau:

– Tik tu, vaike, nepasileisk, kur nereikia, neįkliūk! Nesugaišink tėvo turto, kurį, tave bemokydamas, išpylė. Regi, kokį tave padarė! Rankos mažos, neįvargusios, baltos, nuo darbo nesukertėjusios, neįjuodintos, plaukeliai sušukuoti, veidelis saule nenudegęs, prakaitu nepraustas, drapanėlės gelumbinės, avalynės blizga, sagutės auksinės. Ponaitis, jau ką gi! – ne tos gryčios augintinis. Tu dabar visa mūsų giminės garbė ir šlovė kaip štai Jokūbas – Niaurų; tavimi džiaugiamės ir didžiuojamės.

– Antai padorios, gražios, brangiais, nors pačių mileliais pasipuošusios marčios; antai jų švarūs, sotūs, pilnaveidžiai raudonikiai, plonais skalbinėliais apvalkstyti jų kūdikiai, saugomi, linksmai žaidžia, auga, eis mokslus, gal tokie pat pataps ponaičiai kaip ir tu štai. O mes kaip augome ir vargą vargome! Atameni, broli?

– Dievui dėkui už visa, ką praleidome, gera ir bloga pergyvenę iškentėję. Kas jau praėjo, to nebejaučiame ir nebeskaitome. Bet kad atsieitų visa iš pradžios perleisti, vargu bau beužtektų vieko ir drąsos, – palaikė šeimininkas savo brolio svečio kalbą iš pradžių taip sau: kad tik nenutrūktų.

Tačiau veikiai pasijuto ir pats pagautas palyginimo senovės su dabartimi. Tik spindėjusį džiaugsmą, kad susilaukė pertekusios senatvės, sudarkė netikėtai ūžtelėjęs senovės skurdo šešėlis; tik išreikštą maldą – piktumas, pasididžiavimą – pažeminimas, dabartinę galią – pereitoji negalia. Aiškiai buvo matyti viduje kilusi audra: kaip tamsūs šešėliai imasi su skaisčia giedra, kaip ši betgi vienu matu priveikia.

Senelis, didžiai įnirtęs, nusišniurkštė nosin įsisunkusias ašaras ir drauge tartum išpūtė visus senovės nelabumus. Beliko ramus graudumas padrėkusiose akyse, bet ir tai delnu nubraukė. Ir ėmė pasakoti, kas buvo, tokiuo balsu, kokiuo sekama girdėta pasaka, o ne pergyventi skausmai. Ir buvo tai keista. Stebėjais, kaip tokios baisybės nevirpina jo širdies, ir

nežinojai, ar piktintis, kad senelis apsigimęs tokia kieta širdžia, ar gailėti jo, kad šiurkštus gyvenimas taip jį sukietino.

– Bloga buvo! – pamojo šeimininkas ranka. – Tave dvaras pasodino kito valako dirbtų, antrą brolį pristatė miško saugotų, tretį pasiėmė į save tijūnautų, mane vieną, beliekantį pusbernėlį, apkrovė činšu. Ačiū ir už tai, kad bent pliekimų pažeminimų išvengiau.

Žemės buvo gana, tik pajėgų maža. Sunku buvo iš jos tiek išversti, kiek gana činšui. Neužderėjo laukai, – ir dairykis pablūdęs. Kas tave vaduos, kad ir visi stigo? Nei bankų, nei draugijų. Ir tie žydai pinigų neturėdavo, nes ligi tik atsirasdavo, tuoj dvarininkai pajusdavo ir išsiviliodavo užsieniuose prašvilpti ar namie išskleisti.

Ne lengviau būdavo ir tuomet, kai užderėdavo. Linai pinigais paversti taip pat sunku būdavo, kaip ir išauginti ir apdoroti. Čia pat retas kas juos tepirkdavo, o ir pirkęs liepdavo Rygon nuvežti. Pinigų tegalėjai gauti Rygoje. Kol tu, būdavo, prekes sutaisai, jau ir ruduo. Ima lyti, netaisyti keliai visiškai pagenda. Antai santvare koks dabar geras kelias. O tuomet nė dalbų iš ten namo nesinešdavome: sūkį apsukus, vis reikdavo eiti nusiskrodžiusio vežimo trauktų. Dvi myli pavažiavus, dar bjauresnė klampynė ties Vaduvų dvaru, ten ir šiandie dar sunkiai išvažiuojama. O tų mylių lig Rygai ne dvi, ne dešimt, tik visos dvidešimt dvi.

Privažiavai Nemunėlio upę – tilto nėra; jo ir visai nebuvo. Jei nepatvinęs, brendi. O dugnas it slibino nugara vienomis kalkių uolomis pasišiaušęs: nei arkliui eiti, nei ratams riedėti. Vienas pats sumanęs Rygon su vežimu nenuvažiuodavai, reikėdavo sutaisyti „padvada", visa virtinė vežimų, daugelis vyrų, kad, sukritus vežimams ir arkliams jų nebeištraukiant, galėtų patys išvilkti.

Po keturis sustoję, leidžiame vežimus nuo didžiausio kalno skardies Nemunan[189]. Drioks drioks ratai per uolas, vežimas blaškosi į abi pusi: tai vieniems ant pečių gula, tai kitiems; arklys nebepaveža, tad kuone neštinai patys pernešame į antrą pusę vieną vežimą, antrą, trečią, ketvirtą, – visus, kiek jų

sustoja anapus upės. Nuo ryto lig vakaro skamba Nemunas ta pačia nergėto vargo gaida. „O o o! o o o!" – stiprina arklius ir patys save nusibridę nusibuvę, alkani, sustirę vyrai. „O o o! o o o!" – girdi iš paskutinio vieko, ir tau rodos, jog su šiuo šauksmu baigia jie pūsti ir savo gyvybę.

Betgi pervažiavome. Tik vienam ratas subyrėjo, antram ašis nulūžo, trečiam blogi virveliniai pakinktai sutrūko. Ilsėtis nėra laiko. Imk iš vežimo antrus. Juk išvažiuodamas žinojai, kad taip bus, pasiėmei: kelyje niekas tavęs nepagelbės. Ir vėl toliau. Dar dešimtis mylių, ir kažin kelintą dieną pasieki miestą, tikriau, „daržininkus" už dvejeto trejeto varstų nuo Rygos.

Čia sustoji ir lauki pirklių agentų. Patys pirkliai buvo ponai dideli, jų nė nematei. Agentai – latviai, lietuviškai nemoka. Kaip su jais derėsies? Prišoko prie tavęs, supratai, jog jo ponas, girdi, už visus daugiau mokąs, – leidi ant lanko kreidu užrašyti firmą: „Žvaigždę", „Katę" ar kitą kokią ir seki agentą. Dabar tai jau tikrai galas: galas kelio, galas vargų.

Pas kiekvieną pirklį laukia tavęs šilta troba, pavalgyti – kiek nori, alaus atsigerti. Pirmą kartą drimbi migti, sušilti. Kitas kaip užmigs, tai ir nebesikelia: vargas pasiėmė savo auką. Kitam peršalę viduriai sugedo, – nė Rygos vaišių nebenori. Dar labiau išvargę kuinai nenori šieno ėsti, dažnai nė sierinio vandens gerti. Smūkso pasišiaušę kaip ir jo „ponai", dabar sakytume; tuomet gi to vardo niekas nedrįso savintis: ūkininkas buvo ne ponas, kad ir arklio, greičiai jo tarnas.

Kantriai lauki, kada tau mokės. Pagaliau visus šaukia į kontoros kiemą, išsineša pūrą sidabro, semia skardine po dešimtį, dvi dešimti rublių – skaityti kas teń tesės tokiai jūrai žmonių – ir verčia į atkišamas kepures.

– Turek kepuru! – tesigirdi vienai vieni lietuviški žodžiai, kurių rygiškiai, per kelias dešimtis metų susidurdami su lietuviais, teišmoko.

Ir nešiesi savo „kepuru" kur šalin pasižiūrėtų, kiekgi šiemet „Zvaiznė" ar „Kakė" davė. „Davė!" Nelygęs su nebyliu leičiu mulkiu, „davė" nesuskaitęs, tau girdint, vienam mažiau, kitam daugiau, bet visiems lygiai po nedaug, nors iš

užsienių fabrikantų tuomet imdavo kuone tiek pat, kaip ir dabar kad gaunama. Bet ką darysi – džiaugiesi ir tuo: bus kuo dvarui atkišti.

Reiktų gi dabar ko nors geresnio ar gražesnio sau nusipirkti, žmonai ar mergiotėms parvežti. Norsgi kokio smaliūgo. Bet kur čia tau! Verdingis tuomet buvo vertas rublio, o auksinas – penkiolikos rublių. Ar tai mums buvo verdingiai mėtyti? Ir grįžti namo tuščiais užančiais. Nebent miesto mėšlyne ką keista nutvėręs parsiveži. Antai kaimynas, radęs ragožę, įsimetė, dievai žino, kam į ratus, ir parsivežė... choleros. Šeši žmonės jo namuose išmirė. Bet kiti kaimynai neužsikrėtė. Kaip tai atsitiko, geriausis Dievas težino. Nebent jis, pasigailėdamas vargdienių, juos savo šventa Apvaizda dengė.

Išbalęs, sulysęs, privargęs, neišmiegojęs bent po pusantros savaitės grįžti namo, keletu sidabrinių rublių kišenėje vežinas, jei kas, pažinęs žioplą leitį, jų neišviliojo ar tiesiog neatėmė; būdavo ir užmušimų. Vis dėlto linksmas, kad bent tam sykiui niekas tau kaulų nebarškins, bent tam sykiui ramiai galėsi rūpintis, kad tam pilvapalaikiui nors bėralo duonos pakaktų prisikimšti.

Pigus buvo žmogus ir jo darbo vaisiai... – pabaigė šeimininkas.

– Dar pigesnė buvo žemė, – nebeiškentė brolis svečias. Jis senai jau nekantravo, kaip čia nutvėrus kalbos siūlas. Šen ten mėgino įterpti žodį, bet nepadorėjos griežtai perkirsti ilgą brolio – šeimininko kalbą. Tad greitai pagavo jau jau trūkstantį jos galą.

– Dabar man net dyvai, kaip mes susitraukome žemę katras į sau. Kas tai matė dešimtinei be trobų mokėti 200–300 rublių? Kitkart už tiek galėjai visą valaką nusipirkti. Už ežių perarimą kits kitam galvas skaldomės, negyvai užsimušame, po dvejus trejus metus bylinėjamės. Prireikus dalytis, norime tą žemėpalaikę svarais svarstyti, nebe matais matuoti.

Anuomet žmonių buvo per maža, o žemės dvarai turėjo per daug. Dirbti ją ir naudotis ne tik negynė, bet ragino ir viliojo, tik žmonės nenorėjo jos užsikarti. Kam? kad ir be to platu buvo.

Nežinojai, kur baigiasi tavo ganyklos. Išvedei arklius iš kiemo (arklių buvo gražių), numovei apynasrius, suliejai tais pačiais, sušvilpei, – ir jie pasispardę atsiduria krūmuose bent už trijų varstų. Alksnynuose žolės ligi kelių. Žirnikai apvyniais karstosi ant krūmokšlių. Pilna visokių vijoklių, kokių dabar nė matyti nebesimato. O išgyventi lauko nedaug tetesėjai. Dvarui pasiūlius kam du tris valakus žemės, žmogus išblykšdavo kaip mirtį pamatęs, puldavo ponui ar kamisoriui į kojas ir tol rangydavosi, tol žemę graužsaid, kol leisdavo jam pasilikti prie pusvalakės, daugiausia – prie dvidešimt penkių dešimtinių.

Kur žmogus baudžiauninkas norėsi tos žemės, kad nebuvo pajėgų ji įveikti, priversti, kad derėtų? Kur tau derės, kad keturias dienas savaitėje dviese, dar su savo arkliu, turėjai dirbti dvarui, o tik dvi dieni sau? Nei tu laiku suarsi, nei laiku įsėsi. Kol dvaro dirvas apsėjai, tavo jau įdžiūvo; kol dvaro nuvalei, nuėmei, – tavo ir išbiro. Tokia ten buvo tavo ir orė, kaip vaikų žaidimas! Ten prišokęs pakrapštysi, ten pakrapštysi ir lauki... bent keleto pūrų pelų.

Ne tik parduoti bent saujos grūdų, bet nė sočiai pavalgyti mužikai neturėjo. Rugienė duona vadinosi ragaišis ir buvo kepama ne dideliais kepalais, bet plokščiomis ir dar mažesnėmis pladelėmis. Jos mužikai nė nevalgė, nebent į pakasynas, į vestuves dovanoms vežėsi. Valgė vidurienę, vidurio – su nukultomis varpomis, nevėtytą; dažnai pelienę – vidurio ar grynų grūdų, sumaišytų su pelais, su virkščiomis (mėginta maišyti ir su samanomis, tik nepavalgyta) ir piestais sugrūstų piestose, kitaip ji vadinosi bėralinė, kad buvo pirma beriama į karštą krosnį, idant grūdama susigrūstų. Tas pat buvo ir kiaulbėralis – kiaulėms užbarstyti. Grynoji, švelnioji, gardžioji duona tad vadinosi ne grynų grūdų, tik gryno vidurio.

Tu, brol, buvai laisvas činšininkas, darbų nėjai, savo žemę galėjai geriau išgyventi, kad geriau derėtų, ir tai kol valgei bėralinę senu papratimu! Nedyvai: likęs buvai vienas, per ištisus metus pats ponas, pats bernas. O čia trobos ėmė pūti, griūti, į žemes lįsti. Reikėjo statytis naujos. Visa tai, ką matote, jo

rankom sutašyta ir ant sienų sukilota. Vieną galą sienojo šniūru užtraukus, pririš, tai eina kito galo trauktų. Kiek vargo, gursto, kaip nespartu! O dėlto kai dirbo, padirbo, nes lažas negaišino. Galėjo net gudriau trobas statytis.

Ne taip buvo kitiems gyventi; antai kad ir tam sodžiaus galiniui, kurio šulinys, matau, lig šiol tebestovi pačiame jūsų sodo viduryje! Dabar jūs stebitės, kas jį čia kasė tokioje nepatogioje vietoje. Žinokite gi, kad anuomet čia gyveno ūkininkas, toks pat kaip ir Taučius, ir valdė pusę gražios jo sėdybos. Ir tai buvo jo nelaimė, kad Dievas ar ponas pabaudė jį visu valaku žemės, jam vienam kaip pirštui užkardamas ją it girnapusę ant kaklo; pamažu, bet nuolat traukė jį į dugną, kol visai nuskandino. Bėgdamas nuo vargo, vedė žmoną, manydamas, kad dviese juoba tesės, – ir abudu pražuvo. Dievas davė jiemdviem dvi mergyti, daugiau nebedavė, bet ir tos priverkė antai aną šulinį. Jo vanduo buvo neregėtai gardus, kad iš nekaltų ašarų.

Senis šeimininkas ėmė nerimti, stovinėti, sėdinėti. Pagaliau tikrai atsistojo eiti.

– Ėt, sako. Senieji laikai atminti – tai senų žaizdų šašai lupinėti. Žiūrėk, kiek dešimtų metų praėjo, o žaizdos vis dar neužgijo, tik šašais užsitraukė. Štai štai ir susopsta. Kažin kam čia mes tokiuo gražiu ir laimingu laiku ėmėme vien apie blogybes karkti. Šiandie – to per daug. Arba tu, broli, liaukis, arba aš einu šalin, jei tu imi minėti „Kvailių ašarų" šulinį...

Ir nieko nelaukdamas, sparčiai nužingsniavo kažin ko kluonan.

Svečias ilgai lydėjo jį akim.

– Jis buvo vienametis tų „kvailių". Mes – jau geri piemens.

Klausytojams tai patiko. Suprato pagaliau, jog mylimas jų kaimynas senelis nebuvo toks kietaširdis, kaip jie buvo manę, jog buvo dalykų, kurių nė šiurkščiausis gyvenimas nepadaro žmogui: labai tai man.

– Betgi ir saulės kepinimas ar jūsų kumpio troškinimas – pačepsėjo išdžiūvusiomis lūpomis senelis. – Matau, svirtis tebėra. Tai tebegeriate „Kvailių ašaras"? Atneškite gi ir man.

Senai jau beesu jų gėręs. Pamėginsiu, ar toks tebėra gardus kaip pirma...

Ponaitis studentas striktelėjo uzbono ir paliuokom pasileido į sodą. Beregint ir atgal sugrįžo su pilnu uzbonu šalto, tvirto, geležinio vandens. Senelis svečias, pasiėmęs uzboną abiem rankom, įsižiūrėjo į tyrą kaip akis vandenėlį, per kurį kiaurai matėsi dugnas. Gal dugne jam ėmė vaidintis scenos, prieš 80 metų regėtos. Iš lengvo, lyg šventą daiktą, pakėlė į lūpas, ilgai pamažu čiulpė per spenelį, ne tiek, matyt, gerdamas, kiek sunkiai dūmodamas.

– Geras tebėra... Vargšų ašaros neveikiai džiūsta ir genda...

Ilgai patylėjęs, ėmė toliau pasakoti, bet visai kitokiu, kažkokiu pasenusiu, dusliu, nusiminusiu balsu. Jo akys, pirma vis į klausytojų veidus džiaugsmingai įsirėmusios, dabar klaidžiojo kažin kur viršum klėčių, lyg kokius šešėlius sekiodamos. Ir visi jautė, jog kalba ne jiems kaip pirma, tik savo atminimams. Nebe iškalbingai, nebe upeliu teka kalba kaip pirma, tik stabčiodama, užsikirsdama, gabalais krenta kaip varškė iš puodo.

– Sodžiuje esti atėjūnų, kurie nieko žemės neturi, kampininkų, kurie ne daugiau kaip ketvirtį teturi, pusininkų, kurie pusę valako turi, ir namininkų, kurie visą gyvenimą, dubą, namus turi. Galinis buvo namininkas, valakininkas. Regi, kaip dabar namininkai gyvena! Jis gi buvo toks neturtingas, jog sunku didesnis vargšas beįsivaizduoti. Pavadinsime jį – Steniuliu.

Gražioje namininko sėdyboje, pačian sodžiagalin, lyg bailiai pasitraukęs nuo kitų tankiai sustojusių namininkų trobų, stovėjo vienai vienas ūkio trobesys – menko atėjūno pirkelė su nameliu, arba priemene, kur stovėjo vienai vienas ūkio gyvulys – blogas kuinas. Du mažučiuku langeliu, kad nė žmogus pro juos neįlįstumei, vienas žiūrėjo į šiaurę, galukaimėn, santvaran, antras – į vakarus, į vieškelį; abudu kai kur išmuštais stikliukais, eglinėmis skalomis (balanėlėmis) užtaisytais, buvo lyg žlibakiai prisimerkę. Trečias langelis priešais krosnį buvo ir visai aklinai iš vidaus pusės lentele užstumamas. Jis švietė, krosnį kūrenant, kol dūmai išeina ir šeimininkė indus suplauna.

Viduje namelio viename pasienyje buvo bent kiek arklio ir žmonių mėšlo, antrame stovėjo neregėto drūtumo (kur tokio ir medžio gavo!) piesta su keturspeniu piestu ant lingės ir tuščių tuščia skrynia. Pirkelėje nei ant vesalų, nei ant virdies, nei ant sienų nieko nekabėjo, pasuoliuose ir palovyje nieko nesivalkiojo. Senas kreivas suremtinis stalas ir toks pat suolelis buvo visi namų griozdai, o lovos vietoje tysojo nuo krosnies lig priešakinės sienos dvi plačios lentos, apdraikytos ilginiais šiaudais ir užtrauktos drūta kartimi. Tai guolis pirma pačių šeimininkų, paskui vaikų; tuomet pačiudu persikėlė ant plikos molinės krosnies.

Nei viduje, nei ore nebuvo nieko, kas paįvairintų, tylą pagadintų. Jokio gyvulėlio: nei karvės, nei ožkos, nei vištpalaikės, nei šuns, nei katės. Nei tos tauškalės kregždelės, kitų ramintojėlės; nei tie trukšmininkai it žydeliai žvirbliai akiplėšos neieškojo sau lizdaviečių toje dykumoje, kur ir pačios piktažolės buvo bevaisės, begrūdės.

Nors galiniai buvo sodžiuje nekalbami (niekas jų nevadino nuodininkais), tačiau santvaru pro jų pirkelę visi eidavo atodairomis: ne dėl baimės, kad kas iš vidaus neiššoktų ir neišgąsdintų (visi gerai žinojo, jog ten ničnieko nėra), bet neapvežėdami tos paslaptingos tylos, kuri gaubė tą nekaltą pirkelę lyg kokių raganių būstą ir darė paniurusią ir baisią.

Sodžiuje galinių niekas senai nebematė, laukuose tik iš tolo, ir tai retai, it kokius svetimus: tiek daug jiedu gaišo dvare, atidirbdamu už valaką, iš kurio jokio pelno neturėjo. Anksti rytą apsunkusia eigastimi pakluone patsai išeidavo į dirvą ir tuo pat keliu grįždavo atgal. Nepadorėjosi saviškių, su kuriais augo, kad jis taip nuo jų atsiliko. Žmona vėl nepadorėjosi līsti į akis kaimynėms, kad neįtartų, jog landžioja ko nors kaulytų, nors jokio daikto ne tik dovanoti, bet nė paskolinti nebuvo niekados prašiusi.

Nežinia, ar pirkelė pasidarė panaši į savo šeimininkus, ar patys šeimininkai įgijo pirkelės būdą: gana, kad abudu buvo tos pat „mados".

Patsai buvo vyras augalotas, gražiu veidu, plačiu smakru, stambia nosimi. Jo akys buvo taip giliai įkritusios lyg į bulbių rūsius, ant pat dugno, jog nė nesimatė. Tik kai kada gyviau dėbtelėdavo tasai neva žlibakis, prisimerkėlis; tada protingos jo akys taip blizgėjo, kaip neiškenčiamai sunkiai sergančio 40° karščiu ir drauge mirtinai norinčio miego.

Pati buvo žemutė, pačiam tik lig peties, bet dailaus sudėjimo, gražaus veido. Tik tas veidas buvo taip sustingęs, mėlynos akys taip nieko nebereiškė kaip avelės arba stiklinės, lyg visi jausmai būtų galutinai atbukę ir viduje visiškai būtų nebelikę dūšios.

Kas juos pažino prieš aštuonetą metų, dabar susitikęs nusigąsdavo: kuo vargas bepaverčia žydinčią jaunystę. Neturtingu juodu buvo ir pirma. Bet vienas antram patikdamu, susituokė, tikėdamies savo vieku ir jaunyste visa pergalėsią ir iš neturto išbrisią. Apsiriko – dvaras neleido; po kelerių metų aplink trobelę dar tuščiau buvo nei pirma.

Iš tolimų darbų vėlai vakarą abudu begrįždavo paskutiniu vieku ir vieno betrokšdavo – kuo greičiausiai apvirsti nors ant plikų šiaudų, nors ant kiečiausio guolio ir tuojau įkristi į negyvą, nebesveiką miegą. Kuo greičiausiai reiks ir vėl keltis, kad nueitumei kelis varstus ir laiku stotumei į darbą. Apie juos pasakojo, pati sykį taip mieguista pakirdusi ant krosnies, kur abudu gulėjo, jog vyža apavusi vieną koją savo, antrą koją – vyro. Valgyti nebuvo nei ko, nei kada virti. Tad pusryčiams, pietums ir vakarienei dėdavosi į terbas visad tos pačios pelienės duonos ir išeidavo. Kol nueidavo varstą, jau visą ir suvalgydavo. Kas likdavo, sutrupėdavo terbelėje, tad per pietus begalėdavo pažėbėti trupinių. Ir likdavo visa diena alkio, sunkaus darbo, galutino nuovargio ir nebaigiamų bausmių. Dvaro vaitai ir tijūnai laikė juos pačiais tinginiais ir nuolat pliekė. O iš kur imsis vikrumo ir vieko, niekas neklausė.

Kažin, ar galinių pirkelė buvo kuomet nors girdėjusi, kaip žmonės žmoniškai juokiasi, bent kaip gyvai šnekasi. Baisi buvo, kai buvo ji tyli ir paniurusi, kur kas baisesnė pasidarė, kai ėmė „rėkti“, kai Dievas davė vieną kūdikį mergelę, o po dvejų

metų ir antrą. Augo jos tikrai nuo pat gimimo vienos pačios, iš pradžių lovoje, šiaudynėje, paskui šaltoje asloje, o kuo maitinosi, vienas Dievas težino. Buvo liesutės kaip ašakėlės, o išblyškusios kaip bulbių daigai, ištįsę tamsiame pagirnyje. Nuo pat mažens neprausiamos, nešukuojamos, veikiai „kaltūnu apsirgo". Ant nekerpamų, ilgais plaukeliais galvelių ėmė veltis vailokas – kaltūnas ir stora pluta apdengė visas šašuotas, pilnas gyvių galveles. Iš tolo negalėjai atspėti, ar tai plaukai, ar bežaidžiant tyčia nei šiaip, nei taip ant galvų užsidėti ryzeliai: nei lyties, nei spalvos nebegalima buvo atspėti.

Močia, bėgdama į darbus, pames jas, būdavo, į viduaslį, ar šilta, ar šalta, čia pat ant purvinos žemės padės riekę pelienės duonos, šukę vandens ir nebegrįžta visą dieną, o kartais, kai pavaro į tolimąjį dvarą už visų septynių mylių, tai ir kelias. Duoną mergelės veikiai suvalgo ir trupinėlius iš dulkėtos žemės kaip vištos sudažo, vandenį gi dažniausiai per neatsargumą (žinai, vaikai!) palieja po savimi ir jau visą laiką trokšta ir alksta.

Tad visą laiką rėkė kaip nešeriamos avelės, tai po vieną, tai abidvi vienan balsan; tai nustoja, tai vėl pradeda. Ir rėkė kažin kaip nežmoniškai, kažin kaip skystai, skurdžiai, silpnai, mikendamos kaip šunų pjaunamos katės, jokiuo muzikos tonu kaip kurtiniai nebyliai. Rėkė iš alkio, troškio ir šalčio, rėkė iš nuobodžio ir bailės.

Pirkelė dūminė, be kamino, visa juoda juoda, taip prirūkusi, kad net lubose spindėjo sukietėję deguto spuogai, o per sienas zliaukė jo srovės. Juoda aplink, juoda plūktinė asla ir abudu langeliu užrūkusiu, juodu. Vis dėlto tie langeliai tai buvo vienatinis paįvairinimas to tamsaus juodumo, vienatinė grazna: jie leido nors truputėlį pilkos šviesos, o saulei leidžiantis vakarop, pro vieną įtrykšdavo, nors neilgam, ir visai gražus spindulių stulpas. Jis nušviesdavo neregėtą daugybę dulkių pirkelėje ir skersai nusileisdavo gražiai per visą pirkelę lig pat palovio ir pečeliaus.

Tai buvo vienatinis mergelių džiaugsmas: tą vienai vieną valandą, kada „stulpas" pirkelėje švietė, jos nebeverkė. Kaip

sužavėtos, būdavo, įsižiūri mergaitės, kaip šviesios šviesios sparnuotos dulkelės, pirmiau neregimos, dabar šoka, mirga, lakioja, viena iš lengvo slenka žemyn, tai vėl susimąsčius strikteli aukštyn ir vėl slenka, leidžiasi kaip voras per neregimą siūlą. Mostelėsi rankele, ir iširo visa tvarka. O kad papūtei, kas tada ima darytis, tai sunku ir apsakyti! Viskas sumišo, sudriko, sujudo. Šen šoka, ten šoka, bėga aplink kits kitą, bėga lenktynių, eina mintynių, vieni stulpeliai žemyn, kiti aukštyn. Ir kūdikiai krykštauja, kvatojas, rankelėm mojuoja, kaklelius ištiesdami, pučia. Ir vėl kvatojas, tikriau sakant, inkščia kaip be plaučių, o pilki, plovėti veideliai kažkokiais rundais susidaro aplink zūbelius ir akeles. Ak, kaip linksma! Kad šitaip visą dieną, ne, visas dienas per ištisus metų metus galėtų žaisti, galima būtų visa užmiršti: ir alkis, ir nuobodis, ir bailė!..

Kai mergelės pradėjo eiti viena sekmus metelius, antroji penktus, joms teko pritirti dar vieno džiaugsmo, kurs betgi buvo dar trumpesnis ir pasibaigė nelaimingai.

Galinių pirkelėje niekas niekuomet šviesos nedegino; viena, nebuvo kuo šviesti: petrolėjaus dar niekas nevartojo, o skalų taip pat nebuvo kas parveža iš miško; antra, kaip matėme, nebuvo nei laiko, nei reikalo: ligi tik galima buvo, tuoj visi krito miegan; taip ir atsilsėti buvo geriau, ir tuščias vėdaras užmiršti lengviau. Prisireikus ugnies krosniai pakurti, buvo įpučiama židinyje arba nubėgama į artimąjį kaimyną. Fosforo degtukus retas kas tevartojo.

Vieną sykį galiniai buvo bažnyčioje. Močia turėjo kišenėje visą skatiką. Grįždamu ir ėmė tartis, kas čia už tą skatiką nusipirkus. Saldainių tuomet dar nebuvo; galima buvo nusipirkti paprasto sukraus; bet jis buvo toks brangus, jog už skatiką niekas nė kruopelės nenorėjo duoti. Bestovint šalia kromo ir galvas besukant, švyst į akis nuo lentynos šviesiai šviesiai žydra dėžutė kvaterkos meto, apskrita, užvožta viršeliu, nedažytais dugneliais. Kažin kaip abiem smilktelėjo žydros jų mergelių akytės. Ir žodžio viens antram neištarę, vienas nusiėmė dėžutę nuo lentynos, antras, išsiėmęs skatiką, atidavė pirkliui.

Nušvito jų veidai pirkiniu. Taip buvo laimingu, net eiti ėmė sparčiai ir kuone uždusę parbėgo namo. Ir nušvito visas pirkelės vidus. Dėžutę iškilmingai įstatė krosnies kaktos pečionėn it dievaitį drevėn ir, eidami pro šalį, vis kreipė akis į tą šoną, it pagerbdami šventą daiktą. Kūdikiai... ką gi besakyti! buvo tiesiog hipnotizuojami. Jie nežinojo, kam tai dera; tėvai nebuvo nė vieno degtuko įbrėžę; joms gana buvo, kad visame pirkelės juodume rado bent vieną skaistų tašką. Ir tas taškas jas žavėjo. Ir vėl liovėsi verkusios: užmiršo net mylimąjį savo „stulpą". Galėjo žiūrėti per kiauras dienas kaip ekstazėj, dangui atsivėrus.

Apetitas, sako patarlė, kyla bevalgant. Kaip į šviesos stulpą bežiūrint, norėjosi ir rankelėm po jį pamojuoti, taip ir šitą kaip dančiui dygus, nematytą titę regint, įsinorėjo ir pačiupinėti. Nepasiekdamos rankom, ėmė badyti žerstekliu (kačerga), kol nukrito žemėn. Pirma, žinoma, dėžutę pagriebė vyresnioji ir ėmė visaip ją vartyti ir delneliuose apskritai ritinėti. Neišsekąs džiaugsmas turinčiai, nekantrybė – jaunei.

– Duod man, duod man! – spyrinėjosi jaunė, kojelėm trypdama ir drebančiom iš godo rankelėm it pablūdus siekdama.

Ištraukė ir pati ėmė džiaugtis. Bet vyresniojoje sukilo jau visai laukinių jausmai. It būtų kas išalkusiems vilkiūkščiams pametęs maitos gabalą. Kibo į mažąją, apvertė, atėmė dėžutę ir pašmūkšt pakrosnėn. Bet ten buvo visiškai tamsu. Atsiminė gi, kaip močia nerimstančias baidė: „Žiūrėk, štai iš pakrosnies meška, vilkas, žydas lenda"... Taip ji, pasilenkusi žiūrėti, ar tikrai išlenda, nutildavo verkusi. Tad vieñu matu sugalvojusi pameluoti seselei – meška titę pagriebė ir nusinešė – spruko iš pakrosnės. Bet čia jau laukė mažoji pritūpus, ir, ligi tik pamatė iškišant galvą, griebė abiem rankom už akių ir ilgais, niekados nepjaustomais nagais nuakėjo didžiajai abudu skruostu. Sukruvintoji pagriebė seselę už kaltūnų ir ėmė žviegdama kratyti. Ta vėl klykti. Ir pasidarė tokia laukinė scena, kokią tepadaro visai neprijaukinti girios plėšrieji. Tik bereikė stebėtis, iš kur tokiuose sunykusiuose kūnuose tiek daug sielos, kad ir netikusios, galybės.

Neilgai tai truko: silpnos vilkaitės pristigo pajėgų, užilso ir tada tepamatė, jog gražioji jų titė visa sulaužyta, dėžutei dugneliai iškritę ir pilna asla baltų medelių rudomis galvelėmis. Ir kibo katra sau rinkti ir žydros skiedelės kąsnelius, ir degtukus į saują. Tik visu kuo pasidalijus, nurimo, vėl ėmė džiaugtis titėmis, kol skiedelės visai nubluko nuo drėgnų delnelių ir nudažė visus jų veidelius.

Tuo tarpu mažoji aptiko degtukų galveles „gardžias" ir ėmė jas žįsti. Neilgai trukus, ėmė rangytis, pajuto pilvo sopę ir ėmė traukytis, vemti. Taip vakarą ir rado jas tėvai: vieną kruvinai sudraskytą, antrą fosforu užsinuodijusią. Didžioji, kaipo didžioji, ir bausmę gavo didelę: ar tai juokai, tiek pragaišties – už visą skatiką! Be to, pirkelę vėl pavertė vienodai juodu urvu... Mažoji pasitaisė: ji, savo nelaimei, buvo per mažai nužindusi galvelių...

Dabar mergelės į pečionę bežiūrinėjo, vien saldžiai atmindamos, kokia ten daili titė kadais stovėjo. Ir mažoji vien ten tiesė rankelę ir verksmingai prašė:

– Duod, duod, duod...

Nuo to laiko kūdikius lyg koks nelabasis apsėdo: niekaip nebenorėjo sėdėti asloje, vis veržėsi oran ir oran. Užrakins močia išeidama, užriš pančiu, užrems mietu, – mergelės knebinės knebinės ir atsidaro; atsidaro ir išeina laukan. Vakarą ieškok jų! Močia pyko, mušė, bet nieko neįveikė.

Vieną kartą, ilgesniam laikui išeidama, močia yč baisiai įgrasė mergelėm niekur neiti iš namų. Kaip tik tą dieną jos išėjo ir ėjo ėjo, kur tik akys vedė. Perėjo vieną miškelį, antrame paklydo. Puldinėjo, verkė visą dieną ir naktį, kol antrą dieną kažkas jas išgirdo ir netyčiomis gavo žinoti, kieno tie vaikai. Dabar močiai atsirado naujo rūpesčio. Nors į darbus nebeik. Bet kaip neisi? Reikia eiti: dar užmuš tijūnas. Ir sumanė, ko neprietelis nesumano: išeidama ėmė vyresniąją mergelę rišti, vienu galu virvės apjuosia mergytę, antrą galą stipriai pririša prie stalo kojos. Taip ir palieka įbaidžiusi, jog jei nebus pirkelėje, meška, vilkas pagriebs už durų ar žydas, čigonas pagaus ir, įsidėjęs maišan, nusineš vėl tan miškan, kur buvo paklydusios.

Gyvų kūnų plėšimąsi iš kalėjimo močia savo ranka sustabdė. Mergelės „nurimo“, vad., vėl ėmė nepaliaudamos rėkti iš bado, nuobodžio ir bailės. Suvalgiusios duoną, lupinėdavo nuo aslos juodą purvo plutą, kur pačios susiteršdavo, ir valgė. Valgė ir sakė: gardu. Rėkė ir – augo.

Augo? Ne, ne augo, bet kerėjo: platyn, ne aukštyn. Galvelės darėsi didžiulės didžiulės kaip puodai; kaltūnai dideli kaip gluosnių vainikai; kojelės išsižergė, sukumpo; alkūnėlės atsikišo, prie šonų nebesišliejo. Ir taip išsikėtusios, jokio balso negirdėdamos, jokio įvairumo, margumo nematydamos, nieko nekalbėdamos, tik rėkdamos, sėdėjo prieš kita kitą tos vargo vergės. Rėkė nuo ryto ligi vakaro iš kažin kokio, lyg nervų, skausmo. Ir tapo tas rėksmas neatimama dalimi galinių pirkelės, kaip kitų esti spryskas ar čiukuro lentoje išpjauti arkliukai. Ir apsiprato sodiečiai su tuo rėksmu, ir ėmė manyti, jog taip ir reikia galinių pirkelei. Ir niekas jos nežiūrėjo. Tik kits kitam pasakojo, galinių mergiotės baigią „šulinį priverkti“.

Berniokai piemeniukai nebežinodami, ką čia daugiau beištaisius, susitardavo eiti „kvailių baidytų“. Baisu buvo net į tą šalį eiti, dar baisiau pro langelį, kaip pro vilko akį, vidun pasižiūrėti. Bet smalsumas priveikdavo, ir jie, visi užtirpę, stypčiodami gretindavos į pirkelę. Patys įsibailindami, imdavo pasienyje ūkti, nernėti, krapštytis, belstis. Viduje kildavo dar didesnis rėksmas, kol, piemenims apnikus langelius, bailė visiškai atimdavo žadą mergelėms. Abiem delnais iš šalių užsidėdami, piemens įsiveizdėdavo į vidų, kaip mergiotės sėdi, kaip pririštos, kaip susiteršusios, kaip bjauriai nešvariai mėlynos, kuone tokios pat kaip pirkelės sienos, kokios jų didelės akys, kuriomis žiūri teiraudamosi, kokios čia meškos ar žydai lenda pro langus, – ir šaltis kailį nukrato. Mergelių išgąstis ir baidytojams sukraipo veidelius, tad dar sykį kyštelėję kiek tik galėdami ilgesnį liežuvį, dar belstelėję kaip tik beišmanydami baisiau, sprunka atgal, ir jau gana esti žiūrėjimo ir baidymo visai savaitei, jei ne visam mėnesiui.

Ne, kas tuomet matė tas akeles, tas ir aštuonioms dešimtims metų praėjus jų nebeužmirš! Be anos trumpą laiką

švietusios degtukų dėžutės, pirkelėje švietė dar keturios taip pat skaisčiai žydros spilkos – mergiočių akys. Liga, nervų iš bailės gedimas, veidelių liesumas taip išplėtė tas akeles, jog žiūrint, rodės, nieko nebematei: nei kokia nosis, nei koks smakras, tik matei vienas akis it pelėdos kaktoje. Pasišiaušę kaltūnai darė jas dar panašesnes į pelėdą. Ir kaip tos akys sustingo iš baimės, taip jos ir pasiliko išplėstos ir kaip močios, nieko nebereiškiančios, stiklinės. Liko tas pats tik jų mėlynumas. Mergelių užgeso protelis; kitas apsigema kretinu, jos – pasidarė.

Ir ėjo metai. Galinių „kvailės" mergelės jau neberėkė, nes jau buvo „pilnas šulinys jų ašarų", nei kur beėjo. Galėjo vietoje išsėdėti kiaurą dieną, nors močia jų neberaišiojo. Nė ko beprašė. Paduos duonos gabalą – tuo matu praryja kaip šuo žarną ir vėl sėdi, aplink graibos. Ir taip lig keliolikos metų gyveno „galinių kvailės". Gal būtų ir kelias dešimtis pragyvenusios, kad nebūtų tėvų maitintojų nustojusios.

Buvo ruduo, pati kūlė. Kažin kas sugavo klojime paukštį ir dovanojo mažam ponaičiui. Tas baisiai džiaugėsi, visiems rodėsi ir paimti į rankas davinėjo, patsai katutes plodamas. Džiaugėsi ir jo tėveliai ponai. Tik prinešus paukštį galinei ir jai padavus, spurst paukštis iš rankų ir nulėkė. Ponaitis sukliko ir net apvirto iš rėksmo. Visi subruzdo raminti, žadėjo kitą paukštį, nieko nebegelbėjo. Senis ponas pasiuto.

– Rykščių! – sušuko. – Užplaksiu negyvai...

Ir šoko tijūnai rykščių. Vos gyva beužsirito galinė ant javų stuko ir ėmė iš ten pėdus mesti. O ausyse kūju mušė:

– Netesėsiu, nebetesėsiu... gana...

Atbėgo ir su rykštėmis.

– Gulk! – suriko.

Persižegnojo vargšė ir kadgi puls iš pat šelmens ant pliko pado, stačiai budeliams po kojų. Jie tvoti. Bet tuojau pajuto, jog paskutinioji. Liovėsi, pakėlė iš kraujo klano ir palaidojo dvaro kapuose.

Taip mergelės ir nebematė savo kankintojos močios, kuri pati kankine pabaigė amžių.

Tik tai matė vyras. Jis nieko nesakė, tik namo taip pat nebegrįžo. Pasvyrinėjo po laukus, keletą kartų pernakvojo ant žmonos kapo. Į darbus nebėjo. Niekas jo ir nebedrįso bekviesti. Trečią ar ketvirtą dieną ir jį rado nebegyvą ties kapais. Tad ir jį palaidojo šalia žmonos kankinės.

„Kvailės" liko vienos. Ir vėl ėmė rėkti, nes badas vidurius varžė. Viena kita sodietė iš pradžių mėtė jomdviem pro duris duonos. Kiti dar bailingiau ėmė vaikščioti pro šalį, kaip eidami pro kapą, kur gyvi palaidoti rėkia ir pagalbos šaukiasi. Būdavo dienų, kad ir niekas duonos neatnešdavo...

Ir rado abidvi „kvailes" ten pat asloje, kur keliolika metų prasėdėjo, nebegyvas. Ir niekas nežinojo, ar kartu abidvi numirė, ar ne ir ar ilgai dar gyvoji rėkė prie negyvosios.

Sodiečiai abidvi palaidojo savo kapinėse.

Klebonas dykai už jas varpais paskambino...

Visam gi sodžiui širdyje visam šimtui metų liko rakštis, kurios dabar nemėgsta krapštinėti...

Alijaušas nutilo. Tylėjo ir visi klausytojai, kas galvą panarinęs, kas į erdvę įsižiūrėjęs. Pasaka padarė neapsakomai sunkaus, nors ne visiems vienodo įspūdžio. Tokių pasakų tekdavo ne vieną kartą girdėti: klausytojai tebuvo pirmoji karta, kuri nebuvo savo kailiu patyrusi baudžiavos nežmoniškumų. Gal dėl to vaikams lengviau buvo iršti už savo tėvus ir pykti už tai, kad vieni žmonės buvo kitiems atiduodami kaip inventorius. Lažų skausmai tebebuvo tad gyvi tarp lažininkų vaikų, tebeklausančių gyvosios tradicijos.

Nenoromis lindo klausytojams ir palyginimas su dabartiniaisiais laikais. Anuolaik luomas luomui buvo atiduotas į nuosavybę, dabar tauta tautai, valstybė valstybei, Lietuva, Lenkija Rusijai ir Vokiai. Koks čia skirtumas? Vis tiek nėra laisvės. Dabar nebeplaka (dar ir plaka!) per kūną, užtat muša ir žeidžia pačią sielą. Katraip gi geriau? Dažnai bevelytumei žmogus dvidešimt penkis bizūnus neg jausmą bailės, kad tave seka ir ne šiandieną, tai rytoj suims, pasodins į kalėjimą, išsiųs į Rusiją – į tolimuosius, kaip Gintautą su draugais, arba į ne taip tolimus, vis dėlto svetimus kraštus.

Šitas sunkias mintis pirmasis pertraukė Niaura tėvas.

– Vis tai, kad nebuvo tais laikais tokių gerų įstatymų, kaip paskui kad buvo sudaryta, sakysime, kad ir tokių, kaip valsčiaus ūkio tvarkomieji, išėjus iš dvarystės[190]. Dvarininkas nebūtų galėjęs apleisti vieną kurį savo baudžiauninką. Jei visi lygiai dirbo, visi privalėjo lygiai turėti pajėgų dirbti, taigi inventoriaus ir duonos. Skyriuje apie N. pasakyta...

Niaurai atminimų negardumą jau buvo bepradedąs pakeisti gardumas, pasirodant savo išmanymą, kaip dera teisėtai ir teisingai gyventi; jau buvo bepradedąs įsileisti į giliuosius savo „zokanų" vandenis, turint tiek ir tokių klausytojų, – kaip šoko į tą balsą Niaura sūnus ir viską sudarkė. Dabar tik visi pasergėjo, koks Jokūbėlis buvo baisus savo virpančiom rūstybe lūpom.

– Įstatymai! Įstatymų toli gražu negana! Reikia dar, kad kas jais eitų ir kitus verstų eiti. O kai nėra nei tų, nei tų, tai ar patys įstatymai pasišiaus? Sakyk, dėde Alijaušai, kodėl anais laikais, kai tiek daug kruvinų skriaudų buvo pritiriama, niekas nesišaukė, jei ir ne įstatymų, kurių gerų gal ir iš tikro nebuvo, tai bent prieštarautojų iš savo tarpo. Kodėl Lietuvoje nebuvo, sakysime, tokių keršytojų kaip Ukrainoje sičininkai kazokai?[191] Lenkų dvarininkai jiems brangiai atsimokėjo. Nejaugi pas mus buvo ne tik kūną, ir pačią liaudies sielą užkapoję? Kodėl niekas nesakė: šitaip negalima, tai nežmoniška?

Alijaušas iš pradžių klausė jauno studento tirados gerokai nustebęs. Tačiau juo daugiau klausė, juo akys darėsi gudresnės, nors neapsakomai neramios. Visas jo veidas reiškė: „Suprantu ir visiškai gerai suprantu, sūneli, ir bijau, ak, kaip bijau, jei tai teisybė..." Taigi ir atsakinėti ėmė jau nebe taip sklandžiai, lyg tyčia trumpindamas savo pasakas, lyg pirmą kartą jam nebe tie atminimai ėmė rūpėti, tik kažin kas kitas.

– Kur nebus buvę, Jokūbėli! Aš pats daug metų vaikščiojau tavo tėvelio parodomais takais: ieškojau teisybės įstatymuose ar teisingų įstatymų. Dukart buvau pėsčias nužingsniavęs į patį Petrapilį, visokius departamentus neraminęs, visokias komisijas ant savo pono galvos kvietęs. Ag klausė. Tik kas?

Atvažiuos, būdavo, komisija, „tirs" mūsų, mužikų, bylą per visą savaitę – už dvarininko stalo, kur butelių kaip beržynas stovėjo, ir išvažiuoja. Imi skųstis ant pačios komisijos, pakyrėji visiems. Ir štai aš gavau už neramybės kėlimą areštantų ratas, o mūsų dvarininkai – tiktai inventorines knygeles[192]. Geros jos buvo kaip ir kiti įstatymai, kad būtų griežtai buvę pildoma. Jei jos ir nelengvino baudžiauninko buities, tai bent leido laiku žinoti, ko ir kiek bus iš jo dvarui paimta. Tik jos nebuvo griežtai pildomos. Jos tekalbėjo apie darbus ir činšus, o apie baudžiauninko „žmonišką" kaip kitų sielą nieko nesakė.

Pradėdamas naują savo pasaką, Alijaušas visas pakrutėjo, lyg jam ūmai būtų pasidarę nebepavirku žemėje sėdėti, nurimęs įbedė akis į Aleksį ir Jokūbą ir jau visą laiką nebenuleido jų. Iš pradžių jauni vyrai drąsiai, pilnu pasitikėjimu žiūrėjo jam į akis. Tačiau juo tęsės pasaka, juo abudu kaito raudo, pagaliau ir visai akių nebekėlė į pasakotoją.

– Drauge su manim vargo vargą du kaimynu, šiaulyčiu ar telšiečiu, gerai nebeatamenu, Girdvainis ir Šalkus. Abudu jaunu baudžiauninku, abudu be galo greitu, linksmu ir tokios geros širdies, kaip judu štai... Rodės, nė musės neužmuštų, o buvo nukovę savo poną. Ir buvęs gi niekšas tasai jų dvarininkas, Žūrauskas ne Žūrauskas, taip pat gerai nebeatamenu: išsigimėlis ir girtuoklis. Miegodavęs dieną. Keldavęsis penktoje vakaro ir imdavęs dūkti po laukus. Mėgiamasis jo prasiblaivinimas buvęs savo ranka bizūnu kapoti visus darbininkus, pradėjus nuo pirmojo, visai nežiūrint kaltumo, tik kad taip jam gerai buvę. Per visą naktį paskui gerdavęs, per visą dieną miegodavęs, ir taip vėl iš pradžios. Pasidarę tiesiog nebepakenčiama gyventi. Išėję Girdvainis su Šalkum į prievakarę pamedžioti, patykoję pamiškėje grįžtantį iš muštynių ir nušovę. Paskui užtvenkę upeliūkštį, iškasę vagoje duobę, palaidoję negyvėlį ir vėl paleidę vandenį viršum tekėti. Taip ir pražuvęs dvarininkas. Ilgai plakę visus dvariškius ir apylinkę, daug sukruvinę, kai ką ir užplakę, kliuvę ir kaltininkam, tik neprisidavę. Ir palengvėję žmonėms gyventi, palinksmėję nabagai. Taip praėję bent dveitas metų. Vieną kartą susirinkusi

jaunuomenė į karčemą pašokti. Įsigėrusi, įsilinksminusi ir ėmusi garbinti nežinomuosius geradarius, kurie visą apylinkę paleido nuo kraugerio siaubūno. Ir pasigyrę ragavę draugai – tai jie padarę. Džiaugsmas džiaugsmu – garsas garsu. Neilgai betrukus, iš karčemos gandas pasiekė ir tuos, kuriems tai rūpėjo žinoti. Na, ir buvo Girdvainis ir Šalkus mano „draugai" Orenburgo gubernijoje – pataisomuosiuose būriuose...

Alijaušas visa tai sakė rečiuodamas, kai kur paspausdamas, kai kur pakeldamas balsą. Ir su kiekviena balso atamaina abudu studentu lyg gaužės. Baigdamas pasaką, Alijaušas siekė Aleksiuko neva dar kartą paglostyti per galvelę, pasilenkė į jį ir šnibžtelėjo:

– Tai judu?..

– Ne. Tik mudu žinova, kas... – nepakeldamas galvos, atšnibždėjo Aleksys.

Pasaka apie išgamą dvarininką nebuvo pramanyta, ją senelis kartkarčiais ir pirmiau yra pasakojęs. Vis dėlto šiais laikais susirinkusiai jaunuomenei ji pasirodė alegoriška ir kaip tik dabarčiui taikoma.

Po žilvičiu pradėjo ūžti kaip avilyje. Sušneko subuvo visi kausytojai.

– Ne mažesnės padėkos būtų verti ir mūsiškiai „Girdvainis su Šalkum", kurie pirma snukį sudaužė Vagėjui, o paskui ir pribaigė jį. Kas gi daugiau, kad ne jie? Taip visas miestelis dabar kaip į bubiną muša. Tik vis dar nežino, kas buvo tuodu bernaičiu, kuriuodu antstoliui tiek daug gėdos viešai padarė. Be reikalo pribaigė: Vagėjas vis tiek nebebūt likęs ne tik pas mus, bet ir iš viso policijoje. Su tokia dėme nebepatarnaujama; ji nuseka ir į Sibiriją ar net į Mandžiūriją. Tik ką gi, vyrai, mes darytume, jei policijai galų gale pasisektų tuos mūsų Girdvainius ir Šalkus susekti?

Tai buvo tikroji tema šio Bičiuolių mitingo, tikslas, dėl kurio, tiesą pasakius, jie buvo sušaukti: išklausytų, ką yra organizacijos nutarusios Įvodų aikštelėje. Jau buvo susirinkimui savaime paaiškėję, jog, turint ir gerus įstatymus, reikia abiem akim žiūrėti, kad jie būtų vykinami. Aišku tad, jog patys žmonės turi

dalyvauti įstatymų leidime, bent jų sumanyme, ir žmonės turi reikalauti, kad jiems atsakytų tie, kurie daboja įstatymų vykinimo. Mitingo gi pabaigtų studentai ketino svečius išsivesti kur į laukus, toliau nuo nereikalingų klausytojų, ir ten juos prisiekdinti. Jau buvo ir besikelią, tik ūmai pasigirdo aštrus švilpos čirškimas ir ūmai dvylika maskolių apsupo gurguolę po žilvičiu. Belermuodami, besigindami, besikarščiuodami nė nepasergėjo, kaip prie pat kiemo sustojo trys vežimai su 12 policistų.

– A, mitingas! Uždraustas susirinkimas! To tik betrūko... Gerai, tai bent kartu, – riktelėjo vadas.

– Aleksys Aniūpro sūnus Taučius kurs jūsų?

– Aš esmi, – atsakė Aleksys, visas išbalęs.

– Jokūbas Jokūbo sūnus Niaura?

– Aš esmi, – atsakė ir jis paniurėlio balsu.

– V kandaly ich![193]

Studentus nutvėrė bent po tris, nors jie nė nemanė priešintis. Iš kažin kur tarkštelėjo gelžys ir vienoje akimirkoje gelžiniai pančiai atsirado ant abiejų studentų rankų.

– Ach! – sukliko Marytė, kurios niekas nė nepasergėjo ateinant į vyrus.

– Tokių teisių nėra, kad iš vieno žodžio žmones rakinėtų. Kas gi? Ar jie vagys ar žmogžudžiai? – puolė studentų ginti Niaura tėvas.

– Taip. Jie užmušė antstolį Mitrofaną Stepanovičių Aggejevą, – akiplėšiškai atšovė policistų vadas.

Kad būtų perkūnas spyręs į tarpą susirinkusių, nebūtų jų taip išgąsdinęs, kaip šita žinia. Visi tapo be žado, kaip bestovį, visai apkvailę.

– Meluojate, tai neteisybė! – kuone kartu riktelėjo abudu sukaustytu.

– Pamatysime, pamatysime, – burbėjo užsispyrėlis policistas.

– Taigi tada ir sukaustysite, kai pamatysite. O dabar turite juos paleisti. Jie nebėgs, – nuostabiai drąsiai įsikišo pats nedrąsusis Kaušpadas.

Paskui jį įsisiūbavo ir visi nečioniškiai. Jie ankšta siena apstojo surakintuosius šaukdami, kad nuimtų nuo jų pančius, kitaip jų neduosią išsivežti.

– A, bunt? Viazat ich![194] – sukomandavo vyresnysis. Ir policeiskiai nutvėrė katras po vieną. Šalin atšokus mažiesiems: Marytei, Sauliukui, Laurukui, paliko ringyje Iešmantų gimnazistai, Narviliuku du, tai keturi, trys bernai: Kaušpadas, Sudaras ir Bekintis, ir du pusberniu: Neniškis ir Vilbasis. Kai tuodu pusberniu daugiausiai spurdėjo ir žvygavo, vyresnieji ėmė nesiduoti. Kaušpadas taip ūmai pasisuko, jog rusas, kurs buvo jo nusitvėręs, padrioskė aukštininkas ir net kojas pakėlė. Kaušpadas tokiuo ešeriu pasipūtė šalin pašokėjęs, jog nė vienas policistas skyrium nebedrįso į jį kibti, kol vienas neapėjo iš užpakalio ir, griebęs už pečių, jį patį padrioskėjo aukštininką.

Į tą sceną iš kluono pargrįžo senelis Aniūpras Taučius ir nei gyvas, nei numiręs silpnučiu balsu, kurs jam buvo gale gerklės sustojęs, paklausė:

– Tai ką gi jūs čia darote? Juk tai mano svečiai...

Bet gudai nieko nebeklausė, tik ėmė surašinėti surištuosius ir kitus čia rastuosius. Paskui išskyrė visus svetimuosius, ne to sodžiaus žmones, ir sukomandavo jiems: marš! Tarkštelėjo studentų pančiai, ir visas būrys be kepurių žingtelėjo iš kiemo.

Kilo klyksmas Taučių ir Niaurų moterų, kurios jau buvo pajutusios negerovę. Tik Alijaušas, vis taip pat kelius pasistatęs ir rankas už jų susinėręs, tebesėdėjo žemėje galvą nuleidęs. Jo nė nepasergėjo tame sumišime.

Netikėtai iš liekančių išsinėrė Marytė, visa raudona, bet ne apsiverkusi, ir atkakliai tarė:

– Nepalikite ir manęs: aš taip pat buvau Taučių viešnia, drauge viešėjau su jaunimu ir tokia pat esu „kaltininkė“ kaip ir jie.

Gudas nustebo. Ūmai papyko ir pastūmėjo ją į būrį tardamas:

– Nu, i prekrasno, stupaite![195]

Ir išėjo į santvarą: Jokūbas Niaura, Aleksys Taučius, prispausdamu savo pančius prie krūtinės, kad netarškėtų, trys

Iešmančiukai, trys Narviliukai, nes ir Sauliuko su Lauruku nepaliko, penki nečioniškių bernai ir Marytė Šešiavilkiotė. Viso: keturiolika žmonių.

Ir tuščia tuščia paliko Denionyse lyg nabaštiką išlydėjus. Nustėrę, nebegyvi lyg mumijos liko liekantieji, ir visų širdys šoko sprogo noru pasivyti vedamuosius santvare ir, kaip ir Marytė padarė, šūktelėti: „Imkite ir mus: mes tokie pat „kaltininkai", drauge ir kęsti bus mums lengviau už tai, kad mes – lietuviai!"

Tai buvo pats sutirštėjimas oro prieš aldrą[196], kuri sparčiu viesulu atūžė, tratėdama nelaimingojo karo griausmais Mandžiūrijoje.

Apie tai trečiojoje knygoje.

EPILOGAS

ALAUŠO VARPAS

Vilniaus bokšto duktė, Siaurimaučiaus paminklas, aštuonkertė varpinė paalaušėj stovi, lengvai stiepias aukštyn marmurinė balta lyg mergelė, iš patalo kilus[197].

Alaušas – bendravardis tolimojo kaimyno, kurs, daug vietos ir pajėgų gavęs, tyvuliuoja ramiai, didžiu nešas, senai jau užmiršęs smiltynų brolelį[198].

Lyg bajoras didus, iš mažikų išėjęs, ežers ežero nebepažįsta. Tik kas šiam Alaušui, kad jis meilus, ramus kaip kaktoj ašarota akelė!

Kam jam plotis, vanduo, kad netrauktų int sau apylinkės mielų kalnelių, kad bažnyčia klevuos, kad varpinė stati iš Kalviniškio jin nežiūrėtųs?

Smalsiai žiūr apačion ir domėjas išvyst, ar bėr Varpas, prieš amžius nuskendęs, kad skambėjo skurdžiai ir kad gaudė ryškiai: „Vyručiai, nemeskit senovės!"

Ką jūs girdit, mada, nors ją pats Radvila, ant antro kalnelio prisgaužęs, teiktų jums palapčiom, paviliotų kalbom ar stačiai galybe primestų.

Rymas saugo tiesų, jis – lopšys krikščionių, Ryme dygo ir augo tikyba. Gi Kalvinas – mada, ji praeis, nors dabar kunigaikščiai galingi užstoja[199].

Tvirta tai, kas yra dėta ranka šventa ant uolos nejudamoj vietoj. Gi smėlys, nors judrus, nors tau akį apdums, vis paliks – ne pamatan dėti.

Dvi kaimyni kalvi, gretimai sukaupti, ne draugės, ne seserys buvo; tame pat Alauše sėmės tyro vandens ne praustis, tik purkštis į veidus.

Kunigaikštis – didus, jo galybė smarki, šviečia turtais ir garbe jo rūmai. Tiktai jam nenulenkt pilksermėgių žmonių ir juos šaukiančių Varpo balsų.

Ponas rūstus, didus, žaibus mėto akim: kas čia drįsta jam prieštarauti? Gi – dailė, nors kauni, nors beginklė, viena statos priešais visokioms galybėms.

– Nu, su ta pajėga apsidirbt nesunku! – Ir liepė nugriauti bažnyčią, liepė Varpą įmest sietuvon kur giliau, kur Alaušas duburką išskalavo.

Ir nupliko kalva, nebskambėjo varpai, žmoneles šaukdami, kad budėtų. O nerimsta Radvila ir jo dukra skaisti: jie balsą tebgirdi skenduonies.

Nakties dvylikta stos, senas laikrodis muš neramiąją baisią valandą, skurdžiai nams atsilieps Varpo gūdžiu balsu: „Vyručiai, nemeskit senovės!"

Ir pajuto visi – Varpas gyvas tebėr, nors Alaušo kaps jį prarijo. Dailės balsas nemarus – jį per amžius girdės, kas sąžinę jautrią tebturi.

Neberimsta Radvila, verkia naktį duktė, o žmonės tebėra kaip buvę. Neįveikt mums sielos, kuri tiesą pamėgs, kur dailę pamėgs ir senovę!

Kas gražu, atsilieps, kas teisinga, nemirs, nors vandenim, kalnais apklotum. Tesižinai gi tie, kas nejaučia madų, nesupranta mūs obalsių skardžių!

Nebėra Radvilų. Svėdasai vėl tušti: nupliko ir antra kalvelė. Virto rūmai stipri, nyko dvaro gauja ir galingų bajorų gentkartė.

Nugalėjo anas Varpo balsas skurdus, iš Alaušo kildams gilybių ar tos gelmės, kuri žmogaus sieloj jautrioj ir sąžinės balsu vadinas.

Vietoj dvaro plataus žmonės tiesė kapus ir atmintį brėžė iš gyvųjų to, kurs vertė savus nebejausti savęs, nebevertinti savo senovės.

O kur buvo seniau bažnytėlė sena, vėl šventykla didžiulė atgijo. Atsirado gražus iš jautriųjų širdžių bokštas Varpui skenduoniui priimti.

Gyvas Varpas senai nebegaudžia gūdžiai dėl senovės tikybos paminklų. Visgi liptų aukštyn, visgi gaustų ore: „Nepamirškit ir kita, kas brangu!"

Tiesia ruožą skersai ežerėlio ramaus kas naktelę, kas mėnesieną, kad matytų visi liūdną taką aną, kuriuo budeliai vežė jį skandintų.

– Sekit šituo taku, traukit man iš maurų: aš jums vėlei kaip pirma tarnausiu: neraminsiu širdis. Gūdu tam, kas supras, kurlink tiesias tas ruožas skaistusis.

Tik kur tas neramus, slaptį žinąs žmogus, kurs tuo ruožu susektų skenduonį, kurio širdis jautri, bevažiuojant skersai, pasakytų: štai šič jis tebguli!

Buvo vienas toksai, kurs nerimo naktim dėl paslapties dviejų kalvelių. Kasė rūsius Radvilų, griovė pamatus jų ir – rado auksinę grandinę.

Ir suprato jisai jam tai esant ženklan, kad jis vietą skenduonies atspės, kad grandinė graži Radvilaičios nuožmios, lydėjusios Varpą skandinti.

Laukė jis nekantriai mėnesienos nakties, kad vidunaktis stos glūdumoje. Šoko valtin viens pats, yrės sparčiai taku, kol pasiekė patį duburką.

Šoko jis sietuvon, pasinėrė dugnan, užsinėręs ant kaklo grandinę. Griebė rankom mauran ir – užkliuvo ąsos... O, džiaugsmo – tai jis bus užtikęs!

Tik kaip kelt iš vandens šimtą pūdų svaros be prietaisų, šniūrų ir valčių? O iškilsi viršun, nebpataikysi vėl gelmėje už ąsos nusitverti.

Ne, nebkils jis aukštyn, neišpildęs, kas liepta! Tai prisrišo grandine prie Varpo. Traukit, vyrai, dabar, jei kam rūpi draugai, tik kartu – ir Varpą skenduonį!

Miega žmonės giliai ir sapnuoja saldžiai, kaip iškils jų žadintojas Varpas. Tik nežino, kad ten dabar du skenduoniu saugo amžių paslaptį keistą...

Vilniuje,
1920 m. vasario mėn. 10 d.

PAAIŠKINIMAI

BIBLIOGRAFINĖS PASTABOS

„Pragiedrulius", rašytus 1916–1920 m., Vaižgantas paskelbė trimis knygomis: *Vaižganto Pragiedruliai. Vaizdai kovos del kultūros, 1 kn. 1 d. – Vilnius, 1918; 1 kn. 2 d. – Vilnius, 1918; 2 kn. Vaduvų kraštas. – Vilnius, 1920.* Juos pakartojo 1926 m. išėjusių savo Raštų VII (šis tomas išleistas dar ir su 1923 m. data), VIII ir IX tomuose, šiek tiek paredagavęs pirmojo leidimo kalbą, rašybą ir esmingai pertvarkęs trečiąją dalį („Vaduvų kraštą"), nemaža ką iš jos išimdamas ir nemaža kuo papildydamas (žr. *Vaitiekūnienė A.* Vaižgantas. – V., 1982. – P. 140–142). Antrasis „Pragiedrulių" leidimas liko paskutiniuoju autoriniu jų leidimu ir yra autentiškiausio teksto šaltinis tolesniems šio veikalo kartojimams.

Po Vaižganto mirties ligi šiol pasirodė keturi „Pragiedrulių" leidimai – trečiasis, ketvirtasis, penktasis ir šeštasis.

Trečiasis leidimas išėjo 1942 m. Kaune. Jį išleido Valstybinė leidykla, parengė B. Babrauskas ir H. Radauskas. Leidinyje yra glausta pratarmė („Redaktoriaus žodis"), retesnių žodžių aiškinimai (išnašose), frazių kitomis kalbomis vertimai. Tekstas smarkokai redaguotas: bendrinės kalbos žodžiais bei formomis keista leksinės ir sintaksinės svetimybės, tarminė morfologija. Trečiojo leidimo „Pragiedruliai" – keturtomiai. Ketvirtu tomu eina prie jų prijungtas romanas „Šeimos vėžiai".

Ketvirtąjį leidimą 1948 m. išleido Vokietijoje (Kasselyje – Mattenberge) veikusi iš Lietuvos 1944 m. pasitraukusių lietuvių leidykla „Aistia". Leidinys turi įvadinį A. Merkelio straipsnį („Vaižgantas ir jo Pragiedruliai"), antrajame jo tome („Gondingos krašto" antrojoje dalyje) išnašose pateikta žodžių bei realijų aiškinimų. Struktūra ir kalbos bei stiliaus autentiškumu šis tritomis leidinys tolygus antrajam „Pragiedrulių" leidimui.

Du paskutinius kartus „Pragiedruliai" pasirodė 1969 ir 1989 m. Vilniuje. Juos išleido „Vagos" leidykla. Pirmasis dviejų, antrasis – vieno tomo. Prie

pirmojo (redaktorius A. Žirgulys) pridėta leidinį palydintys A. Venclovos ir A. Vaitiekūnienės straipsniai, prie antrojo (redaktorius J. Pilypaitis) – platoki teksto paaiškinimai ir žodynėlis. Abiejų leidimų pagrindas – antrasis „Pragiedrulių" leidimas.

Šiuose Raštuose dedami „Pragiedruliai" paimti iš antrojo leidimo. Paaiškinimams panaudota J. Pilypaičio rašyti teksto komentarai 1989 m. „Pragiedrulių" leidime.

TEKSTO KOMENTARAI

1 *„Zapadnikai"* (rus. *западники*) – XIX a. visuomeninės srovės atstovai, orientavę Rusiją į vakarietišką raidos kelią; Vaižgantas šiuo žodžiu ironiškai vadina Rusijos imperijos vakariniam pakraščiui priklausiusių lietuviškų gubernijų rusų valdininkus, vykdžiusius kolonizacinę rusinimo politiką.

2 „Vilniaus miesto žali bromai" – Tado Kosciuškos sukilimo laikų daina.

3 *kaip Dobčinskį nuo Bobčinskio* – Dobčinskis ir Bobčinskis – rusų rašytojo Nikolajaus Gogolio (1809–1852) komedijos „Revizorius" veikėjai.

4 *„kniaź Saffandułło z Saffandułłów"* (lenk. *safanduła* – kvaiša) – kunigaikštis Kvaiša iš Kvaišų.

5 *Esu lenkų įsitikinimo, nors lietuvių gimimo* – perfrazuota lotyniška formulė (sum gente lituanus, natione polonus), kuria sulenkėję Lietuvos bajorai nusakė savo tautybę.

6 *Olgierd kniaź Świestowicz...* (lenk.) – Kvaišų herbo kunigaikštis Algirdas Sviestavičius, Santeklių su apylinkėmis paveldėtojas.

7 *„Belle et grande dame"* (pranc.) – graži ir kilminga dama.

8 *didžiojo „Historya Narodu Litewskiego" rašytojo* – Teodoro Narbuto (1784–1864) devyntomės „Lietuvių tautos istorijos" (1835–1841) originalus pavadinimas „Dzieje Narodu Litewskiego".

9 *Mane, tekkel, ufarsin* – (aram. *meneh, tekel u pharsin*) – suskaičiuota, pasverta ir padalyta; žodžiai, pagal ST, paslaptingos rankos užrašyti ant Babilono karaliaus Baltazaro rūmų sienos ir reiškę greitą jo valstybės žūtį.

10 *galingas, turtingas, įtakingas batvinis* – batvinis (lenk. *boćwina*) – lietuvio pravardė H. Sienkiewicziaus romanuose „Ugnimi ir kalaviju" (1884) ir „Tvanas (1886).

11 *„otchožije promisli"* (rus.) – išvyktiniai verslai.

12 *ezelinės vilnos* – galbūt tai Estijos Ezelio (Saremos) saloje augintų avių vilna.

13 *kaip anų kunigaikščio Radvilos šunų* – minimas greičiausiai kuris nors iš Radvilų, valdžiusių Taujėnų dvarą, kur dar prieš I pasaulinį karą buvo laikomas didelis medžioklės šunų šunynas.

14 *Alufku pabrestyt* (žarg.) – pieštuką padrožti.

[15] *gali antru Antokolskiu tapti* – Markas Antokolskis (1843–1902) – rusų skulptorius; sukūrė skulptūrinių portretų, paminklų; autorius Jekaterinai II Vilniuje 1901 m. pastatyto ir 1915 m. demontuoto paminklo.

[16] *lazzaronų* (it.) – skurdeivų, elgetų.

[17] *oblomovynių išnaikinimas* – plg. rusų rašytojo Ivano Gončiarovo (1812–1891) romano „Oblomovas" pagrindinį veikėją Oblomovą, socialinį ir psichologinį tipą, simbolizuojantį apatiją, tingumą, neveiklumą.

[18] *ekonomiją ar šaltinį* – šaltinis – turima galvoje istorinė realija (administraciškai susijusių palivarkų grupė), kuri lietuvių istoriografijoje vadinama lenkų termino *klucz* vertiniu *raktas*; ją pavadindamas *šaltiniu*, Vaižgantas, matyt, supainiojo lenk. *klucz* su rus. *ключ*, turinčiu *šaltinio* reikšmę, kurios lenk. *klucz* neturi.

[19] *Pulavų ūkio instituto* – Pulavai (Puławy) – miestas Lenkijoje, Lublino vaivadijoje; žemės ūkio ir miškininkystės institutas jame veikė nuo 1869 m.

[20] *alter ego* (lot.) – antrininkų.

[21] *apie Marso kanalizaciją* – turimi galvoje vadinamieji Marso kanalai, kurių įspūdis kilo italų astronomui Dž. Skiapareliui (G. Schiaparelli), 1877 m. atradusiam šios planetos slėnius ir sprūdžius; po to atradimo ilgai manyta, jog Marse gyvenama ar gyventa protingų būtybių.

[22] *Galvano srovė* – gydymui naudojama žemos įtampos elektros srovė; Galvanas (L. Galvani, 1737–1798) – italų fiziologas, atradęs elektros srovę gyvūnų audiniuose.

[23] *„z dziedziczki... z przyległościami..."* (lenk.) – iš Santeklių su apylinkėmis ir bjauriąja Varlyne paveldėtojos.

[24] *Slavutos guba* – guba – apsiaustas be rankovių; greičiausiai tai Slavutos miesto (Ukraina), kur nuo 1818 m. veikė vilnonių audinių fabrikas, audiniai.

[25] *„pan z panów Świestowicz herbu Saffandułło"* (lenk.) – Kvaišų herbo ponų ponas Sviestavičius.

[26] *Vilniaus žydų tramvajaus* – arklinis tramvajus, jungęs miesto centrą su Antakalniu, Užupiu ir geležinkelio stotimi, Vilniuje veikė 1893–1915 m.; priklausė Rusijos arklinių tramvajų bendrovei.

[27] *„pańskie ostatki – dostatki"* (lenk.) – ponų užgavėnės – perteklius.

[28] *„sans-soucie"* (pranc.) – žmogus be rūpesčių.

[29] *„tutejszy"* (lenk.) – čionykštis, savas.

[30] *Jerichono trimita* – galingu balsu; užuomina į Šv. Raštą (ST, Još), kur pasakojama, kaip iš Egipto nelaisvės grįžę izraelitai užėmė Jericho miestą, galingais trimitų garsais sugriovę jo sienas.

[31] *„Šaltinis", „Broma"* ir *„Juozapinės"* – turima galvoje maldų ir religinės didaktikos leidiniai: XIX a. II pusėje dažnai perspausdinėta maldaknygė „Aukso altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų"; M. Olševskio „Broma atverta ing viečnastį" (1753), iki XIX a. vidurio susilaukusi 18 leidimų; šv. Juozapo, Marijos sužadėtinio ir Jėzaus globėjo, temos spaudiniai („Malda prie šv. Juozapo" ir kt.).

[32] *Gogolio Sobakevičiaus daiktai* – Sobakevičius – N. Gogolio romano „Mirusios sielos" veikėjas.

[33] *zdrów, zdrów!* (lenk.) – sveikas, sveikas; žodžiai, sakomi suprunkštusiam arkliui.

[34] *žargoniškai rašytą* – rašytą jidiš kalba, susidariusia XII–XIII a. iš vokiečių aukštaičių tarmės ir hebrajų kalbos elementų.

[35] *jūsų Nochumas negalėtų gyventi* – greičiausiai tai Babilonijos karalius Nabuchodonosaras, apie kurio galybę ir turtus kalbma ST Danielio pranašystės knygoje.

[36] *kaip Juozapui Aigipte teko taip aukštai palypėti* – aliuzija į Šv. Raštą; plg. ST (Pr 22, 17) pasakymą: „Ir matė sapne kopėčias, stovinčias ant žemės, o jų viršų siekiant dangų".

[37] *įvykusį senovinį palaiminimą: kaip jūrmalos smiltelių* – ST minties parafrazė (Pr 22, 17).

[38] *Be Talmudo ir Biblijos* – žydams Biblija – ST knygos (be krikščionių laikomų nekanoninėmis); Talmudas (hebr. *talmud* – mokslas) – judėjų tikėjimo, teisės, moralės normų rinkinys.

[39] Petras Kriaučiūnas (1850–1916) – pedagogas, teisininkas, lietuvių kalbos, etninės kultūros tyrinėtojas, rusų, vokiečių poezijos vertėjas; nešiojo didžiulę, žydams ir sentikiams būdingą barzdą.

[40] *Guten Morgen, guten Abend, Herr Doktor!* (vok.) - labas rytas, labas vakaras, pone daktare.

[41] *wie geht's, Herr Doktor? Was neues?* (vok.) – kaip sekasi, pone daktare? Kas nauja?

[42] *Danke schön, ganz gut!* (vok.) – ačiū, neblogai.

[43] *„auf das grosse Wasser"* (vok.) – į didžiuosius vandenis.

[44] *nekentė Rusų ir Rumunų monarchizmo...* – kalbama apie Rusijoje ir Rumunijoje žydams taikytą suvaržymą pasirinkti gyvenamąją vietą; iki XVIII a. vidurio Rusijos imperijoje jiems iš viso nebuvo leidžiama gyventi, o po to tik pietų Ukrainoje ir prisijungtose Lenkijos ir Lietuvos žemėse.

[45] *didįjį auksinį pinigą* – 15 rb. vertės auksinę monetą, į apyvartą išleistą 1897 m.

[46] *„krūge"* (vok. *Krug*) – smuklėje.

[47] *„Barzdoti vyrai iš už jūros"* – L. Rėzos rinkinyje „Dainos" (1825) paskelbtos vestuvių dainos „Iškada darželyj" eilučių parafrazė.

[48] *mein Gott* (vok.) – mano Dieve.

[49] Otto von Mauderodė (1852–1909) – Tilžės spaustuvininkas; 1881 m. įkurtoje jo spaustuvėje buvo išspausdinta daug lietuviškų knygų, spausdinamas „Varpas", „Ūkininkas", „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga".

[50] *„buldogas"* – stambaus kalibro trumpavamzdis revolveris.

[51] *„vorwaerts!"* (vok.) – į priekį.

[52] *„Znočijas"* (rus.) – reiškia.

[53] *„vaisko"* (rus.) – kariuomenės.

[54] *gyvulinio magnetizmo vilnys* – galvoje turima šveicarų gydytojo F. Mesmerio (1734–1815) teorija, pagal kurią gyvių organizme glūdinti paslaptinga jėga, galinti daryti poveikį kitam organizmui.

[55] *Markonio... bevielis telegrafas* – italų fiziko G. Markonio (Guglielmo Marconi, 1874–1937) išrasta ir 1895 m. sėkmingai išbandyta aparatūra radijo signalams pasiųsti ir priimti.

[56] *dzika maść* (lenk.) – neaiški spalva.

[57] *„kramolų"* (rus.) – sąmokslų.

[58] *„kazionojo"* (rus.) – valdiško.

[59] *Gewalt! Karaul! Ratujcie!* (vok., rus., lenk.) – aliarmas, pagalbon, gelbėkite!

[60] *lieber Gott* (vok.) – mielasis Dieve.

[61] *į junkerius... iš realinės mokyklos* – junkeriai – karo mokyklos kursantai; realinė mokykla – gimnazija, kur svarbiausi dėstomieji dalykai buvo gamtos ir tikslieji mokslai bei gyvosios kalbos.

[62] *kaip Mickevičius... kol nebuvo ištremtas* – aliuzija į A. Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas" pirmąsias eilutes: „Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą! / Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato, / Kas jau tavęs neteko" (V. Mykolaičio-Putino vertimas).

[63] *pragarinių mašinų* – sprogstamų užtaisų su laikrodžio mechanizmu; jais „Pragiedruliuose" vaizduojamais laikais Europoje buvo įvykdyta nemaža politinių atentatų.

[64] *Kaip šv. Laurynas, gyvas deginamas* – pagal hagiografų raštus, šv. Laurynas buvo popiežiaus Siksto II (III a.) diakonas, nukankintas Romoje; jo gyvenimą ir mirtį vaizdžiai aprašė M. Valančius savo knygoje „Žyvatai šventųjų" (1858).

[65] *dikasterijos* (gr.) – teismo įstaigos.

[66] *„predjavleno"* (rus.) – pateikta.

[67] *„poniatyje"* (rus.) – kviestiniai.

[68] *i slava Bogu* (rus.) – ir garbė Dievui.

[69] *„okraincams"* (rus. *okraina* – pakraštys, pasienis) – okraincai – rusų administracijos valdininkai, nerusiškuose imperijos pakraščiuose vykdę kolonijinę politiką.

[70] Ilja Mečnikovas (1845–1916) – rusų biologas, infekcinių ligų epidemiologijos ir imuniteto tyrinėtojas.

[71] *Jakie drzewo, taka kora...* (lenk.) – koks medis, tokia žievė, kokia motina, tokia duktė.

[72] *živo* (rus.) – greitai, vikriai.

[73] *voras karamora* – nuodingas voras karakurtas (?).

[74] *„savizdralas"* (lenk. *sowizdrzał*) – padauža, išdykėlis.

[75] *„desincioras"* (lenk. *dziesięcioro* – dekalogas, dešimt Dievo įsakymų) – pakabinama spintelė knygoms, visų pirma religinėms, laikyti.

[76] *Olechnavičiaus „Pasakas ir pritikimus"* – Kajetono Aleknavičiaus (1804–1874) eilių knygą „Pasakos, pritikmai, veselios ir giesmės" (1861).

[77] *Olšausko „Bromą, vedančią į dangų"* – žr. 31 paaiškinimą.

[78] *Aleknos balabaikos ar Valančiaus pamėgdžiojimai* – turima galvoje K. Aleknavičiaus „Pasakos, pritikimai, veselios ir giesmės" ir, matyt, M. Valančiaus „Vaikų knygelės" bei „Paaugusių žmonių knygelės" pasakojimai.

[79] *Ivinskio „Genovaitė", dveitas jo „Kalendorių"... Juzumo „Dzidaras artojas"* – L. Ivinskio (1810–1881) versta vokiečių didaktinė apysaka „Genovaitė" pasirodė 1858 m., vėliau susilaukė dar keleto leidimų; jo kalendoriai su pertraukomis leisti 1846–1878 m.; V. Juzumo (1819–1901) „Šventas Izidorius artojas" išėjo 1854 m.

[80] *Vilniaus Savičiaus ligoninėje* – tai ligoninė Bokšto gatvėje; vadinta jai pastatus 1747 m. dovanojusio J. Savičiaus vardu, tvarkyta vienuolių gailestingųjų seserų.

[81] *„Adinoi, Barach-Adinoi"* (hebr.) – Dieve, šventasis Dieve.

[82] *jaunų „skripcionų"* – jaunuolių, įrašytų į šauktinių kariuomenėn sąrašus.

[83] *dailininko Stabrausko* – Kazimieras Stabrauskas (Stabrowskis, 1869–1929), lenkų tapytojas; 1907–1912 m. dalyvavo lietuvių dailės parodose; tapė portretus, peizažus, fantastines simbolines figūras, viena iš kurių yra „Karalaitės magiško kristalo" portretas.

[84] *Žemaičių kunigaikštijoje* – Žemaitijos seniūnija, LDK administracinis vienetas 1411–1795 m., nuo XV a. vidurio buvo vadinama ir Žemaitijos (Žemaičių) kunigaikštija.

[85] *kochinchinų veislės vištos* – stambios vištos, kildinamos iš Vietnamo Kochinchinos provincijos.

[86] *fiunų veislės* – daniškos veislės karvės, augintos Danijos Fiunų saloje.

[87] *Danke schön, gnädige Frau...* (vok.) – labai dėkoju, maloningoji ponia ar panele, to aš nežinau.

[88] *lietuvių kontrafakcijai* – priešiškam veikimui; lot. *contrafacio* – darau priešingai.

[89] *į tą mano „Helikoną"* – Helikonas – kalnas vidurio Graikijoje, senovėje laikytas mūzų buveine.

[90] *ewig weibliches* (vok.) – amžinas moteriškumas; J. W. Goethės „Fausto" baigiamosios eilutės: „Das Ewig – Weibliche zieht uns hinan".

[91] *Nelzia* (rus.) – negalima.

[92] *„kazionieji"* (rus.) – valdiški.

[93] *aštuntąjį gerapadarymą kūnui* – ironizuojama, nes katekizme nurodomi tik septyni geri darbai.

[94] *„šapką nevidimką"* (rus.) – neregimąją, slepiamąją kepurę (rusų pasakose).

[95] Aukštėjas – J. Lasickio traktate „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus" (1615) minima aukščiausia lietuvių dievybė.

[96] *Niech będzie pochwalony!* (lenk.) – tegu bus pagarbintas.

[97] *tu dabar Robinzonas, o aš tavo Penktulis* – anglų rašytojo Danielo Defoe (1660–1731) romano „Robinzonas Kruzas" veikėjai; Penktulis – Penktadienis; Penktuliu jis vadinamas J. Ralio ir J. Šlapelio verstame šio romano leidime (1907).

[98] *tombakinius* (vok. *Tombak*) – vario ir cinko lydinio, žalvarinius.

[99] *„Nė vietos, kur kitkart Troja yra buvus"* – plg. Vergilijaus „Eneidos" eilutę (III, 11): „Nec locus ubi Troia fuit".

[100] *Šiltumas, gražumas pavasarėlio!* – S. Daukanto užrašytas daina virtęs nežinomo autoriaus eilėraštis „Linksmas pavasaris, atėjo diena". M. Biržiška spėjo, kad eilėraštį parašė Tadas Jurevičius (a. 1740–1806), ilgametis Gardino gimnazijos rektorius, bandęs versti į lietuvių kalbą Ovidijaus ir Vergilijaus kūrinius.

[101] *Tautos Himno ar Lietuvių Marselietės* – taip vadinta plačiai dainuojami A. Baranausko „Kelionės Petaburkan" V dalies posmai.

[102] *esama Pietro Karuzo!* – painiojamas italų rašytojo R. Brako (1862–1943) dramos „Don Pietro Caruso" (1895) pagrindinis veikėjas su dainininku E. Karuzu.

[103] *Guckst du? Jej! A brocken powstania* (vok., žyd., lenk.) – ar matai? Vaje! Mažas sukilimas.

[104] *Po kapuście piwo w guście!* (lenk.) – po kopūstų gera alaus atsigerti.

[105] *Sudiev, Lietuva...* – A. Baranausko poemos „Kelionė Petaburkan" III dalies pradžia.

[106] *lenkų „Zorzą"* – „Zorza" („Aušra") – nuo 1866 m. Varšuvoje ėjęs savaitraštis, skirtas kaimui.

[107] Skandauja – Skandinavija.

[108] *tą „bakūžę samanotą"* – kompozitoriaus Stasio Šimkaus daina; jos žodžiai – Prano Vaičaičio verstas lenkų poeto Teofilio Lenartowicziaus (1822–1893) eilėraštis „Ašaros".

[109] *„Plevną atakuoti"* – turima galvoje 1877–1878 m. rusų–turkų karo kautynės Bulgarijoje ties Plevnos miestu.

[110] *rusų sumanytose... „školy gramoty"* – XIX a. pab. pradėtos kurti „raštingumo mokyklos", kuriose mokyta skaityti, rašyti, aritmetikos ir giedojimo; suvokus, kad šiomis „mokyklomis" Lietuvoje visų pirma siekta ne tiek šviečiamųjų, kiek rusifikacinių tikslų, jos buvo ignoruojamos.

[111] *kaip Buonapartės* – tai autentiška, korsikietiška Napoleono Bonaparto pavardės forma.

[112] *žvaigždininkas vienuolis Morė* – greičiausiai čia minimas vokiečių astronomas Simonas Marijus (Marius), 1609 m. atradęs Jupiterio palydovus.

[113] *ji buvo pirmą kartą pakirsta...* – turima galvoje revoliucijos Rusijoje 1905-aisiais ir 1917–aisiais metais.

[114] *„Ach, ty berioza, ty moja berioza"* (rus.) – ak, tu berže, tu mano berže.

[115] *Ojama... Nogi... Nodzu* – japonų vadai 1904–1905 m. kare su rusais; I. Ojama – kariuomenės maršalas, M. Nogis ir M. Nodzus – generolai, pirmasis vadovavęs Port Artūro, antrasis – Mukdeno puolimui.

[116] *paskutinį jos kūdikį – benjaminėlį* – benjaminas (hebr.) – laimės vaikas, jauniausias ir mylimiausias sūnus.

[117] *krasivo i strastno* (rus.), *ładnie i namiętnie* (lenk.) – gražu ir aistringa.

[118] *cherchez la femme* (pranc.) – ieškok moters.

[119] *kalbėtojai pilvu, ne plaučiais* – pilvakalbiai; nuo senų laikų buvo manoma, jog yra taip kalbančių žmonių, kad atrodo, jog šneka ne jie, o kažkas kitas, esantis šalia (lot. *ventriloquus*, lenk. *brzuchomowca*).

[120] *gubernatorius Klingenbergeris* – N. Klingenbergis, Kražių skerdynių kaltininkas, Kauno gubernatorius 1890–1895 m.

[121] *Severo-zapadnavo kraja* (rus.) – Šiaurės vakarų krašto.

[122] *„delo"* (rus.) – biznis.

[123] *caro užmušėjai* – turima galvoje 1881 m. Peterburge prieš carą Aleksandrą II pasikėsinę ir jį nužudę narodovolcai; iš jų bombą susprogdinęs I. Hrinevickis žuvo atentato metu, pasikėsinimo rengėjai S. Perovskaja, A. Želiabovas buvo suimti ir nubausti mirtimi.

[124] *„sočiniali"* (rus.) – kūrė, fabrikavo.

[125] *„Piši: pokrasnel"* (rus.) – rašyk: paraudonavo.

[126] *nyne blagopolučno carstvujuščich...* (rus.) – dabar laimingai viešpataujančių jų imperatoriškųjų didenybių valdovų imperatorių.

[127] *ar skaito „Vilenskij Vestnik", „Svet", „Graždanin"... „Novoje Vremia"* – imperinių nuostatų laikraščiai: „Vilenskij vestnik" („Vilniaus žinianešys") – 1841–1916 m. leistas Vilniaus gubernijos oficiozas; „Svet" („Šviesa") – 1882–1917 m. Peterburge ėjęs dienraštis; „Graždanin" („Pilietis") ir „Novoje vremia" („Naujasis laikas") – 1872–1914 ir 1868–1917 m. Peterburge leisti laikraščiai.

[128] *„Russkija vedomosti", „Russkaja mysl", „Russkoje bogatstvo"* – liberalios krypties spauda: „Russkija vedomosti" („Rusų žinios") – 1863–1918 m. Peterbuge ėjęs dienraštis; „Russkaja mysl" („Rusų mintis") – nuo 1880 m. Maskvoje leistas literatūros ir mokslo žurnalas; „Russkoje bogatstvo" („Rusų lobis") – mėnesinis žurnalas, ėjęs 1876–1919 m. Peterburge.

[129] *carstvije jemu nebesnoje graf Muravjov Usmiritel* (rus.) – amžiną jam atilsį grafas Muravjovas Malšintojas; M. Muravjovas, Vilniaus generalgubernatorius, 1863 m. sukilimo Lietuvoje malšintojas, už žiaurumą gavęs Koriko pravardę.

[130] *„Zapado" įstatymams* – kalbama apie vadinamam Šiaurės vakarų kraštui, į kurį po 1863 m. sukilimo įėjo Lietuva, taikytus kolonijinius įstatymus, visų pirma lietuviškos spaudos draudimą.

[131] *su jumis, tripirščiais* – su pravoslavais, kurie žegnojasi trimis pirštais.

[132] *Šerlok Holmsams* – Šerlokas Holmsas – anglų rašytojo Artūro Konano Doilio (Doyle, 1859–1930) detektyvinių romanų ir apsakymų herojus, nepaprasto įžvalgumo ir sumanumo seklys.

[133] *kaip bašibuzukų Balkanuose...* – bašibuzukai (turk. pramuštgalviai) – XVIII–XX a. pr. žiaurumu garsėjusi turkų kariuomenė, rinkta daugiausia iš jų nukariautų tautų.

[134] *autonominės Lietuvos valdžia* – kaip artimiausią politinį savo tikslą – reikalavimą Lietuvai autonomijos – iškėlė Lietuvos demokratų partija.

[135] *balzakinė moteriškė* – primenanti prancūzų rašytojo H. Balzaco (1799–1850) romanų herojes, paprastai vaizduojamas 30–40 metų amžiaus.

[136] *„chasido maldą"* – chasidas (hebr.) – chasidizmo, religinės žydų sektos, paplitusios XVIII a. Lenkijoje, sekėjas; sekta skelbė, jog suartėjimas su Dievu įmanomas maldos ekstazėje.

[137] *Orževskis, Stolypinas* – P. Orževskis, Vilniaus generalgubernatorius 1893–1897 m.; P. Stolypinas – nuo 1899 m. Kauno apskrities ir gubernijos bajorų vadas, nuo 1906 m. Rusijos ministrų tarybos pirmininkas, nužudytas eserų 1911 m.

[138] *Exaltavit humiles* (lot.) – iškėlė mažutėlius.

[139] *Vilius Tell* – vokiečių dramaturgo ir poeto Friedricho Schillerio (1759–1805) dramos „Vilius Telis" („Wilhelm Tell", 1804) herojus, kovotojas prieš svetimšalius pavergėjus.

[140] *žydė Apraimienė* – biblinio žydų patriarcho Abraomo (hebr. *Efraim*) žmona.

[141] *skaito... Juozapo istoriją* – matyt, turima galvoje Šv. Rašto (ST Pr) pasakojimas apie egiptiečių nelaisvėje buvusį dievo Jahvės globojamą skaistuolį Juozapą, atsispyrusį moters gundymams.

[142] *„Istatimaj apej walszczionus..."* – leidinys rusų ir lietuvių kalbomis išėjęs Vilniuje 1862 m.; jame paskelbti baudžiavos panaikinimą liečiantys dokumentai.

[143] *rendez-vous* (pranc.) – pasimatymą.

[144] *Weltschmerzu* (vok.) – pasaulio sielvartu.

[145] *Vesiolyj narod* (rus.) – smagi liaudis.

[146] *Sienkiewiczius – šlėktelių dainius* – H. Sienkiewicziui 1916 m. mirus, Vaižgantas apie jį paskelbė du straipsnius (žr. Vaižganto Raštai, t. 14. – K., 1929), kritiškai vertindamas jo kūrybą.

[147] *Samuelis veda Saulių* – žr. ST 1 Sam 9–10.

[148] *Eolo arfa* – senovės graikų mitologijoje – vėjų dievo Eolo arfa, skambanti švelniais garsais tekant saulei ir pučiant menkiausiam ryto vėjeliui.

[149] *Ūžė braškėjo medžiai nuo vėjo* – eilutės iš A. Baranausko eilėraščio „Dainu dainelę".

[150] *praraja prarajos šaukias* – Ps 41(42), 8; J. Skvirecko vertime: *Srovė vejasi srovę;* 1973 m. Ps leidime: *Aplinkui verpetų verpetai.*

[151] Leonidas Andrejevas (1871–1919) – rusų prozininkas ir dramaturgas.

[152] „*da, dovolno zelionyj*“ (rus.) – taip, pakankamai žalias; tai greičiausiai parafrazė, Vaižganto sukurta iš L. Andrejevo pjesės „Mūsų gyvenimo dienos“ veikėjų studentų pokalbio replikų (žr. Полное собрание сочинений Леонида Андреева. – Т. 6. – С.–Петербург. – 1913. – С. 14).

[153] *Morkaus Tvaino ponaičiui berniūkščiui* – amerikiečių rašytojo Marko Tveno (Twain, 1835–1910) apysakos „Tomo Sojerio nuotykiai“ herojui.

[154] *Kristus dangaus sritį tepažadėjo tiems, kas tesės patapti mažvaikiais* – plg. „Ištiesų sakau jums: jeigu neatsiversite ir nepasidarysite kaip vaikai, neįeisite į dangaus karalystę“ (Mt 18, 3).

[155] *Kümmelio* (vok. *Kümmel* – kmynas) – kmynų, kmyninės.

[156] *varu ir vyliais parsigabendami ją sau* – Lietuvoje po 1863 m. sukilimo rusų administracijos įstaigose negalėjo dirbti nepravoslavai, todėl dauguma lietuvių inteligentų buvo priversti ieškoti tarnybų kitur.

[157] „*apie auksingumą bei sidabringumą*“ – užuomina į J. Basanavičiaus studiją „Žiponas bei žiponė ir auksingumas bei sidabringumas lietuviškų dainų“ (1885).

[158] *lakioja „štafietai“* – kariuomenės kurjeriai; plg. lenk. *sztafeta* – estafetė.

[159] *La Mančos Don Kišotas* – M. Servanteso romano „Don Kichotas“ herojus. Don Kišotas – iš prancūzų perimtas lenkų rašomas jo vardas.

[160] *karas kažin kur esąs, ant mūsų karaliaus visas svietas susitaręs* – kalbama apie 1853–1856 m. vykusį Krymo karą, kuriame dėl įtakos Balkanuose ir Artimuosiuose Rytuose su rusais kariavo anglų, prancūzų, turkų ir sardiniečių koalicija.

[161] *Lašadej* (rus.) – arklius.

[162] „*podorožnają*“ (rus.) – keliaraštį, kelialapį.

[163] *skarej* (rus.) – greičiau.

[164] *ankarjer* (pranc. *en carrière*) – šuoliais, galopu.

[165] *Ja jevo podleca... v soldaty sdam* (rus.) – aš jį niekšą į kareivius atiduosiu.

[166] „*diadka*“ (rus.) – ilgiau tarnavęs kareivis, globojantis rekrutą.

[167] *katzenjammer* (vok. *Katzenjammer*) – pagirios.

[168] *Smirno!* (rus.) – ramiai!

[169] *Robinzono kalendorių* – romano „Robinzonas Kruzas“ veikėjo pasidarytas kalendorius: mediniame stulpe peiliu įrėžta patekimo į salą data ir vėliau stulpo šonuose kasdien įpjaunamas rėželis, žymintis praėjusią dieną.

[170] *Vonsiackui depešuoti* – Andrejus Vonsiackis – rusų žandarų viršininkas Marijampolėje ir Liepojoje, atkaklus lietuviškos spaudos persekiotojas; suėmė ir įkalino daug lietuvių inteligentų („Sietyno“, L. Vaineikio bylos); nušautas 1910 m. Lenkijoje.

[171] *tapti Lietuvos Nemrodu, „venator politicus“* – Nemrodas – juokaujamas medžiotojo pavadinimas, kilęs iš legendinio pietų Mesopotamijos Šinaro šalies valdovo Nimrodo vardo; *venator politicus* (lot.) – medžiotojas politikas.

[172] *pasuotas karžygiu* – pakeltas į riterius (lenk. *pasować na rycerza*).

[173] *Šerloko gudrybės* – žr. 132 paaiškinimą.

[174] *airišiai* (ang. *Irish*) – Amerikos lietuvių vartotas airių pavadinimas.

[175] *Krakatuvos ugnikalnio* – minimas Krakatau ugnikalnis Indonezijoje, stipriai išsiveržęs 1883 m.

[176] *boa konstriktor* – smauglių šeimos Pietų Amerikos tropikų gyvatė.

[177] *Si non è vero, bene travato* (it.) – inkvizicijos sudegintam italų filosofui Džordanui Bruno (1548–1600) priskiriami žodžiai: „Nors tai ir ne tiesa, bet gerai sumanyta".

[178] *Gogolio pašiepta žmogystė* – N. Gogolio romano „Mirusios sielos" veikėjas Sobakevičius.

[179] *šv. Bernardo šuva* – senbernaras; nuo XIII a. šie šunys auginami Šveicarijos-Italijos pasienyje, prie šv. Bernaro perėjos.

[180] *Miatežniki... svoloči... kanalji* (rus.) – maištininkai... niekšai... šunsnukiai.

[181] *A, skotina! Bezpasportnyj!* (rus.) – o, galvijas! Bepasis!

[182] *lovi mošenniką!* (rus.) – čiupk apgaviką!

[183] *„Vaše Blagorodije!.. Dobroželatel"* (rus.) – jūsų kilnybe!.. Geranoris.

[184] *šv. Vito ligoje* – sergant epilepsija.

[185] *A, podlec beglec!* (rus.) – o, niekšas bėglys!

[186] *pusti, čiort...* (rus.) – paleisk, velne.

[187] *noblesse oblige* (pranc.) – kilmingumas įpareigoja (gerai elgtis); prancūzų rašytojo P. de Levi (1764–1830) maksima.

[188] *iš keleto „pokvamų", indijonų rimties pypkių* – minima greičiausiai vigvamai – Šiaurės Amerikos indėnų kupolo pavidalo oda arba žieve dengtos palapinės; rimties pypkė – taikos pypkė, indėnų papročiu rūkyta taikos susitarimams patvirtinti.

[189] *Nemunan* – Nemunėlin.

[190] *įstatymų... kaip valsčiaus ūkio tvarkomieji išėjus iš dvarystės* – turima galvoje 142 paaiškinime minimas leidinys „Istatimaj apej walszczionus..."

[191] *kaip Ukrainoje sičininkai kazokai* – kalbama apie Ukrainos kazokų, kurių centras buvo Sičėje, kovas, visų pirma XVII a. viduryje vykusį B. Chmelnickio vadovaujamą sukilimą prieš lenkus.

[192] *mūsų dvarininkai – tiktai inventorines knygeles* – 1844 m. buvo paskelbtas privalomas inventorių (todėl ir inventorinės knygelės) sudarymas dvaruose; inventoriuose buvo surašomos pagrindinės ir šalutinės valstiečių prievolės, jų šeimos, sklypų dydis ir kt.

[193] *V kandaly ich!* (rus.) – į grandines juos!

[194] *A, bunt? Viazat ich!* (rus.) – maištas? Surišt juos!

[195] *Nu, i prekrasno, stupaite!* (rus.) – na, ir puiku, eikit!

[196] *sutirštėjimas oro prieš aldrą* – prieš 1905 m. revoliuciją.

[197] *Vilniaus bokšto duktė, Siaurimaučiaus paminklas...* – kalbama apie Svėdasų bažnyčios varpinę, dėl architektūrinio silueto panašumo ji lyginama su Vilniaus katedros varpine; Svėdasuose varpinė pastatyta XIX a. 7-jame dešimtmetyje, jos statytojas 1847–1866 m. šioje parapijoje klebonavęs Kanutas Siaurimavičius (1816–1872), po to iškeltas vikaru į Ilūkstę, o vėliau Subatę (Latvija) ir ten miręs.

[198] *Alaušas–bendravardis tolimojo kaimyno* – Svėdasų Alaušo „tolimasis kaimynas" – už poros dešimčių kilometrų į pietryčius, tarp Utenos ir Užpalių, tyvuliuojantis didysis Alaušas.

[199] „Pragiedrulių" epiloge minimi Radvilos ir kalvinistai yra istorinės realijos. Nuo XVI a. vidurio apie porą šimtų metų Svėdasai buvo Biržų Radvilų valda, 1574 m. čia atsirado reformatų bažnyčia, pradžioje greičiausiai perimta iš katalikų, o šiems ją netrukus susigrąžinus, pastatyta naujai ir veikusi, matyt, iki XVIII a. (Šio amžiaus pabaigoje bebuvo likę jos pamatai.)

ŽODYNĖLIS

abelnas, a (sl.) bendras, visas
abrakas (sl.) abišalė
abrozas (sl.) paveikslas
adomoškas (sl.) šilkinis raštuotas audinys
adverniškas, -a (hibr.) kitoks, priešingas
akmistrinė (sl.) namų ūkio prižiūrėtoja
akurat (sl.) kaip tik, taip pat
aldra audra
algerka (sl.) trumpas viršutinis moteriškas drabužis
altarija (sl.) namas altaristai gyventi
ančežys pievos pakraštys prie dirvos
ančiakis antakis
ančvilkalas užvalkalas
andarokas (sl.) sijonas
andykštis, -ė aną dieną buvęs, atsitikęs
antgalvis antraštė
apysoda šautuvo buožė
apystova aplinkybė
apkepurėti, -ėja, -ėjo pabaigti
aplotas (sl.) gyvulių turgus
aprėdyti, -o, -ė (hibr.) aprengti
apreipinti, -a, -o apakinti
apšumyti, -ija, -ijo (sl.) aprėkti
aptieka (sl.) vaistinė
aptiekininkas (hibr.) vaistininkas
aptiekinis, -ė (hibr.) vaistinės
aptiekius žr. aptiekininkas
apušrotas epušynas
apžolėti, -ėja, ėjo apkerėti, apnuodyti
arakas saldi degtinė
armota (sl.) patranka
asesorius (sl.) antstolis
atadvastis tuštuma, laisva vieta orui vaikščioti
atlaidinis, -ė atlaidų šventės
atmieruoti, -uoja, -avo (hibr.) atmatuoti
atmonyti, -ija, -ijo atkeršyti
atogoda nuovoka
atsidūksėti, -ėja, -ėjo atsidusti
atsijokėti, -ėja, -ėjo suvokti, suprasti, atsitokti
atsikodyti, -ija, -ijo atsiginti

atsikolti, -ia, -ė atsiremti
avija avidė

bačka (sl.) statinė
bairišis (plg. vok. *bayerisch*) bavariškas alus
baistrukas (sl.) pavainikis
bakūnas (sl.) prastos rūšies tabakas
balabaika (sl.) dainuška
balabasyti, -ija, -ijo niekus plepėti, tauškėti
balakonas (sl.) prastas viršutinis drabužis
barakatinuoti, -uoja, -avo skaityti (papr. pusbalsiu)
baragas (sl.) ėmimas prekių skolon, kreditas
baronka (sl.) riestainis
basynos (sl.) basos kojos; *basynas sėdėti* gaišti
bastutis kopūstas; burokėlis
baudas: *savo baudu* savo ruožtu
benkartas (sl.) pavainikis
bepradėm nuolat, be paliovos
berlinka (sl.) 7 $^1/_2$ kapeikos vertės rusų pinigas
bertainis (germ.) ketvirtis, valandėlė
beržtva, beržtvynas beržynas
biednuomenė (hibr.) varguomenė
bielyti, -ija, -ijo (sl.) lupti, dirti
biliotas bilietas
biržis beržynas
bizas (germ.) kasa
bliūdas (sl.) dubuo
bobinčius (sl.) bažnyčios prieangis, vieta prie durų
bobutystė buvimas pribuvėja
bontonavimas (hibr.) gero tono išlaikymas
brandulas branduolys
braukas kartelė ant ardų sudžiautiems linams prispausti
brylius (sl.) skrybėlė
britonas (sl.) didelis šuo
broga (sl.) raugalas
broma (sl.) vartai
brostva (sl.) škaplieriai
bubinas (sl.) būgnas
bukietas (sl.) puokštė
būklas būstas, pastogė
buožakys įtveriamasis dalgio galas
burka (sl.) milinis apsiaustas
burliokas (sl.) rusas
burliokynė (hibr.) rusų gyvenama vieta
bužungalvis buožgalvis

centralis, -ė centrinis
cibukas (sl.) kandiklis
ciesorius (sl.) monarchas, imperatorius
cnatlyvas, -a (sl.) doras

čebatas (sl.) aulinis batas
čebatėlis (hibr.) bot. kurpelė
čebatuotas (hibr.) avintis auliniais batais
česnis (sl.) vaišės
čeveryka (sl.) batas, kurpė
čielybė (hibr.) visuma
čiepyti, -ija, -ijo (sl.) skiepyti
činauninkas (sl.) valdininkas
čystas, -a (sl.) švarus; *čystai* visai, visiškai
čiuika (sl.) rudinė, milinė
čiupra (sl.) galvos plaukai
čviklys (sl.) kelnių prarėža, klynas

daraktorka (sl.) sodžiaus mokytoja
dažas spalva
delikatnas, -a (sl.) delikatus

dendrolatris medžių garbintojas
dyba (sl.) stulpas
dykinis dykinėtojas
dykoja niekai, tuščia kalba
diktas, -a (germ.) tvirtas, stiprus
dirmavotojas (hibr.) teikiantis sutvirtinimo sakramentą
dyvas (sl.) keistenybė, stebuklas
divonas (sl.) kilimas
dovis davinys
drebuliai drebučiai
drigantas (sl.) eržilas
drivyti, -ija, -ijo (sl.) išdykauti
drukas (sl.) spauda
dūšia (sl.) siela, dvasia
dužėti, -ėja, -ėjo (sl.) stambėti, tvirtėti
dveitas dvejetas

egzortas maldos piktosioms dvasioms išvaryti
ergeliotis, -iojasi, -iojosi (hibr.) linksmintis
ergelis (germ.) barnis, triukšmas
ergeliuotis, -iuojasi, -iavosi (hibr.) pyktis, bartis, rietis
ermideris (sl.) triukšmas, sujudimas

fanaberija (sl.) išdidumas, išpuikimas
fanaberumas (hibr.) didžiavimasis, puikavimasis
finfa pasipūtusi ponia

galgonas (sl.) nenaudėlis, išdykėlis, padauža
galionas (sl.) auksiniais ar sidabriniais siūlais atausto audeklo apvadas
garsvyčia garstyčia
gašavotis, -ojasi, -ojosi (sl.) puoštis

gaubtūras (hibr.) krosnies priešakio viršutinė dalis
gaudešis gaudytojas
gembėti, -ėja, -ėjo vingiuoti, raityti
gentkartė karta
gešeftas (germ.) biznis, verslas, sandėris
gimtinis, -ė gimtasis
giveris (sl.) aukšta kariška kepurė, kiveris
gizelis (germ.) mokinys, padėjėjas
glita (germ.) eilė, greta
godzinkos (sl.) Marijos giesmės, valandos
gonkas (sl.) veranda, priebutis
grabas (sl.) karstas
gradas (sl.) laipsnis
gražoti, -oja, -ojo (sl.) grasinti
griekas (sl.) nuodėmė
grobai žarnos
grucė (sl.) grūstos kruopos
gumielastika derva iš kai kurių subtropinių augalų sakų
guzikas (sl.) saga
guzikuočius (sl.) uniformuotasis, policininkas
guzikuotas, -a (hibr.) saguotas, su sagomis
gvaltas (sl.) triukšmas

ydas (sl.) parazitai
įdygti, -sta, -o įprasti
indijonas indėnas
inmautė įmovas, makštis, dėklas
insektas (lot.) vabzdys
įpilalas impilas
iritacija (sl.) susierzinimas, pyktis
įsimėklinti, -a, -o įsidėmėti
įspitrėti, -ėja, -ėjo įžiūrėti

išjodyti, -o, -ė išrausti, išversti
išmislas (sl.) išmonė, prasimanymas
išmislingas, -a (hibr.) išradingas, nepaprastas
išmislumas (hibr.) sumanumas, išradingumas
išspaviedoti, -oja, -ojo (hibr.) išklausyti išpažinties

jaučveidis, -ė plačiaveidis
jeibė žala, nuostolis
jomarkas (sl.) turgus
jūrmala (lat.) jūros pakraštys
jūsėti, jūsi, -ėjo juosėti

kabulnyčia (sl.) tamsus kambarys, užkaboris
kaikinti, -a, -o erzinti, pykinti
kairiošiai (sl.) rankogaliai
kalamaška (sl.) šventinis vežimas, brikas
kamarninkauti, -auja, -avo (hibr.) landžioti po kamaras
kaminas (sl.) ugniakuras, židinys
kamisorius (sl.) prievaizdas
kanas (germ.) bidonas
kanauka (sl.) didelis puodelis, ąsotis
kanikas (sl.) skrynia su antvožtu grūdams, miltams ir indams laikyti
kanopa (sl.) sofa, kanapa
kantička (sl.) giesmių knyga, giesmynas
kapelija (sl.) kapela
kapitalininkas kapitalistas
karabelninkas (sl.) keliaujantis prekiautojas smulkiais daiktais
karbatka (sl.) mezginys
karionis pakaruoklis
karukas (sl.) vienratis vežimėlis
karunka (sl.) Marijos giesmė
kašė (sl.) malūno dėžė grūdams pilti į girnas
katarinka (sl.) sukamas muzikos instrumentas, ryla
kaukuolis kaukolė
kaunus, -i (lat.) kuklus
kazarmės (sl.) kareivinės
kazilai (sl.) pasostė, pasėstas
kemalas nepatogumas, keblumas
keselis (germ.) krepšys
kėtis skėtis
kiksas (sl.) žaidimas kortomis
kyla (sl.) išvarža
kylis (germ.) pleištas
kiltis kilmė
kiltumas kilmingumas
kytras, -a (sl.) gudrus
kytruolis, -ė (hibr.) gudruolis
klaupka (hibr.) suolas bažnyčioje
klernotas klarnetas
kloniotis, -iojasi, -iojosi (sl.) lenktis
klotinė sijono klostė, raukšlė
knarpti, -ia, -ė dirbti atsidėjus
kniazienė (hibr.) kunigaikštienė
kniazius (sl.) kunigaikštis
kobūras (sl.) prisegamas dėklas ginklui
kokainuoti, -uoja, -avo marinti kokainu
kolyta (sl.) senoviška piniginė
kontungas (sl.) karinė prievolė
kordonas (sl.) pasienio postas
korona krona
koronka žr. karunka
košarka (sl.) pašto stoties pastatas
krasė kėdė, krėslas
krasininkas (hibr.) pašto stoties tarnautojas
kratega (lot.) gudobelė
kratikas kas daro kratą, kratytojas
kriščiukas vakarėlis, gužynė
kryžiavinis, -ė (hibr.) kvadratinis

kryžiavonė (hibr.) koks nors daiktas iš kryžmai sudėtų dviejų dalių
kryžma kryžiškai sunertas daiktas
kromas (sl.) ant nugaros nešama dėžė su prekėmis; krautuvė
kromelninkas (hibr.) krautuvininkas, prekiautojas
kropyla (sl.) šluotelė šv꧍stam vandeniui šlakstyti, šlakstyklė
krotos (sl.) grotos
kubikas kubinis metras
kučeris (germ.) vežikas
kučmeisteris (sl.) vyresnysis miško prievaizdas
kuldukas skudutis
kulipka (sl.) kulka
kunkulinė kukulių sriuba, kukulienė
kuopnus, -i švarus
kuparas (sl.) kraitinė skrynia baltiniams, skalbiniams laikyti
kurmanka (sl.) pakinkytas vežimas, kinkinys
kūtkailis avikailio atraiža
kvaterka (sl.) pusbutelis
kvepas pučiant septyniais skudučiais trečio skudučio pavadinimas

lanketas lankas, kilpinis
lankionis, lankonis bitė, ieškanti vietos spiečiui apsigyventi
lapserdakas (sl.) prastas drabužis
ląsta trobelė, lūšna; traukinio kupė
latukis, -ė trumpakojis
leitis, -ė (lat.) lietuvis
lekas (germ.) skardinis indas skysčiams laikyti
leketuoti, -uoja, -avo trūkčioti
lemtūta lėtas, nerangus žmogus
lepra (gr.) užkrečiama liga, raupsai
lermas (sl.) triukšmas
lermingas, -a (hibr.) triukšmingas
lermininkas (hibr.) triukšmadarys
lermuoti, -uoja, -avo (hibr.) triukšmauti
lėšotis, -ojasi, -avosi (germ.) skiestis
letarnia, liatarnia (germ.) žibintas, švyturys
liberija (sl.) livrėja
liemavonė (sl.) apsiuvas, apvadas
liesvos (sl.) kopėčios
linija (sl.) liniuotė
liubrikas (sl.) pasienio žandaras, akcizninkas
liuika (sl.) pypkė
liuikius (sl.) pypkius
liuosas, -a (germ.) laisvas

mačyti, -ija, -ijo (sl.) padėti, pagelbėti
makanikas mechanikas
maklas, -a užklydęs
maliavoti, -oja, -ojo (sl.) dažyti
malvė dedešva
mandragalvoti, -oja, -ojo (hibr.) gudragalviauti, gudrauti
maniška (sl.) perkelinė krūtinė su apykakle, nešiojama prie vyriško kostiumo
mankietas (sl.) rankogalis
mardva (sl.) nenaudėlis, išdykėlis
marinarka (sl.) švarkas
mastelė juostelė, pynelė
mašastinis, -ė aksominis
matalikas (sl.) medalionas

mėgumas patraukimas
melnininkas (sl.) malūnininkas
meškenos kailiniai
mėzros mėsos
miegakūlys miegalius
mylista (sl.) malonybė
mislyti, -iaja, -ijo (sl.) galvoti, manyti
monas (sl.) apgaulė, vilionė
morda (sl.) veidas
mūka (sl.) nukryžiuoto Kristaus figūra, kančia
mulinti, -a, -o traukti aukštyn, kelti
munduras (sl.) uniforminis švarkas

nabagas (sl.) vargšas
nabašninkas, -ė, nabaštikas, -ė (sl.) velionis, mirusysis
nagaika (sl.) bizūnas, rimbas
namiegas namiškis
navatnas, -a (sl.) keistas, įdomus
navatnybė (hibr.) keistenybė
neprietelis (sl.) nedraugas, priešas
nevalia (sl.) prievarta, jėga
neviera (sl.) netikėlis
niaugi nejaugi
norakiai (sl.) tyčia
nujėgti, -ia, -ė suprasti, suvokti
nulekeruoti, -uoja, -avo nulakuoti
nuliežti, -ia, -ė nuplauti, nunešti
nuliurbuoti, -uoja, -avo nukėblinti
nusidyvyti, -iaja, -ijo (hibr.) nusistebėti
nuštropuoti, -uoja, -avo (hibr.) nubausti

oficieris, oficierius (sl.) karininkas
okolica (sl.) smuklių bajorų kaimas, akalica

pablūdėlis (hibr.) pamišėlis
padava padavimas, legenda
padla (sl.) bjaurybė, nenaudėlis
padrioskėti, -ėja, -ėjo pargriauti
paduška (sl.) pagalvė
padvada (sl.) pastotė; čia: gurguolė
pagrabas (sl.) šermenys
pagražėnė pagražinimas
paibelis (sl.) velnias, nelabasis
pailgotinas, -a pailgas
pajemblus, -i imlus, gabus
pakalys užpakalis
palagas (sl.) palėpė
palaikų raštas testamentas
paliūdžia (sl.) pagarba
paliuosavimas (hibr.) paleidimas
palyvinis, -ė (hibr.) glazūruotas
palocius (sl.) rūmai
pamaldinti, pamaldina, pamaldino duoti auką ir paprašyti, kad pasimelstų
pamieruoti, -uoja, -avo (hibr.) pamatuoti
paoficieris, paoficierius (hibr.) puskarininkis
paprapartininkas (hibr.) praporščikas
paprikas papirkimas, kyšis
paprikininkas kyšininkas
paprikiškas, -a kyšininkiškas
paprokuroris prokuroro padėjėjas
papunėlis (hibr.) tėvelis
parėdyti, -o, -ė (sl.) sutvarkyti, parengti
parejos kiaurai
parietis neskalus, diržingas medis
pasažiras (sl.) keleivis

pasergėti, -i, -ėjo pamatyti, pastebėti
pasipažinti, pasipažįsta, pasipažino susipažinti
pasirinkti, pasirenka, pasirinko mirti
paskūris (hibr.) paodis
pasmaukti, -ia, -ė nubraukti
pasportas (sl.) pasas
pasvietis (hibr.) kraštas, šalis
patieka (sl.) džiaugsmas
pavietas (sl.) apskritis
pavietis (sl.) pašiūrė ūkio padargams, malkoms pasidėti
pavirkus, -i tinkamas, patogus
pečelius (hibr.) pakrosnis
pečininkas (hibr.) priekrosnis; čia: terasa
pečionė (sl.) niša krosnies šone ar kaktoje smulkiems daiktams pasidėti
pečius (sl.) krosnis
pelienis, -ė iš pelų, pelinis
perenė pirtis
persergėti, -i, -ėjo perspėti
persisylyti, -ija, -ijo (hibr.) persitempti
peršeronas įmitęs arklys
pertarmė posakis
pervarsoti, -oja, -ojo perdažyti
petrolėjus (germ.) žibalas
piekus gyvuliai, banda
piernikas (sl.) sausainis
pinigynas iždas
pipirinis, -ė kandus, pašiepiantis
pirmatakūnas pirmtakas
pišorius (sl.) raštininkas
pladė kepalas
plecius (sl.) sklypas
plėčka (sl.) plokščias butelis
plincė (germ.) sklindis
pliovonė niekų kalba, tauzijimas
pliūšinti, -a, -o godžiai valgyti
plovėtas, -a dėmėtas
plūdras lūgnė
podiška žr. paduška
pojuokas vaiduoklis, baidyklė
popietuvė popietė
prabaščius (sl.) klebonas
prajovas (sl.) keistas dalykas, reiškinys
praktikingas, -a praktiškas
pravaras (sl.) spirito varykla
prazmiskauti, -auja, -avo prasimanyti
pribuišis, -ė (sl.) kampininkas
pridėčkas (sl.) priedas
pridernus, -i tinkamas, prideramas
priekaištis prijuostė
priepuolis atsitikimas
priešininkė, priešininkas žemaičių trobos galas, kur paprastai gyvena karšinčiai
prieteliautis, -iaujasi, -iavosi (hibr.) bičiuliautis, draugauti
prietelingas, -a (hibr.) draugiškas, bičiuliškas
prietelis (sl.) draugas, bičiulis
prietelystė (hibr.) bičiulystė, draugystė
prieteliškas, -a (hibr.) draugiškas, bičiuliškas
prietelka (sl.) bičiulė, draugė
prietykis (sl.) atsitikimas, nuotykis
prikaištis žr. priekaištis
prisižinti, prisižįsta, prisižino prisipažinti
pristavas (sl.) policijos viršininkas
pritikimas nuotykis, nutikimas
procė (sl.) darbas, triūsas
promotoriauti, -iauja, -iavo (hibr.) vesti giedojimą

pramotorius (lot.) giedotojas, vedantis giesmę
provininkas (hibr.) bylininkas
pūščia (sl.) giria

ragožė (sl.) plaušinė
raitarija kavalerija, raiteliai
rakas (sl.) nustatytas laikas, terminas
ramatas reumatas
rata (sl.) kuopa
ratainė pašiūrė vežimams, rogėms laikyti
ravas (sl.) griovys
rečiuoti, -iuoja, -iavo lėtai kalbėti
rėda (sl.) tvarka
redelė (germ.) vežimo gardis
regė taikinys
regimentas (germ.) pulkas
reipti, -sta, -o raibti
reiškus, -i išraiškingas
ricierius (sl.) riteris
riejestis barnis, vaidas
rietis, -čiasi, -tėsi gražiai rengtis
riktingas, -a (germ.) teisingas
rimorius (sl.) pakinktų siuvėjas
rindeliukas (hibr.) indas kepimui
ringis (germ.) ratas
rinka (sl.) turgavietė, prekyvietė
ryzas (sl.) skuduras, sudėvėtas drabužis
rokundas (sl.) reikalas, kalba
rokuotis, -uojasi, -avosi (sl.) tartis, derėtis
rotmistras (sl.) kuopos vadas, karininkas
rūčkelis (hibr.) šieno glėbys, telpantis vežime tarp gardžių
rudinėtas, -a turintis rūdžių
rundas (germ.) ratas, apskritimas
ruptūra (sl.) išvarža
rutis lango stiklas

samavoras (sl.) virdulys
santvaras aptvertas plotas
satrapas žiaurus valdytojas, despotas
sėdynė suolas
seimikuoti, -uoja, -avo daug kalbėti, ginčytis
sekretas (sl.) priešakinis stebėjimo punktas
sekretininkas (hibr.) stebėjimo punkto kareivis
selvasaras *(hibr.) sieros* rūgštis
serveta (sl.) staltiesė
servetinis, -ė (hibr.) austas langeliais, aštuonnytis
siesta vaišės
skauda nuoskriauda, skriauda
skindelis malksna
skrabutė trobelė
skripka (sl.) smuikas
skripkuoti, -uoja, -avo (hibr.) smuikuoti
smalstus, -i godus
spaceruoti, -uoja, -avo (hibr.) vaikščioti
spaigliuotas, -a spygliuotas, dygliuotas
spirėja lanksva
spirinėti, -ėja, -ėjo nenustygti, šokinėti
sprauninkas (sl.) apskrities policijos viršininkas
spryskas laiptai prieš lauko duris
stadala, stadalė (sl.) užvažiuojami namai su pastoge arkliams pastatyti
staininis, -ė (hibr.) gerai prižiūrimas, ne darbinis arklys
stancija (sl.) seklyčia; stotis
steigtis, -iasi, -ėsi stengtis

stidenti, -ena, -eno drebėti nuo šalčio
stikluotas, -a languotas
stipis pagalys, baslys
stoikininkas (hibr.) pastotininkas
stonas (sl.) luomas
stonelė (hibr.) arklių tvartas
stukas (germ.) gabalas
sudėtinis, -ė sudėtingas
sukavielas geležinis sukutis, įtvirtinamas į grandinę
suklomis vienas po kito, iš eilės
susibaudėlis sąmokslininkas
susibaudimas sąmokslas
susibausti, -džia, -dė susitarti
susimislyti, -ija, -ijo (hibr.) susigalvoti
suštyvėti, -ėja, -ėjo (hibr.) sukietėti, suakmenėti
sutros srutos
svavalyti, -ija, -ijo išdykauti, savavaliauti
sverdakuliuoti, -iuoja, -iavo sverdėti
sviegas, -a (lat.) šviežias, grynas
svietas (sl.) žmonės, pasaulis
svietiškas, -a (hibr.) pasaulietinis, pasaulietiškas; žmoniškas
svietiškis, -ė (hibr.) pasaulietis
svikis (germ.) plyšys

šabas (hebr.) žydų šeštadienio šventė
šašiejus (sl.) plentas
šatras šratas
šebelniotis, -iojasi, -iojosi meilintis
šėpa (sl.) spinta
šešterna (sl.) krumpliaratis
šilvasaras žr. selvasaras
šina (sl.) ratlankis, rato apkaustas
šišas įkarštis, užsidegimas
šiukštas tokia žolė
škuravoti, -oja, -ojo (sl.) primygtinai prašyti, kaulyti
škurlis prastas drabužis, skuduras
šlėbelė (germ.) berankovė suknelė
šlėkčiunka (sl.) bajorų kilmės moteris, šlėkta
šliūbas (sl.) jungtuvės
šmišinėti, -ėja, -ėjo šmižinėti
šniūras (sl.) plona virvė
špukėtas, -a aptrupėjęs, nuskilinėjęs, išlūžinėjęs
štibletai (germ.) pusauliniai batai
štikti, štinka, -o spėti
štyvas, -a (germ.) nepalenkiamas, kietas
štuka (sl.) juokas, išdaiga, pokštas
šūlė (germ.) sinagoga
šūstis krūva
švaksuoti, -uoja, -avo tepti batus
švogeris (sl.) svainis

talalaika (sl.) talalinė
tametis, -ė vienmetis
tarantasas dengtas vežimas
tarpas (sl.) durpės
tarpinė (hibr.) durpynas
tasgatės taigi, vadinasi
tynė kubilas maudytis, maudyklė
tітūnis (sl.) tabakas
tolikas (sl.) siūlų sruoga, gija
torielė (sl.) lėkštė
trainė kinivarpa
trainėti trūnėti
trejenė trejų metų tarpas
trenavimas (hibr.) ugdymas
trikertis, -ė trikampis
triūba (sl.) vamzdis
tulipanas (sl.) tulpė
tužurka (sl.) kasdienis švarkas

ūktveris ūkininkas
ūlyčia (sl.) gatvė
ulionė (sl.) linksmybė
unteras (germ.) puskarininkis
urėdnikas, urėdninkas (sl.) policininkas
usaras husaras
utarai (sl.) statinės šulų įpjovos dugnui įtvirtinti
uzbonas (sl.) ąsotis
uždas įmoka, *uždėlis* mokestis
užkaboti, -oja, -ojo užkabinėti, liesti
užpečkis (hibr.) užkrosnis
užsivilti, užsivilia, -vylė nusivilti
užšidyti, -ija, -ijo (hibr.) užjuokti
užtylėti, -tyli, -ėjo nutylėti

vaduotis, -uojasi, -avosi vadovautis
vagoriauti, -iauja, -iavo (hibr.) prižiūrėti ūkį
vagoris (lat.) prievaizdas
vagzolas (sl.) geležinkelio stotis
valkstytis, -osi, -ėsi vilkėti, nešioti
verdingis (plg. lat. *vērdinš*) skatikas, grašis
verpelė statinė
verškas ilgio matas 4,4 cm
vertikas vertėjas
vesalas (germ.) kablys drabužiams kabinti
veselija (sl.) vestuvės
vėža vėžė
viedras (sl.) kibiras
vientaras, -a pirmas
viežlybas, -a (sl.) mandagus
vyla (sl.) strėlė
vilkšna valkšna
viorstas (sl.) varstas
virkšnauti, -auja, -avo verkšlenti
viškos (sl.) galerija bažnyčioje vargonams ir chorui
vodingas, -a (hibr.) kenksmingas
vokelis dangtelis
vopna (sl.) kalkės
vopninti, -a, -o (hibr.) kalkinti

zokanas (sl.) įstatymas
zomatas (sl.) mūrinė ar akmeninė tvora
zūbai (sl.) lūpos, burna

žandas skruostas
žanytis, -jasi, -josi (sl.) tuoktis, vestis
žekė (germ.) kojinė
ževelis kankorėžis
žičkas (sl.) audinys su raudonais siūlais
žičkinis, -ė (hibr.) raudonais siūlais pamargintas
žiponas (sl.) švarkas
žodmenė žodynas
žvizdras žvyras

TURINYS

GONDINGOS KRAŠTAS

PIRMA DALIS

ANTRA DALIS

VADUVŲ KRAŠTAS

VAIŽGANTAS
RAŠTAI
IV TOMAS
PRAGIEDRULIAI

Redaktorius Vytautas Rakauskas
Dailininkas Saulius Chlebinskas
Techninė redaktorė Eugenija Petrulienė
Maketuotoja Vida Misevičienė

SL 1573. 1995 12 20. 34 apsk. leidyb. l.
Tiražas 2000 egz. Užsakymas 50

Rinko ir maketavo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kompiuterių centras
Išleido UAB „Pradai", T. Vrublevskio g. 6, 2600 Vilnius.
Spaudė „Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas

Kaina sutartinė

Vaižgantas

Va-133 Raštai / Liet. literatūros ir tautosakos inst.; Vyr. redaktorius V. Vanagas. – V.: Pradai, 1996.

ISBN 9986–405–25–4

T. 4: Pragiedruliai / Parengė I. Čiužauskaitė. – 648 p.: portr. – Bibliogr. paaišk. ir komentarai, p. 621–632. – ISBN 9986–405–81–5

Vaižganto Raštų IV tome spausdinamas svarbiausias grožinis rašytojo veikalas – romanas „Pragiedruliai". Tomo gale pridedama šio veikalo leidinių bibliografija, teksto komentarai ir žodynėlis.

UDK 888.2–3